LAURA SILBER and ALLAN LITTLE

YUGOSLAVIA

"Fascinating . . . the best guide to Slobodan Milošević's rise to power, the emergence of a Greater Serbian ideology, and the country's step-by-step descent into war." —Michael Ignatieff, *The New York Review of Books*

DEATH OF A NATION

evised and Updated

A *New York Times* Notable Book

SMRT JUGOSLAVIJE

LORA SILBER ALAN LITL

LORA SILBER je dopisnik Fajnensal Tajmsa (Financial Times) sa Balkana i u ovom regionu je provela devet godina. Izuzetno je cenjena medju diplomatama, novinarima i naucnicima kao jedan od vodecih tumaca uzoraka i toka jugoslovenskih ratova. Medju stranim novinarima nema boljeg poznavaoca politike bivse Jugoslavije. Bila je glavni savetnik za izradu dokumentarne serije koja je emitovana pod istim nazivom u sest nastavaka.

ALAN LITL bio je dopisnik BBC radija i televizije od 1988. godine, a sa pracenjem rata u bivsoj Jugoslaviji poceo je odmah posle izbijanja borbi, leta 1991. godine. Izvestavao je sa ratnih zarista u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Zapazene su njegove reportaze o ratu i sudbinama zrtava sukoba. Trenutno je dopisnik BBC-a iz Juzne Afrike.

SADRZAJ

SMRT JUGOSLAVIJE

PODIZANJE OPTUZNICE

PALJENJE FITILJA

RATNA EKSPLOZIJA

BOSNA

KRAJ IGRE

IZJAVE ZAHVALNOSTI /

Ova knjiga prati sestosatnu dokumentarnu seriju u cijoj su izradi ucestvovali Norma Pirsi, Pol Micel i Angus Mekuin iz *Brajan Leping Asosijets* iz Londona. Zasniva se na stotinama intervjua (koji su trajali hiljade i hiljade casova) napravljenih u toku dve godine sa onima koji su imali malu ili veliku ulogu u jugoslovenskoj tragediji. Zahvaljujemo se Mihaelu Simikinu za njegovu neumornu potragu kroz arhive u Londonu, Vasingtonu, Beogradu, Zagrebu i u najtezim mogucim okolnostima - u Sarajevu; izvanrednim naporima Bozane Boskovic i Lize Gartsajd bez cijeg strpljenja i upornosti ova knjiga ne bi ugledala svetlost dana; Polu Adamsu, Selmi Latific, Azri Nuhefendic, Danji Silovic, Milosu Vasicu, Nini Vlahovic, Dini Hamzic i Bojanu Zecu, ciji su nam saveti i pomoc bili od neprocenjivog znacaja. Iskazujemo iskrenu zahvalnost Krisu Vajldu iz *BBC*-a i Kventinu Pilu iz *Fajnensl tajmsa*. Hvala Sasi Mirkovicu iz *Radija B 92*. Takodje i Sini Mekdonald koja nam je davala podstrek od pocetka pisanja. Konacno, Dusanu Knezevicu koji je na neki nacin treci ko-autor ove knjige. Njegove kritike i saveti uveliko su poboljsali nas tekst.

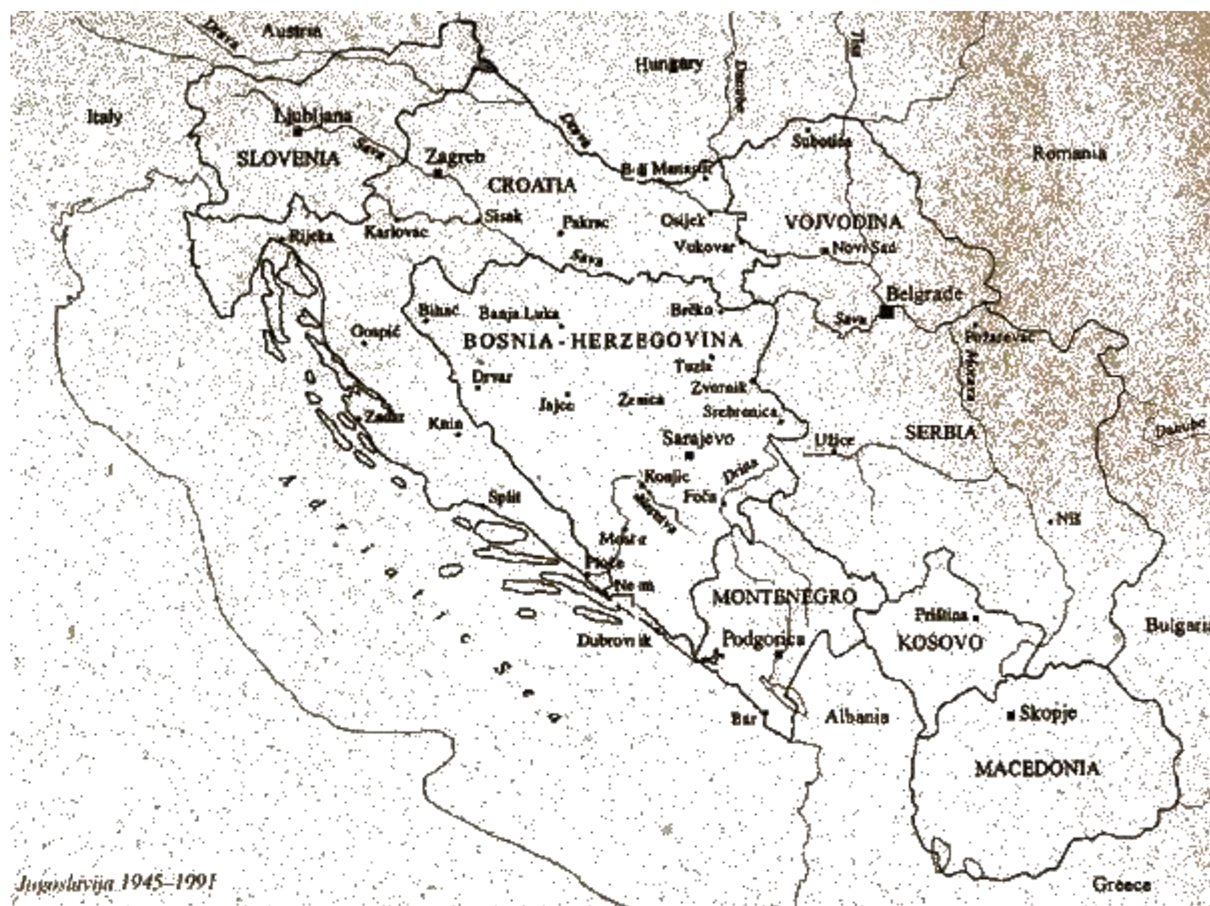
PREDGOVOR JUGOSLOVENSKOM IZDANJU /

Klise je da rat u ljudima pokrece kako ono najbolje tako i ono najgore. Dugujemo ogroman licni dug nebrojenim kolegama cija je hrabrost, posvecenost i odlucnost da ispricaju pricu onako kako su je oni videli, bez obzira na izuzetne teskoce koje su im se nalazile na putu, u najmanju ruku uvek bila inspirativna. Neki od njih postali su dozivotni prijatelji. Nema potrebe nabrajati ih poimence. Oni znaju ko su i znaju cime su doprineli ovoj knjizi.

Raditi u bivsoj Jugoslaviji znaci uci u svet paralelnih istina. Kuda god da podjete nailazite na isto, cvrsto uverenje da je za posrnuce tog prostora uvek kriv neko drugi a ne sopstvena strana. Rat je izbrisao bilo kakvu naviku samokritike koju su Srbi, Hrvati, Muslimani i Slovenci nekada mozda posedovali. Svaka nacija je prihvatila svoju istinu u kojoj je uvek samo ona zrtva a nikada pocinilac.

Mnogi, ali nikako ne svi od intervjuisanih koji su doprineli izradi serije i knjige govorili su sa cvrstim ubedjenjem da njihov narod nema nikakve krivice i da su njihove akcije bezgresne. Pisanje bilo kakvog savremenog zapisa o jugoslovenskim ratovima znacilo bi navigaciju kroz uzburkanu vodu, ne toliko namernog nepostenja, koliko prikrivene samoobmane. Ovo se ne odnosi samo na mnoge ratnike vec nazalost i na one koji su dolazili sa dobrim namerama da donesu mir. Mi plovimo ovim vodama vec vise od decenije. Ponekad struje postanu poznate, ali one i dalje mogu prevariti. Bilo kakve greske u tumacenjima koje ova knjiga kao rezultat toga sadrzi su, naravno, nase sopstvene.

JUGOSLAVIJA 1945–1991.

Mart 1992: Primirje u Hrvatskoj i Bosni uoci rata

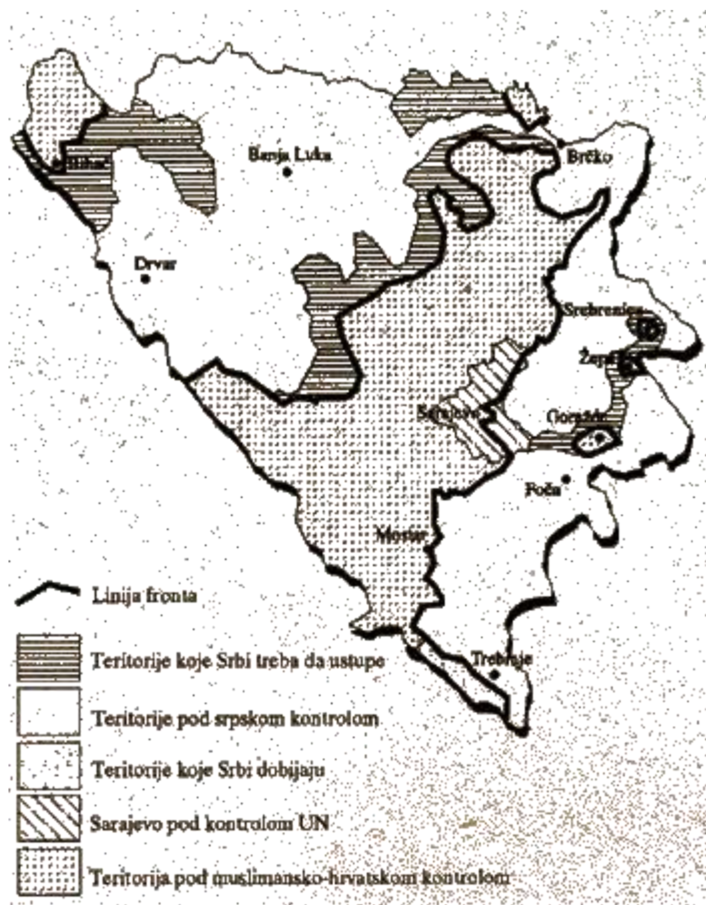
Leto 1993: Vens - Ovenov plan

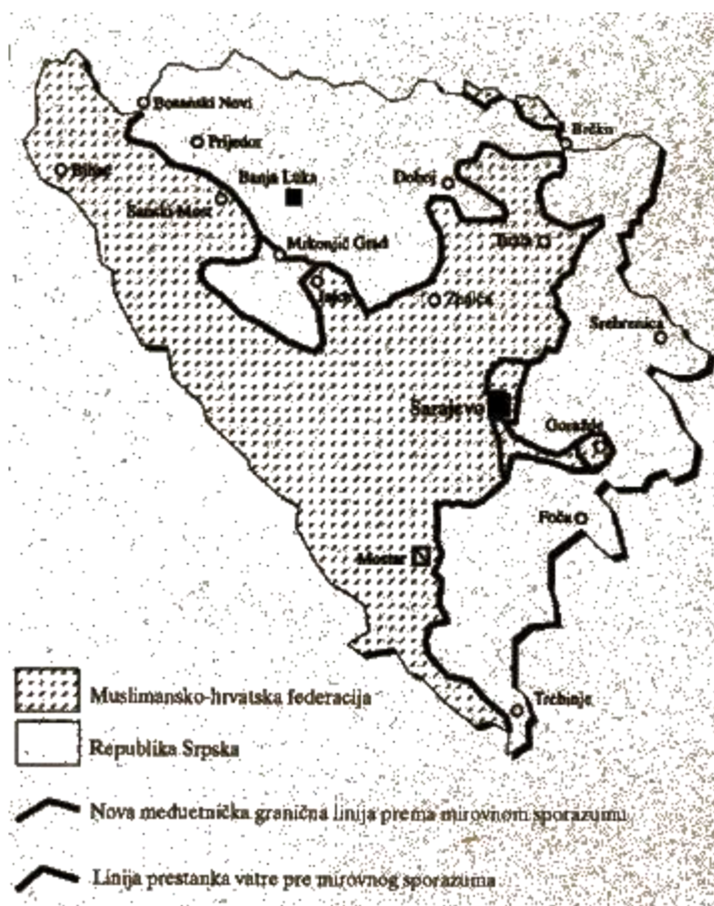
SEPTEMBAR 1993: SRPSKO-HRVATSKI PLAN ZA PODELU BOSNE UZ POSREDOVANJE OVENA I STOLTENBERGA

Jul 1994: Plan kontakt grupe i linije fronta

Novembar 1995: Dejtonski sporazum

UCESNICI DOGADJAJA /

Abdic, Fikret - muslimanski vodja otcepljene Autonomne pokrajine Zapadne Bosne, u Bihacu, na severozapadu Bosne. U savezu sa Srbima pre sloma njegove mini drzave u hrvatsko-muslimanskoj ofanzivi avgusta 1995.
Adzic, Blagoje - general. Nacelnik Generalstaba JNA (1991)
Akasi, Jasusi - glavni izaslanik Ujedinjenih nacija u prethodnoj Jugoslaviji (decembar 1993 - oktobar 1995)
Aksentijevic, Milan - general JNA u Sloveniji, uhapsen u Hrvatskoj, prebacen u Sarajevo pocetkom rata. Milosevic ga penzionisao po kratkom postupku.
Andjelkovic, Radmila - Milosevicev saradnik u periodu njegovog dolaska na vlast.
Azemi, Husamedin - etnicki Albanac. Jedan od Milosevicevih ljudi u Savezu komunista Kosova.
Babic, Milan - centralna licnost samoproglasene Republike Srpske Krajine u Hrvatskoj (1990-1995). Bio na vise polozaja; ministar spoljnih poslova u vreme hrvatske ofanzive avgusta 1995.
Badinter, Rober - sudija francuskog Ustavnog suda, predsedavajuci Arbitrazne komisije EU za Jugoslaviju (1991).
Bajramovic, Sejdo - naimenovan za predstavnika Kosova u Predsednistvu SFR Jugoslavije - nepokolebljivo odan Milosevicu.
Bejker, Dzejms - drzavni sekretar SAD (1991).
Bavcar, Igor - zamenik ministra odbrane Slovenije i prvi ministar policije po sticanju nezavisnosti.
Bilandzic, Dusan - Tudjmanov savetnik clan Predsednistva Republike Hrvatske (1991).
Bilt, Karl - mirovni izaslanik Evropske unije, zamenio lorda Dejvida Ovena (leto 1995). Bivsi premijer Svedske.
Boban, Mate - lider bosanskih Hrvata. Proglasio posebnu hrvatsku drzavu u Bosni. Smenjen pod

americkim pritiskom nakon stvaranja muslimansko-hrvatske federacije.
Bogdanovic, Radmilo - ministar unutrasnjih poslova Srbije. Smenjen posle demonstracija 9. marta 1991. godine. Ostao u najuzem Milosevicevom krugu ljudi od poverenja.
Bogicevic, Bogic - predstavnik Bosne i Hercegovine u Predsednistvu SFRJ. Srbin koji je ostao lojalan bosanskoj vladi u toku rata.
Bokan, Dragoslav - publicista, ultranacionalista. Vodja srpske paravojske.
Boljkovac, Josip - prvi ministar unutrasnjih poslova nezavisne Hrvatske, odgovoran za regrutovanje hiljada novih pripadnika hrvatske policije 1990-1991. godine.
Boras, Franjo - predstavnik Hrvata u bosanskom Predsednistvu. Posle maja 1992. nije se vise vracao u Sarajevo.
Borstner, Ivan - Slovenac, podoficir; dao poverljiva (podmetnuta) dokumenta *Mladini* (1988).
Butros-Gali, Butros - Generalni sekretar UN.
Brezak, Ivan - zamenik ministra za unutrasnje poslove Hrvatske.
Brovet, Stane - Slovenac, admiral JNA, zamenik ministra za odbranu. Penzionisan u prvoj velikoj cistki 1992. godine.
Broz, Josip - Tito - osnivac komunisticke Jugoslavije. Vladao od 1945. do svoje smrti, 1980.
Bucin, Nenad - predstavnik Crne Gore u Predsednistvu SFRJ. Dao ostavku zajedno sa Borisavom Jovicem, marta 1991. godine. Za razliku od svog srpskog kolege nije se vratio na polozaj.
Budimirovic, Bosko - srpski aktivista sa Kosova.
Bulatovic, Kosta - srpski aktivista sa Kosova.
Bulatovic, Momir - dosao na vlast drzeci se za skute Slobodanu Milosevicu. Najmladji sef partije u Crnoj Gori; kasnije izabran za predsednika Crne Gore.
Karington, Lord Piter - prvi mirovni izaslanik EZ.
Kristofer, Voren - drzavni sekretar SAD (od 1992).
Curkin, Vitalij - specijalni izaslanik Rusije za prethodnu Jugoslaviju (1993-1994).
Ckrebic, Dusan - politicar, funkcioner SKJ u vreme raspada Jugoslavije, 1988. odglumio ostavku po naredjenju Milosevica.
Cosic, Dobrica - uticajni srpski nacionalisticki pisac koga smatraju "ocem Srbije". Predsednik SRJ (1992-1993).
Cvetkovic, Jovan - gradonacelnik Svetozareva, suprotstavio se Milosevicu na sastanku gradonacelnika, marta 1991.godine.
De Mikelis, Djjani - ministar spoljnih poslova Italije (1991).
Dedakovic, Mile - Jastreb - hrvatski komandant Vukovara. Uhapsen posto je optuzio Tudjmana za uskracivanje pomoci u odbrani grada.
Degoricija, Slavko - istaknuti funkcioner HDZ. Bio na vise kljucnih polozaja u Hrvatskoj.
Delimustafic, Alija - ministar unutrasnjih poslova BiH (1991-92). Saveznik Fikreta Abdica.
Divjak, Jovan - general, Srbin. Zamenik komandanta Armije bosanske vlade.
Dizdarevic, Raif - predstavnik Bosne i Hercegovine u Predsednistvu SFRJ. Zamenio ga Bogic Bogicevic 1989.
Djukic, Slobodan - gradonacelnik Valjeva. Prisustvovao sastanku gradonacelnika 16. marta 1991. kada je Milosevic izjavio: "Ako ne znamo da radimo bar znamo da se bijemo".
Djurdjevac, Vojislav - general. Komandant JNA u Sarajevu.
Doko, Jerko - Hrvat. Ministar za odbranu Bosne (1991).
Draskovic, Vuk - harizmaticni lider srpske nacionalisticke opozicije. Hapsen od strane

Milosevica 1991. i 1993; pred susret u Dejtonu njegov takticki saveznik.
Drnovsek, Janez - predstavnik Slovenije u Predsednistvu SFRJ, kasnije premijer nezavisne Slovenije.
Durakovic, Nijaz - lider Saveza komunista Bosne i Hercegovine, ostao u opoziciji Izetbegovicu.
Iglberger, Lorens - bivsi ambasador SAD u Jugoslaviji. Vrsilac duznosti drzavnog sekretara (1992).
Frejzer, Robert - americki predstavnik u Kontakt grupi. Tragicno poginuo u saobracajnoj nesreci na planini Igman na putu za Sarajevo, avgusta 1995. Tvorac americke mirovne inicijative.
Galbrajt, Piter - prvi americki ambasador u Hrvatskoj (od juna 1993).
Ganic, Ejup - predstavnik "Jugoslovena" u bosanskom Predsednistvu, ali lider SDA. Od 1992. godine de facto nastupa kao potpredsednik Bosne.
Genser, Hans Ditrih - ministar spoljnih poslova Nemacke. Naveo EZ da prizna Hrvatsku 1991.
Gligorov, Kiro - veteran, pet decenija u jugoslovenskoj politici kao predstavnik Makedonije; 1991. ovu republiku doveo do nezavisnosti, njen prvi predsednik. Tesko ranjen u atentatu oktobra 1995.
Gracanin, Petar - general JNA. Predsednik Srbije (1988-1989). Ministar unutrasnjih poslova u vladi Ante Markovica.
Granic, Mate - ministar spoljnih poslova Hrvatske (od 1993).
Greguric, Franjo - funkcioner HDZ. Obavljao vise funkcija, ukljucujuci i funkciju premijera Hrvatske (1991).
Gvero, Milan - portparol JNA, kasnije zamenik komandanta armije bosanskih Srba. Hadzic, Goran - sekretar vukovarskog ogranka SDS (1991). Kratko vreme "predsednik" Krajine.
Hadzifejzovic, Senad - voditelj informativnog programa Televizije Sarajevo.
Hafner, Vinko - stari slovenacki komunista. Clan Centralnog komiteta SK Jugoslavije. Upozorio Milosevica da vodi zemlju u propast.
Halilovic, Sefer - prvi komandant bosanske armije.
Holbruk, Ricard - pomocnik americkog drzavnog sekretara. Na celu americke mirovne inicijative od leta 1995.
Herd, Daglas - britanski ministar spoljnih poslova (do jula 1995).
Izetbegovic, Alija - osnivac muslimanske Stranke demokratske akcije (SDA). Izabran za predsednika Predsednistva Bosne i Hercegovine posle visepartijskih izbora 1990. Predsedavao pri donosenju odluke o nezavisnosti Bosne i tokom rata.
Jakovic, Viktor - prvi americki ambasador u Bosni i Hercegovini (do proleca 1995).
Jagar, Vladimir - pukovnik JNA, u Virovitici odao generala Spegelja, hrvatskog ministra odbrane u tajnoj operaciji krijumcarenja oruzja.
Jansa, Janez - slovenacki novinar i aktivista opozicije koji je postao ministar za odbranu u nezavisnoj Sloveniji.
Zanvije, Bernar - francuski general-potpukovnik. Komandant snaga UN u bivsoj Jugoslaviji (od februara 1995). Njegovo protivljenje da odobri koriscenje vazdusnih snaga NATO-a znatno je doprinelo rascepu izmedju UN i SAD.
Jasari, Kacusa - Albanka, sef Saveza komunista na Kosovu. Smenjena zajedno s Vlasijem.
Jokanovic, Zarko - vodja studentskih demonstracija marta 1991. Kasnije clan parlamenta.
Jovanovic, Vladislav - ministar spoljnih poslova Srbije (do leta 1995).
Jovic, Borisav - predstavnik Srbije u Predsednistvu SFRJ. Obavljao vise partijskih i politickih

duznosti. Blizak saradnik Slobodana Milosevica.
Zipe, Alan - ministar spoljnih poslova Francuske (do naimenovanja za premijera 1995).
Juric, Perica - zamenik ministra policije Hrvatske (1990).
Kacin, Jelko - slovenacki ministar informacija kome se pripisuje munjeviti medijski udar tokom rata u Sloveniji.
Kadijevic, Veljko - general JNA. Savezni ministar za odbranu (1988-1992).
Karadzic, Radovan - lider bosanskih Srba (od 1990). Psihijatar, 1995. optuzen od strane Medjunarodnog suda u Hagu za ratne zlocine 1995.
Kavaja, Burhan - Albanac, upravnik rudnika u Trepci. Zatvoren posle strajka rudara 1989.
Kertes, Mihalj - jedan od vodja "jogurt" revolucije. Milosevicev covek od poverenja u tajnoj policiji. Pomogao naoruzavanje Srba u Hrvatskoj.
Kljujic, Stjepan - predstavnik Hrvata u bosanskom Presednistvu. Zalagao se za jedinstvenu Bosnu. Uklonio ga Boban 1992, vracen na polozaj 1994.
Koljevic, Nikola - potpredsednik Republike Srpske. Clan bosanskog Predsednistva pre rata.
Kolsek, Konrad - general. Komandant Pete armijske oblasti u JNA.
Komsic, Ivo - predstavnik Hrvata u bosanskom Predsednistvu (1993). Podrzavao muslimansko-hrvatsku federaciju.
Kordic, Dario - bosanski Hrvat, novinar. Postao glavni komandant HVO u muslimansko-hrvatskom ratu (1993-1994). Vodja hrvatske mini drzave u Bosni. Optuzen od strane Medjunarodnog suda u Hagu za ratne zlocine (1995).
Kosnik, Hans - Nemac, administrator EU u Mostaru (od 1994).
Kostic, Branko - vrsilac duznosti predsednika krnje Jugoslavije po povlacenju hrvatskog predstavnika Mesica iz saveznog Predsednistva.
Kostic, Jugoslav - predstavnik Vojvodine u Predsednistvu SFRJ (1991).
Kozirjev, Andrej - ministar spoljnih poslova Rusije.
Krajisnik, Momcilo - Srbin, predsedavajuci predratnog parlamenta Bosne. Predsedavajuci Skupstine bosanskih Srba. Zbog cvrstog stava ima nadimak "gospodin No".
Krunic, Bosko - funkcioner Saveza komunista iz Vojvodine, smenjen u antibirokratskoj revoluciji 1988.
Kucan, Milan - lider Saveza komunista Slovenije, postao prvi predsednik nezavisne Slovenije.
Kukanjac, Milan - general. Komandant JNA u Sarajevu.
Lagumdzija, Zlatko - jedan od lidera bosanske opozicije.
Lilic, Zoran - predsednik SRJ (od 1993). Dobija instrukcije od Milosevica.
Lokar, Sonja - funkcioner slovenackih reformisanih komunista.
Mekenzi, Luis - general, Kanadjanin. Komandant UN u Sarajevu (1992).
Mahmutcehajic, Rusmir - lider SDA, zagovornik formiranja Patriotske lige u Bosni.
Mamula, Branko - admiral JNA. Jugoslovenski ministar za odbranu do 1988.
Manolic, Josip - lider HDZ i, do razlaza 1994, jedan od Tudjmanovih najpoverljivijih savetnika.
Markovic, Ante - poslednji savezni premijer (1989-1991). Uveo trzisne i, u manjoj meri, politicke reforme.
Markovic, Mirjana - supruga Slobodana Milosevica. Mocna i uticajna licnost. Profesor Beogradskog univerziteta.
Martic, Milan - sef kninske pozicije na pocetku rata. Kasnije predsednik Krajine. Pobegao pred hrvatskom ofanzivom avgusta 1995. Optuzen za ratne zlocine od strane Medjunarodnog suda u Hagu.

Mendiluce, Hoze Maria - glavni funkcioner UNHCR u prethodnoj Jugoslaviji (1991).
Mesic, Stipe - hrvatski predstavnik u Predsednistvu SFRJ. Lider HDZ i, do razlaza 1994. godine, jedan od Tudjmanovih najpoverljivijih savetnika.
Milosevic Slobodan - predsednik Srbije. Licnost koju medjunarodna zajednica smatra najodgovornijom za nasilni raspad Jugoslavije. Kasnije hvaljen zbog mirovnih napora.
Mitevic, Dusan - prisan prijatelj Milosevica i bivsi direktor Televizije Beograd. (do 1991)
Micotakis, Konstantin - grcki premijer (1993).
Mladic, Ratko - general. Komandant armije bosanskih Srba od 1992. Pre toga komandant Kninskog korpusa JNA. Od strane medjunarodnog suda u Hagu optuzen za ratne zlocine.
Morijon, Filip - komandant snaga UN u Bosni (1990-1993).
Morina, Rahman - Milosevicev Albanac. Rukovodilac Saveza komunista Kosova, pre toga sef policije. Umro 1990.
Nambiar, Satis - general. Prvi komandant snaga UN u bivsoj Jugoslaviji.
Okun, Herbert - desna ruka Sajrusa Vensa. Bivsi americki ambasador.
Opacic, Jovan - Srbin iz Hrvatske, bundzija koji je pomogao osnivanje SDS-a.
Oric, Naser - vodja branilaca Srebrenice (od 1992). Milosevicev bivsi telohranitelj.
Oven, lord Dejvid - posrednik EZ, kopredsednik Mirovne konferencije o bivsoj Jugoslaviji (1992-1995).
Panic, Zivota - general. Komandant Prve armijske oblasti za vreme operacija Vukovar. Kasnije nacelnik generalstaba VJ. Smenjen 1993.
Panic, Milan - kalifornijski milioner rodjen u Beogradu. Premijer SRJ (1992).
Pankov, Radovan - jedan od vodja antibirokratske revolucije u Vojvodini.
Paraga, Dobrosav - osnivac Hrvatske stranke prava. Dugo godina hrvatski nacionalista - disident.
Paspalj, Mile - presedavajuci Skupstine Krajine.
Pavelic, Ante - vodja pronacisticke ustaske Nezavisne Drzave Hrvatske, 1941-45.
Pavlovic, Dragisa - rukovodilac beogradske partijske organizacije (do 1987), Stambolicev sticenik.
Peterle, Lojze - slovenacki premijer (1990).
Plavsic, Biljana - potpredsednik drzave bosanskih Srba. Clan predratnog bosanskog Predsednistva.
Pohara, Armin - novinar koji je postao branilac Bosanskog Broda.
Pos, Zak - ministar spoljnih poslova Luksemburga (1991).
Praljak, Slobodan - pozorisni reditelj. Komandant HVO (1993), odgovoran za rusenje Starog mosta u Mostaru.
Pucnik, Joze - bivsi slovenacki disident. Lider opozicione koalicije DEMOS na izborima 1990.
Racan, Ivica - lider hrvatskih komunista. Napustio poslednji kongres SKJ posle Slovenaca. Izgubio na izborima 1990.
Raseta, Andrija - general JNA. Zamenik komandanta Pete armijske oblasti.
Raskovic, Jovan - osnivac Srpske demokratske stranke u Hrvatskoj. Umeren. Potisnuo ga Milan Babic. Preminuo 1993.
Raznatovic, Zeljko-Arkan - komandant surovih paravojnih jedinica, kratko vreme clan parlamenta. Radio za srpsku tajnu policiju. Optuzivan za ratne zlocine u Bosni i Hrvatskoj.
Redman, Carls - americki specijalni izaslanik na mirovnim pregovorima (1993-1994).
Rajhl-Kir, Josip - sef policije u regionu Osijeka koji je pokusao da spreci izbijanje rata. Ubijen

od strane ekstremista HDZ.
Ribicic, Ciril - lider slovenackih komunista.
Rouz, ser Majkl - britanski general potpukovnik. Komandant snaga UN u Bosni (januar 1994 - januar 1995).
Rugova, Ibrahim - lider Albanaca sa Kosova (od 1989).
Rupel, Dimitrij - ministar spoljnih poslova Slovenije (1991).
Sacirbej, Muhamed - bivsi bosanski ministar spoljnih poslova i bosanski ambasador u Ujedinjenim nacijama.
Sapundziju, Riza - predstavnik Kosova u Predsednistvu SFRJ, smenjen 1991.
Skoukroft, Brent - vodeci kreator americke spoljne politike, u Savetu za nacionalnu bezbednost SAD (do 1992).
Seselj, Vojislav - ultranacionalista, clan parlamenta, komandovao paravojnim jedinicama u toku rata. Milosevic ga je nazvao svojim omiljenim politicarem i pomogao mu da osnuje partiju. Kasnije ga je strpao u zatvor.
Silajdzic, Haris - premijer Bosne i Hercegovine, bivsi ministar spoljnih poslova.
Sipovac, Nedeljko - jedan od vodja antibirokratske revolucije u Vojvodini.
Skoljc, Joze - vodja slovenacke opozicione omladine (1989).
Smit, Rupert - general potpukovnik, komandant snaga UN u Bosni (januar - novembar 1995).
Sogorov, Milovan - rukovodilac vojvodjanskih komunista, uklonjen s polozaja 1988.
Solevic, Miroslav - srpski aktivista sa Kosova.
Spegelj, Martin - prvi ministar odbrane Hrvatske. Bivsi komandant Pete armijske oblasti u Jugoslovenskoj armiji.
Stambolic, Ivan - bivsi predsednik Srbije. Pomogao Milosevicu da dodje na vlast da bi zatim, 1987, bio izdan. Smenio ga je njegov najbolji prijatelj.
Stanovnik, Janez - predsednik Slovenije (1988).
Stoltenberg, Torvald - Norveski diplomata, izaslanik UN u Medjunarodnoj konferenciji, zamenio Sajrusa Vensa (1993-1995).
Suklje, Borut - slovenacki komunista. Clan CK SK Jugoslavije.
Susak, Gojko- ministar odbrane Hrvatske. Istaknuta licnost ekstremne nacionalisticke dijaspore. Vratio se u Hrvatsku 1990. i postao jedan od Tudjmanovih najblizih saveznika i lider desnog krila HDZ.
Suvar, Stipe - lider hrvatskih komunista, predsednik SKJ (1988-1989). Hrvatski predstavnik u Predsednistvu SFRJ (1989-1990).
Tasic, David - novinar Mladine. Uhapsen 1988 zbog odavanja poverljivog vojnog dokumenta.
Tarar, Sasi - specijalni pomocnik Generalnog sekretara UN za mirovne operacije.
Tornberi, Sedrik - civilni funkcioner UNPROFOR-a.
Todorovic, Zoran - srpski partijski aktivista. Sticenik Mire Markovic.
Trgovcevic, Ljubinka - clan srpskog Predsednistva. Stala na stranu Stambolica.
Tudjman, Franjo - osnivac i lider Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) i prvi predsednik nezavisne Hrvatske.
Tupurkovski, Vasil - makedonski politicar. Clan Predsednistva SFRJ (1991).
Tus, Antun - Hrvat, general JNA. Preuzeo rukovodjenje hrvatskim oruzanim snagama 1991. godine.
Unkovic, Slobodan - predsednik srpskog parlamenta (1991).
Van den Bruk, Hans - holandski ministar spoljnih poslova (1991).

Vens, Sajrus - izaslanik UN i kopredsednik Mirovne konferencije za prethodnu Jugoslaviju (do 1993).
Vasiljevic, Aleksandar - sef kontraobavestajne sluzbe JNA (KOS) (1991). Uklonjen maja 1992. u cistki generala.
Vico, Ratomir - bliski Milosevicev saradnik. Direktor Beogradske televizije. Ministar za informacije.
Vlasi, Azem - Albanac, lider SK na Kosovu. Uhapsen 1989. nakon sto je Milosevic na masovnom zboru obecao da ce ga uhapsiti. Osudjen zbog kontrarevolucije, oslobodjen aprila 1990.
Vejnands, Henri - holandski ambasador u Francuskoj, Karingtonov zamenik.
Zavrl, Franci - glavni urednik Mladine. Uhapsen kao jedan od ljubljanske cetvorice 1988.
Zimerman, Voren - poslednji americki ambasador u Jugoslaviji (1989-1992).
Zubak, Kresimir - Hrvat iz Bosne, predsednik muslimansko- hrvatske federacije u Bosni (od 1994).
Zulfikarpasic, Adil - Musliman iz Bosne, biznismen u Svajcarskoj. Finansirao SDA i potpisao "Beogradsku inicijativu" sa Milosevicem 1991.

SKRACENICE /

DEMOS Demokratska opoziciona koalicija u Sloveniji
EZ Evropska zajednica
EU Evropska unija
SRJ Savezna Republika Jugoslavija
HDZ Hrvatska demokratska zajednica
HVO Hrvatsko vece odbrane
MMF Medjunarodni monetarni fond
JNA Jugoslovenska narodna armija
KOS Kontraobavestajna sluzba JNA
MASPOK Masovni pokret u Hrvatskoj 1971.
NDH Nezavisna Drzava Hrvatska (1941)
SAO Srpska autonomna oblast
SDA Stranka demokratske akcije
SDB Sluzba drzavne bezbednosti - tajna policija
SDS Srpska demokratska stranka
SFRJ Socijalisticka Federativna Republika Jugoslavija
SPS Socijalisticka partija Srbije
SKJ Savez komunista Jugoslavije
TO Teritorijalna odbrana

UN Ujedinjene nacije
UNHCR Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice
UNPROFOR Snage Ujedninjenih nacija za zastitu

UVOD

Toga dana mi cemo reci paklu: "Jesi li se napunio?"
A pakao ce odgovoriti: "Ima li jos?"
Mesa Selimovic, Dervis i smrt*

Muslimanske izbeglice beze u sumu, guraju se u kamione, a neki bivaju i ubijeni pokusavajuci da se sklone od naleta Srba. Srpske izbeglice formiraju beskrajne konvoje traktora, bezeci pred Hrvatima. Pocrneo skelet grada uokviruje nebo nad Sarajevom. Posrednici i politicari krse ruke pitajuci se kako da zaustave rat u prethodnoj Jugoslaviji, koji svojim talasima razorne siline izazvao toliko veliko ogorcenje javnosti.

Za proteklih pet godina, ove slike su nam postale poznate. One verno odrazavaju agoniju vremena u kom su nastale.

Napisali smo ovu knjigu da bi smo pokazali koje su odluke dovele do uzasa i razaranja. Ona predstavlja pokusaj da se, precizno i neostrasceno, utvrde najznacajniji dogadjaji, tajni sastanci, kako oni koji su doveli do rata tako i oni koji su usledili posle zapocinjanja borbi i da se ti dogadjaji, putokazi na putu ka katastrofi - rekonstruisu na osnovu opisa ljudi koji su u njima ucestvovali. Ova knjiga ne optuzuje, ne oslobadja, ne pravda ni jednog od aktera tragedije koja

se dogodila. Ona jednostavno nastoji da navede ono sto se dogodilo i da kaze zasto i po cijem nalogu.

Rat u Jugoslaviji nije izbio zbog greske medjunarodne zajednice. Planirali su ga i vodili Jugosloveni. Rat nije bio istorijski neizbezan. Pokusaj da se katastrofa koja je zahvatila jugoslovenske narode pripise nezadrzivoj stihiji izgovor je da se izbegne bavljenje centralnom dinamikom rata. Osim toga, takav pristup dozvoljava krivcu da se izvuce. Time se, istovremeno, opravdava i odugovlacenje Zapada da sa dovoljno volje i energije intervenise u cilju okoncanja rata. U ovoj knjizi nastojimo da utvrdimo zasto vlade zapadnih zemalja nisu odlucno intervenisale i analiziramo kako su to konacno ucinile.

Nasa knjiga pokazuje da Jugoslavija nije umrla prirodnom smrcu. Naprotiv, nju su smisljeno i sistematski ubijali ljudi koji mirnim prelaskom sa drzavnog socijalizma i jednopartijske vlasti na slobodnu trzisnu demokratiju nisu imali sta da dobiju, a gubili su sve. Mi pratimo uzroke rata od uspona srpskog nacionalizma medju beogradskim intelektualcima sredinom osamdesetih i koriscenja nacionalne retorike Slobodana Milosevica koja je usledila. Ova knjiga objasnjava Milosevicevu smisljenu upotrebu nacionalizma kao instrumenta za osvajanje vlasti i jacanje njegove kontrole prvo nad Srbijom, a zatim i nad celom Jugoslavijom. Njegov prvobitni san bio je da zauzme mesto Josipa Broza Tita i bude jugoslovenski lider. Medjutim, 1991. godine, kada je shvatio da je to neostvarivo, odlucio se za alternativni projekat - stvaranje nove vece srpske drzave, koja ce obuhvatiti sto veci deo jugoslovenske teritorije. Njegovo rukovodjenje, centralisticko i autoritarno, i njegovo proracunato, vesto manipulisanje politikom etnicke netrpeljivosti izazvali su druge nacije u Jugoslaviji, i uverivsi ih da je ostanak u jugoslovenskoj federaciji nemoguc, gurnuli ih na put ka nezavisnosti.

Kao jednu od svojih centralnih tema knjiga prati razvoj srpskog secesionizma pod Milosevicevim vodjstvom. Time se ne zeli reci da je Milosevic iskljucivo zlonameran ili jedini kriv. Vojsku koja je krenula u jugoslovenski mars u rat cinilo je mnostvo regrutovanih pripadnika svih nacionalnosti u zemlji.

Ova knjiga je i svojevrsni lament zbog neostvarenog sna o Jugoslaviji. Slabljenjem komunizma krajem osamdesetih godina, Jugoslavija je, po mnogo cemu, bila u boljem polozaju od bilo koje druge komunisticke zemlje da izvrsi tranziciju u visepartijsku demokratiju, bilo kao jedinstvena drzava, bilo kao grupa drzava naslednica. Postojala je realna sansa da Jugoslavija zauzme svoje mesto u novoj i, u to vreme punoj nade, zajednici evropskih naroda. Cinjenica da je ova sansa namerno unistena, na nacin opisan u ovoj knjizi, predstavlja gubitak za celu Evropu i za sve demokratije, ukljucujuci i jugoslovensku, i istovremeno smrtonosan udarac za mnoge kljucne moralne postavke naseg vremena.

Ipak, gledajuci unazad, mozda je stabilna i prosperitetna Jugoslavija bila varka. Centralizovan komunisticki sistem samo je potisnuo ali ne i rasprsio etnicka nezadovoljstva. Mirni prelazak ka liberalnijem politickom sistemu zahtevao je sistematske promene i iznutra i spolja.

Sada je jasnije nego ikad da se dogodilo upravo suprotno. Dok su se predsednici sest jugoslovenskih republika - Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Makedonije, Srbije i

Slovenije - pred ocima javnosti svadjali o buducoj strukturi zemlje, neki od njih su, pripremajuci se za rat, cinicno i u tajnosti planirali put dezintegracije.

Odlucili smo da pocnemo knjigu s Milosevicevim dolaskom na vlast i da izlozimo kako je uspeo da se odrzi na vrhu izazivajuci uzastopne krize u Srbiji, a zatim i kako je prosirio vlast izvan granica svoje republike. Prisvojivsi Jugoslovensku narodnu armiju (JNA) - najznacajniju i konacno jedinu svejugoslovensku federalnu instituciju koja je zaista funkcionisala - i upotrebivsi je u interesu Srba van Srbije, on je drugim nacijama u Jugoslaviji dao jednostavan i zlokoban izbor: ostati u Jugoslaviji pod njegovim uslovima ili se boriti u ratu protiv jedne od najvecih armija u Evropi. Predsednici Slovenije i Hrvatske, Kucan i Tudjman, pozurili su da odgovore na izazov. Slovenija je pobedila u munjevitom ratu, dok je Hrvatska na pocetku izgubila skoro trecinu svoje teritorije, ali je zato dobila medjunarodnu podrsku. Pod plastom UN i uz podrsku SAD i Nemacke, Hrvatska je provela naredne cetiri godine naoruzavajuci se i pripripremajuci se da povrati izgubljene teritorije. Kada je u leto 1995. usledila hrvatska ofanziva, to je dovelo do najveceg egzodusa od Drugog svetskog rata na ovamo. Reke izbeglica bezale su na istok, prema Srbiji, trazeci utociste kod onog koji ih je, u stvari, i doveo u katastrofu. Bosanski predsednik Alija Izetbegovic takodje je prihvatio izazov, ali sa pogubnim posledicama. Zlosrecni lider bosanskih Muslimana razlikovao se od svojih kolega, slovenackog, hrvatskog i srpskog vojde, u jednom znacajnom pogledu: dok su njihove akcije pokretale dogadjaje, on je, naizgled, uvek bio na udaru okolnosti i aktivnosti van svoje kontrole. Dok se zemlja raspadala, svi vodeci politicari znali su da predstoji rat. Barem dvojica medju njima, Milosevic i Tudjman, obavili su odlucne pripreme.

Zapocinjuci polako rat, predsednici Srbije i Hrvatske gurali su se da zauzmu poziciju za predstojecu bitku za jugoslovensko nasledje. Poceli su precutnim sporazumom o podeli Bosne izmedju Srbije i Hrvatske, bez obzira na interese dva miliona bosanskih Muslimana koji su ziveli u toj republici. Muslimani, nespremni za sukob, postali su najveca zrtva - isterani iz domova, zatrtih tragova kulturnog nasledja, dzamija i grobova. Minareti pomesani s pravoslavnim i katolickim crkvama bili su arhitektonski izraz multietnickog suzivota koji je, iako cesto prekidan periodicnim sukobima - vekovima karakterisao ovaj region.

Kada su se umesali u okrsaj, medjunarodni posrednici ponasali su se kao da je potpuno jasno da je rat uzaludan i iracionalan; kao da se od njih trazi samo da ubede strane u sukobu da poveruju u ovaj altruizam i, kao da ce, kada im skinu koprenu s ociju, topovi zacutati. Diplomati cesto nisu shvatali da su ovaj naizgled haotican rat zastrasujuce racionalno vodili akteri dugorocne borbe za vlast.

Pored toga, treba istaci i ono sto ova knjiga nije. Ona nije crie de coeur tipa "Spasite Bosnu sad" (iako oboje verujemo da je bilo moguce i potrebno da se Bosna spase). Ona nije ni polemika o neuspehu Zapada da zastiti slabe od jakih, ili cak da ispuni sopstvena obecanja. To nije ni knjiga o novinarskom poslu ili novinarima; ona nije prikaz zivota na liniji fronta "nas koji smo bili tamo gde je bilo uzasno".

Skicirali smo osnovne faze nasilne dezintegracije zemlje, onako kako smo ih mi videli. U ovom kontekstu i u bezuspesnom nastojanju da knjigu svedemo na razumnu duzinu, mnogi dogadjaji

morali su da budu izostavljeni. Sudbina Makedonije nije ni pomenuta. Unekoliko specificne i nesto sire okolnosti u kojima se nalazi, omogucavaju da se ona izdvoji od svojih severnih suseda. Osim toga, ostavili smo u velikoj meri nedorecen i tekuci, jos uvek neresen konflikt izmedju Beograda i Albanaca na Kosovu, iako je bas tu bilo prvo zariste konflikta i prva otudjena zajednica protiv koje je angazovana armija. Kosovo ulazi u nasu pricu samo utoliko sto predstavlja srediste moderne srpske mitologije, i sto je upravo jadanje male srpske manjine na Kosovu protiv etnickih Albanaca bila prva karta na koju je zaigrao Milosevic. Nismo dali ni hroniku sudbine opozicionih pokreta u raznim republikama. Rat je otvrdnuo javno mnjenje i ojacao osnovu moci republickih lidera; oni su bili glavni akteri u ovoj katastrofi.

U radu na dokumentarnom filmu sa producentima Brian Lapping Associates, obavili smo stotine intervjua sa svim vodecim akterima. Po pravilu, ukoliko nije drugacije naznaceno, navodi licnih secanja preuzeti su iz tih intervjua, ili iz naseg neposrednog iskustva i opazanja. *

Prva jugoslovenska drzava stvorena je posle Prvog svetskog rata na jos uvek tinjajucem zgaristu otomanske i habsburske imperije. Prilikom osnivanja dobila je ime Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i tek je kasnije nazvana Jugoslavija. Kraljevinom je vladala srpska dinastija Karadjordjevica, a sama drzava predstavljala je otelotvorenje sna iz devetnaestog veka o jedinstvu juznoslovenskih naroda, koji su zudeli za oslobodjenjem od austrijske i otomanske dominacije. Mlada jugoslovenska monarhija brzo se pretvorila u diktaturu. Hrvatski intelektualci, u pocetku odusevljeni jugoslovenskim idealom, bili su posebno razocarani i ogorceni.

Josip Broz, bravar koji je bio pola Slovenac, pola Hrvat, bio je poznat armiji partizanskih gerilaca kao Tito. Kada su 1941. godine snage Osovine okupirale i podelile Jugoslaviju; Tito je u svoje neprijatelje ubrajao Nemce, Italijane, hrvatske fasiste (ustase) i srpske monarhiste (cetnike). Komunisticka Jugoslavija osnovana je deklaracijom u Jajcu, u centralnoj Bosni 29. novembra 1943.

Godine 1945. sovjetska armija oslobodila je najveci deo istocne Evrope od nemackih okupatora, pa je Moskva postavila komunisticke vlade u Varsavi, Berlinu, Pragu i Budimpesti. Njih su uglavnom vodili ljudi koji su presedeli ratne godine u sigurnosti Moskve. Za razliku od njih, Jugosloveni su se u velikoj meri sami oslobodili. Iako je Tito, na pocetku, ostao lojalan Sovjetima, jedini je posleratni komunisticki lider u Evropi koji je sam izgradio svoju poziciju odozdo navise i koga nisu postavile sovjetske okupacione snage. Sa stanovista Moskve bio je opasno samostalan i preambiciozan. Jugoslavija je izbacena iz zajednickih institucija Istocnog bloka 1948. godine.

Nakon razlaza sa Moskvom, Tito je drzao Jugoslaviju izmedju Istoka i Zapada. Njega je Zapadna Evropa u doba hladnog rata slavila kao anti-moskovskog komunistickog vodju, a on je iskoristio specifican polozaj zemlje da obezbedi finansijsku podrsku. Jugoslavija se navikla na prosperitet koji je premasivao njene mogucnosti.

Sve vreme svog rukovodjenja Jugoslavijom, Tito je nastojao da spreci da njegova zemlja dozivi sudbinu svoje prethodnice, odnosno da padne pod hegemoniju najvece, srpske nacije, dva puta

vece od Hrvatske, druge po broju. Nekoliko uzastopnih posleratnih ustava bilo je koncipirano tako da se raspodelom vlasti na nacije ujednaci institucionalna snaga republika.

U vecnoj bici da odrzi nacije na ravnopravnoj osnovi, Tito je nemilosrdno gusio svaki pokusaj ozivljavanja nacionalizma. Sprovodeci svoju doktrinu "bratstva i jedinstva" vrsio je cistke medju Srbima, Hrvatima, Muslimanima, Slovencima, Makedoncima i Albancima, usmeravajuci represiju svake od nacija ponaosob prema drugima. Nacionalisti su bili prisiljeni da odu u izgnanstvo gde su pothranjivali svoju zlovolju u emigrantskim zajednicama koje su se pokazale kao plodno tle za ekstremni nacionalizam. U protivnom, bili su zatvareni.

U vreme proglasenja ustava iz 1974. godine (poslednjeg za vreme Tita) zemlja je decentralizovana u do tada nevidjenoj meri. Ipak, dok je Tito bio ziv, ta decentralizacija bila je vise nominalna nego realna; nije bilo nikakve sumnje u pogledu toga ko upravlja polugama vlasti. Sam Tito je bio jednoclana jednopartijska drzava. Medjutim, postojala je i kompenzacija za nedostatak demokratske odgovornosti koju je ovakva situacija podrazumevala: Jugoslovenima je bilo dozvoljeno da putuju i rade u inostranstvu, a ni oni nisu patili od restrikcija koje su gusile stanovnike celokupnog sovjetskog bloka.

Tita su cesto uporedjivali sa velikim hrastom ogromnih grana u cijoj senci nista drugo nije moglo da raste. U njegovim poslednjim godinama nije se pojavio niko ko bi ga mogao naslediti. Bojeci se da imenuje naslednika Tito je stvorio beznadezno neefikasnog naslednika za svoj tron: kolektivni sef drzave koji je trebalo da ga zameni bilo je osmoclano Predsednistvo, s po jednim predstavnikom iz svake od sest republika i dve autonomne pokrajine, Vojvodine i Kosova. Mesto predsednika popunjavalo bi se rotacijom clanova Predsednistva na godinu dana. Kao sef drzave, osmoclano Predsednistvo bilo je istovremeno i vrhovni komandant armije.

Jugoslavija je imala Savezni parlament, sest republickih i dva pokrajinska. Bilo je ukupno deset komunistickih partija - sest republickih, dve pokrajinske, jedna savezna i jedna armijska.

Kada je Titovo zdravlje pocelo da popusta, sa njim su oslabile i savezne institucije. Jugoslavija je postala zemlja koju je cinilo tek nesto vise od osam regionalnih i medjusobno odvojenih komunistickih partija, uz tajnu policiju i armiju. Kada je maja 1980. Tito umro u osamdeset osmoj godini, doslo je do iskrenog izliva patriotske zalosti svih jugoslovenskih nacija. Etnicki Albanac i komunista Mahmut Bakali kasnije je rekao: "Svi smo plakali, iako nismo znali da istovremeno sahranjujemo i Jugoslaviju".*

Jugoslavija ce umreti nesto vise od decenije kasnije. Nakon sloma Varsavskog ugovora, Jugoslavija je izgubila svoj strateski znacaj za Vasington. Preokupirane ratom u Zalivu i buducnoscu Sovjetskog Saveza koji se raspadao, SAD su prepustile upravljanje ranim fazama konflikta Evropskoj zajednici koja se pokazala zalosno nesposobnom. Dzejms Bejker, drzavni sekretar za vreme predsednika Dzordza Busa, neuvijeno je objasnio manjak interesa SAD, rekavsi, "Mi nemamo psa u toj borbi".

Cetiri godine kasnije, SAD upravljaju medjunarodnom diplomatijom u regionu. Nakon visemesecnog manevrisanja iza scene, kada je ravnoteza snaga na bojistu odlucno pomerena u

korist Hrvata i Muslimana, Vasington se pojavio na centralnoj pozornici, priznat od svih kao jedina snaga sposobna da nadje resenje.

U novembru 1995. godine SAD su na celu svojih evropskih saveznika primorale Srbe, Hrvate i Muslimane da potpisu sporazum kojim bi se zaustavio najtragicniji konflikt u Evropi od zavrsetka Drugog svetskog rata. Bil Klinton je zeleo trijumf u svojoj spoljnoj politici poslednje godine prvog predsednickog mandata ili bolje receno trijumf u samom regionu koji je u vise navrata opstruirao sve prethodne mirovne pokusaje. Ali, mir je postao moguc jedino posle odlucnih vojnih pobeda i prisilnog egzodusa miliona ljudi ka oblastima gde dominira njihova etnicka grupa.

U vreme pisanja ove knjige stisala se euforija zbog Dejtonskog sporazuma. Slanje 60.000 tesko naoruzanih vojnika nije naislo na otpor ni sa jedne od tri strane. Razdvajanje zaracenih strana teklo je lakse nego sto se ocekivalo. Jedva da je i bilo nade da su prethodno zaracene strane spremne da saradjuju. Prvi ispit Bosne kao buduce multietnicke zajednice doziveo je neuspeh kada su desetine hiljada Srba napustile Sarajevska predgradja pre nego sto su dosla pod kontrolu bosanske vlade.

Civilni deo Dejtonskog sporazuma (pripremanje izbora, ustanovljavanje zajednickih institucija) bio je od najveceg znacaja ikao je imao najmanju podrsku. Bez pune pomoci zapada nije bilo nade da se stvori klima poverenja koja ce omoguciti implentaciju Dejtonskog sporazuma i pravo ljudi da se vrate u svoje domove.

Neizvesno je da li su se sukobljene strane zaista sporazumele o trajnom miru ili planiraju da sporazum iskoriste za pregrupisavanje i naoruzavanje za novi sukob.

Vasington je imao za cilj da zauzda balkanske gospodare rata ali, istorija ukazuje da ce to mozda biti nemoguce. U proslosti, lideri ovog regiona su dokazali da su sposobni da uvuku mnogo mocnije drzave sve dublje u konflikt koji ne nisu predvidjale. Ipak, bivsa Jugoslavija je najocigledniji primer centralno strategijske realnosti posthladnoratovskog sveta: ako SAD ne preuzmu vodjstvo niko nece. Ocigledno je bilo da je jedina sansa za mir ako je Vasington, sa svojim vojnim i politickim autoritetom spreman da to sprovede.

U prolece 1996. godine Klinton i njegovi evropski saveznici uporno su bili na stanovistu da ce njihove trupe napustiti region posle godinu dana cak iako bi to znacilo moguc novi haos i krvoprolice. Ali, to bi znacilo kraj zapadnog angazmana sto je visoka cena koju treba platiti.

"OVO JE NASA ZEMLJA": BUDJENJE SRPSKOG NACIONALIZMA /

(prev. Lj. Nikolic)

San svih nacionalista u Jugoslaviji bio je da svoje vizije stave na papir a zatim ih pretvore u realnost. Znali su da se njihovi planovi ne mogu sprovesti odmah, ali su mogli da cekaju. Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti ostao je prekriven velom misterije gotovo citavu deceniju posto se saznalo za njegovo postojanje. Da li je Memorandum bio pokusaj da se izmire politicki racuni u Srbiji? Kako je Slobodan Milosevic, ambiciozni sef Partije uspeo da izbegne javno izjasnjavanje? Da li je ovo ozivljavanje srpskog nacionalizma bio prvi korak ka komadanju Jugoslavije?

U ovom sirovom dokumentu, klika srpskih akademika1 popisala je svoje nacionalisticke zamerke. Oni nisu imali nameru da ga objave, ali se ovaj nezavrseni nacrt pojavio u stampi. U poredjenju sa divljastvom koje je usledilo u narednoj deceniji, Memorandum nam sada deluje bledo i otrcano, ali je 24. septembra 1986. godine, kada su njegovi izvodi objavljeni u Vecernjim novostima, dnevnom listu sa masovnim tirazom, to je bila prava politicka bomba. Zemlja je bila u grcu.

U dokumentu se tvrdilo da se Srbi u Jugoslaviji od Drugog svetskog rata nalaze u tako nepravednom polozaju da im je i egzistencija ugrozena. Oni su zrtve ekonomske i politicke diskriminacije njihovih hrvatskih i slovenackih sunarodnika. Srbi su dali najveci vojni doprinos (i imali najvece zrtve) u proslom ratu, a ne samo sto nisu bili nagradjeni za to vec su u miru i kaznjeni. Uverenje srpskih nacionalista da je sudbina Srba uvek bila da "dobijaju u ratu, a gube u miru", postajalo je sve popularnije. Polozaj Srba na Kosovu i u Hrvatskoj, tvrdilo se u Memorandumu, jos je tezi. Na Kosovu i Metohiji - sto je tradicionalno srpsko ime za juznu pokrajinu ove republike, Srbi se suocavaju sa potpunim genocidom. Oni se nalaze pred najvecim porazom u svojoj borbi za oslobodjenje od 1804. godine, kada su se pobunili protiv Turaka. Status Srba na Kosovu vec duze vreme je izazivao ozlojedjenost u Srbiji, ali je nacrt Memoranduma otisao korak dalje, dizuci uzbunu i zbog polozaja Srba u drugim republikama:

Izuzimajuci period postojanja NDH (Nezavisna Drzava Hrvatska proglasena 1941.godine od strane pronacista ustasa), Srbi u Hrvatskoj nikada u proslosti nisu bili toliko ugrozeni koliko su danas. Resenje njihovog nacionalnog polozaja namece se kao prvorazredno politicko pitanje. Ukoliko se resenja ne pronadju, posledice mogu biti visestruko stetne, ne samo po odnose u Hrvatskoj vec i po citavu Jugoslaviju.2

Jugoslavija, u svom tadasnjem obliku, nije vise bila adekvatno resenje za srpsko pitanje. U Memorandumu se tvrdilo da se zemlja raspada, da je 40 procenata Srba ostavljeno da cami izvan granica matice zemlje. Za to je, kaze se, krivo nasledje Kominterne, nacionalna politika Komunisticke partije Jugoslavije i njihovih vernih i neupucenih pristalica u Srbiji. Ovaj traktat na sedamdeset i cetri strane optuzuje Sloveniju i Hrvatsku za zaveru protiv Srbije. Na celu te kampanje su navodno bili sam Tito i Kardelj, Slovenac, tvorac samoupravljanja - jugoslovenske vrste socijalizma, zasnovanog na konceptu drustvenog a ne drzavnog vlasnistva.3

Srpska akademija nauka i umetnosti imala je znacajan uticaj. Daleko od pogleda javnosti, kao i Udruzenje knjizevnika, bila je jedna od malobrojnih institucija koje nisu bile pod totalnom

kontrolom Komunisticke partije. Ove dve organizacije imale su slican status i u Hrvatskoj i Sloveniji. U Srbiji je deo inteligencije uzivao u vekovnoj tradiciji ugodnog suzivota sa aktuelnom vlascu. Memorandumi su korisceni kao sredstvo politicke komunikacije kroz celu srpsku istoriju. Pisuci svoj memorandum, nacionalisticki orjentisani akademici su se oslanjali na srpsku tradiciju koja datira pre Jugoslavije.

Dobrica Cosic, pisac koga smatraju ocem srpske nacije, poricao je svoje ucesce u pisanju Memorandumu. Ovaj dokument, medjutim, bez imalo sumnje, predstavlja destilat njegovih ideja, a on ga je i branio kada je dosao pod udar.4 Kao clan Akademije Cosic je cak objasnio, iako prilicno neubedljivo, da Memorandum nije "nacionalisticki", vec "anti-Titovski i projugoslovenski" dokument.

Ikona srpskih disidenata, Cosic, sedokos i sa naocarima, govori akcentom srpskih seljaka. Njegov tihi nastup ne skriva da je on , kao i ostali nacionalisti, uveren u snagu svoje poruke. Uprkos tome sto je i sam bio mocan kulturni ideolog u Titovom rezimu, Cosicu se pripisuje da je obezbedio da se socijal-realizam - obavezna forma izrazavanja u svim ostalim delovima Istocne Evrope - ne sprovodi u komunistickoj Jugoslaviji. Njegov gotovo mitski status potvrdjen je 1968. godine kada je izbacen iz Centralnog komiteta jer je optuzivao etnicke Albance za separatizam i antisrpska osecanja. Sedamdesetih godina oko njega su se okupljali nezadovoljni intelektualci. Cosic je, jednom mesecno, organizovao tajne sastanke na kojima se govorilo o potrebi za demokratskim reformama u Jugoslaviji. Policija ga je stalno pratila ali nikada nije bio uhapsen. On je to nazivao "pragmaticnom tiranijom". Njegovo hapsenje bilo bi kontraproduktivno.

Predsednik Srbije, Ivan Stambolic, dobio je izvestaj policije da se Akademija upustila u tajni projekat, ali mu je receno da on sadrzi samo drustveno-ekonomsku ocenu tekuce situacije. Medjutim, kada je septembra 1986. godine Memorandum objavljen, sokirao je cak i beogradsko rukovodstvo.

Stambolic i njegov sticenik Dragisa Pavlovic, rukovodilac beogradske partijske organizacije, ciji je delokrug rada po tradiciji obuhvatao i medije, jasno su osudili dokument. Za Stambolica, srpskog nacionalistu u ocima Hrvata i Slovenaca, ali preblagog po misljenjima pristalica cvrste linije u Srbiji, Memorandum je bio zloslutan znak narastajuceg sovinizma. On ga je nazvao rekvijemom za Jugoslaviju. Akademija je napala federaciju da razdvaja Srbe, umesto da ih spaja, sto je, prema Stambolicu, najvecu naciju u zemlji pretvaralo u najopasniju. To sto je Memorandum optuzio srpsko rukovodstvo za aroganciju i neaktivnost podstaklo je Stambolica da odgovori. On sam je prikazan kao potpuno neefikasan i zreo za odlazak.

Nacrt Memoranduma nije stvorio nacionalizam, samo je jednostavno pretocio osecanja koja su postojala duboko u Srbima, ali su bila potisnuta i koja je komunizam, upravo stoga, jos vise ojacao. Akademijin traktat bio je odjek misljenja izricanih sapatom u celoj Srbiji.

Srpska stampa prevazisla je medije drugih republika u ostrini napada na Memorandum Akademije. Tako je slovenacki dnevni list Dnevnik, cak pohvalio beogradska glasila zbog odlucnosti da se oslobode nacionalizma. Hrvatski politicari udarili su po Memorandumu. Liberali, koji se nisu slagali sa samim tekstom, podrzali su pravo Akademije da kaze sta misli. U

jeku ovog politickog uzbudjenja, samo se sacica akademika izjasnila protiv dokumenta.

Sirom Jugoslavije, komunisti su sipali pogrde na racun Memoranduma Akademije. Izuzev Milosevica. Lider srpske komunisticke partije, koji je obicno kritikovao svakog ko bi odstupio od zvanicne linije, sada je cutao. Pustio je da drugi govore umesto njega, i tako obezbedio da dokument bude osudjen - to mu je uostalom bila duznost - ali je pazio da javno ne iznese svoje misljenje.

Na sednici beogradske partijske organizacije, Dusan Mitevic, bliski prijatelj Milosevica i njegove supruge Mirjane Markovic, osudio je Memorandum kao opasan za Jugoslaviju i srpsku naciju. Cinjenica da je njegov govor prenet kao komentar u beogradskom drzavnom listu Politika znacio je da ga je Milosevic podrzao. Milosevic se takodje postarao da se govor podeli na partijskom sastanku.

Stambolic i Pavlovic izvrsili su pritisak na korpulentnog Mitevica da utvrdi zasto Milosevic cuti. "Milosevic je odgovorio da se o tome vec previse govori i da ne zeli da uvecava zabunu. On je kao fudbaler koji obicno ima pomocnu ulogu, ali onda da gol", rekao je Mitevic, tada funkcioner gradske partije.

Dvadesetpetogodisnje prijateljstvo Stambolica sa Milosevicem pocelo je da puca. Stambolic, medjutim, nije shvatio ozbiljnost opasnosti sve do sudbonosnog obracuna na Osmoj sednici Saveza komunista Srbije. Uz pomoc svog mocnog ujaka Petra, Ivan Stambolic je isplanirao napredovanje Milosevica na mesto sefa Partije. U maniru tipicnog komunistickog lidera, ugusio je nezadovoljstvo unutar rukovodstva zbog unapredjenja svog prijatelja. Stambolic je to opravdao kao pokusaj da se partija podmladi novim kadrovima. U pedesetoj godini, Stambolic je iz mocnog partijskog rukovodstva sisao na polozaj srpskog drzavnog predsednika. Zeleo je da se posveti promeni Ustava.

Jugoslovenski ustav, usvojen 1974. godine preneo je znacajna ovlascenja na sest jugoslovenskih republika, dajuci svakoj od njih centralnu banku, posebnu policiju, obrazovni i pravosudni sistem. To isto su imale i dve srpske pokrajine Kosovo i Vojvodina. Pokrajine su birale poslanike u srpski parlament i u sopstvene skupstine. Ove dve pokrajine bile su konstitutivni clanovi Federacije, sto je njihovim liderima obezbedjivalo mesta u rotirajucem Predsednistvu, koje je preuzelo vlast posle Titove smrti. Oni su, vise puta, stali na stranu drugih republika, protiv Srbije. Na taj nacin, smanjen je ogroman disparitet izmedju Srbije i drugih republika. Srbija vise nije bila republika sa deset miliona stanovnika, dva puta vise od druge po velicini Hrvatske. Doslovnim ukidanjem kompetencija Beograda nad Kosovom i Vojvodinom Srbija je, ovim Ustavom, sasecena na velicinu s kojom se vec moglo izaci na kraj - od sest miliona stanovnika. Srbi su se cesto zalili da je stav "slaba Srbija - jaka Jugoslavija" predstavljao otelotvorenje odnosa njihovih sunarodnika. Iako je ovaj Ustav dao Srbima razlog za jadanje, takodje je, umirio strah drugih republika od dominacije velikog brata.5

Donosenjem Ustava iz 1974. godine polozaj Srbije u Federaciji postao je preokupacija vise uzastopnih rukovodstava.6 Status Kosova postao je najneodloznija briga. Iako je na njemu zivelo cak 90 odsto Albanaca, Srbi su Kosovo smatrali kolevkom svoje civilizacije. Ono je bilo sediste

srpske crkve, Pecke patrijarsije. Srpski politicari i intelektualci su se vise od jednog veka preganjali oko trnovitog pitanja Kosova.7 Ravnoteza snaga u ovoj juznoj pokrajini dramaticno je poremecena vec 1966. godine kada je uklonjen Titov ministar unutrasnjih poslova i pristalica cvrste linije Aleksandar Rankovic.8 U narednih dvadeset godina, a narocito posle 1974. godine, etnicki Albanci su gospodarili Kosovom, drzeci vecinu polozaja od znacaja u Pokrajini.

U jesen 1981. godine, godinu dana posle Titove smrti, etnicki Albanci izasli su na ulice zahtevajuci nezavisnost od Srbije i trazeci da Kosovo postane sedma republika. Ove proteste ugusili su jugoslovenska armija i savezna policija. Ovlascenja pokrajina bila skoro u potpunosti jednaka onima koja su imale republike, osim prava na secesiju, iako je i to bilo diskutabilno. Naravno, deset godina kasnije, u Hrvatskoj, postace sasvim jasno da pravo na secesiju nije znacilo mnogo vise od slova na papiru i da je bilo nemoguce da se iskoristi bez krvoprolica. U tajnosti podstaknuta od Cosica, grupa kosovskih Srba nezadovoljna svojim polozajem pocela je da se organizuje. "Oni su se zalili na svoj polozaj i ja sam im savetovao da napisu peticiju i izloze svoje zahteve," kaze Cosic. Medjutim, Cosic nije bio njihova jedina podrska. Oni su imali tajnog pomagaca i u srpskoj vladi. Trio lokalnih aktivista Srba, Miroslav Solevic, Kosta Bulatovic i Bosko Budimirovic, ubrzo je poceo sa prikupljanjem potpisa za svoju prvu peticiju. Sakupili su samo sedamdeset sest. Medjutim, kasnije su zadobili siru podrsku javnosti cestim ponavljanjem svoje jednostavne poruke: "Ovo je nasa zemlja. Ako Kosovo i Metohija nisu srpski, onda mi uopste nemamo svoju zemlju."

U toku naredne cetiri godine, protestna grupa sarenolikog sastava koja je sebe nazvala Komitet Srba i Crnogoraca, pokusala je da zapali emocije Srba. Njeni clanovi pricali su price o nesreci, o prinudnom iseljavanju, o silovanjima i sikaniranju.9

Godine 1986. ova grupa je s lakocom sakupila vise od 50.000 potpisa od Srba koji su zahtevali promene na Kosovu.

Bez obzira na to sto se tajna policija infiltrirala u Solevicevu organizaciju, partijski aparat jos uvek nije uzeo ovaj pokret pod svoje okrilje. Drugog aprila 1986. godine, Bulatovic je uhapsen u Kosovu Polju - a narednih meseci je redovno ispitivan u policiji. Njegovi drugovi otisli su u Beograd po pomoc. Kasno te noci sastali su sa sa disidentom, nacionalistickim piscem Vukom Draskovicem u hotelu "Moskva". Draskovic ih je odveo da se sretnu sa Cosicem u obliznjem hotelu "Slavija". Cosic im je rekao da dodju kasnije kod njega kuci, u ekskluzivno beogradsko predgradje - Dedinje gde komunisticki establisment zivi rame uz rame sa stranim diplomatama. Budimirovic je primetio da je Cosic vidno drhtao kada se pozdravio sa kosovskim aktivistima na ulaznoj kapiji. Bila je ponoc. Kad su usli, poveo je svoje goste u podrum, ciji su zidovi bili pokriveni prasnjavim knjigama. Tu su sedeli do dva ujutro.

Dosli su kod mene u podrum i tu smo se dogovorili kako treba da se bore, sta treba da rade i koje oblike otpora treba da daju.

Pomogao sam im u svemu sto su cinili. Saradjivao sam sa njima u njihovoj ilegalnoj borbi.

Cosic je pozvao telefonom Dusana Ckrebica, srpskog predsednika. Sledeceg jutra u osam sati on

je primio delegaciju u Parlamentu. Ckrebic im je rekao: "Evo gde vi treba da budete. Ne tamo gde ste bili prosle noci." To je bio kljucni trenutak. Pokret vise nije bio osudjen da radi pod zemljom. Komunisti su se spremali da preotmu nacionalisticku stvar. Svesna koristi koju to donosi, zvanicna Srbija zapocela je svoj strmoglav, i u krajnjoj liniji, katastrofalan pad u nacionalizam. Crpla ga je iz bogatog sloja nacionalnih jadikovki, zvanicno prigusenih, ali privatno gajenih decenijama. Komunisticko rukovodstvo je verovalo da ce njihova primitivna privlacnost oziveti stagnirajuci politicki i ekonomski sistem. Osam meseci nakon sto je Memoramdum potresao celu zemlju, njegova osnovna poruka vec je uhvatila korena.

Biljeske:

1 Smatra se da je glavni autor Memoranduma srpski ekonomista Kosta Mihajlovic koji je kasnije postao jedan od Milosevicevih najblizih savetnika. Iako on nikada nije potvrdio da je napisao Memorandum, eseji koje je kasnije publikovao sadrzali su potpuno identicne ideje.

2 Memorandum, str. 64.

3 Iako slavljeno kao vrhunsko ostvarenje socijalistickog sveta, samoupravljanje je u stvari bilo komplikovan sistem zasnovan na "drustvenoj svojini", sto znaci da su fabrike bile u svojini radnika i njihovih saveta a ne drzave, ali je u stvari bilo veoma tesko da se utvrdi sta je cije.

4 Cosic je bio aktivan u Komitetu za slobodu govora koji je branio one koji su proganjani zbog svojih politickih stavova sirom Jugoslavije. Oni koji su tada optuzivani postali su znacajne licnosti u doba sloma Jugoslavije. Franjo Tudjman, uhapsen zbog hrvatskog nacionalizma, postao je hrvatski predsednik 1990; Alija Izetbegovic, zatvoren zbog muslimanskog fundamentalizma postao je predsednik Bosne 1990; Vojislav Seselj, srpski ultra-nacionalista, pripadnik paravojnih jedinica i clan Parlamenta; i Dobrosav Paraga, hrvatski ekstremisata i paravojni vodja, itd.

5 Stambolic se seca da je jednom, na ribljoj veceri kod Kardelja, cak i on, tvorac Ustava, priznao da je taj dokument stvorio probleme u Srbiji. Kardelj koga su do njegove smrti 1979. godine smatrali Titovim naslednikom, rekao je da bi Stambolic i njegovi drugovi trebalo da rade na promeni Ustava. Ali, do Titove smrti 1980. godine nije ucinjen nikakav napredak, a posle toga je ceo problem zaboravljen.

Kardelj, jugoslovenski ideolog iz Slovenije, pokusao je, takodje, da razuveri Stambolica da ce zemlja preziveti i bez njega i bez Tita. "Svakome ko napadne ravnopravnost naroda, savezno uredjenje, svakome ko pokusa da oduzme fabrike od radnika ili dovede u pitanje nezavisnost Jugoslavije - slomicemo vrat!"

6 Jugoslavija je u periodu posle Drugog svetskog rata donela tri ustava: 1946, 1963 i 1974. godine. Do 1974. godine uredjenje odnosa u Titovoj Jugoslaviji bilo je kljucna tema brojnih

ustavnih amandmana koji su u medjuvremenu usvajani.

7 Dobrica Cosic i drugi clanovi njegove nacionalisticke disidentske klike tajno su izradili plan za podelu pokrajine Kosovo, koji je Srbiji davao njene dragocene pravoslavne manastire. Preostali deo bio bi dat Albancima, koji bi mogli slobodno da se ujedine sa svojim srodnicima preko granice u Albaniji. Cosic nikada nije obelodanio svoj plan, insistirajuci da javnost nije bila spremna da ustupi cak ni deo Kosova.

8 Aleksandar Rankovic bio je izbacen iz Saveza komunista Jugoslavije 1. jula 1966. godine, zbog zloupotrebe ovlascenja u tajnoj policiji, odnosno prisluskivanja Tita. Medju Albancima na Kosovu, Rankovicevo ime bilo je sinonim za vladavinu terora. Za Srbe, on je vladao cvrstom rukom i sprecavao albanski nacionalizam. Kada je 20. avgusta 1983. godine umro, desetine hiljada Srba prisustvovale su njegovom pogrebu koji je bio prvi masovni protest zbog statusa Srba na Kosovu i u Jugoslaviji uopste. Ovoliki broj prisutnih bio je signal jacanja nacionalizma. Ivan Stambolic, tada partijski sef grada Beograda, rekao je: "Cela Jugoslavija me je kritikovala sto to nisam kontrolisao. Zar je trebalo da postavim tenkove oko groblja?"

9 U stvari, statistika pokazuje da je na Kosovu bilo mnogo manje slucajeva silovanja nego bilo gde drugde u Jugoslaviji.

"NIKO NE SME DA VAS BIJE": USPON SLOBODANA MILOSEVICA, APRIL 1987 - DECEMBAR 1987. /

(prev. Lj. Nikolic)

Poseta lidera srpskih komunista Kosovu Polju 24. aprila 1987. godine nije nicim odavala da ce promeniti tok istorije. Medjutim, tada se Slobodan Milosevic prvi put predstavio kao zastitnik svih Srba. Za mladog sefa partije to je bila srecna slucajnost. Trebalo je da srpski predsednik Stambolic sam ode na Kosovo radi razgovora sa lokalnim liderima, ali je on nonsalantno poslao Milosevica da ga zameni. Bio je to nemaran potez koji je pokrenuo tok dogadjaja koji ce ga kostati karijere.

Noc pre puta, Miloseviceva supruga Mirjana, profesor marksizma na Beogradskom univerzitetu, uplasila se za sigurnost svog muza. "Mira se plasila za njega, i to s razlogom", tvrdio je njihov bliski prijatelj Dusan Mitevic. "Bilo je izvestaja policije da tamo nije bezbedno. U albanskoj

emigranstkoj stampi izasao je oglas s ucenom na njegovu glavu. Ponudio sam se da podjem sa njim da bih umirio Mirjanu, ali me Slobodan pozvao sledeceg jutra i rekao da nema potrebe".

Naelektrisani saznanjem da je Beograd konacno obratio paznju na njihove nevolje, na hiljade Srba iz okoline tiskalo se napred, pokusavajuci da stisne ruku partijskog lidera na ulazu u sumorni Dom kulture u Kosovu Polju. Izbezumljeno pokusavajuci da privuku njegovu paznju, demonstranti su vikali o pritisku Albanaca. Dok je Milosevic razgovarao sa srpskim predstavnicima, policija je, plaseci se nasilja, upotrebila palice da udalji masu. Demonstranti su izvikivali: "Ubice" i "Mi smo Titovi, Tito je nas."1

Odjednom, ljudi su poceli da bacaju kamenice koje su uzimali sa kamiona sto su ih lokalni aktivisti zgodno parkirali u blizini. U zgradi, politicari i reporteri pokusavali su da utvrde sta se dogadja na ulicama, ali su vrata bila zakljucana. Miroslav Solevic, glavni organizator protesta, rekao je lokalnim funkcionerima da demonstranti nameravaju da udju u zgradu i susretnu se sa Milosevicem. Azem Vlasi, crnokosi i plavooki Albanac, sef Kosovske Partije, predlozio je da postave ozvucenje da bi umirili uskomesanu masu. U krajnjoj liniji, smatrao je on, cilj Miloseviceve posete bio je da zaustavi sve cesce demonstracije kosovskih Srba.

Ocigledno potresen vikom spolja, Milosevic je rekao da hoce da vidi sta se desava. Posmatrao je okupljenu masu sa balkona pre nego sto je sisao i odrzao govor koji je postao jedan od najznacajnijih u njegovoj karijeri. "Niko ne sme da vas bije", vikao je on, nesvestan da je time skovao savremenu krilaticu za okupljanje Srba. Raspolozenje se iznenada promenilo i gomila na ulicama pocela je da skandira: "Slobo, Slobo". "Ovom recenicom on je ustolicen za cara", rekao je Solevic. On se salio da se Milosevic, izgovarajuci frazu koja mu je osigurala mitski status medju Srbima, u stvari, obracao policiji govoreci da niko nema prava da bije nju. Medjutim, Solevic je, smejuci se od srca, priznao da te noci nije bilo policajca koji nije dobio batine. Kada su kamioni puni kamenja parkirani, kosovski Srbi imali su spremno oruzje.

Milosevicev govor dao je ton atmosferi. Govornici su se redjali jedan za drugim i napadali partijske rukovodioce, etnicke Albance, zahtevajuci uvodjenje vanrednog stanja, ukidanje autonomije Kosova, pa cak i proterivanje Albanaca. Oni su upozoravali da ce napustiti Kosovo, da su im zivoti u opasnosti dok su u rukama njihovih albanskih suseda.

Tog dana u Kosovu Polju, Vlasi je savetovao Milosevicu da se ogradi od te tirade netrpeljivosti. "Ali, on nije rekao nista." Burna sednica trajala je celu noc. Ako je Milosevic i shvatio da moze da postane najmocniji covek u Jugoslaviji igrajuci na kartu nezadovoljstva kosovskih Srba, on to nicim nije pokazivao. Medjutim, ova epizoda mu je dala gotovu formulu za budjenje nacionalnih osecanja.

Prvi put, Milosevic je osetio privlacnu snagu masa.

Vi treba da ostanete ovde. Ovo je vasa zemlja, ovde su vase kuce, vase njive i baste, vase uspomene. Necete valjda napustiti svoju zemlju jer se u njoj tesko zivi, jer su vas pritisli nepravda i ponizenje. Nije nikada bilo svojstveno duhu srpskog i crnogorskog naroda da ustukne pred preprekama, da se demobilise kad treba da se bori... Treba da ostanete ovde i zbog predaka

i zbog potomaka. Pretke biste obrukali, a potomke razocarali. Ali, ja vam ne predlazem da ostajuci trpite, izdrzavate i podnosite stanje sa kojim niste zadovoljni. Naprotiv! Treba da ga menjate, zajedno sa svim progresivnim ljudima ovde, u Srbiji i Jugoslaviji.

"Milosevic je bio transformisan, zapaljen Kosovom", rekao je Ivan Stambolic, srpski predsednik i, u to vreme, neprikosnoveni lider Srbije. Njih dvojica su bili bukvalno nerazdvojni dvadeset pet godina. Upoznali su se kao brucosi na Pravnom fakultetu Beogradskog univerziteta. Obojica su bili iz unutrasnjosti Srbije, obojica ambiciozni, vredni i pametni. Ivan je radio sve vreme dok je studirao i pomogao je Slobodanu da dobije prvi posao u Partiji. U naredne dve decenije, postarao se da njegov prijatelj krene njegovim putem. Vremenom, postali su zastrasujuci politicki duet.

Stambolic je vec bio na Kosovu 6. aprila 1986. godine, kada se vise od 10.000 tamosnjih Srba okupilo da protestuje protiv hapsenja aktiviste Bulatovica. Godinu dana kasnije, svestan da bi situacija mogla da prokljuca, Stambolic je posavetovao svog sticenika Milosevica pre njegovog polaska iz Beograda: "Budi oprezan, ostani pribran."

Saljuci Milosevica na Kosovo Stambolic je ucinio prvu od svojih brojnih gresaka. Neugledni i sve radikalniji kosovski Srbi nisu mu nikada oprostili sto ih nije uzimao za ozbiljno. Onoga casa kada je Milosevic obavio svoje hodocasce, njegov prijatelj Stambolic izgubio je pravo da bude njihov vodja. Uskoro ce postati jasno da ce onaj ko bude komandovao njima postati lider svih Srba. Posle Miloseviceve posete, kosovski Srbi nasli su se u centru paznje. Dusanu Mitevicu, zameniku direktora Televizije Beograd, i geniju propagande, nije bilo nimalo tesko da izazove interesovanje naroda. "Emitovali smo Milosevicevo obecanje na TV bez prekida. To ga je i lansiralo." Njegova poruka naisla je na plodno tle u Srbiji.

Medjutim, Miloseviceva "preorijentacija" na nacionalizam nije bila slucajnost. On je cetiri dana pre toga vec bio na Kosovu da bi se sastao sa komunistickim funkcionerima. Bilo je zgodno da se ta poseta zaboravi i ostavi utisak da su dogadjaji od petka bili potpuno spontani. Na prvom sastanku, ondasnji srpski aktivisti okupili su oko 2.000 ljudi od kojih su mnogi optuzivali Milosevica da odbija da se pozabavi njihovim zalbama. "Druze predsednice, vi ste odrzali monolog, a mi smo vas pozvali na dijalog," rekao je Solevic Milosevicu. "Zelimo da ponovo dodjete." Milosevic se saglasio da se vrati u petak u pet sati.

Narednih nekoliko dana Milosevicevi ljudi bili su zaokupljeni pripremama. "Milosevic je poslao viseg partijskog funkcionera u Kosovo Polje u utorak i sredu da podgreje situaciju", rekao je Vlasi. "On je dosao nezvanicno, nije stupio u kontakt sa mnom, a razgovarao je sa Solevicem i ostalima. Oni su smislili nacin da privuku mase." Albanski sef partije shvatio je da ova poseta ima veliki znacaj za srpsko rukovodstvo. "Znali smo za nju od nasih obavestajnih izvora kao i da su beogradski mediji i televizija bili u pripravnosti da dodju dole zbog ovog specijalnog dogadjaja. Obicno je ovakve dogadjaje pokrivala lokalna televizija."2

Pre aprilske posete Milosevic se nije mnogo interesovao za situaciju na Kosovu, odnosno, za pokusaje da se promeni Ustav iz 1974. godine. Tada je shvatao da bi, s takvim programom mogao da postane srpski vodja. Pritiscima i lobiranjem u toku leta njegovi ljudi na polozajima uspeli su da pripreme napad na Stambolica. "Posle Milosevicevog govora u Kosovu Polju, rascep

izmedju nas se produbljivao. Vise nisu postojale dve struje u jednoj partiji. Sada se radilo o dve politike," rekao je Stambolic.

Milosevic je povukao novi potez. Organizovao je sednicu jugoslovenske komunisticke partije o situaciji na Kosovu. 16. juna 1987. godine Milosevic je pokazao Solevicu unapred pripremljenu kopiju uvodnog izlaganja, uveravajuci ga da ce biti dovoljno cvrst prema Albancima. Medjutim, Solevic se plasio da bi ga predstavnici Hrvatske, Slovenije ili Kosova mogli blokirati.

Zato se, da bi napravili zeljni utisak, oko 3.000 kosovskih Srba okupilo u Pionirskom parku preko puta Saveznog parlamenta, u srcu Beograda. Javne demonstracije bile su veliki dogadjaj. Politicki i vojni establisment bili su krajnje napeti.

Posto nije bilo dobrovoljaca, Ivica Racan, hrvatski clan jugoslovenskog partijskog rukovodstva, poslat je da umiri masu. Srpski lideri bili su zadovoljni sto ce sada i Hrvatska shvatiti da Kosovo nije samo srpski problem, vec da zahteva i paznju najviseg jugoslovenskog rukovodstva.

Kasno te noci, Racan i Solevic sedeli su u zgradi Skupstine Beograda. Samo sto metara od njih masa je zasipala pogrdama rukovodstvo zemlje naizvajuci njegove clanove lopovima i majmunima. Srbi su vikali zahtevajuci ukidanje autonomije Kosova. Racan ovu epizodu smatra jednom od onih koje su mu donele najvise ponizenja u zivotu i istovremeno dogadjajem koji je otkrio zlonamernost Miloseviceve politike. Nakon visesatnih zestokih rasprava, kosovski Srbi pristali su da odu iz Beograda. Medjutim, okupljena masa je prenela nedvosmislenu poruku - njena brojnost sama je po sebi dovoljna da poremeti svakodnevni zivot.

Milosevic je shvatio sta to znaci. Tada je prvi put video da razjarena masa moze da uzdrma jugoslovensko rukovodstvo. Okrenuo se Stamoblicu i rekao: "Otadzbina je u opasnosti." Stambolic je bio zaprepascen i pitao o cemu se radi. Video je da se Milosevic trese. Stambolic je shvatio da je dosao odlucujuci trenutak. "I tako je sve pocelo. Nacionalisti su mu poleteli u zagrljaj. Zgrabili su ga. Njemu to, u stvari, i nije mnogo prijalo. Ali, znao je da je to politicki veoma unosno."

Privlacna moc nacionalizma uvek je lebdela pred ocima srpskih politicara, koji su povremeno koketirali sa njim da bi ojacali podrsku naroda. Stambolic, koji je bio proizvod starog komunistickog rezima, izbegavao ga je, smatrajuci da je previse opasno da se u to dira. Milosevic je vrlo rano osetio da je obecanje da ce doci do promena pravi eliksir. Srbi su bili umorni od naizgled beskonacnih razgovora o Kosovu, koji su ostavljali utisak da je i srpsko rukovodstvo nekompetentno. Kada je Milosevic ponudio odlucnu akciju, zadobio je ogromnu podrsku naroda. Nasuprot tome, Stambolic je uvek oklevao da javno obeca promene. Ovo razmimoilazenje bilo je nagovestaj njihovog buduceg i konacnog sukoba.

Celokupni politicki establisment kovao je svoje planove - osim Stambolica. On je uporno odbijao da prizna da je obracun neizbezan, i posvetio se isterivanju ustavnih promena, u zabludi da ce ga one spasti.

Septembra 1987. godine niz dogadjaja promenio je srpsku politicku scenu: senzacionalno ubistvo cetiri regruta, do tada nevidjeni javni napad na Milosevica od strane sefa beogradske partije i televizijski prenos zbacivanja Stambolica. Tri nedelje kasnije, Stambolic je bio politicki mrtav. Njegov dzelat, Slobodan Milosevic, preuzeo je vlast.

U ranim jutarnjim casovima 3. septembra, u paracinskoj kasarni u centralnoj Srbiji, Aziz Keljmendi, devetnaestogodisnji regrut - Albanac, otvorio je vatru na cetvoricu svojih kolega vojnika i ubio ih na spavanju. Nekoliko casova kasnije Keljmendi je pronadjen mrtav pola milje od kasarne. Vojska je rekla da je izvrsio samoubistvo. Ubijena su dvojica Muslimana, jedan Hrvat i jedan Srbin, ali su to pomamljeni beogradski mediji nazvali aktom albanskog separatizma uperenim protiv Srbije. Deset hiljada ljudi prisustvovalo je sahrani srpskog regruta. Protiv volje njegovih roditelja, ova ceremonija pretvorila se u politicke demonstracije protiv albanskog rukovodstva na Kosovu. Ojadjeni otac se obratio demonstrantima, moleci ih da prestanu da zloupotrebljavaju smrt njegovog sina.3 Danima posle toga ovaj dogadjaj bio je opsesija beogradskih medija koji su bili kooptirani, jedan za drugim. Za Milosevica, ovaj dogadjaj se desio u pravo vreme i dao mu potrebnu municiju za politicko ubistvo koje je usledilo.

Dve nedelje kasnije u atmosferi histerije i anti-albanske propagande, Dragisa Pavlovic, sef beogradske partijske organizacije, preduzeo je korake da smanji napetost. Pozvao je urednike beogradskih medija na sastanak da bi ih upozorio na ozivljavanje srpskog nacionalizma. Stigao je na sastanak siguran u sebe, i nije video da Milosevic vec upravlja razvojem dogadjaja.

Rekao je urednicima:

Ukupno stanje na Kosovu, koje se ne popravlja ni potrebnom ni pozeljnom olako obecanom brzinom, stvara opasnu atmosferu u kojoj kao da se svaka izgovorena rec protiv srpskog nacionalizma dozivljava kao popustljivost prema albanskom nacionalizmu. Zapaljive reci ne donose nista drugo nego pozar... Prostor za resavanje kosovskog problema sada je toliko suzen da najmanja greska u potezima, ma koliko da se ti potezi povlace iz najboljih namera, moze da bude tragicna i za Srbe i Crnogorce na Kosovu, i za srpski narod i za ukupnu stabilnost Jugoslavije.

Iako ga nije direktno imenovao, Pavloviceve reci bile su bojni poklic protiv Milosevica, i oznacile liniju fronta u srpskoj politici. Pavlovic je smatrao da ce njegovo upozorenje biti dovoljno da otrezni medije i prenese poruku Milosevicu i njegovim saveznicima da se igraju s vatrom. Nazalost po Pavlovica, igranje s vatrom bilo je deo Miloseviceve strategije.

U svojoj kuci Milosevic je bio opusten. Sedeci u dnevnoj sobi s nogama na stolu, rekao je Mitevicu: "Sredicemo to u ponedeljak". On i Mirjana su zatim otisli na vikend u svoju kucu u Pozarevcu, gradu u istocnoj Srbiji gde su zajedno odrasli.

Slobodan i Mirjana gledali su Pavlovicevu konferenciju za stampu na televiziji. Ona je smatrala da je to pokusaj da se ocrni njen muz. Optuzila je Pavlovica da pokusava da unisti "tracak nade" koji je njen muz dao "onom jadnom i ugnjetenom narodu", Srbima sa Kosova.

Milosevici su bili neobicno privrzeni jedno drugom. Jos od skolskih dana iz Pozarevca, Slobodan i Mirjana bili su nerazdvojni. Mozda su ih priblizile tragedije koje su oboje doziveli. I jedno i drugo su bili deca Drugog svetskog rata. Slobodanov otac studirao je za pravoslavnog svestenika na Teoloskom fakultetu u Beogradu. Posle rata, vratio se u svoju rodnu Crnu Goru kao skolski ucitelj. Bilo je to vreme neizvesnosti. Njegova zena, Stanislava, ostala je sa dva sina u Pozarevcu. Kruti partijski aktivista, ona je svojoj deci, Slobodanu i njegovom starijem bratu Bori, ulila ambiciju i veru u komunizam. Ona je takodje pokusala da od decaka sakrije vest o samoubistvu njihovog oca, dok ne odrastu.4 Samo deset godina kasnije, i Stanislava je izvrsila samoubistvo.

Slobodan se povukao u sebe. Bucmasto i nespretno dete, nije voleo sportove. Medjutim, po svemu sto se prica, on se drzao svoje drugarice Mirjane, koje je kao dete uzela partizansko ime svoje majke, Mira. Rastuci u senci smrti i izdajstva, ona nikada nije upoznala svoju majku, a zivela je odvojeno od oca. Njenu majku su streljali kao izdajnika partije 1942. godine u jeku rata u Beogradu. Pojedinosti o tome nisu razjasnjene, ali ona je u istrazi, pod mukama, odala imena svojih drugova.5 Otac male Mirjane, partizanski vodja koji je posle rata postao partijski sef Srbije, ponovo se ozenio i ostavio cerku da je podizu baba i deda. Mira je provodila leto sa svojim ocem na jadranskom ostrvu Brioni, gde je birana komunisticka elita letovala sa svojim porodicama.

Za vreme vikenda, Mira i Slobodan isplanirali su kontranapad. Arogantni Milosevic znao je da su glavni mediji vec pod njegovom kontrolom. Dva dana kasnije *Politika ekspres* zapocela je zestok napad na Pavlovica. On je u uvodniku optuzen da narusava srpsko i jugoslovensko jedinstvo. Autorstvo clanka pripisivano je uredniku iako ga je, u stvari, napisala Mira Markovic.6

Nevidjena zestina napada u novinama iznenadila je srpskog predsednika Stambolica. On je zeleo da brani Pavlovica, ali je urednik najuticajnijeg srpskog dnevnog lista *Politike*, Zivorad Minovic, obicno servilan prema komunistickim liderima, pokusao da ga izbegne. Kada je konacno razgovarao sa sa Stambolicem, bio je hladan i arogantan. A kada je *Politika* prenela clanak koji je osudjivao Pavlovica, postalo je jasno na cijoj je strani.

Odlucan da uzvrati udarac, Pavlovic je rekao Stambolicu da ce sazvati sastanak beogradskog partijskog rukovodstva. Stambolic, koji se sada vec uplasio za sopstevnu politicku buducnost, mislio je da je to dobra ideja. Napisao je pismo podrske svom prijatelju, ucinivsi gest koji ce ga kasnije progoniti. Taj gest je, rekao je, "dokrajcio moj politicki zivot". Ipak, to pismo je moglo pomoci da se pridobije beogradsko partijsko rukovodstvo. Na kraju sednice, vecina od cetrdeset pet govornika bila je uz Pavlovica. Ali, pobeda je kratko trajala. Radmila Andjelkovic, clan Predsednistva srpske Partije i Milosevicev pristalica, ustala je i izjavila da stvar jos nije zavrsena. Mocnije Predsednistvo sprskog Centralnog komiteta sastace se narednog dana da "ispita slucaj Dragise Pavlovica". Milosevic je nadigrao Pavlovica.

Cak su i neke Miloseviceve pristalice bile iznenadjene brzinom kojom se on spremao da zada zavrsni udarac. "U komunistickim zemljama, ako te stave na dnevni red Centralnog komiteta", rekao je Dusan Mitevic, "sanse da si mrtav su osamdeset posto".

Cim je cuo za sednicu Stambolic je pozvao Milosevica telefonom. Rekao je da se oseca licno ugrozenim zbog takvog dnevnog reda. "Rekao mi je da ne brinem - ja s tim necu imati problema".

Uprkos upozoravajucih signala, Stambolic je odbijao da se suoci sa realnoscu. Mislio je da ima dovoljno podrske, ali su Milosevic i njegovi provereni saveznici kontaktirali sa svakim clanom Predsednistva da bi utvrdili uz koga ce se svrstati. Verovali su u svoju pobedu.

18. septembra 1987. godine, Milosevic je, kao predsedavajuci sednice, izvojevao kljucnu politicku pobedu. Cetrdeset devet ljudi govorilo je na toj dvodnevnoj sednici - ali je samo dvadeset imalo pravo da glasa. Prva tacka odredila je ton celog sastanka. Naivno verujuci da jos uvek ima autoritet, Stambolic je rekao:

Predlazem nesto drugo: nemojmo se ljutiti, jer to nema toliki znacaj. Bilo bi dobro da se Sloba i Dragisa nadju svakoga dana na pola sata razgovora uz kafu. Neka piju limunadu. Ali trebalo bi da se nadju da prevazidju teskoce; ja znam te ljude i ne prihvatam da oni ne mogu da pronadju ljudsko resenje. Ja to ne prihvatam.

Milosevic je nemilosrdno presekao Stambolica i njegov patetican pokusaj pomirenja.

Ovo pitanje se ne moze minimizirati svodjenjem na jedan, maltene, personalni sukob, kao da se deca medjusobno dure. To nisu stvari licnog animoziteta i simpatija niti stvari koje se mogu na taj nacin pojednostavljivati.

U ovako napetoj atmosferi Milosevica su pozvali na telefon. Mira Markovic je saslusala sta joj je muz, koji je delovao nesigurno i nervozno, ispricao o sastanku. "Sada se vise ne moze nazad", rekla je, "previse si izlozen". S tim recima, Milosevic se vratio na ring.

Te noci Milosevicevi prijatelji, vecinom takodje clanovi Predsednistva, okupili su se u skromnom Milosevicevom stanu u centru Beograda. Razgovarali su o sednici, planirajuci sledeci potez. "Milosevic je rekao da je vrlo tesko, da je veoma razocaran nekim ljudima, da prosto ne veruje sta su neki ljudi rekli", seca se kasnije Mitevic. Bas Mitevic je smislio plan dalje akcije. Bio je to briljantan plan s kojim je pobeda bila na domak ruke. Sledeceg jutra, sastao sa sa cetiri clana beogradskog partijskog komiteta i ubedio ih da potpisu pismo u kome se kaze da je Stambolic izvrsio pritisak na njih da podrze Pavlovica na sastanku Gradskog komiteta pre nekoliko dana.

Sastanak srpskog partijskog Predsednistva je nastavljen. Milosevicevo ponasanje rasprsilo je Stambolicu svaku iluziju da njih dvojica mogu ostati prijatelji. "Mislio sam da su Rusi izvrsili invaziju, da je poceo Treci svetski rat", rekao je Stambolic kada je video Milosevicevo lice. Povisenim glasom, Milosevic je prekinuo debatu:

Drugovi, veoma sam se kolebao poslednjih sat-dva. Evo, dobili smo jedno pismo. Prvo sam zamolio da se proveri da li je autenticno, da ga neko nije podmetnuo. Onda sam se kolebao da li da ovo pismo procitamo na samom Predsednistvu. Mozda gresim...

Stambolic je sada bio umesan u zaveru protiv partijske hijerarhije. Naravno, uprkos tome sto je delovao uverljivo, Milosevic je vec znao za pismo. Miteviceva ideja zategla je omcu oko Stambolicevog vrata.

Milosevicu se cinilo da je u prednosti, pa je zatrazio da se glasa o izbacivanju Pavlovica iz partije. Bilo je jedanaest glasova za, pet protiv i cetiri uzdrzana. Pobeda je zavisila od predstavnika Vojvodine i Kosova. Oni nisu voleli Stambolica koji je stalno navodio razgovor na ustavne promene. On im je izgledao opasniji od bezbojnog, usatog Milosevica. Medjutim, Azem Vlasi stavio je primedbu na nacin vodjenja sastanka i odbio da glasa za razresenje Pavlovica, cime je u stvari podrzao Stambolica protiv Milosevica.

Milosevic je rekao nekoliko utesnih reci od kojih se Stambolicu sledila krv u zilama: "Iskreno gajim nadu, verujem u to cvrsto, da je drug Stamoblic izmanipulisan, a ne kriv."

Odluka o sudbini Pavlovica prepustena je Osmoj sednici Centralnog komiteta srpske Partije. Miloseviceva grupa nije gubila vreme u planiranju Osme sednice, kako je svi nazivaju. Borisav Jovic, Milosevicev odani konspirator, s naocarima i mali rastom, poveo je napad. Njegova grupa razvila se sirom Srbije. Oni su pozvali u Beograd sesnaest predsednika regionalnih ili oblasnih komiteta koji su takodje bili clanovi Centralnog komiteta, da bi ih ubedili kako treba da glasaju. Na taj nacin oni su lako pleli mrezu u koju su hvatali regionalne rukovodioce koji su se, sa svoje strane, susretali sa lokalnim clanovima Centralnog komiteta. Oni su cak planirali kako da se ponasaju i govore clanovi Predsednistva koji podrzavaju Milosevica. Milosevic je bio zaduzen da se postara da oni koji mu se protive ne govore jedan za drugim. To je bilo lako, posto je kao predsedavajuci on odlucivao kome da da rec.

Nasuprot njemu, Stambolic nije planirao svoju odbranu pre Osme sednice. Uoci samog sastanka, sedeci sa prijateljima, pitao se sta oni treba da rade. Njegov rezon bio je jednostavan: "Bilo mi je stalo da kazemo ono sto mislimo. Zbog nasih unuka."

Kada je Osma sednica otvorena, komunisticka masinerija stavljena je u pokret. Bilo je tu jos nesto sto je trebalo da pojaca napetost u konferencijskoj sali i celoj Srbiji. Sastanak je prenosila televizija: prvi put su komunisti dozvolili publici da udje u njihov tamni i prevrtljiv vilajet. Bio je to pravi sok. Sledeca dva dana, sirom Srbije ljudi su sedeli kao zakovani pred svojim TV ekranima posmatrajuci obracun. Prenos je trebalo da ide uzivo, ali kako je sastanak odmicao, govori su odlagani zbog vesti. Tada je TV Beograd pocela da skracuje govore. Mitevic je otvoreno davao prednost pobednickoj strani.

Zivot na ulicama Beograda je stao dok su ljudi razgovarali o debati. Stambolic je izgledao kao paralizovan, nesposoban da pokrene kontranapad. Kao da nije mogao da poveruje u ono sto se desavalo. Ljubinka Trgovcevic, istoricar, i u to vreme clan Centralnog komiteta, opisuje Stambolica paralizovanog svojim predstojecim smaknucem:

Bio je potpuno nesposoban da razmislja. On je iz patrijarhalne sredine, gde ljudi ne udaraju na najboljeg prijatelja i gde nikada ne izdaju svoju partiju.

U svojoj politickoj karijeri, Stambolic je izbegao mnoge klopke svojih suparnika. Po sopstvenom priznanju, sam je kriv sto nije video sta Milosevic sprema. "Kada ti neko gleda u ledja dvadeset pet godina, jasno je da jednom dobije zelju da ti zabode noz u njih. Mnogi su me upozoravali, ali ja ih nisam slusao."

Covek koji je uklonio sve svoje prethodne rivale, pao je od ruke svog najboljeg prijatelja Milosevica. Tri meseca posle Osme sednice, Stambolic se poverio Ljubinki Trgovcevic: "Rekao mi je da je voleo Milosevica vise nego rodjenog brata."

Sednica je otvorena govorom povodom pedesetogodisnjice dolaska Tita na celo partije. Obe strane koristile su Tita kao kontrast onoj drugoj. Milosevic je hvalio komunistickog lidera zbog razvoja jedinstva. "To je znacilo da mi nismo sa Titom. Bilo je to javno lincovanje", rekao je Stambolic.

Usred nemilosrdne paljbe po Pavlovicu, a posredno i Stambolicu, dosao je na red govornik ciji je govor bio jedan od retkih svetlih trenutaka sednice. Milosevic je dao rec plavokosoj i privlacnoj Ljubinki Trgovcevic, smatrajuci je neiskusnim politicarem koji se nece usuditi da se bori. Medjutim, televizija ga je prikazala kako se drzi za glavu za vreme njenog govora: "Bojim se da se vracamo nekim metodima koji su odavno napusteni, a ja ne zelim da koristim te metode." Njene reci su, rekla nam je, razbesnele Jovica. "Naljutio se i rekao da ih optuzujem za staljinizam, a ja sam mu rekla da bi to mogao biti i fasizam", rekla je Ljubinka Trgovcevic, koja je ubrzo posle toga napustila politiku i vratila se svom poslu istoricara.

Iako je Miloseviceva strana od pocetka imala prednost, nije bilo izvesno ko ce pobediti. U krajnjoj liniji, Stambolic je bio institucija. Njegov pad bi povukao i mnoge druge. To bi oznacilo i kraj jedne ere. Ljubinka Trgovcevic posmatrala je delegate kako se znoje.

Atmosfera je bila uzasna. Ljudi su stajali i grizli nokte u kafeu. Svi su bledeli, sve vise i vise. Neki su imali dva razlicita govora u dzepu, u zavisnosti od toga kojim ce pravcem stvari krenuti. Morate shvatiti da su karijere i buducnost devedeset posto ovih ljudi zavisile od ishoda sastanka.

Za vreme pauze, Milosevicev tim lobirao je kod potencijalnih pristalica. Jovic je kao pcela zujao po restoranu.

Milosevic je pokusao da obrlati Vlasija koji je podsecao na arhetipskog komunistickog funkcionera koji je postajao sve deblji sa svakim korakom navise. Vlasi je kao predani rukovodilac jugoslovenske komunisticke omladine bio Titov ljubimac. "Sad ili nikad. Glasaj za mene i reci clanovima tvoje delegacije da to takodje ucine. Videces, nadoknadicu ti to kasnije", rekao je Milosevic. Vlasi je odbio: "Nisi mi bas mnogo pomogao u proslosti i ja ti sada ne mogu pomoci". Milosevic je bio besan. "Nazvao me 'pizdom'", rekao je Vlasi, "a ja sam mu rekao da je 'lazov i prevarant'". Dve godine kasnije Milosevic se osvetio Vlasiju, uhapsivsi ga pod optuzbom za kontrarevoluciju. Tada je Vlasi, svojom figurom, ostavljao potpuno drugaciji utisak, mrsave i odlucne zrtve Milosevicevog rezima.

Ne prepustajuci nista slucaju, komunisticka masinerija je proizvela "telegrame podrske". Oni su citani naglas, i stvarali svojevrstan pritisak. Cim bi neki lider iz unutrasnjosti cuo da je susedna opstina poslala telegram, shvatio bi da bi bilo korisno da i on to ucini. Telegrami kosovskih Srba su, narocito, doprineli raspirivanju emocija javnosti i ojacali podrsku Milosevicu.

Kako je sednica odmicala, Miloseviceve pristalice premestale su se u zadnji deo sale. Na kraju je Stambolic ostao da sedi sam. Kada je pocelo glasanje i Pavlovic izbacen iz Predsednistva, bilo je jasno da ni Stambolic nece dugo. Dusan Ckrebic je rekao: "Srbija je umorna od lidera i novi joj ne trebaju". Milosevic je pobedio.

Televizijski prenos bio je veoma koristan. "Milosevic je ostavljao dobar utisak jer je govorio da je dosta bilo praznih razgovora, koji su nas i doveli dovde, seca se Mitevic, pravi srpski Orson Vels zbog svojih sposobnosti da manipulise tokom dogadjaja.

Iznenadjujuce, ali lideri iz Jugoslavije pozdravili su Milosevicev trijumf. Samo je sacica saveznih funkcionera zelela da se to stavi na dnevni red Vlade. Slovenija nije bila zainteresovana. Hrvatski funkcioneri otisli su cak tako daleko da su kritikovali sopstvenu stampu sto prigovara Milosevicu i nacinu na koji je uklonio Stambolica. U stvari, Stipe Suvar, predstavnik Hrvatske u saveznom Predsednistvu Partije, kasnije je objasnio zasto je tada branio svog buduceg neprijatelja:

Stambolic je bio politicar koga su se najvise plasili na jugoslovenskoj sceni, tako okoreli birokrata da smo mislili da Milosevica mozemo da kontrolisemo. Sigurno se secate da on definitivno nije bio nacionalista - sve sto je cinio bilo je u ime Jugoslavije - a njegov argument da su Albanci secesionisti u osnovi je bio tacan.

Oni nisu mogli ni da zamisle da ce se Milosevicev uspon na vlast odraziti daleko izvan granica Srbije. Njegovi partijski drugovi komunisti nisu shvatali da je Milosevic na putu da postane prvi jaki covek posle Tita.

Posle Osme sednice Milosevic je slobodno mogao da se posveti drugim stvarima. "Tada je", smatra Stambolic, "Milosevic postao svestan da je Kosovo samo lansirna rampa. Cilj je bila Jugoslavija."

Koristio je populisticki metod u celoj Jugoslaviji. Za druge nacionalizme, taj metod je bio kao crvena marama za bika. Kada je najveca nacija pocela da mase svojim zastavama, manje nacije su se ocigledno uplasile.

Pre direktnog konflikta sa Slovenijom, Milosevic se o pitanju Kosova prepirao preko svojih zastupnika. On je u Staljinovom stilu, sproveo cistke svuda, od beogradskih medija do glavnog kelnera u vili srpske Vlade. Nakon visemesecnog tavorenja u senci, Stambolic je zvanicno smenjen 14. decembra 1987. godine.

Biljeske:

1 Kosta Bulatovic, srpski aktivista sa Kosova, koji je iz Crne Gore, objasnjava da je samo nekoliko ljudi pozvano i da su mnogi od onih koji su zaista primili pozive bili "takojevici", rec koju je on skovao za ljude koji su govorili "tako je". Drugim recima, oni koji su se slepo drzali politicke linije.

2 U to vreme Televiziju su vodila dva Miloseviceva bliska saradnika, Ratomir Vico i njegov zamenik Dusan Mitevic.

3 Slavoljub Djukic, *Izmedju slave i anateme: politicka biografija Slobodana Milosevica*, Filip Visnjic, Beograd, 1994, str. 68.

4 Djukic, *Izmedju slave i anateme*, str. 13-17.

5 Pricalo se da je njena sestra, takodje partizanka, bila Titova ljubavnica za vreme rata. Ona je umrla od tuberkuloze i navodno je sahranjena u Titovom dvoristu. Cak se govorilo i da je Tito Mirjanin pravi otac.

6 Djukic, *Izmedju slave i anateme*, str. 71.

"NEMA POVRATKA": SLOVENCKO PROLECE, 1988. /

(prev. Lj. Nikolic)

Dok je Milosevic ucvrscivao svoju vlast, rukovodstvo u Sloveniji je slabilo svoju. Pocetkom osamdesetih, ova mala severozapadna republika otisnula se u period liberalizma bez presedana u komunistickom svetu. Alternativne grupe su i funkcionisale skoro kao politicke partije pokrivajuci sirok spektar podrucja, od ekologije do prava homoseksualaca. U vreme kada su raspisani visepartijski izbori Slovenija je, vise od drugih republika, vec bila naviknuta na pluralizam. Istovremeno, pojavio se pokret pod imenom "Neue Slowenische Kunst" (Nova slovenacka umetnost) kao izazov parohijalnoj Sloveniji. Muzicka grupa "Laibach" postala je stegonosa avangarde u Sloveniji, u Jugoslaviji i izvan nje, stvarajuci sledbenike i na Zapadu. Njihove nacisticke uniforme i cesta upotreba nemackog jezika s pocetka su uznemiravale Jugoslovene.1 Podrugivanje Drugom svetskom ratu bilo je ravno jeresi, odnosno udaru na same temelje Jugoslavije. Do sredine osamdesetih, ova muzika stekla je naklonost organizacije socijalisticke omladine Slovenije, cime je grupa Laibach dobila i zvanicnu podrsku.

Ljubljana je, prvi put, postala kulturni magnet jaci od drugih jugoslovenskih prestonica. Do tada je Slovenija smatrana najrazvijenijom republikom, a Slovenci najvrednijim narodom, ali isto tako najkonzervativnijim. Zaista, gledano kroz celu istoriju, revolucija je bila koncept stran njenom poboznom katolickom, uglavnom seoskom stanovnistvu. Poljoprivrednici su prosperirali

- vecina njih je i posedovala svoju zemlju - i bili verne sluge austrougarske imperije. Brizljivo negovane baste i planinske kuce od drveta, kojima je nacickana slovenacka priroda, razlikovali su ovu alpsku republiku od ostatka zemlje.

Maleni Milan Kucan, sef Saveza komunista Slovenije od 1986, zazmurio je pred novim politickim trendovima - od radikalnog do nacionalistickog. Ovaj sposobni politicar rano je shvatio da buducnost Slovenije, a i njegova, leze u reformi.

Bilo mi je jasno da Slovenija nema apsolutno nikakvih sansi bez ozbiljne reforme. Tada je poceo trajni sukob izmedju mene i Milosevica, narocito otkako je on preuzeo vlast od Stambolica.2

Slovenacka omladina vec je bila u zavadi sa jugoslovenskim establismentom. Omladinci su izazvali pravu senzaciju kada su povodom Dana mladosti, Titovog rodjendana, predlozili poster Hitlerove omladine za promociju jugoslovenske stafete kojom je obelezavana proslava. Osam godina posle Titove smrti, jugoslovenski komunisti su ovu godisnjicu jos uvek shvatali vrlo ozbiljno. Poster je predstavljao gest prkosa protiv komunistickog rezima i armije koje je ostala zastitnik titoizma i nasledja partizanske borbe protiv nacista. Admiral Branko Mamula, savezni sekretar za odbranu, odbio je predlog kao napad na Jugoslaviju.

Medjutim, nisu samo mladi bili u nevolji. Slovenacki nacionalisticki nastrojeni intelektualci su takodje bili na crnoj listi Jugoslovenske narodne armije (JNA). Februara 1987. oni su u zurnalu *Nova revija* izneli slovenacki nacionalni program. Komunisticke strukture su u tome videle odgovor na Memorandum srpske Akademije. Manifest je pozivao na zbijanje nacionalnih redova i povratak Slovenije hriscanskoj tradiciji. Stavise, broj 57 Nove revije zastupao je stav da bi Sloveniji bilo bolje izvan Jugoslavije.

Jos jednom su partijske organizacije u celoj zemlji osudile bujanje nacionalizma i napade na jugoslovenski socijalizam. Ali dok se zvanicna Jugoslavija latila oruzja, slovenacki i srpski nacionalisti-disidenti odrzavali su redovne i prisne kontakte, iako su njihove vizije buducnosti Jugoslavije bile naizgled u konfliktu. Srbi su zeleli centralizaciju, a Slovenci upravo suprotno. Ipak, mnogo toga bilo im je zajednicko: vise od decenije pre izbijanja rata i jedni i drugi su poceli da sumnjaju u principe vere koja je Jugoslaviju drzala na okupu. U to vreme njihovi nacionalizmi nisu predstavljali opasnost jedan drugome jer nisu bili iz susednih republika.3
Kucan je igrao pametno. Slovenacki komunisti osudili su "Priloge za slovenacki nacionalni program", dokument koji je objavila *Nova revija* kao preradjivanje starih ideja. Jedina originalna misao, receno je u izjavi slovenacke partije, bilo je to sto su komunisti izdvojeni kao odgovorni za sve. Partija ce ignorisati "izmisljenu, visokoparnu argumentaciju" autora, okrenuti drugi obraz i pozvati na tolerantnu demokratsku debatu. Ona je slovenacke soviniste optuzila za "nacionalnu netrpeljivost i falsifikovanje istorije".

Jugoslovenska narodna armija je, medjutim, odbila da okrene drugi obraz. Nju je razbesneo dokument objavljen u *Novoj reviji*. Nazivajuci ga drugim Memorandumom, admiral Mamula je rekao da slovenacki nacionalisti i burzoaska desnica kuju plan za unistenje jugoslovenske zajednice. "Oni negiraju nacionalnu revoluciju, samoupravljanje i nesvrstanost. Nadaju se savezu sa izdajnicima, i koriste katolicku crkvu da osvoje vlast." Rekao je da je Program pokusaj da se

lansira novi koncept odbrane, na osnovu kojeg bi republicke armije imale prvenstvo u odnosu na Jugoslovensku narodnu armiju.4 Mamula je zapitao Kucana - koji je zbog svojih velikih, plavih i okruglih ociju imao varljiv izgled andjela - da li shvata sta se dogadja u Sloveniji. Upozorio je da ce biti nevolje ako slovenacka vlada zanemari ovo sto se desava. Admiral je bio razocaran Kucanovim prividnim nepridavanjem znacaja novim politickim grupama i rastucim napadima na Armiju. Pokusao je da mu laska, hvaleci ga zbog podsticanja reforme, dok ga je istovremeno upozoravao na "one radikale koji zele da se otcepe od Jugoslavije ili napadnu na Jugoslaviju kao drzavu".

Armija je bila uverena da ce ona morati da povuce crtu. JNA je bila formirana da brani Jugoslaviju od zapadnih kapitalistickih zemalja a posle 1948. i razlaza sa Sovjetskim Savezom, i od istocnoevropskih komunistickih zemalja. Sto je vise neprijatelja u inostranstvu to je vise mogucnosti za izdaju kod kuce. Armija je bila budna. Prozeti komunistickom, titoistickom dogmom, oficiri JNA bili su izolovani od spoljasnjeg sveta. Nije im bilo dozvoljeno da putuju u inostranstvo. Bili su izolovani cak i od drustva koje im je davalo privilegije. Od svog osnivanja, JNA je bila tajanstvenija od sovjetske Crvene armije. Oficiri su cesto zapocinjali obuku kao cetrnaestogodisnji decaci. Ovi mladici, obicno iz unutrasnjosti, koji su rasli u vojnim akademijama daleko od svojih kuca, kasnije su cinili ogromnu vecinu oficirskog kadra. Bilo je to neobicno vaspitanje u zemlji u kojoj je zbog tradicionalnih porodicnih veza i ogranicenih ekonomskih mogucnosti bilo neuobicajeno da "deca" odlaze od kuce, cak i kada se ozene i dobiju sopstvene potomke. U tom skrivenom svetu nije bilo nista neobicno da oficira pozovu na poverljivi sastanak, da bi ga obavestili o dogadjajima koji su objavljeni u javnosti pre sest meseci. JNA je znala da posle 1980. godine ona, zajedno sa Savezom komunista, drzi na okupu Titovu Jugoslaviju. Sve do izbijanja rata 1991. godine, najveci broj oficira iskreno je verovao u multinacionalni savez sest socijalistickih republika i "bratstvo i jedinstvo".

Bez obzira na svoju odlucnost JNA nije mogla da zaustavi proces politizacije u Sloveniji. Ona je u svakom potezu videla napad na komunizam i jugoslovensku federaciju. *Mladina*, nedeljnik organizacije socijalisticke omladine, koja je objavljivala svojevrsnu mesavinu satire i skandala, zapocela je kampanju za razotkrivanje JNA kao "nedemokratske institucije uvek spremne za vojni udar". Slovenacko pravosudje, podstaknuto iz Beograda, optuzilo je Francija Zavrla, glavnog urednika *Mladine*, zbog odobravanja clanka sa naslovom "Mamula Go Home" i Andreja Novaka, iz slovenackog magazina *Teleks* zbog eseja "Generali i generacije". Godinu dana kasnije savezni tuzilac je preuzeo slucaj, tvrdeci da slovenacki sudovi nisu sproveli postupak.

Prvi cilj *Mladine* bio je sam Mamula. Njega su nazvali "trgovcem smrcu" zbog toga sto je prodavao oruzje vladi gladju-pogodjene Etiopije.5 Vlada ce to oruzje upotrebiti protiv svog sopstvenog izgladnelog naroda, pisala je *Mladina*. Ovaj casopis je otkrio kako su regruti JNA izgradili admiralu ogromnu vilu u Opatiji, poznatom jadranskom letovalistu koje je bilo popularno u beckom visokom drustvu pre Prvog svetskog rata. Ovo otkrice visokog zivotnog standarda Mamule navelo je cak i najlojalnije oficire da bar malo zastanu i zamisle se. General Milan Aksentijevic, tada pukovnik u Ljubljanskom garnizonu, kaze da se seca dana kada je clanak objavljen: "Moram priznati da su mi osecanja bila pomesana. Iz clanka sam saznao da Mamula gradi zamak - a ja sam ocajnicki pokusavao da napabircim novac za stan."

U martu, Mamula je uzvratio udarac.

ZZeleo sam da ih upozorim da svemu ima granica... Direktni napadi na Armiju zabranjeni su Ustavom; ja nisam protiv demokratizacije i rekonstrukcije u skladu sa evropskim vrednostima - iako sam verovao u jednopartijski sistem - ne u tolikoj meri licno, koliko kao predstavnik Armije.

Razocarana JNA je bila uverena da slovenacko rukovodstvo koristi *Mladinu* za sopstvene svrhe. Kada su se pozalili na casopis, slovenacki odgovor bio je da Armiju ne bi trebalo da uznemirava gomila dece. Za generale, ovakva tolerantnost bila je ravna odobrenju. "Morate imati u vidu da je to bilo za vreme komunizma", kaze pukovnik Aleksandar Vasiljevic, zamenik komandanta vojne Kontraobavestajne sluzbe (KOS). "Slovenci su ih mogli zaustaviti za cas, samo da su to hteli."

Mamula je kasnije shvatio da je i ne znajuci pomogao jacanje opozicije. "Jedan Slovenac je konstatovao da sam ja sa svojim pretnjama slovenackoj opoziciji vise doprineo nezavisnosti Slovenije od bilo kog drugog. Ali, za sta drugo je trebalo da se zalozim ?"

General Veljko Kadijevic, koji je nesto pre toga preuzeo duznost ministra za odbranu, odlucio je da *Mladinu* kazni za primer drugima. Mamula je smatrao da je to JNA ostavljalo samo jedan pravac delovanja - vojni sud. Zapoceo je medijski rat izmedju nezavisnog slovenackog lista i sjajno upakovanog casopisa JNA *Narodna armija* koji je optuzio *Mladinu* da se "prikljucila neprijateljskoj emigrantskoj stampi i nekim stranim listovima u sirenju antiarmijskih glasina". U okrsaj je, 20. marta, usao i *Dnevnik*, dnevni list iz prestonice srpske severne pokrajine Vojvodine. Kritikovao je *Mladinu* i *Novu Reviju*, upozoravajuci Kucana da je previse sporo shvatio da su "deca krenula u otvorenu i nepostednu bitku za vlast. Juce su zastupali demokratizaciju drustva, dok danas vec negiraju vodecu ulogu Saveza komunista". Vojvodjanski list pozvao je Savez komunista Slovenije da zauzme odlucan stav.

Odlucivsi se za ostrije mere, JNA je, kao prvi korak, sazvala sastanak Vojnog saveta, tela koje je bilo odgovorno za drzavnu bezbednost da bi raspravilo kako da se Slovenija dovede u red. Savet je zakljucio da je Mladina "kontrarevolucionarna", i optuzio je za zaveru za rusenje rezima, uz pomoc spolja. Nakon toga, general Svetozar Visnjic, komandant Ljubljanskog garnizona, otisao je kod Kucana da sazna kako ce Slovenija reagovati ako se pokrene postupak protiv autora clanaka u kojima se napada JNA. Upitao je Kucana da li ocekuje znacajnije negodovanje javnosti. Ako ocekuje, upozorio je Visnjic, Armija ce zastititi vojne kasarne i armijski personal koji se nadje u opasnosti. Kucan je rekao Visnjicu: "Svaka akcija koja ne povede racuna o izuzetno delikatnoj politickoj situaciji u Sloveniji, imace nesagledive posledice". Odbijajuci da diskutuje o politici sa Armijom, Kucan se okrenuo Partiji. Zatrazio je da se sazove specijalna sednica jugoslovenskog Centralnog komiteta da bi se raspravljalo o Vojnom savetu. "Antislovenacka kampanja koja se vodi u Srbiji i na drugim mestima mora se zaustaviti. U Sloveniji raste antijugoslovensko raspolozenje kao reakcija na antislovenacko raspolozenje u drugim delovima zemlje. Apsurdno je reci da su urednici *Mladine* orudja specijalnog rata koji kapitalisticki svet vodi protiv Jugoslavije", rekao je Kucan drugim clanovima partijskog rukovodstva.

On se na ovom sastanku jos jednom uverio da se ucvrscuje koalicija protiv Slovenije. Kucan je video da je Slovenija na optuzenickoj klupi, a da je JNA glavni tuzilac. Bojao se da ce JNA preduzeti nesto drasticno i zalagao se da Centralni komitet pazljivo odmeri svaki svoj naredni

korak. "Ovaj problem bi mogao da slomi zemlju". Nepopustljivi Milosevic se nije slagao. "Komunisti bi trebalo da pomazu narodu u borbi protiv antikomunizma. Pitanje je da li je Vojni savet bio u pravu. Ja mislim da jeste, jer nije u redu da Armija bude stavljana u poziciju u kojoj mora sama sebe da brani".

Uznemiren, general Kadijevic je izrekao reci koje ce postati njegovo uobicajeno upozorenje: "Jugoslavija je na ivici raspada".

Kontrarevolucionari su ugrozili i samo postojanje Jugoslavije kao socijalistizke drzave. Postoje veze izmedju ovih krugova u Jugoslaviji i emigraciji. Oni imaju veliki uticaj na strane banke i MMF i oni utvrdjuju uslove za njihovu pomoc koji se primenjuju i na nas - vise slobode, ljudskih prava i demokratije.

Neprijateljske snage su u usponu. CIA smatra da je urednistvo *Mladine* slicno pokretu Solidarnost u Poljskoj. CIA je zakljucila da je pad komunizma u Jugoslaviji poceo. Moramo zaustaviti kontrarevolucionarne akcije.

Kadijevic je odbio predlog Kucana da clanovi Predsednistva otputuju u Sloveniju da bi tamo videli sta bi bilo najbolje da se situacija smiri. Ponovo se obrecnuo:

Nasi zakljucci ne zahtevaju dalju razradu. Kucan napada Predsednistvo Saveza komunista Jugoslavije da bi prikrio svoje greske sto je dozvolio da se u Sloveniji stvori antiarmijsko raspolozenje. Nije uopste potrebno da se konsultujemo sa slovenackim politickim rukovodstvom. U buduce ce Armija delovati po svom nahodjenju.

Ovaj razgovor pokazuje u kojoj su meri odnosi u Centralnom komitetu vec bili zategnuti. Kako je Milosevic sprovodio svoje cistke, tako se borbeni poredak menjao, ali je spor u osnovi ostao isti. Cak ni Kadijeviceve pretnje nisu navele slovenacki Centralni komitet da pronadje forumulu da savlada disidente. Uprkos intenzivnoj antislovenackoj propagandi u ostalim delovima Jugoslavije niko nista nije preduzeo. Cinilo se da je opasnost prosla. Ali, JNA se nije mogla tek tako odvratiti.

Za manje od mesec dana, *Mladina* je imala je u rukama senzaciju - tajni dokument tamosnje vojne oblasti, naredbu br. 5044-3, od 8. januara 1988. godine, u kojoj se navode uputstva za pripreme za vanredno stanje. France Zavrl je kasnije otkrio da je dokument dobijen od Ivana Borstnera, slovenackog zastavnika koji se spremao da ode iz Armije i trazio kontakte u civilnim krugovima.

JNA je vec motrila na Borstnera. Vasiljevic je rekao da je Armija saznala da je Borstner ekstremni slovenacki nacionalista. "Zato smo ga uklonili sa strogo poverljive duznosti vojnog sifranta. Krajem 1987. godine izasao je iz Saveza komunisa. Kasnije je objasnjavao da su Slovenci u Jugoslaviji bili degradirani i osiromaseni."6 Ali, Borstner je ostao u Armiji i stupio u kontakt sa *Mladinom*.

Zavrl se nije zbunio i dao je dokument Janezu Jansi, aktivisti koji je bio *Mladinin* ekspert za JNA. Ovaj casopis je vec imao brojne kontakte u vojnom i politickom establismentu. "Nije to bilo nista posebno... sam dokument je bio budalast i beznacajan." Ali, uskoro ce se pojaviti jedan drugi, mnogo zapaljiviji dokument. Jansa je dosao do stenografskih belezaka sa sednice Centralnog komiteta od 25. marta, na kojoj se raspravljalo o sastanku Vojnog saveta o Slovenji - onom na kome je Kucan konacno shvatio da se JNA ne sali. Jansa nije ispustao original iz ruku, nesvestan da je vec pod prismotrom. Te noci slovenacka policija provalila je u kompjutersku kompaniju Mikro Ada, koju su vodili Jansa i njegovi prijatelji i pronasla kopije poverljivih dokumenata. Slovenacko rukovodstvo obavesteno je o tome sledeceg dana, ali nije preduzelo nista.

13. maja, *Mladina* je objavila "Noc dugih nozeva", pricu o vojnoj intervenciji u kojoj je receno da je Armija sacinila listu ljudi koje namerava masovno da uhapsi.7 Ova storija bila je zasnovana na sedinici jugoslovenskog Centralnog komiteta ali se autori, plaseci se da ce vlasti zabraniti broj, nisu usudili da citiraju direktno iz dokumenta. No, bez obzira na to, clanak je izazvao senzaciju. Za nekoliko dana izdanje je povuceno iz prodaje. Ljubljana je bila preplavljena glasinama o planiranom vojnom udaru. Na Kucana je vrsen pritisak. On ce kasnije imati koristi od toga sto se drzao sredine terena izmedju radikalne opozicije i reakcionarne JNA, ali u tom trenutku nije bio siguran sta treba da ucini. Kako da objasni dokument, kada je Beograd bio uveren da je on odgovoran sto je tajna procurila u javnost? Insistirao je na tome da Armija prekoracuje svoja ovlascenja: problem nije u listi vec u uplitanju JNA u politiku. Nakon sastanka slovenacke policije, saglasio se da pokrene istragu da bi se utvrdilo kako su beleske dospele u javnost. Kucan je rekao Beogradu sta je preduzeo, a njegova policija je imala obavezu da obavesti JNA o dokumentuu koji je pronasla u Jansinoj kompjuterskoj kompaniji. Kada je maja 1988. godine Mamula otisao u prevremenu penziju, na Kadijevicu je ostalo da sprovede armijski plan da se Slovenija natera na poslusnost. Poslao je svog elitnog agenta KOS-a, pukovnika Vasiljevica, u Sloveniju. Vasiljevic se radom uspinjao na lestvici najelitinije sluzbe u vojsci i bezbednosti - kontraobavestajne. On je isplanirao tajnu akciju JNA za slamanje nemira Albanaca na Kosovu 1981. godine. Sada je stigao u Sloveniju spreman da na svetlo dana istera spijuna koji je predao vojne dokumente *Mladini*. Iako strucnjak za tajne operacije, Vasiljevic je obavestio slovenacku tajnu policiju o svojim planovima. "Oni su znali sve o meni; nalazio sam se sa njihovim rukovodiocem, Ivanom Erzenom, svako vece da razmotrimo dogadjaje. Tomaz Ertl, njegov sef, takodje je znao za moj boravak u Ljubljani." Kucan je kasnije poricao da je znao za dolazak Vasiljevica. "To je pitanje na kome je radila armija i pre svega njena tajna sluzba. Armija o tome uopste nije obavestila slovenacko drzavno Predsednistvo". On nikada nije priznao da je saradjivao sa JNA.

Vasiljevic i njegov tim bili su spremni da krenu u akciju. U nedelju ujutro u 5.30 iznenada su probudili Jansu. "Pretresli su moju kucu i kancelarije 'Mikro Ade', a zatim su me strpali u celiju, bez kreveta i prozora", rekao je.

Oni mogu da kazu da su me uhapsili zbog tog vojnog dokumenta, ali se nisu potrudili ni da pitaju za njega. Njih je interesovalo samo kako sam dobio stenogram sa sastanka Centralnog komiteta u martu. Zeleli su da znaju ko su moji "kontakti" u vladi i vojsci.

Okolnosti pod kojima je Jansa uhapsen ostale su zagonetne. Jansa, koji ce se tri godine kasnije istaknuti u slovenackom "desetodnevnom ratu" optuzio je Kucana da je saradjivao sa JNA, protiv njega. Vest o hapsenju brzo se procula. Igor Bavcar, Jansin prijatelj i poslovni partner, uspeo je da obezbedi da se o tome objavi kratko obavestenje u gradskom izdanju ljubljanskog dnevnog lista *Delo*. Sledeceg dana u Beogradu, lideri slovenacke partije prisustvovali su sednici Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije. Medju njima je bio i Borut Suklje, lider Socijalisticke omladine i clan Centralnog komiteta. Kucan se okrenuo Sukljeu i rekao: "Tvoj prijatelj Janez Jansa je uhapsen". Suklje se uzbunio.

Uplasio sam se. Tada nisam znao da li ce se ovaj krug hapsenja zavrsiti sa Jansom ili ce se nastaviti. Istovremeno, postalo mi je jasno da nema povratka. Imao sam osecaj da je Kucan iskreno iznenadjen, i da nije unapred znao sta ce se dogoditi. Ne mogu reci da li je slovenacko rukovodstvo saradjivalo sa Beogradom ili ne.

General Kadijevic je rekao da je slovenacko rukovodstvo bilo obavestavano o toku dogadjaja. Za vreme pauze na partijskoj konferenciji Kadijevic je napomenuo jednom od svojih drugova komunista da ce nekoliko ljudi u Sloveniji biti uhapseno zbog kradje vojnih dokumenata.

Sledeceg dana slovenacka policija predala je Jansu JNA. Zastavnik Borstner, koji je dostavio inkriminisani dokument (ispostavilo se da je on bio podmetnut) bio je uhapsen. Uhapsen je i novinar Mladine, David Tasic, zbog odavanja poverljivog vojnog dokumenta, naredbe 5044-3. U skladu sa jugoslovenskim zakonom, Slovenija je bila duzna da dozvoli JNA da preuzme istragu, s obzirom da su ova trojica osumnjiceni da poseduju tajne vojne dokumente.

U vojnom zatvoru, Jansu je isledjivao Vasiljevic koji je dve decenije usavrsavao svoju tehniku.

U zatvoru mi je rekao da nece biti problema cak i ako me podrze svi Slovenci, jer nas je samo sacica u zemlji i da mogu sve da nas pobiju ako to zele. Zaista. Bio je vrlo grub. Rekao je: 'Mozemo te ubiti, mozemo te osuditi na petnaest godina, mozemo da unistimo tvoju porodicu, mozemo da ti pobijemo decu, mozemo uciniti sve u interesu drzave'.

Dve nedelje kasnije JNA je uhapsila Francija Zavrla. Javnost je negodovala burno i odmah. Bavcar je osnovao Odbor za odbranu ljudskih prava, poznat kao Odbor koji je okupljao novinare, profesore i druge slovenacke intelektualce. Hapsenja su delovala kao katalizator koji je efikasno organizovao opozicioni pokret u Sloveniji. "Zanimljivo je da su u to vreme svi stari sukobi jednostavno nestali", kaze Bavcar. "Veoma brzo smo shvatili da ce ovaj slucaj postati presudan politicki dogadjaj za slovenacku demokratiju".

Peticiju kojom je zahtevano pustanje ljubljanske cetvorke, kako su ih od tada nazivali, potpisalo je, u kratkom roku, 100.000 ljudi uglavnom, ali ne iskljucivo iz Slovenije. Ljudi su u masama dolazili da je potpisu izazivajuci spontane mini- demonstracije na obicno mirnim ulicama Ljubljane. Broj ljudi bio je zapanjujuce velik, narocito za Sloveniju cije stanovnistvo spada medju najkonzervativnije i gde su prituzbe na ekonomsku eksploataciju bile mnogo rasirenije nego one koje se odnose na ljudska prava. "Laibach" i drugi eksponenti "Neue Slovenische

Kunst" mozda su mnogo doprineli sirenju slovenacke opozicione scene, ali je doprinos JNA sigurno bio veci.

Sto je JNA vise zastrasivala, to se lice slovenacke politike nepovratno menjalo. Lideri su se okrenuli disidentima. Janez Stanovnik, predsednik Slovenije napravio je presedan primivsi Bavcarov Odbor. To je bila jasna poruka Beogradu: slovenacko rukovodstvo podrzava ljubljansku cetvorku. Stanovnik priznaje da sastanak u stvari nije bio planiran. Bavcar, ogroman covek, dosao je na privatan sastanak u pratnji gomile reportera i televizijskih kamera. Brkati Stanovnik, nalik na licnost iz doba austrougarske imperije, rekao je na improvizovanoj konferenciji za stampu: "Slusajte ljudi, ja saosecam sa onim sto vi radite i obavezujem se da cu preduzeti sve neophodne korake na saveznom nivou".

Uprkos zvanicnih apela, sudjenje je nastavljeno. Svakog dana mase su se skupljale oko sudnice. Po misljenju pukovnika JNA Aksentijevica, javna uvreda koju je Armija pretrpela za vreme sudjenja bila je tezak udarac. On je proveo skoro cetrdeset godina svoje vojne sluzbe u Sloveniji i smatrao je tu republiku svojim domom. Sada se ona izgleda okretala protiv Jugoslavije, zemlje za koju se celog zivota borio.

Moja kasarna bila je domacin sudu. U to vreme imali smo masovne demonstracije izvan zgrade - i ja sam morao da obezbedim odgovarajucu odbranu ako stvari izmaknu kontroli. To je bilo jako bolno. Morao sam da prolazim kroz gomilu a ona mi je zvizdala i vikala.

Za Francija Zavrla sudjenje je bilo cist Kafka.

Sudija nije bio siguran sta se dogadja. Mi u sudnici culi smo ljude spolja. Nista sto smo mi u opoziciji cinili da bi okupili ljude nije uspelo tako dobro kao to sudjenje. Ono je postalo simbolicno: disident, novinar, vojnik - svi mladi i svi sa simpatijama javnosti. Mi smo bili savrseni sastojci za slovenacko prolece.

Nasuprot ovim savrsenim patriotima nove Slovenije stajala je JNA kao slon u staklarskoj radnji. Armija je pravila gresku za greskom. Sudjenje je bilo zatvoreno za javnost. Optuzenima nije dozvoljeno da imaju sopstvene branioce. Sudjenje je vodjeno na srpsko-hrvatskom umesto na slovenackom jeziku - sto je samo po sebi pokolebalo misljenje mnogih Slovenaca kojima je njihov jezik bio kljucni element nacionalnog identiteta.8

Armija je odbila da popusti. Slovenacko rukovodstvo je protestovalo, ali ne preglasno. Kucan jos nije bio spreman da se otvoreno suprotstavi JNA. Ljubljanska cetvorica osudjena su na kazne od osam meseci do cetiri godine. Umesto da olabavi pritisak, savezno rukovodstvo pokusalo je da primora Slovence da popuste. Apel predsednika Stanovnika za pomilovanje je odbijen.

Ako je sudjenje podsecalo na Kafku, zatvor je licio na Joneska. "Sluzio sam kaznu u otvorenom zatvoru sa prijateljski nastrojenim upravnikom", kaze Zavrl. "Provodio sam dane uredjujuci casopis u kancelariji, a noci u zatvoru. Jednom kada sam zakasnio da se vratim, morao sam da upadnem u zatvor preko zice!"

Ovo sudjenje udaljilo je Sloveniju od Jugoslavije za jos jedan korak. Ono je ovu majusnu republiku ujedinilo u stavu protiv JNA - simbola komunisticke federacije. "Pocetkom 1989. godine, ja i vecina drugih jos uvek smo se opredeljivali za Jugoslaviju", seca se Zavrl. "Ali, tada je poceo Milosevicev napad na Kosovo, napad na Slovence u Armiji i sav onaj iracionalni pritisak iz Srbije i od Milosevica. To nas je isteralo mnogo brze."

Biljeske:

1 Laibach, nemacko ime za Ljubljanu pod kojim se ona prvi put pominje 1144. godine - dve godine kasnije grad se pominje i na slovenackom.

2 Stambolic i Kucan ostali su u dobrim odnosima i posle njegovog pada s vlasti.

3 Obicno pitomi Makedonci koji su duboko postovali Tita koji im je dao drzavu u okviru jugoslovenske federacije i priznao ih kao zasebnu etnicku zajednicu posle Drugog svetskog rata, ostro su reagovali na slovenacki dokument koji je negirao nacionalni identitet Makedonije i nekih drugih jugoslovenskih nacija.

4 Sam Mamula je napisao knjigu o jugoslovenskoj odbrani, *Odbrana malih zemalja*, pa je mozda zbog toga bio posebno pogodjen.

5 Pre 1991. Jugoslavija je imala 2 milijarde dolara godisnjih prihoda od izvoza oruzja, uglavnom zemljama u razvoju.

6 Ono sto je Vasiljevic naveo u tom kontekstu, bile su uobicajene zalbe, ceste u vreme ekonomske nemastine, o tome kako je Slovenija izdrzavala ostatak Jugoslavije. Istovremeno, Srbija je izricala te iste primedbe, zaleci se kako ostatak zemlje eksploatise bogate sirovine Srbije.

7 U stvari spisak imena nikada nije otkriven i, po misljenju Ali Zeroina, uglednog slovenackog novinara, nije sigurno ni da je uopste postojao.

8 Iako vekovima pod stranom vlascu, Slovenci su budno cuvali svoju kulturu, insistirajuci na pravu da koriste svoj jezik - ciji prvi pisani spomenici datiraju iz dvanaestog veka.

"DRUZE SLOBODANE, RAZMISLITE DOBRO": MILOSEVICEVA ANTIBIROKRATSKA REVOLUCIJA, JUL 1988 – MART 1989. /

(prev. Lj. Nikolic)

Slovenacko prolece ustupilo je mesto vrelom srpskom letu. U celoj republici, najvecoj u Jugoslaviji, milioni Srba okupljali su se na mitinzima. Dolazili su na takozvane "mitinge istine" o Kosovu izvikujuci ime Slobodana Milosevica. To je licilo na budjenje religioznog zanosa. Celicni Milosevic jahao je na talasu nacionalizma koji je zapljusnuo celu Jugoslaviju. Posto je osigurao apsolutnu kontrolu nad srpskim Savezom komunista, okrenuo se prvo dvema pokrajinama u Srbiji, a zatim i majusnoj Crnoj Gori i, konacno, samoj Jugoslaviji. Pojava nacionalizma slavljena je kao ponovo rodjeno dostojanstvo. Srbi su verovali da im je, posle pedesetogodisnjeg prisiljavanja na "bratstvo i jedinstvo", Milosevic jos jednom vratio nacionalni identitet, pravo da kazu da su Srbi. Njihovu zestinu potpirivala je stampa. Dnevne novine su udvostrucavale pa i utrostrucavale broj pravovernih koji su ucestvovali na mitinzima. Iz dana u dan naslovi su postajali sve veci, a poruke sve eksplozivnije, sejuci strah u ostalim krajevima zemlje. Ali, izgledalo je da tu niko ne moze nista.

Petog oktobra, masa ljudi naoruzana jogurtom i mlekom u tetrapaku, opkolila je, a zatim i zbacila, rukovodstvo srpske severne pokrajine Vojvodine. To rukovodstvo je lepo zivelo upravljajuci Pokrajinom i ne brinuci mnogo o tome sta Beograd misli. "Jogurt revolucija", kako je popularno nazivaju, bila je zavrsni cin u drami koja je pocela tri meseca ranije. Sudbina vojvodjanskog rukovodstva bila je zapecacena kada je Miroslav Solevic - covek koji je svoju lojalnost potvrdio okupljanjem mase na Kosovu 1987. godine i koji je pomogao da se rezira Milosevicev dramatican govor u Kosovu Polju - organizovao miting u pokrajinskoj prestonici Novom Sadu. Za Solevica, nezgrapnog coveka, miting je bio ogroman uspeh, prvi u seriji protesta po Srbiji. Medjutim, Beograd je mislio da je prerano da bi miting mogao biti efikasan protiv novosadskog rukovodstva. Milosevic je poslao svog izaslanika da odgovori grupu iz Kosova Polja od puta na sever Vojvodine, gde su, u pravoj mesavini nacionalnih grupa, Srbi cinili vise od pedeset procenata stanovnistva. Ali, Solevic je odbio. Milosevicevi ljudi su "zeleli da pokazu da je dovoljno da pritisnu na dugme pa da mi odgovorimo na njihov poziv", rekao je on. Umesto da poslusaju, krenuli su na put noseci transparente na kojima je pisalo: "Mi verujemo u Savez komunista Jugoslavije", "Dole ustav iz 1974" i "Mir". Njihovi slogani bili su briljantni u svojoj jednostavnosti: "Kosovo u Srbiji", "Vojvodina je Srbija", "Zajedno smo jaci".

Po sopstvenom priznanju Solevic je ucinio sve sto je mogao da izazove konflikt sa novosadskim rukovodstvom. I nije se razocarao. Partijski lideri su se svojski potrudili da sprece odrzavanje mitinga. Cak su iskljucili struju i vodu. To je bio nepromisljen potez. Ispalo je da vojvodjansko rukovodstvo napada "ugnjetene" kosovske Srbe, koje su beogradski mediji predstavljali kao mucenike za srpstvo. Pokazujuci svoju solidarnost, Srbi iz Novog Sada pridruzili su se svojoj kosovskoj braci u marsu prema centru grada. Zene su plakale. Ovaj slucaj, koji je posluzio kao

test, ucvrstio je Milosevicevo uverenje da su "protesti" savrsen instrument za podstrekivanje javnog mnjenja i destabilizaciju lokalnih partijskih lidera. Ovakvim izlaskom na ulice, on je mogao da postavi svoje ljude u celoj Srbiji i njenim pokrajinama. Solevic je bio njegov istureni covek, onaj koji je postao poznat javnosti kao organizator Miloseviceve antibirokratske revolucije. Ali, iza scene je SDB - tajna policija, pomagala da se formiraju mase, obezbedjujuci ucesnike iz fabrika i sa drugih radnih mesta.1 Nije trebalo mnogo muke da se okupe ljudi koji su verovali da im je Milosevic doneo nacionalnu slobodu.

Desetog jula, Bosko Krunic, jedan od lidera vojvodjanske Partije, pokusao je da odbrani autonomiju Pokrajine od Milosevicevih nastojanja da je stavi pod svoju kontrolu. Govoreci u jednom selu u Sremu, Krunic je insistirao - pateticno, jer je bio prestravljen od onoga sta ce se desiti - da se ne protivi ustavnim promenama koje je Milosevic isterivao silom. Priznao je da je dogovor o promenama bio "tezak" ali je ipak pozvao Beograd da zaustavi svoj "necuveni pokusaj" da minira njegovo rukovodstvo. U stvari, Vojvodina je pokusavala da blokira ustavne promene koje su zahtevali srpski lideri. Medjutim, u strahu da ne izazove gnev Beograda, Krunic je, cak i ovako kasno, pokusao da na Kosovo prebaci krivicu za odugovlacenje pregovora. Podsetio je Milosevica da je, za razliku od neposlusne Pokrajine s pretezno albanskim stanovnistvom, plodna i napredna ravnica Vojvodine mirna:

Svi znamo da je najozbiljniji politicki problem Jugoslavije danas iseljavanje Srba i Crnogoraca sa Kosova. U isto vreme, mi smo prinudjeni da odgovaramo na neosnovane optuzbe. Mi u Vojvodini nikada nismo trazili da budemo republika. Zasto i kome i koliko dugo treba da to ponavljamo?

Napad na autonomiju Vojvodine bio je takodje i napad na Krunicevo rukovodstvo i, ocigledno, sve privilegije koje su isle uz taj polozaj.

Njegove molbe nisu zaustavile beogradsku kampanju blacenja. Uzalud je Vojvodina pokusavala da dobije podrsku u redovima jugoslovenske partije. Petog oktobra 1988. godine Mihalj Kertes, Madjar i jedan od Milosevicevih najvernijih egzekutora, poveo je gomilu fabrickih radnika koji su isli peske, autobusima, pa cak i traktorima, od Backe Palanke do cetrdeset kilometara udaljenog Novog Sada. Bombasticni Kertes regrutovao je demonstrante medju fabrickim radnicima u svojoj rodnoj Palanci. U predstavi u kojoj su glavni glumci bili Kertes, Radovan Pankov i Nedeljko Sipovac, koji ce postati sledeci lider Vojvodine, masa od oko 15.0002 ljudi rugala se partijskom rukovodstvu. Bacajuci kamenje na zgradu skupstine, ljudi su izvikivali: "Dole foteljasi". Zasipali su zgradu jogurtom, na krstenju "antibirokratske revolucije" koja je od Milosevica napravila najmocnijeg coveka u Jugoslaviji.

U zgradi, vojvodjanski lideri su se uspanicili. Dusan Mitevic, direktor beogradske televizije, i Milosevic posmatrali su razvoj dogadjaja u zivom prenosu. Imali su direktnu telefonsku vezu sa opkoljenim funkcionerima. Mitevic je rekao da su ljudi u klopci bili prestravljeni, uplaseni za svoje zivote. Plaseci se da ce gomila da jurisa na zgradu pozvali su Armiju da intervenise. Beograd je to blokirao. Da je Armija angazovana, lideri koji su bili spremni za borbu mogli su uspeti da dobiju podrsku medju politicarima u drugim delovima Jugoslavije koji su posmatrali razvoj dogadjaja s rastucom zabrinutoscu. Makedonac Lazar Mojsov, tada predsednik Predsednistva SFRJ, dao je dozvolu za pokret Armije. General Nikola Ljubicic, predstavnik

Srbije u saveznom Predsednistvu je, na veliko iznenadjenje, takodje rekao da, iako je on bio jedan od Milosevicevih kljucnih pomagaca. Izvrsenje je blokirao drugi partizanski heroj iz Drugog svetskog rata, general Petar Gracanin, predsednik Srbije, koji je ocigledno radio po nalogu Milosevica. Stavise, JNA je o dogadjajima u Novom Sadu sudila u drugacijem svetlu od onih u Sloveniji prethodnog proleca. Armija je u Milosevicu videla komunistu koji je zeleo jugoslovensko jedinstvo; u slovenackom rukovodstvu ona je videla reakcionare namerne da uniste zemlju. Generali su bili zaslepljeni svojim ideoloskim uverenjima.

Masa je rasla i vikala do duboko u jesenju noc. Milovan Sogorov, sef vojvodjanske Partije, ocajnicki je telefonirao Milosevicu moleci ga za pomoc. On je hladno odgovorio; "U redu, spasicu vas, ali pod jednim uslovom: svi morate podneti ostavke. Ako se povucete spasicu vas." Tako je i bilo. Rezim se raspadao. Milosevic je imao vlast u svojim rukama. Lideri jogurt revolucije bili su kasnije nagradjeni za odanu sluzbu.3

Milosevic je stekao skoro bozanski status medju Srbima. Niko nije zamisljao da ce ga toliko obozavati. Odjednom, on je bio svuda. Njegove fotografije ili portreti, cesto i jedno i drugo, visili su u izlozima svih radnji, u kamionima, kancelarijama, vladinim zgradama. Cak su se pricali i vicevi o njegovim portretima. Na primer, Milosevic gleda u jednu od hiljada svojih slika. Konacno, on se lomi i pita: "Sta ce biti s nama?" Slika odgovara: "Jednoga dana mene ce skinuti. Ali tebe ce obesiti". Nije bilo moguce proci kroz centar Beograda, srpske i jugoslovenske prestonice, a da vas svuda ne prati samouvereni pogled Milosevica. Titov imidz je polako nestajao. Noseci njegovu sliku na mnogobrojnim mitinzima koji su odrzani u narednih sest meseci, ljudi su izvikivali da je Milosevic zamenio Tita. Srbi su voleli Milosevica koji se zakleo da ce ih stititi - i ujediniti Srbiju podeljenu Ustavom iz 1974. godine.

Crna Gora je bila sledeca na redu. To je najmanja jugoslovenska republika sa samo 604.000 stanovnika. Kao i druge republike, Crna Gora je u Titovo vreme imala svoju centralnu banku, svoju zeljezaru, fabriku aluminijuma i Akademiju nauka i umetnosti, ali je ostala bez novca. Radnici su zahtevali povecanje plata. Republika je izgledala zrela za socijalne nemire. Podeljeni nekada u trideset pet plemena, Crnogorci i dan danas znaju kojem plemenu pripadaju. Oni se tradicionalno odredjuju kao ratnicka nacija, dovikujuci se s pretecih stenovitih vrhova dinarskih planina. U poredjenju sa drugim zajednicama u Jugoslaviji, njihova istorija, vera i identitet najvise su se preplitali sa srpskim. U Crnoj Gori postoje dve duboko ukorenjene tradicije: jedni su zelenasi, za nezavisnost, dok drugi bjelasi, nazivaju sebe Srbima i zele savez sa Srbijom. Milosevic je znao da ce njegovo ozivljavanje srpstva naici na plodno tle u Crnoj Gori. Uostalom, i on je poreklom Crnogorac.

Tri mitinga u razmaku od nekoliko meseci i mesavina ekonomskih i politickih zahteva slomili su tadasnji crnogorski rezim.7 Tog oktobra, zapaljena vojvodjanskom jogurt revolucijom, masa se pojavila u Titogradu da protestuje sto je policija upotrebila palice i suzavac da spreci demonstracije radnika Zeljezare. Vise ljudi je povredjeno kada je komandir milicije naredio svojim snagama da palicama krenu na masu. Beogradski mediji su kasnije iskoristili ovaj dogadjaj da napadnu crnogorsko rukovodstvo za surovo gusenje volje naroda. Miting je sa ekonomskih zahteva presao na zahteve za promenama na Kosovu. Ovaj dogadjaj oznacio je politicko rodjenje Branka Kostica, potpredsednika crnogorske vlade. U vec odmaklim pedesetim

godinama Kostic je rekao masi da nije dosao da se proslavi vec da vidi kako im moze pomoci. Za samo tri godine, manifestujuci slepu lojalnost, prosrpski nastrojeni Kostic postace vrsilac duznosti predsednika krnje Jugoslavije.

Crnogorski rezim odrzao se na vlasti jos tri meseca. U medjuvremenu, pojavila se grupa mladih crnogorskih komunista koje je predvodio Momir Bulatovic, koja je otvoreno i ostro napadala svoje rukovodstvo. Oni su znali da ce proci nekaznjeno jer im je mentor u Beogradu. U trideset cetvrtoj godini, Bulatovic je postao sef crnogorske partije. Miloseviceva vlast sirila se van granica Srbije.

Sta je na redu posle Crne Gore? Jugoslovenski politicki establisment bio je uzdrman Milosevicevom revolucionarnom putujucom predstavom. Na sedamnaestoj sednici Centralnog komiteta, 17. oktobra, Savez komunista Jugoslavije pokusao je da zaustavi Milosevica. Sef savezne Partije, Stipe Suvar, iz Hrvatske, predlozio je da se glasa o poverenju svim clanovima &&&. Bilo je jasno da je Suvar ciljao na Milosevica.

Suvar koji je ranije podrzavao Milosevica sada je bio uveren da bi jugoslovenska partija trebalo da mu izglasa nepoverenje. Medjutim, Milosevic je protestovao tvrdeci da je on clan Politbiroa kao predsednik srpske partije, i da stoga ovaj jugoslovenski organ nema nad njim nikakve nadleznosti. Pobedio je. Koristeci ovu rupu u zakonu, predsednici partijskih organizacija sest republika i dve pokrajine izuzeti su od glasanja. Nema sumnje da bi Milosevic izgubio, da je bio prinudjen da se izlozi reizboru u saveznoj partiji. Jedini kandidat koji nije prosao glasanje bio je Milosevicev najblizi saveznik, Dusan Ckrebic, srpski covek u saveznoj partiji. Glasajuci protiv njega, jugoslovenski komunisticki lideri signalizirali su svoje protivljenje Milosevicu. Oni su imali dovoljno podrske da oteraju Milosevica, ali im pravila to nisu dozvoljavala.4 Jugoslovenska partija bila je bespomocna da spreci bivseg bankara koji je isao na rizikovao i dobio.

U stvari, Milosevic je cak iskoristio pravila da osvoji jos jedan poen. Pozivajuci se na ovlascenja srpske partije u odnosu na jugoslovensku, Milosevic je spasao postarijeg Ckrebica. Na insistiranje srpske partije, Ckrebic je vracen na polozaj.

Ovim svojim potezom, Milosevic je jasno stavio do znanja kakva je njegova strategija u odnosu na jugoslovensku federaciju: kad mu je to odgovaralo on se pozivao na supremaciju saveznih institucija nad republickim, a kad mu to nije bilo u interesu tvrdio je da Srbija nece slusati diktat federacije. Dajuci ostro i vidovito upozorenje za govornicu je stao Vinko Hafner, stari slovenacki komunista i partizan, uperio prst preko podijuma i fiksirajuci pogled na Milosevicu rekao: "Druze Slobodane, razmislite dobro o putu koji ste izabrali."

Beograd je preduzeo seriju cistki koje su sprovedene s nemilosrdnom efikasnoscu. Politika koju su nazvali diferencijacija bila je u punom zamahu; svi koji su odbili da se dodvore Milosevicu, od clanova lokalnih organa do direktora fabrika, bili su smenjeni. Sedamnaestog novembra 1988. godine, rukovodstvo kosovske partije je otpusteno. Na Kosovu je vec zavladala nervoza. Albanci koji cine ogromnu vecinu 1,9 milionskog stanovnistva ove pokrajine, spremali su se da zaostre stvari. Kako su srpski mitinzi postajali sve groznicaviji - ljudi s cetnickim nacionalistickim

znamenjima iz rata zahtevali su hapsenje albanskih funkcionera - Beograd se spremao da Kosovu oduzme autonomiju. Srpsko rukovodstvo pojacalo je pritisak, dok je medju Albancima rasla podrska njihovim liderima u borbi, Kacusi Jasari i Azemu Vlasiju. Dok je partijski komitet zasedao da potvrdi smenjivanje koje je trazio Beograd, rudari su napustili rudnicki krug u Trepci i krenuli na pedeset pet kilometara dug mars ka Pristini. Sledecih pet dana oni su, zajedno sa albanskim studentima, prkosili ledenoj temperaturi ulogorivsi se ispred sedista pokrajinske Partije, i protestovali zbog smene svojih partijskih lidera. Ovaj scenario podsecao je na jogurt revoluciju u Vojvodini, izuzev sto je narodni protest isao u prilog lokalnom rukovodstvu, a protiv Beograda.

Nekoliko nedelja kasnije Milosevic je, uz viski, pitao Vlasija da li je on stajao iza novembarskih demonstracija. "Hteo je da sazna kako je toliko ljudi moglo da se pojavi i potpuno iznenadi policiju", seca se Vlasi. "Rekao je da policija nije mogla da utvrdi ko ih je organizovao".

"Dosli su po svojoj volji. Ja sasvim sigurno nisam imao novca da ih platim i dovedem ih tamo autobusom", bio je Vlasijev odgovor koji je naljutio Milosevica.

To su bili poslednji protesti Albanaca koji se nisu zavrsili krvoprolicem. Policija je ostala po strani. Ali, za samo tri meseca Armija i policija ce uspostaviti kontrolu nad juznom pokrajinom. Beograd je odbacio njene proteste kao "kontrarevoluciju". Srpska propaganda dostigla je svoju najvisu tacku. Stampa je upozoravala na albanski separatizam, odbacujuci ovu naciju kao primitivnu. Intelektualci su se udruzili s politicarima da upozore na zaveru protiv Srbije, od Ljubljane do Tirane.

Posle nekoliko laznih najava, u Beogradu je, 19. novembra, odrzan "miting svih mitinga". Kada god se Srbija raspravljala sa drugim jugoslovenskim republikama beogradsko rukovodstvo je pretilo da ce odrzati do tada najveci miting. Tog sivog novembarskog dana Milosevic je upozorio svoje sunarodnike: "Mi se uopste ne plasimo. Mi u svaku bitku ulazimo s namerom da pobedimo". Lokalna stampa, navela je da je bar milion ljudi doslo da cuje svog lidera koji im obecava pobedu "iako se srpski neprijatelji u inostranstvu ujedinjuuju sa onima u zemlji". Gledajuci ovo more ljudi, Milosevic je rekao: "Svaka nacija ima ljubav koja vecno zagreva njeno srce. Za Srbiju to je Kosovo. Zato ce Kosovo ostati u Srbiji." Milovan Vitezovic, pesnik i partijski placenik skovao je frazu: "Dogodio se narod". Ona je postala krilatica za nacionalno budjenje koje je Milosevica dovelo na vrhunac vlasti, na mesto najmocnijeg politicara od vremena Tita.

Milosevicevi ljudi su osnovali kompaniju za prevoz ucesnika i organizaciju mitinga. Desetine hiljada radnika dovozeno je u grad iz pokrajinskih fabrika. Umesto da odrade svoju smenu oni su dobijali sendvice i pice. Drzavna preduzeca prisiljavala su svoje zaposlene da zajednicki ucestvuju na "mitingu svih mitinga".

Za politicare u drugim delovima zemlje i republikama, Milosevicev zavet da ce Srbija ponovo biti cela, zvucao je kao posmrtno zvono za Jugoslaviju. Kucan, sef slovenacke partije shvatio je znacaj dogadjaja: "Ukidajuci autonomiju obe pokrajine, Vojvodine i Kosova, Srbija ce direktno kontrolisati tri od osam glasova u saveznom Predsednistvu za razliku od drugih republika od

kojih svaka ima po jedan. To znaci pretvaranje Jugoslavije u Srboslaviju". Uz lojalnu Crnu Goru Milosevic bi, konacno, kontrolisao polovinu glasova u jugoslovenskom saveznom Predsednistvu i na taj nacin eifikasno obezbedio da kolektivni sef drzave ne donese ni jednu jedinu odluku bez njegovog izricitog odobrenja.

Milosevic se nije obazirao na zestoke kritike koje su izazivali njegovi populisticki metodi, lomeci postojece institucije. Prezir koji je osecao prema svojim protivnicima postao je ocigledan na partijskoj sednici u januaru kada je jasno rekao da ce ostvariti svoje ciljeve bez obzira na njihove proteste. "Resenje ce biti nadjeno kroz politiku koja ima podrsku vecine naroda u ovoj zemlji. Uz postojece institucije ili bez njih. Na ulicama ili unutra, populistickim ili elitnim metodama."5 Milosevic je bio izricit da ce, ako postojece strukture vlasti ne budu htele da rade po njegovom, organizovati masovne mitinge da postigne svoj cilj.

To je vec i poceo. Milosevic je gurao ustavne promene, a republike nisu mogle da ga zaustave.6 Savezni parlament je 25. novembra usvojio amandmane koji su otvorili put za novi srpski ustav. Ostalo je jos samo nekoliko otvorenih pitanja. Kosovska skupstina trebalo je da glasa za sopstveno raspustanje. Drugim recima, Milosevic je morao da se obezbedi da njegovi ljudi kontrolisu komunisticku Partiju Kosova. Zvanicni srpski mediji podelili su Albance na "postene" i "separatiste". Milosevic je vec izabrao tri "postena" Albanca, Rahmana Morinu, Husamedina Azemije i Ali Sukriju da izvrse njegovu naredbu.

Posle novembarskih demonstracija Vlasi je bio na celu crne liste kao vodja "secesionista". "Bio sam svestan da se priprema teren za osvetu ili cak moje hapsenje. Srbija je to dosta otvoreno pokazivala: oni su mislili da nece biti moguce da donesu ustavne promene koje su zeleli dokle god me ne uklone s puta", rekao je. Nekada Titov ljubimac, Vlasi je sada bio izbacen iz Centralnog komiteta. Milosevic nije gubio vreme da postavi svoj trio vernih partijskih aparatcika. Ustavne promene bile su skoro svrsena stvar.

Rudari Trepce ponovo su krenuli u akciju 20. februara. Odbili su da napuste okna dok se ne ispune njihovi zahtevi - a prvi je bio ostavka Milosevicevih ljudi u rukovodstvu kosovske partije. Snimci bledih i odlucnih rudara zguranih u tamna i vlazna okna prikazivani su sirom Jugoslavije. Lica su im bila ispresecana sumornim borama. Zakleli su se da ce ostati pri svojim zahtevima, ako treba i do smrti. Napolju, njihove porodice su cekale, uplasene od onoga sto bi moglo da usledi.7

ZZivot na Kosovu je stao. Protesti su izbili svuda. U Beogradu, Milosevic je zeleo da se strajk zavrsi. Trazio je da se proglasi vanredno stanje. Po misljenju Burhana Kavaje, direktora rudnika Trepca, srpsko rukovodstvo nije cak ni pokusalo da se pretvara da je zabrinuto za zivote rudara. Na vanrednom sastanku za okoncanje strajka Kavaja je upozorio jugoslovenske lidere da se plasi eventualne katastrofe. "Objasnio sam im da tamo ima 2.400 kilograma eksploziva u minama. Tamo je i 1.300 minera. Neko je jednostavno mogao da upali minu greskom. Na moje iznenadjenje, izgledalo je da ih nije briga." Samo je jugoslovenski predsednik Raif Dizdarevic primio vest s ociglednim zaljenjem. Petar Gracanin iz Srbije odbio je njegov apel da se nesto preduzme i, na zaprepascenje Kavaje, zapoceo monolog o svojim dozivljajima na Kosovu za vreme Drugog svetskog rata.

Tada je mali general Gracanin izrekao preuvelicano upozorenje da je vise od 50.000 naoruzanih Srba i Crnogoraca spremno da krene na Kosovo. U celoj Srbiji mogli su se cuti ljudi koji se zaklinju u svoju spremnost da se bore za Kosovo. To je licilo na hvalisanje, na samouvereno razmetanje koje nikada nece biti stavljeno na probu. Ali, napetost se povecavala, a strah od oruzanih sukoba rastao. Jugoslovensko rukovodstvo zestoko je raspravljalo o tome da li da zavede vanredno stanje u pokrajini. Cule su se i optuzbe da Slovenci i Hrvati salju hranu i novac na Kosovo da produze strajk. Milosevic je zeleo da upotrebi JNA da ga zavrsi. Kucan mu je rekao da nema prava da pribegava vojnim sredstvima, objasnjavajuci da je strajk izazvan promenama u srpskom ustavu koje je sam Milosevic iznudio.

Odlucan da zaustavi strajk, Milosevic je telefonirao Vlasiju u Pristinu. Rekao je ovom lideru Albanca da nagovori rudare da prekinu strajk. Vlasi je odgovorio: "Bio sam u rudnicima i uveren sam da oni nece odustati ako se njihovi zahtevi ne ispune." Besan, Milosevic je upozorio Vlasija da ce "neko morati da odgovara za ovo". Ignorisuci ovu neskrivenu pretnju, Vlasi se saglasio: "Naravno, onaj ko je odgovoran. Ali, rudari nece otici dok se njihovi zahtevi ne ispune". Milosevic je pokusao da ga privoli da dodje u Beograd na razgovore, ali je Vlasi odbacio taj predlog. To je bio njihov poslednji razgovor.

Napetost je bila na vrhuncu. Milosevic je objasnio jugoslovenskom partijskom politbirou da nece odustati od ustavnih promena. Uostalom, to je bila politicka platformna na kojoj se zasnivalo njegovo vodjstvo. Ako partija ne podrzi amandmane, rekao je Milosevic Kucanu na sastanku partijskog rukovodstva, "Srbija ce uciniti ono sto zeli, koristeci sva sredstva koja bude smatrala neophodnim, bez obzira da li je to po zakonu ili ne." "Onda je to kraj Jugoslavije," odgovorio je Kucan.

Te noci, Milosevic je povukao takticki potez da dobije na vremenu. Njegova tri coveka iz rukovodstva kosovske partije ponudila su svoje ostavke. Rudari, od kojih je 180 vec preneto u bolnicu, bolesni nakon nedelju dana pod zemljom, prekinuli su strajk, ali vec je bilo kasno. Situacija je izmakla kontroli.

Narednog dana slovenacka prestonica Ljubljana pohrlila je na miting u koncertnu salu u Cankarjevom domu, koji je organizovao Bavcarov Odbor za ljudska prava. Na mitingu je ucestvovalo celokupno slovenacko politicko rukovodstvo, stavsi na stranu strajkaca, protiv Beograda. U Srbiji, javnost je bila sokirana. Uprkos njihovom tekucem ratu recima, Srbi i Slovenci su u principu imali dobre odnose. Srbi su cesto pokroviteljski isticali da su za vreme Drugog svetskog rata pruzili utociste slovenackoj deci koja su pobegla od nacisticke okupacije. Nakon sto je Hajnrih Himler naredio da se isteraju "nelojalni Slovenci" u Srbiji je naslo pribeziste ukupno 8.600 Slovenaca. Jos jedna komponenta novorodjenog srpskog nacionalizma bilo je neprekidno poredjenje patnji Srba u Drugom svetskog ratu sa patnjama Jevreja.8 Nemoguce je smisliti slogan koji bi mogao naljutiti Srbe vise od onoga sto je te noci u Cankarjevom domu izgovorio Joze Skoljc, tadasnji rukovodilac slovenacke omladinske organizacije: "Albanci su u Jugoslaviji u slicnoj poziciji u kojoj su bili Jevreji u Drugom svetskom ratu". Ova izjava je dirala Srbe u samo srce njihove razbuktale mitologije: oni su bili mucenici.

U Ljubljani, 27. februara, razni govornici su, jedan za drugim, osudjivali Srbe za represiju na Kosovu. Beograd je postao mucitelj. "Jugoslavija se brani u rudniku Trepca. Situacija na Kosovu pokazuje da ljudi vise ne mogu ziveti jedni s drugima vec sve vise jedni protiv drugih. Politika se ne moze voditi na ulicama ili kada su zivoti u opasnosti," rekao je Kucan.

Rudari Trepce brane prava gradjana i komunista na Kosovu da sami biraju svoje rukovodstvo. Slovenci nisu slucajni posetioci u Jugoslaviji. Mi smo pomogli da se ona stvori i odgovorni smo za njenu buducnost. Mi protestujemo protiv raspirivanja psihoze vanrednog stanja. Upozoravamo da se pred nasim ocima odvija tihi udar koji menja lice Jugoslavije.

Posmatrajuci miting u Cankarjevom domu na Ljubljanskoj televiziji, Dusan Mitevic, direktor Beogradske televizije, doneo je, kako sam kaze, "nesvesno" opasnu odluku. Odlucio je da prenosi miting. U roku od nekoliko casova, sa titlovima prevoda sa slovenackog na srpskohrvatski jezik, miting je izazvao elektricne sokove sirom Srbije, u narodu naviklom na sopstvenu nacionalnu retoriku. Srbi su se pravili da ne vide da je protest Slovenaca protiv njih u Cankarjevom domu dosao nakon cele jedne godine ispunjene srpskim nacionalistickim mitinzima koji su odjekivali sirom Jugoslavije. Reakcija je bila trenutna.

"Mnogo su kritikovali Srbe u Cankarjevom domu. Govorili su tako strasne stvari o nama koje ja, kao covek, ne mogu da razumem", kasnije se secao Gracanin.

Razbesneo se, kao i cela Srbija. Nemoguce je da bistri Mitevic, cak i da nije razmisljao o tome, nije shvatio znacaj soka koji je izazvao njegov prenos. Verovatnije je da se obradovao neocekivanoj municiji za jacanje verbalnog rata izmedju Beograda i Ljubljane. "Cim sam stigao kuci telefon je poceo da zvoni", rekao je Mitevic.

Prijatelji su mi rekli da se ljudi skupljaju izvan svojih blokova zgrada zagrejano diskutujuci. Deset minuta kasnije neko mi je rekao da su studenti krenuli iz Studentskog grada. Shvatio sam da ce se te noci nesto dogoditi, i vratio se u kancelariju da organizujem pokrivanje dogadjaja u Beogradu... Do 8 sati ujutro ispred Savezne skupstine skupilo se oko milion ljudi. Bili su uzbudjeni bez nekog jasnog politickog razloga, ako se izuzme prenos iz Slovenije u kome su culi toliko uvreda na svoj racun.

Iako je jos uvek sumnjivo kako to da se toliki broj ljudi spontano okupio u Beogradu te noci, Srbi su bili iskreno zaprepasceni. Partijski funkcioneri posetili su kljucne fabrike u okolini Beograda. Savezni predsednik Dizdarevic je rekao:

Te veceri dobili smo informaciju od Drzavne bezbednosti da se nekoliko beogradskih fabrika organizuje da sazove sastanak za sutra da bi zajednicki izvrsili pritisak na savezne strukture. Fabricka rukovodstva dobila su direktna naredjenja od Zorana Todorovica, partijskog rukovodioca, poznatog pod nadimkom "Kundak".

Partijski funkcioneri izbezumljeno su telefonirali trazeci instrukcije dok su izvestaji pristizali do duboko u noc, a hiljade studenata marsirale na grad. "Rekao sam Gracaninu da to zaustavi", rekao je Dizdarevic. Gracanin je pokusao da umiri Dizdarevica, obecavsi mu da ce skrenuti

studente pre nego sto stignu do centra. Dizdarevic mu je poverovao na rec. Ali, kad se probudio saznao je da su hiljade i hiljade demonstranata okupljene ispred saveznog parlamenta, u najstrozem centru grada.

Milosevici su bili na vikendu u Vrnjackoj Banji, lecilistu u centralnoj Srbiji. Mira Markovic kaze da nisu gledali slovenacke demonstracije na televiziji i tvrdi da je bila sokirana kad je cula za njih. Odlucili su da se sutra rano vrate u Beograd.

Kao i obicno, Milosevic se nije zurio da se obrati ucesnicima mitinga. Sto ih je duze ostavljao da cekaju to je protest dobijao veci zamah. Radnici su pristizali iz Rakovice, obliznje industrijske zone Beograda. Uzvikivali su: "Slobo, Slobo." Oni nisu pristajali ni na koga drugog. "Milosevic je za njih bio svetac, ne ikona, vec zivi svetac, verovali su u svaku njegovu rec i nisu odlazili kuci dok im se on ne obrati", rekao je Borisav Jovic.

Srpski i savezni politicari odrzavali su krizne sastanke ceo dan. Milosevic je zeleo da se proglasi vanredno stanje na Kosovu. Kucan je bio odlucno protiv toga. Znao je da bi Srbija, u skoroj buducnosti, mogla da iskorisiti isti izgovor i protiv Slovenije. Milosevic je, na kraju, dobio sto je hteo.

Cinilo se da rukovodstvo gubi kontrolu. U jednom trenutku Jovic je euforicno uzviknuo: "Srbija gori." Napolju, masa je trazila Milosevica. Gracanin je rekao: "Slobo je bio psiholoski nesposoban da govori pred tako velikom masom."9 Posle visecasovnog opiranja, Dizdarevic, savezni predsednik, pristao je da govori, verujuci da, kao Bosanac, nece izazvati gnev gomile. Suvar, iz Hrvatske je odbio. "Ne, oni ce nas napasti", rekao je. Dizdarevicev govor bio je bolan. Gracanin mu je savetovao da kaze: "Sto se tice ustava iz '74, mi na tome radimo, i ja vam obecavam da cemo uspeti. Sto se tice Kosova, Kosovo je deo Srbije. A, sto se tice Jugoslavije, mi smo za Jugoslaviju."

Mladi Milosevicev aktivista stajao je iza Dizdarevica, suflirajuci mu sta da kaze: "Recite da cete uciniti sve da zastitite Jugoslaviju." Njegov sapat cuo se preko ozvucenja. Dizdarevicevo ponizenje pokazalo je koliko su slabe savezne institucije; one nisu imale snage da se suprotstave ovoj razbesneloj gomili. Ljudi su visili sa drveca i, trazeci glave kosovskog rukovodstva i podsmevajuci se Dizdarevicu, zahtevali da se uhapsi Vlasi i da im se da oruzje.

Masa se nije razilazila. Sacekala je noc, a ujutro je jos bila tamo. Dvadeset cetiri casa posto se masa okupila, Milosevic se konacno pojavio. Opet se, preko glava jugoslovenskih lidera, obratio direktno masama:

Ovaj miting pokazuje da niko ne moze da unisti zemlju, jer mu narod nece dati, narod je najbolja garancija, mi cemo okupiti sve postene ljude u Jugoslaviji da se bore za mir i jedinstvo. Nista ne moze spreciti rukovodstvo i narod Srbije da ucine ono sto zele.

Zajedno, boricemo se za jedinostvo i slobodu na Kosovu. Moramo da promenimo nas Ustav, ali ce to znaciti napredak za sve ljude u Jugoslaviji. Jedinstvo komunisticke partije i naroda.

Masa je urlala, trazeci hapsenje albanskih partijskih lidera. Milosevic je odgovorio: "Ne cujem vas, ali mi cemo uhapsiti sve koji su odgovorni, ukljucujuci i one koji su se posluzili radnicima. U ime rukovodstva Socijalisticke Republike ja vam to garantujem."

Dusan Mitevic kaze da je Milosevic bio u najboljoj formi.

To je bila demonstracija moci - pustiti masu da satima ceka. Savezni predsednik je govorio, ali ona se nije razisla. Konacno, dolazi Slobodan. On govori kratko, cetiri minuta. Masa vice: 'Uhapsite Vlasija!' Slobodan ne cuje dobro i odgovara: 'Mi cemo uhapsiti svakoga ko treba da bude uhapsen bez obzira na funkciju koju ima.' 'Sada idite kucama!' I oni odlaze... To je pokazalo njegovu snagu i da je on njihov neprikosnoveni vodja.

Vlasi se vozio kolima kroz Beograd. Radio u kolima bio je ukljucen. Milosevicevevo obecanje da ce ga uhapsiti, dovelo je Vlasija u iskusenje da se pojavi na mitingu. Bio je uhapsen dan kasnije.

Masa se razisla. Danima posle toga demonstracije su uporedjivane sa 27. martom 1941. godine kada se srpski narod usprotivio paktu sa Hitlerovom Nemackom. "Bolje rat nego pakt", bio je poznat zahtev mase iz ratnog vremena. Srbi su se ponosili time sto su bili spremni da glavacke ulete u rat radije nego da prihvate diktat drugih. General Gracanin seca se dana kada su "ljudi spontano reagovali na pakt sa Nemackom... Tada mi je bilo osamnaest godina":

Reke i reke ljudi slivale su se kroz celu Srbiju. Kazao sam Slobodanu: 'Ovo je 27. mart i rekao mu: Ti se tada jos nisi ni rodio'.

Proglasen je novi Ustav, koji je ratifikovala kosovska skupstina. Glasanje za ukidanje sopstvene autonomije i potcinjavanje autoritetu Beograda osigurali su tenkovi JNA i srpska policija rasporedjeni oko zgrada i na celom Kosovu. Politicka elita Srbije sakupila se 28. marta 1989. godine da proslavi novi Ustav. Cela naslovna strana Politike objavljivala je da je Srbija ponovo cela. Beograd je stavio pokrajine pod svoju kontrolu. Dok je hor devojaka u belim haljinama pevao jugoslovensku himnu u beogradskoj koncertnoj sali, dvadeset dva etnicka Albanca i dva policajca ubijena su u dvodnevnom protestu protiv novog Ustava. Zvanicni Beograd nije rekao ni reci zaljenja zbog smrti Albanaca. Promene su donete na bajonetima. Ovaj dan proglasen je za drzavni praznik u Srbiji.

Biljeske:

1 Telegraf, 9. novembar 1994.

2 Procene se znatno razlikuju - po nekima bilo je cak 150.000 ljudi.

3 Kertes je bio na kljucnim polozajima od sefa savezne tajne policije do direktor carina 1994 (u zemlji pod embargom, gde je celokupna trgovina bila sverc, to je bio povlascen polozaj). Drugi

tajni policajac, Jovica Stanisic, uspinjao se uz Kertesa. Stigao je do vrha i postao jedan od Milosevicevic najodanijih saveznika. Maja 1995. godine, Milosevic je imenovao Stanisica za svog "specijalnog izaslanika" za oslobadjanje talaca UN u Bosni.

4 Radisa Gacic, drugi covek Srbije u jugoslovenskom politbirou, koji je na Osmoj sednici bio na Stambolicevoj strani, prosao je glasanje. Milan Pancevski, Milosevicu naklonjen Makedonac, jedva se provukao sa osamdeset sest glasova.

Djukic Slavoljub, *Izmedju slave i anateme*: politicka biografija Slobodana Milosevica, Filip Visnjic, Beograd 1994.

5 Slobodan Milosevic, *Godine raspleta*, BIGZ, Beograd, 1989, str. 333.

6 U stvari, oni su jedva docekali da prepuste Beogradu da to resi. Slovenija je cesto protestovala protiv visokih doprinosa za savezni fond za manje razvijene regione Jugoslavije - Kosovo, Makedoniju i Crnu Goru.

7 Srbija je upucivala optuzbe Sloveniji i Hrvatskoj u vezi sa tim da li su rudari zaista vodili strajk gladju. Ove optuzbe bile su smisljene da kompromituju rudare. S obzirom da je 180 ljudi primljeno u bolnicu i da su svi bili bledi i delovali bolesno, malo je verovatno, a u svakom slucaju i nevazno, da li su jeli ili ne.

8 Istaknuti srpski intelektualci su 1989. godine osnovali Drustvo srpsko-jevrejskog prijateljstva. Ta grupa se protivila jugoslovenskoj nesvrstanoj proarapskoj i antiizraelskoj politici. Ona je brzo obezbedila znacajnu zvanicnu podrsku, a njen sekretar Klara Mandic, kasnije ce biti upletena u poslove s vise istaknutih Srba, od Radovana Karadzica do kapetana Dragana koji je imao sopstvenu paravojnu jedinicu u Kninu, zvanu Knindze.

9 Prica se da Milosevic mrzi da javno govori. Iako je dosao na vlast u talasu mitinga, on se retko obraca masama.

IZBOR CARA LAZARA: MART 1989 - 1990. /

(prev. Lj. Nikolic)

Sveprisutni osmeh novog jugoslovenskog premijera Ante Markovica, postao je zastitni znak za njegov naizgled bezgranican optimizam. On je nastojao da sprovede reforme za stvaranje slobodnog trzista, ali je naisao na otpor lidera iz Srbije, Slovenije i Hrvatske koji su zeleli da zadrze kontrolu nad privredom. Njegov program dao je nade zemlji koja je zapala u opasnu spiralu nacionalizma, stvorenog u Srbiji. Za kratko vreme, sedokosi i plavooki Markovic postao

je najpopularniji politicar u svih sest republika, iako su ga njihove vlade klevetale. Cak i sada njegovo ime podseca na doba prosperiteta i optimizma.

Medjutim, on je takodje zapamcen i po tome sto je predsednikovao u vreme bolnog zapadanja Jugoslavije u rat a nije imao snage da ga zaustavi. Za vreme njegovog mandata, u sest republika su odrzani prvi visepartijski izbori posle Drugog svetskog rata. Nacionalisticke partije dobile su vecinu glasova. Markovic je dosao u konflikt sa Srbijom, Slovenijom i Hrvatskom. A ipak, on im je bio ostavljen na milost i nemilost. Njegov program zavisio je od toga hoce li ga se pridrzavati svi rezimi, ali su ga oni selektivno izvrsavali ili krsili. Republike koje su se svadjale oko svega i svacega, skovale su neverovatan savez da ga zbace. Premijer je dobijao udarce sa svih strana. U taktickom pokusaju da se udalji od Savezne vlade Srbija je pokrenula separatisticku akciju i cak imenovala svog ministra spoljnih poslova, kao prva od jugoslovenskih republika koje su to ucinile. Postalo je popularno reci da Srbija moze i sama da prezivi. Ali to je bila samo taktika. Miloseviceva stvarna namera bila je da preuzme jugoslovensku federaciju.

Slovenija je odbila da primenjuje ista pravila kao druge republike. Hrvatska je zelela da zadrzi svoje devizne prihode od turizma. Markovic je uporno pokusavao da brani Jugoslaviju, cak i kada vise nije ostalo sta da se brani, pledirajuci za razum umesto nacionalizma. On je, 20. decembra 1991. god. podneo ostavku, navodno u znak protesta protiv saveznog budzeta koji je nazvao ratnim. Izdan od svih, Markovic je kontrolisao malo vise od pecini nalik dugacke zgrade Savezne vlade. Na kraju je izgubio i to.

Dajuci podrsku kandidaturi Markovica u januaru 1989. Srbija se nadala da ce iznuditi ustupke od Hrvatske i Slovenije. Kompenzacija za pristanak Beograda na Markovica - Hrvata, bile su odresene ruke na Kosovu i ustavne promene. Ovakav izbor predstavljao je kompromis za Milosevica narocito stoga sto je drugi kandidat bio Borisav Jovic, jedan od Milosevicevih najblizih saradnika. Markovic, pragmaticni tehnokrata, odabrao je vladu sacinjenu uglavnom od trzisno orijentisanih politicara. Da bi obezbedio podrsku za svoje reforme Markovic je pokusao da zadovolji republike. Za vreme njegovog mandata, nacionalna valuta dinar postala je konvertibilna i vezana za nemacku marku. Markovic je liberalizovao uvoz i progurao paket zakona o privatizaciji. Zeleo je da privredu veze za zdravu fiskalnu i finansijsku politiku a ne politicki hir, verujuci da ce se ljudi radije opredeliti za televizor u boji, automobil i putovanja u inostranstvo nego za nacionalisticke slogane, rat i izolaciju. Pogresio je.

Uprkos primamljivom sjaju stranih nalepnica Srbija je jos uvek bila zaslepljena bljeskom nacionalizma. 28. juna 1989. milion Srba pohrlilo je na Kosovo da padne pred noge Milosevicu na proslavi sest vekova srpskog poraza od Turaka. Ovaj datum se provlaci kroz celokupnu srpsku istoriju. Tog dana, 1914. godine Gavrilo Princip, srpski nacionalista i revolucionar, u Sarajevu, je ubio austrijskog nadvojvodu Franca Ferdinanda, izazvavsi time Prvi svetski rat. Ali, jos znacajniji za srpski nacionalni duh je Vidovdan 1389. kada je turska vojska porazila Srbe, i to na Kosovu, na mestu poznatom kao Kosovo Polje. Prema najpoznatijim epskim pesmama Car Lazar se pridruzio legendarnim srpskim herojima u bici koja je oznacila pocetak petstogodisnje dominacije Turaka. Na pocetku bitke, napadaci Turci ponudili su Caru Lazaru da bira izmedju borbe do smrti i kapitulacije. Ponudili su mu i nagradu ako se preda. On je odbio, izabravsi

carstvo nebesko nad ovozemaljskim bogatstvom i izdajom svog naroda stranom zavojevacu.

Po jednoj verziji legende, sveti Ilija je dosao sa porukom od Majke bozije:

Kome cu se carstvu privoleti?
Zemaljskome ili nebeskome?
Zemaljsko je carstvo za godinu,
A nebesko carstvo dovijeka.

Car Lazar koji je izabrao carstvo nebesko umesto da kapitulira pred stranim neprijateljem, poginuo je u toj bici zajedno sa srednjovekovnom srpskom aristokratijom.

Sve je sveto i cestito bilo
I milome bogu pristupacno.

Milosevic je od svojih sledbenika zatrazio da ucine isti izbor. Njegovi sledbenici u celoj Jugoslaviji zaklinjali su se da ce jesti korenje pre nego sto ce izdati svoju naciju prihvatajuci strani diktat. Ovaj izbor, izbor Cara Lazara, bio je suprotan Markovicevim reformama koje su obecavale carstvo na zemlji.

Mit o Kosovu predstavlja samo srediste srpske tradicije. "Osim imena Hrista ni jedno drugo nije lepse ni svetije", rekao je pravoslavni episkop Emilijan na proslavi godisnjice ove bitke 1939. godine.1 Pola veka kasnije, hodocasnici su stajali u redu pred pravoslavnim manastirom Gracanica, cekajuci da vide mosti Cara Lazara. Njegove ostatke nosice od jednog do drugog manastira u Jugoslaviji, po mestima koja ce se od izbijanja rata 1991. nazivati srpskim zemljama. Ovo putovanje, prvo prikazivanje mosti Cara Lazara u javnosti, proslavljeno je kao sveti nacionalni obred. Neki su u tome osetili opasnost. Ljubinka Trgovcevic, potivnik Milosevica od ranih dana, vec je upozorila srpsko rukovodstvo da ce ova putujuca izlozba - i vracanje cetnickih simbola kao sto su dvoglavi beli orao srpske kraljevske kuce i ikonografija srpske pravoslavne crkve - poremetiti delikatnu ravnotezu u Jugoslaviji. Srbi su, rekla je ona, najveca nacija i trebalo bi da se ponasaju odgovorno prema malim, ranjivijim nacijma. Ali njen savet se utopio u moru gromoglasnih povika Srba koji su slavili u uverenju da, konacno, drze sudbinu zemlje u svojim rukama.

U agresivnom i prkosnom raspolozenju Srbi iz celog sveta sjatili su se da ucestvuju u ceremonijalnom ujedinjenju svih Srba pod jednim vodjom. Posle vise sati provedenih u saobracajnoj guzvi, ocigledno spremni da izdrze mnostvo iskusenja da bi videli svog vodju, nagurali su se na Kosovo polje. Od svitanja su cekali da obezbede sebi mesta u prvom redu ali su bili odvojeni od Milosevica velikim pojasom blata. Proslava na Gazi-Mestanu, bojnom polju, razlikovala se od antibirokratskih mitinga, na kojima su ucestvovali radnici umornih lica dovezeni autobusima iz fabrika. Ovo je bila znacajna prilika. Drzavna masinerija mogla je da isporuci mase i na Kosovo, ali ovde su ljudi bili ponosni sto su deo snaznog izraza srpskog jedinstva. Gazi-Mestan je bio spektakularna kulminacija igre brojeva. Niko nije mogao da nadmasi Milosevica.

U groznicavoj atmosferi, Milosevic se helikopterom spustio s nebesa velicanstveno omalovazavajuci Federaciji. Najvisi jugoslovenski politicari stajali su na podijumu, i bilo je ocigledno da im je neprijatno. Milosevic je bio ispred njih, potpuni gospodar situacije:

Srbi u svojoj istoriji nikada nisu pokoravali niti eksploatisali druge. Kroz dva svetska rata oni su se sami oslobodili i, kada su mogli, pomagali su i drugima da se oslobode.

Heroizam Kosova ne dozvoljava nam da zaboravimo da smo nekada bili hrabri i dostojanstveni i jedni od malog broja onih koji su ulazili u bitku neporazeni.

Sest vekova kasnije, opet smo u bitkama i svadjama. Ove nisu oruzane mada ni takve jos nisu iskljucene.

Skoro na domet njegovog glasa u prestonici Kosova Pristini, oronuli socrealisticki soliteri, oko kojih je obicno vrvelo od dece, bili su tihi. Srpska narodna muzika odjekivala je na vrucini. Grad je delovao napusteno. Iako je Srba na Kosovu bilo daleko manje, cak jedan prema deset, Albanci su se tog dana povukli u osamu, plaseci se da bi mogli postati meta hordi hodocasnika, od kojih su mnogi vec popili poveliku dozu sljivovice. Milosevicev zamenik na Kosovu zakleo se da ce uhapsiti Ibrahima Rugovu, Albanca, lidera opozicije. Tog dana je Rugova, krhak i nesiguran, ocekivao da ruka Beograda pojaca svoj stisak na Kosovu.

Posle ustavnih amandmana iz marta 1989. Srbija je postala mnogo mocnija od drugih republika. Preuzimajuci kontrolu nad pokrajinama ona je sada raspolagala sa tri glasa u osmoclanom saveznom Predsednistvu. Slovenija se plasila ovog uticaja koji se nije mogao kontrolisati, pa su severozapadne republike pokusale da redefinisu Jugoslaviju: da oslabe moc centra.

Srbija je bila uverena da ce uvodjenjem pravila "jedan covek jedan glas" zaustaviti centrifugalne sile koje su cepale federaciju. Vecinsko glasanje obicno ide ruku pod ruku s demokratijom, ali u ovoj klimi, u kojoj su nacionalni interesi dominirali nad individualnim, njegova primena bi obezbedila, na primer, da brojno nadmocni Srbi uvek nadglasaju Slovence. Uvereni u to, Slovenci su insistirali da se zadrzi pravilo "jedna savezna jedinica, jedan glas" utvrdjeno ustavom iz 1974.

U septembru, Slovenija je pokusala da zaustavi centralizaciju koju je pokrenula Srbija. Ova severozapadna republika predlozila je paket ustavnih amandmana kojima se utvrdjivalo pravo na secesiju od Jugoslavije, ako to postane neophodno. Medjutim, nezavisnost nije bila njihov cilj. Vecina u rukovodstvu gledala je na amandmane koji su se kretali u sirokom rasponu od jezika do vojske, kao na polisu osiguranja koja ce Sloveniji obezbediti posebnu poziciju u Jugoslaviji.

Selektivnom primenom saveznog zakona, amandmani su naneli smrtni udarac Markovicevom programu ali su pomogli Ljubljani da umiri rastuce prigovore naroda, koje je podsticao i sam slovenacki rezim, isticavsi da ostatak Jugoslavije eksploatise i iscrpljuje ovu najbogatiju jugoslovensku republiku. Uostalom, stanovnistvo Slovenije koje je u ukupnoj populaciji Jugoslavije od 23.5 miliona ucestvovalo sa 8% ostvarivalo je skoro trecinu izvoza na konvertibilna trzista. Ova varljiva jednacina nije uzimala u obzir zarobljena trzista ostalog dela

Jugoslavije sa 21.5 miliona ljudi, niti jeftinu radnu snagu i sirovine dostupne Sloveniji u drugim delovima zemlje - pre svega Srbiji, Bosni i Makedoniji. Novi ustav dao bi Slovencima - a ne federaciji - pravo da odlucuju o raspodeli bogatstava republike. To je stvorilo jos jednu prepreku Markovicu, s kojom on nije mogao da ucini nista, osim da se nada da mu nece srusiti program reformi.

Kada je Beograd saznao za planirane amandmane izbila je bura. Srbija je zahtevala pravo da razmotri predlozene promene. Slovenacko rukovodstvo je istaklo da bez obzira na to sta je bilo ko drugi u Jugoslaviji zeleo, Srbija izmenila svoj ustav cak i po cenu albanskih zrtava na Kosovu. Slovenija je rekla da je Srbija obezbedila presedan: jugoslovenske republike imale su pravo da menjaju svoje ustave. Beograd je tvrdio da se Slovenci mesaju u nesto sto predstavlja unutrasnji posao savezne drzave. Verbalni rat izmedju ove dve republike vodjen je nedeljama.

Srpsko rukovodstvo razbesneli su amandmani kojima bi, podredjujuci savezne interese lokalnim, Slovenci odista postali svoji gospodari - sto je i bio eksplicitan cilj njihovog rezima. Slovenija bi tako dobila ovlascenja jednaka onima koja je imala Federacija, ili cak veca nego ona. Mogla bi da odlucuje o angazovanju Armije u republici i proglasenju vanrednog stanja, mogla bi da redefinise svoje odnose sa drugim saveznim jedinicama i bira delove saveznog zakona koje zeli da primeni. Srpski i savezni vojni lideri dogovarali su se kako da zaustave Sloveniju. Medjusobno, nisu se slagali da li da joj samo zaprete uvodjenjem vanrednog stanja ili da to zaista ucine. Jovic je proveo sate ispitujuci razne opcije sa Milosevicem i ministrom za odbranu generalom Kadijevicem. "Milosevic i ja smo verovali da ce, ako Slovenci donesu amandmane, to biti kraj Jugoslavije". Trio je odlucio da bi bilo bolje da odgovore slovenacko rukovodstvo od usvajanja amandmana nego da upotrebe Armiju. Milosevic je zakljucio da ce ih, u tom trenutnku, pretnja silom najefikasnije odvratiti od proglasenja novog ustava.[2]

Jovic, predstavnik Srbije u jugoslovenskom Predsednistvu, obecao je da ce ubediti savezne institucije da osude slovenacke ustavne amandmane. Osmoclano savezno predsednistvo izjasnilo se protiv amandmana, uz obrazlozenje da bi oni Sloveniji obezbedili privilegovan status u Jugoslaviji. Posle sastanka u vojnom sklonistu u Dobanovcima, izvan Beograda, Janez Drnovsek, Slovenac koji je tada bio sef rotirajuceg Predsednistva, objasnio je da ce ostra izjava za javnost biti kontraproduktivna. Jovic se nevoljno saglasio da zapocne razgovore sa Slovencima u Beogradu.

Jos uvek nije doslo vreme za ostru igru.

Srpski lideri pokusali su da privole Slovence da odustanu. Slovenacka delegacija na visokom nivou dosla je u Beograd da se suoci sa neverovatnom koalicijom koju su cinili Jovic, Kadijevic i Markovic. Drnovsek je poceo razgovor opisom politicke atmosfere u Sloveniji. Ocekivanja javnosti su velika, rekao je on, i njeni lideri ne mogu da dozvole sebi da je razocaraju. Jovic je, medjutim, tvrdio da amandmani predstavljaju krsenje saveznog ustava. Slovenci su govorili suprotno. Otisavsi korak dalje, Slovenci su se pozalili da Beograd, u stvari, krsi ustav vrseci pritisak na Sloveniju.

Slovenci su tada bacili Srbima kosku, nudeci neke korekcije u amandmanima. U stvari, oni su izvrsili nekoliko cisto kozmetickih promena koje nisu umirile njihove srpske i savezne protivnike. Na svoj pravnicki i polemicki nacin, Jovic je rekao Slovencima ono sto su vec znali, da je Predsednistvo zakljucilo da bi amandmani direktno ugrozili integritet Jugoslavije. Upozorio je da Beograd nece tolerisati stvaranje takve "asimetricne federacije".

Niz sastanaka koji su usledili nisu uspeli da poprave odnose. Misleci na Milosevica, Kucan je, u blago uvijenoj formi, optuzio "neke ljude" da prave pustos samo da bi ostvarili svoje politicke ambicije. Rekao je da se samo dva amandmana mogu eventualno protumaciti kao neustavna: onaj kojim se republickom parlamentu daje iskljucivo pravo da odobri ulazak JNA u Sloveniju i pravo na proglasenje vanrednog stanja. Svojim napadima na rukovodstvo u Ljubljani Srbija je, u protekle dve godine, destabilizovala Sloveniju, rekao je Kucan. Zapitao je da li Beograd planira da izbaci slovenacke komuniste jer ce, nastavio je sef slovenacke Partije, oni biti prinudjeni da se povuku ako amandmani budu blokirani. Jovic je odgovorio da su promene, ako su vec izvrsene, oznacile kraj Jugoslavije sto je Kucanu ocigledno manje vazno. Predsednistvo, kao vrhovni komandant Armije, nece sankcionisati umiranje zemlje. To je bio argument koji ce Jovic u naredne tri godine cesto koristiti. Jovic je rekao: "Podrzao me Kadijevic, sto je indirektno znacilo da ce Armija upotrebiti sva sredstva u skladu sa zakonom da spreci tu akciju. Kucan je bio vidno uznemiren i insistirao je na objasnjenju."

Dve strane su se prepirale da li amandmani krse mnogo kudjeni ustav iz 1974. Ocajnicki pokusavajuci da zaustavi njihovo usvajanje Jovic je pozvao na sastanak rukovodioce saveznih institucija 26. septembra, dan pre zasedanja slovenackog parlamenta. Zatrazeno je i da savezni Ustavni sud utvrdi da li se ovim amandmanima krsi postojeci ustav. Vrhovni sudija, Ivan Kristan, Slovenac, tvrdio je da sud ne moze da raspravlja o hipotetickom zakonskom aktu. Vecina sudija podrzala je njegovu argumentaciju. Odluka suda iznenadila je i Kristana. Vrhovni sudija je rekao: "Da je Sud zakljucio da su slovenacki amandmani u suprotnosti sa ustavom iz 1974. godine sve bi se odvijalo onako kako je to Jovic zeleo." Ali, u ovakvoj situaciji, srpsko rukovodstvo moralo je da pronadje izlaz iz pravnog zapleta koji je cak mogao ici u prilog Slovencima. Postajalo je sve jasnije da u saveznoj Jugoslaviji ne postoji ni jedno jedino telo koje je sposobno da spreci Slovence da usvoje amandmane - izuzev Armije.

Dok su dve strane ucvrscivale svoje polozaje, srpske vodje nadale su se da ce general Kadijevic uzeti stvar u svoje ruke. Slozili su se da on predlozi intervenciju Armije. U poslednjem trenutku Kadijevic je promenio misljenje i predlozio nesto sasvim drugo. Njegovi saucesnici u zaveri bili su kao gromom osinuti, seca se Jovic. Kadijevicev iznenadni preokret bio je samo prvi u nizu poteza nespojivih sa zadatkom koji je trebalo da obavi. Celicno plavih ociju i talasaste sede kose, Kadijevic je bio kicoska figura. On je bio ministar odbrane zemlje koja se cepa a nije mogao da odluci sta da radi. Prvo bi odlucio, a zatim promenio misljenje rekavsi da nema ustavne podloge za oruzanu intervenciju. To je i odredilo poslednje tri godine njegove karijere. On sebe nikada nije smatrao delom kabale srpskih nacionalista, ali nije imao ni hrabrosti ni ubedjenja da ih se odrekne. Na kraju je stao uz njih kada su ga upozorili da ce i oni raditi po svom i osnovati srpsku armiju. Tog dana je Kadijevic, nastojeci da snizi temperaturu, predlozio da Ustavni sud odluci sta ce se dogoditi ako Slovenija ode tako daleko i usvoji amandmane.

Za srpske vodje "to je bila velika greska i prekretnica", rekao je Jovic. Kada je, kasnije, pitao Kadijevica zasto je Armija promenila misljenje on je rekao: "Kad smo ponovo proanalizirali problem, zakljucili smo da bi neko mogao da tvrdi da je svaki pokret da se zaustave Slovenci protivzakonita intervencija armije." Beograd je bio prinudjen da napravi drugi plan.

Uprkos srpskoj taktici cvrste ruke, Slovenci su jasno stavili do znanja da ce nastaviti sa amandmanima. Ali, trebalo je odigrati jos jednu kartu. Dan pre zakazanog zasedanja slovenackog parlamenta, bez prethodnog obavestenja, slovenacki komunisti su pozvani u Beograd na sastanak Centralnog komiteta. Kucan je bio nervozan. "Bio je to pokusaj da se izvrsi pritisak na slovenacke komuniste primenom principa demokratskog centralizma - pritisak na nas da ne usvojimo amandmane ili da odlozimo sednicu slovenackog parlamenta."

Brzo je sazvao sastanak slovenacke Partije, na kome je njihov stav u odnosu na amandmane potvrdjen. "Slovenci nisu bili spremni da zive u Jugoslaviji po svaku cenu i nece pristati na politicko pogadjanje," bilo je receno u partijskoj izjavi. Odlucni, Slovenci su zatrazili formiranje "asimetricne federacije", koja bi priznala specijalan ekonomski i politicki status ove republike. Odluka da se ide dalje, bez obzira na to sta Beograd uradi, bio je potez koji je jedan visi slovenacki funkcioner nazvao "kljucnim za rastakanje Jugoslavije".

Strepeci od onoga sto im se sprema u Beogradu, Slovenci su jos jednom proverili svoje planove za slucaj opasnosti. Tog dana, rukovodstvo je, bojeci se pokusaja atentata, razlicitim avionima odletelo za Beograd. Cak i u vreme najvece sloge, Slovenija je uvek imala iznajmljene automobile spremne za slucaj potrebe da se hitno napusti Beograd. Sada su planirali da cela delegacija ode iz Beograda auto-putem. Plan njihovog bekstva odveo bi ih u suproton pravcu od ocekivanog: ne prema Zagrebu i Ljubljani, vec ka bugarskoj granici odakle bi okolnim putem dosli do Slovenije.

Za vreme raspleta u Beogradu Kucan je branio odluku svoje Partije, upozoravajuci na direktan sukob snaga autoritarizma i agresije sa jedne strane i demokratije i reforme sa druge. Rekao je svojim drugovima komunistima da oni samo slede tradiciju - 1937. godine pioniri Partije su rekli: "Svi smo mi pre svega Slovenci, pa tek onda komunisti". Slovenci su ocigledno bili u manjini. Te noci, na sednici Centralnog komiteta jugoslovenske Partije dobili su podrsku Hrvata koji su prvi put javno stali na njihovu stranu protiv vecine na glasanju koje je zavrseno sa devedeset sedam glasova za odlaganje glasanja o amandmanima i cetrdeset protiv.

Ovakvo glasanje Hrvata predstavljalo je prekretnicu za drugu po velicini republiku u Jugoslaviji koja je, do tada, kamuflirala svoju podrsku slovenackim naporima u pravcu decentralizacije. Ono je jos vise olabavilo saveznu drzavu koja se i onako brzo raspadala. To je bio logican potez za Hrvatsku koja je u Sloveniji videla jedinu nadu za otpor Milosevicu. U tako zagrejanoj atmosferi netolerancije i intenzivnog pritiska JNA, Ivica Racan, sef hrvatske komunisticke partije, nije imao drugog izbora vec da sudbinu Hrvatske veze za Sloveniju.

Slovenija je izgubila na glasanju, ali su Slovenci shvatili da Beograd nece krenuti protiv njih. JNA je pogresno racunala verujuci da ce se Slovenci povuci. Sada je Hrvatska bila na njihovoj strani; slovenacki komunisti napustili su Beograd tog dana u dobrom raspolozenju. Nisu koristili

svoje specijalne planove za bekstvo. Kucan je narucio viski i hranu za sve koji su bili u avionu. Posle sesnaestocasovne maratonske sednice, komunisti su dosli u Sloveniju kao nacionalni heroji koji su Beogradu rekli ne.

Slovenija je proglasila svoju suverenu drzavu 27. septembra. Parlament se prolomio od gromoglasnog aplauza kada su poslanici ogromnom vecinom usvojili ustavne amandmane sa samo jednim glasom protiv i jednim uzdrzanim. Demonstrirajuci svoje jedinstvo, celokupno slovenacko rukovodstvo prisustvovalo je sednici parlamenta. Janez Drnovsek, tada predsednik Jugoslavije, skratio je svoju posetu Generalnoj skupstini Ujedinjenih nacija u Njujorku. Njegov potez pokazao je da mu je Slovenija znacajnija od polozaja sefa savezne drzave. "Slovenacki narod je u ovom ratu nerava pokazao da je sposoban da bude gospodar sopstvene sudbine... ovo je istorijski trenutak za Sloveniju," rekao je Janez Stanovnik, na sednici parlamenta. Atmosfera je bila uzavrela. Neki slovenacki politicari poceli su da pevaju patriotske pesme. Uzdrzan, kao i obicno, Milan Kucan, iskusni sef Partije koji je bio kljucna licnost za pobedu u ovoj rundi, otisao je kuci da spava. On koji se uspeo do najviseg polozaja u komunistickoj Partiji, i koji je preziveo potencijalno smrtonosne politicke borbe u klincu, znao je da najvece bitke tek predstoje.

U narednih nekoliko meseci, rat nerava je ojacan. Slovenija je zadala udarac Markovicu, izjavom da republika ne moze da uplati doprinos u savezne fondove iz svojih prihoda. Iako su tvrdili da podrzavaju Markoviceve trzisne reforme, Slovenci su kritikovali fiksni kurs, koji je bio glavni oslonac programa, kao i precenjivanje dinara na stetu izvozno orijentisane slovenacke privrede. Ulozi su povecani kada je objavljeno da ce Milosevicev putujuci cirkus, nazvan "miting istine" doci u Ljubljanu. Noseci hleb i so, cime se po starom srpskom obicaju izrazava gostoprimstvo, srpski nacionalisti su rekli da ce srusiti barijere koje ih sada odvajaju od Slovenaca.[3] "U Ljubljani se ne zna istina o Kosovu", rekao je jedan funkcioner jugoslovenskih komunista.

Kucanovo rukovodstvo je razmisljalo kako da postupi sa ovom smisljenom provokacijom Beograda. Slovenija je zabranila odrzavanje mitinga, tvrdeci da se plasi nasilja, i da bi neredi mogli postati opravdanje za vojnu intervenciju. Vozovi koji su stizali iz Srbije pretresani su pre ulaska u Sloveniju. Ovaj smeo potez pomogao je Kucanu koga su brinuli predstojeci slobodni izbori koji su u Sloveniji raspisani pre nego u drugim republikama. Sada kada se jos jednom usprotivio Srbima znao je da je stekao odredjen politicki prestiz.

U poslednjem trenutku, srpski organizatori su upozorili ljude da bi neko mogao biti ubijen na mitingu tvrdeci da su Slovenci pokusali da ih silom sprece otkazavsi okupljanje. Ali Beograd nije dozvolio da sve ovo prodje tek tako. Daleko od toga. Socijalisticki savez Srbije, produzena ruka Komunisticke partije, pozvao je "sve institucije i preduzeca u Srbiji da prekinu odnose sa Slovenijom, jer su tamo suspendovana sva osnovna ljudska prava i slobode". Prvog decembra, na sedamdeset prvu godisnjicu stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd je uzvratio udarac izdajuci bestidnu zapovest - da se prekinu veze sa severozapadnom republikom:

Jasno kazemo da nijedan gradjanin Srbije nece moliti Sloveniju da ostane u Jugoslaviji niti ce se poniziti da ponudi hleb i so onima koji su spremni da na njega pucaju.

U sledecih nekoliko meseci vise od 130 srpskih preduzeca prekinulo je odnose sa Slovenijom. I najmanji otpor je bio kaznjen. Srpske novine, *Politika*, okomile su se na Jugoeksport - jednu od najboljih prodavnica odece - jer vredja osecanja Beograda izlazuci slovenacku robu u svojim izlozima. Bojkot je predstavljao klasicnu manifestaciju inata. Beograd je zeleo da udari Slovence tamo gde ih najvise boli, bez obzira na cenu koju ce Srbija morati da plati.[4] Srpske fabrike su, takodje, zavisile od slovenackih proizvoda. To je bio tek pocetak. Taj potez bio je mac sa dve ostrice.

Milosevic je dodao soli na ranu. On je upravo bio potvrdjen u parlamentu kao predsednik Srbije. U svom govoru u skupstini, novoizabrani srpski predsednik optuzio je Slovence da uskracuju ostalim delovima Jugoslavije sansu da vode normalan zivot u stabilnoj zemlji. Klasicnim primerom orvelovskog dvosmislenog govora, karakteristicnim za Milosevica, on je tada rekao:

Ovo slovenacko rukovodstvo je zastitnik konzervativizma u Jugoslaviji i jedan od poslednjih zastitnika konzervativizma u socijalistickim zemljama uopste. Konzervativizam Slovenije je, u sukobu sa naprednim snagama u Jugoslaviji, i narocito progresivnim ekonomskih i politickim promenama u Srbiji, reagovao agresivno i surovo. Takva agresivnost i surovost po pravilu karakterisu svaki konzervativizam.

Komunisticki sefovi poceli su da se prepiru kada su culi za ovaj inauguracioni govor. Jedan od Milosevicevih saveznika vikao je na Racana, lidera hrvatskih komuinista: "Dosta mi vas je." Racan je pobledeo. Tresle su mu se i ruke i glas: "Cinite sve sto mozete da me primorate da se opredelim u sporu u kome ne zelim da ucestvujem."[5] Slovenacko rukovodstvo je u svojoj izjavi napalo Milosevicev govor zbog "neosnovanih i apsurdnih tvrdnji".

Zapisnici sa partijskih sastanaka otkrivaju neprijateljstvo podstaknuto dvogodisnjim zucnim sporenjem. Izgledalo je da se oni ne mogu dogovorili ni o cemu. Svadjali su se cak i oko toga koju bi pesmu trebalo pevati na otvaranju vanrednog cetrnaestog kongresa jugoslovenske komunisticke partije - "Internacionalu", drzavnu himnu "Hej Sloveni", ili popularnu pesmu "Jugoslavijo". U jednom trenutku Racan je rekao: "Nije vazno kako cemo zapoceti, vazno je zavrsiti s Jugoslavijom", ocigledno nesvestan ironije, dok drugi nisu prasnuli u smeh.[6]

Konacan obracun izmedju Srbije i Slovenije dogodio se na cetrnaestom vanrednom konresu partije 23. januara 1990. U toku cele sudbonosne sednice u beogradskom Centru Sava, delegati su se svadjali oko sudbine partije. Da li je treba podeliti na dve grupe, socijaliste i komuniste, umesto po republikama. Ali, tada je jaz izmedju Srbije sa jedne strane i Slovenije i Hrvatske sa druge, vec bio nepremostiv. I zaista, dve zapadne republike vec su raspisale slobodne izbore za prolece. U celoj istocnoj Evropi komunizam je bio u samrtnom ropcu. Tih dana, partijski lideri zemlje nisu uspeli da se dogovore o buducoj organizaciji. Naprotiv, sve sanse za pomirenje su propale.

Kako se komunisticka partija raspadala bosansko rukovodstvo je postajalo sve nervoznije, uhvaceno u procep izmedju dve strane. Nijaz Durakovic, predsednik bosanske partije, pokusao je da popravi stvari. "Imam nalog da kleknem pred predsednike Kucana i Milosevica i molim ih da nadju neki kompromis." Delegati su lutali kroz hodnike, barove i restorane, pokusavajuci da

utvrde sta se desava uvereni da odluke partije nikada nisu donosene javno. Srbija i Slovenija su nastavile sa svojom polemikom o transformaciji partije. Predlozeno je cak 458 amandmana na zavrsnu partijsku rezoluciju.

Delegati su psovali jedni druge. Milosevic je upozorio da ce, ako se jugoslovenska partija raspadne, partije u svim republikama postati "nacionalisticke" ili "nacional- socijalisticke". Jedan od slovenackih delegata rekao je da je Miloseviceva partija "nacionalsocijalisticka", sto je znacilo da je srpska partija fasisticka. Dusan Mitevic je pozurio da odbrani Milosevica, hvaleci njegovu viziju Jugoslavije koja je "prihvatljiva za radnicku klasu Srbije, srpski narod i narode i narodnosti u Srbiji."[7] Mitevic se postarao da televizijski ekrani sirom Jugoslavije budu ispunjeni Kongresom tri dana i tri noci.

Nijedan slovenacki predlog - od ljudskih prava do uloge Jugoslavije u Evropi - nije dobio ukupno 1.612 glasova koliko je bilo potrebno za usvajanje. Svaki njihov poraz bio je propracen burnim aplauzom. Slovenci su bili ponizeni. Postalo im je jasno da su srpska i crnogorska delegacija dobile instrukcije da onemoguce izglasavanja bilo kog slovenackog predloga. "Svi slovenacki amandmani bili su odbaceni", rekao je Kucan. "Sustina slovenackih amandmana bila je potpuno nevazna. Sta god da smo predlozili bilo bi odbijeno." Vecina slovenackih delegata vise se nije pitala da li bi, vec kada bi trebalo napustiti kongres.

U medjuvremenu, Srbi su provocirali Slovence, cikajuci ih da izadju. Slovenci su vec planirali signal za odlazak - Ciril Ribicic ce uzeti rec i reci: "Ovakva orijentacija ne moze biti orijentacija slovenackih komunista i mi napustamo Kongres."

Sita svega, slovenacka delegacija napustila je Kongres. Sonja Lokar, istaknuti slovenacki partijski funkcioner, plakala je dok je njena delegacija tiho izlazila iz sale u koloni po jedan. Mnogi srpski delegati koji su ostali u sali aplaudirali su ovom odlasku u ponoc uvereni da su ostvarili pobedu nad Slovencima.

Ucinivsi jednu od svojih prvih politickih gresaka, Milosevic se brzo popeo na centralnu pozornicu i pozvao Kongres da nastavi rad. "Neka oni koji hoce da idu odu, napravicemo novi kvorum." Ali, njegov zahtev je ignorisan. Samouvereni vodja koji je naucio da ga pozdravljaju s groznicavim odusevljenjem, odjednom nije znao sta ce. Preracunao se. Ivica Racan je obecao da ce njegova delegacija otici za Slovencima ako oni napuste Kongres. Milosevic je to ignorisao. Trecina clanova hrvatske delegacije bili su Srbi. Milosevic se uzdao da ce oni zadrzati hrvatsku delegaciju na kongresu. Nije bio u pravu. Hrvatska delegacija napustila je Kongres u znak podrske Slovencima.

Kongres se sveo na svadju oko svih aspekata politickog zivota. Time je zavrsen raspad Saveza komunista Jugoslavije. Cetrnaesti kongres bio je poslednji na kome je ucestvovalo svih sest republika. Lepak koji je drzao na okupu saveznu Jugoslaviju istopio se. Savezni premijer Ante Markovic se poneo hrabro, "Jugoslavija ce i dalje postojati", rekao je osmehujuci se.

Vrhovna komanda Armije otvoreno je pokazala svoje strepnje. Upozoravajuci Momira Bulatovica iz Crne Gore, koji je predsedavao tom sednicom, general Kadijevic je rekao:

"Odbrana Partije je odbrana zemlje". Ali kompromisa nece biti. Posto su Hrvati odbili da se vrate na Kongres, mladi Bulatovic nije znao sta drugo da preduzme. Objavio je petnaestominutnu pauzu koja se, kako je kasnije sam rekao, "produzila u istoriju".

Biljeske:

1 Irena Kostic i Slobodan Vuksanovic (ur), *Pesma o Kosovu*: savremena srpska poezija, Beograd, 1991, Vidici, SKZ, Jedinstvo, str. 12.

2 Posle odlaska Armije na Kosovo februara 1989, rukovodstvo u Beogradu sve je vise gledalo na nju kao na sredstvo za vodjenje i primenu politike.

3 Jovica Vlahovic, covek koji kaze da je izgubio saku kao kurir u partizanima, iako je u stvari povredjen dok je dinamitom lovio ribu u Crnoj Gori, bio je jedan od zivopisnijih ekstremista/agenata angazovanih u slovenackom debaklu.

4 Djukic, Slavoljub, *Izmedju slave i anateme*.

5 *Vreme*, Agonija SKJ, 5. novembar 1990.

6 *Vreme*, Agonija SKJ, 12. novembar 1990.

7 *Vjesnik*, 23. januar 1990.

"HRVATSKA PUSKA NA HRVATSKOM RAMENU": BUDJENJE HRVATSKE 1989 - 1990. /

(prev. Lj. Nikolic)

Hrvatska je u tisini pratila Milosevicev uspon. Dvadeset godina ova zapadna republika - druga po velicini u Jugoslaviji - bila je poznata kao Tiha Republika, nakon sto je Tito 1971. slomio nacionalisticki pokret, Maspok, na celu sa frakcijom vodecih hrvatskih komunista.[1] Partijski lideri koji su bili na celu ovog pokreta su smenjeni; u stvari, svi koji su sa tim imali i najmanje veze bili su otpusteni ili zatvoreni. Hrvatska kulturna organizacija, Matica Hrvatske, bila je raspustena posto je postala glavno srediste nezadovoljstva sa nacionalistickom platformom koja je ozivljavala ekonomske i istorijske prituzbe protiv Srba. Skoro dve decenije kasnije, mnogi tada izbaceni lideri Maspoka ponovo su se pojavili da uzmu ucesca u visepartijskim izborima u zemlji, prvim od Drugog svetskog rata. Pobednik na tim izborima, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) dosla je na vlast uz pomoc ispolitizovane zajednice hrvatskih emigranata u

inostranstvu, od kojih su mnogi pobegli iz Jugoslavije posle Drugog svetskog rata ili, u drugom talasu, posle 1971. Cvrsto jezgro hrvatske emigracije dugo je predstavljano kao bauk u komunistickoj Jugoslaviji i dvadeset godina bilo optuzivano za medjunarodni terorizam. U klimi neprijateljstva stvorenoj Milosevicevom vladavinom, HDZ je bila masovni pokret koji je lako pridobio glasace zaklinjuci se da ce ostvariti hiljadugodisnji san o hrvatskoj drzavi.

Hrvati, ozlojedjeni jos od sloma Maspoka, dugo su cekali na promenu. Agenti drzavne bezbednosti i vojni obavestajci ispitivali su svakoga za koga se sumnjalo da je imao veze se hrvatskom emigracijom, koja je navodno odlucno nastojala da obnovi nezavisnu hrvatsku drzavu. Za komunisticku Jugoslaviju, hrvatska nezavisnost bila je tabu tema, a razgovor o njoj jednak pokusaju da se rehabilituje ustaska Nezavisna Drzava Hrvatska (NDH). Svako hapsenje bilo je upozorenje - Jugoslavija je budna i nece tolerisati nikakvo ispoljavanje hrvatskog nacionalizma. Zatvorske kazne izricane su za pevanje nacionalistickih pesama ili nosenje sahovnice, hrvatskog crveno-belog amblema koji je bio i grb pronacisticke NDH u 1941. Pitanje je koliko je od ovih simbola "neprijateljske aktivnosti" podmetnula policija. Na primer, posedovanje materijala u kome se vrsi ekstremisticka propaganda moglo je coveka odvesti u zatvor. Ustaski pamflet, poslat iz Nemacke bio je dovoljan dokaz da se protiv nesrecnog primaoca u Zagrebu podigne optuznica, iako on o tome mozda nista nije znao.

Uz ovakvu selektivnu represiju, hrvatska nacionalna elita gajila je osecaj odvojenosti od istocnih delova zemlje. U mentalnom sklopu hrvatskog nacionaliste, Srbija je bila komunisticka, zaostala i siromasna, dok je Hrvatska - razvijena i moderna - pripadala civilizovanoj Centralnoj Evropi, njenom kulturnom nasledju koje je vekovima bilo vezano sa Austro- Ugarskom. I dok se formirao borbeni poredak, Hrvati su insistirali na tome da oni ne pripadaju mracnom vizantijskom svetu Balkana. Gundjali su da Srbi upravljaju dogadjajima i da su previse zastupljeni u medijima i snagama bezbednosti. Interesovanje za katolicku crkvu je raslo. Za mnoge Hrvate to je bila potvrda njihovog identiteta - ono sto ih je razlikovalo od njihovih sunarodnika pravoslavnih Srba - a ne izraz vere.

U vreme pada komunizma u Istocnoj Evropi 1989, zaglusujuci eho hrvatske tisine odzvanjao je kroz ovu zapadnu republiku.[2] Uspon Milosevica dao je kredibilitet onima koji su trazili da Hrvatska napusti Jugoslaviju da bi se izmakla ispod srpske cizme i sluzio je kao upozorenje cak i jugoslovenski najsnaznije orijentisanim Hrvatima da je doslo vreme da se preduzmu hitne reforme.

Godinama posto se srpski nacionalizam ucvrstio u Beogradu i doveo Milosevica na vlast, ponasanje hrvatskih nacionalista jos uvek je bilo priguseno, sto pokazuje koliko je efikasno hrvatski nacionalizam bio potisnut. Ogromne srpske procesije i masovni mitinzi, prepuni srpske ikonografije i simbola dominacije, bili su cesto vidjena stvar, ali su njihovi hrvatski pandani ostali preplaseni i skriveni sve do 1990. Tada su hrvatski intelektualci iz svih politickih krugova poceli da sapucu po kafeima i setaju gradskim parkovima da bi izbegli uho drzave. Raspravljali su o raznim kombinacijama u vezi s tim sta bi trebalo uciniti. Najuticajnijoj grupi pripadao je bivsi general JNA i istoricar Franjo Tudjman. Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) odrzala je 28. februara 1989. svoj prvi javni skup.[3] Kratko obavestenje emitovano u poslednim vestima bilo je dovoljno da privuce pristalice HDZ. Partija nije legalizovana do decembra 1989. kada su,

sledeci primer Slovenije, hrvatski komunisti odlucili da raspisu visepartijske izbore. Komunistima je ponestalo energije. Nesloga izmedju konzervativnih pristalica cvrste linije i reformatora paralisala je partiju. Od vremena Maspoka, jedan od najvaznijih kriterijuma za ulazak u hrvatsku vladajucu elitu bio je odsustvo (ili odricanje od) nacionalizma. Sada kada je Milosevic bio na svom vrhuncu deo hrvatskog partijskog rukovodstva zeleo je da progovori - dok je drugi deo savetovao cutanje, na pocetku cak i podrsku srpskom lideru. Reformatori, kao sto je bio Celestin Sardelic, videli su opasnost u Milosevicu i istovremeno bili uvereni da je potrebna promena uloge komunisticke partije. Unutrasnji sporovi su, medjutim, sprecili reformatore da sprovedu uverljivu izbornu kampanju.

Pripremajuci se za izbore, Tudjman je uskomesanoj masi dao ono sto je zelela: jaku dozu nacionalizma kao protivotrov zestini koja je stizala sa istoka. Iako je, za razliku od Milosevica, Tudjman bio istinski nacionalista, oba lidera su svoju moc izgradila na mobilizaciji masa. Predsednik hrvatskih komunista Ivica Racan cija je partija sa novim imenom Partija demokratskih promena izgubila od HDZ-a na izborima, shvatio je da Beograd doprinosi Tudjmanovoj popularnosti.

Miloseviceva agresivna politika bila je najjaca propaganda za Tudjmana. Milosevic je slao svoje druzine u Hrvatsku da igraju i pevaju : 'ovo je Srbija' sto je oslobadjalo nacionalni ponos i izazivalo nacionalisticke reakcije Hrvata, a sto je Tudjman efikasno koristio.

Zavet da ce stvoriti hrvatsku drzavu bio je i Tudjmanova licna opsesija. Rodjen 1922. godine, brzo je posle rata unapredjen u cin generala. Mnogo godina kasnije on je svoju hrabrost u partizanima pravdao mladalackom borbom za slobodnu Hrvatsku, a ne Jugoslaviju.

Uprkos komunistickoj proslosti, Tudjmanova nacionalisticka legitimacija bila je sasvim u redu. Iako ga je Tito imenovao za vrhovnog politickog komesara, on je vec 1967. godine smenjen zbog nacionalizma. Tudjman nikada nije propustio priliku da istakne da je on bio avangarda Maspoka. Bio je zatvaran i sedamdesetih godina - u vreme cistki Maspoka - a zatim ponovo u osamdesetim. Iz postovanja prema njegovoj partizanskoj proslosti Tudjman je u zatvoru imao bolji tretman od svojih sapatnika nacionalista. Jedan zatvorenik bio je zaprepascen zatvorskim privilegijama i odvojenim smestajem bivseg generala: Tudjman je bio smesten u relativno komfornu zatvorsku bolnicu i svaki dan dobijao toplu vodu za brijanje. Naprasiti Tudjman nije bio obican disident. Pricalo se da je veliki pisac, Miroslav Krleza, enfant terrible hrvatskih intelektualaca, intervenisao kod Tita da se Tudjmanu suspenduje zatvorska kazna.

Preferencijalni tretman bio je Tudjmanu jos dragoceniji izvan zatvora. On ce i odrediti buducnost Hrvatske. Za razliku od mnogih disidenata u Jugoslaviji, njemu je bilo dozvoljeno da ima pasos. U toku osamdesetih on je putovao u inostranstvo, ucvrscujuci veze sa hrvatskom emigracijom, koja ce mu, konacno, pomoci da osigura svoju poziciju lidera hrvatske nacije. Od svih kandidata opozicije Tudjman je jedini mogao da odresi kesu hrvatske emigracije. Izborna kampanja u aprilu 1990. navodno je kostala cetiri miliona dolara.

Nekada politicki parija Tudjman je godinama cekao da se kolo srece preokrene. On je, sa jedne strane, mogao da racuna na sacicu njemu odanih ljudi koji su se usudjivali da ga posete u

njegovom prostranom domu u brdima iznad Zagreba, u ekskluzivnom predgradju Tuskanac.[5] Uprkos iskrivljenom osmehu i ukocenom ponasanju Tudjman se drzao kao covek koji veruje da mu je sudbina dodelila velicanstvenu ulogu. Njegovo drzanje se delimicno moze pripisati njegovoj vojnickoj proslosti, ali isto tako i snazi njegovog licnog uverenja da je predodredjen da vlada.

Tudjman je pao u nemilost zbog greha nacionalizma - jedno od njegovih najpogresnjih ubedjenja bilo je da su komunisti ogromno uvecali broj srpskih zrtava u Drugom svetskom ratu. Vojni establisment bio je van sebe od besa zbog njegove tvrdnje da je zvanicno navodjen broj od 600.000 Srba, Jevreja i Cigana ubijenih u ustaskom koncentracionom logoru Jasenovac vise nego desetostruko uvecan. Tudjman je, medjutim, tvrdio da je za vreme Drugog svetskog rata u celoj Hrvatskoj ubijeno oko 60.000 ljudi. Rasprava o tome koliko je zaista Srba poginulo od ruku ustaskih eskadrona smrti i u koncentracionom logoru ustaskog vodje Ante Pavelica nije, i, verovatno, nikada nece biti resena.[6] Ovakvim javnim sporenjem Tudjman je zadobio poverenje i najradikalnijih emigranata - to je bilo njegovo pokajanje za partizansku proslost.

Ipak, njegova slaba tacka bio je Tito. Stavise, kasnije ce, kada je vec postao mocni predsednik, biti ismevan zbog pokusaja da imitira nonsalantnog jugoslovenskog diktatora. U svojoj knjizi *Velike ideje i male nacije* 1969, Tudjman je pisao da se miroljubivi i nezavisni kurs Jugoslavije moze pripisati Titu kao "jednom od najistaknutijih drzavnika novih nacija i savremenog sveta uopste".[7]

Decenijama je hrvatska emigracija oslikavana u jugoslovenskim medijima kao nepromenljivo i apsolutno zlo koje vreba, odgovorno pre svega za pokolj Srba u Drugom sevetskom ratu, a zatim i za sirenje terorizma u celom svetu.[8] "Komunisticke vlasti zigosale su sve hrvatske emigrante kao ustase", rekao je Tudjman, "iako su oni ziveli u demokratskim zemljama kao sto su Amerika, Kanada ili Svedska". Komunisticka Jugoslavija, opsednuta svojom politickom emigracijom iz Hrvatske i drugih krajeva, oformila je specijalnu jedinicu za njihovu likvidaciju u inostranstvu. Jedan njen agent, Zeljko Raznatovic, zvani Arkan, proslavio se po zlu glasu u ratu 1991. godine. Tacno je da je bilo i bivsih ustasa koji su uspeli da pobegnu posle Drugog svetskog rata. U stvari, emigranti su pripadali sirokom politickom spektru. Tudjman je imao dobar predosecaj da pravovremeno shvati njihov znacaj. On je znao da ce hrvatski emigranti odlucno uticati na pobedu HDZ-a. Josip Boljkovac, bivsi ministar unutrasnjih poslova i potpredsednik HDZ-a, izdejstvovao je da emigranti dobiju jugoslovenske vize preko svojih veza u Vladi.

Pozivajuci emigrante u Zagreb na kongres HDZ-a 24. februara 1990, Tudjman je povukao, kako sam kaze, svoj najvazniji politicki potez, cak i u poredjenju s onima koje je cinio kasnije kao predsednik novostvorene zemlje rastrzane ratom.

Pozvati emigrante da se vrate u otadzbinu na veliki sastanak bio je riskantan potez pa su se cak i ljudi koji su kasnije bili u mom rukovodstvu do poslednjeg casa pitali da li ce biti uhapseni ili ne. Zato je to bila prekretnica u mom zivotu u smislu odlucivanja...

Velika dela, i u individualnom kreativnom smislu i, narocito, u socijalnom i vojnom, stvaraju se na samoj granici moguceg i nemoguceg.

Zato je upravo u takvim trenucima vazno rasudjivanje da se postigne nesto sto se vecini ljudi cini nemogucim.

Tak kada se 2.500 delegata naguralo u koncertnu salu Lisinski u Zagrebu, liderima HDZ-a je postalo jasno da nece biti uhapseni. Tada je HDZ vec bila masovna organizacija koja je tvrdila da ima 200.000 clanova. Tudjman je vrlo uzbudjenoj masi rekao da ce se boriti za hrvatsko pravo na samopredeljenje i suverenitet.

Nasi protivnici u nasem programu ne vide nista osim zahteva za uspostavljanje nezavsine hrvatske ustaske drzave. Ti ljudi ne vide da ta drzava nije bila samo tvorevina fasistickih kriminalaca; ona je takodje predstavljala izraz istorijske volje hrvatskog naroda za samostalnom drzavom. Oni su znali da Hitler planira da izgradi novi evropski poredak.

Njegov govor odmah su dograbili JNA i Srbi, pre svega oni iz seoskih podrucja Hrvatske. Srbi su tvrdili da u Hrvatskoj koja je pozdravljala povratak takozvanih ratnih zlocinaca i koja dozvoljava Tudjmanu da govori, njihova buducnost nije sigurna. HDZ je tvrdila da Tudjman ne rehabilituje ustaska zverstva vec razdvaja dobro od loseg, odnosno insistira na priznanju hrvatske drzavnosti u NDH. Ali, kada je Tudjman izjavio: "Hvala bogu sto mi zena nije ni Jevrejka ni Srpkinja", histerija je jos vise porasla.

Pored predvidljivih napada na srpski nacionalizam, Tudjman je takodje jasno stavio do znanja svoje potpuno nepriznavanje Bosne i Hercegovine nazivajuci ovu centralnu jugoslovensku republiku "nacionalnom drzavom hrvatske nacije". Hrvatski nacionalisti gledali su na bosanske Muslimane kao na poturcene Hrvate - dok su nacionalisti u Srbiji tvrdili da su ovi poreklom pravoslavni Srbi. Kasnije, vec kao predsednik, Tudjman je, za vreme sastanka sa ambasadorom SAD Vorenom Zimermanomn, raspalio tiradu o Izetbegovicu i Muslimanima u Bosni. Osudio ih je kao "opasne fundamentaliste" koji zele da upotrebe Bosnu kao odskocnu dasku za sirenje islama u Evropi. Nesposoban da se kontrolise, uprkos naporima njegovih saradnika da smire ovaj izliv, Tudjman je rekao da bi Bosnu trebalo da podele Srbija i Hrvatska.

Hercegovacki lobi - hrvatski emigranti iz Hercegovine kao i njihovi sunarodnici u zemlji - cinili su znacajan stub Tudjmanove moci. U zamenu za finansijsku i politicku podrsku, on je bio u obavezi prema svojoj kliki. Oni su otvoreno zagovarali anektiranje Hercegovine, juznog dela republike. Ekstremisticke ambicije da se hrvatska teritorija prosiri do Zemuna, grada severno od srpske prestonice Beograda, postala je predmet sala u narodu. Jedan vic kaze da je HDZ skracenica za Hrvatska do Zemuna. Hercegovacki lobi se konacno sukobio sa kontinentalnim Hrvatima koji nisu delili ekspanzionisticke zelje svojih sunarodnika.

Na dvodnevnom kongresu, jedan govornik za drugim isticao je pravo Hrvatske na secesiju i slobodno sklapanje saveza sa drugim zemljama - oblikujuci tako izbornu platformu HDZ-a. Da bi se pomoglo ponovno duhovno rodjenje Hrvatske, HDZ se obavezala da ce se uocene istorijske nejednakosti ispraviti - na primer, neproporcionalna zastupljenost u policiji i medijima Srba koji cine 13 posto 4.7 milionskog stanovnistva Hrvatske. "Hrvatskoj nece biti bolje dok se ne nadje hrvatska puska na hrvatskom ramenu i hrvatski novcanik u hrvatskom dzepu,"[9] izjavio je Sime Djodan, ekstremisticki vodja HDZ-a, koji je kasnije kratko vreme bio ministar odbrane. Kongres

je odrzan u atmosferi snaznih emocija i nacionalnizma, a auditorijum je mahao zastavama koje je ukrasavala sahovnica. Hrvatska vise nije bila nema od apatije ili straha od hapsenja zbog nacionalistickih ili antikomunistickih izjava. Pokret je presao prag i Slobodan Praljak, direktor pozorista koji je kasnije postao komandant milicije bosanskih Hrvata, opisao je kako je HDZ prosla kroz ranjivu fazu detinjstva:

Znao sam tada da cemo pobediti. Ova izjava izaziva osecaj slican onome koji ima reziser na dan premijere. Tu je i radost i tuga sto se nesto svrsilo. Mi vise nismo bili ekskluzivna grupa od 30 ili 40. Vise nismo bili osudjeni na senku tajnosti i ilegalnog sastajanja.

Hrvatska tisina je razbijena.

Ako je Hrvatska teturala prema izborima, Slovenija je isla laganim hodom. Situacija je bila potpuno drugacija u ovoj severozapadnoj republici gde je zvanicna petomesecna kampanja zapocela u stvari mnogo ranije. Kvazipoliticke interesne grupe postojale su jos od pocetka osamdesetih. Slovenacki komunisti bili su dovoljno dalekovidi da sami pokrenu demokratske reforme, ne cekajuci da se stvori pritisak javnosti.

Septembra 1989, reformista i predsednik komunisticke partije Milan Kucan, dao je inicijativu za usvajanje ustavnih amandmana koji su utvrdjivali osnovu za izbore i suverenitet Slovenije. U decembru, slovenacki Savez komunista promenio je ime, zadrzavajuci inicijale u znak secanja na proslost, ali isticuci transformaciju partije: ZSK Partija demokratske reforme. Njena poruka, istaknuta na vedar, skoro deciji zivopisan nacin bila je "Evropa sada!". Reformisani komunisti i opozicione partije imali su zajednicku, kako je Kucan nazvao "slovenacku perspektivu" i medju njima nije bilo "fundamentalnih razlika". Osnovna sporna tacka bili su izgledi za reformu unutar Jugoslavije. Uprkos snaznim politickim neslaganjima, reformisani komunisti su verovali da je moguce da se Jugoslavija transformise u modernu demokratsku drzavu.

Izborna kampanja kretala se oko pitanja slovenacke uloge u Jugoslaviji. Da li bi trebalo da najrazvijenija i najmodernija republika ostane deo jugoslovenske federacije? DEMOS, nezgrapna koalicija sedam opozicionih partija, vodila je svoju kampanju s obecanjem da ce organizovati referendum o nezavisnosti.

Izbori su odrzani po komplikovanom, proporcionalnom sistemu u tri kruga glasanja koji je velikom broju partija omogucio da budu zastupljene u parlamentu. Izbori u Sloveniji bili su prvi slobodni izbori u svih sest republika. Oni su bili dokaz uspesne i pozitivne demokratske transformacije. U drugoj rundi glasanja, Kucan je pobedio predsednickog kandidata DEMOS-a Jozu Pucnika, bivseg politickog zatvorenika iz pedesetih, koji je napustio Sloveniju kao gastarbajter i ostvario akademsku karijeru u Zapadnoj Nemackoj.

U nagradu za prkosenje Milosevicu Kucan je postao prvi predsednik Slovenije - koji je brzo odustao od clanstva u partiji da bi predstavljao sve Slovence. DEMOS je osvojio pedeset pet procenata glasova, a reformisani komunisti sedamnaest. Ova pobeda dovela je do zbrke politickih opcija jer je DEMOS ukljucivao i tako divergentne partije kao sto su konzervativni demohriscani i zeleni. Demohriscani su izasli iz izbora kao najjaca partija, iako su u stvari

osvojili manje glasova od komunista ili Liberalnih demokrata (bivse Socijalisticke omladine) ciji je casopis *Mladina* poveo napad na JNA.

U pripremama za izbore, savezni ministar za odbranu general Kadijevic koji je pola Hrvat, pola Srbin, nekoliko puta je posetio Petu armijsku oblast koja obuhvata Sloveniju i Hrvatsku. Ove posete podstakle su nagadjanja da ce JNA udariti ako se prvi slobodni izbori u zemlji zavrse onako kao to armija ne zeli. Sedmog aprila, uoci glasanja u Sloveniji, Kadijevic je otputovao u Ljubljanu. On je otvoreno pretio odmazdom svakoj politickoj partiji koja dovede u pitanje teritorijalni integritet Jugoslavije.

Oni koji danas u izborima negiraju sve vrednosti i dostignuca razvoja, oni koji nude bratoubilacki rat, prekrajaju granice i cepaju zemlju, moraju shvatiti da ce se tome stati na kraj.

Nasa sloboda placena je visokom cenom i ona mora biti ocuvana i odrzana angazovanjem svih patriotskih snaga. JNA i oruzane snage u celini ostace opredeljene za put reformi drustva. One ce dati svoj doprinos razvoju demokratije i onim procesima koji humanizuju i obogacuju zivot ali ce se, u skladu sa svojom ustavnom ulogom, odlucno boriti protiv snaga koje potkopavaju temelje SFRJ, i slabe njenu odbranu i bezbednost.[10]

U Sloveniji, Kucan je razmisljao koliko ozbiljno da shvati pretnje Armije:

Ipak, znao sam kako razmislja ovaj tigar od papira, s koliko mocnim sredstvima raspolaze i kako mu malo treba da 'poludi' u euforiji koja vlada u krugovima JNA i koju podsticu Partija i savezni organi.

Pretnje JNA protiv "opasne HDZ" samo su povecale Tudjmanovu popularnost. Admiral Branko Mamula, bliski prijatelj Kadijevica i bivsi ministar za odbranu, nagovarao je hrvatske komuniste da iskoriste svoju vecinu u Saboru - parlamentu, i zabrane HDZ, rekavsi da je to moguce po postojecem izbornom zakonu koji zabranjuje ekstremne partije.

Mamula je rekao Ivici Racanu, da od kongresa HDZ-a, Srbi u Hrvatskoj zive u strahu od jos jednog genocida - od ponavljanja Drugog svetskog rata. On je pokusao da ga ubedi da Hrvati moraju da progovore u odbranu Srba. JNA je bila izuzetno zabrinuta zbog nedavnih dogadjaja - narocito zbog povratka emigranata. Neki od njih su vec poznati armiji, a za nekima se vec godinama traga. Ubedjivao je Racana da zaustavi emigrante kojima su izdati pasosi na aerodromu u Zagrebu.

Suocen sa prisilom i pretnjama JNA Racan je odgovorio da je jugoslovenska vojska kriva sto je dozvolila Milosevicu da ode tako daleko. Racan je rekao Kadijevicu:

Ne cepamo mi Jugoslaviju jer idemo demokrtaskim putem. To cini Milosevic i vase odbijanje da mu se odupret.

Ukoliko napravite tragicnu gresku i intervenisete u Hrvatskoj oruzanom silom, moracete prvo da likvidarate mene i moje prijatelje, a zatim mozda i nacionaliste u Hrvatskoj.

JNA je jasno pokazala svoj prezir prema slabom rukovodstvu hrvatskih komunista koje nije imalo sansi da se suprotstavi HDZ-u. Posle jednog narocito nezgrapnog pokusaja da se uplasi hrvatsko rukovodstvo, Kadijevic se pojavio u pratnji deset generala. General Martin Spegelj, vodeci Hrvat u JNA, seca se da je bio zapanjen Kadijevicevom ljutinom:

Upustio se u ostru, neprijatnu lekciju o tome kako ne bi trebalo dozvoliti da se formiraju partije po nacionalnoj liniji, kako ne bi trebalo dozvoliti separatizam i kako je armija dovoljno jaka da zaustavi takve tendencije. Rekao je da bi izbore trebalo dozvoliti samo u okviru Socijalistickog saveza. Napao je nacionaliste u Hrvatskoj a zatim kao obicno: CIA, sve zapadnoevropske zemlje koje zele da vladaju Jugoslavijom; i Vatikan.

Nastojanja saveznog politickog i vojnog establismenta da se glasaci strahom odbiju od nacionalisticke opozicije u Hrvatskoj su propali, isto kao i u Sloveniji. U dva kruga glasanja Tudjmanova HDZ osvojila je 205 od 356 mesta u parlamentu. Komunisti su dobili 73 mesta dok su ostala mesta u Saboru podelili Koalicija nacionalog razumevanja, s centra, i Srpska demokratska stranka, zajedno sa sest manjih partija.

U stvari, izborna pobeda izgledala je mnogo ubedljivija nego sto je u stvari bila. HDZ je dobila 1,2 miliona glasova u poredjenju sa 994.000 koliko su dobili reformisani komunisti. Ali, hrvatski izborni sistem, zasnovan na izglasavanju prostom vecinom i odredjivanju izbornih jedinica u britanskom stilu, dao je Tudjmanovoj partiji apsolutnu vecinu mesta u novom Saboru, iako je osvojio manje od polovine ukupnih glasova u zemlji. Male partije su eliminisane - ovaj sistem isao je u prilog masovnim pokretima, kao sto je HDZ, koji su dobro organizovani u celoj zemlji. Tudjmanova poruka - odlucimo sami o nasoj sudbini - postigla je svoj cilj.

U neubedljivoj kampanji komunista kao da je sve krenulo naopako. Na jednom katastrofalnom posteru prikazana je ogromna slika Ivice Racana sa nesrecno odabranom porukom "Ne" preko grudi, sto je verovatno trebalo da bude njegovo prkosno "Ne" Beogradu, ali je vise licilo na upozorenje da se ne glasa za Racana. Promena imena i cinjenica da je Racan, iako kolebljivo, vodio Hrvatsku ka visepartijskom sistemu nisu uspeli da znacajnije ubede Hrvate da ce se reformisani komunisti, ako budu izabrani, boriti za njihove nacionalne interese.

Samo nekoliko dana posle pobede HDZ-a, u tuci koja je izbila u hrvatskoj prestonici na fudbalskoj utakmici izmedju beogradske "Crvene Zvezde" i zagrebackog "Dinama" povredjeno je sedamdeset devet policajaca i pedeset devet gledalaca. Uzasnuta nacija gledala je na televiziji kako srpske "Delije" motkama napadaju hrvatske "lose momke u plavom". Policija je zacas bila savladana, a poludeli navijaci su kidali plasticna sedista bacajuci ih uvis. Uzalud ih je zvanicni spiker pozivao da se umire. Ovaj sukob prevazisao je uobicajenu zestinu fudbalskih rivala, a haos i destrukcija izazvali su strah koji se u talasima prosirio po celoj Jugoslaviji.

Tridesetog maja Tudjman je, s velikom pompom, proglasen za prvog demokratski izabranog predsednika Hrvatske. Tom prilikom nosio je crveno-belo-plavi pojas. U njegovoj pozadini bila je istaknuta sahovnica, dok je komunisticka crvena zvezda odbacena. Hrvatski predsednik, medjutim, jos uvek nije postigao sta je hteo. Nadomak ruke bio mu je san o hrvatskoj drzavi. Postojao je samo jedan problem - Srbi. Svih pet poslanika SDS bojkotovalo je sednicu.

Biljeske:

1 Maspok je skracenica za masovni pokret.

2 Ovaj izraz upotrebio je Slavko Goldstajn, liberalni hrvatski intelektualac i izdavac.

3 Tog istog dana, 28. februara, beogradski mediji su izvestili da se milion Srba okupilo ispred saveznog parlamenta da protestuje protiv slovenackog mitinga u Cankarjevom domu.

4 Hudelist, Darko, *Banket u Hrvatskoj: prilozi povjesti hrvatskog visestranacja* 1989-1990, Zagreb, Biblioteka Dnevnik, 1991, str. 9-37.

5 Hudelist, *Banket u Hrvatskoj*, str. 396.

6 Djilas, Aleksa, *Osporavana zemlja: jedinstvo Jugoslavije i komunisticka revolucija* 1919-1953 (Cambridge Harvard University Press, 1991) str. 103-127.

7 *Feral Tribune*, 25. januar 1994, izvodi iz knjige Franje Tudjmana *Velike ideje i male nacije*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1969.

8 *Danas*, Zagreb, 17. april 1990, str. 27-29.

9 *Danas*, Zagreb, 17. april 1990, str. 90.

10 *Danas*, Zagreb, 17. april 1990, str. 90.

"OSTACI ZAKLANOG NARODA": KNINSKA POBUNA, JANUAR - AVGUST 1990. /

(prev. Lj. Nikolic)

Politicko obrazovanje Milana Babica zapocelo je ispod duda u basti njegovih roditelja u selu Vrlika. Tu je, kao decak, stekao dvojni instinkt nepoverenja i straha i u svom umu stvorio nesalomljivu sponu izmedju svog sopstvenog opstanka i opstanka srpske nacije:

1990. moji najblizi susedi bili su veoma aktivni u formiranju ogranka HDZ-a u mom selu. Njihov otac bio je 1941. godine sef ustaske uprave u selu. U leto 1941. on je doveo grupu ustaskih ubica da pokolju moju porodicu. Moj otac je tada imao 12 godina i spasao se samo zato sto je

porodica pobegla od kuce.

Kada je taj covek dosao da poubija celu porodicu i nikog nije nasao uzeo je iz kuce veliki noz za secenje. Upotrebio ga je da duboko zasece dud u nasoj basti. Drvo je od tada poraslo, ali je oziljak ostao. A nama, deci rodjenoj posle rata, pokazivali su drvo - i oziljak.

Babic je rodjen 1956. godine - petnaest godina posto je oziljak napravljen i skoro deceniju posto su Titovi partizani pobedonosno - zvanicnim jezikom posleratnog komunistickog rezima - ujedinili jugoslovenske narode u bratstvo i jedinstvo. Ali, prenosenje oziljaka (u Babicevom slucaju i doslovno i u prenosnom smislu) s generacije na generaciju bio je tipican atavizam koji ce karakteristati mentalitet srpskog nacionalizma i, kasnije, sam jugoslovenski konflikt: smisljeno evociranje zverstava kojih se zivi odavno ne secaju; namerno izazvana paranoja pothranjivana je glasinama i mitovima barem u istoj meri u kojoj i istorijskom realnoscu; koriscenje proslosti kao oruzja u konfliktu i, kasnije, u ratu; i, iznad svega, ono sto je zajednicko komunistickim drustvima u celom svetu, sublimacija individualnog identiteta u kolektivni - u ovom slucaju identitet srpske nacije.

Kada je Milan Babic poceo javno da govori o genocidu i fasizmu on se obracao ne samo realnom iskustvu vec i narodnom verovanju, po kojem je sudbina Srba da ih napadaju kod kuce, izdaju u inostranstvu i ostavljaju da se sami brinu o svojoj sudbini.

Medjutim, nisu sva zverstva nestala iz zivog secanja. Leto 1941. duboko se utisnulo u svest Srba u Krajini. Aprila te godine, sile Osovine napale su i podelile Jugoslaviju. U Hrvatskoj i Bosni, hrvatski fasisti predvodjeni Antom Pavelicem, proglasili su Nezavisnu Drzavu Hrvatsku (NDH), s pronacistickim rezimom Pavelicevog ustaskog pokreta koji je dvadesetih i tridesetih godina cinila grupa terorista van zakona koji su ziveli uglavnom u inostrantsvu. Pavelic je objavio svoju nameru da stvori cistu hrvatsku nacionalnu drzavu. U ustaskoj retorici Srbi su bili ili rasno inferiorni ili - bez obzira na ociglednu kontradikciju - propali Hrvati koji su izdali svoju naciju stranim interesima prelaskom u pravoslavno hriscanstvo. Paveliceve ustaske snage, obucene u krakteristicne crne uniforme koje su se ponovo pojavile 1991, krenule su u pokolj, sravnjujuci sa zemljom srpska sela, sakupljajuci i ubijajuci stanovnike, nekad u njihovim mestima, a nekad su ih tovarili na kamione i odvozili u udaljene delove u unutrasnjosti. U najstravicnijim slucajevima, zakljucali bi celokupno stanovnistvo nekog sela u lokalnu pravoslavnu crkvu koju bi zatim zapalili. Niko ne zna koliko je tamo bilo zrtava; broj je jos uvek sporan. Ali nema sumnje da su stotine hiljada Srba umrle ili u koncentracionim logorima, ili od ruku ustaskih eskadrona smrti. Cesto su zrtve sahranjivane u otvorenim jamama o kojima se, u cilju ocuvanja bratstva i jedinstva, nikada nije govorilo u Titovoj Jugoslaviji - bar ne javno. S ozivljavanjem nacionalizma devedesetih godina, masovne grobnice su otkopane s velikom pompom i politickim simbolizmom.

Nacin na koji je Pavelic zeleo da stvori svoju etnicki cistu teritoriju bilo je unistenje Srba kao naroda. Receno njegovim recima, koje, cak i 1990. unose duboko i trajno osecanje straha medju Srbe, on je nastojao da "ubije trecinu, protera trecinu i trecinu pokrsti (u katolicanstvo)". Nacionalnim liderima bilo je lako da evociraju uzase iz 1941. i, medju Srbima, probude zelju za osvetom zbog stradanja u proslosti. Poslednji put kada je postojala nezavisna Hrvatska, tvrdili su

oni, Srbi su se spasli od istrebljenja samo uzevsi oruzje u ruke. Stanovnici Krajine bili su potomci onih koji su preziveli boreci se - ostaci zaklanog naroda.[2] Istorijsko secanje na nezavisnu Hrvatsku, drzavu koja se protezala na istok cak do reke Drine - granice Bosne sa Srbijom - doprinelo je da se Srbi koji zive zapadno od reke smatraju najugrozenijim od svih. Za njih je zahtev za stvaranje jedinstvene drzave koja bi obuhvatila sve Srbe imao posebnu privlacnost.

Rec Krajina dolazi od srpsko-hrvatske reci kraj. Naziv oblasti Vojna Krajina oznacavao je vojnu granicu. To je jedna od velikih geostrategijskih granicnih linija u evropskoj istoriji preko koje su se naizmenicno prelivale zaracene vojske otomanske i austrougarske imperije. Austrijanci su stvorili Krajinu. Regrutovali su pravoslavne hriscane koji su pobegli od otomanskog porobljavanja u Srbiji i nastanili ih tu da obradjuju zemlju i budu stalna odbrambena barijera otomanskoj ekspanziji. Za uzvrat, krajinski Srbi su imali autonomiju, i bili potcinjeni neposredno carskoj vlasti u Becu, a ne Zagrebu ili Budimpesti. Tako su krajinski Srbi od svog samog pocetka objedinjavali dve karakteristike koje ce se ponovo pojaviti na jugoslovenskoj pozornici 1990, i to u zestokoj formi: snazan ponos na lokalnu nezavisnost i spremnost da se odusevljeno late oruzja.

Pocetkom 1990. Milan Babic je jos bio mladi provincijski zubar u gradu koji je vecini Jugoslovena bio poznat samo kao zeleznicko raskrsce. Knin je osamljeno mesto u izolovanoj, erozivnoj, neplodnoj pustari hrvatskih dinarskih planina. Krajina je zaledje razvijene jadranske obale, sa kojom je vekovima bila vezana trgovinskim i bracnim vezama. Knin i Krajina su, ekonomski gledano, sastavni delovi juzne Hrvatske. Srbi iz Krajine govore zapadnom varijantom srpsko-hrvatskog jezika i pisu uglavnom latinicom.[3] Sa druge strane, Hrvatskoj je potreban Knin kao vitalno zeleznicko i putno raskrsce koje Zagreb povezuje sa jugoistocnom obalom. Medjuzavisnost Krajine i ostalog dela Hrvatske bila je ocigledna decenijama. Jedno bez drugog bilo je ekonomski neodrzivo.

Babic nije licio na ratnika. Njegovo decacko, okruglo lice, meka i bleda koza i naocari uokvirene zicom davali su mu skoro andjeoski izgled. Babic je bio beznacajna, nezapazena licnost na marginama vladajuce hrvatske komunisticke partije. Raskinuo je s partijom 1989, s namerom, bar u pocetku, da stvori novu politicku organizaciju. Njegove ambicije bile su skromne. On je imao na umu lokalnu partiju koja bi se zvala Demokratska zajednica Knin. Iako je bio pretezno nastanjen Srbima u Kninu je zivelo i mnogo Hrvata. Partija iz Babicevih ranih aspiracija nije imala eksplicitnu nacionalnu orijentaciju.

Ali, kada se pokazala radikalno nova alternativa, Babic ju je prvi zgrabio, a zatim prisvojio i konacno preoblikovao po svome.

Cak i pre nego sto su, prethodne godine, osnovali sopstvenu partiju Srbi su, dok su jos uvek odjekivale Miloseviceve zestoke reci sa Gazi-Mestana, 9. jula odrzali miting. Ovu proslavu seststote godisnjice bitke na Kosovu organizovali su hrvatski komunisti. Njihova poruka na ovom mitingu bila je potpuno drugacija. Oni su porucivali da buducnost zavisi od zajednickog ostanka u Jugoslaviji. Ali program je prekinula grupa lokalnih Srba koje je predvodio Jovan Opacic, sluzbenik. Rekao je masi da bi Srbi trebalo da se manu mita o Jugoslaviji. Trebalo bi da usmere svoje snage na jacanje srpskog politickog i duhovnog identiteta.

Opacic je uhapsen i odlezao je tri meseca u Sibeniku na hrvatskoj obali.

Njegov progon pogodio je srpske nacionaliste sirom Jugoslavije. Dobrica Cosic poslao je Opacicu u zatvor telegram podrske. Po njegovom izlasku, njih dvojica su se sastali u Beogradu, decembra 1989. Opacic je jos uvek bio uzdrman i posramljen zbog zatvorske kazne, pa ga je Cosic nagovarao da se obrati Jovanu Raskovicu, psihijatru iz grada u kome je Opacic odlezao u zatvoru i sa kojim je Cosic odrzavao redovne kontakte od pocetka sedamdesetih godina.

Raskovic je bio iz Knina i proveo je ceo zivot u Hrvatskoj, gde je stekao vise obrazovanje i doktorat na univerzitetu. Januara 1990. on se, miropomazan rukom svog prijatelja Dobrice Cosica, pojavio kao lider hrvatskih Srba. Raskovic je bio govornik magnetske privlacnosti i zbog duge smedje brade, guste kose i hipnotickih ociju, lako prepoznatljiv. Medju Srbima on je bio covek koji privlaci mase i koga mase vole, dok je medju Hrvatima brzo stekao reputaciju opasnog protivnika. On, medjutim, nije dugo potrajao. Istisnuo ga je Babic, covek koga je miropomazao Milosevic.

Pocetkom februara 1990, Raskovic i Opacic su se dogovorili da kulturni klub "Zora", pretvore u politicku partiju. Raskovic je zeleo da potpuno izostavi nacionalno odredjenje iz imena partije i da je jednostavno nazove Demokratska stranka, sto je, bez obzira na njegovu reputaciju bundzije, otpocetka ukazivalo na umereni nacionalizam koji ce ga nesto kasnije diskreditovati u ocima sve radikalizovanije srpske zajednice. Opacic je insistirao na tome da partija mora biti instrument koji ce izrazavati nacionalne interese Srba. Srpska demokratska stranka (SDS) rodjena je u Kninu 17. februara.

Raskovic i Babic su se prvi put nasli zajedno kad je formirana SDS. Razlike medju njima su se odmah pokazale. Raskovic je snazno odbacivao svaki potez koji bi Srbe u Hrvatskoj odveo izvan republike. U junu, on se obratio skupu od 10.000 ljudi u Petrinji, malom gradu juzno od Zagreba, cije je stanovnistvo bilo pola hrvatsko, pola srpsko. Njegova vatrena retorika skrivala je cinjenicu da su njegovi zahtevi, u stvari, bili umereni.

Beogradski radio je izvestio:

Obracajuci se masi, Jovan Raskovic... rekao je da Srbi postuju prava hrvatskog naroda na njegovu suverenu drzavu ali da oni (Srbi) zahtevaju u toj drzavi jednak polozaj srpskog i drugih naroda. Srbi ne zele drugu drzavu u Hrvatskoj, ali traze autonomiju... Srpskom narodu u Hrvatskoj trebalo bi dozvoliti da govori svojim jezikom, da pise svojim pismom, da ima sopstvene skole (uzvici odobravanja), da ima svoje obrazovne programe, svoje izdavacke kuce i svoje novine.

Bez obzira na profil Raskovica, SDS organizaciono nije bila spremna za izbore 1990. godine, i prosla je lose, istaknuvsi samo nekoliko kandidata i osvojivsi samo pet mesta u hrvatskoj skupstini, od kojih su sva bila ogranicena na nekoliko opstina u okolini Knina. Najveci broj Srba u Hrvatskoj opredelio se za partiju koja nije imala iskljucivu nacionalnu orijentaciju, reformisane komuniste, sada pod novim imenom Stranka demokratske promene (SDP). Bez obzira na "stara neprijateljstva" za koja se kasnije tvrdilo da karakterisu odnose izmedju Hrvata i Srba u

Hrvatskoj, najveci broj Srba izrazio je poverenje partiji koju je vodio Hrvat - bivsi komunisticki predsednik, Ivica Racan.

Tudjmanova HDZ bila je "liberalna crkva", vise pokret nego stranka, umerenih i ekstremnih nacionalista. Tudjman je obuhvatao oba krila. Raskoviceva SDS dozivela je uspon popularnosti posle Tudjmanovog izbornog trijumfa. Narocito su Srbi iz seoskih podrucja Hrvatske od kojih su mnogi ziveli u iskljucivo srpskim selima i zajednicama, bili zapanjeni velicinom njegove pobede i uplaseni tonom naknadnih izjava. Uprkos tome sto se SDS slabo pokazala na izborima, upravo je Tudjman prepoznao u Raskovicu legitimnog lidera ove ratoborne i uznemirene zajednice. Stoga je pokusao da smisli neki pomirljiv gest koji bi ponudio Raskovicu, ali da pritom ne odbije svoje anti-srpski raspolozene birace. U maju, Tudjman i Raskovic su se sastali. Tudjman se udvarao srpskom lideru nudeci mu posao u vladi u novoj koalicji. Raskovic nije bio zainteresovan za ulazak u Tudjmanovu vladu. On je, pre svega, zeleo da Srbi budu definisani kao konstitutivna nacija u novoj Hrvatskoj, na ravnopravnoj osnovi sa Hrvatima. Oni ne bi trebalo da budu svedeni na status nacionalne manjine. To je diralo u srce Tudjmanovog politickog raison d'etre - da Hrvatskom narodu obezbedi sopstevenu nacionalnu drzavu. Raskoviceva cerka Sandra,[4] kasnije je rekla da su razgovori sa Tudjmanom ostali bez rezultata:

Rekao je (Raskovic) da je veoma tesko razgovarati sa Tudjmanom jer on ima nekoliko recenica koje stalno ponavlja. 'Hrvatska je nezavisna zemlja. Ja zelim da Hrvatska bude nezavisna. Cekali smo vekovima na ovo.' Tudjmana je proganjala ideja da on treba da bude Mesija hrvatskog naroda i da ce mu on dati slobodnu drzavu.

Moj otac mu je rekao da bi to moglo stvoriti veliki problem, jer to Srbi ne zele. Savetovao mu je da ne zuri sa novim ustavom i da malo saceka.

Raskovicevi zahtevi su bili nejasni. On je zeleo autonomiju za Srbe, ali ona nije imala odredjene teritorijalne dimenzije. Nije predvidjena nikakva konkretna autonomna oblast; Srbi bi uzivali nacionalna prava kao pojedinci i kolektivno kao nacija, gde god da zive u Hrvatskoj. Ipak, za Tudjmanovu HDZ to je bilo neprihvatljivo jer su srpsku autonomiju, u koliko god blagoj formi, videli kao negaciju svog prevashodnog cilja - osnivanja hrvatske nacije-drzave. Zato Tudjman nije sacekao kao sto mu je Raskovic savetovao. U junu, njegova vlada je, samo dva meseca nakon sto je stupila na duznost i uz minimum konsultacija izvan vladajuce grupe, izasla sa nacrtom ustava. Porazno po Raskovica, njime je drzava Hrvatska definisana kao suverena drzava hrvatske nacije. O Srbima nije bilo ni pomena. U komunizmu oni su bili konstitutivna nacija republike Hrvatske. Sada su bili izostavljeni iz ustava. Etnicka iskljucivost upisana je u osnovni zakonski akt drzave. Bio je to udarac maljem za Raskovica. Ali taj udarac je jacao srpske nacionaliste koji su bili radikalniji od njega: one koji su zeleli teritorijalnu autonomiju i, konacno, secesiju od Hrvatske.

Tudjman je okrivio Beograd da je podstakao pobunu Krajinskih Srba i da je njome manipulisao. On je na Raskovica gledao kao na svojevoljnog agenta pobune koju je inspirisao i podrzavao Milosevic. Konacno ponizenje Raskovic je docekao u avgustu. Tudjmanova kancelarija, ocigledno u nastojanju da diskredituje Raskovica medju njegovim pristalicama, doturila je

hrvatskom nedeljniku *Danas* prepis navodno privatnog razgovora u kome Raskovic poverava Tudjmanu da su Srbi "lud narod" i da on nema niceg zajednickog sa "komunistom Milosevicem".

Ovaj podmetuti papir unistio je Raskovicevu reputaciju medju Srbima. Ali, ako je Tudjman mislio da moze da ugusi pobunu u Krajini eliminisuci Raskovica, to je bila samo najgrublja od njegovih brojnih zabluda. Ako nista drugo, taj potez je imao suprotan efekat. Jer, dok su Raskovic i Tudjman razgovarali u Zagrebu, Milan Babic je postavljao osnove za pravu pobunu Srba i nije kao Raskovic, zagovarao "ustanak bez oruzja".[5] Njegov ustanak - naoruzan, snabdeven i usmeravan iz Beograda - nije imao za cilj da osigura srpsku autonomiju u Hrvatskoj, vec da se Srbi i zemlja na kojoj zive, kompletno izvedu iz Hrvatske.

Tada je, unutar srpskog rukovodstva u Krajini, Babic poveo napad na Raskovica. On je sada bio drugi covek u hijerarhiji SDS-a i gradonacelnik Knina. Poceo je da stvara alternativnu bazu svoje moci, koristeci dijalog Raskovic-Tudjman da dobije na vremenu. Babic je u maju osnovao zajednicu srpskih opstina. Jednu po jednu, obisao je sve oblasti u kojima su Srbi cinili vecinu stanovnistva. Do sredine leta sacica lokalnih opstina u blizini Knina potpisala je pristup njegovoj zajednici: Obrovac, Dvor, Vojnic, Donji Lapac.

Ali, daleko od toga da su sve oblasti nastanjene Srbima podrzavale Babicevu pobunu. Mnoge su bile zainteresovane za dijalog sa Zagrebom i nimalo neprijateljski raspolozene prema novoj vladi. U tim oblastima, Babic je upotrebio silu da bi nametnuo svoj autoritet. Na primer, u Korenici su clanovi SDP-a cinili vecinu u lokalnoj skupstini. Oni se nisu pridruzili Babicevoj zajednici. Umesto toga, pozvali su Tudjmanovog ministra Slavka Degoriciju da poseti region. Zeleli su da razgovaraju o internim investicijama i planovima za razvoj turistickog potencijala u nacionalnom parku Plitvice, ogromnom jezerskom podrucju divljine ciji su spektakularni vodopadi bili jedna od najpopularnijih i najvecih turistickih atrakcija u Jugoslaviji. Babic je predupredio taj sastanak poslavsi tamo 40 oruzanih ljudi iz Knina noc pre nego sto je Degoricija trebalo da stigne. Narednih nedelja, SDS je organizovala seriju mitinga u Korenci sve dok poslanici SDP-a nisu oterani s polozaja. Po Babicevom priznanju, lokalno rukovodstvo moralo je da bude promenjeno tri puta pre nego sto je SDS obezbedila kontrolu u opstini. Kada je u tome uspela, jos jedan delic onoga sto ce Babic pretvoriti u nezavisnu Republiku Srpsku Krajinu bio je postavljen na svoje mesto. Srpski zahtev za autonomijom pocinjao je da dobija i teritorijalno odredjenje.[6]

U julu, Babic je zavrsio drugu fazu izgradnje svoje drzave. Pokusao je da Zajednicu srpskih opstina pretvori u nacionalni entitet sazivanjem Srpske skupstine. "Time smo zeleli", rekao je "da se region samouprave koji smo stvorili kroz zajednicu opstina transformise u autonomni region koji ce cuvati (srpska) suverena nacionalna prava". Skupstina se sastala 25. jula, dok je Raskovic nominalno jos uvek bio lider i najavila dogadjaj koji ce oznaciti pocetak otvorenih oruzanih neprijateljstava izmedju Hrvatske i Srba iz Krajine: avgustovski referendum o srpskom suverenitetu.

Prvo upozorenje Tudjmanu koje je ukazivalo u kojoj je meri izgubljena kontrola nad sporom sa krajinskim Srbima stiglo je pocetkom jula. Milan Martic, policijski inspektor iz Knina i vec Babicev covek od poverenja, pisao je saveznom ministarstvu unutrasnjih poslova u Beogradu

(zaobilazeci svoje nadredjene u Zagrebu) da bi ga obavestio da ce njegovi sluzbenici odbiti da nose nove uniforme hrvatske policije, a narocito omrazeni amblem sahovnice koji je Srbe nedvosmisleno asocirao na zverstva NDH. Babiceva SDS uporno je podsecala na uzas tih godina i za vreme izborne kampanje i posle nje. Ponovna pojava simbola nezavisne Hrvatske bila je, u retorici SDS-a, siguran dokaz povratka hrvatskog fasizma i, zajedno s njim, predispozicija za genocid protiv Srba. Tudjmanovo insistiranje da je sahovnica simbol suverene Hrvatske i njegova bezosecajnost prema legitimnim strahovima Srba samo su terali vodu na mlin Babiceve stranke. Vodjena iz Beograda, SDS je svesno ozivljavala secanja na cetrdesete. Tudjman joj je dao jedno od najmocnih propagandnih oruzja.

Marticevo pismo izazvalo je, kako se u to vreme cinilo, komicni interludijum u narastajucoj zategnutosti. Tudjman je 5. maja poslao troclanu delegaciju u Knin da natera pobunjene Srbe na poslusnost: hrvatskog ministra unutrasnjih poslova Josipa Boljkovca, njegovog zamenika Pericu Jurica i Antu Bujasa, komandira sibenicke policije pod ciju je regionalnu komandu spadala opstina Knin. Ovaj trio dosao je na sastanak u gradskoj policijskoj stanici kome je prisustvovalo devedeset pripadnika kninske policije. Primljeni su sa tihim, hladim neprijateljstvom. U celoj republici policijaci su gubili zaposlenje: otpustani su da bi bili zamenjeni Hrvatima u nespretnom pokusaju Tudjmanove vlade da popravi nacionalnu disproporciju u policijskim snagama za koje se govorilo da imaju sezdeset posto Srba, iako ih u stvari nije bilo vise od dvadeset posto.[7]

Boljkovac je govorio prvi. On je bio partizan u Drugom svetskom ratu i osecao je neku simpatiju prema Srbima. Bio je pomirljiv. Rekao je da je spreman da im oprosti krsenje discipline koje je predstavljalo upucivanje pisma i da nadje resenje kroz dijalog. Kninski policajci nisu trazili oprostaj, niti su mislili da su ucinili nesto sto bi im trebalo prastati. Nisu odgovorili. Bojkovac je tvrdio da je pitanje novih nacionalnih simbola trivijalna stvar, od sekundarnog znacaja. On ih je podsetio da je jedan od prvih poteza Tudjmanove administracije bio da se povecaju plate policiji. Neki oficiri zaradjivali su deset puta vise nego pod komunistickom vlascu.

Tada je Martic uzeo rec. Martic nije fizicki impresivna licnost. On je mali i okrugao i nosi male podsecene brkove koji bi ga, uz njegovu naduvanu aroganciju i samouverenu razmetljivost, u drugim prilikama ucinili smesnim Napoleonom iz divljine, iz malog mesta bogu iza ledja. Martic je rekao da je uvredjen poslednjim recima Boljkovca koje su, rekao je, pokusaj podmicivanja, nastojanje da se Srbi ubede da prodaju svoje nacionalno dostojanstvo za vece plate. "Gospodo", rekao je:

..zaboravili ste jednu cinjenicu. Da, lepo je ziveti dobro, imati dobru platu, dobru odecu, dobra kola. Medjutim, postoji nesto sto se novcem ne moze kupiti. To sto se ne moze kupiti je srpsko dostojanstvo. Mi cemo radije biti gladni, dokle god smo zajedno sa nasim srpskim narodom. Jescemo krompir i kukuruzovinu, ali cemo biti na strani naseg naroda. Mi cemo ostati ljudi.

Juric je govorio sledeci. On je bio agresivniji. Rekao im je da su pocinili jedan od najtezih krivicnih prekrsaja protiv Ustava Republike koja im daje plate, da je to neoprostivo i da ce morati da se suoce s posledicama. Doslo je do prave eksplozije. Po Juricevim recima, "svi su poskakali kao djavoli". Boljkovac se uznervozio. Masa, na hiljade ljudi, stajala je izvan policijske stanice. Tri posetioca su bila u klopci. Cilj njihove posete je zaboravljen, bilo je

najvaznije da izvuku zivu glavu. Boljkovac je ponovo progovorio. "Gospodo", rekao je. Nije dobio odgovor. Tada je rekao "Prijatelji!." I opet nista. Konacno, ocajan, jer taj izraz nikada nije koriscen u novoj hrvatskoj nacionalistickoj politickoj kulturi, obratio im se sa "Drugovi!". Tada je, po recima Jurica, Boljkovac izgubio hrabrost. "Obecajmo im sta bilo", rekao je "samo da izadjemo odavde zivi. Ovo su cetnici! Vi ne znate sta to znaci - oni ce nas obesiti!"

Bio je to sraman kraj posete koja je pocela samouverenom zeljom da se autoritet Zagreba nametne grupi pobunjenika koje jos uvek nisu tretirali onako ozbiljno kao sto je to, ocigledno, bilo potrebno. Bio je to trijumf za Martica, autora prkosnog pisma i neospornog junaka tog trenutka. Do kraja sastanka on je kontrolisao situaciju. Ova trojica, nijihova bezbednost, njihovi zivoti, bili su u njegovim rukama. On se pokazao dorastao situaciji i snishodljivo im dao pratnju koja ih je obezbedjivala kroz masu koja je cekala dok nisu izasli izvan grada. Tada je poslednji put zvanicna delegacija iz Zagreba krocila na tlo Knina. Deo Hrvatske teritorije bio je izuzet iz hrvatske jurisdikcije. Mnogo toga je tek trebalo da se dogodi.

Dogadjaji su dobijali zamah: toliko da je cak i Jovan Opacic, cije je kulturno drustvo podstaklo ceo pokret i koji je, pre manje od godinu dana, proveo tri meseca u zatvoru kao opasan radikalni nacionalista, izjavio da je sokiran pravcem kojim se Babic krece. U maju, on je uputio "vrlo dramaticno" pismo Raskovicu moleci ga da se ne saglasi sa Babicevim imenovanjem za gradonacelnika Knina. Babic mu, rekao je, deluje kao covek koji "patoloski zeli vlast".[8] Ali, Raskovic je vec bio na politickom zalasku.

Dok je sve jace odbijao Raskoviceve neefikasne i rasplinute koncepte o "kulturnoj autonomiji", Milan Babic je sklapao prijateljstva u Beogradu. Po Milosevicevoj instrukciji, on se 12. avgusta sastao sa Borisavom Jovicem, srpskim covekom u saveznom Predsednistvu i, u to vreme, njegovim predsednikom.[9] Sastanku je prisustvovao i savezni ministar za unutrasnje poslove Petar Gracanin.[10] Babic im je trazio garancije: prvo, da se hrvatska zastava nikada nece zavijoriti iznad Knina: "Jer su pod tom zastavom nasi ocevi, nasi dedovi i nasa nacija bili ubijani"; drugo, da hrvatskoj policiji nece biti dozvoljen ulazak u to podrucje; i trece, da srpski policajci u Hrvatskoj nikada nece biti prisiljeni da nose crne uniforme.[11]

Narednog dana Gracanin je nadmeno ukorio Tudjmanovog ministra za unutrasnje poslove Boljkovca preko telefona. Gracanin ga je upozorio da ne pokusava da na silu uspostavi kontrolu nad kninskom policijskom stanicom i tamo postavi nove snage sacinjene od ljudi lojalnih Zagrebu. Miloseviceve pristalice sada su se otvoreno opredeljivale u konfliktu. Milan Babic se vratio u Knin, siguran da je dobio zeleno svetlo za stvaranje srpske drzave u Hrvatskoj.

Dva dana pre zakazanog "referenduma" o srpskoj autonomiji, 17. avgusta, Knin se probudio brujeci od groznicavih glasina. Hrvatska je proglasila referendum nelegalnim, obavezala se da ce ga spreciti,[12] i sada pokusava da udje u Knin jednom za svagda. To je bio prvi i bezuspesan pokusaj Hrvatske da upotrebi silu protiv krajinskih Srba.

Tog jutra, gradonacelink obliznjeg grada Obrovca, besomucno je teleksirao Babicu da ga upozori da se formacije hrvatske policije spremaju da napadnu Knin. Hrvatsko Ministarstvo unutrasnjih poslova poslalo je tri kolone vozila - iz Zadra, Sibenika i Karlovca - da ispune Tudjmanovo

obecanje da ce ugusiti kninsku pobunu. Telegram je upozoravao da je policijska stanica u obliznjem Benkovcu, u kome su kao i u Kninu Srbi bili vecina, razoruzana. Pokusali su da to ucine i u Obrovcu, ali bez uspeha. Srpska policija je razdelila oruzje narodu dan pre toga. Hrvatska policija je za ovu operaciju angazovala sedam oklopnih vozila od ukupno deset koliko ih je Ministarstvo unutrasnjih poslova imalo na raspolaganju za celu republiku. Bila je to najveca demonstracija snage koju su Hrvati mogli da sakupe.

Istovremeno, tri helikoptera Ministarstva unutrasnjih poslova poletela su iz Zagreba prema Kninu, noseci policajce - rezerviste. Mlazni avioni JNA poslati po direktnom naredjenju nacelnika generalstaba iz Beograda, presreli su helikoptere, i prvo samo kruzili iznad njih. Perica Juric, zamenik ministra unutrasnjih poslova bio je u celnom helikopteru:

Strujanje vazduha iz mlaznjaka potiskivalo nas je ka zemlji. Jedva smo uspeli da ostanemo u vazduhu. Tada su nam blokirali radio veze i vise nismo mogli komunicirati ni medju sobom. Posle nekoliko minuta pilot MIG-a nas je kontaktirao i rekao nam da ima kratko naredjenje: ili cemo se vratiti direktno za Zagreb ili ce nas srusiti. Imali smo minut vremena da to ucinimo.

Helikopterski napad zavrsio se farsom, a savezni organi su, verodostojno, mogli da tvrde da su presreli let samo stoga sto su helikopteri, namerno, ili je bar tako izgledalo, skrenuli s najavljenog kursa.[13] U Kninu se odrzavao sastanak Babicevog komiteta za odbranu. Celo poslepodne, srpski Radio Knin, groznicavo je emitovao izvestaje o dogadjajima u Obrovcu i Benkovcu. Gradonacelnik Obrovca pozvao je JNA da intervenise, da spreci hrvatsku policiju da se umesa. Rano uvece, Radio Knin je objavio da je Babic proglasio "stanje pune pripravnosti". Radnje i radna mesta su zatvoreni. Ulice su se ispunile ljudima. Radio Beograd je obavestavao: "Ljudi traze oruzje i dobijaju ga". Martic, heroj obracuna sa Tudjmanovim ministrom unutrasnjih poslova, sada se cvrsto ustolicio kao sef policije i naredjivao svojim ljudima da krenu u akciju.

Ja sam bukvalno preuzeo pollicijsku stanicu. Ja sam izdao policajcima naredjenje da uzmu oruzje. Provalili smo u skladiste gde je cuvano i drugo oruzje policije i dali ga ljudima.

Jedan sat kasnije, Radio Knin je objavio da je Babic proglasio "ratno stanje" u regionu. Nastao je haos i panika. Ljudi su krenuli u brda i sume izvan grada, uvereni da beze od neposrednog napada hrvatskih oklopnih jedinica. Zvona pravoslavnih crkava su zvonila da upozore ljude. Sirene vazdusne uzbune su zavijale. U Beogradu, mediji su objavili da je JNA na ulicama Knina i da kontrolise javne zgrade, ukljucujuci i zeleznicku stanicu i postu. Putevi su blokirani a telefonske linije iskljucene.[14]

Babic se nije mogao nigde naci i javljao se samo s vremena na vreme preko Radio Knina telefonom, ali nije otkrivao gde se nalazi. I on je pobegao. Usledila je freneticna razmena telefonskih poziva izmedju Beograda i Zagreba, izmedju dva nacionalna rukovodstva koja su ocigledno mrzela jedno drugo. Ministar unutrasnjih poslova Hrvatske Josip Boljkovac telefonirao je svom saveznom kolegi Petru Gracaninu. Hrvati su optuzivali savezne organe da koriste JNA da bi sprecili legitimne organe u sprovodjenju zakona republike Hrvatske. Savezni organi i beogradski mediji optuzivali su Hrvatsku za genocidni napad na krajinske Srbe. Obe strane su znale da se sve vise primicu ivici gradjanskog rata. Svaka od njih ponasala se kao da joj

je vise stalo do samoopravdanja, do toga da pokaze da je ona ostecena nego da izbegne pad u ambis.

Kada je helikoptersko pojacanje bilo prinudjeno da se prizemlji hrvatske policijske formacije nisu nastavile prema Kninu. Hrvatsko Ministarstvo unutrasnjih poslova kasnije je tvrdilo da su se povukli da bi izbegli krvoprolice. Srpski lideri, i u Kninu i u Beogradu (koji su sve vise pevali u isti glas), tvrdili su da je oklopnu kolonu odbio spontani ustanak srpskog naroda koji je uzeo oruzje iz benkovacke i kninske policijske stanice i na putu postavio prepreke od oborenih stabala. Hrvati su dogadjaje od 17. avgusta podsmesljivo nazvali balvan revolucija.

To i jeste bila revolucija. Onog trenutka kada je Babic primio teleks od srpskog gradonacelnika Obrovca kojim moli za vojnu pomoc, diskreditovani lider SDS-a Jovan Raskovic stigao je u opstinski stab u Kninu. Zatrazio je od Babica da odmah podje sa njim u Benkovac da apeluju na ljude da ostanu mirni. Bio je sokiran brzinom kojom su se sada dogadjaji odvijali i protivio se upotrebi oruzja. Predlozio je da legnu pred vozila hrvatske policije. Babic mu je rekao da nema vremena za sastanke i mirne proteste; doslo je vreme da se Srbi sami brane. "Raskovic je ostao bez reci", rekao je Babic.

Nije znao sta da radi. (Tada) je stigao jedan od mojih saradnika - Dusan Orlovic, koji je radio u mojoj policiji - i rekao mi da se (hrvatske) specijalne snage priblizavaju lickim putem. Rekao sam mu: 'Zaustavi ih'. On je otisao. Tako su postavljene prve barikade.

Babic je kasnije poricao da je proglasio "ratno stanje". JNA je demantovala da su njene trupe izasle na ulice, iako ne i da su tamo vidjene.

Te noci komandant garnizona je dao neverovatnu, i u tim okolnostima, skoro smesnu izjavu: Najodgovornije tvrdim da armija nije izasla na ulice i da vesti koje su o tome emitovane ranije ne odgovaraju istini.

"Zabunu, medju posmatracima u Kninu", nastavlja se u izjavi:

... moglo je izazvati oko dve stotine vojnika koji su krenuli na odsustvo. Posto je voz kasnio oni su zateceni na zeleznickoj stanici i u neposrednoj blizini cekajuci voz.

Nema sumnje da su Srbi iz Krajine dobijali moralnu podrsku i politicke smernice od beogradskog rezima. Jasno je, takodje - samo na osnovu kolicine oruzja koju su posedovali kada su sledece godine izbila neprijateljstva - da je sproveden program tajnog naoruzavanja; i da su pojedinci u JNA i jugoslovenskom Ministarstvu unutrasnjih poslova bili angazovani na krijumcarenju oruzja uz precutno zvanicno odobrenje. Ali, nije bilo dokaza da je JNA bila aktivno angazovana na podrsci buntovnicima kao armija u avgustu 1990. Do toga ce doci kasnije. Za sada, armijom je jos uvek komandovao stari ispolitizovan komunisticki oficirski kor. Babic je toplo primljen u Beogradu i dobio je odredjene nejasne garancije. Ali, ni on ni Martic nisu imali apsolutno poverenje u JNA. Cak je i Tudjman brzo izrazio zadovoljstvo ponasanjem armije. U televizijskom obracanju republici kasno te noci on je rekao "Armija nije i nece biti ukljucena u destabilizaciju Hrvatske."

Ipak, neka vrsta revolucije je izvrsena. Hrvatska je upotrebila silu ili bar demonstraciju sile prvi put da bi pokusala da nametne svoju volju pobunjenim regionima. I bila je u tome osujecena. Kninski region bio je zabarikadiran. Neprobojna zavesa pala je preko Hrvatske odvajajuci podrucja pod kontrolom SDS-a od ostalih delova republike. Krajinski Srbi su sada bili blize zastiti Beograda i kontroli Slobodana Milosevica. Babiceva izrastajuca "drzava u drzavi" dobila je, po prvi put, definitivnu granicu koju treba braniti i, vrlo brzo, potisnuti napred jos dublje u teritoriju Hrvatske. Rat u Hrvatskoj, koji se prosirio preko granica ove republike zapoceo je bez ijednog opaljenog metka.

Biljeske:

1 1991. godine pripadnici HOS-a, vojnog krila ekstremne nacionalisticke Hrvatske stranke prava (HSP), politickog naslednika Pavelicevih ustasa, nosili su potpuno crne uniforme smisljeno evocirajuci 1941.

2 Ovu frazu prvi je izrekao srpski nacionalisticki pisac Matija Beckovic. *Knjizevne novine*, Beograd, 15. septembar 1989, str.3.

3 Srpski nacionalisti tvrdili su da je im je latinicno pismo nametnuto. Medjutim, dok su zvanicni nazivi u Kninu bili ispisani iskljucivo cirilicom, grafiti na zidovima bili su pisani uglavnom latinicom.

4 Raskovic je umro, slomljen i razocaran, u Beogradu, jula 1992.

5 Thompson, *Forging War* (clanak 19, London 1994). str.157.

6 Degoricija je takodje posetio oblasti koje su vec bile pod kontrolom SDS-a. U leto 1990. on je posetio Lapac, gde je radikalni srpski nacionalista David Rastovic, jedan od Babicevih najblizih zamenika, bio gradonacelnik. Degoricija se obratio javnom skupu. Rastovic je takodje govorio, zahtevajuci da se prizna cirilicno pismo, srpski jezik i zasebne srpske skole. Degoricija je podsetio da na sastanku ima sto ljudi. "Jednog trenutka sam rekao 'U redu, ako vam je to toliko znacajno, mozemo ukloniti sve oznake na putu napisane latinicom i zameniti ih cirilicnim natpisima, ali kako da zaposlimo ljude, koje su vase ideje o ekonomiji? Odvratio je: 'Mi cemo se hraniti liscem, pascemo travu, ali cemo biti Srbi!" Zakljucio sam, "E pa Davide, to je zaista cvrsta ekonomska politika', i svi su se nasmejali". (intervju sa Degoricijom, maja 1994.)

7 Srbi su po tradiciji bili neproporcionalno zastupljeni i u policijskim i u snagama drzavne bezbednosti ukljucujuci i oficirski sastav JNA u Hrvatskoj; istorijski, oni su bili siromasnija i vise seoska od dve nacionalne grupe pa su stoga vise zavisili od zaposlenja u drzavnoj sluzbi i oruzanim snagama, narocito u Krajini gde su Srbi nastanjeni s izricitom namerom da brane i vrse policijsku sluzbu na granici austrougarske imperije. (Vidi poglavlje 8 ove knjige: "Izabrali ste rat".)

8 Po tvrdjenju Opacica Raskovic je ignorisao savet.

9 Predsednistvo se od Titove smrti rotiralo svake godine, po republikama. Srpski predstavnik Borisav Jovic je 15. maja preuzeo duznost od Janeza Drnovseka kao sef tog rotirajuceg Predsednistva. Stipe Mesic iz Hrvatske postao je potpredsednik.

10 Bilo je spekulacija o tome da li se Babic, u ovoj fazi, sreo sa Milosevicem licno. Nema dokaza da jeste. Babic kaze da je srpskog predsednika prvi put sreo u decembru 1991. Izgleda verovatno da je Milosevic, koji je jos uvek drzao licnu distancu od srpskih pobunjenika, delegirao svoj kontakt Jovicu radije nego da se sam obaveze, javno se susrevsi sa Babicem. To je tipicna taktika Milosevica da se licno ne obavezuje ni na sta i nikome (bar ne javno) dok ne mora.

11 Hrvatska nikada nije predlozila crne uniforme za svoju policiju. Namera kojoj su se usprotivili Martic i Babic bilaje imaginarna a ne realna. U stvari, oni su to namerno uzeli kao izgovor da zapocnu oruzanu pobunu.

12 Referendum je organizovao SDS i nije priznat kao zakonit od strane vlade u Zagrebu. Samo su Srbi bili pozvani da na njemu ucestvuju. Nije postojala nikakva kvalifikacija u smislu mesta stanovanja - svi Srbi koji su rodjeni ili zive u Krajini mogli su da glasaju. Nije bilo formulisano ni odredjeno pitanje, na papiru je jednostavno stajalo "Glasam za srpsku autonomiju: Za/Protiv".

13 Juric je kasnije poricao da je planirano da helikopteri idu za Knin. On je insistirao da su oni samo hteli da provociraju JNA da bi javno pokazali da ce, u sporu, JNA stati na stranu Srba u Krajini. Drugi, ukljucujuci i Manolica, kazu da su helikopteri krenuli za Knin kao deo snaga koje je trebalo da pokusaju juris na policijsku stanicu u tom gradu.

14 *Tanjug*, 17. avgust 1990.

"ODABRALI STE RAT": NAORUZAVANJE SLOVENIJE I HRVATSKE, APRIL 1990 –JANUAR 1991. /

Armija nije gubila vreme. Napala je istog dana kada je nova koaliciona vlada preuzela vlast u Sloveniji. Neposredan cilj bila su skladista municije slovenacke i hrvatske teritorijalne odbrane (TO). Teritorijalna odbrana predstavljala je osnovno nacelo jugoslovenske odbrambene teorije - prema kojoj se strana invazija mogla odvratiti prisustvom masovne civilne vojske koja bi bila mobilisana za vodjenje gerilskog rata, sto bi stranu okupaciju ucinilo skupom i, u krajnjem slucaju, neodrzivom. Bila je to uvek spremna gradjanska vojska, a temeljila se na pretpostavci ucesca celokupnog stanovnistva.

Medjutim, TO svoju lojalnost nije dugovala Jugoslovenskoj narodnoj armiji (JNA), vec, sto se pokazalo opasno s obzirom na politicko opredeljenje novoformirane vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj, pojedinim republikama.1 U monopolistickoj vlasti Saveza komunista Jugoslavije to

nikada nije predstavljalo problem. Ali, u periodu koji je prethodio visepartijskim izborima u Sloveniji i Hrvatskoj, vrhovna komanda JNA pocela je da strahuje da TO poprima karakteristike posebnih republickih armija, koje bi se mogle staviti u sluzbu secesionistickih vlada.

JNA je bila komunisticka armija, neodvojiva od ideologije na kojoj je bila utemeljena. U parolama bogatom miljeu Titove Jugoslavije, JNA je marsirala po taktu poklica "Armija je rodjena u Revoluciji!" Jos uvek je tako koracala. Njeni generali bili su uvereni da se krah komunizma u drugim istocnoevropskim zemljama nece prosiriti na Jugoslaviju. Tvrdili su da je njihova komunisticka revolucija ponikla na domacem tlu i da nije silom nametnuta narodu. Cak su verovali da ce se komunizam vratiti u bivse zemlje Varsavskog pakta. Ukoliko bi komunizam pao u njihovoj sopstvenoj zemlji, zajedno s njim bi se srusilo do tada neprekosnoveno mesto Armije u drustvu, kao i sve privilegije koje su uzivali njeni pripadnici. Za jednu armiju komunistickog tipa, visestranacki pluralizam nije predstavljao samo pretnju njenom polozaju. Predstavljao je pretnju bezbednosti drzave. JNA je pocela, 16. maja, da razoruzava slovenacku TO, dva dana nakon sto je nova vlada preuzela vlast u Sloveniji.

Nova republicka vlada o tome nije bila obavestena. Napokon, Janez Jansa, novoimenovani ministar odbrane, upravo je bio covek koga su jugoslovenske vlasti samo dve godine pre toga strpale u zatvor zbog objavljivanja vojnih tajni. Slovenacki predsednik Milan Kucan je tvrdio da je o masovnom oduzimanju oruzja bio samo nezvanicno obavesten.

"Nazvao me je gradonacelnik Jesenica i rekao da su od njega trazili da preda oruzje. Nazvao je i gradonacelnik Slovengradeca. Odmah sam pokusao da stupim u kontakt sa generalom Hocevarom, komandantom slovenacke TO. Objasnio mi je da se radi o zameni naoruzanja iz Drugog svetskog rata, novim oruzjem. Prihvatio sam njegov odgovor. Nisam imao razloga da mu ne verujem. Medjutim, narednog jutra su pocele iz velikog broja opstina da stizu poruke o tome da se uopste ne radi o zameni - vec da se mora predati celokupno naoruzanje. Ponovo sam pozvao generala Hocevara. Rekao mi je da je dobio naredbu o premestanju oruzja iz skladista TO, kao i da mu je naredjeno iz Beograda da tu cinjenicu prikrije od slovenackog rukovodstva."

Kucan je izdao naredjenje TO da obustavi predaju oruzja, i postavio je jacu policijsku zastitu oko skladista oruzja TO. Medjutim, prema tvrdnjama Janeza Janse, republika Slovenija je vec bila ostala bez oko sedamdeset odsto svojih zaliha oruzja. U tom trenutku JNA obustavlja akciju razoruzanja. Poceo je proces udaljavanja izmedju JNA i snaga koje ce za nesto vise od godinu dana postati nacionalna vojska Slovenije. Spor izmedju Slovenije i jugoslovenskih saveznih organa dobio je vojnu dimenziju.2 Kriza je jos vise produbila podelu u slovenackoj vladi, koja je, kako god se uzme, predstavljala siroku i nespretnu koaliciju stranaka, ujedinjenih iskljucivo zajednickom teznjom za vecom slovenackom autonomijom. Jansa je zeleo da iskoristi postojecu strukturu TO kao osnovu za izgradnju oruzane sile nezavisne od JNA. Kucan je vec bio oprezniji. Oklevao je da kompromituje Sloveniju uvlaceci je u tajni, i pri tom, nezakoniti program nabavke i krijumcarenja oruzja. Odnosi izmedju Janse i Kucana bili su hladni3 jos od vremena Jansine zatvorske kazne.

Kucan je bio na celu slovenacke komunisticke partije u vreme pokusaja gusenja "Slovenackog proleca." Sada Jansa vise Kucanu nije verovao: "Razoruzanje TO nas je uverilo da bi Kucan bio

suvise popustljiv, prihvatio sve sto mu se nametne, cekao i izgubio korak", tvrdio je. Po Jansinoj racunici, TO - vojska od 70.000 ljudi - raspolagala je sa manje od 10.000 komada oruzja. Nedostatak se morao nadoknaditi. Kao ministar odbrane, Jansa je pokrenuo plan nabavke naoruzanja u inostranstvu i njegovog krijumcarenja u zemlju, u malim kolicinama.

Igor Bavcar, slovenacki ministar unutrasnjih poslova takodje je uzeo ucesca u tajnim operacijama:

Razmisljali smo o tome pre izbora. Znali smo, kada smo dosli u ministarstvo, da ne mozemo biti sigurni kome mozemo verovati, i da cemo morati da formiramo jednu novu organizaciju koja bi u potpunosti bila pod nasom kontrolom. Za tri meseca, izgradili smo armiju od 20.000 naoruzanih vojnika. A, o svemu tome JNA nije znala nista.

Na pocetku, Slovenci su nabavljali samo lako naoruzanje, i to u malim kolicinama. U septembru je JNA intenzivirala svoju kampanju protiv republickih TO. Savezni ministar odbrane Veljko Kadijevic objavio je da nece biti bilo kakvih vojnih operacija u republikama niti jedinica izvan kontrole Armije. Tada je Slovenija opozvala komandanta svoje TO, cija je lojalnost Beogradu vec bila ocita. Cetvrtog oktobra, JNA je preuzela kontrolu nad republickim stabom TO u Ljubljani. Obracun sa JNA je ujedinio Kucanovu vladu, koja je pre toga oklevala da izdvoji sredstva za projekat na kome se zasnivao Jansin program nabavke oruzja. Kucan se sada upoznao sa Jansinim planovima i odobrio ih. Za projekat je znalo svega pet ili sest najvisih vladinih funkcionera. U decembru je stiglo prvo protivtenkovsko naoruzanje - raketni sistemi za rucno lansiranje tipa ambrust. Uskladisteno je u kasarnama kod Kocevske Reke i predato u posed novoformiranim slovenackim specijalnim jedinicama.

Referendum o suverenitetu Slovenije trebalo je da se odrzi nesto kasnije tog meseca. Raspolozenje protiv federacije je sve vise raslo. Jansa i njegov zamenik, Jelko Kacin, odlucili su da zaigraju na kartu otvorenog suprostavljanja i demonstracije sile. Po njihovoj odluci, Republika bi javno obelodanila da je naoruzana i spremna da se suprostavi svim pokusajima mesanja JNA u njenu novostecenu demokratiju. Kacin je u policijskom helikopteru otisao u Kocevsku Reku. Sacekao ga je slovenacki televizijski snimatelj. Tu su slovenacke jedinice ispalile dve ili tri ambrust rakete na nekakav stari i rashodovani tenk. Snimljeni materijal je prikazan na slovenackoj televiziji dva dana kasnije. Slovenci su povecavali ulog.

Nije to bio jedini slucaj da je Slovenija trasirala put, ostavljajuci Hrvatsku da s mukom za njom kaska. Razoruzavanje TO u Hrvatskoj obavljeno je brzo i efikasno. Novostvorena vlada nasla se bez oruzane sile sposobne da deluje nezavisno od JNA, sa izuzetkom policije. Prema tvrdnjama hrvatskog predstavnika u saveznom Predsednistvu, Stipe Mesica, Hrvatska nije imala vise od 15.000 pusaka, koje su sve bile u rukama civilne policije, jedan oklopni transporter4 i apsolutno nikakvog teskog naoruzanja.

S obzirom na to sto su jedinice TO bile razoruzane, Hrvatska je odlucila da policijske snage pretvori u svoju armiju. To je nametnulo dvostruki zadatak: ne samo sto je te snage trebalo snabdeti oruzjem, vec su morale biti ociscene od Srba. Po tradiciji, u sluzbama drzavne bezbednosti, kao i medju oficirskim kadrom JNA, bio je zastupljen neproporcionalno veliki broj

Srba. Za mnoge Hrvate bio je to stalni izvor prigovora, jer su u takvom odnosu snaga videli srpsku hegemoniju. Sirom republike sada se na hiljade Srba iznenada moralo suociti sa neocekivanom promenom svog polozaja. Premestani su na sporedna radna mesta, degradirani po cinu ili izbacivani s posla. Istovremeno, kao deo aktivnosti koje su imale za cilj izgradnju nacionalne drzave Hrvata i za Hrvate, republicko Ministarstvo unutrasnjih poslova pokrenulo je siroku akciju regrutovanja mladih Hrvata u policiju. Odazvalo ih se na hiljade, mnogi od njih su bili vatreni mladi nacionalisti, koji su odaziv na regrutaciju smatrali izazovom datog trenutka, Tudjmanovim jos uvek neizgovorenim pozivom na oruzje. Obuceni su na brzinu i, u mnogim slucajevima unapredjeni na polozaje kojima nisu ni po godinama ni po iskustvu bili dorasli. Beograd je optuzio Zagreb da je mobilisao 50.000 ljudi iz rezervnog sastava policije, pored onih koji su primljeni u redovne jedinice. Ova akcija je u policiji podstakla atmosferu nacionalne iskljucivosti i netolerancije. Time se bar delimicno moze objasniti zbog cega se toliki broj srpskih policajaca i civila, koji su se inace mogli ubediti da ostanu da zive u nezavisnoj Hrvatskoj, prikljucio pobunjenicima kada je, godinu dana kasnije, rat uistinu poceo.

Zadatak naoruzavanja novih policijskih snaga - ili Zbora narodne garde, kako su kasnije nazvane - bio je poveren Martinu Spegelju, republickom ministru odbrane. Spegelj, covek medvedjeg stasa i seljackog porekla, specenog lica od dugog uzivanja u picu imao je iza sebe postovanja vrednu vojnicku karijeru. Trenutno u penziji, nekada je bio jedan od najvisih hrvatskih oficira u JNA, komandant Pete vojne oblasti, podrucja koje je obuhvatalo citavu Sloveniju i veci deo Hrvatske. Pored toga, u njegovu privrzenost hrvatskom suverenitetu nije moglo biti sumnje: u aprilu je javno napao JNA zbog, po njegovom misljenju, nezakonitog razoruzavanja TO. Upravo zbog ovog spoja vojnicke strucnosti i utemeljene nacionalne pravovernosti Tudjman ga je smatrao idealnim kandidatom za izgradnju mlade hrvatske odbrambene sile.

Po radikalizmu Spegelj je daleko nadmasio Tudjmanova ocekivanja. Krisom je obilazio zemlju i u svakoj kasarni formirao jezgro pouzdanih hrvatskih oficira iz sastava JNA, koji su sacinjavali alternativnu komandnu strukturu sto je spremno cekala cas pocetka sukoba sa Beogradom. Uspostavio je mrezu seoskih patrola, naoruzavajuci hrvatske civile i obucavajuci ih da organizuju odbrambene snage u svakoj opstini. Rukovodio je operacijom krijumcarenja oruzja koja je uveliko premasila slicnu akciju Slovenije. Koriscena je mreza hrvatskih nacionalista u inostranstvu za finansiranje i organizovanje tajnog unosenja oruzja u zemlju. Oruzje je stizalo trajektima, kamionima, i u bezbrojnim malim posiljkama, u privatnim automobilima - metod koji su ucesnici u ovim akcijama nazvali "mravima cetvorotockasima." Dok se Hrvatska naoruzavala, kontraobavestajna sluzba jugoslovenske armije (KOS) budnim okom je pratila dogadjaje.

Vec u decembru, Spegelj je smatrao da je Hrvatska dovoljno naoruzana i organizovana da se jednom za svagda razracuna sa JNA. General Kadijevic, koji je vec ranije optuzio Tudjmana da je ponovo protiv Srba potpalio plamen fasizma i genocida iz 1941. godine, u jednom intervjuu, datom u Beogradu, zucno je napao Hrvatsku i prvi put otvoreno zapretio da ce upotrebiti silu da razoruza hrvatsku policiju.5 Rekao je takodje da se situacija u Jugoslaviji "drasticno pogorsava". Izbijanje gradjanskog rata je sada postala realna mogucnost.

Najveca opasnost za integritet i bezbednost zemlje dolazi od intenzivnih napora koji se preduzimaju na uspostavljanju cisto nacionalnih armija. Oni guraju zemlju sve blize bezdanu

bratoubilackog rata. Jugoslavija ne moze i nece postati drugi Liban. Sve oruzane formacije stvorene van armije ce se razoruzati. Oni koji su odgovorni za njihovo osnivanje bice dovedeni pred lice pravde, a s obzirom da po zakonu i ustavu ovo spada u nadleznost oruzanih snaga, nece biti pregovora ni kompromisa. Oni koji pokusaju silom da se suprostave armiji silom ce u tome biti i spreceni.

U Zagrebu su Kadijeviceve izjave shvacene kao znak predstojeceg vojnog puca.

Daleko od ociju javnosti, na sastanku malobrojnog hrvatskog Saveta za odbranu, ciji su clanovi bili veoma skepticni i vidno nervozni, general Spegelj je odlucio da obelodani svoj plan. Tvrdio je da je JNA preslaba da krene u rat kojim Kadijevic preti. JNA se sastojala, istakao je, od osamnaestogodisnjih ili devetnaestogodisnjih regruta, od kojih vecina nisu Srbi, i koji nisu spremni da se bore. Spegelj je tvrdio da hrvatska policija treba da zauzme kasarne JNA u Hrvatskoj i da im obustavi snabdevanje hranom, vodom i elektricnom energijom, kao i da prekine telefonske i druge veze. Sve kasarne su, tvrdio je dalje, po uobicajenoj praksi JNA fizicki odvojene od logistickih centara od kojih su zavisile. Ukoliko bi veze izmedju njih bile dovoljno dugo bile prekinute, kasarne bi se same od sebe rasformirale. Ljudstvo u njima - oficiri i vojnici - bi se pozvali da, bilo en bloc ili pojedinacno, predju na stranu oruzanih snaga hrvatske republike.

Moja ideja je bila da sateram JNA uza zid i kazem: "Ako hocete da nam oduzmete oruzje, do rata ce doci odmah". Da smo tada razoruzali JNA dobili bismo 3.000 komada artiljerijskog orudja, 1.000 tenkova, municije za dve godine ratovanja i 700.000 komada lakog oruzja. Sa ovakvom promenom snaga, verovatno nikada ne bi ni doslo do rata.

Tudjman je bio zaprepascen. Sastankom je zavladala zaglusujuca tisana puna neverice. Niko od prisutnih nije podrzao Spegeljev plan. Tudjman ga je bez razmisljanja odbacio:

Bilo mi je jasno da bi to za demokratsku Hrvatsku znacilo politicko samoubistvo. U to vreme nismo imali nikakvih mogucnosti da razoruzamo JNA, nikakvih mogucnosti da ugusimo pobunjenike u Kninu. Da smo prihvatili taj plan, ceo svet bi nas osudio kao secesioniste koji postupaju nezakonito i zele da svrgnu postojeci ustavni poredak.

Politicki i diplomatski argumenti su prevagnuli nad vojnim. Spegelj je smatrao da je Tudjman naivan.

Spegelj je dovoljno dobro poznavao JNA da zna da njegov plan kupovine oruzja nece proci nezapazeno. Znao je da u ministarstvu odbrane, ustanovi u kojoj je nekada i sam radio, ima veliki broj onih koji su jos uvek verni ideji jugoslovenskog jedinstva i neprijateljski raspolozeni prema Tudjmanovoj vladi, koja se sve vise predstavljala kao secesionisticka. Spegelj je znao da je okruzen spijunima; ali nije znao ko su oni.

Pocetkom oktobra 1990, pukovnik Vladimir Jagar, oficir JNA na sluzbi u Virovitici, u blizini madjarske granice, stupio je u vezu sa kontraobavestajnom sluzbom JNA. Obavestio ih je da je Spegelj pokusao da ga zavrbuje u tajnu mrezu hrvatskih agenata koji su delili oruzje sve brojnijim snagama rezervnog sastava hrvatske policije.

Oficir kontraobavestajne sluzbe JNA, pukovnik Aleksandar Vasiljevic je, u medjuvremenu, proverio Jagara sa bezbednosne strane. I sam Hrvat, bio je sin dugogodisnjeg, bliskog Spegeljevog prijatelja. Jagar i Spegelj su poticali iz istog sela. Jagarova majka je umrla dok je ovaj bio dete, pa je odgajen kao clan Spegeljeve uze porodice. Spegelj je imao poverenja u Jagara, i voleo ga, kao da mu rodjeni sin. Jagarovo izdajstvo ce biti utoliko pogubnije. U roku od dva dana, Vasiljevic je Jagara regrutovao kao agenta.

U isto vreme, dousnici JNA u Austriji su obavestili Vasiljevica da se negde izmedju 8. i 11. oktobra sprema isporuka od 20.000 kalasnjikova, preko madjarske granice, na granicnom prelazu u blizini Virovitice. Vasiljevic je stavio to podrucje pod strogi nadzor. Operacija je do te mere bila delikatna da je licno njome rukovodio. Osujetile su ga vremenske prilike:

Noc je bila maglovita, izuzetno maglovita. Videli smo kako iz Madjarske prelaze dva slepera, sa tablicama za koje smo znali da ce ih nositi. Istovremeno, oni su tamo doveli oko tridesetak pripadnika specijalne policije koji su, uz veliko obezbedjenje, pratili vozila, pri cemu se jedno policijsko vozilo nalazilo na celu kolone a drugo iza poslednjeg slepera.

Celo to podrucje je vrvelo od hrvatskih policajaca - po Vasiljevicevoj proceni bilo ih je izmedju dve i tri stotine. Bio je zaprepascen kada je medju njima ugledao cetiri ili pet oficira bezbednosti najviseg ranga u republici. Jugoslovenski carinici6 koji su bili na duznosti nisu proveravali slepere. Naprotiv, sleperi su nastavili dalje u pratnji dva policijska vozila, jednog na celu, a drugog na zacelju kolone. Dva slepera su nestala u magli.

Narednog dana, Vasiljevic je naredio Jagaru da zakaze hitan sastanak sa Spegeljem. Jagar se javio telefonom svom starom porodicnom prijatelju, rekavsi da raspolaze informacijama koje mu ne moze saopstiti preko telefona. Spegelj mu je rekao da dodje do njegove kuce u Zagrebu. Kada je Jagar stigao, Spegelj je, sa pistoljem u ruci, otvorio vrata. Dao je Jagaru znak da je kuca ozvucena. Josip Boljkovac, hrvatski ministar unutrasnjih poslova, zaduzen za hrvatske policijske snage, ukljucujuci zvanicno i akciju regrutovanja novih ljudi, takodje je bio prisutan. Groznicavo je mahao rukama prema Jagaru da ga upozori da ne govori. Jagar je obojicu zatekao u stanju akutne paranoje, kako se sunjanju po kuci na prstima i vode nemi razgovor, ne otvarajuci usta. Vremenom su sva trojica napustila kucu i tek su u Boljkovcevim kolima otvoreno poceli da razgovaraju. Bez znanja druge dvojice, Jagar je kod sebe imao uredjaj za prisluskivanje. Ceo razgovor je snimljen na traku.

Vasiljevic je bio naredio Jagaru da podstakne Spegelja da sto vise govori o svercovanju oruzja, i da otkrije pojedinosti o mrezi raspodele naoruzanja. Vasiljevic je zeleo da sazna gde su bile smestene paravojne snage, ko je njima rukovodio, gde su skladistili oruzje. Bio mu je potreban sto detaljniji pregled operacije da bi mogao protiv nje da planira akciju JNA. Jagar je imao delikatan i opasan zadatak. Morao je iz Spegelja da izvuce informacije a da ne pobudi bilo kakvu sumnju. Obavio je to brilijantno. U narednih sest nedelja Vasiljevic ce od Jagara dobiti vise od sto sati snimljenih magnetofonskih traka, ukljucujuci i materijal u kojem je po svoj prilici Spegelj opisivao tajne "vodove za likvidaciju" ciji je zadatak bio da likvidira visoke srpske oficire i kidnapuje njihove porodice.7 Da li je takav plan ikada postojao ostaje da se nagadja. U

tom trenutku bilo je bitno da je Vasiljevic imao dovoljno materijala na traci za prikupljanje ubedljivih i zapanjujucih dokaza o postojanju takvog plana.

Vasiljevic i Jagar su isli i dalje od toga. U Jagarovoj kuci su sakrili video kameru. Spegelj je snimljen kako pokusava da ubedi Jagarovog kolegu da se prikljuci tajnoj oficirskoj mrezi. Spegelj je znao da je pod prismotrom. Bio je gotovo siguran da ga prisluskuju, ali ni u jednom trenutku nije posumnjao da njegov mladji prijatelj od poverenja u tome ucestvuje.

Vasiljevic je od pocetka o svemu obavestavao saveznog ministra odbrane. Kadijevic je prve trake saslusao pocetkom oktobra. Do pocetka decembra, pripremio je izvestaj za savezno Predsednistvo, vrhovnog komandantna JNA. Jedan od clanova Predsednistva bio je i Stipe Mesic, covek koji je u Kadijevicevom izvestaju bio direktno optuzen za umesanost u akciju krijumcarenja oruzja.8

Kadijevicev izvestaj je imao naznaku "Strogo poverljivo". U izvestaju su optuzbe protiv Hrvatske otkrile do koje mere je JNA prodrla u tajni program raspodele oruzja. U njemu se Hrvatska optuzuje da uvozi oruzje iz skladista u Madjarskoj pod plastom uvozno-izvoznog preduzeca iz Zagreba, zvanog Astra. Optuzuju se Spegelj, Boljkovac i drugi clanovi Tudjmanove vlade za direktno ucesce i podnose dokazi koji bi na osnovu saveznog zakona odmah omogucili njihovo hapsenje i krivicno gonjenje. Detaljno je opisano stvaranje ilegalnih paravojnih snaga u Hrvatskoj - oruzanog krila Tudjmanove vladajuce partije, HDZ-a. JNA je takodje otkrila Spegeljev plan o opkoljavanju i onesposobljavanju kasarni JNA u Hrvatskoj. Iako postoje, kako se navodi u dokumentu, dovoljni dokazi za hapsenje i krivicno gonjenje vodja ovog planiranog ustanka, ocenjeno je da bi politicke posledice tog cina bile isuvise ozbiljne. Umesto toga, Kadijevic je preporucio da savezno Predsednistvo izda naredjenje o razoruzavanju svih paravojnih formacija. To je, kako je rekao, jedini nacin da se izbegne gradjanski rat.

Sednica Predsednistva na kojoj je trebalo da dodje do suceljavanja sa Mesicem odrzana je sredinom zime, 9. januara. Atmosfera je bila naelektrisana, a redovne snage hrvatske policije i JNA u punoj pripravnosti, drzeci se na odstojanju punom nervoze i napetosti, s obzirom da su i jedna i druga strana bile svesne da je do tada unutrasnjost Hrvatske vec bila prepuna tajno iznosenog ili ukradenog oruzja iz skladista JNA ili prokijumcarenog preko hrvatsko-madjarske granice. Zagreb su potresale glasine o predstojecem vojnom pucu.

U atmosferi intenzivnog uzajamnog nepoverenja, Jovic je izneo tvrdnje iz Kadijevicevog dokumenta. Predlozio je da JNA dobije odresene ruke - da se paravojne formacije razoruzaju, ako bude potrebno, i silom. Bosanski delegat, Bogic Bogicevic je taj predlog odbio, sto je Jovica ne samo silno iznenadilo vec i razbesnelo. Odluka nije uspela da dobije pet glasova, koliko je bilo po Ustavu potrebno. Postignut je kompromis. Paravojnim formacijama treba dati rok od deset dana da se dobrovoljno razoruzaju. Ovaj predlog je dobio potrebnu vecinu. Samo su Mesic i predstavnik Slovenije, Drnovsek, glasali protiv.

Medjutim, Mesic je uspeo da u odluku ubaci rec "ilegalne". Bio je to izgovor koji ce Hrvatska koristiti da bi izbegla sprovodjenje odluke saveznog Predsednistva. Mesic se vratio u Zagreb, svestan da Hrvatska uopste ne namerava da razoruza ni policiju ni rezerviste koje je Spegelj

regrutovao i naoruzavao u prethodnih sest meseci. Umesto toga, Hrvatska ce se upustiti u opasno desetodnevno poigravanje sa JNA, tvrdeci da su jedine "ilegalne" paravojne formacije u Hrvatskoj, pobunjeni Srbi u Krajini.

U narednih sedam dana, nista od oruzja nije predato. Americki ambasador u Jugoslaviji, Voren Zimerman, sastao se, 17. januara, sa Jovicem i predocio mu da je za Sjedinjene Drzave neprihvatljiva bilo kakva upotreba sile. Potrebno je naci demokratsko resenje kroz mirne pregovore. Armiju ne treba koristiti za rasciscavanje sa paravojnim formacijama. Jovic je bio besan. To samo dokazuje, rekao je Zimermanu, da su Sjedinjene Drzave u dosluhu sa skrivenim nemackim namerama da prosiri svoj uticaj na jug, i unistavanjem Jugoslavije, dobije izlaz na toplo more. Pored toga, ponovio je ono sto ce postati uporisne tacke Miloseviceve politike: da su granice izmedju republika samo administrativne i da, ukoliko dodje do raspada Jugoslavije, te granice vise nece vaziti; kao i da samo narodi, a ne i republike imaju pravo da se otcepe od federacije. Jovic je kasnije priznao da je Zimermanova intervencija u znacajnoj meri doprinela oklevanju JNA da silom krene na hrvatsku policiju.

Narednog dana, Jovic se sastao sa Mesicem. Rekao mu je da bi se, ukoliko upotreba sile postane neophodna, svi clanovi hrvatske vlade mogli naci pred sudom, optuzeni za kovanje tajnih planova o oruzanom ustanku protiv drzave. Mesic je pristao da otputuje u Zagreb i pokusa da pronadje kompromis. Prema Jovicevim tvrdnjama, Milosevic nije verovao Hrvatima i nagovarao je Jovica da smesta naredi pokretanje Armije, hapsenje Spegelja i Boljkovca. Medjutim, do isteka ultimatuma ostalo je jos dva dana. Jovic je znao da Kadijevic nece stupiti u akciju bez dodatnih politickih ovlascenja Predsednistva.

Dan uoci isteka roka za razoruzanje, 19. januara, Kadijevic je prikazao Jovicu film o Spegelju. Kadijevic je bio uveren da Hrvati ne vrse pripreme za razoruzanje i da film predstavlja upravo dokaz potreban JNA za hapsenje Spegelja i ostalih licnosti koje su ucestvovale u raspodeli oruzja.

Prosla su jos dva dana. Kadijevic je obavestio Jovica da Hrvati nisu predali nikakvo oruzje. Mesic je telefonirao Jovicu iz Sarajeva gde je bio na nekakvoj konferenciji. Ponovio je stav Hrvatske: jedine paravojne formacije u Hrvatskoj su krajinski Srbi, pobunjenici. Jovic je odgovorio Mesicu: "Odabrali ste rat."

Milosevic je poceo da navaljuje na Jovica da Predsednistvo izmeni svoja naredjenja data Armiji. Prema Jovicevim recima, Milosevic ga je uveravao da, ukoliko Hrvati imaju nameru da se otcepe, Srbija u tome ne treba ni da pokusa da ih spreci.

Umesto toga, Srbija treba da iskoristi svoju premoc u saveznim institucijama - posebno kontrolu koju ima nad polovinom glasova u saveznom Predsednistvu - da bi zastitila Srbe u Hrvatskoj. Milosevicev stav je bio da JNA ne treba da se bori protiv Hrvata, vec da se povuce iz podrucja u kojima su Hrvati vecina i rasporedi u one delove Hrvatske u kojima je srpsko stanovnistvo brojnije.

U isto vreme, Milosevic je jasno stavio do znanja Slovencima da Srbija nece pokusati da spreci njihovo otcepljenje od Jugoslavije. U noci, 24. januara, dok se savezno Predsednistvo okupljalo po drugi put tog meseca da zahteva razoruzavanje hrvatske policije, Milosevic je odrzao poseban sastanak sa slovenackim predsednikom Kucanom. Njih dvojica su se lako sporazumeli. Prema Kucanovim recima:

Na tom sastanku postalo je jasno da Srbi nece zahtevati da Slovenija ostane u Jugoslaviji... Mi Slovenci smo rekli da zelimo pravo na sopstvenu drzavu. Milosevic je rekao da i Srbi zele da im se to pravo prizna - odnosno, pravo da svi Srbi u Jugoslaviji zive u jednoj drzavi. Ja sam naravno odgovorio da i Srbi imaju to pravo, ali na isti nacin kao i Slovenci, bez narusavanja prava drugih naroda. Milosevic je odgovorio: "Da, naravno, to je jasno", i sa tim zakljuckom, avionom smo se vratili nazad u Ljubljanu.

U Sloveniji nije bilo Srba i, po misljenju Beograda, nije bilo potrebno praviti razliku izmedju slovenackog naroda i slovenacke republike. To za Hrvatsku nije vazilo. Kada je srpsko-slovenacki sporazum obelodanjen, Hrvati su pobesneli. Smatrali su da je Kucan dao Milosevicu odresene ruke da rasparca Hrvatsku.

Milosevic, majstor takticar, kao i uvek, sve je mogucnosti ostavio otvorene. Jos se nije bio odrekao cilja ocuvanja teritorijalnog integriteta Jugoslavije, ali je dao znak da je spreman to uciniti ako se ukaze potreba. Prema Jovicevom svedocenju:

Milosevic i ja smo smatrali da nema razloga da se Hrvatska silom zadrzava u Jugoslaviji, i mislili smo da Armija treba da se povuce na srpske teritorije. Medjutim, Armija to nije mogla da shvati jer je jos uvek verovala da treba da brani Jugoslaviju.

U tome se, pocetkom 1991, godine sastojala osnovna razlika izmedju Milosevica i komande Jugoslovenske narodne armije. Za Kadijevica i generale, jedinstvo Jugoslavije bilo je svetinja; za Milosevica je to bilo pitanje o kojem je moguce pregovarati, moneta za potkusirivanje u njegovim beskonacnim naporima da ojaca licnu vlast. U narednim mesecima, Milosevic ce uspeti da udalji JNA od njenog istorijskog cilja - zastite jugoslovenske drzave, i usmeri je u sasvim drugom pravcu. Pretice joj, popunjavati njene redove novim ljudima sve dok ne prihvati novi cilj - zastitu Srba van Srbije i stvaranje novog teritorijalnog entiteta. Vremenom ce Jugoslovenska narodna armija postati, po svom glavnom vojnom cilju, i jos kasnije, po svom nacionalnom sastavu i ideologiji, armija Velike Srbije.

U svom dnevniku, 25. januara Jovic je zapisao: "Danasnji dan je mozda izmenio celokupan kurs Jugoslavije i krize". On i Kadijevic su pripremili zavrsni coup de theatre, u poslednjem pokusaju da sateraju Hrvate u cosak i primoraju ih da se razoruzaju. Scena je bila ovako postavljena.

Milosevic je nazvao Jovica telefonom, zahtevajuci od njega da jos jednom kao vrhovni komandant Jugoslovenske narodne armije nesto preduzme za zastitu kninskih Srba. Jovic mu je odvratio da generali nece stupiti u akciju bez izricitog ovlascenja saveznog Predsednistva. Milosevic je nalozio Jovicu da sazove jos jednu sednicu Predsednistva koja bi Armiji obezbedila politicko ovlascenje koje joj je bilo potrebno. Jovic je zakazao sednicu za cetrnaest casova.

U Zagrebu je napetost dostigla vrhunac. Tudjman se obratio vanrednom zasedanju Sabora. Obavestio je prisutne da se upravo tog dana sprema na put za Beograd. Paranoja je do te mere narasla, da su ga mnogi delegati upozorili da se ziv odatle nece vratiti. Tudjman se konsultovao sa svojim ministrima. Mnogi su se slozili s tom procenom. Putovanje u Beograd je bilo suvise opasno. U slucaju napada JNA, Tudjman bi se nasao na udaru. Samo mu je Spegelj rekao da smatra putovanje bezbednim.

Strahovanja Hrvata bila su sasvim opravdana. Armijska vrhovna komanda je izvrsila detaljne pripreme za preuzimanje vojne vlasti u zemlji. Te noci, Armija je stavljena u punu borbenu gotovost. U Hrvatskoj je doslo do pokreta jedinica, sto je dodatno raspirilo glasine o predstojecem drzavnom udaru. Tajni dokument, koji je pripremilo Ministarstvo odbrane, dostavljen je svim vecim vojnim kasarnama u Jugoslaviji, i procitan komanadantima JNA sirom zemlje. Naziv dokumenta je bio "Izvestaj o aktuelnoj situaciji u svetu i Jugoslaviji i neposredni zadaci Jugoslovenske narodne armije". U izvestaju su se pozdravljali nedavni dogadjaji u Sovjetskom Savezu, ukljucujuci usporavanje procesa reformi i jacanje konzervativnog, tvrdolinijaskog krila na sovjetskoj politickoj sceni. Takodje je pozdravljena intenzivnija mobilizacija sovjetske Armije, jer se, kako se tvrdilo u izvestaju, "time ogranicavaju sloboda akcije i mogucnosti Zapada da utice na svetske dogadjaje." Dalje se u izvestaju optuzivao Zapad sto podrzava "dezintegrativne tendencije" u Sovjetskom Savezu (i, indirektno u Jugoslaviji), i napadale vlade zapadnih zemalja za sudelovanje u rusenju socijalizma u Istocnoj Evropi, sve u cilju sirenja svog uticaja:

Podrska demokratiji koja se ispoljava u pojedininim krugovima na Zapadu, providna je demagogija, jer za njih demokratija predstavlja samo ono sto odgovara njihovim ciljevima i interesima.

U izvestaju se napadaju oni koji se smatraju agentima zapadnog imperijalizma - indirektno, vlade Slovenije i Hrvatske, koje traze veci stepen autonomije ili nezavisnost.

Jugoslavija moze postojati samo kao drzava. Ako nije drzava onda to nije Jugoslavija, vec nesto drugo. Ono sto neki u Jugoslaviji nude kao konfederaciju u stvari nije drzava, niti to moze da bude... Nas osnovni zadatak mora biti stvaranje uslova za funkcionisanje savezne drzave. To znaci, pre svega, ukidanje svih oblika narusavanja jedinstva oruzanih snaga, tj. razoruzavanje i unistavanje svih paravojnih organizacija na tlu Jugoslavije. Izvrsavanje ovog zadatka ce naneti snazan poraz nacionalisticko- separatistickoj politici...

Bio je to plan vojnog puca u svakom pogledu osim u jednom: Armija nije bila spremna da deluje sama. Generali su bili spremni da se nose sa nedavno stecenom silom slovenacke teritorijalne odbrane i hrvatske policije; Armija je bila spremna da uhapsi clanove slovenacke i hrvatske vlade i uvede opsadno stanje. Ali, zelela je da ono sto se u sustini svodilo na vojni puc pokrije plastom ustavne zakonitosti. Zbog toga je trazila ovlascenje od saveznog Predsednistva.

Kadijevic je uzeo rec na sednici Predsednistva. Ponovio je svoju odlucnost da razoruza hrvatske paravojne formacije. Trazio je od Predsednistva da dozvoli oruzanu intervenciju JNA u Hrvatskoj. Slovenacki predstavnik Janez Drnovsek, uplasivsi se da ce predlog dobiti vecinu koja

je Kadijevicu bila potrebna, isprovocirao je zestoku svadju sa Jovicem, izleteo iz sale, zalupivsi vratima i izjavio da se vraca u Ljubljanu, gde ce odrzati konferenciju za stampu.

Kada je sednica nastavljena, Kadijevicev predlog je stavljen na glasanje. Rezultat je bio neresen. U vezi sa pitanjem oruzane intervencije, Srbi su izgubili podrsku Bogicevica iz Bosne. Nisu uspeli da dobiju pet glasova koliko im je bilo potrebno da obezbede vecinu - samo Milosevicevi saveznici, predstavnici Srbije, Kosova, Vojvodine i Crne Gore glasali su za. (Tupurkovski, makedonski predstavnik nije bio prisutan.) Drnovsek, koga su u medjuvremenu nagovorili da se vrati, predlozio je da se Tudjman pozove na sednicu. Dok su clanovi Predsednistva cekali Tudjmanov dolazak, Kadijevic je iz rukava izvukao iznenadjenje koje je pripremao mesecima - poslednji pokusaj da se bosanski predstavnik zastrasivanjem natera da glasa protiv Hrvata i Slovenaca. Dao je predlog koji je delovao sasvim bezazleno - da clanovi Predsednistva, u pauzi, pogledaju televizijski dnevnik.

Hrvati su sedeli u posebnoj kancelariji, u zgradi saveznog Predsednistva. Gledali su vesti zapanjeni i s nevericom. Beogradska televizija je prikazivala Vasiljevicev tajno snimljeni film o aktivnostima svercovanja oruzja hrvatskog ministra odbrane, zajedno sa montiranom magnetofonskom trakom na kojoj se culo kako Spegelj navodno otkriva pojedinosti plana o napadu i onesposobljavanju JNA u Hrvatskoj. Beogradska televizija je posvetila cetrdeset pet minuta ovoj losoj kopiji crno belog filma, u kojem je hrvatski ministar odbrane tvrdio da je Hrvatska vec u ratu sa JNA.

Kadijevicev poslednji pokusaj da pridobije Predsednistvo je predstavljao spektakularnu paradu za javnost i manipulaciju, kao i eksplozivni kraj citave epizode sa Spegeljem. Film je bio ustupljen TV Beograd, koja je bila pod Milosevicevom kontrolom, da bi se njegovo emitovanje namerno podudarilo sa sednicom Predsednistva, i na taj nacin njegovi clanovi zastrasili i primorali na poslusnost. Medjutim, pokusaj nije upalio. Bosanski delegat nimalo nije bio impresioniran. Nije glasao drukcije. Kadijevicev plan je ostao i dalje u pat poziciji. Predsednistvo nece postici saglasnost o napadu JNA na hrvatske paravojne snage.

Kadijeviceva odvaznost se rasprsila. Nije mogao da naredi akciju protiv koje je jasno glasao - njegov vrhovni komandant, Predsednistvo. On i Tudjman su napustili salu. Medjusobno su se dogovorili o kompromisu. Kadijevic ce ukinuti stanje pripravnosti Armije u Hrvatskoj ukoliko Tudjman pristane da krivicno goni sacicu ljudi koji su tog jutra bili uhapseni, u vezi sa operacijom krijumcarenja oruzja. Kadijevic je takodje rekao Tudjmanu da ne namerava da uhapsi Spegelja. Sledeceg dana, Tudjman se vratio u Zagreb, objavljujuci da je njegova odvazna misija u neprijateljskoj prestonici, preduzeta uz ogroman licni rizik i uprkos smrtnoj zabrinutosti njegovih ministara, spasila Hrvatsku od invazije.

Spegelj je poceo da se krije. Hrvatska televizija je prikazala film o njegovom tajnom sastanku dan posle Beograda, proglasavajuci ga necuvenim falsifikatom. Kada je cuo za film, Spegelj je prvo pomislio da ga je izdao Perica Juric, zamenik ministra policije; naime, u vreme snimanja filma Spegelj je koristio njegov automobil. Njih dvojica su se tajno sastali. Spegelj je nosio dva pistolja, zadenuta u pojas. Rekao je Juricu da su samo dvojica ljudi mogli tajno ucestvovati u pravljenju filma: "U jednog od njih," rekao je, "imam bezgranicno poverenje. Drugi si ti." Tek

kada je video film shvatio je da ga je izdao Jagar. Kamera je bila skrivena u televizijskom aparatu, u Jagarovoj dnevnoj sobi. Razmisljajuci o tom dogadjaju, Spegelj se setio da je te noci Jagar insistirao da sedne bas na odredjenu stolicu, tako da mu je kamera mogla snimiti lice. Hrvatska policija je dinamitom raznela Jagarovu kucu u samom selu u kojem se i odigrala ova prevara. Spegeljeva kuca, u istom selu, ostala je netaknuta, manje od stotinu metara od rusevina. Jagar, Hrvat po nacionalnosti, vise se nikada nece vratiti u Hrvatsku. On je ni onako nije smatrao svojom domovinom. Domovina mu je bila Jugoslavija, a ona se rastakala pod njegovim nogama.

Jovicevo predvidjanje da ce 25. januar biti dan koji ce promeniti kurs jugoslovenske istorije pokazalo se prorocanskim. Ali, on je znao bolje od bilo koga drugog (sa samo jednim izuzetkom, Slobodanom Milosevicem) sta se zapravo dogadja. Kadijeviceva neodlucnost, i njegovo odbijanje da deluje bez politickog ovlascenja upravo su isli na ruku Milosevicu. Jovic je, jos od sredine oktobra, znao za Spegeljev program svercovanja i raspodele oruzja. Bilo je potrebno gotovo cetiri meseca da bi se doslo cak i do ovako neodredjenog kompromisa. Za to vreme savezni organi nisu nijednom ozbiljno pokusali da sprece naoruzavanje Hrvata, bilo uvodjenjem kontrole na granicnim prelazima ili izdavanjem odgovarajucih naloga saveznoj carini. Milosevic je vec bio odlucio: ako se Jugoslavija nije mogla spasiti i centralizovati, onda ce Hrvatima, kao i Slovencima, biti dozvoljeno da idu. Medjutim, nece im biti dozvoljeno da za sebe zadrze one delove njihove republike koje je Milosevic smatrao srpskom teritorijom. Pobunjeni Srbi iz Krajine su se sve vise uvlacili pod zastitu Beograda i pod kontrolu Slobodana Milosevica.

Biljeske:

1 Strogo uzevsi, oruzane snage federalnih republika su se sastojale od JNA i TO. Bilo je predvidjeno da se uzajamno dopunjuju. Medjusobno su bile povezane na svim nivoima komandovanja, cak do najviseg, pa je TO bila u nadleznosti republickih ministarstava odbrane, dok je JNA imala sopstvenu vrhovnu komandu. Potom su se ujedinile na nivou vrhovne komande. U velikoj su se meri medjusobno dopunjavale - oficiri su se u toku sluzbovanja mogli premestati iz jedne u drugu formaciju. U jedinicama teritorijalne odbrane samo su oficiri najviseg ranga bili profesionalni vojnici, dok su svi ostali bili rezervisti. Kod najveceg broja armijskih jedinica radilo se o potpuno aktivnim jedinicama. Oprema TO se cuvala svuda. Jedinice TO su se cesto zasnivale na principu partizanskih brigada, pri cemu je brigada dostizala velicinu bataljona: prema tome, vece fabrike ili opstine imale su sopstvene jedinice TO, a cesto se oruzje cuvalo na samom radnom mestu. "ONO i DSZ - Opstenarodna odbrana i drustvena samozastita" bile su deo Titove doktrine podrustvljavanja oruzanih snaga. Sastavni deo doktrine su bile i parole: "Moramo se spremati za rat kao da ce izbiti sutra, i raditi za mir kao da ce trajati stotinu godina."

2 Nije sasvim jasno po cijem je ovlascenju delovala JNA. Po Ustavu, vrhovni komandant JNA bilo je osmoclano kolektivno federalno Predsednistvo. Slovenacki predstavnik Janez Drnovsek bio je predsednik Predsednistva do 15. maja - dva dana pre pocetka razoruzavanja TO. On nije znao ni za kakvu naredbu o razoruzavanju i kasnije je tvrdio da je samo srpski predstavnik, Borislav Jovic, koji je preuzeo funkciju predsednika Predsednistva posle Drnovseka, o tome

nesto znao. "Moj mandat (predsednika Predsednistva) istekao je 15. maja. Dva dana kasnije, 17. maja, doslo je do razoruzavanja. Cekali su da istekne moj mandat. Samo je Jovic o tome bio obavesten, tako da je za Predsednistvo to bio fait accompli." Nikada se o tome nije glasalo. Ja sam, naravno, bio protiv toga i zahtevao sednicu Predsednistva da se o tome raspravi, ali su ostali bili protiv mene."

3 Kucan je imao izvesne rezerve u vezi sa postavljanjem Janse i njegovog saveznika, Bavcara na tako osetljive polozaje i te je sumnje preneo predsedniku vlade Peterleu kada je ovaj formirao vladu 1990. godine. Pitao je Peterlea, zasto postavlja za ministra odbrane coveka koji je u proslosti dolazio u sukob sa JNA? I Bavcara, za ministra unutrasnjih poslova, koji je i sam imao problema sa policijom? Peterle je zamolio Kucana da javnim iznosenjem svojih sumnji ne minira njegove ministre. Bez obzira na svoja strahovanja, Kucan je prihvatio imenovanja ove dvojice.

4 Malo verovatna tvrdnja, s obzirom na to sto je, do avgusta, Hrvatska upucivala citave kolone oklopnih vozila, ukljucujuci i sedam protivavionskih oklopnih transportera u pokusaju da povrati kontrolu nad Kninom.

5 Kadijevic je dao intervju vece uoci prvih slobodnih izbora u Srbiji. U to vreme taj je intervju u siroj javnosti shvacen kao svesrdna podrska Milosevicevom SPS-u.

6 Gotovo da nema sumnje da je operacija krijumcarenja oruzja mogla biti zaustavljena. Strategija KOS-a je medjutim bila da dozvoli nastavak tih operacija.

7 Spegelj to osporava. On tvrdi da su film i magnetofonske trake montirane da bi se prikazalo kako on zagovara selektivna ubistva. Tvrdi da nikada tako nesto nije zagovarao, i da je magnetofonska traka uzeta iz jednog televizijskog intervjua koji je jednom prilikom dao i u kome se od njega trazilo da govori o hipotetickim pitanjima.

8 Kadijevic je rekao da ima dokaze o tome da je Mesic isao sa Spegeljem u Budimpestu u kupovinu oruzja.

"AKO NE ZNAMO DA RADIMO, BAR ZNAMO DA SE BIJEMO": PRESUDAN MESEC MART 1991. /

(prev. V. Rackovic)

Mart je bio presudan mesec. Milosevic je usmerio zemlju na put koji je vodio u rat.

Tutnjava tenkova je narusavala tisinu Bulevara revolucije. Vatre zapaljene na vise mesta pred zgradom savezne skupstine su dogorevale. Vetar je, cas jace cas slabije, fijukao kroz polomljene prozore. Prolamali su se krici dok je policija kruzila Beogradom, nasumice prebijajuci i hapseci

prolaznike.

Citav grad je zaudarao na suzavac. Sedamnaestogodisnji ucenik, Branivoj Milinovic, lezao je u lokvi krvi; ustrelio ga je vod od petnaest policajaca samo na nekoliko desetina metara od kancelarije predsednika Milosevica. Policija je odlucila da se osveti za smrt kolege koga su kamenovali razbesneli demonstranti.

Bio je to haotican, uzasan dan, u kojem je srpski rezim izlio bes na do tada mirne ulice Beograda. Te subote, 9. marta, postalo je jasno da se predsednik Milosevic nece libiti da upotrebi silu protiv sopstvenog naroda da bi se odrzao na vlasti. Samo cetiri godine nakon sto je Srbima obecao na Kosovu da "niko ne sme da ih bije", Milosevic je poslao tenkove na sopstvenu prestonicu. Sumorna nocna parada bila je u ostroj suprotnosti sa zorom demokratije koja se budila u drugim zemljama Istocne Evrope. Zapravo, javno pokazivanje sile planirano je mnogo pre nego sto su se antivladine demonstracije, koje su je navodno isprovocirale, otele kontroli. Borisav Jovic, tadasnji predsednik jugoslovenskog kolektivnog rukovodstva, poceo je da okrece brojeve telefona clanova Predsednistva, trazeci od njih odobrenje za slanje tenkova cak i pre prvih znakova nasilja.

Ali, scena za krvoprolice bila je postavljena ranije. Ministarstvo unutrasnjih poslova je, u poslednjem trenutku, zabranilo okupljanje u centru grada koje je organizovano u znak protesta protiv vladine kontrole nad sredstvima javnog informisanja. Angazovano je na stotine policajaca, zajedno sa psima, na konjima i sa oklopnim vozilima. Policija je postavila barikade na putevima sirom Srbije da bi izolovala glavni grad. Medjutim, zabrana okupljanja uvedena je uz jasno saznanje da ce biti prekrsena. U subotu do dvanaest sati, 40.000 ljudi, uglavnom sledbenika opozicionog lidera Vuka Draskovica i njegovog nacionalistickog Srpskog pokreta obnove (SPO), slilo se na centralni beogradski trg, Trg Republike. Draskovic je dobio nadimak, Kralj trgova, zbog sposobnosti da okupi masu - vestine u kojoj je prevazilazio cak i Milosevica. Draskovic je bio jedna od glavnih meta osmisljene kampanje blacenja, koju je pokrenula drzava da bi diskreditovala bilo koga ko bi se usudio da ospori Milosevica. Medju mnostvom sumanutih i apsurdnih kleveta, beogradska televizija - pod direktnom kontrolom drzave i sa izuzetno velikim uticajem na formiranje javnog mnjenja - neprestano je optuzivala harizmatskog Draskovica da kuje zavere za destabilizaciju Srbije, u svetogrdnom saveznistvu sa ponovno ozivljenim "ustaskim rezimom" hrvatskog predsednika Franje Tudjmana.1

Televizija Beograd je bila pod cvrstom Milosevicevom sapom. Bilo je to idealno sredstvo za raspirivanje mrznje prema "neprijateljima srpskog naroda" - prvo kosovskim Albancima, onda Slovencima, Hrvatima i, konacno, prema opoziji u samoj Srbiji. Posle svoje nadmocne pobede na prvim srpskim slobodnim izborima u decembru, Milosevic je nastavio da koristi medije kao svoju licnu propagandnu masinu, odbijajuci da opoziciji u njima ustupi bilo kakav prostor. Za antikomunisticke demonstrante Televizija Beograd bila je simbol Miloseviceve apsolutne kontrole nad Srbijom.

Policija se primicala sve blize dok su sa balkona zgrade Narodnog pozorista opozicioni lideri uzvikivali zahteve za slobodu stampe. Draskovic je delovao impresivno sa svojom velikom crnom grivom i dugackom bradom. Zahtevao je da se boljsevici povuku sa vlasti u korist

radikalnih promena. Trazio je slobodu stampe, radija i televizije, i nezavisno sudstvo. Policija je pokusala da razbije okupljenu gomilu vodenim topovima i salvama suzavca. Draskovic je pozvao svoje sledbenike da im se suprostave, uzvikujuci: "Juris! Juris!" Nekoliko sekundi nakon toga kordoni policajaca pod punom anti-teroristickom opremom nasrnuli su na masu. Demonstranti su kidali ograde, grabeci gvozdene sipke i palice za borbu. Uzalud je Draskovic pozivao snage bezbednosti da predju na stranu naroda protiv rezima.

Policija se povukla. Nekoliko sati izgledalo je da su u centru grada pobedili demonstranti. Lomili su prozore, ne ostavivsi nijedno okno neosteceno na Predsednistvu Srbije, zgradi u kojoj se nalazila i kancelarija Slobodana Milosevica. Ali, opozija nije znala sta dalje treba da radi. Otevsi nekoliko vatrogasnih kola, euforicni demonstranti su se slili pred srpski parlament. U zgradi, opozicioni lideri su pokusavali da stupe u kontakt sa Milosevicem ili nekim drugim iz srpske vlade.

Milosevic je bio u Dobanovcima, vojnom kompleksu za odmor, izvan Beograda. Znao je da je doslo vreme za akciju, pa je pozvao Borisava Jovica, predsednika jugoslovenskog Predsednistva i vrhovnog komandanta Armije, i nalozio mu da izvede tenkove na ulice. Demonstracije su dobijale na zestini, a Milosevic je bio sve nervozniji.

Generali JNA su takodje pazljivo pratili dogadjaje. Bili su podeljeni. General Kadijevic je zeleo da izbegne pretvaranje Armije u neku vrstu policije. A opet, jedan razgovor snimljen na traci otkriva kako general Blagoje Adzic, nezgrapni nacelnik Generalstaba, obasipa policiju psovkama i naredjuje im da mlate demonstrante.

Da bi vojsku izveo na ulice, Jovicu je bila potrebna vecina glasova osmoclanog Predsednistva. Poceo je da jednog po jednog clana poziva telefonom, prvo one za koje je racunao da ce najverovatnije podrzati Milosevicev zahtev za vojnu intervenciju.2 Posle poziva predstavnicima Kosova, Vojvodine i Crne Gore - sve Milosevicevi "poslusnici" - obratio se Vasilu Tupurkovskom iz Makedonije, ne bi li obezbedio i peti glas. Poceo je da preklinje: "Vasile, potrebno nam je da izvedemo Armiju na ulice kao demonstraciju sile, i da sprecimo ono sto se moze dogoditi u Beogradu. A to bi bilo veoma stetno po stabilnost i bezbednost zemlje". Makedonski politicar navodi da su pozivi poceli ujutru, nekoliko sati pre nego sto su demonstracije u Beogradu izmakle kontroli. Postojali su sve pomamniji: "Jovic me je zvao na svakih pola sata i zahtevao da glasam. Oko podne Jovic mi je rekao: "Vasile, imam pet glasova. Daj mi svoj glas jer zelimo da dejstvujemo", kasnije se prisecao Tupurkovski. Po sopstvenom kazivanju, Jovic je poceo da okrece telefone oko "jedanaest ili dvanaest - u trenutku kada su demonstranti poceli da napadaju Ministarstvo odbrane". Medjutim, secanje ga ocito vara. U podne, masa nije bila ni blizu Ministarstva.

Bogic Bogicevic, bosanki predstavnik u Predsednistvu, inace Sribin iz Bosne koji je za vreme rata ostao lojalan bosanskoj vladi, na kraju je ipak popustio. Kasnije je, medjutim, tvrdio da tom prilikom Jovic ni u jednom trenutku nije pomenuo rec "tenk", vec je samo trazio odobrenje Predsednistva da se obezbede vitalni objekti. Bez obzira sto su glasali za, i Bogicevic i Tupurkovski su se veoma oprezno odnosili prema Jovicevim smicalicama. Tupurkovski kaze:

"Nosili samo se sa Jovicem bar pola godine pre toga, sa raznim njegovim pokusajima da zloupotrebi nas polozaj clanova Predsednistva, posebno sa pritiscima na Bogicevica i mene u brojnim prilikama, tako da smo bili oprezni prema njegovim inicijativama."

Dok su tenkovi tutnjali ulicama, policija je upala u prostorije i zatvorila liberalno orijentisanu radio stanicu B-92 i Studio B, jedinu beogradsku televizijsku stanicu van vladine kontrole; obe su prenosile tok demonstracija. "Rukovodstvo Srbije je trazilo upucivanje armijskih jedinica jer je najveci deo policijskih snaga bio angazovan na Kosovu", navodilo se u saopstenju saveznog Predsednistva, kojim se objasnjavalo zasto je umesto policije pozvana JNA.

U parlamentu, Draskovic je shvatio da ce biti uhapsen.

Jedan od pripadnika obezbedjenja me je pitao da li sam nesto jeo tog dana. Rekao mi je da cu stici prekasno za veceru, a da je u centralnom zatvoru dorucak veoma los. Ponudio je da mi kupi sendvic, jogurt i cigarete. Zvao se Naser Oric. (Oric, pripadnik srpskih snaga bezbednosti, Milosevicev telohranitelj, kasnije ce postati poznat kao vodja muslimanskih branilaca u istocnoj enklavi Srebrenica).

Draskovic je odveden u zatvor.

Beograd je bio sokiran Miloseviceom brutalnoscu. Jedno je bilo citati o tenkovima na Kosovu, ali nesto sasvim drugo videti ih napolju, na ulicama svoga grada. Da stvari budu jos gore, Milosevic nije bio spreman na kompromis. Nije video razloga da pravi bilo kakve ustupke opoziciji koja je pohitala da za sebe izvuce korist od divljanja na ulicama. Milosevicev govor, koji je u subotu uvece prenosila televizija i koji je ledio krv u zilama, predstavljao je pojednako recito upozorenje kao i tenkovi na ulicama, da ostaje neprikosnoveni vodja. Bio je to verovatno i vesto smisljeni pokusaj da se javnost pripremi za uvodjenje vanrednog stanja.

Danas je u Srbiji i Beogradu dovedena u opasnost najveca vrednost koju ima nasa zemlja i nas narod. Ugrozen je mir. Mir je osnovni uslov bez kojeg ne mozemo uspesno resiti ni jedan jedini problem koji imamo, a imamo ih mnogo.

Prema tome, Srbija se mora suprostaviti snagama haosa i bezumlja, koristeci sva ustavna sredstva. Dakle, ja trazim i zahtevam da svi gradjani Srbije doprinesu miru i uspostavljanju reda, pre svega pruzanjem pomoci drzavnim organima.

Drugim recima, pozivao je narod da stane na stranu drzave. To je prevrsilo meru. U nedelju uvece, 1.000 studenata iz Studentskog grada, najveceg studentskog doma u Beogradu, probilo se kroz kordon milicije i krenulo u centar grada. Sa slemovima, gas maskama i stitovima policija je bila pre opremljena za totalni rat nego za obuzdavanje nenaoruzanih studenata. Zasticeni gustim oblacima suzavca, pokusavali su palicama da zaustave studente. Medjutim, oko ponoci, iz domova sirom grada na stotine studenata je stiglo do centra, pred hotel "Moskvu" na Terazijama. Studenti su zaskocili Milosevica. Te prve hladne noci, policija je bila spremna da se obrusi na sacicu najupornijih koji su se utaborili kraj Terazijske cesme. Medjutim, iz nekog su se razloga ipak uzdrzali, radije ostajuci po strani, kao nema pretnja. Studenti su izneli svoje zahteve: trazili su oslobadjanje Draskovica i odlazak sa funkcija Dusana Mitevica, direktora Beogradske Televizije i Radmila Bogdanovica, ministra unutrasnjih poslova, koga su studenti optuzili za nasilje, sprovedeno prethodnog dana.

U danima koji su usledili, na desetine hiljada pripadnika beogradske liberalne elite poslednji je

put javno izrazilo svoj stav. Pevajuci "Dajte sansu miru", ponovo su na kratko stvorili atmosferu tolerancije koja je nekada bila zastitni znak Beograda, ali koja je pod Milosevicem nestala iz javnog zivota. Grad se potpuno promenio. Beogradjani su pristizali sa svih strana, donosili hranu i cebad studentima na Terazijama i hrabro podnosili izuzetno niske temperature. Svake veceri, profesori, pisci i glumci obracali su se okupljenima sa platforme na cesmi, koju su demonstranti pretvorili u privremeni podijum i sredisnju tacku svog bdenja u centru grada.

Milosevic je besneo zbog terazijskog foruma. Napustili su ga istaknuti nacionalisticki intelektualci, kao sto je Matija Beckovic, predsednik Udruzenja knjizevnika. Govornici su citali telegrame podrske iz drugih gradova u Srbiji, u kojima su takodje bili organizavani lokalni protestni skupovi. Poruka iz Zagreba pozdravljena je bucnim odobravanjem. Masa je izvizdala patrijarha Srpske pravoslavne crkve, Pavla kada je zamolio studente da odustanu od protesta. Milosevic je bio ubedio krhkog sedamdesetsedmogodisnjeg svestenika da ce neminovno doci do nasilja. Pavle je poverovao da ce suparnicki skup koji je organizovao Milosevic, umarsirati na Terazije. Medjutim, ljudi koji su dovozeni autobusima do parka na uscu Save3 u Dunav bili su malobrojni, suvise stari i umorni za borbu. Pavle se ponovo obreo pred studentima, moleci ih za oprostaj i tvrdeci da je bio obmanut. "Roditelji na Uscu, deca na Terazijama" glasio je naslov u Borbi, nezavisnom beogradskom dnevnom listu.

U uverenju da Jugoslavija mora biti otrgnuta sa ruba katastrofe, desetine hiljada ljudi se pojavilo na Terazijama. Ali, u toj masi, samo su malobrojni bili svesni brzine kojom je njihova zemlja srljala ka nasilnom raspadu. Svojim govorom na vanrednoj sednici srpskog Parlamenta, 11. marta, koji je zacinio optuzbama o postojanju plana da se izvede revolucija na rumunski nacin, Milosevic je pokazao koliko je bio potresen:

Pokusavaju da nateraju Srbiju da se odrekne Jugoslavije i prihvati diktat severozapada o razdruzivanju Jugoslavije u onoliki broj drzava koliko ima republika. Srbija bi u tom slucaju morala da se odrekne politickog ideala sa kojim je usla u stvaranje Jugoslavije.

Poslanici Miloseviceve Socijalisticke partije (bivsi komunisti), koji su imali 194 od 250 poslanickih mesta, freneticno su aplaudirali njegovom govoru.

Uzdrman demonstracijama, Milosevic je preduzeo korake da stetu svede na najmanju mogucu meru. Rezim se bojao da ce studentski pokret zapaliti celu Srbiju. Srpski predsednik je odlucio da se sastane sa opozicijom i studentima. Zarko Jokanovic, dvadesetsestogodisnji student i politicar, jedan iz grupe koja se srela sa Milosevicem 11. marta, uveden je u ogromnu prostoriju u kojoj osim velikog stola u sredini nije bilo nicega. "Bio je luksuzan i prilicio je caru." Odvojen ogromnom plohom stola, Milosevic je na samom pocetku grupu jednostavno ignorisao, a potom upozorio studente da svojim ponasanjem rade u korist ustasa i albanskih separatista. "Ne bi trebalo da se destabilizuju stvari u vreme kada pokusavamo da obuzdamo ponovo probudjene fasisticke ustaske snage, albanske secesioniste, kao i sve ostale snage antisrpske koalicije koje ugrozavaju slobodu i prava ljudi."

Studenti su izneli svoje zahteve. Medjutim, Milosevic je neprestalno ponavljao da nema ovlascenja da bilo sta ucini u vezi sa tim pitanjima - fraza koja ce postati njegov zastitni znak. Posmatrajuci ga pazljivo, Jokanovic je upitao: "Da li ste u ovom trenutku odgovorni za bilo sta u ovoj zemlji? Ponasate se kao engleska kraljica a imate moc ruskog cara."

Predsednik Srbije je mirno sedeo ne ispoljavajuci bilo kakve emocije. Kratko osisani Jokanovic ga je pitao da li je gledao sinocne vesti: "To je moglo da izazove gradjanski rat." Atmosfera je bila napeta. Milosevic je skrivao svoju ranjivost. Tihomir Arsic, mladi glumac koji je stekao popularnost imitirajuci Tita, zamolio je za dozvolu da otvori prozor kako bi uslo malo svezeg

vazduha. Prostoriju su iznenada ispunili uzvici demonstranata koji su skandirali "Slobo, Sadame", uporedjujuci ga sa irackim diktatorom koji je svojevremno poveo rat protiv celog sveta i svoju zemlju gurnuo u izolaciju. Milosevic se pravio da ne cuje. Jokanovic mu je pokazao fotografiju Milinovica, mladica ubijenog za vreme demonstracija. "Da li je i trunka covecnosti ostala u vama?" Lice srpskog predsednika se prelilo tamno crvenom bojom, ali nije nista odgovorio.

Nekoliko ulica dalje, beogradski vlastodrsci su zagovarali uvodjenje vanrednog stanja. Jovic je sazvao vanredno zasedanje saveznog Predsednistva za 12. mart, ne da bi se raspravljalo o demonstracijama vec o neizvrsavanju naredbe Predsednistva od 25. januara, da se razoruzaju paravojne formacije u Hrvatskoj i Sloveniji. Kasno uvece, posredstvom televizije dao je izjavu, pozivajuci na taj nacin clanove Predsednistva na sednicu. Bio je to smisljeni pokusaj raspirivanja straha u javnosti, stavljajuci zloslutno do znanja da sada deluje u svojstvu komandanta oruzanih snaga. Politicka temperatura je rasla.

Terazijama su prostrujale glasine da je drzavni udar u toku. Nisu uopste bile neosnovane. Jovic je nameravao da ponovi svoj pokusaj (koji nije uspeo u januaru) i natera savezno Predsednistvo da odobri vojni udar. "S obzirom na sve sto se dogodilo u toku vikenda", rekao je Jovic, "ovo nam je bila poslednja sansa."

U strahu od hapsenja, Janez Drnovsek, slovenacki predstavnik u rotirajucem Predsednistvu, bojkotovao je sednicu. Kada je Stipe Mesic, hrvatski predstavnik, stigao do zgrade saveznog Predsednistva, uobicajenog mesta odrzavanja sednica, uznemirio se videvsi da ga tu ceka grupa oficira JNA. Odveli su ga do vojnog autobusa koji je cekao ispred zgrade. Mesic je bio ubedjen da ga hapse. Popeo se u autobus i seo pozadi zajedno sa ostalim clanovima najviseg drzavnog organa vlasti. Celim putem je sedeo uvijen u kaput, scucuren, oborene glave, paralisan od straha. Grupa politicara je odvedena u Topcider, rezervno zborno mesto Predsednistva u slucaju rata. Kada su stigli, Mesic je iz dubine autobusa, upitao Kadijevica koji ih je sacekao: "Jesmo li uhapseni?"

General je bio iznerviran, odgovarajuci da Armija nikada ne bi postupila na neustavan nacin. Sada se, iako jos uvek uznemiren, Mesic mogao nasaliti. "Ne ljuti se, Veljko, samo proveravam."

Scena koja je usledila bila je bizarna - zabelezena je kamerom, a kasnije prikazana i na televiziji, u proizvodnji JNA, pod nazivom "Ko je izdao Jugoslaviju?" - videlo se kako najvisi rukovodioci zemlje sede oko praznog stola, u bunkeru armijske komande, na tempe raturi ispod nule, neki odeveni u bunde dobijene od vojske, dok su se drugi tresli od hladnoce, i raspravljaju o tome treba li uvesti vanredno stanje na celoj teritoriji Jugoslavije. Makedonski predstavnik, Vasil Tupurkovski, nije se uopste dvoumio oko razloga sazivanja sednice na ovom neobicnom i neprikladnom mestu. Predsednistvo je dovedeno u Topcider, rekao je, da bi se zastrasilo, "da bi se treslo pred vojskom."

"Bilo je veoma hladno. Bilo je zastrasujuce", secao se Mesic kasnije. "Sve je ukazivalo na to da zele da kapituliramo."

U kasarnama JNA, u okolini Beograda, tenkovi su zagrevali motore, cekajuci naredbu o pokretu.

S obzirom na to sto je Drnovsek bio odsutan, Jovic se nadao da ce lakse progurati uvodjenje vanrednog stanja kojim bi JNA dobila dugo prizeljkivano ovlascenje za taj cin, za spasavanje Milosevicevog politickog polozaja i razoruzavanje hrvatske policije. Znao je da moze da racuna na svoje saveznike, Nenada Bucina iz Crne Gore i Jugoslava Kostica iz Vojvodine. Bila su mu potrebna samo jos dva glasa - Riza Sapundziju sa Kosova, koji je upravo bio pusten iz bolnice, i Bogicevic, koji je bio Srbin, mogli bi da popuste. Ali, bilo mu je jasno da mora uloziti mnogo truda da bi to postigao.

Svoj doprinos dao je i Kadijevic, prizivajuci kosmarne prizore iz Drugog svetskog rata. "Na sceni u Jugoslaviji su se pojavili svi moguci neprijatelji socijalizma i jedinstvene Jugoslavije, ustase, cetnici, belogardejci, i drugi faktori. Borimo se protiv istog neprijatelja kao i 1941."4

Prva dva glasa nisu predstavljala nikakvo iznenadjenje. Mesic i Vasil Tupurkovski iz Makedonije su odmah izjavili da ne postoji osnova za uvodjenje vanrednog stanja. Jovic je bio iznerviran Mesicevom opaskom da srpski lideri zele da ojacaju sopstveni polozaj nakon nemira na beogradskim ulicama, a ne da razoruzaju paravojne formacije u Hrvatskoj. Tupurkovski je prozreo Jovicevu nameru da progura ono sto se svodilo na legalni coup d'etat.

Bio je to predlog o legalnom pucu. Legalnom, jer bi ga izglasalo Predsednistvo koje je imalo ovlascenje da to uradi, ali ipak pucu jer bi ga izvela armija koja bi u takvoj situaciji bila glavni faktor.

Tupurkovski je bio izuzetno popularna politicka licnost, kako u Makedoniji tako i sirom Jugoslavije. Bio je poznat kao "Dzemperovski" zbog svog lezernog stila odevanja. Korpulentan i pristupacan, imao je u sebi neceg narodskog. Bez obzira na svoj politicki polozaj, radije se vozio gradskim prevozom nego crnim audijima i mercedesima, na koje je imao pravo i koje je koristila vecina jugoslovenskih politickih lidera. Glasao je protiv Jovicevog predloga, a zatim uzeo rec da bi zatrazio toplu odecu za one koji su dosli nespremni za sastanak u takvim okolnostima.

Sapundziju, delegat sa Kosova, bio je sledeci koji se izjasnjavao. Uplasen i bolestan, glasao je z<131>. Jovic je sada imao cetiri glasa. Bio mu je potreban samo jos jedan da dobije saglasnost za uvodjenje vanrednog stanja. Odluka je zavisila od Bogica Bogicevica. On je cutao. Kao jelen u tamnoj noci, hipnotisan farovima automobila, izgledao je paralisan. Prenuli su ga povici naprasitog Jovica koji ga je pozurivao da glasa.

Kao i njegov kolega iz Srbije, Bogicevic se pozvao na Ustav, insistirajuci na zakonskoj osnovi za akciju. Oklevao je da prihvati postupak kojim bi se zaobisle legalno izabrane vlade sest republika. Jovic je tvrdio da Predsednistvo ima ovlascenja da proglasi vanredno stanje bez saglasnosti republickih vlada. Rekao je da je bilo koje pravilo koje predvidja suprotno iskljucivo interne prirode i da ga Predsednistvo kao takvo moze menjati. Medjutim, Bogicevic nije popustio. Odbio je da glasa. Nakon duze stanke, rekao je: "Ne mogu da glasam."

Razjaren, Kadijevic je upozorio da ce JNA oteti oruzje bez obzira na to sta odluce politicari. "JNA je resena da uzme stvar u svoje ruke, bez obzira kakva se odluka ovde donese, kako bi zaustavila gradjanski rat. Mi cemo svoj zadatak izvrsiti."

"Kadijevicu, tvoja licna vojska ce izazvati gradjanski rat", rekao je Mesic.

"Necu vise da igram u taktu vase muzike," odgovorio je Kadijevic i izleteo iz sale.

Rasprava se vrtela u krug. Pola sata kasnije, Kadijevic se vratio da jos jednom upozori na predstojeci rat. Bez obzira na sve, rekao je, Srbi ce u roku od petnaest dana formirati sopstvenu vojsku.

Jovic je zapretio razjedinjenim clanovima Predsednistva da ce podneti ostavku, objasnjavajuci da odbija da "izvrsava odluke koje mogu dovesti do raspada zemlje."

Bilo je jasno da se ne mogu dogovoriti ni o cemu, a najmanje o buducnosti Jugoslavije. Medjutim, bez obzira na sve, srpski lideri su bili odlucni da sprovedu svoju zamisao.

Kao vrhovni komandant, Jovic je te noci poslao Kadijevica u Moskvu da se sretne sa tvrdokornim sovjetskim ministrom odbrane, Dimitrijem Jazovim. Ostali clanovi Predsednistva nisu bili obavesteni o ovoj misiji.

Tri meseca pre toga, admiral Mamula je bio u poseti Londonu, general Blagoje Adzic Parizu, a admiral Stane Brovet Moskvi, da pokusaju da procene na koji bi nacin medjunarodna zajednica reagovala na vojni udar u Jugoslaviji. "Sve u svemu, Armija je zakljucila da se Velika Britanija i Francuska ne bi protivile," rekao je Mamula. Rusija je pozdravila plan, iako je jasno stavila do znanja da takvu akciju nece javno podrzati.

"Interesovala nas je njihova procena da li bi Zapad intervenisao u slucaju da silom pokusamo da razoruzamo paravojne jedinice. Bez daljnjeg, Zapad ne bi intervenisao," rekao je Mamula. Kasnije ce procuriti vest o Kadijevicevom misterioznom putovanju u Moskvu. Kadijevic se vratio uveren da predsednik Mihail Gorbacov nece jos dugo ostati na vlasti i da ce se, ako izdrze jos malo duze, komunizam ponovo vratiti u Sovjetski Savez, koji ce ih onda spasiti.

Sledeceg dana, 13. marta, studenti su na kratko poverovali da su izvojevali pobedu. Draskovic je oslobodjen. Zagledan u ogromnu masu na Terazijama, zahtevao je: "Sloboda za Srbiju." Medjutim, Draskovic je ubrzo shvatio da je bio jaci u zatvoru nego izvan njega. U pokusaju da studente otera sa ulica, sprski predsednik je pristao da smeni Mitevica i jos cetiri urednika Televizije Beograd. Ministar unutrasnjih poslova Bogdanovic, koji je samo dva dana pre toga poricao da uopste i pomislja na ostavku, pristao je da se povuce sa polozaja. Milosevic se saglasio da se pokrene parlamentarna istraga o ponasanju policije 9. marta, kako bi se mogli kazniti vinovnici.

U tri naredne ratne godine, Milosevic nikada vise nece biti uzdrman masovnim protestima. Brutalna reakcija policije bila je znak da Milosevic, iako je nerado dozvolio visestranacke izbore u Srbiji, koja je u tom pogledu bila poslednja koja ih je sprovela, nece trpeti bilo kakvu politicku opoziciju.5

Hrvatski predstavnik Mesic, iako je ovog puta imao podrsku svog slovenackog kolege Drnovseka, 14. marta nije uspeo da se uzvuce iz klinca sa Jovicem. Obojica su smatrala da bi bilo kakva akcija JNA gurnula zemlju u rat.

Predsednistvo je ponovo odbilo da podrzi Jovicevu zamisao o vanrednom stanju. Jovic i njegovi saveznici su kipteli od besa. On i Kadijevic su obecali da ce preduzeti korake koji ce omoguciti Armiji da deluje. Predsednistvo ih je u tome blokiralo; Jovic nije mogao da ispuni obecanje. Ali, da bi predupredio ovakav razvoj dogadjaja, skovao je rezervni plan: ako Predsednistvo odbije da ga podrzi, on ce ga razbiti. Sat kasnije, Jovic se pojavio na televiziji, i plan poceo da sprovodi u delo. Optuzujuci "preovladjujuce snage u jugoslovenskom Predsednistvu kojima nije stalo do suvereniteta, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta zemlje," Jovic je dao ostavku na funkciju sefa drzave i izjavio da "nije spreman da ucestvuje u odlukama koje doprinose razaranju zemlje." Kao sto im je i naredjeno, njegov primer su iste noci sledili Bucin i Kostic, povlaceci se iz Predsednistva zajedno sa Jovicem, iako sa znatno manje pompe.

Komadanje Predsednistva je stvorilo prazninu u vlasti, koju je, kako se nadalo i ocekivalo srpsko rukovodstvo, trebalo da popuni JNA. Upravo zato je Jovic i dao ostavku kako bi jedini organ koji ima ustavna ovlascenja da spreci Armiju da napadne bio onemogucen da deluje. Saopstenje Vrhovne komande, objavljeno u noci 15. marta glasilo je: "Armija ce razmotriti koje mere da preduzme nakon sto je Predsednistvo vecinom glasova odbacilo njene preporuke koje su imale za cilj da sprece medjunacionalni oruzani sukob i gradjanski rat."

Sledeceg dana, Milosevic je objavio da je "sa Jugoslavijom gotovo", i da Srbiju odluke saveznih organa vise ni na sta ne obavezuju. Time je zapravo objavio otcepljenje Srbije od Jugoslavije. U obracanju naciji, izjavio je:

... naredio sam mobilizaciju rezervnog sastava specijalnih jedinica i hitno formiranje dodatnih milicijskih snaga. Jugoslavija je usla u zavrsnu fazu agonije... Republika Srbija vise nece priznati nijednu odluku Predsednistva u postojecim okolnostima jer bi to bilo protivno zakonu.

Milosevic je bacio rukavicu saveznoj Armiji, objavljujuci da ce formirati sopstvene specijalne jedinice i sprovoditi odluke mimo legalnih saveznih institucija. Ukratko, bio je spreman da uradi upravo ono za sta je optuzivao svoje suparnike iz zapadnih republika. Time je stavio zavrsnu tacku na plan izazivanja haosa u zemlji. Istog dana, pobunjeni srpski lideri u Kninu, sredistu Krajine, proglasili su nezavisnost od Hrvatske s obrazlozenjem da je Joviceva ostavka dokaz da Zagreb i Ljubljana razaraju Jugoslaviju. Milosevic se nadao da ce Tudjman uputiti jedinice specijalne policije da uguse pobunu, sto bi dovelo do intervencije Armije i uvodjenja vanrednog stanja. Medjutim, bio je razocaran.

Poslusna srpska skupstina, u kojoj su Milosevicevi socijalisti imali nadmocnu vecinu, izglasala je da nepokornog Sapundziju ukloni sa mesta predstavnika Kosova u saveznom Predsednistvu. Medjutim, Predsednistvo, u kojem su sada ostali Mesic, Drnovsek, Tupurkovski i Bogicevic, odbilo je da prihvati Sapundzijinu ostavku, tvrdeci da parlament nema ovlascenja da ga ukloni iz Predsednistva. Vremenom ce Milosevic ovaj svoj cilj ostvariti.6

Dok je javnost posrtala od soka, srpski opstinski funkcioneri pozvani su da prisustvuju vaznom sastanku. Jos pre svanuca, republicka policija je dobila naredjenje da izvrsi jedan neobican zadatak. Nazvali su telefonom svih 200 gradonacelnika u Srbiji, rekavsi im da cekaju hitnu poruku. Ubrzo je svim opstinskim celnicima urucen telegram u kojem se pozivaju da u 6 sati ujutro budu u Skupstini Srbije. Gradonacelnik Valjeva, Slobodan Djukic, jedini opozicioni gradonacelnik, opisao je kakav je neobican prizor predstavljalo 200 luksuznih crnih automobila parkiranih ispred parlamenta. Medjutim, neobicnost te scene je bledela pred pometnjom u samoj zgradi.

Svi su verovali da je sazivanje tajne sednice bilo vezano za vakum koji je usledio nakon Joviceve ostavke i, naravno, za potrebu da se usaglase mere za prevazilazenje te krize. Celog tog dana, Djukic je razmisljao o brojnim mogucnostima koje su bile u igri. Kada se oprastao od porodice, na trenutak je cak pomislio da bi u Beogradu mogao biti uhapsen. Medjutim, Bora Petrovic, zamenik predsednika skupstine, odmah je pokusao da rasprsi sve spekulacije o bilo kakvoj nameri uvodjenja vanrednog stanja. Sticao se utisak da politicari koji su sazvali sednicu nisu imali utvrdjeni dnevni red, odnosno da "nisu imali nikakav dnevni red", izjavio je Djukic o sednici. Kasnije se prisecao da su govornici raspredali nekakve gluposti o situaciji u privredi. Gradonacelnici su glasno negodovali. "Vi ste nas, drugovi", rekao je Jovan Cvetkovic, iz Svetozareva, "dovukli na ovu sednicu sa udaljenosti od stotine kilometara da bi nam pricali o istim onim stvarima o kojima mozemo citati u novinama." Bili su besni sto ih Milosevic nije docekao.

Razjareni gradski oci poceli su da napustaju salu. Cvetkovic je bio na celu te pobune.

"Pitao sam predsedavajuceg o cemu se radi - Jugoslavija se raspadala i trebalo je da dobijemo neke vazne informacije, ali niko od odgovornih nije bio prisutan.

"Gde je gospodin Milosevic, gde je predsednik vlade?"

Konacno je predsednik Skupstine, Slobodan Unkovic, obecao da ce pozvati Milosevica. Sednica je odlozena za jedan sat. Upravo na ovoj zatvorenoj sednici Milosevic je jasno stavio do znanja da je spreman da otera Hrvate i Slovence. "Shvatio sam nakon sednice, da je bio odlucan da stvori Jugoslaviju bez katolika", rekao je Djukic. Te veceri i u toku sledece nedelje, Milosevic je obelodanio svoju viziju kraha Jugoslavije.

"Ovde se radi o raspadu Jugoslavije. Tacno je da Slovenci zele da se otcepe. Tacno je da i Hrvati zele da se otcepe. Ali ja mislim da Muslimani nemaju razloga da se otcepe od Jugoslavije. Neki od njih su indoktrinirani, ali vecina Muslimana zeli dobre, tolerantne i, rekao bih, gradjanske i prijateljske odnose sa Srbima i drugim narodnostima u Jugoslaviji. Najzad, svi oni zive u nekoliko republika. Nemaju razloga da uniste Jugoslaviju."

Milosevic je govorio i o koracima koje bi Armija mogla preduzeti. A, kada ga je iznervirani Cvetkovic upitao za srpsku strategiju, Milosevic je odgovorio da ona svakako nece biti objavljena preko radija. Njegova sledeca recenica je ipak procurila u javnost i odjeknula sirom Jugoslavije:

Ako moramo da se borimo, boricemo se. Nadam se da nece biti toliko ludi da se bore protiv nas. Jer ako i ne znamo da radimo i poslujemo, bar znamo da se bijemo.

Vojska ima ustavna ovlascenja i obavezu da brani jugoslovenski ustav. Ne sumnjam da Armija nece izvrsiti svoja ustavna ovlascenja zato sto je Predsednistvo prestalo da funkcionise. Ovde nije rec o drzavnom udaru - jer ce vojska delovati ustavno ako sutra bude razoruzala HDZ.7

Konacno je Milosevic skinuo rukavice. Medjutim, njegovi protivnici u Predsednistvu su uzvratili udarac. Mesic je zauzeo Jovicevo mesto kao vrhovni komandant. Apelovao je na "razumne pojedince u Armiji" da se uzdrze od upotrebe sile koja ce, rekao je, gurnuti zemlju u gradjanski rat. "Ali, moj uticaj na Jugoslovensku armiju (cak i u svojstvu vrhovnog komandanta) bio je isti kao i moj uticaj na finsku vojsku", smejao se kasnije Mesic.

Predstavnici cetiri jugoslovenske republike, ostatak Predsednistva, nasli su se, 18. marta, sami u ogromnoj Palati Federacije. Bila je gotovo pusta - bukvalno je nestala cela administracija. Nijednog cinovnika nije bilo u blizini, tako da su clanovi Predsednistva morali sami da pisu saopstenja za stampu. Pred zgradu su se sjatili strani diplomati i novinari. Tupurkovski se nadao da ce nekako pronaci izlaz iz corsokaka u odnosima sa Armijom koja je, kao Milosevicev zastupnik, bojkotovala Predsednistvo. "Armija je uvek postovala Ustav, i pretpostavljam da ce to nastaviti i dalje da cini", rekao je s nevericom. U ponedeljak je Kadijevic bojkotovao sednicu savezne vlade Ante Markovica koji je podrzao preostale clanove Predsednistva, svestan da je njegova sudbina neraskidivo vezana za sudbinu ostalih saveznih institucija, koje je Milosevic nastojao da prisvoji.8 Jovicev i Milosevicev manevar da pokrenu Armiju jos jednom se zavrsio neuspehom. Kadijevic, koji je danima pretio drzavnim udarom, oklevao je i propustio sansu koju su mu pruzili Jovic i Milosevic. Ostaje nejasno zbog cega tada nije delovao.

Srpski predsednik je ocigledno bio prinudjen na povlacenje. Plamen protesta je ugasen ali je Milosevic jos posrtao. Nikada ranije mu se niko nije podsmevao ili vikao na njega. Iako nije gajio osecanja ni prema kome, racunao je na obozavanje masa. Studenti, ciji su se prethodnici iz vremena masovnih demonstracija 1968. izmirili sa vlastima, okrenuli su se protiv Milosevica. Mrzeli su ga. Napustili su ga intelektualci koji su mu pomogli da od trapavog komunistickog aparatcika izraste u srpsku nacionalnu svetinju. Nacionalisti su se za vreme terazijskih demonstracija pridruzili nezavisnim intelektualcima u protestima protiv komunizma. Nacionalisti su shvatili da ih Milosevic koristi za ucvrscivanje sopstvene vlasti a ne zato sto deli njihova ubedjenja.

Izgledalo je kao da se granitni zid dize oko njega. Osecao se slab. Milosevic je pokusao da spusti temperaturu pristajuci na sastanak sa 200 studenata i profesora na Beogradskom univerzitetu, sto je bio gest bez presedana. Vrpoljio se od nelagodnosti dok su studenti, koji su postali njegovi najljuci protivnici, usmeravali tok razgovora. Zahtevali su da im kaze sta namerava da uradi sa Jugoslavijom.

Ponovio je gotovo od reci do reci svoju poruku sa sastanka sa gradonacelnicima. Prisutni su je konacno shvatili. Bilo je ocigledno da je sa Jugoslavijom kakvu su je oni poznavali gotovo. Zauzvrat, on je svecano obecao da ce "svi Srbi ziveti u jednoj drzavi."

Ne pada nam ni na pamet da osporavamo pravo hrvatskom narodu da se otcepi od Jugoslavije, ukoliko to narod odluci slobodnom voljom na referendumu... ali zelim sasvim jasno da stavim do znanja da nikom ni na pamet ne treba da padne da ce moci da sa sobom povede i deo srpskog naroda. Jer je istorija srpskog naroda u Nezavisnoj Drzavi Hrvatskoj i suvise tragicna da bi rizikovali ponavljanje takve sudbine.9

Iako vise nije gajio nadu da se spor sa Hrvatima oko ocuvanja Jugoslaviju moze na bilo koji nacin resiti, grubo je odbacio "sve oblike nacionalizma kao diskriminaciju; i sve podele po toj liniji kao srednjovekovne".10 Po svoj prilici, zaboravio je kako je dosao na vlast.

Uzalud su studenti trazili od njega da shvati da je buducnost Srbije u njenom demokratskom preobrazaju. Student Nebojsa Milikic odvazno je rekao Milosevicu da bi njegova ostavka utrla put za odlazak s vlasti njegovog nacionalistickog kolege u Hrvatskoj i za izgradnju demokratije:

Morate da shvatite da postoji samo jedan nacionalni interes, da Srbija i Jugoslavija postanu demokratske drzave... Narod i njegove vodje nece pokusati da pobegnu iz takve drzave. Ako date ostavku sutra, Franjo Tudjman ce za petnaest dana ostati bez ikakve podrske. On je na vama sagradio svoj mit.11

Potresen, Milosevic je shvatio da je njegov pokusaj nametanja vanrednog stanja propao. Odlucio je da zanemari bojkot Predsednistva, naredjujuci srpskom parlamentu da blokira Jovicevu ostavku.

Milosevic je povratio politicku stabilnost tek nakon tajnih pregovora sa Franjom Tudjmanom u Karadjordjevu, Titovoj omiljenoj vili za lov i pregovore.12 Ubrzo se u javnosti pocelo pricati da su, setajuci se po prijatnoj okolini Karadjordjeva, dva predsednika sklopila pakt. Milosevic nikada nije obelodanio pojedinosti sa tih razgovora, dok se Tudjman hvalisao kako je udvostrucio velicinu Hrvatske. Sastavsi se da bi sprecili rat, dvojica predsednika su se dogovorili o koracima koji su pravo u njega vodili. Razgovarali su o srpskom zahtevu da se smeni jugoslovenski premijer Ante Markovic. Hrvatski predsednik je zauzvrat trazio iskjucivo pravo da resi status srpske manjine, koja je nedelju dana pre toga proglasila svoju nezavisnost.

Dva lidera su raspravljala i o podeli Bosne i Hercegovine. Tudjman je predlozio ili konfederaciju ili podelu Bosne. "Ova podela je pocela hrvatsko-srpskim sporazumom iz 1939. godine kada su se predstavnici hrvatskog i srpskog naroda dogovorili da stvore Banovinu Hrvatsku", rekao je pozivajuci se na Sporazum izmedju Vlatka Maceka, iz Hrvatske, i njegovog srpskog kolege Dragise Cvetkovica. Cvetkovic je stvorio Banovinu koja je obuhvatala oko trideset odsto i teritorije i stanovnistva Jugoslavije. Milosevic je bio zainteresovan za bilo kakav dogovor koji bi ga mogao ucvrstiti na vlasti. Tudjman se uljuljkivao nadom da mu je san o nezavisnoj i uvecanoj Hrvatskoj na dohvat ruke i da se rat moze izbeci. Nije se mogao uzdrzati i kasnije se hvalio nekolicini poverljivih saradnika da ce Hrvatska biti "cak i veca nego sto je bila po sporazumu Macek-Cvetkovic".

U stvari, prema Mesicevom svodocenju, Tudjman je cak poverovao da ce Hrvatska dobiti i komad Bosne i deo Vojvodine u severnoj Srbiji. U njegovom verbalnom zanosu bilo je i natruha istine.

Tudjman se vratio dobro raspolozen, veoma zadovoljan, zajapurenog lica, stalno ponavljajuci da je sve u redu. JNA nece napasti i Hrvatska ce biti veca nego sto je ikada bila. Milosevic se slozio s tim.

Bio je to dzentlmenski sporazum.

Za razliku od njega, Milosevic je poricao da je ikada doslo do takvog dogovora. Pragmaticniji nego ikad, drzao je karte dobro skrivene, nikada ne otkrivsi o cemu su se on i Tudjman sporazumeli u toku prvog u nizu tajnih susreta, ciji je cilj bio stvaranje sopstvenih nacionalnih drzava.

Tudjman mi je rekao da zeli nezavisnu Hrvatsku. Jednostavno se nismo mogli sporazumeti - on je zeleo da unisti savezne institucije, a ja se s tim nisam mogao sloziti. Predlozio sam ono sto sam i ranije predlagao, da promenimo Ustav kako bi u njega ugradili princip samoopredeljenja. Bilo je spekulacija da smo se dogovorili kako da podelimo Jugoslaviju: sada vam mogu reci da smo to tamo dogovorili, mogli smo to odmah i sprovesti.

Verovao sam da je najbolje resenje za sve nas da zivimo u jednoj zemlji.

Medjutim, sporazum izmedju dva lidera bio je kratkog veka. Samo dan kasnije, srpski pobunjenici su krenuli u osvajanje policijske stanice, u nacionalnom parku Plitvice; u vatri koja je otvorena pale su prve ratne zrtve. Cetiri meseca kasnije, podrzani Jugoslovenskom narodnom armijom, Srbi ce se boriti u pravom ratu za izgradnju sopstvene drzave.

Biljeske:

1 Televizija Beograd je cesto prikazivala filmove iz 1941. o ustaskom vodji Pavelicu, kombinujuci ih sa snimcima na kojima se video Tudjman i novoizabrana Hrvatska demokratska zajednica (HDZ).

2 Ovo je jedan od bezbrojnih primera kada je Jovic, u savezu sa Milosevicem, pribegao legalistickom pristupu da bi opravdao zloupotrebu vlasti.

3 Cak se i Radovan Karadzic, u to vreme predsednik Srpske demokratske stranke Bosne, obratio studentima koji su izvizdali njegove naoko usputne primedbe da je vreme partizana i cetnika proslo. U stvari, upravo se ponovo radjalo.

4 Kadijevic, kako ga citira Mesic u svojoj knjizi Kako smo srusili Jugoslaviju, Zagreb 1992, Globus.

5 Milosevicevoj pobedi su doprineli Albanci sa Kosova, koji su od 1990. bojkotovali sve zvanicne srpske institucije i ignorisali izbore.

6 Umesto Sapundzijua, bivseg funkcionera Svetske banke, postavio je lojalnog Sejda Bajramovica, predsednika kosovske boracke organizacije, i u slobodno vreme organizatora tombole u jednom pristinskom bokserskom klubu. Obicno poslusni kosovski predstavnik nije zajedno sa ostalima, kao sto je Milosevic ocekivao, dao ostavku na mesto u Predsednistvu. Bajramovic je takodje bio tragicna figura. Umro je 1993. posto su hrvatske vlasti odbile da izruce telo njegovog sina jedinca, oficira JNA, koji je ubijen u Capljini.

7 Vreme, 15. april, 1991.

8 Markovic je kritikovao razmestanje Armije tvrdeci, u prilicno kratkovidoj izjavi, da jedinice JNA treba koristiti za resavanje sporova izmedju naroda i republika, Borba, 10. mart, 1991.

9 Borba, dokument: 19. mart, 1991.

10 Ibid.

11 Ibid.

12 Karadjordjevo je udaljeno 125 kilometara od Beograda, 330 od Zagreba. Okruzeno je gustom sumom, poljima zita i secerne repe, a u neposrednoj blizini je i jezero. Tito je tu poslednji put bio 1980. godine na doceku, kako se ispostavilo, svoje poslednje Nove godine.

Bez obzira na simpatije koje je gajio prema Titu, za Tudjmana je Karadjordjevo bilo prilicno cudan izbor mesta susreta, s obzirom na to sto je upravo odatle Tito pokrenuo napad na Maspok.

SUNOVRAT U RAT: HRVATSKA I SRBI, FEBRUAR – JUN 1991. /

(prev. V. Rackovic)

Pobuna Srba iz Krajine se, do proleca 1991. godine, prosirila. Milan Babic i Milan Martic, politicki i vojni vodja ustanka, u februaru su svoju akciju usmerili prema gradicu Pakracu, u zapadnoj Slavoniji. Pobunjeni Srbi, odani svojoj samoproglasenoj Srpskoj autonomnoj oblasti, preuzeli su kontrolu nad policijskom stanicom i susednom zgradom opstine. Strpali su u zatvor pripadnike milicijskih snaga koji su odbili da im se povinuju, medju kojima je bilo i dosta Srba. Zatim su objavili da ce od tog trenutka naredjenja primati samo od Ministarstva unutrasnih poslova Srpske autonomne oblasti Krajine. Jos je jedan deo hrvatske teritorije pao u ruke pobunjenika.

Medju pakrackim stanovnistvom, Srbi su bili najbrojniji,1 ali je ovo mesto, kao i njegovo

zapadnoslavonsko zaledje, predstavljalo kaleidoskop medjusobno izmesanih nacionalnih grupa. Ovaj gradic se ponosio cinjenicom da u njemu zivi dvadeset razlicitih nacionalnosti: Cesi, Poljaci, Rusini, Italijani, Slovaci, Madjari i drugi. Pakrac je nedeljama potresao pritajeni talas terora: maltretiranje hrvatskih zvanicnika, nocni rafali puskomitraljeza, pretnje i zastrasivanja.

Kada su vesti o preuzimanju pakracke policijske stanice stigle u Zagreb, Tudjman nije oklevao. Nije mogao sebi da dozvoli jos jedan Knin. Naredio da se odmeticka policijska stanica silom povrati.

Perica Juric, zamenik ministra policije u susednoj je Kutini okupio grupu od 200 ljudi, obucenih za anti-teroristicke akcije. Neki od njih su na zadatak krenuli pesice kroz sumu, drugi su u zadnjem delu civilnih kamiona lezali po podu, prekriveni odozgo i sa strane pancirnim jaknama, a zatim sutom. Kamioni su isli razdvojeni a ne u konvoju; trebalo je neopazeno proci kroz nekoliko srpskih sela, jer Juric nije zeleo da upozori pobunjenike da su interventne snage krenule u akciju.

Usaglasili su vreme dolaska. U 4.30 ujutro, usli su u centar grada. Pobunjenici su bili zateceni, nisu uspeli postaviti barikade. Prva specijalna jedinica od dvadeset ljudi izvrsila je juris na zgradu opstine i pohapsila Srbe koji su se u njoj zatekli. Prema kasnijoj Juricevoj prici, neke od njih su zatekli na spavanju, ocigledno posle zesce pijanke. Juric je uspostavio komandni punkt za zauzimanje policijske stanice koja se nalazila u susednoj zgradi. Doslo je do puskaranja - iz policijske stanice i okolnih kuca otvorena je vatra iz puskomitraljeza i pusaka. Ali, interventnom vodu je ubrzo stiglo pojacanje oklopnih policijskih vozila. Otpor pobunjenika bio je neznatan, tako da medju Juricevim ljudima nije bilo zrtava. Sto osamdeset ljudi je uhapseno, dok su se ostali razbezali po okolnim sumama. Razaranja je bilo i u samom mestu: razbijeni prozori i izresetani zidovi i krovovi kuca. Medjutim, nije bilo ni ubijenih ni ranjenih. Bio je to skolski primer savrseno izvedene operacije.

U beogradskoj stampi, vest je ekplodirala kao bomba; listovi su izvestavali o poplavi 20.000 izbeglica koja se slila u Srbiju i tvrdili da je ubijeno jedanaest Srba, zajedno sa pravoslavnim svestenikom. Tako su "Vecernje novosti", visokotirazni beogradski dnevni list, na prvoj strani vanrednog izdanja pisale da je svestenik ubijen: na drugoj strani da je ranjen, a na trecoj je objavljena njegova izjava. Jovan Raskovic, zvanicno jos uvek lider SDS-a u Hrvatskoj, ali sada sa daleko manjim politickim uticajem, izjavio je pred skupom krajinskih Srba da je Hrvatska tog dana "objavila rat srpskom narodu." U Beogradu je predsednik saveznog Predsednistva Borisav Jovic odobrio zahtev ministra odbrane Veljka Kadijevica za oruzanom intervencijom. Kadijevic je poslao tenkove. Bila je to prva intervencija JNA u Hrvatskoj.

U saopstenju povodom ovog dogadjaja, Jovic je objavio da je Armija intervenisala u sporu "izmedju dve nacionalne zajednice". Od pocetka, Beograd je hteo ceo spor predstaviti kao medjunacionalni sukob koji jedino Armija moze da spreci. Zagreb je insistirao da je rec o sukobu izmedju legalno izabranih hrvatskih vlasti i nezakonitih paravojnih jedinica. To ce postati uobicajeni scenario dogadjaja: krajinski Srbi bi isprovocirali akciju hrvatskih vlasti, a zatim bi se pojavljivala Armija da "razdvoji sukobljene strane", dok je zapravo stitila pobunjena srpska podrucja od pokusaja hrvatskih vlasti da ih vrate pod jurisdikciju Zagreba. Pod plastom

nepristrasnosti, savezna Armija je bila samo na korak da se pretvori u vojsku Velike Srbije.

Do cetiri sata posle podne, hrvatske specijalne snage su uspostavile kontrolu nad gradom. Kasnije te veceri su i tenkovi JNA usli u grad. Nastao je haos. Dok su srpski pobunjenici pucali sa okolnih brda, a hrvatska policija zauzimala odbrambene polozaje u samom gradu i oko njega, JNA se nasla prvi put pod unakrsnom vatrom.

Iz Beograda, Jovic je uputio jednog od vodecih kontraobavestajnih oficira JNA pukovnika Aleksandra Vasiljevica da se licno uveri sta se tamo dogadja. Iz Zagreba, Tudjman je poslao hrvatskog predstavnika u saveznom Predsednistvu Stipu Mesica. Njih dvojica su se slucajno sreli kasno te noci, u pakrackoj policijskoj stanici. Prema recima hrvatskog zamenika ministra policije Degoricije, Vasiljevic je bio "prljav kao svinja, prekriven blatom". Hrvatima je to posluzilo kao dokaz da je bio u sumi sa odbeglim pobunjenicima, te su ga optuzili za podsticanje i organizovanje pobune.2 U svemu sto su preduzimali krajinski Srbi, u prvim mesecima ustanka, Tudjmanovi saradnici su videli iskljucivo prste Slobodana Milosevica.

Hrvatska policija je povratila kontrolu nad gradom. Savezno Predsednistvo je naredilo obema stranama da se povuku i obustave sukob. Kriza je prosla, ali se nista nije razresilo.

* * *

Marticev sledeci cilj je bio da istera iz kreveta 200 italijanskih turista koji su se odmarali u povucenom i mirnom turistickom centru u Plitvicama, drskim upozorenjem da je rat zakucao i na njihova vrata. Svake godine hrvatska obala je privlacila deset miliona turista, sto je Jugoslaviji donosilo dvadeset odsto njenih deviznih prihoda.3 Malo je bilo tako dragocenih mesta za turisticku privredu kao sto je to bio Nacionalni park Plitvice, predeo terasastih terena, ispresecanih mnostvom jezera medjusobno povezanih kaskadama i tirkiznim slapovima. Plitvice leze severno od Knina, u podrucju Like, naseljenom vecinskim srpskim stanovnistvom. Centralno mesto u regionu, Titova Korenica, prvobitno se oduprlo SDS-u i svoj glas dalo lokalnim snagama, predvodjenim reformisanom komunistickom partijom, Strankom demokratskih promena (SDP). Serija populistickih skupova koje su izrezirali Babicevi ljudi konacno je oterala sa vlasti umereno rukovodstvo grada i vremenom ga zamenila tvrdolinijaskim clanovima SDS, lojalnim Kninu.

Krajem februara, razjarena masa srpskih nacionalista organizovala je jos jedan "miting istine", ovog puta u Plitvicama, u znak protesta protiv uspostavljanja hrvatske policijske stanice u nacionalnom parku.4 Optuzili su Zagreb da pokusava da "prisvoji" park i zahtevali ostavke rukovodilaca turistickog kompleksa. Samo nekoliko dana posle toga Milan Martic je uputio naoruzanu grupu ljudi, uglavnom civila u vojnim uniformama, da oruzanom silom nametnu volju demonstranata. Direktori parka su smenjeni a na njihovo mesto postavljeni ljudi lojalni Kninu. Jedan deo radnika je otpusten.

Hrvatska vlada je reagovala 30. marta, oznacivsi plitvicki ustanak kao "najgrublje krsenje ustava i zakona Republike Hrvatske.../cime se/ ugrozava suverenitet republike, ustavni poredak i prava gradjana.5 Plitvicki pobunjenici su upozoreni da vrate park prethodnom rukovodstvu i osoblju ili

ce se suociti sa intervencijom policije. Skrenuta im je paznja na primer Pakraca kada je odlucno intervenisala hrvatska policija.Zamenik hrvatskog ministra policije, Slavko Degoricija,6 stupio je u kontakt sa gradonacelnikom Korenice, Srbinom, Boskom Bozanicem. Medjutim, Bozanic mu je rekao da nema kontrolu nad Marticevim ljudima. Oni su dosli iz Knina i nametnuli svoju volju.Degoricija je poslao interventni vod. Ovog puta su se Srbi bolje pripremili i na silu uzvratili silom.Specijalne jedinice hrvatske policije stigle su u pet sati ujutro 31. marta, na uskrsnji vikend. Marticevi ljudi vec su podigli barikade i cekali u zasedi. Na cetvrtom kilometru, u dubini parka, kolona vozila je bila napadnuta. Razmena vatre je trajala petnaest minuta. Ispaljena je jedna raketa na kamion pun hrvatskih policajaca, ali nije eksplodirala. Jedinice hrvatske policije su bile brojnije i bolje naoruzane od pobunjenika. U borbi za osvajanje lokalne poste, izgubljeni su prvi ljudski zivoti u ovom ratu, po jedna sa svake strane: poginuli su Josip Jovic, policajac, star nesto vise od dvadeset godina, i Rajko Vukadinovic iz Korenice, star tridesetak godina, nekada mesni kasapin a sada pripadnik naoruzanih srpskih snaga. Ovaj Hrvat i ovaj Srbin prve su zrtve secesionistickih ratova u Jugoslaviji.

Dok je svet jos uvek bio zaokupljen posledicama Zalivskog rata u kojem su multinacionalne snage izbacile iracke trupe iz Kuvajta, prvi slucaj prolivanja krvi izazvao je sok sirom Jugoslavije, polarizujuci u jos vecoj meri javno mnjenje dva najbrojnija naroda. U Beogradu, ekstremno nacionalisticki Srpski pokret obnove optuzio je hrvatsku vladu za "ratno huskanje" i upozorio da "celokupan srpski narod", u Jugoslaviji i u dijaspori, stoji iza Srba u Hrvatskoj. Prvi put, srpska vlada je zvanicno priznala postojanje Babiceve samoproglasene "Srpske Autonomne Pokrajine Krajine". SPS, Miloseviceva vladajuca partija u Srbiji, hitno je uputila "delegaciju" u Knin da proceni koju "vrstu pomoci" bi Srbija mogla da stavi Srbima iz Hrvatske na raspolaganje. U Sarajevu je lider bosanskog ogranka SDS-a Radovan Karadzic zahtevao formiranje oruzanih snaga srpskog naroda sirom srpskih zemalja u Jugoslaviji. Zajedljivo je podsetio savezne organe da nisu izvrsili svoju ustavnu obavezu. Dogadjaji na Plitvicama su, rekao je, predstavljali "najveci poraz Predsednistva Jugoslavije, koje cak nije bilo u stanju da sprovede sopstvenu odluku o razoruzavanju paravojnih jedinica." Izjavio je da federalna

Armija vise ne uziva poverenje koje je zadobila proslog avgusta kada je spasila Knin od hrvatske oruzane intervencije.7Armija je brzo odgovorila. U Beogradu, Jovic je sazvao hitnu sednicu Predsednistva. Da bi se smanjila napetost na Plitvicama, zahtevalo se sprovodjenje plana od cetiri tacke:

1. Potpuni i bezuslovni prekid vatre
2. Da JNA obezbedi postovanja prekida vatre
3. Povlacenje svih policijskih snaga iz regiona
4.Podizanje borbene gotovosti u odredjenim jedinicama Jugoslovenske narodne armije

Po drugi put je za samo dva meseca Armija bila na ulicama hrvatskih gradova. Do sledeceg jutra, 1. aprila, oklopne jedinice JNA su zauzele polozaje na svim vaznijim mostovima, javnim objektima i raskrsnicama u tom podrucju.

Medjutim, JNA jos uvek nije ponudila onu vrstu pomoci koju su ocekivali srpski pobunjenici, a koju ce vremenom - mada ne u tom trenutku - i dobiti. Gradonacelnik Korenice Bozanic je, u ranim jutarnjim casovima, 31. marta, uputio hitan teleks u Beograd, trazeci pomoc, uz

preterivanja koja su karakteristicna za lidere SDS-a: "Potpuno smo opkoljeni. Preduzmite hitne mere, inace cemo svi biti likvidirani." Ojadjeno se zalio da je Armija stigla tek osam sati od izbijanja oruzanog sukoba. Dok su hrvatske snage uspostavljale kontrolu u regionu, telefonom se javio Radio Beogradu i u glavnoj, podnevnoj emisiji vesti izjavio:

"Armija je konacno stigla, ali mi smo njenom akcijom krajnje nezadovoljni. Smatramo da je u ovoj kriticnoj situaciji toliko zakasnjenje neprihvatljivo. Dva coveka su ubijena a veliki broj je ranjen. Osecamo se nezasticeni i izlozeni ogromnom riziku, pa pozivamo celokupnu demokratsku javnost u Jugoslaviji da podigne glas protiv besprimernog terora hrvatske zandarmerije."8

I, zaista, Hrvati su imali razloga da budu zadovoljni delovanjem JNA. Njena uloga u sukobu svela se na prevozenje ranjenika helikopterom do bolnice. Inace, hrvatskoj policiji su ostavljene odresene ruke da izvrsi zadatak koji joj je postavljen. Uhapseno je dvadeset devet srpskih pobunjenika, od kojih su, prema tvrdnjama hrvatskog ministarstva unutrasnjih poslova, osmorica bili u uniformama srpskih specijalnih jedinica, dok su ostali bili civili u uniformama.

Tudjman je, 1. aprila, odbacio naredjenje saveznog Predsednistva od prethodnog dana da povuce svoje policijske snage, izjavljujuci da ce na Plitvicama policijska stanica biti uspostavljena i opremljena "s onoliko snaga koliko je potrebno za odrzavanje reda i mira." Usledila je jos jedna runda opasnog poigravanja strpljenjem hrvatske i savezne vlade, sada prvi put ispoljenog kao neprijateljsko odmeravanje snaga oklopnih jedinica - JNA, sa jedne, i hrvatske policije, sa druge strane. Kadijevic je trazio od Predsednistva da ovlasti Armiju da dejstvuje ako se hrvatska policija ne povuce do 13 sati, po lokalnom vremenu. Te noci, hrvatske specijalne jedinice su se povukle, ali su zamenjene sa devedeset policajaca iz redovnog sastava, iz obliznjeg Gospica.

Cela je Krajina bila naostrena poput seciva brijaca. Selo Kijevo, udaljeno petnaest kilometara od Knina i naseljeno iskljucivo Hrvatima, bilo je sa svih strana okruzeno srpskim selima (enklava unutar enklave). Prvog aprila, stanovnike je zahvatila nervoza. U ranim jutarnjim casovima, kraj prvih seoskih kuca, eksplodirala je bomba i, iako nije izazvala nikakve stete niti je bilo ko povredjen, upozorila je stanovnike do koje je mere njihov polozaj bio nesiguran. Na prilazima selu su podigli barikade.

U Kninu su srpske vlasti pocele da sastavljaju spiskove vojno sposobnih muskaraca spremnih da se bore. Hvalile su se da mladi Srbi u redovima cekaju da se dobrovojno prijave za borbu, nakon plitvickih dogadjaja. Na protestnom mitingu Milan Martic je izjavio da "je predsednik Srbije obecao da ce poslati oruzje".9 Rekao je da, ako JNA ne preduzme korake protiv nove hrvatske policijske stanice u Plitvicama, onda ce "ih Krajina isterati na nacin koji smatra prikladnim". Trideset hiljada ljudi se dobrovoljno prijavilo da brani krajinske Srbe, istakao je. Tog istog dana, ali mnogo kasnije, u gluvo doba noci, serija eksplozija u Kninu raznela je pekaru i kafic, oba objekta u vlasnistvu Hrvata.

Plitvice su uzburkale talase straha koji ce preplaviti celu Jugoslaviju. Gurnule su Slovence korak napred na putu prema secesiji. Za njih je intervencija JNA znacila samo opasan nagovestaj onoga sto ce se ubuduce dogadjati. Predsednik Kucan je to smatrao dokazom da JNA pokusava da ucrta nove unutrasnje granice Jugoslavije. Najavio je da ce hitno traziti od slovenacke Skupstine da

usvoji proglas o suverenitetu jer se, kako on kaze, u slucaju puca JNA, Skupstina mozda nece moci ni sastati, a kamoli proglasiti bilo sta.

Narednog dana, 2. aprila, Franjo Tudjman je odlucio da sledi isti primer. Obratio se skupu Hrvatske mladezi, izjavljujuci da bi Jugoslaviju trebalo preurediti kao konfederaciju suverenih republika, svaku sa svojim oruzanim snagama. Takodje, rekao je da, ukoliko se Slovenija jednostrano otcepi, Hrvatska "nece ostati ni dan duze" u federaciji. I nece dozvoliti oduzimanje ni pedlja hrvatske zemlje.10

Bio je to buran i zloslutan uskrsnji vikend. Oblaci rata nadvili su se nad Hrvatskom, a na kratko se i oluja prolomila. Pale su prve zrtve rata u kontinentalnoj Evropi, od 1948. godine.11 Stavovi obeju strana su se zaostravali. Jugoslavija je napravila jos jedan - i po misljenju nekih od ucesnika - svestan korak prema ratu. A 200 zaprepascenih i uplasenih italijanskih turista, navodno prvih zitelja Zapadne Evrope koji su sticajem okolnosti stekli uvid u nastupajucu tragediju, proveli su dvadeset cetiri sata usred zestokih borbi, da bi u osam sati ujutro narednog dana bili prebaceni iz iznenada stvorene ratne zone u turisticka odmaralista na dalmatinskoj obali. Turisticka sezona l991. je vec otpocela, iako je ova privredna grana prolazila kroz najgoru godinu u protekle tri decenije. Strani turisti uglavnom nisu imali predstavu sta se dogadja u unutrasnosti zemlje. Medjutim, Hrvatskom je zavladala atmosfera zlokobnog iscekivanja. Kao da je bila zahvacena osecanjem nekakve uzasne neminovnosti. Do pravog rata je preostalo manje od tri meseca.

Medju onima koji su u Plitvicama bili uhapseni, pa potom oslobodjeni, nalazio se i sekretar vukovarskog ogranka SDS-a, Goran Hadzic. Njegovo ime u to vreme nije znacilo gotovo nista. Medjutim, ono ce uskoro postati veoma poznato. Babiceva pobuna se sirila izvan granica Kninske krajine. Ravnica istocne Slavonije, ravnicarski, ranjivi, plodan predeo koji se prostirao prema dunavskoj dolini na istok i cija su kukuruzna polja generacijama hranila centralnu Evropu, pocela je da se talasa uz zvuke srpskog i hrvatskog nacionalizma. Ovu su zemlju vekovima obradjivale nacionalne zajednice, previse brojne da bi se pojedinacno navodile. Hrvati, Srbi, Cesi, Slovaci, Rusini, Italijani, Madjari, i do 1945. Nemci, ziveli su zajedno na ovom juznom rubu Austrougarskog carstva. Uprkos sudaru dve velike imperije, na njenom severu i jugu, Slavonija je stotinama godina negovala tradiciju miroljubivog zajednickog zivota.

Pa ipak, u dvadesetom veku doslo je do napuklina u ovom osetljivom visenacionalnom mozaiku. Novonastale napetosti ce izraz naci u medjunacionalnom sukobu. Prava podela u Slavoniji nije bila izmedju Srba i Hrvata, vec izmedju starosedelaca i dosljaka. Starosedeoci svih nacionalnosti imali su u tim krajevima korene jos od petnaestog ili sesnaestog veka. Nakon stvaranja Jugoslavije, 1918. godine, potresla su ih dva uzastopna talasa pridoslica iz drugih delova nove drzave - prvi, posle 1918, zatim i drugi, posle 1945. godine. Starosedeoci su govorili s prezirom o svojim novim susedima, dosljacima, izbeglicama sa juga, koji su se useljavali u domove ubijenih ili proteranih nemackih ili madjarskih porodica, nakon dva svetska rata. Slavonija se smatrala juznom granicom centralne Evrope i zivot u njoj se odvijao pod civilizatorskim uticajem becke hegemonije. Oni koji su dosli sa juga poticali su iz podrucja koja su vekovima bila pod jarmom otomanskih Turaka, ili iz Hercegovine, zemlje koja je oduvek bila plodno tle za nacionaliste. Bez obzira na nacionalnost, starosedeoci su dosljake smatrali varvarima.

Dogadjaji na Plitvicama uneli su nemir u Slavoniju. SDS je odmah zahtevala da se celo podrucje pripoji Srbiji. Sirom prostrane ravnice, u srpskim selima i gradovima, barikade su postavljane i uklanjane, dizale se i spustale kao igla na barometru sumnjicenja i straha koji su poceli da hvataju koren, hranjeni paranoicnom retorikom celnika SDS. Formirale su se oruzane seoske straze kao odgovor na vec postojece u podrucjima sa vecinskim hrvatskim stanovnistvom. Postalo je opasno, na nekim mestima i nemoguce putovati na duze relacije, posebno nocu i posebno van glavnih puteva, zbog straha od ilegalnih patrola, sastavljenih od naoruzanih a cesto i maskiranih ljudi, koje su zaustavljale putnike.

Radikalni aktivisti HDZ-a su cinili sve sto su mogli da izazovu sukob. Sredinom aprila, grupa pripadnika HDZ-a, iz samog vrha ove stranke, predvodjeni Gojkom Susakom, jednim od najblizih saradnika predsednika Tudjmana, koji je licno, bogatstvom stecenim proizvodnjom pica u Otavi, pomogao finansiranje Tudjmanove izborne kampanje 1990. godine - posetila je oblasnog sefa policije, Josipa Rajlha-Kira. Iako je Kir bio mesovitog nemacko-slovenackog porekla, smatrao se Hrvatom. Bio je umerenjak koji je neumorno radio, sa obe strane naglo stvorene linije fronta, na uklanjanju barikada i ponovnom uspostavljanju uzajamnog poverenja. Sada je Susak trazio od Kira da ga odvede, kroz kukuruzista i duz seoskih puteva, koji su presecali Slavoniju, do periferije Srbima naseljenog Borova Sela, u blizini grada Vukovara, na Dunavu.

Kir je bio protiv tog izleta. Znao je da bi to uzburkalo strasti lokalnih Srba. Medjutim, morao je na to, pod pretnjom, da pristane.

Ulazeci u selo, Susak i njegovi pratioci su opalili tri ambrust" rakete na naselje. "Oni su ludi", kasnije se poverio Kir jednom kolegi, zgadjen i u neverici.12 Jedna raketa je pogodila kucu; druga je zavrsila u krompiristu, ali nije eksplodirala. Prikazana je kasnije na beogradskoj televiziji kao dokaz hrvatske agresije. Petar Gracanin, savezni ministar za unutrasnje poslove, poneo je granatu koja nije eksplodirala na sastanak saveznog Predsednistva da bi, zahtevajuci objasnjenje, sa velikom pompom, njome mahao pred hrvatskim predstavnikom Stipom Mesicem. Mesic je ostao bez reci. Bez sumnje, bio je to nicim ne isprovocirani akt agresije ekstremista iz Mesiceve partije, koji je imao za cilj da izazove medjunacionalni sukob.13

Tri ispaljene rakete nisu izazvale zrtve u Borovu Selu ali je to srpskim stanovnicima dalo tako potreban izgovor da ojacaju svoju odbranu. Kir je nastavio mukotrpne napore na uspostavljanju poverenja izmedju Srba i Hrvata.

U naredne dve nedelje napetost je samo rasla. Svoju porodicnu kucu Kir je pretvorio u utvrdjeni komandni policijski punkt. Bio je svestan da je, zbog spremnosti da pregovara sa Srbima, i zbog pokusaja da ublazi napetosti tamo gde god su se podizale nove barikade, i njegov zivot u opasnosti od hrvatskih ekstremista. U kuci mu je postavljena stalna policijska straza. Poceo je iz noci u noc da spava u uniformi i sa cizmama na nogama.

Susakov izlet je zapalio sporogoreci fitilj. Onda se, u prvomajskoj noci, dogodilo nesto sto je verovatno vise od bilo cega drugog usmerilo Hrvatsku nepovratno na put u otvoreni rat. Cetiri hrvatska policajca iz Osijeka su saznala da na jednom od seoskih puteva koji vode u Borovo Selo

nema straze. Na tom putu bila je postavljena samo jedna barikada, odnosno, nekoliko preprecenih poljoprivrednih masina - bez strazara.

Prvi maj je bio tradicionalni radnicki praznik. Mestani Borova Sela su istakli zastave, jugoslovenske, sa komunistickom petokrakom zvezdom. Cetiri osijecka policajca dovezla su se u selo u gluvo doba noci, prosavsi pored barikade bez straze, odlucni da skinu jugoslovensku zastavu postavljenu u centru Borova Sela i zamene je hrvatskom, sa simbolom koji su Srbi mrzeli - stitom od crveno belih polja, sahovnicom.Ta im se namera tragicno osvetila. Srbi iz Borova Sela nisu, u toku noci, selo ostavili bez straze. Hrvatske policajce je zasula kisa metaka. Dvojica su ranjena, a druga dvojica su uspela da pobegnu. Ranjeni policajci su zarobljeni.

Disciplina je popustala u Tudjmanovoj policiji. Priliv tolikog broja mladih Hrvata, unapredjenih na istaknute polozaje, kojima po iskustvu i godinama nisu bili dorasli, oslabio je lanac komandovanja i odgovornosti. U Osijeku, trecem po velicini gradu u Hrvatskoj i prestonici Slavonije, Kir vise nije kontrolisao svoje jedinice. Celnici ekstremnog krila HDZ-a stekli su premoc i u policiji i javnim institucijama. Nikada se nije tacno utvrdilo ko je dao sudbonosno naredjenje za ono sto je usledilo ujutro, 2. maja i sto se zavrsilo tragicno.

Dvojica policajaca, koji su uspeli pobeci, vratili su se u Osijek i opisali sta se dogodilo njihovim kolegama. Pun autobus hrvatskih policajaca narednog se jutra okupio u Vinkovicima i krenuo za Borovo Selo; bili su odlucni da izbave ranjene kolege. Uleteli su pravo u masakr. Selo je bilo u stanju pripravnosti zbog upada prethodne noci. Pripadnici srpske seoske milicije su cekali spremni za borbu. Rasporedili su se duz sela, stiteci raskrsnice, dok su glavnu ulicu drzali na nisanu sa krovova okolnih kuca. Izmedju 10 i 11 sati, kada je hrvatski autobus sa policajcima usao u selo, naoruzani Srbi su spremno otvorili vatru. Ubijeno je dvanaest Hrvata a vise od dvadeset ih je ranjeno.14

Dogadjaji u Borovu Selu su izazvali radikalnu promenu javnog mnjenja u Hrvatskoj. Do bezumlja se poceo demonizovati srpski "unutrasnji neprijatelj". Hrvatski mediji su pokrenuli kampanju koja je pothranjivala najmracnije izlive hrvatske "srbofobije." Hrvatski radio i televizija su poceli redovno da Srbe iz Slavonije nazivaju "cetnicima", a cesto i "teroristima". Zagrebacka televizija je prikazala snimke leseva dvanaestorice ubijenih, tvrdeci da rezultati autopsije dokazuju da su umoreni mucenjem a potom unakazeni. Stampa je obilato koristila horor terminologiju. Novine su pisale da su policajci ubijeni od "zverskih cetnickih ruku". Pre nego sto su izdahnuli, oci su im iskopane a vratovi prerezani. Jedan zagrebacki dnevni list je isao cak tako taleko da objavi apsurdnu tvrdnju da je "potpuno jasno da su hrvatski policajci zrtve ozloglasene rumunske tajne policije, Sekuritatee. Bezeci iz svoje zemlje da bi izbegli kaznu, brojni agenti Sekuritatee su presli Dunav i nasli utociste u srpskoj drzavnoj tajnoj policiji. Tridesetoro ih je ubijeno u Borovu Selu. Radilo se o profesionalnim placenicima a njihovi lesevi su odneti do Dunava i baceni u reku".15

Ekstremni srpski nacionalista Vojislav Seselj pojavio se na beogradskoj televiziji hvaleci se da su njegovi "cetnici" ucestvovali u dogadjajima u Borovu Selu. Radmilo Bogdanovic, blizak Milosevicev saradnik i, do marta 1991, srpski ministar unutrasnjih poslova, kasnije je priznao da je Srbija naoruzala Srbe iz Borova Sela. Prozivajuci srpsku opoziciju, Bogdanovic je upitao:

"Gde je /tada/ bila opozicija? Da nismo opremili nase Srbe, ko zna kako bi prosli u napadu Hrvatske nacionalne garde na Borovo Selo?"

U Zagrebu, Tudjmanovi ministri su se okupili, vidno potreseni, na vanrednoj sednici Drzavnog saveta. Niko nije ocekivao gubitak tolikih ljudskih zivota. Njihovo raspolozenje se podudaralo sa javnim mnjenjem. Mnogi su poceli da vrse pritisak na Tudjmana da hrvatski Sabor odmah proglasi suverenitet. Tudjman se odupirao. Medjutim, ideja o preuredjenju Jugoslavije u konfederaciju suverenih drzava, koja je Tudjmana zaokupljala mesecima, izgubila je podrsku njegovih ministara. Oni su sada bili ubedjeni da je Srbija, a ne samo Srbi u Hrvatskoj, odlucna da zaustavi, ako treba i krvoprolicem, napredovanje Hrvatske ka punom suverenitetu.

U ranim jutarnjim casovima 3. maja, Tudjman je dao izjavu za javnost koju je emitovao hrvatski radio. Njen ton je bio svecan i uznemirujuci. Po prvi put je upozoravao javnost na mogucnost rata:"

Doziveli smo najtragicniji dan u kratkoj istoriji nove demokratske vlasti, godinu dana nakon pobede mlade demokracije u Hrvatskoj. Suocavamo se, mogu da kazem, sa pocetkom otvorenog rata protiv Republike Hrvatske

"Identifikovao je neprijatelja: dogmatski komunizam JNA ujedinio se sa velikosrpskim imperijalistima da ugusi demokratiju i uspostavi "Srboslaviju." Optuzio je vladu Srbije da salje svoje ljude u Hrvatsku da naoruzaju i pripreme srpsku manjinu u republici za oruzani ustanak. Upozoravajucim tonom je zahtevao od hrvatskog naroda da "bude strpljiv i da ne odgovora na pozive onih (hrvatskih ekstremista) koji zagovaraju spontani otpor." Koristeci radikalo promenjeno javno mnjenje zahvaljujuci dogadjajima iz Borova Sela, Tudjman je pozvao na oruzje, obecavajuci da ce se, ukoliko sva ostala sredstva za obezbedjivanje slobode Hrvatske ne uspeju, Hrvatska mobilisati i braniti "svaki pedalj" svoje teritorije:

Ukoliko se takva potreba javi, ako se bude moralo ustati sa puskom u ruci i braniti sloboda i suverenitet Republike Hrvatske, onda cemo to uciniti. Na taj put cemo krenuti samo kada svi ostali putevi budu zatvoreni. Ali, necemo prezati ni od zrtava ako to bude potrebno. Budite uvereni da ce hrvatska Vlada, hrvatski Sabor i ja licno preduzeti sve potrebne mere za odbranu slobode, demokracije, integriteta i suvereniteta Republike Hrvatske.

Sa vec stecenim iskustvom iz Pakraca i Plitvica, Armija je krenula na Borovo Selo. Do ranih poslepodnevnih casova 3. maja vec je bila postavila oruzani obruc oko sela, stiteci posebno prilazni put iz Vukovara.

Vlada Srbije je odgovorila jasno i bez odlaganja na Tudjmanove otvorene optuzbe da podstice ustanak i kuje tajne ratne planove. "Svu odgovornost za krvoprolice u Borovu Selu snose nadlezni organi Republike Hrvatske, posebno hrvatsko ministarstvo unutrasnjih poslova koje je, bez ikakvog razloga, izvrsilo oruzani napad na Borovo Selo. Hrvatska vlada nije izvrsila napad samo na pojedince", dodala je zloslutno, "vec na celokupan sprski narod." Srpski lideri su postajali sve kriticniji prema saveznim organima, posebno Armiji, zbog neuspeha da odbrani Srbe van Srbije.

Pod pritiskom zahteva velikog broja govornika u srpskoj skupstini i na televiziji, 4. maja se sastalo savezno Predsednistvo koje je ovlastilo JNA da intervenise kako bi razdvojila sukobljene strane. A, takvih je sukoba bilo mnogo. U toku maja, jedva da je prosao dan bez dodatnih najava rata koji ce narednog meseca zahvatiti Slavoniju: bomba koja je unistila fasadu kuce u Lipiku; vlasnik kafica iz Vinkovaca koga su ubili neidentifikovani maskirani ljudi kod jedne zapreke na putu: cetrdesetoclana banda koja je napala administrativnu zgradu policije u Erdutu, u blizini Osijeka.

Glasove onih koji su pozivali na umerenost zaglusivali su oni koji su prorokovali propast i savetovali vojnu spremnost. Rajhl-Kir, koji je mesecima radio na vracanju uzajamnog poverenja izmedju Srba i Hrvata poceo je da uvidja svu beznadeznost svojih napora. Bio je uveren da mu je zivot u opasnosti. Trazio je od ministra policije Boljkovca da ga premesti u Zagreb, preklinjuci ga: "Molim Vas, spasite me. Ja poznajem situaciju ovde jako dobro. Izgubicu zivot. Gubimo kontrolu, ovde dole." Zagrizeni aktivisti HDZ-a, medju kojima je i Gojko Susak, rekao je Kir Boljkovcu, da su stvari uzeli u svoje ruke. Oni su uporno minirali njegove napore da se priblizi Srbima. Boljkovac je prvobitno rekao Kiru da ne bude "detinjast", a onda je, krajem juna, kada je konacno postao svestan pretnje koja se nadvila nad Kirovom glavom, pristao da ga povuce u hrvatsku prestonicu. Medjutim, bilo je suvise kasno. Kira su ubili ekstremisti HDZ-a, 1. jula, dan pre nego sto je trebalo da napusti Slavoniju. Sta je mogao biti recitiji nagovestaj pravca kojim je Hrvatska krenula tih kriticnih nedelja, sto su vodile do izbijanja opsteg rata, nego da su Kira umerenost i pomirljivost u pristupu Srbima kostali zivota, dok su Susaku njegove aktivnosti, podstrekavanje napetosti i provociranje sukoba pribavile kasnije jedno od najuglednijih mesta u Tudjmanovoj vladi. Kao ministar odbrane, bio je drugi posle Tudjmana.

Dogadjaji iz proleca 1991. oznacili su preokret. Posle Milosevicevog tajnog sastanka sa Tudjmanom u martu, u Karadjordjevu, dva lidera su se slozila da je Jugoslavija mrtva i da ce doci do stvaranja tri ili vise novih drzava. Ono oko cega se srpski i hrvatski lideri nisu saglasili bilo je pitanje koje ce teritorije pripasti novim drzavama. Hrvatski rat za nezavisnost, kada je do njega doslo, nije se vodio oko prava Hrvata na secesiju; to im je pravo Milosevic vec bio priznao. Vodio se oko teritorija koje ce Hrvatska moci da "iznese" iz Jugoslavije. Rat iz 1991. izmedju dve, iako precutno, ali ipak medjusobno priznate nove drzave pretvorice se u otimacinu teritorija.

Oba predsednika su igrala dvostruku igru, govoreci za javnost jedno, posebno za medjunarodnu upotrebu, a radeci sasvim suprotno. Tudjman je stalno insistirao na nepovredivosti republickih granica, zahtevajuci priznavanje hrvatskog suvereniteta unutar postojecih granica, a sve je vreme kovao tajne planove da bi to isto pravo osporio Bosni i Hercegovini. Na slican nacin, Milosevic je tvrdio da je njegova republika tezila ocuvanju teritorijalnog integriteta Jugoslavije, a uporno je sprovodio plan da pusti Hrvate i Slovence da odu, ali da zadrzi u okvirima Jugoslavije podrucja Hrvatske sa srpskom vecinom, cak i silom ako bude potrebno. Do marta, Milosevic nije vise bio za Jugoslaviju; bio je za ono sto se svodilo na Veliku Srbiju, sto je njegov covek u Predsednistvu, Borisav Jovic kasnije i priznao:

Milosevic i ja smo odlucili da ogranicimo vojna dejstva na one teritorije u Hrvatskoj u kojima su Srbi zeleli da ostanu sa nama. Zastiticemo ih od hrvatskih vlasti i od hrvatskih paravojnih

jedinica. Znali smo da cemo morati da povucemo Armiju iz onih delova koji ocito nisu mogli da ostanu u Jugoslaviji i da zatvorimo oci sto se tice naoruzavanja Srba.

Iako su Plitvice bile svojevrsna prekretnica, hrvatsko rukovodstvo kao da jos uvek nije bilo svesno te cinjenice, ili ako jeste, nije to zelelo da prizna. Prema Jovicevim tvrdnjama:

Armija je pocela da menja stav. Shvatila je da je jedina njena uloga u to vreme bila da stiti one delove Jugoslavije u kojima ju je narod smatrao svojom vojskom, gde nije morala da se bori protiv naroda. U sustini, to je bila linija koja je oznacavala srpske teritorije u Hrvatskoj. Od tada, poceli smo da se pripremamo za odluku (saveznog Predsednistva), koja ce biti usvojena u maju - odluku da se Armija upotrebi za zastitu Srba u Krajini i da deluje kao tampon izmedju hrvatske i srpske strane.

Za Knin, kolevku pobune, intervencija Armije je konacno bila znak da ce Srbi dobiti podrsku Beograda, koja im je bila potrebna. Milan Martic se sada mogao pripremati za rat siguran da ce JNA, pod izgovorom da brani Jugoslaviju ili razdvaja zaracene nacionalne grupe, stititi njegove pobunjene teritorije od legalno konstituisanih vlasti Republike Hrvatske. Pocela je da se topi uzajamna sumnjicavost koja je postojala izmedju krajinskih pobunjenika i JNA. Martic je priznao da se nakon Plitvica njegov odnos prema JNA promenio:

Bilo je kontakata sa JNA u to vreme, ali ja licno nisam ucestvovao u tome. JNA je bila prilicno ravnodusna prema onome sta se dogadja, sa izuzetkom malog broja sprskih rodoljuba medju oficirima JNA. Medjutim, kada je Milosevic video da Hrvatska postaje sve agresivnija prema Krajini, podigao je glas i na odredjen nacin nam dao podrsku, oruzje za odbranu. Znao sam da ce to toga doci... Pripadnici JNA koji su bili na nasoj strani, kao i ljudi iz policijskih krugova, dobili su odredjene signale da se pripreme za rat. To je znacilo da cemo dobijati oruzje, i drugu logisticku i materijalnu pomoc. Pomoc je stizala iz obliznjih garnizona JNA, od oficira koji su bili ili Jugosloveni ili Srbi. Pomoc o kojoj govorim dolazila je iz obliznjih kasarni JNA, ne iz Srbije, kao sto bi mnogi zeleli da predstave. U okolini su postojala mnoga skladista.

Medju stranim dopisnicima u Beogradu kolala je sala koja je postala opste mesto: na engleskom jeziku nema dovoljno nacina da se kaze "izmaci se sa ivice ambisa". Izgledalo je da je Jugoslavija provela vise od godinu dana prilazeci i uzmicuci sa ruba provalije. Ista fraza se toliko cesto koristila u vestima koje su se slale iz Jugoslavije da su u redakcijama novina sirom sveta urednici poceli da sumnjaju da njihovi dopisnici dizu laznu uzbunu. Medjutim, do kraja maja, kada su zemlju vec uveliko zahvatile letnje zege, mesta za salu vise nije bilo. Uskoro, prilike za uzmicanje vise nece biti.

Biljeske:

1 Srbi su sacinjavali cetrdeset sest odsto stanovnistva, Hrvati trideset sest odsto.

2 Vasiljevic je bio besan, sipajuci optuzbe Mesicu u lice; Mesic mu je uzvracao istom merom. Uzivao je sto bar jednom on ima prednost. "Ja sam vas vrhovni komandant", vikao je, podsecajuci na svoju funkciju u saveznom Predsednistvu, sto je Vasiljevica veoma iritiralo, " naredjujem vam da sednete." Tada su obojica sela i zajedno u slast pojela pasulj u drustvu sa saveznim ministrom unutrasnjih poslova, Petrom Gracaninom i hrvatskim ministrom unutrasnjih poslova, Josipom Boljkovcem. Pre nego sto je poceo da jede, Boljkovac je brze-bolje zamenio tanjir sa Gracaninom, objasnjavajuci kasnije Mesicu dok su se vracali kolima za Zagreb: "Mozda su hteli da me otruju!" "A, sta ako su mene hteli otrovati?" upitao ga je Mesic. Boljkovac je odgovorio: "Pa, Stipe, u svakom ratu ima zrtava!"

3 Financial Times, 27. jun, 1991.

4 Strategija hrvatskog Ministarstva unutrasnjih poslova bila je da prosiri i ojaca mrezu svojih policijskih stanica sirom republike, pre svega u podrucjima sa vecinskim srpskim stanovnistvom. U te stanice bi se doveli ljudi, regrutovani posle izbora, kao deo Tudjmanove kampanje ciscenja hrvatskih policijskih snaga od Srba. Time se moze objasniti zbog cega je toliki broj sukoba u periodu pred izbijanje opsteg rata bio vezan za kontrolu policijskih stanica.

5 Izjava hrvatskog zamenika ministra unutrasnjih poslova, Ivana Brezaka na hrvatskoj televiziji, 30. marta 1991. godine.

6 Slavko Degoricija je dosao na mesto Jurica kao jedan od zamenika ministra unutrasnjih poslova. Juric je smenjen zbog navodne krivice za zrtve na Plitvicama.

7 Vidi Glavu sedam ove knjige " Ostaci zaklanog naroda".

8 Radio Beograd, 31. mart, 1991.

9 Ovakva izjava je razbesnela Milosevica, koji je kasnije pitao Babica: "Zasto se ne resis te budale /Martica/?" Martic je, medjutim, kasnije postao Milosevicev verni saveznik u internoj borbi izmedju Milosevica i Babica. Milosevic je, s druge strane, u pokusaju da nametne kontrolu nad Krajinom, nekoliko puta menjao saveznike

10 Radio Zagreb, 2. april, 1991.

11 Sa izuzetkom Severne Irske, koja ne pripada kontinentalnoj Evropi ili puca grckih pukovnika, koji se ne moze tretirati kao rat, ili pak sovjetske invazije na Madjarsku i Cehoslovacku.

12 Zlatko Kramaric, gradonacelnik Osijeka.

13. Jedan od Susakovih pratilaca te noci, Branimir Glavas, kasnije se hvalio da mu je Susak poklonio izvanrednu, neprobojnu pancirnu jaknu, kao nagradu za ucesce u akciji. I sam Susak, iako nikada javno nije priznao svoju ulogu u ovom incidentu, narocito otkako je postao ministar u Tudjmanovoj vladi, u uvijenom obliku je aludirao na dogadjaj 1992. godine, kada se, da bi

dokazao svoju nacionalnu pravovernost pred okupljenima na jednom predizbornom mitingu, hvalio da je ispalio prvi metak protiv "agresora" u istocnoj Slavoniji.

14 Cifre je objavio predsednik Tudjman. I beogradska i zagrebacka stampa su u pocetku objaviljivali neprecizne brojke; svaka novina je baratala razlicitim podacima o broju zrtava.

15 Vjesnik, 7. maj, 1991. Tvrdnja je apsurdna i za nju nema dokaza. Medjutim, tipican je primer sadrzine i nacina izvestavanja koji ce dominirati u hrvatskoj stampi, i sirenjem terora raspaljivati javno mnjenje.

RAZGOVOR GLUVIH: POSLEDNJA PROIGRANA SANSA, MAJ – JUN 1991.

Citavog tog proleca i leta lideri jugoslovenskih republika odrzavali su seriju sastanaka pokusavajuci da izglade razlike u stavovima o buducnosti zemlje. Putujuci cirkus predsednickih sastanaka na vrhu otisnuo se na put. Savezno Predsednistvo se sastajalo u prosirenom sastavu - pored osmorice "ex officio" clanova sastancima su prisustvovali republicki predsednici i ministri spoljnih poslova i odbrane. Najodgovornije licnosti u zemlji srele su se u najmanje sest navrata, licem u lice, u istoj prostoriji, da bi "raspravljali" o buducnosti Jugoslavije. Na svakom od ovih sastanaka, glavni ucesnici su koristili priliku da jos jednom iznesu svoje prigovore i dokazu ispravnost svojih stavova. Pregovora zapravo jedva da je i bilo, nije bilo ni kompromisa, nije bilo napretka. Predsednik Hrvatske, Franjo Tudjman odbacio je ove skupove na visokom nivou, tvrdeci da predstavljaju "razgovor gluvih." Bila je to poslednja i proigrana sansa da Jugoslavija izbegne rat.

Stena, na koju bi se uvek nasukala rasprava, bila je ocita protivurecnost u tumacenju dva sustinska clana Zavrsnog akta iz Helsinkija: principa samoopredeljenja naroda i principa nepovredivosti granica. Svetinja savremenog srpskog nacionalizma bilo je jedinstvo; svi Srbi u jednoj drzavi. Milosevic nije osporavao pravo Hrvata ili Slovenaca da se otcepe. Ali je insistirao da Srbi iz Hrvatske imaju to isto pravo - da se otcepe od Hrvatske.1 U slucaju raspada Jugoslavije, tvrdio je, granice Jugoslavije bi se morale iznova iscrtavati.2 Poslednji put su unutrasnje granice Jugoslavije crtane 1945. godine.

Bez obzira na neuspeh predsednicke putujuce predstave da pronadje zajednicki jezik, Slovenija je, odlucno nastavljajuci sa pripremama za nezavisnost, u cemu joj je Hrvatska bila za petama, ojacala svoju pregovaracku poziciju. Referendum, odrzan u decembru 1990, pokazao je da je ogromna vecina njenih gradjana glasala za nezavisnost. Hrvatska je referendum odrzala 19. maja, u emocionalno veoma naelektrisanoj situaciji nakon dogadjaja u Borovu Selu. Rezultat je potvrdio ono sto se unapred znalo: vise od devedeset odsto gradjana izjasnilo se za resenje koje se svodilo na cistu secesiju.3 Medjutim, u Hrvatskoj su postojali problemi koje Slovenija nije imala, problemi koji su primoravali Hrvate da se obazrivije i sa manje zurbe otisnu na put u nezavisnost: krajinski Srbi su bojkotovali hrvatski referendum; na teritorijama pod njihovom kontrolom glasackih mesta nije bilo.4

I dok su srpski i hrvatski lideri provodili prolece i rano leto obrazlazuci jedni drugima medjusobno nespojive vizije buducnosti Jugoslavije, liderima manjih naroda u zemlji je postajalo sve jasnije da ce, ukoliko se Slovenija i Hrvatska otcepe, biti ostavljeni u krnjoj Jugoslaviji, u kojoj bi Srbi bili brojcano nadmocni. U leto 1991, bosanski predsednik Alija Izetbegovic i njegov makedonski kolega Kiro Gligorov uneli su dasak svezine u vec ustajale predsednicke susrete na vrhu. Predlozili su kao model za ustavno uredjenje zemlje ono sto je postalo poznato kao "asimetricna federacija." Ova formula je predvidjala da Srbija i Crna Gora budu srediste federacije (ili konfederacije), Bosna i Makedonija polu-samostalne ali konstitutivne republike, a Hrvatska i Slovenija onoliko suverene i autonomne unutar konfederacije, koliko su smatrale potrebnim. Izetbegovic i Gligorov su verovali da ce na ovaj nacin i zelja Srba za jedinstvenom drzavom i teznje Hrvata i Slovenaca za suverenitetom biti zadovoljene. Kada se putujuci predsednicki samit pocetkom juna dokotrljao do Sarajeva, predlog su privremeno podrzali i Milosevic i Tudjman.

Medjutim, uslovi koje je predvidjao ovaj predlog nisu bili do kraja jasni. Radilo se o ustavnom resenju koje je nudilo svim republikama sve. Bila je to i njegova prednost i njegova mana. Svoju ulogu u razgradjivanju plana Slovenci su odigrali na taj nacin sto su u Parlamentu u Ljubljani, 12. juna, manje od nedelju dana nakon sto je plan koji su ponudili Izetbegovic i Gligorov zapalio tracak nade da bi se ustavna pat-pozicija mogla prevazici, objavili da ce njihove pripreme za nezavisnost biti okoncane krajem meseca. Isto tako, Tudjman je vec najavio da ukoliko se Slovenija otcepi, Hrvatska nece ni "dan duze" ostati u Jugoslaviji.

Istog dana, 12. juna, predsednici Srbije, Hrvatske i Bosne okupili su se u drugom po velicini hrvatskom gradu, u antickoj luci Splitu, na dalmatinskoj obali, na sastanku dogovorenom u Sarajevu, da bi razmotrili plan Izetbegovica i Gligorova. Medjutim, na samom sastanku, nijedan od Izetbegovicevih mocnijih suseda nije zapravo bio spreman da raspravlja o njegovom predlogu. Kao i Slovenci, i Tudjman i Milosevic su u medjuvremenu vec za sobom ostavili suvise veliki deo puta koji su sami ucrtali. Uprkos zvanicnom Tanjugovom izvestaju, u kojem se navodilo da je "u toku razgovora jasno ispoljen maksimalan stepen otvorenosti i dobre volje", Izetbegovic je kasnije priznao da je morao stalno da "vrsi pritisak" na dvojicu svojih kolega da se vrate predlogu o asimetricnoj konfederaciji, a jedino o cemu su sve vreme Tudjman i Milosevic zeleli da razgovaraju bila je kantonizacija Bosne. Izetbegovic se vratio u Sarajevo potisten, iako jos nije u punoj meri bio svestan onoga sto ce se u najskorijoj buducnosti dogoditi. Izjavio je da se rec "kanton" nije koristila, bar ne u njegovom prisustvu, ipak priznajuci da se o etnickoj podeli njegove republike govorilo "izmedju redova". U stvari, o tome su raspravljale Miloseviceva i Tudjmanova delegacija, i to ne izmedju redova, vec iza njegovih ledja.

I dok je za javnost putujuci predsednicki karavan predstavljao prizor neuspelih pokusaja da se postigne dogovor o buducem ustavnom uredjenju Jugoslavije, u tajnosti su Hrvati i Slovenci odrzavali citav niz bilateralnih razgovora koji su imali za cilj uskladjivanje zajednickog bekstva iz federacije. Ti su razgovori zapoceti 1990. Tokom prvih meseci, Hrvatska je savetovala oprez. Tudjmanov savetnik Dusan Bilandzic, koji ce kasnije postati zamenik sefa hrvatskog ureda u Beogradu, priseca se jednog takvog sastanka na kojem je pokusao da ubedi Kucana u neophodnost cekanja. "Izdrzite jos malo", Bilandzic je rekao Kucanu. "Ako tome pridjete postepeno, korak po korak, onda i mi ostali mozemo sa vama - pored Hrvatske, i Bosna i

Hercegovina i Makedonija. Sacekajte antimilosevicevsku koaliciju." Medjutim, Slovencima je bilo lako, nisu imali srpsku manjinu, a Milosevic je jasno stavio do znanja da se Srbija nece boriti da zadrzi Slovence u Jugoslaviji. U aprilu, Slovenija i Hrvatska su potpisale sporazum o zajednickoj odbrani, obavezujuci se na uzajamnu pomoc i razmenu obavestajnih podataka.5 Tudjman je sporazum pogazio na sam dan prelaska JNA preko njegove teritorije na putu za Sloveniju.

Slovenci su ostavili Hrvate daleko iza sebe gotovo u svakom pogledu. Posle referenduma u decembru, slovenacka vlada je pristupila realizaciji sestomesecnog plana usaglasavanja zakonodavstva i izvrsnih akata kako bi se stvorili uslovi da zemlja do leta ostvari punu nezavisnost. Do juna je sve bilo zavrseno. Tri dana nakon susreta Tudjman-Milosevic-Izetbegovic u Splitu, 15.juna, sastali su se slovenacki i hrvatski lideri. Na tom sastanku, Slovencima je postalo jasno do koje mere su Hrvati nespremni. Prema Bavcarovim tvrdnjama:

Sastanak je bio sazvan da bi se usaglasilo sve sto je potrebno za 26. jun. Tada smo doneli odluku da to zajedno izvedemo, 25. ili 26. Stigli smo u Banske dvore, gde smo zatekli Tudjmana i njegove ministre. Objasnili smo mu sta cemo uraditi sa carinom, policijom, aerodromima, granicama. Bili su zapanjeni stepenom nase organizovanosti.

Hrvati, ciji je referendum bio odrzan mesec dana pre toga, nisu jos bili ni poceli sa pripremama za ostvarivanje pune drzavnosti. Postidjen tom razlikom, Tudjman je sa mnogo pompe pokusao da zabasuri nespremnost svoje republike. Rupel se seca, cak i posle toliko vremena, Tudjmanovog blefiranja na sastanku."

Objasnili smo Tudjmanu da su nasi novi zakoni spremni, i da zelimo da usaglasimo datume proglasenja nezavisnosti, jer je on tvrdio da zeli da izadje u isto vreme kad i mi. Radilo se o manje vise tajnom dogovoru. Krajnji rok je bio 26. jun. Mi smo se odlucili za 25. jun. Tudjman je insistirao da to treba da uradimo istog dana i u isto vreme. Slovenacka delegacija bila je iznenadjena cinjenicom da hrvatska vlada jos nista nije pripremila. Zamalo da dodje do svadje izmedju Tudjmana i jednog od njegovih ministara, Franje Gregurica, jer je Tudjman rekao: "I mi smo sve pripremili, sve zakone, sve je spremno." A Greguric je odvratio: "Ne, gospodine predsednice, to nije tacno."

Dve strane su ipak postigle dogovor o usaglasavanju proglasenja nezavisnosti svojih republika. Pa ipak, Slovenci su napustili sastanak uvereni da se Hrvatima ne moze verovati. Slovenija ce nastaviti pripreme za jednostrano proglasenje nezavisnosti, bez obzira na spremnost Hrvatske, i bez obzira na posledice koje ce njihovo otcepljenje imati na ostatak Jugoslavije.

Cetiri dana pre nego sto je trebalo da Hrvatska i Slovenija proglase nezavisnost, americki drzavni sekretar, Dzejms Bejker, zaokupljen potrebom da ispuni obecanje i obezbedi mir za Bliski istok posle operacije Pustinjska oluja, prosao je 21. juna kroz Beograd. Zalivski rat je, prema recima tadasnjeg predsednika Dzordza Busa, potvrdio ulogu Sjedinjenih Drzava kao "uvazenog i neprikosnovenog lidera slobodnog sveta". Sve strane u jugoslovenskom sukobu ocekivale su mnogo od Bejkerove posete, sve strane su zelele da se sretnu s njim. Samo u jednom danu odrzao je jedanaest odvojenih sastanaka: sa svakim od republickih predsednika ponaosob, i

citavu seriju sa saveznom vladom u koju je medjunarodna zajednica jos uvek polagala velike nade. Isto kao i vlade zapadnoevropskih zemalja, americka politika je zastupala stav da je potrebno sacuvati jedinstvo i integritet Jugoslavije.

O cemu se zapravo razgovaralo na sastancima sa Bejkerom ostaje, sa istorijske tacke gledista, i dalje veoma sporno. Kakve je signale upucivao pojedinim liderima o tome sta Sjedinjene Drzave mogu tolerisati? Prema secanjima samog Bejkera, Sjedinjene Drzave vec tada nisu gajile neku osobitu nadu da mogu spreciti rat:

Postavljalo se pitanje da li treba da odem tamo i pokusam, da tako kazem, da im naznacim sta bi se moglo dogoditi ako dodje do drukcijeg a ne mirnog razlaza. Nismo bili naivni ali smo smatrali da cemo, ako ne ulozimo nikakav napor, biti optuzeni da nismo bili spremni cak ni da pokusamo. Tako smo, iako potpuno svesni da su nam sanse za uspeh male, ipak ulozili taj napor.

Bejker se u Beogradu sastao sa slovenackim predsednikom Kucanom i upitao ga da li je Slovenija spremna da se odrekne ideje o nezavisnosti. Upozorio ga je da Zavrsni akt iz Helsinkija priznaje samo mirno samoopredeljenje, a ne otcepljenje nasilnim putem. Takodje je istakao da Sjedinjene Drzave nece priznati jednostrano proglasavanje nezavisnosti. Kucan mu je otvoreno odgovorio da su stvari otisle predaleko i da Jugoslaviju vise nije moguce sacuvati, u dotadasnjem obliku.

Kada se sastao sa srpskim rukovodiocima, rekao im je da ce SAD nastaviti da vrse pritisak na Slovence i Hrvate da odustanu od nezavisnosti, ali isto tako, da SAD nece tolerisati upotrebu sile da bi se sprecilo njeno proglasenje. Radilo se o istim kombinovanim signalima koje je americki ambasador u Jugoslaviji, Voren Zimerman, mesecima upucivao. Politika Sjedinjenih Drzava prema secesiji tokom tih kljucnih meseci, koji su prethodili ratu, bila je izuzetno kolebljiva: podrska jugoslovenskom jedinstvu - da, upotreba sile za ocuvanje jedinstva - ne. A, u odnosu na Slovence i Hrvate: podrska samoopredeljenju - da, unilateralno proglasavanje nezavinosti u slucaju neuspeha pregovora - ne.

Bejkerov sastanak sa crnogorskim liderom Momirom Bulatovicem bez sumnje je u njemu pobudio ceznju za poznatom i relativno jednostavnom dinamikom sukoba na Srednjem Istoku. Bulatovic je povodom tog susreta izjavio da je Bejker na pocetku sastanka ocito bio zbunjen ne znajuci ni s kim razgovara, ni zbog cega.

Kada sam se sreo sa gospodinom Bejkerom rekao sam mu: 'Recite mi sta zelite od mene.' Nije znao kako da zapocne razgovor dok mu nisu doneli podsetnik. Bacio sam pogled da vidim sta pise o Crnoj Gori. Zavirivsi u njega, video sam samo dva reda:
- najmanja republika u Jugoslaviji;
- eventualni, peti glas za Mesica.

Milosevicevi poslusnici u saveznom Predsednistu blokirali su hrvatskom predstavniku Stipi Mesicu automatsko preuzimanje funkcije predsednika osmoclanog kolektivnog sefa drzave. Po Ustavu, Mesic je trebalo da postane jugoslovenski predsednik 15. maja. U vreme Bejkerove posete, zemlja je, u tehnickom smislu bila vec sest nedelja bez predsednika. To sto je jos uvek

verovao da bi Mesicevo preuzimanje funkcije nekako otklonilo krizu, najrecitije govori o stepenu Bejkerovog nerazumevanja puta koji je Jugoslavija vec bila prevalila. Bulatovic je nastavio:

Rekao sam da bih bio srecan da gospodin Mesic bude izabran ali da necu glasati za njega. Bejker je odvratio da ce, ukoliko ne glasamo za Mesica doci do velike krize i izbijanja rata. Slozio sam se s njim da ce doci do rata, ali sam mu takodje rekao da ne verujem da bi Mesicev izbor to mogao spreciti.

Bejkerov susret sa saveznim premijerom Antom Markovicem ostaje najveca zagonetka. Prema recima bivseg ministra odbrane, admirala Branka Mamule, koji je bio najblizi saradnik Veljka Kadijevica tokom krize sto je dovela do rata, Bejker je rekao Markovicu da "nezno udari Slovence po prstima." Sam Markovic nikada javno nije komentarisao svoju ulogu u periodu koji je prethodio desetodnevnom ratu u Sloveniji; niko od njih nije potvrdio da je u razgovorima bio upotrebljen ovaj izraz.

Do Bejkerove posete je doslo pet dana uoci izbijanja rata. Na taj dan, dvojica ministara od Tudjmanovog najveceg poverenja otkrila su, preko svojih licnih veza u Beogradu, koje nijedan od njih nikada nije provalio, da je federalna vojska odlucila da silom odgovori na slovenacko proglasenje nezavisnosti. Dusan Bilandzic je ostao u Beogradu posle sastanka sa Bejkerom. Njegov dugogodisnji prijatelj, ciji identitet nikada nije otkrio, upozorio ga da postoji plan invazije. Bilandzic se odmah vratio u Zagreb i, nesto posle ponoci, 22. juna, probudio Tudjmana. Obavestio je Tudjmana da kroz pet dana Armija planira da napadne Sloveniju. Prema Bilandzicevim tvrdnjama, Tudjman se nasmejao odvrativsi: "E, Dusko, ne brini toliko. Imam sporazum sa Kadijevicem i Milosevicem. Oni ga nece pogaziti. To je nemoguce. Kadijevic je obecao da se Armija nece mesati u politiku." Onda mu je Bilandzic rekao ime svog izvora u Beogradu, bila je rec o coveku koji se veoma visoko kotirao u JNA. Bez obzira na to, Tudjman nije poverovao u tu pricu. Ucesnik u ovom razgovoru, Stipe Mesic, stajao je sa strane bez reci. Tudjmanovo samozadovoljstvo potpuno ga je skrhalo.

Zahvaljujuci tome sto je ceo radni vek proveo u JNA, Martin Spegelj, Tudjmanov ministar odbrane, nastavio je u Beogradu da odrzava odredjene tajne licne kontakte. I on je saznao za planove Armije na dan Bejkerove posete:

Znao sam da ce JNA napasti pet dana pre proglasenja nezavisnosti. Imao sam svoje obavestajne izvore u Beogradu, od kojih su neki bili Srbi. Obavestio sam Slovence, a potom se Kucan javio Tudjmanu i upitao ga: "Hocete li nam se pridruziti u zajednickoj odbrani?" Tudjman je odgovorio "Ne." Potpuni odgovor je glasio: "Nije u interesu Hrvatske da se mesa se u rat izmedju Slovenije i Srbije."

Kucan je bio besan sto hrvatski predsednik sada osporava sporazum, koji su dva predsednika sklopila pre samo dva meseca i potvrdila pre manje od nedelju dana na sastanku u Banskim dvorima, Tudjmanovoj predsednickoj palati. "Rekao sam mu da je to veoma kratkovido," prisecao se kasnije Kucan.

"Pre ili posle JNA ce se suprostaviti Hrvatskoj." Medjutim, on je odgovorio da bi ukljucivanje Hrvatske izazvalo otvaranje ratnog zarista na njihovoj teritoriji. Rekao je da nisu spremni za rat i da nemaju dovoljno oruzja, sto je svakako bilo tacno. Medjutim, ja sam mu odvratio da je pruzanje pomoci Sloveniji isto sto i odbrana Hrvatske."

Uoci samog izbijanja rata, Tudjman jos uvek nije uzimao ozbiljno savete ministra odbrane, Spegelja. Bila je to zavrsna faza njihovih nesuglasica. Ubrzo posle toga Spegelj je dao ostavku u znak odlucnog suprostavljanja predsedniku koga je optuzivao da slepo vodi zemlju pravo u rat a da prethodno nije izvrsio odgovarajuce pripreme za njenu odbranu.

Biljeske:

1 Iako, naravno, Milosevic nikada nije priznao isto pravo na nacionalno samoopredeljenje Albancima sa Kosova ili Muslimanima iz Sandzaka. Milosevic je dosao na vlast zahvaljujuci pitanju prava Srba da vladaju Kosovom, bez obzira sto su Albanci sacinjivali vise od devedeset odsto stanovnistva u pokrajini.

2 I to, uprkos cinjenici da je samo oko 200.000 Srba u Hrvatskoj zivelo u podrucjima sa srpskim vecinskim stanovnistvom, otprilike jedna trecina ukupne srpske manjine u Hrvatskoj. Najveci deo hrvatskih Srba ziveo je u podrucjima sa vecinskim hrvatskim stanovnistvom, koje Milosevic nije imao nikakvu nameru da "brani."

3 Devedeset tri odsto onih koji su izisli na biralista podrzalo je stvaranje "suverene i nezavisne" hrvatske drzave, uz garantovanje autonomije "Srbima i pripadnicima drugih narodnosti u Hrvatskoj". Na drugo pitanje, da li Hrvatska treba da ostane deo savezne Jugoslavije, 92 odsto je odgovorilo sa "Ne". Na biraliste je izislo 82 odsto biraca.

4 U avgustu 1990. godine, Srbi iz Krajine su odrzali sopstveni referendum na kojem se, prema tvrdnjama organizatora, vise od devedeset devet odsto biraca izjasnilo da zeli da ostane u Jugoslaviji.

5 Prema tvrdnjama hrvatskog ministra odbrane Martina Spegelja, koji je sklopio sporazum sa slovenackim kolegom Janezom Jansom.

"KUCNUO JE CAS EVROPE": LAZNI SLOVENACKI RAT, JUN – DECEMBAR 1991. /

(prev. V. Rackovic)

U predvecerje 25. juna 1991. gotovo jednoglasnom odlukom Parlamenta, Slovenija je proglasila nezavisnost i time jednostrano, prvi put od Jalte, izmenila granice u Evropi.1 Istog dana, i Hrvatska je proglasila nezavisnost.

Za razliku od Hrvata, Slovenci su se valjano pripremili za otcepljenje.2 Zakonodavstvo vezano za nezavisnost poduprli su izvrsnim aktima, uspostavljajuci i kadrovski popunjavajuci nezavisne organe koji ce 26. juna preuzeti kontrolu granica, vazdusnog saobracaja i pomorskih luka. Sa granicnih prelaza prema Italiji, Austriji i Madjarskoj skinuli su jugoslovenska obelezja, zastave i natpise i zamenili ih oznakama sa grbom nove nezavisne Republike Slovenije. Naredili su pripadnicima savezne policije i carine da napuste objekte. Isto tako, poceli su da postavljaju granicne oznake duz 600 kilometara duge granice sa susednom Hrvatskom; taj cin je prethodnog dana savezna vlada proglasila nezakonitim.

Na zvanicnoj proslavi sledeceg dana, pukovnik Milan Aksentijevic,3 po sopstvenom kazivanju, "nije bio raspolozen da nazdravlja sampanjcem". Ocito, bio je medju retkim skupstinskim poslanicima4 koji su glasali protiv proglasenja nezavisnosti i, bez obzira sto su mu ostali clanovi parlamenta stalno dodavali prepune case, a slovenacke televizijske ekipe pokusavale da ga uhvate kako diskretno otpija gutljaj, nije ucestvovao u slavlju. Bice to poslednji dan zvanicnog mira u Jugoslaviji. Aksentijevic je znao, kao sto je znalo i slovenacko rukovodstvo, da je Armija stavljena u stanje pripravnosti.

Pa ipak, Beograd je preduhitrio Ljubljanu. Na dan proglasenja nezavisnosti, sazvana je sednica saveznog parlamenta na kojoj je dogovoreno da se ne prizna otcepljenje Slovenije.5 Milosevic je igrao dvostruku igru. S jedne strane, podsticao je Sloveniju na secesiju, a s druge, Beograd ju je optuzivao za jednostrano otcepljenje. Savezna vlada, na celu sa predsednikom Antom Markovicem, takodje se sastala i donela izvrsnu naredbu, cija je svrha do danasnjih dana ostala predmet zucnih polemika. JNA je ostala bez vrhovnog komandanta, a drzava bez predsednika jer je Srbija blokirala dolazak Stipe Mesica na celo Predsednistva, tvrdeci da se javno izjasnio protiv Jugoslavije. Uredba je bila vise nego jasna: davala je ovlascenje ministru odbrane i ministru unutrasnjih poslova da "rasporede pogranicne jedinice JNA u cilju zastite drzavnih granica na granicnim prelazima". Manje je jasno sta je Markovic nameravao da postigne tom uredbom. Tvrdio je gotovo odmah po izbijanju sukoba, da cilj uredbe nikada nije bio davanje ovlascenja saveznoj vojsci da upotrebi silu protiv Slovenaca. Medjutim, bez obzira na Markoviceve motive, a gotovo je sasvim izvesno da je trpeo pritisak Armije - dvojica njegovih najuticajnijih ministara upotrebili su je kao ustavnu osnovu za slanje tenkova.

Savezni ministar unutrasnjih poslova, Petar Gracanin uputio je zahtev Petoj armijskoj oblasti JNA u Zagrebu,7 tamosnjem komandantu Konradu Kolseku (koji je sticanjem okolnosti bio Slovenac) da obezbedi vojsku i transport za pratnju jedinica savezne policije; prvo do kasarni u Sloveniji, a odatle, do granicnih polozaja na koje ce biti rasporedjeni. Citavog tog dana i veceg dela noci, general Kolsek i njegov zamenik, general Andrija Raseta, razradjivali su detaljan plan vracanja trideset pet8 kopnenih granicnih prelaza, jedan aerodrom (Brnik u Ljubljani) i jednu

luku (Koper) pod saveznu kontrolu.

Od samog pocetka, Beograd je usvojio izrazito legalisticki pristup krizi u Sloveniji. Sest meseci je savezni ministar odbrane Veljko Kadijevic trazio odobrenje za akciju JNA da bi sacuvao Jugoslaviju. Pa ipak, nije zeleo da JNA bude optuzena za organizovanje vojnog udara. Uzdrzanost koju je do tada ispoljavao zasnivala se upravo na zelji da ne deluje mimo Ustava. Sada je mogao da krene u akciju na nacin koji je smatrao da je u skladu i sa tom uzdrzanoscu i sa ustavnim zakonom. Trazio je, a bio ubedjen da je dobio, sva ustavna ovlascenja potrebna za ono sto je nameravao da bude ogranicena vojna intervencija u Sloveniji. Odluke i uredbe, donete u Beogradu 25. juna, nosile su potpis saveznog premijera. Objavljene su na Ustavom predvidjen nacin, u Sluzbenom listu Socijalisticke Federativne Republike Jugoslavije. Trebalo je da stupe na snagu dan posle objavljivanja. Prema tome, Slovenci su znali bar dvadeset cetiri sata unapred da je JNA dobila naredjenje za delovanje.

U stvari, oni su cak raspolagali jos preciznijim informacijama. Tokom citavog tog desetodnevnog perioda, za koji su Slovenci kasnije tvrdili da je bio njihov rat za nezavisnost, odrzavali su redovnu telefonsku vezu sa komandantima JNA protiv kojih su se borili. Prema recima Igora Bavcara:

Ma koliko to cudno zvucalo, ali tokom svih tih deset ratnih dana mi smo svakodnevno, ili da budem jos precizniji, svakog sata bili u vezi sa Armijom. Oficiri koji su vodili operaciju bili su sa nama u stalnom kontaktu. Obicno smo medjusobno komunicirali razmenjujuci ultimatume, razgovarajuci preko telefona o operacijama koje su bile u toku.

Na samom pocetku, generali to nisu smatrali ratom. Angazovanje vojske su smatrali - i tako ga i pripremili - kao ogranicenu akciju za odrzavanje reda. I s obzirom na takvu njenu prirodu, unapred su obavestavali slovenacke vlasti o tome sta nameravaju da preduzmu, prenoseci im, prema tvrdnjama JNA, izmedju ostalog, i precizne podatke o putevima kojima ce se kretati armijske jedinice. Sila, koja se sprema da "izvrsi invaziju i okupira susednu zemlju" (kako su tvrdili Slovenci), ne objavljuje svoj plan invazije dan uoci pocetka vojne operacije.

Takav je makar bio plan A, plan koji je na kraju i sproveden. Medjutim, JNA je imala i plan B: po tom planu, celokupna Peta vojna oblast bila je u stanju pripravnosti, spremna da krene protiv Slovenije. Bilo je predvidjeno da elitna 63. vazduhoplovna brigada, inace stacionirana u Nisu, u juznoj Srbiji, bude rasporedjena u vazduhoplovnoj bazi Cerklje u Sloveniji, zajedno sa bataljonom vojne policije. Imali su precizne planove o tome koje polozaje treba zauzeti i koga uhapsiti. Znali su da je slovenacka TO dobro opremljena, dobro organizovana i brojna. Plan B je predvidjao invaziju Slovenije, vojni poraz slovenacke teritorijalne odbrane, hapsenje i zatvaranje slovenackih lidera i uvodjenje ratnog stanja u toj republici. Plan B nikada nije sproveden.

I dok su Slovenci uveliko proslavljali sticanje zavisnosti, predsednik Kucan je razgovarao sa generalom Kolsekom u Zagrebu, trazeci od njega da tog dana ne preduzima bilo kakvu operaciju JNA u Sloveniji. Kucan se pribojavao da bi to razbesnelo gradjane na vrhuncu slavlja. Kolsek ga je mogao uveriti da se tog dana nikakve akcije nece preduzimati. Zapravo, tek sutra, u ranim

jutarnjim casovima planirano je preuzimanje kontrole na granicnim prelazima i aerodromima.

Plan A je poceo da se realizuje 25. i 26. juna. Grupa od 400 pripadnika saveznog MUP-a i 270 saveznih carinika prebacena je u vazduhoplovnu bazu Cerklje u Sloveniji, a zatim helikopterima u razne kasarne u Sloveniji i Hrvatskoj, odakle je trebalo da budu upucene na zadatak. Kao pratnja je angazovano manje od 2000 pripadnika JNA. Tesko da se moglo govoriti o grupisanju snaga za invaziju.9

Rano ujutro, 27. juna, JNA je krenula u akciju koju ce Slovenci kasnije okarakterisati kao invaziju i stranu okupaciju njihove nove nezavisne drzave. Oficiri JNA, koji su komandovali operacijom, verovali su da ce sve biti zavrseno za nekoliko sati. Nisu ocekivali da ce slovenacka teritorijalna odbrana pokusati da im se suprostavi silom: pri tom, nisu bili ni opremljeni ni dovoljno naoruzani da vode rat protiv Slovenaca.

Iz Karlovca, koji se nalazi u severnozapadnom delu Hrvatske, jedna protivavionska jedinica napustila je kasarnu u 1.30 casova, sa zadatkom da bude na slovenackoj granici do tri sata ujutro. Hrvatska policija je uocila kretanje jedinice i o tome obavestila svoje kolege u Sloveniji.

Predsednik Kucan se spremao na spavanje kada je, po sopstvenom opisu ovog dogadjaja, saznao da su jedinice JNA krenule u akciju. Radio je na jednom govoru do kasno u noc.

Upravo sam se tusirao kada je zazvonio telefon. Bio je to moj sef kabineta. Rekao mi je da su tenkovi napustili kasarnu u Vrhniki (u Sloveniji) i da je rat poceo. Odmah sam pozvao generala Kolseka u Zagreb, ali nisam mogao da ga dobijem. Trazio sam da razgovaram sa bilo kime iz zagrebacke komande, ali niko nije odgovarao. Pozvao sam Antu Markovica u Beograd, probudio ga i objasnio mu o cemu se radi, rekavsi mu da je on odgovoran za naredjenje koje je izdao general Kadijevic.

Markovic je bio iznenadjen, delovao je kao covek koji nije znao sta se dogadja iako je, upravo tog dana, njegova vlada donela uredbe koje su sada Kadijevic, kao ministar odbrane i Gracanin, kao ministar unutrasnjih poslova, izvrsavali. Markovic je stupio u kontakt sa komandom pete vojne oblasti u Zagrebu, rekavsi im da moraju razgovarati sa Kucanom. Zamenik komandanta, Andrija Raseta pozvao je slovenackog predsednika. "Sto se toliko ljutis?" pitao je Kucana. "Jedinice koje su napustile kasarne nisu cak ni naoruzane. Smiri se i vrati se u krevet.10 Kucan je pobesneo. Vikao je u slusalicu da smatra intervenciju JNA objavom rata Sloveniji. Raseta ga je uveravao da Armija ima ogranicen zadatak - da obezbedi granicne prelaze i aerodrom, i nista vise od toga. Da je JNA nameravala da povede rat protiv Slovenije, rekao je Kucanu, dejstvovala bi na sasvim drugi nacin, mobilisanjem svih jedinica iz Hrvatske i Slovenije.

Kucan je krenuo u svoju kancelariju. U pet sati ujutru, okupivsi slovenacko rukovodstvo odrzao je sednicu koja se moze smatrati za jednu od najpresudnijih i, van svake sumnje, najtisih sednica u jugoslovenskoj politickoj istoriji. Trazio je od Janse, kao ministra odbrane, da ga obavesti o zbivanjima na terenu. Jansin izvestaj bio je kratak. Govorio je u sazetim, dramaticnim recenicama. Trinaesti (Rijecki) korpus JNA je na putu, rekao je. Slovenacka teritorijalna odbrana je podigla barikade, napravljene od poljoprivrednih vozila i rekviriranih zglobnih kamiona, ali jos uvek nije dobila naredjenje da ih brani. Na nekim mestima, oklopna vozila JNA su

jednostavno odgurnula barikade u stranu i nastavila put. Tenkovi su napustili kasarnu u Vrhniki, u blizini Ljubljane, i moglo se cuti kako se valjaju prema aerodromu. Jansa je rekao da je vec razgovarao sa zamenikom komandanta kasarne u Vrhniki, generalom Vidmarom. "General Vidmar je za trenutak zacutao a zatim je odvratio da su u pitanju stvari nad kojima nema kontrolu", rekao je Jansa. "Pitao sam ga kuda idu tenkovi? Nakon pauze, odgovorio je 'Brnik' (aerodrom)". Prema Jansinom kazivanju, zatim je predlozio da (slovenacko) Predsednistvo izda naredjenje o oruzanom otporu "ovoj agresiji."11

Svakom od prisutnih ucesnika, potpuno svesnih ozbiljnosti odluke koju je trebalo doneti, cinilo se da sastanak traje citavu vecnost. Zapravo, trajao je samo nekoliko minuta, od kojih je najveci deo protekao u tisini. Svoje kratke napomene Jansa je zakljucio rekavsi da postoje dve mogucnosti: ili popustiti i tako zrtvovati istorijsku sansu za sticanje nezavisnosti, ili pruziti otpor. "To su alternative", istakao je, "a sada je na vama, (slovenackom) Predsednistvu, da odlucite, jer ste vi vrhovni komandant." Usledila je grobna tisina. Kucan o tome kaze:

Verujem da su svi bili svesni znacaja odluke, svi su razmisljali o zrtvama koje rat neminovno donosi, iako u tom trenutku niko nije znao kakav ce to rat biti i koliko ce trajati. Svi su bili zaokupljeni sopstvenim mislima. Tajac se beskonacno otegao. Prekinuo sam ga rekavsi: "Da li neko zeli nesto da kaze?" Ponovo muk. Onda sam nastavio: "Ja zelim nesto da kazem: moramo se suociti sa cinjenicom da smo u ratu." Ponovo je zavladao tajac. "Da li mogu da shvatim vase cutanje" pitao je Kucan, "kao znak da smo postigli saglasnost?"

I to je bilo sve. Naredjenje je poslato jedinicama teritorijalne odbrane da se suprostave JNA. Posredstvom televizije Kucan se obratio naciji i izjavio da ce republika "odgovoriti svim merama na ovaj akt agresije". Takodje je rekao da je jedinicama teritorijalne odbrane naredjeno da "upotrebe oruzje za odbranu suvereniteta Slovenije".

Posle skoro godinu dana posrtanja na samoj ivici ponora, Jugoslavija se konacno naglavacke sunovratila u rat.

Snage slovenacke teritorijalne odbrane stale su da opkoljavaju kasarne JNA u Sloveniji. Prekinuto je snabdevanje elektricnom energijom i vodom. Telefonske linije su iskljucene. Igor Bavcar je pozvao generala Rasetu u Zagreb, upozorivsi ga da i ne pokusa da snabde kasarne iz vazduha, helikopterima. Ovu gotovo otvorenu pretnju Raseta nije uzimao ozbiljno. Posle podne 27. juna, slovenacke snage su oborile helikopter nad centrom Ljubljane. Tom prilikom su poginuli pilot helikoptera i mehanicar. Uhvacen u zamku zajedno sa svojim vojnicima u kasarni, Aksentijevic je bio zaprepascen do koje mere se situacija zaostravala, tim vise sto tako nesto uopste nije ocekivao:

Shvatio sam da se ne radi ni o pobuni ni o politickoj demonstraciji, vec da je u pitanju rat. Mislim da je to bio trenutak kada smo pukli iznutra. Shvatili smo da zele da nas ubiju, da pucaju na nas, da vise nema Jugoslavije i da nema vise zajednickog zivota sa njima.

Obaranje helikoptera je pored ostalog izazvalo i naglu promenu kod slovenackog javnog mnjenja, bio je to trenutak kada je vecina Slovenaca shvatila znacaj odluka sto ih je vlada donela

u njihovo ime, kao i cinjenicu da povratka vise nema. Slovenija je objavila rat JNA, a ne obrnuto. Slovenacka televizija je do krajnjih granica "gazila" po ovom sukobu koristeci ga u propagandne svrhe. Tokom citavog dana, televizija je prenosila dramaticne scene sovjetske invazije na Cehoslovacku 1968, da bi na taj nacin osnazila Kucanov jasan poziv na oruzje. Posredstvom telefona Bavcar i Raseta su vodili ostru raspravu. Gotovo kroz suze i povisenim tonom, Raseta je Bavcaru iznosio svoju nevericu da su se Slovenci usudili da otvore vatru na tako izlozen i bezazlen cilj kao sto je nenaoruzani helikopter, u niskom letu. Na Rasetino gnusanje, u Bavcarovom glasu bilo je, po recima generala, neskrivenog "trijumfalizma."

* * *

Sjedinjene Drzave su, nakon bezvoljnih pokusaja Dzejmsa Bejkera u Beogradu prethodne nedelje, jasno stavile do znanja da Jugoslaviju smatraju problemom Evrope. Evropa se spremno prihvatila izazova. Godina 1991. je predstavljala godinu svetlih perspektiva: uskoro je trebalo da dvanaestoclana Evropska zajednica postane Evropska unija. Naredne godine se ocekivao pocetak funkcionisanja jedinstvenog evropskog trzista - najvece jedinstvene svetske grupacije za trgovinu bez ikakvih ogranicenja. Pobornici integracije su s optimizmom govorili o zajednickoj spoljnoj politici i jedinstvenoj politici u oblasti bezbednosti: izrada mehanizama koji bi to obezbedili bila je u toku. Britanski premijer, Margaret Tacer, najgorljiviji protivnik dalje evropske integracije, otisla je sa funkcije pre manje od godinu dana upravo iz tog razloga. Jugoslavija, u kojoj se desio prvi oruzani sukob u posthladnoratovskoj eri, predstavljala je istorijski izazov potreban Evropi da bi dokazala svoje jedinstvo. Frazom koja ce ga kasnije opsedati, Zak Pos, luksemburski ministar inostranih poslova, najavio je novu eru: "Kucnuo je cas Evrope."

Svoj stav o ovom pitanju Evropska zajednica je objavila nedelju dana pre pomenutih dogadjaja. Na sastanku ministara inostranih poslova EZ, 23. juna, dogovoreno je da se ne priznaju jednostrana proglasenja nezavisnosti. Dan nakon pocetka borbi, britanski premijer Dzon Mejdzor je jos jednom potvrdio taj stav. "Najbolje resenje je odrzati federaciju na okupu", rekao je. Dvanaestorica je potom objavila preradjenu verziju saopstenja u kojem se zahteva ponovno uspostavljanje ustavnog poretka i postovanje teritorijalnog integriteta zemlje. JNA je naravno poslala tenkove u ubedjenju da time ostvaruje upravo oba ova cilja. Medjutim, jedinstvo dvanaestorice pocelo je da se kruni. Pojedini evropski lideri su shvatili da su svojom podrskom jedinstvu Jugoslavije nenamerno dali jugoslovenskim generalima zeleno svetlo za upotrebu sile.

Zak Pos je bio jedan od clanova EZ-ove trojke, sastavljene od ministara inostranih poslova prethodne, sadasnje i buduce drzave na celu Zajednice.13 On i njegove kolege iz Holandije i Italije, Hans van den Bruk i Djani de Mikelis uplovili su u jugoslovenski vrtlog dan posle izbijanja rata. Od samog pocetka, medjunarodni posrednici su se ponasali - i bio je to obrazac koji je, sa neznatnim izuzecima, mesecima cinio okosnicu njihovih napora - kao da rat u svojoj osnovi nije imao ama bas nikakvih strukturalnih uzroka. Dolazili su - kao sto su to ponavljali brojni potonji posrednici - da "zajedno lupaju glave", kao da je sukob izazvan iskljucivo nekim rdjavo protumacenim i cesto spominjanim balkanskim mentalitetom, nekakvom sklonoscu juznih Slovena - bez obzira da li kulturnom ili genetskom - ka bratoubilastvu. Ponasali su se kao da im je jedini zadatak da ubede zaracene strane u sav besmisao rata. Nisu shvatili cinjenicu da u pojedinim okolnostima pribegavanje ratnoj opciji nije uopste nerazuman cin. Za vladu

predsednika Kucana, te sudbonosne noci, bio je to duboko razuman, zapravo, jedini nacin da ostvari ono cemu su tezili.

Trojka je 28. juna stigla u Beograd. Pre svega, nastojali su da ocuvaju status quo: Slovenija mora povuci svoju odluku o nezavisnosti; Beograd mora povuci JNA nazad u kasarne. Srbe takodje treba ubediti da prihvate Mesicevo preuzimanje funkcije predsednika saveznog Predsednistva.

Bilo je vec pozno vece kada je trojka stigla u Zagreb na sastanak sa hrvatskim i slovenackim liderima. Predsednik Kucan je doputovao kolima krecuci se sporednim planinskim putevima, jer su magistralni put bile blokirale uglavnom njegove snage. U Tudjmanovoj predsednickoj palati, Banskim dvorima, vecera je posluzena u dva sata po ponoci. Vasil Tupurkovski, makedonski predstavnik u saveznom predsednistvu, koji je veci deo dana proveo u Sloveniji pokusavajuci da utvrdi uslove za prekid vatre, stigao je posle ponoci zatekavsi prepunu salu u kojoj je bilo izmedju dvadeset i trideset ljudi, Hrvata, Slovenaca i funkcionera EZ. Nije se vodila nikakva organizovana diskusija niti pregovori sa utvrdjenim dnevnim redom. Trojka je trazila od Kucana i Janse da povuku odluku o nezavisnosti. Slovenci su odbili, svesni da im "rat" ide od ruke.

Sledeceg jutra, trojka je otputovala, uverena da je osigurala sporazum o prekidu vatre u tri tacke: Slovenci i Hrvati ce odlozili svoju nezavisnost za tri meseca, JNA ce se vratiti u kasarne, a Mesic ce biti izabran za predsednika Predsednistva. Tako bi Armija dobila vrhovnog komandanta, a zemlja sefa drzave. Ali, Slovenci u sustini nisu nista prihvatili i ni u kom slucaju nisu bili spremni da odustanu sada, kada su osetili da se stvari po njih povoljno odvijaju. Sporazum je u svakom slucaju ostavio nereseno pitanje koje se nalazilo u samoj osnovi sukoba: ko ce kontrolisati granicne prelaze i aerodrom? Jansa je izjavio da su rezultati prvog nastupa trojke bili do te mere razocaravajuci da nisu cak ni obelodanjeni u Sloveniji iz straha da ce negativno uticati na javnost, navodeci da je narod polagao velike nade u evropsku ideju.

Trojka je zahtevala da na 90 dana zamrznemo sve mere vezane za nezavisnost, i da posle toga povucemo akt o proglasenju nezavisnosti. To je za nas bilo neprihvatljivo, jer smo do tog trenutka rat bili prakticno dobili. Da smo prihvatili, morali bismo da vratimo sve naoruzanje koje smo oduzeli od JNA, kao i aerodrom i sve ostalo sto smo preuzeli.

Trojka je naucila prvu surovu lekciju o balkanskoj stvarnosti: da sporazumi uopste nisu ono sto se cini da jesu. Borbe su se nastavile.

Tog vikenda medjunarodno javno mnjenje iz temelja se promenilo. Televizijske slike, emitovane sirom sveta, stvarale su utisak da je rec o odvaznom malom narodu - u tradiciji Cehoslovacke - zapadno orijentisanom, demokratski nastrojenom, koji se bori za oslobodjenje od reakcionarnog nereformisanog komunistickog monolita koji je dve godine od pada Berlinskog zida, jos uvek bio spreman da upotrebi silu da bi nametnuo svoju volju.

Sada se Markovic ogradio od akcija Armije u Sloveniji. "Niko u vladi nije ocekivao upotrebu sile," izjavio je. "Razvoj dogadjaja je daleko prevazisao odluke Savezne vlade o regulisanju situacije na granicama." Markovic je indirektno hteo da kaze da je u odsustvu delotvornog Predsednistva, Armija delovala samostalno. General Marko Negovanovic, clan Generalstaba

JNA, koji je upirao preteci pogled u svakog ko bi mu se suprostavio, Sloveniju je upozorio 29. juna da prekine neprijateljstva ili ce se suociti sa "odlucnom vojnom akcijom." Zemlja je, istakao je, na "rubu gradjanskog rata." Njegove opomene samo su pojacale utisak da je rec o Armiji koja je pustena s lanca i van kontrole. Narednog dana, cak se i britanski ministar inostranih poslova, Daglas Herd, jedan od najopreznijih evropskih drzavnika, osetio pobudjenim da osudi akciju savezne vojske u Sloveniji. "Prosla su vremena", izjavio je u Donjem domu, "kada se neka drzava mogla odrzati celovitom ubijanjem njenih gradjana."

Treceg dana slovenackog desetodnevnog rata, 30. juna, Srbija je konacno prestala da podrzava nastojanja JNA da odrzi Jugoslaviju kao jedinstvenu drzavu. Na sednici Saveta za zastitu ustavnog poretka, Borisav Jovic je, u Milosevicevo ime, jugoslovenskim generalima izvukao tepih ispod nogu.

Na sednici, general Kadijevic je obavestio prisutne da je Plan A (ogranicena akcija za povracaj granicnih prelaza) doziveo neuspeh. Predocio je dve preostale mogucnosti - povlacenje i time indirektno priznavanje slovenacke secesije, ili Plan B: sveobuhvatnu invaziju i gusenje slovenacke pobune. Na Kadijevicevo zaprepascenje, Jovic je stavio veto na Plan B.

Jovic se priseca:

Dobro se secam tog dana jer sam upravo tada prvi put objavio nasu novu politiku. Bilo je sasvim jasno da se Slovenija otcepila, i da bi bilo beskorisno tamo voditi rat. Jedino sto sam smatrao da treba da uradimo jeste da branimo teritorije nastanjene Srbima u Hrvatskoj, jer su oni hteli da ostanu u Jugoslaviji. Sto se Slovenije tice, rekao sam da necemo primeniti ratnu opciju u Sloveniji.

Rekao sam da treba da dopustimo Sloveniji da napusti Jugoslaviju i da izvucemo JNA odatle. Predlozio sam da savezna skupstina prizna otcepljenje Slovenije i da se dogovori sa Slovenijom o podeli imovine i o teritorijalnom razgranicenju.

Diskusije o mom predlogu uopste nije bilo, jer su svi bili potpuno zbunjeni i zaprepasceni. Smatrali su nezamislivim da jedan clan Predsednistva govori o raspadu Jugoslavije.

Milosevic je znao da je za povlacenje iz Slovenije, koje je on prizeljkivao, Armiju potrebno vratiti pod civilnu kontrolu. Morace se ponovo uspostaviti savezno Predsednistvo koje je bilo van stroja od 15. maja. Milosevic je rekao Jovicu da odustane od blokade Mesicevog izbora za predsednika Predsednistva. Kasnije tog dana, kada je trojka Evropske zajednice doletela u Beograd, Milosevic, veciti majstor taktiziranja, mogao je to da predstavi kao znacajan ustupak. Rekao je Jovicu da "postavi neke uslove... da ne ispadne da smo to prihvatili iz prve."

Do kasno uvece, trojka je sedela nasuprot Milosevicu u saveznom Predsednistvu, strpljivo pokusavajuci da od njega izvuce "ustupak" koji je vec bio resio da ucini. U medjuvremenu, u istoj zgradi okupljali su se clanovi Predsednistva, nekoliko kancelarija dalje niz hodnik, pripremajuci se da konacno izaberu Mesica za predsednika. Sam Mesic je dosao u Beograd pod uslovom da ovog puta njegov izbor ne bude osporen. Konacno, pred ponoc, savezno

Predsednistvo se zvanicno sastalo u prisustvu trojice ministara inostranih poslova EZ. Jovic je napravio citavu predstavu od suprostavljanja Mesicevom izboru. "Kako nas mozete terati da glasamo za coveka koji je otvoreno izjavio da zeli razbijanje Jugoslavije?", upitao je. Trazio je zvanicne garancije da ce Evropa postovati teritorijalni integritet Jugoslavije i zahtevao da trojka izvrsi pritisak na Mesica, kao predsednika, da radi na uspostavljanju ustavnog poretka, ukljucujuci i vracanje slovenackih granicnih prelaza u nadleznost jugoslovenskih saveznih organa. Njegov stav nije mogao biti neiskreniji. Samo nekoliko sati pre toga izjavio je, na zatvorenoj sednici Saveta za zastitu ustavnog poretka, da Srbija pristaje na otcepljenje Slovenije. Svi Jugosloveni u sali bili su toga svesni. Samo je izgleda nesrecna trojka bila nesvesna onoga sta se desava.

Tacno u ponoc, doslo je do promene na celu Evropske zajednice. Nadmeni Van den Bruk prisilio je ocigledno nespremnog Milosevica da se kucnu casama. Zak Pos je ustupio mesto predsedavajuceg Hansu van den Bruku. "Vidite", rekao je Van den Bruk, "ovako funkcionise demokratija. Sada cu ja predsedavati sastanku jer sam preuzeo od svog kolege tu funkciju. Tako i vi treba da izaberete Mesica." Sa svoje strane je obecao: "... a ja cu javno objaviti da Evropa podrzava jedinstvo Jugoslavije." Uz teatralne izraze protivljenja, srpski clanovi su pristali. U sitne sate 1. jula, Mesic je konacno izabran za sefa drzave, koja u ocima onih sto su ga izabrali, vise nije postojala. Visestruko izmanipulisana, ali odlucna u svom optimizmu, trojka Evropske zajednica je izjavila da je postignut znacajan napredak.

JNA je ucinila jos jedan, poslednji pokusaj da povrati kontrolu nad Slovenijom pre nego sto joj se mogla nametnuti volja novokonstituisanog saveznog Predsednistva. Drugog jula, dvadeset cetiri sata posle Mesicevog izbora, oklopna jedinica JNA, stacionirana u Kokovskoj sumi, u blizini slovenacko-hrvatske granice, pokusala je pred samo svitanje da krene sa polozaja. Upala je u baraznu raketnu vatru jedinica slovenacke TO koje su cekale u zasedi. Kao pojacanje JNA je poslala kolonu oklopnih vozila iz obliznje Hrvatske. Cim je presla granicu uletela je u kisu projektila. JNA je naredila vazdusne udare protiv slovenackih snaga, koje su se tek tada povukle. Jedan podoficir JNA je kasnije postrojio nekoliko vojnika kojima je komandovao, a koji su odbili da se bore protiv Slovenaca, i s gadjenjem im otrgnuo znamenja sa uniforme.14

Medjutim, neprijateljstva nisu prestala. General Blagoje Adzic, nacelnik Generalstaba, na kratko je gurnuo u senku svog sefa, ministra odbrane Veljka Kadijevica, i postavio se kao predvodnik jugoslovenske oruzane intervencije u Sloveniji. Pojavio se na beogradskoj televiziji i izjavio da ce JNA ratovati sve dok ne povrati kontrolu nad citavom teritorijom. Kritikovao je savezne organe sto pokusavaju da ogranice njegove snage: "Obezbedicemo da rat koji nam je nametnut traje sto je moguce krace." Kolona od 180 tenkova i drugih oklopnih vozila napustila je Beograd i krenula prema severu, hrabrena uzvicima odusevljenja zitelja usputnih srpskih sela. Konvoj nikada nije stigao u Sloveniju, niti je to bila namera. Stvarni zadatak mu je bio da zauzme polozaje duz hrvatske granice sa Srbijom za predstojeci rat sa Hrvatima.

Bitku za sticanje ugleda u medjunarodnoj javnosti JNA je izgubila. Hans Ditrih Genser, nemacki ministar inostranih poslova, izabrao je upravo taj dan da poseti slovenacku prestonicu; sve vreme rata Kucan i on su bili u redovnom telefonskom kontaktu. Ukrcao se u voz u Gracu, u Austriji. Vesti o borbama su do njega stigle kad je prelazio granicu. O tome Bavcar kaze:

Genserova poseta je bila od izuzetnog znacaja, pre svega kao moralna podrska, s obzirom na to sto su bilo kakav kontakt ili veza sa vodecim svetskim politicarima znacili nase priznavanje i legitimitet. Sto se Gensera tice, upravo kada je voz kojim je putovao prosao kroz tunel, doslo je do incidenta i dat je znak za uzbunu, tako da se kompozicija vratila na austrijsku stranu. Da bi umirila Genserovu pratnju, nasa policija im je pokazala arsenal protivavionskih raketa u vozu. To im je bilo dovoljno da odmah narede povratak u Austriju.

Genser je optuzio JNA "da je u Sloveniji izgubila glavu." Potpuno se otrgla politickoj kontroli, rekao je, da bi zadrzala vlast i ocuvala postojecu strukturu. Toj optuzbi se pridruzio i Daglas Herd. U Parlamentu, on je naglasio da je JNA ta koae je ubrzala raspad Jugoslavije. Italija je izjavila da ce se "solidarisati" (ma sta to znacilo) sa Hrvatskom i Slovenijom, ukoliko JNA ne bude postovala prekid vatre. Uklapajuci se u ovu medjunarodnu galeriju likova Kucan je svesno preuzeo ulogu lidera male zemlje, koju je pregazila militaristicka komunisticka monolitna sila, zahtevajuci razumevanje medjunarodne zajednice i naglasavajuci da svakog "trenutka ocekuje brutalan napad". U Sjedinjenim Americkim Drzavama, predsednik senatskog komiteta za spoljne poslove, Klerborn Pel, podsticao je predsednika Busa da podrzi nezavisnost Slovenije i Hrvatske u slucaju da jugoslovenska "odmetnicka vojska ne obustavi svoju samovoljnu agresiju". Vodja republikanaca Bob Dol je po obicaju otisao jos dalje, trazeci od Busa da "primora" Beograd da "zaustavi svoj nasilnicki napad na demokratiju i ljudska prava."

U roku od dva dana, savezno Predsednistvo je ponovo uspostavilo kontrolu nad ponizenom JNA. Kao deo paketa o prekidu vatre, Predsednistvo je 4. jula naredilo Sloveniji da preda JNA kontrolu na granicnim prelazima i da povuce slovenacke jedinice u kasarne. To je htela i trojka EZ - ponovno uspostavljanje ustavnog poretka na celoj teritoriji Jugoslavije. Medjutim, Jugoslavija je kao federalna drzava vec prestala da postoji. Slovenci nisu uradili ni jedno ni drugo. Iskoristili su prekid vatre da ojacaju barikade. U Ljubljani, autobusi i kamioni korisceni kao improvizovane prepreke zamenjeni su zamkama za tenkove od unakrsnih celicnih greda, okruzenih bodljikavom zicom. Ali, to vise i nije bilo od znacaja. Slovenci su znali da je medjunarodno javno mnjenje na njihovoj strani. A, sto je bilo jos vaznije, znali su da ce Milosevicevi ljudi u saveznom Predsednistvu sada blokirati dalju intervenciju JNA. I, zaista, tog dana, Miloseviceva stranka SPS zvanicno je priznala pravo Slovenije na mirno otcepljenje. Naravno, isto pravo nije priznato Hrvatima, sto je Zagreb razumeo kao pretnju.

Otcepljenje Slovenije je, u stvari, bilo ozvaniceno 8. jula, na sastanku na vrhu odrzanom na Brionima, idilicnom Titovom utocistu na Jadranu. I pre nego sto su se tog jutra okupili ucesnici, savez sklopljen 24. januara izmedju srpskog i slovenackog lidera, kada su se Milosevic i Kucan prvi put dogovorili o pravu naroda na otcepljenje, sada je definitivno potvrdjen. Zbog toga, Van den Bruku, koji je predsedavao sastanku, nije bilo tesko da pronadje formulu prihvatljivu za sve ucesnike. Za ruckom, uputio je Slovencima rukom napisanu cedulju, predlazuci zajednicku kontrolu granica, povlacenje jedinica u kasarne i tromesecno odlaganje odluke o nezavisnosti. Tri strane u sporazumu bile bi Evropska zajednica, Jugoslavija i Slovenija. Za Kucana je to znacilo prikriveno priznavanje. Radovalo ga je sto je istorijski prvi medjunarodni dokument koji je upucen njegovoj zemlji koja je tek stekla nezavisnost ceduljica koju je rukom nazvrljao holandski ministar inostranih poslova.

Van den Bruk je sazvao sednicu svih ucesnika za 20 casova. Izneo je predlog od cetiri tacke izjavivsi: "Ovo je predlog koji podrzava EZ. Uzmite ga ili ostavite."15 Jedini koji se usprotivio bio je Ante Markovic, kome je bilo jasno da predlog znaci kraj Jugoslavije i krah svih njegovih napora da je odrzi na okupu. Van den Bruk, ozlojedjen zbog Markovicevog protivljenja, napravio je pauzu. Suocio je Markovica i Kucana. Markovic je izneo svoje razloge protivljenja planu. Van den Bruk je upitao Kucana da li su Markoviceve ideje prihvatljive za Slovence. Kucan je odgovorio da nisu. "Dobro", rekao je Van den Bruk. "Vraticemo se prvobitnom predlogu." Kada se Markovic ponovo usprotivio, Van den Bruk je izleteo iz sale i, prema Kucanovom secanju, na engleskom promrljao: "Kakav narod! Kakva zemlja!"

Van den Bruk je isposlovao sporazum izmedju Slovenaca i saveznog Predsednistva, kojim se predvidjalo da slovenacka policija dobije kontrolu nad granicnim prelazima, pod uslovom da se sav prihod sliva u jugoslovensku saveznu kasu, da se JNA vrati u kasarne, a slovenacke snage "dezaktiviraju" i povuku. Sporazum je takodje predvidjao tromesecni moratorijum na "sprovodjenje" slovenacke (i hrvatske) nezavisnosti, ali ne i na samo proglasenje nezavisnosti. Markovic je ostao usamljen. Nije mu preostalo nista drugo nego da prihvati sporazum, polazuci nade u tromesecni period smirivanja strasti i u razgovore koji je, prema sporazumu, trebalo da pocnu 1. avgusta radi pronalazenja resenja za sporna pitanja izmedju Slovenije i Federacije. Markovic je bio izmanipulisan zahvaljujuci Milosevicevom i Kucanovomm tajnom savezu, kojim je Sloveniji dozvoljeno da se otcepi kako bi JNA svoje snage mogla da usmeri prema Hrvatskoj, a kasnije, i prema Bosni.

Za vreme pregovora na Brionima, slovenacki predstavnik u saveznom Predsednistvu, Janez Drnovsek, prisao je Borisavu Jovicu, svom kolegi iz Srbije, i nezvanicno predlozio potpuno povlacenje JNA iz Slovenije. Obicno svadljivi Jovic bio je pun razumevanja. Medjutim, nijedan od njih to pitanje nije postavio na zvanicnim sednicama. Znali su da taj predlog nikada ni bi dobio saglasnost Savezne vlade jer se svodio na potpuno otcepljenje, pa bi njegovo uvodjenje u ovoj delikatnoj fazi pregovora moglo ponistiti celokupan brionski sporazum. Drnovsek i Jovic su se dogovorili da pitanje povlacenja JNA ostave za kasnije.

Deset dana kasnije, 18. jula, sastalo se savezno Predsednistvo i postiglo dogovor o povlacanju Armije u roku od tri meseca. Bilo je sasvim izvesno da ce cetiri clana pod Milosevicevom kontrolom glasati za ovaj predlog. Drnovsek je pristao da ponovo zauzme svoje mesto u Predsednistvu kako bi obezbedio odlucujuci peti glas. Medjutim, nije bilo potrebno. Ni bosanski ni makedonski predstavnik se nisu suprostavili povlacenju kada je u odluku ubacena rec "privremeno". Svi su, medjutim, bili svesni da se ne radi o privremenom povlacenju, i da je odlazak JNA znacio otcepljenje Slovenije od Jugoslavije. Hrvati su bili veoma uznemireni, zato sto je to podrazumevalo da se Slovenija otcepljuje bez njih. U roku od jednog dana, JNA je povukla jedinice koje je bila uputila u Sloveniju za vreme desetodnevnog sukoba. Usledila je potpuna demobilizacija JNA. Sloveniju najzad, kao sto je njen predsednik i ocekivao, vise nista nije sprecavalo da ide.

Medjutim, sa Hrvatskom to nije bio slucaj. Jedini clan Predsednistva, koji je glasao protiv povlacenja JNA iz Slovenije, bio je Stipe Mesic. Znao je kakve ce posledice za njegovu zemlju imati cinjenica da su Slovenci dobili nezavisnost, a Hrvati nisu. Upravo iz straha da ne budu

ostavljeni po strani Hrvati su pozurili sa proglasenjem nezavisnosti nekoliko meseci pre nego sto su zaista bili spremni za takav cin. Brionski sporazum je zadao smrtonosni udarac hrvatskom savezu sa Slovenijom. Ljubavi izmedju njih nije bilo. Slovenci su tvrdili da Hrvati i nisu zasluzili nista bolje jer nisu usli u rat kada je JNA dve nedelje ranije uputila jedinice u Sloveniju. Dimitrije Rupel o tome kaze:

Postojale su dve teorije o vezama izmedju bivsih jugoslovenskih republika. Prema jednoj, Slovenija i Hrvatska su predstavljale sijamske blizance, bile po mnogo cemu srodne. Mislim da je to bio stav i Vatikana i Nemaca. Nismo se suprostavili takvom misljenju jer smo bili svesni da sami nikada ne bismo mogli da stvorimo kriticnu masu potrebnu za samostalni odlazak. Sa Hrvatskom smo, medjutim, predstavljali skoro polovinu zemlje.

Prema drugoj teoriji koja je, po mom misljenju, mnogo bliza istini, Hrvatska i Srbija su sijamski blizanci. Imaju isti jezik, i imaju isto srce, a to je Bosna i Hercegovina. Njih vezuje Bosna.

Brionski sporazum je slavljen kao trijumf evropske diplomatije. O tome medjutim nije moglo biti ni govora. Sva sporna pitanja je ostavio neresena do isteka tromesecnog perioda odlaganja: nije resio pitanje suvereniteta Slovenije, ni buducnosti JNA u Sloveniji. Jednostavno je odlozio sva bitna pitanja za neku bolju priliku. Diplomatska pobeda je pripadala Milosevicu i Kucanu, koji su se izmedju sebe dogovorili o odlasku Slovenije iz Federacije na seriji sastanaka koji su, kako se tvrdi, poceli u Beogradu 24. januara, a zavrsili se na sednici Predsednistva 18. jula. Odgovore na kljucna pitanja nasli su sami ucesnici, bez medjunarodnog posredovanja. Ujedinjeni, Milosevic i Kucan su izigrali i, u stvari, unistili - federativnu Jugoslaviju.

U slovenackom desetodnevnom sukobu zivot su izgubili cetrdeset i cetiri vojnika JNA, vecinom regruti, mladici ispod dvadeset godina, potpuno smeteni pred zadatkom koji su dobili da izvrse. Od vise hiljada pripadnika savezne vojske, koje su Slovenci zarobili, najveci broj je dezertirao ili se predao bez borbe. Ranjeno je sto osamdeset sedam pripadnika JNA. Broj zrtava na slovenackoj strani bio je jednocifren, a radilo se uglavnom o stranim vozacima kamiona koji su u to vreme tuda prolazili, nesvesni sta se dogadja i uhvaceni u unakrsnoj vatri.

Rat u Sloveniji, ako se uopste moze govoriti o ratu, bitno se razlikovao od druga dva koja su usledila, u Hrvatskoj i u Bosni. Nije to bio rat izmedju Srba i Slovenaca, vec izmedju Slovenaca i saveznog sistema koji se vec nalazio u samrtnom ropcu, usmrcen nacionalizmom koji je prvo uhvatio koren u Srbiji, a potom se prosirio na Hrvatsku i Sloveniju. Srpski i slovenacki lideri su se do kraja juna 1991, a, u stvari i znatno pre toga, ujedinili oko osnovnih ciljeva i oblika suprostavljanja saveznim strukturama koje su osecali kao ogranicavajuce. Kucan i Milosevic su, na jedan veoma bitan nacin, bili u dosluhu, dok su generali JNA zapravo bili izvan toka dogadjaja. Verovali su da brane teritorijalni integritet Jugoslavije. Nisu ni slutili da se tog integriteta vec davno odrekao isti onaj covek koji se javno predstavljao kao njegov glavni branilac. Slovenacko iskustvo je iscupalo srce JNA. Armija je iz desetodnevnog sukoba izasla ponizena, i kod kuce i u inostranstvu, osudjena od celog demokratskog sveta. I sto je najbitnije, kada je nekoliko nedelja kasnije JNA krenula u rat protiv Hrvatske, njeno povlacenje iz Slovenije predstavljalo je znak da vise nece moci da to cini ni iz uverenja, ni pod bilo kakvim izgovorom, da brani integritet Jugoslavije. Preobrazaj JNA u srpsku armiju odvijao se ubrzano.

Takodje, Jugoslavija je cupala srce ponosne, samopouzdane, nove Evrope. Samo dve nedelje je proslo otkako je objavila svoju podrsku teritorijalnom integritetu Jugoslavije i upozorila da se upotreba sile ne isplati, a Evropska zajednica je morala u potpunosti promeniti svoj stav. Kada se Kucanovo Predsednistvo, u sitne sate, 27. juna, odlucilo na rat, igralo je na ulog da prezivela jugoslovenska federacija nema vise snage za borbu. Rizik se isplatio. Slovenija je prihvatila jezik sile i za to bila bogato nagradjena. Naucila je Evropu lekciji koju mirovni posrednici ni u jednom trenutku nisu mogli da prihvate - da je rat ponekad ne samo duboko racionalan izbor puta, posebno ako je covek svestan da moze da pobedi, vec je u odredjenim prilikama i jedini nacin da se ostvari ono sto se zeli. Ali, bez obzira na tu cinjenicu, i svi naknadni mirotvorci su nastavili da zatvaraju oci pred ravnotezom snaga u bivsoj Jugoslaviji, ponasajuci se kao da je, za uspostavljanje mira, jedino potrebno ubediti zaracene strane u svu besmislenost rata. Slovenci su pokazali da rat nije uvek besmislen. Beograd je to takodje znao i u skladu s tim preduzimao korake i u Hrvatskoj i u Bosni.

Biljeske:

1 Sa izuzetkom ponovnog ujedinjenja Nemacke. Samim proglasenjem su se predvidjale neznatne neposredne promene. Ono nije podrazumevalo izdavanje novih pasosa niti hitno uvodjenje nove slovenacke valute. Dvadeset hiljada pripadnika savezne vojske, koliko ih je bilo stacionirano u Sloveniji, za povlacenje je imalo rok do kraja 1993. Donesen je zakon kojim je uspostavljena narodna banka Slovenije, a carina i kontrola vazdusnog saobracaja prenete u slovenacku nadleznost. Takodje se predvidjalo da do kraja 1993. nepokretna imovina JNA predje u posed slovenacke drzave.

2 Akcije koje su preduzimale Slovenija i Hrvatska one same nisu nazivale "otcepljenjem". Koristile su izraz "razdruzivanje", tvrdeci da je Jugoslavija osnovana kao zajednica dobrovoljno ujedinjenih naroda.

3 Medju celokupnim oficirskim kadrom JNA, moglo bi se reci da je Aksentijevic, koji je kasnije unapredjen u generala, ovaj rat najtragicnije doziveo. Nije bio nacionalista. Najdublje je verovao u visenacionalnu Jugoslaviju. Medjutim, bez obzira na to sto je trazio da se penzionise nakon povlacenja iz Slovenije, nastavio je da vojuje, i u Hrvatskoj i u Bosni. Tako je na samom pocetku rata bio prisutan - stavise, predstavljao je jednu od kljucnih licnosti u komandi JNA - u tri odvojene prilike, u tri republike. Svakako, jedinstveni slucaj sluzenja Armiji koja je, do trenutka kada je on napustio, bila iskljucivo srpska, antiteza onoga za sta se zalagao tokom citave svoje istaknute vojnicke karijere. Njegova supruga i porodica su Slovenci, i nastavili su da zive tamo, u republici u kojoj je, ma koliko to bilo neverovatno, proglasen ratnim zlocincem.

4 Aksentijevic je bio delegat vojske u Skupstini koja je imala svoje predstavnike u svim republickim parlamentima.

5 U tacki 4 zakljucaka odbacuje se priznavanje legitimnosti otcepljenja Slovenije:

"Potrebno je da Savezna vlada i svi zvanicni jugoslovenski organi, ukljucujuci sluzbe drzavne bezbednosti i JNA, neprekidno preduzimaju korake i mere koje su im nametnute jednostranim aktima, radi sprecavanja izmene jugoslovenskih granica, prekida pogranicnog rezima na granicama SFRJ, pretvaranja jugoslovenske carine u republicku, prisvajanja carinskih dazbina i imovine u vlasnistvu Jugoslavije, kao i da koriste sva zakonska sredstva za suzbijanje jednostranih odluka, opredeljenja i ponasanja kojima se sopstvena volja zeli nametnuti drugim stranama."

6 Narodna armija, "Istina o oruzanom sukobu u Sloveniji", Vojno novinsko-izdavacko preduzece, Beograd, 1991, dokument koji sadrzi kompletne tekstove odluka i uredbi Savezne skupstine i Savezne vlade.

7 Peta vojna oblast je obuhvatala celu Sloveniju, veci deo Hrvatske i deo severne Bosne.

8 Doslo je do neslaganja oko toga koliko ima kopnenih granicnih prelaza na slovenackoj teritoriji. U to vreme, najcesce se pominjala cifra od dvadeset sedam. Brojka od trideset pet je potekla iz naknadnih zvanicnih izvestaja JNA o onome sto je nazvala "veoma ogranicenim rasponom" njenog zadatka, 27. juna, u Sloveniji, "Istina o oruzanom sukobu u Sloveniji".

9 Brojke je objavila JNA u clanku "Istina o oruzanom sukobu u Sloveniji".

10 Ovo je Kucanova verzija razgovora. Poklapa se sa Rasetinim prikazom, u kojem tvrdi da je intervenciju JNA smatrao iskljucivo akcijom za ponovno uspostavljanje reda. "Zapravo sam pokusavao da ga umirim, obracajuci mu se kao predsedniku Slovenije i nastojeci da objasnim da Armija nema nikakvih drugih planova osim preuzimanja kontrole na granici, jer da smo imali drugih planova prerasporedili bismo sve jedinice iz Hrvatske i prebacili ih u Sloveniju i cela akcija bi se zavrsila na potpuno drukciji nacin." (Raseta).

11 Svedocenja Kucana, Janse i Bavcara o toku ovog sastanka u velikoj meri se poklapaju osim u jednoj indikativnoj pojedinosti. I Kucan i Jansa sebi pripisuju zaslugu za insistiranje na primeni oruzanog otpora. Bavcar pak tvrdi da je France Bucar prvi prekinuo tisinu i ocitu nervoznu neodlucnost okupljenih.

12 Prema tvrdnjama JNA i filmskim snimcima helikopter je prenosio hleb, iako je general Raseta kasnije priznao da je helikopter imao naredjenje da proveri uslove na putu izmedju kasarne u Vrhniki i aerodroma.

13 Evropska zajednica je, kao i Jugoslavija, imala rotirajuce predsednistvo, s tim sto je svaka zemlja tu funkciju obavljala sest meseci. Redosled predsedavajuceg Zajednice menja se po abecednom redu, prema pocetnom slovu naziva zemlje na zvanicnom jeziku, zbog cega su pravila o rotaciji jos nejasnija od onih koja se primenjuju u slucaju jugoslovenskog saveznog Predsednistva.

14 Associated Press, 2. jul, 1991.

15 Prema Kucanovom opisu ove sednice.

"NEOBJAVLJENI I PRLJAVI RAT": JNA U HRVATSKOJ, JUL – DECEMBAR 1991. /

(prev. V. Rackovic)

Na sednici Predsednistva, odrzanoj 18. jula, na kojoj je naredjeno da se JNA povuce iz Slovenije, Stipi Mesicu je postalo jasno da se njegovoj republici sprema velika nesreca. Rezultat glasanja izbrisao je svaki privid da je zadatak JNA bio da brani Jugoslaviju. Sada se otvoreno i nedvosmisleno borila za srpske teritorije izvan Srbije.

Lazni slovenacki rat Zagreb je video upravo onako kakav je i bio: kao srpsko-slovenacki pakt koji je olaksao Slovencima secesiju, kao ponizenje JNA i unistavanje onoga sto je ostalo od Markoviceve Savezne vlade. Te namere su u potpunosti ostvarene. JNA, koja je konacno prestala da bude autenticna jugoslovenska armija, sada je bila slobodna da svoju paznju posveti rastucim napetostima u Hrvatskoj. Posle potpunog kraha u Sloveniji bio joj je potreban, vise od svega, moralni podstrek.

Intervencija JNA u Sloveniji je hrvatskog predsednika Franju Tudjmana poslednji put dovela u sukob sa njegovim sve nezadovoljnijim ministrom odbrane Martinom Spegeljem. Spegelj je ponovo vrsio pritisak na Tudjmana da objavi rat JNA. Na sastanku Drzavnog saveta odrzanom istog dana kada je izbio rat u Sloveniji Spegelj je nagovarao Tudjmana da naredi Hrvatskoj nacionalnoj gardi da opkoli kasarne savezne vojske u Hrvatskoj i uhapsi vojno rukovodstvo. Ovog puta su Tudjmanovi ministri bili na Spegeljevoj strani.

"Sve je bilo spremno. Samo sam cekao signal. Na sastanku Drzavnog saveta, Tudjman je govorio 95 minuta i rekao da imam opasne namere. Mesic me je podrzao sto odsto.... On je sve znao jer je ziveo u Beogradu. Znao je da se rat sprema. Otprilike je jos desetoro ljudi uzelo rec, i svi su izjavili ili da su uz mene, ili da nemaju odredjen stav jer nisu strucnjaci. Samo je jos jedna osoba podrzala Tudjmana. U 5 sati ujutru, Tudjmanu je bilo svega dosta. Pokupio je svoje stvari i zeleo da napusti sastanak bez donosenja bilo kakve odluke. Ali sam ja insistirao da donese odluku. Bojao se da odbije plan, a jos vise da ga prihvati. Zeleo da donese odluku, tajno, na svoju ruku. Ja nisam na to pristao i ponudio sam ostavku."

I doista, nekoliko sati kasnije, Spegelj je dao ostavku. Hrvatski radio i televizija su objavili da se povukao "iz zdravstvenih razloga." U odlicnom zdravlju, Spegelj je tu tvrdnju odbacio kao "dobri, stari boljsevicki trik" kojim se zeli prikriti rascep u politickom vrhu.

Tudjman je smatrao da Hrvatska nije spremna da se vojno suprotstavi JNA. Uzdao se, kao sto je to cinio od pocetka, ne u vojnu spremnost vec u dobijanje naklonosti medjunarodne zajednice. Verovao je da ce Hrvatska izvojevati svoju nezavisnost ne vojnom pobedom nad JNA vec zahvaljujuci medjunarodnom priznanju. Cak i kada je rat postao neizbezan, zeleo je da svet vidi i shvati da ga Hrvatska nije izabrala. Tokom leta 1991. godine, Franjo Tudjman je cinio sve sto je bilo u njegovoj moci da spreci sveopsti rat.

Desno orijentisani kriticari iz njegove partije videli su to kao povlacenje pred srpskom snagom i odustanje od jedinstvenog cilja. Tokom jula i avgusta, "marticevci", snage Milana Martica, uporno su povecavali obim teritorije pod svojom kontrolom. U toku neobjavljenog rata izmedju Srbije i Hrvatske tog leta, opstine su jedna za drugom padale u ruke teritorijalne odbrane Republike Krajine: Glina, Kostajnica, Okucani i Dalj. I uvek je JNA stajala iza srpskih paravojski, spremna da uskoci i "razdvoji zaracene strane." Turisticka letovalista na dalmatinskoj obali punila su se ljudima isteranim sa svojih poseda, Hrvatima nasilno izbacenim iz svojih domova ili onima koji su pobegli pred srpskom najezdom. Stanovnici citavih naselja odlazili su preko noci, ponevsi sa sobom samo ono sto su mogli nositi u rukama, sve ostalo ostavljajuci na milost i nemilost pljacki i rusenju. Marticevi oficiri su poceli da otimaju najbolja imanja za sebe. U selima koja su napustili hrvatski civili mogla su se videti imena komandanata srpskih paravojnih jedinica iznad vrata: nevestim rukopisom upisano pravo na ratni plen.

Hrvatske snage nisu bile dorasle toj sili. Hrvatska nacionalna garda, koju je Tudjman formirao, u maju, iz redova rezervnog sastava policije bila je lose organizovana i slabo opremljena, iako joj dobrovoljaca nije nedostajalo. Nasuprot oklopnim vozilima i teskom naoruzanju, koje je srpskim paravojnim snagama stajalo u sve vecoj meri na raspolaganju, Tudjmanove snage bile su u situaciji da se prebacuju po ratnim zonama u zaplenjenim dostavnim vozilima i nekadasnjim turistickim autobusima. Zarecene strane su bile beznadezno neravnopravne.

Prvog avgusta, Tudjmanovi protivnici su pokusali da ga skinu sa polozaja. U hrvatskom parlamentu, predstavnici desnog krila njegove partije predlozili su da se objavi rat. Tudjman ih je ponovo pokusao uveriti da buducnost Hrvatske ne zavisi od vojnog poraza Srba, vec od dobijanja medjunarodnog priznanja; objava rata bi izazvala opstu osudu demokratskog sveta i predstavljala bi samoubistvo za njegovu novoformiranu drzavu.

Podrsku je potrazio od opozicionih prvaka. U strahu od puca desno orijentisanih nacionalista, opozicija je popustila. Hitno je formirana koalicija liberala, socijaldemokrata i bivsih komunista, a Tudjman je sastavio vladu nacionalnog jedinstva, na celu sa premijerom Franjom Greguricem, pripadnikom liberalnog krila Tudjmanovog HDZ-a. Tvrdokorni nacionalisti su gurnuti u stranu i morali su, ako ne na bojnom polju da ga makar u Saboru primire.

Medjutim, krajinski Srbi i JNA ce prisiliti Tudjmana da udje u rat, zeleo to on ili ne. JNA je zapocela slozene pokrete trupa kroz Bosnu i Hercegovinu pripremajuci se za napad na teritorije koje je srpsko rukovodstvo u Beogradu smatralo da nesporno pripadaju Srbima. Dan kasnije, istog dana kada je doslo do neuspelog puca protiv sovjetskog lidera Mihaila Gorbacova,1 Milan Martic je uputio ultimatum hrvatskoj policiji u Kijevu, u blizini Knina, da u roku od cetrdeset osam sati napusti to podrucje ili da se pripremi za napad. Hrvati su odbili ultimatum.

Kijevo je bilo hrvatsko selo okruzeno teritorijom pod srpskom kontrolom. Od prvog marta, kada je doslo do borbe na Plitvicama, stanovnici Kijeva bili su zabarikadirani. Martic je poceo da gleda na Kijevo kao na razdrazujuci izuzetak: hrvatsko selo a u "Srpskoj Republici Krajini." Pored ostalog to je bilo opasno i sa stanovista bezbednosti. Zahvaljujuci toj okolnosti, komunikacija izmedju Knina i srpskih sela, koja su se nalazila iza Kijeva, bila je opasna, a ponekad i nemoguca. To je znacilo da se spomenuta sela nisu mogla valjano obezbediti za predstojeci rat protiv Hrvatske. Kijevo je trebalo zbrisati sa mape. U medjuvremenu je ponelo zlohudu slavu jer je postalo prva zrtva tehnike koja je postala svojstvena za ratove u Jugoslaviji - "ciscenje" terena.

Za Hrvate, Kijevo je postalo simbol otpora. Desetine hiljada Hrvata vec je ostalo bez svojih domova; ono po cemu se Kijevo razlikovalo je razmera planiranog i izvrsenog progona stanovnika iz domova i unistavanje imovine. U trenutku kada je isticao Marticev cetrdesetosmocasovni ultimatum hrvatskoj policiji, 20. avgusta, Milan Babic je objavio da su "marticevci" sada postali sastavni deo odbrambenih snaga savezne Jugoslavije. Sam Martic je izjavio beogradskom dnevnom listu Borba da njegovi ljudi sada dejstvuju u punoj saradnji sa JNA. Uzgred je naglasio da nameravaju da osvoje i hrvatski primorski grad Zadar. "Interesi Armije i Srba se podudaraju," rekao je. "I jednima i drugima je potrebna luka."2

Odlucujucu ulogu u ostvarenju ovog novog, jedinstvenog cilja imao je mladi potpukovnik Ratko Mladic koji je nedavno pristigao u Knin. Mladic je bio Srbin, iz sela Bozinovici, u jugoistocnoj Bosni. Pocetkom leta 1991, premesten je iz Pristine u Knin, gde je postao komandant kninskog korpusa JNA. Odmah po dolasku stupio je u vezu sa vodjama krajinskih Srba. Neposrednost s kojom je uspostavio kontakt sa marticevcima otklonila je i poslednju trunku nepoverenja izmedju Martica i kninskog garnizona JNA. Ratko Mladic je razumeo mentalitet krajinskih Srba. Bio je dugogodisnji komunista koji je svoju odanost odbrani Jugoslavije zamenio zadatkom, kako ga je shvatao, zastite Srba od ponovo ozivljenog hrvatskog fasizma. Na Mladica, kao i na mnoge iz njegove generacije, Drugi svetski rat je ostavio neizbrisiv trag. Imao je samo dve godine kada mu je ubijen otac, prilikom partizanskog napada na selo Bradinu koje je sticajem okolnosti bilo rodno selo ustaskog poglavnika Ante Pavelica. Iako je u to vreme Mladicevo ime malo znacilo izvan uskih vojnih krugova u kojima se kretao, kasnije ce sirom sveta postati poznat kao ozloglaseni komandant srpske vojske u Bosni. Njegova vestina komandovanja poticala je od zavidne sposobnosti da pobudi lojalnost kod onih kojima je naredjivao. Bio je toliko revnosan u borbi za njihove interese da je veoma brzo zadobio ne samo poverenje nego cak i divljenje krajinskih Srba.

Nedelju dana nakon Marticevog ultimatuma kijevskoj policiji, 26. avgusta, on i Mladic su zajednickim snagama krenuli u napad. U dvanaestocasovnom bombardovanju, selo Kijevo je sravnjeno sa zemljom. Ekipa beogradske televizije je snimila Martica dok su njegovi ljudi otkidali oznaku - ispisanu naravno latinicom - na uslasku u selu i trijumfalno preuzeli komandu nad tim podrucjem. Cetiri godine kasnije Hrvati ce cupati te iste oznake. Marticev naknadni opis ciscenja Kijeva izaziva nelagodu svojom klinickom preciznoscu:

Bila je to zajednicka akcija policije i vojske, i za dva dana smo oslobodili Kijevo. Armija je obezbedila tesko naoruzanje a ja pesadiju. Kada je pukovnik Mladic dosao u Knin, videli smo da

mozemo da verujemo Armiji. Od tada smo poceli da predlazemo da se ljudi (koji su dolazili da stupe u vojsku) dobrovoljno javljaju u armiju a ne u policiju. Takav sistem je postojao tokom citavog rata.

Da budem iskren, bili smo izgleda nadmocniji od Hrvata. Oni su bezali. Nismo marili koliko ce biti zrtava. Zeleli smo da oslobodimo nasa blokirana sela. Naravno da je bilo nekoliko spaljenih kuca, tako to ide u ovim akcijama sa artiljerijom. Verovali smo da to nece dugo trajati, i bili smo u pravu.

Akcija je bila izvedena uz punu podrsku Beograda. S obzirom na to sto hrvatski i slovenacki predstavnici vise nisu prisustvovali sednicama saveznog Predsednistva, jugoslovenski kolektivni sef drzave bio je potpuno pod Milosevicevom kontrolom. U Mesicevom odsustvu, potpredsednik je stao na celo Predsednistva. Crnogorski predstavnik, Branko Kostic postao je vrsilac duznosti jugoslovenskog sefa drzave i vrhovni komandant JNA:

U Kninu smo imali Kninski korpus, jednu od najjacih i najbolje opremljenih armijskih jedinica, i necu preterati ako kazem da je u tim prvim danima rata JNA stitila Srbe od fizicke likvidacije i sprecila njihov masovni egzodus.

Objektivno govoreci, da nismo podrzavali ovaj korpus, hrvatska bi policija svojim naoruzanjem i svim ostalim, lako mogla zauzeti Knin.

Kijevo je postavilo obrazac za celokupnu dalju ratnu strategiju u Hrvatskoj: artiljerija JNA kao podrska pesadiji koja se delom sastojala od regruta, a delom bila popunjena srpskim dobrovoljcima iz tih krajeva. Bio je to upravo savez na koji je Tudjman upozorio u svom obracanju naciji, kasno uvece, nakon Borova Sela. Po njegovom misljenju, komunisticki militarizam je udruzio snage sa velikosrpskim hegemonizmom. Jos uvek se nadao da ce izbeci rat protiv JNA, rat koji je znao da ne moze dobiti. Medjutim, to jedva da je bilo vazno. Ciscenjem Kijeva, JNA mu je nezvanicno objavila rat.

Kasno nocu, Franjo Greguric je sazvao sednicu Vlade. Sada je pritisak da se preduzme akcija bio isuvise snazan. Tudjmanov strah da bude uvucen u otvoreni rat vise se nije mogao pravdati. Na dan "ciscenja" Kijeva, hrvatska vlada je proglasila opstu mobilizaciju i najavila "rat za oslobodjenje."

Napad na Kijevo dospeo je na naslovne stranice dnevnih listova, a istovremeno je otpoceo i napad u Istocnoj Slavoniji. Na hrvatskoj granici sa Srbijom, grad Vukovar je prvi put izlozen neprekidnom dejstvu artiljerije i topovske vatre.3 Vukovarski krizni stab, formiran pocetkom meseca u bolnickom krugu, u centru grada, sada je premesten u podrum, kao i vecina bolesnika i ranjenika koji su se u njemu lecili.

Dve nedelje je Hrvatskoj bilo potrebno da pripremi kontraofanzivu. Hrvatska nacionalna garda je 14. septembra izvrsila opsadu kasarni i postrojenja JNA sirom republike. Prekinuto je snabdevanje strujom, hranom i vodom, a iskljucene su i telefonske linije. Zagrebacke gradske vlasti su pozvale gradjane da ustanu u odbranu glavnog grada. Zamke za tenkove, napravljene od

celicnih sina obmotanih bodljikavom zicom, postavljene su na glavnim raskrsnicama. Mostovi preko Save su minirani. Podignute su barikade koje su na glavnim putevima ostavljale samo jednu slobodnu kolovoznu traku. Prozori su zasticeni vrecama peska. Bombarderi JNA su se pretece obrusavali u niskom letu iznad grada, sireci paniku. Uvedeno je obavezno zamracenje. Zavladala je atmosfera intenzivne paranoje. Stizali su izvestaji o petokolonasima u svakoj zgradi, o snajperskim gnezdima iza svakog coska. Iako nije zabelezen nijedan smrtni slucaj ili ranjavanje od snajperske vatre u samom Zagrebu, njegovih 900.000 stanovnika je pocelo da se krece ulicama oprezno, strahujuci za zivot. Hrvatska je najzad, posle vise meseci sukoba manjeg intenziteta, zakoracila u rat koji je obuhvatio celu republiku.

Borbe su buknule na sirokom potezu, od Gospica na jugu, prema severu, do Karlovca koji se nalazio u blizini prestonice, a zatim prema istoku, preko Pakraca, Okucana i, konacno, do Vukovara u istocnoj Slavoniji. Ukoliko se uopste moglo govoriti o uspostavljanju linije sukoba na samom pocetku rata, ona se grubo kretala - iako uz bitne izuzetke - po istoj crti koju su Milosevic i Jovic utvrdili u maju, kada su izdali uputstvo JNA, posredstvom saveznog Predsednistva, da pocne da brani Srbe u Hrvatskoj. JNA se sada otvoreno borila za utvrdjivanje novih granica Jugoslavije bez Hrvata.

Srpske snage, zajedno sa JNA, sada su kontrolisale izmedju jedne cetvrtine i jedne trecine teritorije republike. Linijom fronta koja se formirala 14. septembra, stvorene su tri odvojene celine, medjusobno povezane samo teritorijom u Bosni i Hercegovini: prva i najcvrsca medju njima bila je teritorija oko Knina, druga u centralnoj Hrvatskoj oko mesta Gline, iz koje su Hrvati isterani u julu i avgustu, i treca u istocnoj Slavoniji i Baranji koja ima zajednicku granicu sa Srbijom.

Hrvati su vracali milo za drago. Kada je Hrvatska pocela da gubi rat, u nekim gradovima vrsene su sistematske teroristicke akcije. Jedne noci, krajem septembra, naoruzana grupa Hrvata je u Gospicu pokupila i ubila dvadeset Srba - profesora, sudija, lojalnih vlastima koji su odlucili da ostanu u Hrvatskoj. Do slicnih incidenata je dolazilo u Zagrebu, Sisku i Karlovcu.

Iza srpskih linija, JNA se slobodno mogla grupisati i pregrupisavati u skladu sa zahtevima borbe. Iza hrvatskih linija bila je nepokretna. U gotovo svakom vecem gradu u republici, JNA je bila zarobljena u kasarnama, sa oruzjem na gotovs, opkoljena Hrvatskom nacionalnom gardom koja je oruzje u njih uperila, u eksplozivnom odmeravanju. U Gospicu, u juznoj Hrvatskoj, odmeravanje se ubrzo rasplamsalo u otvorenu borbu koja je unistila veci deo grada. Jedinica iz gospicke kasarne pokusala je da se eksplozijama u kasarni izvuce iz obruca, dok je pojacanje, stacionirano izvan grada davalo podrsku topovskom paljbom i artiljerijom. Usledila je trodnevna razmena vatre u kojoj nijedna zgrada u Gospicu nije ostala cela - i pad kasarne. Zarobljeno je dve stotine pripadnika JNA, uglavnom regruta, dok je komandant kasarne poginuo. Tamosnji oficiri hrvatske garde su pricali da se ubio pred svojim vojnicima, u prednjem dvoristu mesne bolnice; beogradski radio je objavio, sto je verovatno blize istini, da je ubijen.

Osvajanje Gospica bio je strateski udarac krajinskim Srbima. Zaustavio je sirenje njihove teritorije u zapadnom pravcu, sprecio njihovo prodiranje na zapad, prema obali kod Karlobaga. Time je zadat smrtni udarac Marticevoj nameri da zauzme Zadar, jadransku luku koja je u ocima

srpskih nacionalista predstavljala najzapadniju tacku srpskih zemalja i glavni izlaz na more. Gospic je takodje predstavljao izuzetno vazan moralni podsticaj za Hrvate. Pri njegovom spomenu zmarci nelagodnosti podilazili su svakog opkoljenog komandanta JNA u republici jer se morao zapitati nece li i njega zadesiti sudbina nesrecnog gospickog generala.

Sklopljeni su i mnogi sporazumi izmedju kasarni i vlasti mesta u kojima su se nalazile. U Osijeku, u istocnoj Slavoniji, JNA nije cekala pad kasarne. Povukla se 17. septembra i zauzela nove polozaje juzno i istocno od grada; u naredna tri meseca odigrace kljucnu ulogu u bombardovanju Osijeka. Nedelju dana kasnije komandant vinkovacke kasarne je uradio to isto. U Jastrebarskom, jugozapadno od Zagreba, gde je JNA rasporedila jednu od najvecih tenkovskih jedinica, njen komandant Radovan Tasic pregovarao je sa mesnim sefom policije upozorivsi ga "bila bi velika steta ukoliko biste izazvali unistavanje vaseg prelepog grada." Pripadnici nacionalne garde koji su drzali kasarnu dobro su shvatili znacenje njegovih reci. Posle visenedeljnih pregovora Tasicu je bilo dozvoljeno da ode, zajedno sa 600 vojnika (opet, uglavnom regruta) i teskim naoruzanjem.4 Stanovnistvo Jastrebarskog je smrknuto posmatralo valjanje ogromne kolone od 160 tenkova, na desetine oklopnih vozila, raketa zemlja-vazduh i protivtenkovskih i protivavionskih baterija iz kasarne, koja krece na jug prema Bosni i Hercegovini, svesno da ce se ta metalna gusenica uskoro upotrebiti negde drugde, u Hrvatskoj.

Dublje, u teritoriji pod hrvatskom kontrolom, uslovi su bili jos tezi. Vlado Trifunovic, komandant varazdinskog korpusa, u blizini madjarske granice, trazio je od Beograda pomoc, ali je nije dobio. Hrvati su bili odlucni da ga ne puste da ode sa opremom. Bio je suvise udaljen od srpskih borbenih linija da bi mogao ocekivati pojacanje. Predao se. Uniforme JNA skinute su sa 200 njegovih vojnika koji su zatim pusteni da se u civilnim odelima vrate kucama, kako znaju i umeju. Predajuci desetine tenkova i oklopnih vozila Hrvatima, Trifunovic je izbegao borbu koja bi svakako odnela zivote velikog broja ljudi, vecinom regruta, pod njegovom komandom. Njegova akcija im je spasila zivot. Po povratku u Beograd, sudjeno mu je za izdaju, i nakon dugotrajnog zalbenog postupka, u januaru 1995. osudjen je na dvanaest godina zatvora. Kafkijansko sudjenje je zgrozilo liberalne Beogradjane. Medjutim, u leto 1991, beogradskom rezimu bio je potreban izgovor za vojnu intervenciju koju je vec bio naredio i cija je realizacija bila u toku upravo dok je Trifunovic sa Hrvatima sklapao dogovor o predaji. Beograd je od Trifunovica ocekivao poslednji herojski i samoubilacki cin, da bi opravdao intervenciju JNA. Kaznjen je samo zato sto svoje ljude nije poveo na klanje kao zrtvene jaganjce.

Uprkos svemu, opsada kasarni je pruzila JNA neku vrstu izgovora. Beograd je naredio naglo povecanje ratnih dejstava da bi se, kako se tvrdilo, oslobodile armijske kasarne, iako je glavni ratni cilj zapravo bio osvajanje teritorije za izgradnju srpske drzave u Hrvatskoj. Dve kolone tenkova i oklopnih vozila 19. septembra napustile su saveznu prestonicu i stale tutnjati autoputem Bratstva i jedinstva, prema hrvatskoj granici. Strani novinari, izvuceni iz postelja da bi pratili kolonu, pisali su da se protezala vise od deset kilometara i sastojala od najmanje sto tenkova, uglavnom T-55 i M-84, kao i od oklopnih transportera i kamiona sa teskim artiljerijskim orudjem.5 Kao i snage, koje su tim istim putem krenule prema Sloveniji dva meseca pre toga (samo da bi bile vracene), kolone su i ovog puta pozdravljali razdragani mestani s obe strane puta, bacajuci hranu i cigarete zbunjenim regrutima i velikom broju rezervista, koji su se nalazili u kamionima.6

Srpske paravojne jedinice i JNA vec su bile obezbedile trougao zemlje u naftom bogatom, plodnom uglu severnoistocne Hrvatske. Taj se deo prostirao od Baranje prema zapadu, do predgradja Osijeka i na jug, do Borova Sela, predgradja Vukovara. Gradovi Vukovar i susedni Vinkovci su sada predstavljali prepreku u daljem pohodu u istocnu Slavoniju. Oni su, a ne opkoljene kasarne bili cilj ovog najnovijeg impresivnog postrojavanja armije. JNA je opkolila Vukovar, i ukopala se; bio je to uvod u ono sto se pretvorilo u dvomesecno bombardovanje koje ce uzdici ovaj lepi dunavski grad u simbol hrvatskog nacionalnog oslobodjenja. Stipe Mesic je rekao da ce Vukovar postati "hrvatski Staljingrad."

Medju Srbima lojalnim SDS-u, vec u prolece te godine zapoceo je, u izvesnom smislu, proces "samociscenja". Gradonacelnik Vukovara, Srbin Slavko Dokmanovic, izjavio je da je prestao da odlazi u grad mnogo pre pocetka rata jer je strahovao za vlastiti zivot. Vise meseci pre toga stanovnici srpskih sela podigli su barikade na periferiji grada. Pocetkom jula, otpoceli su artiljerijski napadi na predgradje Borova Sela; od pocetka avgusta povremeno je bombardovan centar grada. Do kraja avgusta, u gradu je od 50.000 ostalo samo 15.000 stanovnika. Oni koji su ostali zadrzali su nacionalnu strukturu koju je grad imao i pre rata.7 U bombardovanju koje je usledilo podjednako su stradali i Srbi i Hrvati.

Kada je 14. septembra Hrvatska nacionalna garda izvrsila opsadu kasarni JNA, srpske paravojne jedinice su krenule u zestok napad na jugozapadni deo Vukovara, iz pravca Negoslavaca. Dve hiljade stanovnika je pobeglo iz svojih domova i spas potrazilo u centru grada. Pricali su da je ubijeno oko osamdeset civila. Lesevi su u gomilama lezali po ulicama. Mrtve su skupljale nadolazece srpske snage i sahranjivale ih u masovne grobnice po livadama u Negoslavcima. Hrvatska je bila zapanjena pricama o ovim zverstvima. Rat je u usao u novu fazu. Svakih petnaest dana, izmedju sesnaest i osamdeset ranjenika je dopremano u bolnicu. U proseku tri cetvrtine su bili civili.8

Napad od cetvrtog oktobra bio je najsnazniji do tada. Korisceni su artiljerija, topovi i vazdusni udari. Dve bombe su bacene na bolnicu. Jedna je unistila hirusko odeljenje i operacionu salu, mada je veci deo opreme vec bio premesten u podrum. Druga je probila nekoliko spratova, nije eksplodirala i zaustavila se podno kreveta jednog od ranjenika, koji je preziveo. Samo tog dana, devedeset dvoje ranjenika dopremljeno je u bolnicu.

Zajednicki napad Srba i JNA doveo je do novih teritorijalnih osvajanja. Zaposednut je put od Vukovara do sela Bogdanovci. Jedinice JNA su zauzele polozaje duz puta, presecajuci selu poslednju kopnenu vezu iz grada. Opsada je sada bila potpuna, osim veoma opasne, zbog nezasticenosti, pesacke staze na koju srpski mitraljesci iz obliznje sume nisu obracali narocitu paznju. Vukovarski krizni stab je tvrdio da su snajperisti ubili najmanje tridesetoro ljudi dok su pokusavali ovom stazom da pobegnu iz grada.

Pocetkom oktobra, stanovnici Vukovara dane su poceli da provode u zajednickim sklonistima, u kojima je katkada bilo i do 700 ljudi. Krizni stab, koji se i sam nalazio u nuklearnom sklonistu, ispod bolnice, u centru grada, organizovao je raspodelu hrane, vode i lekova, da bi zadrzavanje civila na ulicama sveo na minimum. Svakom zajednickom sklonistu ukoliko je to bilo moguce,

dodeljen je bar jedan lekar i medicinska sestra. Hrvatska nacionalna garda je svakom sklonistu obezbedjivala oruzanu zastitu.

Scenario napada bio je isti kao i u slucaju Kijeva, samo daleko vecih razmera: JNA je obezbedjivala tesko naoruzanje i pesadijsku podrsku lokalnim srpskim paravojnim formacijama, zajedno sa dobrovoljcima iz uze Srbije. Medjutim, dogodilo se nesto neverovatno: bez obzira na ogromnu premoc u vojnoj sili, Armija nije imala uspeha u teritorijalnom osvajanju. Napad na Vukovar je otkrio rasulo koje je raspad Jugoslavije uneo u nekada ponosnu vojnu silu zemlje. Broj onih koji su dezertirali, posebno medju nesrpskim oficirima i regrutima, bio je veoma visok. Kao i broj regruta koji je u borbi odbio da ispunjava naredjenja. Oficiri JNA su se zalili da nisu mogli da nateraju svoje vojnike na napuste oklopna vozila. Prolazile su nedelje, moral u redovima JNA je opadao, pa se i cetvrta po velicini armija u Evropi pokazala nesposobnom da savlada gradic koji je branila sacica opkoljenih i lose opremljenih hrvatskih boraca.

S obzirom na to sto se napad JNA na Slavoniju beznadezno oduzio zbog iznenadjujuceg otpora Vukovara, nacelnik Generalstaba Blagoje Adzic je u oktobru postavio generala Zivotu Panica za komandantna vukovarske operacije. Panic je bio komandant Prve vojne oblasti a sada je dobio zadatak da okonca vukovarsku operaciju. Panic i Adzic su zajedno otisli na vukovarski front da procene zbog cega se operacija tako bezuspesno odvijala. Bili su zaprepasceni onim sto su zatekli. Nije bilo cvrstog sistema komandovanja niti striktnog razgranicenja zadataka izmedju razlicitih jedinica na terenu. Po Panicevom recima, zatekli su "haos". Sva je prilika, mnogi vojnici nisu ni znali ko im je komandant. Bilo je mnogo dezertera, narocito medju rezervistima koji su mobilisani i poslati na front bez jasne svesti zbog cega su tu i sta se ratnim dejstvima pokusava postici.

Na desetine hiljada Srba mobilisano je da se bori u ratu koji nikada nije objavljen. Sirom republike, a posebno u Beogradu, ljudi su se skrivali ili napustali zemlju. Jedan od rezervista je izvrsio samoubistvo jer nije mogao da odluci da li se prikljuci grupi dezertera ili da ostane sa svojom jedinicom. Drugi je oteo tenk sa fronta i dovezao ga pred savezni Parlament.

Kada je Panic preuzeo komandu nad ovom operacijom, prikljucio je paravojne grupe komandnoj strukturi JNA. Regrutovani su dobrovoljci da zamene one koji su nasilno mobilisani. Uspostavljena je jedinstvena komanda. Oni koji nisu hteli da joj se povinuju iskljuceni su iz ratnih operacija.

Treceg novembra, stab prve armijske motorizovane gardijske brigade objavio je pocetak "zavrsne operacije" proterivanja hrvatskih snaga iz Vukovara. Narednog dana, savezne vazduhoplovne snage su izvrsile sezdeset pet borbenih letova na hrvatske polozaje u Vukovaru i drugim mestima.9 Pesadijske jedinice su se priblizile na nekoliko stotina metara od centra grada.

Istog dana, petnaest artiljerijskih projektila pogodilo je srpski grad Sid, u Vojvodini, na hrvatsko-srpskoj granici, u kojem je bio rasporedjen deo artiljerije za napad na Vukovar. Niko nije bio povredjen. Medjutim, bez obzira na to, razbesneli srpski ministar odbrane general Tomislav Simovic smatrao je potrebnim da pozove medjunarodnu zajednicu da osudi taj napad. Kao da

uopste nije bio svestan sta rade snage JNA u Vukovaru i u trenutku dok je govorio, obratio se srpskom parlamentu, zahtevajuci da osudi napad na Sid.

Ovaj napad je deo fasisticke politike. Stav hrvatskih oruzanih snaga je takav da su se uvek kada smo govorili o miru i primirju ponasali na najgori moguci nacin... Verovatno ce danas doci do ucene u Hagu u vezi sa blokadom Vukovara i Dubrovnika od strane Jugoslovenske narodne armije. Mozda ce cak usloviti dalji tok razgovora oslobadjanjem ili povlacenjem snaga koje su opkolile ova dva grada.

Onda se zarekao da nece popustiti pred medjunarodnom ucenom.

Sa Panicem, kao komandantom jedne disciplinovane operacije, situacija je za Vukovar postala beznadezna. Branioci grada su svoje ogorcenje okrenuli protiv sopstvene strane. Optuzili su Zagreb da namerno zrtvuje Vukovar da bi zadobio medjunarodne simpatije. Vojni komandant grada Mile Dedakovic otisao je u Zagreb da apeluje na Tudjmana. Rekao mu je da se, zahvaljujuci spremnosti Hrvatske da prihvati medjunarodno dogovorena primirja, gubi rat u Vukovaru. Tudjman je eksplodirao od besa, rekavsi Dedakovicu da upamti ko je predsednik i sef drzave. "Ja rukovodim ovim ratom", navodno je rekao, "i kada ja naredim da se obustave vojna dejstva oko Vukovara, to znaci da se necete pomeriti ni za milimetar."10 Za Tudjmana, koji je jos uvek zudeo za medjunarodnim uvazavanjem, diplomatski obziri su i dalje imali prevagu nad vojnim prioritetima.

U Vukovaru su usledile dve nedelje borbi prsa u prsa. Desetog novembra, JNA je zauzela Milovo brdo, deo grada u samom centru. Hrvati su se povlacili u neredu. Odavno predvidjeni pad Vukovara sada je postao neminovnost. JNA je 16. novembra zauzela predgradje Borovo. Time je Vukovar izgubio svoj poslednji nesigurni prilazni put kroz kukuruzista. Sada vise nije postojao nacin ni da se udje ni da se izidje iz Vukovara. U panicnom strahu, 700 civila je napustilo svoja sklonista i utociste potrazilo u krugu bolnice. U procesu "oslobadjanja" Vukovara, ulicu po ulicu i kucu po kucu, unisten je ceo grad. Do 17. novembra, ceo grad, osim nekoliko dzepova otpora, pre svega same bolnice, pao je u ruke Srba i JNA. Narednog dana, u toku trinaestog hrvatskog, medjunarodno dogovorenog primirja, Vukovar je pao. Pripadnici Hrvatske nacionalne garde koji se nisu uspeli izvuci pre pada Borova Naselja, bili su sada uhvaceni u klopku. Imali su samo jednu noc na raspolaganju da rizikuju smrtno opasan juris, pod plastom tame, preko srpskih linija, kroz kukuruzista do susednog grada, Vinkovaca. Mnogi su to i ucinili, okupivsi se tu narednog dana u malim iscrpljenim grupicama, ogorceni kako na Zagreb, tako i na medjunarodnu zajednicu koja je nastavila da nagovara Beograd da pronadje "dogovorno resenje" dok se njihov grad pretvarao u prah i pepeo. Nesto od njihovog raspolozenja prenelo se na hrvatsko stanovnistvo u celini.

Komandanti vukovarske odbrane prikrivali su poraz. Predstavnik JNA u Zagrebu je pristao na razgovore o predaji. Dve strane su se dogovorile o evakuaciji civilnog stanovnistva iz grada, i 700 bolesnika i ranjenika iz bolnice. To se imalo obaviti pod nadzorom posmatraca EZ i predstavnika Medjunarodnog crvenog krsta.

Za vreme tromesecne opsade i bombardovanja, koji su okoncani 20. novembra, u bolnici je leceno 1.850 ranjenika, uglavnom civila. Ova brojka obuhvata samo teze ranjenike, tako da je stvarni broj pacijenata mnogo veci. Onima sa laksim povredama preporuceno je da ne rizikuju putovanje vec da ostanu u kucama. U istom periodu, vukovarska policija je evidentirala 520 leseva, koje je trebalo sahraniti na jedinom raspolozivom groblju. Od tog broja poginulih, 156 su bili pripadnici Hrvatske nacionalne garde, a dvadeset cetvorica policajci. Ostali su bili civili, ukljucujuci osmoro dece. Ove brojke ne ukljucuju stotine leseva koji su ostali nepokupljeni poslednjih dana opsade kada su intenzitet bombardovanja i blizina nadirucih srpskih i snaga JNA skoro potpuno onemogucili kretanje ulicama. Za tri meseca od pocetka neprekidnog armijskog napada na grad, u Vukovar je stigao samo jedan konvoj medjunarodne pomoci. Bilo mu je dozvoljeno da isporuci lekove u bolnicu i da evakuise 114 ranjenika.

Devetnaestog novembra, dok je vukovarski krizni stab bezuspesno pokusavao da stupi u kontakt sa spoljnim svetom, JNA je u jedanaest casova usla u bolnicki krug, poslednji bastion hrvatskog otpora. Na uzas ljudi zatecenih u bolnici, stigli su pre medjunarodnih posmatraca koji je trebalo da nadgledaju evakuaciju. Kamion Medjunarodnog komiteta Crvenog krsta sa lekovima za bolesne stigao je u sest sati posle podne. Do tada, JNA je vec bila otpocela evakuaciju civila, bolesnih i ranjenih, bez medjunarodnog nadzora i u suprotnosti sa sporazumom postignutim prethodnog dana. U centru Vukovara, jedan oficir JNA je arogantno odgovorio predstavniku Medjunarodnog crvenog krsta da je ovo Jugoslavija, "njegova zemlja", i da ako se to Medjunarodnom Crvenom krstu ne dopada, moze da ode. Evakuacija bez nadzora je nastavljena. Do tada, grupe do zuba naoruzanih Srba, mnogi sa cetnickim oznakama i tek pristigli sa ratista, lutali su ulicama Vukovara bez kontrole dok su se gradjani, uplakanih, sivih lica, sa tamnim podoc njacima, izvlacili iz svojih sklonista. Mnogi su pod zemljom proveli tri meseca dok su se borbe vodile iznad njihovih glava. Kada su osamnaestog novembra izisli na svetlost dana videli su jedan drugi Vukovar. Ljudski i zivotinjski lesevi lezali su razbacani po ulicama. Ogoljeni kosturi zgrada su jos goreli, jedva da je koji kvadratni centimetar na njima ostao neostecen. Srpski dobrovoljci, ludackih pogleda, urlali su niz ulice, dzepova punih pokradenog blaga. Grupa vojnika zgrabila je jednog Hrvata i treskala mu glavom o zid optuzujuci ga da se borio sa neprijateljem. Placuci, on je ponavljao da uopste nije ucestvovao u borbama. JNA je pocela da razdvaja muskarce od zena i dece. Pitali su ih da li zele da budu evakuisani u Srbiju ili Hrvatsku. Oni koji su odabrali Srbiju pusteni su da odu ili im je obezbedjen prevoz iz grada. Oni koji su trazili da idu u Hrvatsku autobusima su odvedeni u Vojvodinu, gde su noc proveli u skolama i sportskim dvoranama. Narednog dana su predati hrvatskim vlastima.

Medjutim, muskarci nisu predati; mnogi od njih, posle vise od tri godine, u vreme pisanja ove knjige - smatraju se mrtvim, sahranjenim u masovnoj grobnici, u Ovcari. Cetiri godine kasnije, srpska milicija je, izuzev nekolicini zvanicnika, zabranila pristup mogucoj lokaciji grobnice. Medju mrtvima je bio i Sinisa Glavasevic, star trideset jednu godinu, novinar vukovarskog studija hrvatskog radija, ciji je glas u Hrvatskoj postao glas Vukovara. On je svakodnevno izvestavao o unistavanju svog rodnog grada, sve ocajnijim i iscrpljenijim glasom. Nema sumnje da ga je ugled koji je uzivao u Hrvatskoj, a podjednako ozloglasenost koju je njegov rad imao medju muciteljima Vukovara, kostao zivota.

Oni muskarci koji nisu izdvojeni za pogubljenje odvedeni su u kaznjenicki centar u Sremskoj Mitrovici, u Vojvodini. Po dolasku, skinuta im je odeca i oduzeta sva imovina koju su poneli sa sobom. Mnogi su pretuceni. Nabijeni su u pretrpane zatvorske celije u kojima su nedeljema spavali na drvenom podu. Mnogi su podvrgavani uzastopnim ispitivanjima. Nekima su nudjene nagrada za denunciranje drugih. Pusteni su u januaru 1992, na osnovu dogovora koji je isposlovao americki izaslanik Sajrus Vens.

Direktor vukovarske bolnice dr Vesna Bosanac koja je, pozrtvovano radeci, svojim primerom u velikoj meri doprinela funkcionisanju bolnice tokom opsade, postala je neka vrsta nacionalne heroine u Hrvatskoj. Bila je otelotvorenje onoga sto je grad sada predstavljao u ratom formiranoj svesti mnogih Hrvata. Naravno, Srbi su je blatili. Beogradska televizija ju je nazvala "jugoslovenskim dr Mengeleom", optuzujuci je da je uskratila medicinsku pomoc ranjenim srpskim civilima i da je nad njima vrsila medicinske eksperimente. Kada je pao Vukovar, mnogi Hrvati su strahovali za njen zivot. Nedelju dana nista se o njoj nije znalo. Nije bila u konvoju zena i dece koji je stigao u Hrvatsku posle pada Vukovara. Medjunarodni Crveni krst je slao hitne apele Beogradu. Omrazena lekarka je izbegla sudbinu Sinise Glavasevica. Pustena je iz pritvora posle mesec dana.

Tri dana je bilo potrebno posmatracima EZ da organizuju evakuaciju bolesnika i ranjenika. Nekoliko puta su ukrcavani u ambulantna kola JNA samo da bi ubrzo posle toga saznali da je predaja hrvatskim vlastima odlozena zbog borbi na putu. Konacno su se dva konvoja, jedan JNA a drugi hrvatske vlade, sastala u severnoistocnoj Bosni. Pet stotina ranjenika, od kojih su mnogi bili jedva svesni, preneto je na nosilima iz ambulatnih kola JNA i prebaceno u hrvatska vozila. Tu se nasla razjarena grupa Srba iz okoline, koja je uzvikivala pogrde "ustaskim ubicama", dok su kraj njih prenosili ranjenike.

Lose procenjujuci verodostojnost cinjenica, jedna ugledna novinska agencija objavila je vest koja je zapalila strasti medju Srbima. Beogradsko dopisnistvo agencije Rojter, upravo kada je Vukovar pao, izvestilo je da su pripadnici Hrvatske nacionalne garde u znak odmazde zaklali cetrdeset jedno dete srpske nacionalnosti, pre nego sto su pobegli iz grada. Ova vest se poput vatrene stihije sirila kroz srpska podrucja u Hrvatskoj i susednoj Bosni. Zapadne novinske kuce, u potrazi za nekakvom "ravnotezom" u svojim izvestajima koji su sve vise licili na neverovatan sled jednostrano vidjenih dogadjaja, takodje su ovoj tvrdnji posvetili nezasluzenu paznju. Cela prica je ispala cista izmisljotina. Tvrdnju je jednom beogradskom fotoreporteru izneo neimenovani pukovnik JNA. Rojter je dvadeset cetiri sata kasnije u potpunosti demantovao vest. Ali, steta je vec bila nacinjena. Dok se odvijala turobna predaja ranjenika, stotine ljudi je trazilo krv za vukovarske zrtve. Zadrzavao ih je samo jedan red oficira JNA. Cak i sada, JNA se mogla predstaviti pred svetskim televizijskim kamerama kao nepristrasna sila koja intervenise radi razdvajanja "zaracenih strana."

Jedva da su se ohladili lesevi ubijenih u Vukovaru, a JNA je organizovala za strane dopisnike u Beogradu nesto sto je najverovatnije smatrala da ce imati veliki propagandni efekat. Dva puna autobusa novinara su odvedena, kao armijski gosti, u obilazak oslobodjenog grada. "Priredicemo im rucak upravo ovde", izjavio je pukovnik Milan Gvero, portparol JNA i buduci zamenik komandanta snaga bosanskih Srba, dok je paradirao kroz bombama razrusene ostatke hotela

"Dunav", postavljajuci Armiji izazov na koji je velicanstveno odgovorila. Mark Cempion, iz lista Indipendent, uhvatio je u svom izvestaju svu apsurdnost tog dogadjaja:

"Masakrirani civili su ovamo", rekao je armijski oficir, pokazujuci rukom u pravcu dvoristva nasuprot vukovarske opustosene bolnice. Desetak novinara se vec guralo u kapiji da bi pogledali "Eksponat 2", u toku obilaska koji je organizovala savezna vojska u pokusaju sto se kretao od grotesknog do opscenog, da iznese svoju verziju opsade Vukovara.

"Ne znam zbog cega se nista ne govori o ogrlicama napravljenim od decjih prstiju, ili o cetrdesetoro dece ubijeno ovde u blizini", /rekao je Gvero/.

U dvoristu ... su bila 33 lesa. U susednom dvoristu ih je bilo preko 50, uredno poredjana i izlozena jakoj kisi. 'To su Srbi masakrirani na ulicama', rekao je autoritativno pukovnik Miodrag Starcevic. Mnogi od njih su kao oznaku da su kao pacijenti umrli u bolnici imali na palcevima privezane cedulje sa licnim podacima. Upitan kako zna da su Srbi, slegao je ramenima.

Novinari su od JNA dobili hemijske olovke za uspomenu na ovu posetu.

Prvog oktobra, JNA je iz Crne Gore prvi put napala Dubrovnik. To niko nije ocekivao. Nijedan od izgovora koje je Armija koristila prilikom napada na druga mesta u Hrvatskoj: zastitu srpskog stanovnistva i pruzanje pomoci opsednutim kasarnama JNA, nije se mogao primeniti na Dubrovnik. Niti je u njemu zivelo mnogo Srba,12 niti je u gradu bilo kasarni JNA. Ali, Dubrovnik je bio laka meta, pripremljena za odstrel. Lezi na krajnjoj tacki uske trake priobalnog pojasa u najjuznijem delu Hrvatske. Njegovo se zaledje, samo nekoliko kilometara u unutrasnjosti, nalazilo u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori.

Armija je zavela kopnenu blokadu, od Crne Gore do luke Neum, uskog pojasa obale sto je bio jedini izlaz Bosne i Hercegovine na more. Sledeceg dana, Radio Beograd je u rano jutro objavio da je "predaja neprijateljskih snaga cilj danasnjih borbi oko ovog grada". Nedovoljno opremljene, hrvatske su snage, braneci taj neobezbedjeni pojas svoje teritorije sto se jednim krakom zavrsavao u Crnoj Gori, dozivele 2. i 3. oktobra tezak poraz u sudaru sa nadmocnom JNA. Sacica pripadnika Hrvatske nacionalne garde, koja je branila dubrovacko zaledje, povukla se i razbezala. Nista im drugo nije preostalo. Dok je savezna vojska slavodobitno gazila kroz bogato Konavla, unistavala je gotovo sve pred sobom. Od jednog do drugog sela, svaka kuca se prvo pljackala a zatim spaljivala.

Federalna armija je 15. oktobra usla u turisticki gradic Cavtat, juzno od Dubrovnika. Nije naisla ni na kakav otpor. Stanovnici Cavtata su se pomirili sa, kako se ispostavilo, okupacijom svog mesta. Iako je to znacilo da je Cavtat potpuno odsecen od ostatka Hrvatske, JNA nije dozvolila crnogorskim rezervistima da senluce onako kako su to radili u Konavlima. U Cavtatu se nije ni pljackalo ni palilo.

Sledece dve nedelje Armija je provela u pripremama za napad na sam grad Dubrovnik. Hrvatska nije ocekivala napad savezne vojske, pa je grad ostavljen gotovo bez odbrane. Malobrojni pripadnici Hrvatske nacionalne garde, naoruzani sa nekoliko poljskih topova i visecevnih bacaca,

sada su imali zadatak da odbrane stari grad. Dubrovnik je i gradjen da izdrzi opsadu. Prvobitna namena njegovih drevnih zidina trebalo je jos jednom da dodje do izrazaja. One su bile, kada je rec o odbrani, i jedino u sta su se stanovnici mogli uzdati.

Posle sestodnevnog bombardovanja, JNA je 27. oktobra postavila svoja orudja na samu ivicu grada. Kao da se zeleo podjariti bes gradjana sto su dole bili uhvaceni u zamci. Na vrh Zarkovica brda pobodena je zastava savezne Jugoslavije, nekoliko stotina metara od hotela "Argentina", u cijem su se podrumskom restoranu i baru posmatraci EZ i strani novinari okupljali svake veceri. Hotel "Argentina" se ubrzo procuo kao jedan od onih neobicnih hotela u ratnim zonama cija su uprava i osoblje ponosni sto nastavljaju da pruzaju redovne usluge bez obzira na potpuno neredovnu situaciju oko njih. Sa terase hotela "Argentina", okrenute prema moru, zasticeni od polozaja savezne vojske samim zdanjem i uznemiravani tek povremenim, tihim prolaskom brodova ratne mornarice, novinari i posmatraci EZ u belim uniformama mogli su da prate kretanje pojedinacnih artiljerijskih zrna sa Zarkovica brda i njihovo ostro fijukanje nad hotelom, a potom u niskom letu, nad crvenim krovovima starog grada, pre nego sto bi pogodila metu, u luci. To je posebno bilo impresivno nocu kada bi granate plameno naradzasto svetlele, vatrom obasjavajuci nocno nebo. Posmatraci EZ, zatoceni u hotelu, sve su vreme provodili uceci novinare kako da prepoznaju suptilne razlike u zvuku teskih topova - mornaricke artiljerije (izlazne), ovde; paljbe osamdeset milimetarskih granata (ulazne), tamo.13

Istog dana kada se jugoslovenska zastava pojavila kao pretnja na Zarkovica brdu, general Pavle Strugar uputio je ultimatum hrvatskim braniocima, zahtevajuci da predaju oruzje i da sva vojna lica napuste grad. Garantovao je bezbedan izlazak, napominjuci da ocekuje odgovor do 20 sati, istog dana.

JNA je imala Dubrovnik na dlanu. Zagreb je zahvatila panika. Bilo je gotovo sigurno da ce Dubrovnik pasti, iako su obe strane bile svesne da bi ih napad s kopna, niz stenovite padine oko grada, skupo stajao. Stipe Mesic je pozvao vlasnike malih brodica, na tom delu dalmatinske obale, da mu se pridruze u konvoju kako bi razbili pomorsku blokadu. Kao sto je to uvek slucaj sa egzibicijama, ideja je bila smela i mastovita. Ipak, to je bila samo egzibicija. Svet je dva dana posmatrao kako se Mesic, na nasilno oduzetom trajektu Slavija I, pracen desetinama malih brodica, probija od Splita prema jugu. Flotilu su zaustavili ratni brodovi JNA u mljetskom kanalu, naredivsi joj da se vrati. Mesic je, na mostu Slavije I, stupio radio vezom u kontakt sa JNA. Topovi na mornarickom patrolnom camcu bili su usmereni u njegovom pravcu. Slavija I je bila puna hrvatskih funkcionera i javnih licnosti. Izmedju ostalih, na njemu je bio predsednik Vlade, supruga ministra inostranih poslova i popularna sredovecna pevacica Tereza Kesovija - takoreci hrvatska Nana Muskuri - cija je kuca unistena u napadu JNA. Prema tome, ona se mogla simbolicno solidarisati sa ljudima koji su ostali bez domova. Mesic je saopstio komandantu pomorskih snaga JNA da namerava da nastavi put za Dubrovnik. Komandant je odgovorio da ima naredjenje da vrati sve brodove i da ce, ukoliko njegova flotila nastavi put, smatrati to neprijateljskim cinom, i shodno tome, odgovoriti. Drugim recima, na Slaviju I ce biti otvorena vatra. Mesic je podigao ulog. Bio je ipak jos uvek predsednik Predsednistva Jugoslavije, pa prema tome glavnokomandujuci oruzanih snaga, iako je priznao, u vise navrata, da je njegova kontrola nad jugoslovenskom vojskom otprilike ravna kontroli nad finskom armijom. "Ja sam vas vrhovni komandant", javio je radio vezom ratnom brodu JNA, "i samo se usudite potopiti mi

brod." Poznate licnosti koje su se nalazile na brodu i od kojih su mnoge dobile naknadnu hrabrost posle visecasovnog boravka u brodskom baru - aplaudirale su i glasno odobravale. Kapetan, odgovoran za bezbednu plovidbu posade i putnika, bez sasvim jasne predstave ko zapravo komanduje brodom, kolutao je ocima. Upitan ko upravlja plovidbom, umorno je odgovorio: "Sam Bog zna. Sam Bog zna."

Konacno, Mesic je uspostavio radio vezu sa admiralom Stanetom Brovetom, zamenikom ministra odbrane. Brovet je naredio da JNA izvrsi pretres svih brodova i da ih, posto se ustanovi da se nikakvo oruzje ne krijumcari za Dubrovnik, nesmetano pusti da prodju. Nakon trideset sati na moru, Slavija I je, 30. oktobra, razbila pomorsku blokadu i pristala u dubrovacku luku, donoseci malo cega drugog osim dobre volje. Dvanaest sati kasnije, Mesic je otisao, a situacija u Dubrovniku je ostala nepromenjena.

Mesiceva pomorska sala posluzila je svrsi. Privukao je paznju na stradanje Dubrovnika, sto je pogubno uticalo na medjunarodni ugled JNA. Ma sta da je motivisalo komandu JNA da prvobitno naredi napad na Dubrovnik, nije bilo sumnje da je cista zloba igrala znacajnu ulogu u motivisanju ljudstva. Dan za danom, ljudi sa brda gadjali su artiljerijom i topovima znamenite turisticke hotele sto su se u nisci prosuli po dubrovackoj severnoj obali. Padale su granate u hotelska spoljna dvorista, a napadaci su nekaznjeno posmatrali kako vatra, izazvana eksplozijama, guta putnicke automobile, unistavajuci sve pred sobom i ostavljajuci sprzeni pejzaz, prepun svijenog metala i razbijenog stakla. Izbeglice sto su se slile u Dubrovnik, bezeci pred napadom, bile su u medjuvremenu sklonjene u podrume. Sa prvim bombama isterani su iz svojih kuca; sada su bombama ponovo isterani iz podruma u kojima su nasli utociste. Cinilo se da ima veoma malo ili nimalo vojnicke logike za veci deo bombardovanja Dubrovnika. Bila je rec o osveti ubogih brdskih momaka jednom od najbogatijih i najvise zapadno orijentisanih delova bivse Jugoslavije. Ta osveta kulminirala je u novembru, sistematskim unistavanjem teledirigovanim projektilima sve do poslednje jahte u luci starog grada. Sam grad, koji je Bajron nazvao biserom Jadrana, bio je savrsen okvir za takvo osvetnicko orgijanje. Obicno uzdrzani Dejli telegraf, bez sumnje najoprezniji medju ozbiljnim britanskim novinama - razvukao je naslov preko prve strane: "Slicno varvarskim hordama, koje su napale Rim, savezne snage odbacile su svaki obzir".15 General Milan Gvero, portparol JNA i covek cija je zamisao bila organizovanje za predstavnike medija grotesknog obilaska "oslobodjenog" Vukovara, u potpunosti je odbacio izvestaje o razaranju Dubrovnika. Tvrdio je da Hrvati pale gomile automobilskih guma. I, da apsurd bude jos veci, s obzirom na obilje suprotnih dokaza, tvrdio je da "ni jedna jedina cestica srpske prasine nije pala na Dubrovnik".16

Savezna armija nije uspela da primora branioce Dubrovnika na predaju. Posle novembarskog razuzdanog unistavanja, linije opsade su se koliko-toliko ustalile a borbe uplovile u naoko beskrajno odmeravanje snaga, niskog intenziteta. Dogadjaji u Hagu i Beogradu presekli su ambicije Crnogoraca i, u maju 1992, posle petomesecnog primirja u Hrvatskoj, Hrvati su postigli sporazum sa JNA.

Povlacenje JNA iz dubrovackog zaledja zasenilo je, u to vreme, izbijanje rata u Bosni i Hercegovini. Nikada nisu utvrdjeni pravi razlozi takve odluke JNA. Ali, do tada su neprijateljstva izmedju Srba i Hrvata izgubila na intenzitetu. Tudjman i Dobrica Cosic,

predsednik krnje Jugoslavije, postigli su 30. septembra 1992. sporazum o povlacenju sa krajnje granice hrvatske obale. U bosanskom ratu, interesi bivsih neprijatelja su se podudarali. Srpski i hrvatski lideri su se sada tajno sastajali da se dogovore o podeli Bosne i Hercegovine. Kada se savezna armija povukla sa linija opsade Dubrovnika, mnogi posmatraci su verovali da je to deo sprsko-hrvatskog dogovora na osnovu kojeg se Hrvatska quid pro quo obavezala da ce se povuci iz Bosanskog Broda, u severnoj Bosni, omogucivsi predaju ovog grada Srbima. Svakako, Brod je imao daleko veci strateski znacaj za Srbe nego dubrovacko zaledje jer je, kako se pokazalo, stitio vitalni kopneni koridor sa istoka prema zapadu, koji je povezivao teritoriju pod srpskom kontrolom u zapadnoj Bosni sa uzom Srbijom. Isto tako, Hrvatska je u daleko vecoj meri bila zainteresovana za deblokiranje Dubrovnika i oslobadjanje hrvatske teritorije oko grada nego za zadrzavanje Broda. Svakako, ovo se moze smatrati najprihvatljivijim objasnjenjem konacnog oslobadjanja Dubrovnika, posle sestomesecne blokade i povremenog bombardovanja. Takodje, ovo se moze uzeti i kao pocetna oznaka prirode rata u Bosni, rata u kojem su Srbi i Hrvati u velikoj meri saradjivali protiv zajednickog neprijatelja - Bosne i Hercegovine kao jedinstvene multietnicke drzave.

Pad Vukovara je izlozio opasnosti celu istocnu Slavoniju. U roku od nedelju dana Armija je krenula dalje. Sela Ernestinovo i Laslovo pala su zahvacena zrvnjem masine za mlevenje koja je na svom putu zbrisala Vukovar. Savezne i sprske snage su opkolile i pocele intenzivno bombardovanje sela Tenjski Antunovac. Svakodnevno, grad Osijek se grcio pod napadima artiljerijske i topovske paljbe JNA.

Logika armijskih dejstava vodila je samo jednom zakljucku. Laslovo je stitilo put od Osijeka do hrvatskog mesta Djakova, vitalni put za snabdevanje stanovnistva Osijeka, koji je bio u opsadi. Osijek je bio treci po velicini grad u Hrvatskoj i prestonica istocne Slavonije. Bilo je sasvim izvesno da ga ocekuje ista sudbina kao i Vukovar. Desetine hiljada gradjana pocelo je u panici da bezi iz grada, automobilima natovarenim licnim stvarima. Oni su zakrcili glavni drum prema zapadu, bezeci iz svojih domova pre nego sto grad - a to su smatrali neminovnim - bude potpuno opkoljen.

U isto vreme, predsednik Tudjman je pristao pod medjunarodnim pritiskom da deblokira kasarnu JNA "Marsal Tito" u Zagrebu. Tudjmanovi protivnici su bili besni. Optuzili su ga da ide na ruku neprijatelju, u pokusaju da zadobije medjunarodno poverenje. I dok je savezna vojska prodirala sve dublje u istocnu Slavoniju, Tudjman je predavao armiji na stotine tenkova, oklopnih vozila i artiljeriskog orudja, koji su u hrvatskim rukama mogli biti upotrebljeni za odbranu hrvatske teritorije. Tudjman je ponovo bio suocen sa pretnjom desnice. U Hrvatskoj su se pronosile glasine o pucu.

Tudjman je naredio da se dvojica njegovih najupornijih kriticara uhapse i bez sudjenja pritvore: Mile Dedakovic, komandant odbrane Vukovara, i Dobrosav Paraga, vodja ekstremne nacionalisticke Hrvatske stranke prava. Paraga je tvrdio, sto je bilo malo verovatno, da u stranci ima 10.000 oruzanih pripadnika HOS-a. Hvalio se da su njegovi ljudi poneli najveci teret hrvatske odbrane. Nijedna od ovih tvrdnji nije bila tacna. Kada je njegova partija nekoliko dana kasnije pozvala gradjane Zagreba na masovne demonstracije u znak protesta protiv Paraginog hapsenja, na skupu, za koji su tvrdili da ce srusiti Tudjmana, okupilo se jedva nekoliko stotina

aktivista stranke. Nikada Paraga u Hrvatskoj nije uzivao podrsku naroda koju je Vojislav Seselj, njegov kolega po nacionalizmu, vremenom stekao u Srbiji.

Savezne jedinice i srpske paravojne formacije su prodrle do predgradja Osijeka. Arkan, vodja "Tigrova" i policijski agent cije je ime izazivalo strah kod stanovnistva, usao je cak u regionalni glavni grad, preteci kasnije da ce ga zauzeti. General Panic, jos uvek na celu ove operacije, imao je naredjenje od svog komandanta, generala Blagoja Adzica, nacelnika generalstaba, da nastavi akciju. Panic se priseca tog dana:

Onog trenutka kada je pao Vukovar, Hrvatska je izgubila rat. Mogli smo umarsirati u Zagreb bez ikakvih problema. Osijek je bio napusten. Usli smo u Osijek. Imali smo naredjenje da uzmemo Osijek i Zupanju kada Vukovar bude pao, i da krenemo za Zagreb u dve kolone, duz Drave i Save. I to smo mogli za dva dana da ostvarimo. Onda sam dobio naredjenje da se vratim. Razgovarao sam sa Jovicem i Kosticem. Razgovarao sam i sa predsednikom Milosevicem. To je bila njegova odluka, Miloseviceva odluka koju je odobrilo krnje Predsednistvo. Jednostavno je rekao: 'Nemamo sta da trazimo u podrucjima sa hrvatskim stanovnistvom. Moramo da stitimo srpska podrucja', to je bila linija. Ja sam na to odgovorio da ako je zadatak da stitimo Jugoslaviju, onda treba da idemo dalje. Jer, bilo bi to lako. Hrvati su pobegli iz Vinkovaca, Zupanje i Osijeka. Kada je Vukovar pao, pala je i Hrvatska. Mogli smo lako da nastavimo s napredovanjem. Ali, predsednik Milosevic je, izmedju ostalog, rekao da moramo da stanemo. Takvo je bilo i naredjenje ministra odbrane, i ja sam ga izvrsio. Stitili smo srpska podrucja, i danas je tu linija razdvajanja.

Adzic, jugoslovenski general koji je svesredno zagovarao upotrebu ogromne sile da se Slovenija zadrzi u federaciji, jos je uvek pokusavao da odrzi na okupu nesto sto bi nalikovalo staroj Jugoslaviji. Ponovo ga je osujetio Milosevic koji je sada imao cvrstu kontrolu nad krnjim Predsednistvom. U tom trenutku, kolektivni sef drzave imao je samo polovinu clanova - tri iz Srbije, i cetvrtog iz Crne Gore.17

Nedelju dana posle pada Vukovara, 24. novembra, Tudjman se preko televizije obratio uspanicenoj hrvatskoj naciji. Rekao je da je Hrvatska uspela da "internacionalizuje" sukob i da rat, uprkos tvrdnjama onih koji su kovali zaveru, pokusavajuci da izvrse puc i svrgnu hrvatsku vladu, nije izgubljen. Hrvatska je, rekao je, zapocela rat protiv najvece komunisticke vojske u Evropi, bukvalno goloruka, i izgradila je snaznu odbranu, istovremeno vodeci uspesne diplomatske pregovore.

Zapravo, dogodile su se dve stvari u toku dugotrajne opsade Vukovara. Prvo, usavsi u rat, uglavnom nepripremljena, Hrvatska je izgradila svoju vojsku. U avgustu, Tudjman je imenovao generala Antuna Tusa za glavnokomandujuceg hrvatskih oruzanih snaga. Kao Hrvat, Tus je u maju razresen duznosti komandanta saveznih vazduhoplovnih snaga. Za tri meseca, pretvorio je odrpane haoticne skupine dobrovoljaca i rezervnih policajaca u disciplinovanu borbenu silu. Kada je preuzeo komandu, hrvatske oruzane snage su se sastojale od cetiri brigade Nacionalne garde, zajedno sa brojnim rezervnim policijskim snagama. Do oktobra je Tus okupio sve raspolozive snage u jedinstveni sistem od trideset pet brigada, svaka sa konkretnom vojnom

funkcijom. Vec u decembru, tvrdio je da ima 250.000 vojnika pod oruzjem, organizovanih sirom republike u sezdeset brigada.

U isto vreme, taktika blokiranja kasarni, nasledjena od Tudjmanovog bivseg ministra odbrane Martina Spegelja, urodila je plodom. U septembru, predaja Varazdinskog garnizona je Tusu obezbedila orudje za formiranje prve tenkovske brigade. Uskoro su garnizoni JNA padali hrvatskim snagama u ruke kao domine. Krajem septembra, Tudjman je tvrdio da je sedamdeset postrojenja JNA, od kompletnih garnizona do naoruzanja i skladista oruzja, predato njegovim snagama. Tome u prilog idu cinjenice koje govore da je, uprkos Panicevim samouverenim tvrdnjama da bi mogao umarsirati u Zagreb za cetrdeset osam sati, Milosevic zaustavio dalje ratovanje kada su Srbi, podrzani armijom, osvojili sve sto su bili u stanju da osvoje bez beskonacnog, krvavog i skupog ratovanja.

Pored toga, znacajna osvajanja JNA obezbedila su teritorijalnu celovitost novom srpskom entitetu u Hrvatskoj. U septembru, JNA je zauzela Petrinju, grad cije su stanovnistvo pre rata cinili podjednak broj i Srba i Hrvata. Padom Petrinje ponovo su ucrtane granice Srpske krajine, uz prirodnu granicnu liniju na reci Kupi, svega pedesetak kilometara od Zagreba. (Srpske snage su potom okrenule svoje topove, bezuspesno, na susedni veci grad Sisak koji su Hrvati uspeli da zadrze, tokom citavog rata). U senci pada Vukovara, JNA je istisla Hrvate iz Slunja, ucvrscujuci ono sto se pokazalo kasnije kao izuzetno znacajna kopnena veza izmedju dve najvece srpske enklave u Hrvatskoj - Kninske krajine i teritorije oko Gline, u centralnoj Hrvatskoj.

Drugo, sasvim je bila tacna Tudjmanova tvrdnja da je internacionalizovao rat. Krajem novembra, Milosevic je pristao da medjunarodne snage za odrzavanje mira budu rasporedjene u Hrvatskoj. To je ucinio pre svega zato sto je trebalo da se jedinice rasporede po njegovim uslovima, na nacin koji je isao na ruku njegovom osnovnom ratnom cilju: podeli Hrvatske na srpske i hrvatske delove, ponovom iscrtavanju granica izmedju Hrvatske i Jugoslavije i, vremenom, pripajanju hrvatskih teritorija sa srpskim stanovnistvom krnjoj jugoslovenskoj federaciji. Do kraja godine, Tudjman je svojoj zemlji izvojevao nezavisnost. Medjutim, ta je pobeda bila daleko od potpune. Rat je ostavio jednu trecinu njegove zemlje pod okupacijom. I gotovo prepolovio Hrvatsku na dva dela.

Biljeske:

1 Dva se dogadjaja zaista mogu dovesti u vezu. Postoje dosta pouzdani dokazi da se za vreme tajnog boravka u Moskvi u martu mesecu Kadijevic uverio da bi, samo u slucaju da Gorbacov bude svrgnut i da se u Kremlju ustolice tvrdolinijasi, bilo bezbedno da JNA uvede vanredno stanje u celoj zemlji, s obzirom na to sto bi oni blokirali svaki pokusaj Zapada da se suprostavi JNA.

2 Associated Press, 20. avgust 1991.

3 Iako je Vukovar vec od jula bio izlozen povremenom granatiranju.

4 Iako su se pregovori produzili na vise nedelja a odnosi bili relativno dobri, Tasic je konacno otisao zahvaljujuci sporazumu o prekidu vatre koji je uprilicila EZ, i koji se odnosio na republiku u celini. Vidi Glavu XIV ove knjige: "Jugoslavija a la carte."

5 Associated Press, 19. septembar 1991.

6 Mnogi nisu imali predstavu kuda idu. Associated Press je citirao jednog regruta koji je, upitan gde idu tenkovi, odgovorio: "Ne znam - verovatno da tucemo Hrvate."

7 Prema popisu stanovnistva iz 1991, u Vukovaru je zivelo 43,7 odsto Hrvata i 37,4 odsto Srba.

8 Evidenciju je vodila direktorka bolnice Vesna Bosanac. Verodostojna je zbog nepristrasne, precizne prirode tih podataka, i zbog toga sto se radi o skromnim brojkama, imajuci u vidu intenzitet i trajanje bombardovanja. Pored ostalog, u ostroj su suprotnosti sa dramaticnim i preuvelicanim izvestajima Hrvatske televizije.

9 Tanjug, 5. novembar 1991.

10 Tudjmanov susret sa Dedakovicem je po secanju opisao Mesic, kome se Dedakovic takodje obratio.

11 Independent, 22. novembar 1991.

12 U Dubrovniku je zivelo 82,5 Hrvata i 6,7 Srba.

13 Za slikoviti prikaz zivota pod opsadom u Dubrovniku, vidi Alec Russell, Prejudice and Plum Brandy (Predrasuda i sljivovica) Michael Joseph, London, 1993.

14 Unistavanje luckog dela grada pruzilo je neke od najslikovitijih televizijskih prizora rata u Hrvatskoj. Snimio ih je dopisnik ITN-a, Pol Dejvis (Paul Davis) i njegov kamerman, Najdzel Tomson (Nigel Thomson). Te scene su u velikoj meri okrenule medjunarodno javno mnjenje protiv jugoslovenske armije i srpskog rukovodstva.

15 Daily Telegraph, 13. novembar 1991.

16 Gvero je ovo rekao Majklu Montgomeriju (Michael Montgomery) tadasnjem izvestacu Daily Telegraph-a.

17 Makedonski predstavnik Vasil Tupurkovski prestao je da prisustvuje sednicama saveznog Predsednistva za vreme rata u Hrvatskoj, kao i Bogic Bogicevic, predstavnik Bosne i Hercegovine.

JUGOSLAVIJA À LA CARTE:
PLAN LORDA KARINGTONA, SEPTEMBAR 1991 – JANUAR 1992.

Kada je lord Karington preuzeo zadatak da obezbedi mir u Jugoslaviji, predsednik Saveta ministara inostranih poslova EZ Hans van den Bruk mu je rekao da pokusa da "u roku od dva meseca" postigne sveobuhvatno mirovno resenje. Karington je prihvatio posao pod tim uslovima, ali je kasnije rekao da je uverenje Van den Bruka da se problemi raspada Jugoslavije mogu resiti za tako kratko vreme - posmatrano s vremenske distance - bilo "apsolutno besmisleno", znak da "smo svi bili prilicno nesvesni koliko ce to biti tesko ostvariti".

Karington je ugladjeni, ljubazni engleski aristokrata sa zapazenom diplomatskom karijerom iza sebe, covek kome u klasno svesnoj Britaniji rec "drzavnik" prirodno pristaje. Bio je prvi ministar inostranih poslova u vladi gospodje Tacer, njemu je pripadala najveca zasluga za izvodjenje bivse britanske kolonije Rodezije iz gradjanskog rata i njenog izrastanja 1980, pod nazivom Zimbabve, u nezavisnu drzavu. Dve godine kasnije, preuzeo je licnu odgovornost za neuspeh u sprecavanju argentinske invazije na Foklandska ostrva i dao ostavku na funkciju ministra u vladi, odricuci se iz principijelnih razloga posla koji je najveci deo zivota prizeljkivao. U tadasnjim politickim nekrolozima bio je oznacen kao covek od neospornog integriteta. Karijeru je nastavio kao generalni sekretar NATO-a; sada u nekoj vrsti polu-penzije, bio je na funkciji predsednika "Kristija", londonske aukcijske kuce. Od samog pocetka, ucesce Karingtona u jugoslovenskom sukobu stvaralo je utisak da je rec o amateru sa skracenim radnim vremenom, posto se Karington nije nameravao odreci svog svakodnevnog posla. U skladu sa Van den Brukovim naivnim uverenjem da se ustavni okvir buduce Jugoslavije mogao dogovoriti u trajanju njegovog sestomesecnog predsedavanja Zajednicom, lord Karington je svoje vreme delio izmedju holandske prestonice i pozlacene raskosi Kristijevih dvorana za aukcije, u londonskom Vest endu.

Prvu sednicu Konferencije o Jugoslaviji Karington je sazvao u Hagu 7. septembra. Bio je to skup pun gorcine. Vec posle prvog sastanka sa Tudjmanom i Milosevicem shvatio je, da ce, bez posredovanja u sklapanju ustavnog sporazuma, dva najveca naroda pokusati da silom nametnu resenje ostatku Jugoslavije:

Kada sam prvi put razgovarao sa predsednicima Tudjmanom i Milosevicem, postalo mi je sasvim jasno da njih dvojica imaju uzajamno prihvaljivo resenje, odnosno da izvrse podelu. Nameravali su da podele Bosnu. Srpska (podrucja) bi isla Srbiji, hrvatska (podrucja) Hrvatskoj. I nisu mnogo brinuli, nijedan od njih, sta ce biti sa Muslimanima. A, sto se Slovenije tice, nije im bilo mnogo stalo do nje.

Slovenija je vec de facto imala nezavisnost; ni Srbi ni Hrvati nisu brinuli o posledicama tog cina. Karington je znao sta to znaci: pokusati ponovo sastaviti Jugoslaviju, sada bi bilo isto sto i zatvoriti vrata od stale kad je konj iz nje vec otkasao. Prema tome, krenuo je od pretpostavke da se Jugoslavija vec raspala. Medjutim, veoma rano je isto tako shvatio i posledice neposrednog priznavanja slovenacke i hrvatske nezavisnosti. Insistirao je da im se ne prizna nezavisnost dok

se ne pronadje ustavno resenje na nivou Jugoslavije, koje bi bilo prihvatljivo za sve republike. Samo u ovom pogledu, Karington se, bez obzira sto je delovao poluodsutno i samo delom posvecen zadatku, u vecoj meri priblizio ustavnom okviru koji je mogao doprineti mirnom ili bar manje krvavom raspadu Jugoslavije, od svih ostalih sto su dosli posle njega.

Karington je krenuo od one tacke na kojoj se neuspeli plan Izetbegovica i Gligorova zavrsio: priznao je sest republika kao konstitutivne jedinice bivse savezne drzave i ponudio plan koji bi svakoj od njih dao onoliko suvereniteta koliko su zelele. Bio je to, kao sto rece lord Karington, pokusaj da se sastavi "meni" medjurepublickih institucija - za spoljnu politiku, ekonomska pitanja, zajednicku valutu, odbranu itd. Svaka republika bi odabrala institucije u kojima bi ucestvovala.

Smatrao sam da je to ispravan nacin, jer bi omogucio onima koji zele nezavisnost da budu nezavisni, i da se pridruze centralnoj organizaciji, u onoj meri u kojoj to zele. Oni koji ne zele nezavisnost, e, pa, oni bi mogli da ostanu u onome sto je bila Jugoslavija. Drugim recima, mogli bi to da urade, da tako kazem, <133> la carte.

Medjutim, ono sto je postalo poznato kao Karingtonov plan dozivelo je neuspeh iz istog razloga iz kojeg je propao i plan Izetbegovica i Gligorova: Milosevic je bio protiv.

Cetvrtog oktobra, Karingtonu je uspelo nesto sto je on smatrao probojem. Spojio je Tudjmana i Milosevica, zajedno sa saveznim ministrom odbrane, Veljkom Kadijevicem. Dogovorili su se da podele rad mirovne konferencije na dve radne grupe: prva, i vaznija, trebalo je da se bavi ustavnim uredjenjem buduce zemlje, a druga bi se usredsredila na zaustavljanje borbi u Hrvatskoj koje su, od prethodnog sastanka, 7. septembra, drasticno eskalirale. Na tom sastanku, svi ucesnici su se saglasili oko tri principijelne tacke od kojih je mirovna konferencija trebalo da krene. Prema zapisniku sa sednice, te tri tacke su bile:

A. labava asocijacija ili savez suverenih ili nezavisnih republika.

B. odgovarajuci sporazumi koji bi se sklopili radi zastite nacionalnih zajednica, ukljucujuci garantovanje ljudskih prava i eventualno davanje specijalnog statusa odredjenim podrucjima.

C. nemogucnost jednostranih promena granica.

Izgledalo je da je Milosevic, pod medjunarodnim pristiskom, konacno prihvatio stav da republike, a ne narodi, predstavljaju legitimne konstitutivne jedinice savezne Jugoslavije.

Cetiri dana kasnije, pocela su zasedanja radnih grupa. Zadatak radne grupe za institucionalne odnose bio je da utvrdi oblasti od zajednickog interesa, oko kojih bi se mogle izgraditi svejugoslovenske institucije. Rasprava se gotovo odmah vratila na besplodno prepucavanje koje je bilo tako svojstveno predsednickim sastancima na vrhu, u prolece i leto te godine. U zapisniku sa te sednice stoji: "Osnovni stav Slovenije bio je da prihvati samo veoma ograniceni zajednicki institucionalni okvir". Hrvatska je bila spremna na saradnju u brojnim oblastima, ali samo na medjuvladinoj osnovi; drugim recima, pod uslovom da takva saradnja ne narusi njenu

nezavisnost. Oba stava su bila nepopustljiva. Medjutim, sami po sebi oni nisu bili u suprotnosti sa a la carte projektom za Jugoslaviju lorda Karingtona. Srpski stav to jeste bio. Pored ostalog u zapisniku stoji i sledece:

Srbija nije mogla da prihvati dalji tok razmatranja u radnim grupama koje bi se zasnivalo na najnizem mogucem imenitelju utvrdjenih interesa i institucionalnih okvira. Konferencija treba da pokusa da utvrdi stvarne zajednicke interese koji bi se mogli braniti ***u zajednickoj drzavi. Od sustinske je vaznosti da svi Srbi zive u jednoj drzavi a ne u vise nezavisnih republika, povezanih necim neznatno visim od medjudrzavnih odnosa.*** *Ukoliko to ne prihvate ostale republike, ispravno bi bilo priznati one republike koje je zele /nezavisnost/,* ***ali tek posto se resi pitanje sukcesije Jugoslavije i posto se postigne dogovor o promeni granica****. /Podvukli autori/*

Drugim recima, Srbija ne samo sto je htela da anektira one delove Hrvatske (i indirektno Bosne i Hercegovine) u kojima su Srbi bili vecinsko stanovnistvo, vec je htela da bude i jedina legitimna drzava naslednica nekadasnje savezne republike. Pristajanje na dobrovoljni raspad ponistilo bi ove ambicije.

Bez obzira na sve, Karington nije odustajao. Do sredine oktobra, rat u Hrvatskoj se nekontrolisano rasplamsao (vidi prethodnu glavu). Ka rington je trpeo sve vece kritike zbog svoje upornosti da pronadje zajednicki jezik sa onima koji su nalozili razaranje Vukovara i opsadu i bombaradovanje Dubrovnika. Karington je, 16. oktobra, dostavio republickim liderima detaljan predlog na sedam strana, pod naslovom "Okvir za sveobuhvatno resenje."

Karingtonov plan je gurnut u senku razbuktavanjem rata u Bosni i intervencijom Ujedinjenih nacija. Pa ipak, on zasluzuje daleko vece priznanje za ono sto je pokusao da postigne, ako ni zbog cega drugog a onda zbog toga sto predstavlja dokaz do koje mere su medjunarodna zajednica i ostale republike bile spremne da idu da bi umirili srpska strahovanja i zadovoljili njihove teznje. Plan je garantovao siroku lepezu individualnih, kulturnih i politickih prava Srbima izvan Srbije. U onim podrucjima, u Hrvatskoj i Bosni, u kojima su cinili vecinu, Srbi bi na osnovu haskog predloga imali pravo da, po sopstvenom izboru, koriste nacionalna obelezja i zastave, pravo na drugo drzavljanstvo koje bi dobili pored drzavljanstva maticne republike, kao i na sistem obrazovanja koji "postuje vrednosti i potrebe" Srba. Konacno, dato im je pravo na sopstveni parlament, sopstvenu administrativnu strukturu, ukljucujuci regionalne policijske snage, i sopstveno sudstvo.1

Medjutim, Milosevicu ni to nije bilo dovoljno. Kada su se 18. oktobra predsednici republika ponovo sastali u Hagu, Karington je zapoceo sastanak tako sto je pitao svakog od republickih predsednika da li prihvata prvi stav "Okvira za sveobuhvatno resenje". Milosevic je odgovorio da ne prihvata. Lord Karington je pitao da li to znaci da je Srbija promenila stav od proslog sastanka odrzanog pre dve nedelje, kada je Milosevic prihvatio tri principijelne tacke. Milosevic je samo odvratio da Srbija odbija prvi i najbitniji stav Karingtonovog plana.

Sta se dogodilo izmedju 4. i 18. oktobra, sto je nateralo Milosevica da se predomisli? Naznaka o njegovom razmisljanju potekla je od slovenackog ministra inostranih poslova, Dimitrija Rupela koji je primetio da su delegati iz Srbije bili u vecoj meri opsednuti nacionalnim manjinama

unutar sopstvenih granica, posebno polozajem Albanaca na Kosovu, nego Srbima iz Hrvatske. Karingtonov plan se podjednako odnosio na celu teritoriju Jugoslavije. Siroka autonomija data Srbima iz Hrvatske se teorijski davala i Albancima. U toku zasedanja jedne od radnih grupa na kojem su prisustvovali republicki ministri inostranih poslova, Rupel je, pre svega, zbijajuci salu, jer se to ionako ni na koji nacin nije odnosilo na Sloveniju, postavio pitanje Kosova:

Jedina stvar koja je stvarno brinula Srbe u Hagu bilo je pitanje Kosova. U jednoj od komisija poceli su da govore o nacinu resavanja problema manjina, srpske manjine u Hrvatskoj - u to vreme se raspravljalo samo o Hrvatskoj - da navode koliko je bolno za njih, Srbe, sto zive pod hrvatskom vlascu. Onda sam ja rekao da u ovaj aranzman treba da ugradimo i jednaka prava za sve manjine, ukljucujuci i Albance, ha, ha. Jovanovic (srpski ministar inostranih poslova) uzasno se naljutio; rekao sam nesto sto nisam smeo da kazem. Bio je to kraj naseg prijateljstva.

Milosevic je dosao na vlast koristeci se stradanjem kosovskih Srba, ucvrstio je vlast centralizovanjem drzave i ukidanjem autonomije, koju je Ustav iz 1974. dao Kosovu. Prosirujuci na Albance ista prava koja je Milosevic trazio za Srbe iz Hrvatske, Karingtonov plan je udario po samim temeljima na kojima je pocivala Miloseviceva vlast. Nije ga mogao prihvatiti, svestan da ce cena za to biti sve veca medjunarodna izolacija njegove republike. U protivljenju Karingtonovom planu, Milosevic je ostao usamljen.

Svakako, tako nesto nije ocekivao. Racunao je na ropsku pokornost srpskog saveznika, Crne Gore. Iznenadjenje na sednici 18. oktobra predstavljao je stav crnogorskog predsednika Momira Bulatovica. Pocetak sednice odlozen je za vise od jednog sata zbog njegovog zakasnjenja; prisustvovao je zasedanju crnogorskog parlamenta koje je trajalo celu noc, a bilo je sazvano radi razmatranja Karingtonovog plana. Parlament je odlucio da ne zauzme stav o planu, vec da odluku prepusti licno Bulatovicu.2 Kada je uzeo rec, svi su, ukljucujuci i Karingtona i Milosevica, jednostavno ocekivali da Bulatovic sledi Milosevicevu liniju: Crna Gora je bila svedena na jedva nesto vise od srpskog satelita otkako je Miloseviceva "anti-birokratska revolucija" ustolicila Bulatovicev probeogradski rezim. Bulatovic je aktivirao bombu. Jednostavno je rekao: "Prihvatam prvi deo haskog predloga."

Miloseviceva tvrdnja da su Srbi predstavljali legitimnu drzavu naslednicu savezne Jugoslavije pocivala je na pretpostavci da bi krnja federacija jedino tako prezivela otcepljenje onih republika koje su se odlucile da je napuste. Uzeo je lojalnost Crne Gore zdravo za gotovo, jer je bilo poznato da u toj republici postoji snazno pro-milosevicevsko raspolozenje. Bez Crne Gore, tvrdnja Srbije da je jedina legitimna drzava naslednica nije se mogla odrzati: po definiciji, nije mogla postojati krnja Jugoslavija bez bar jos jedne republike s kojom bi usla u federativni odnos. Bulatovicevom pobunom Milosevic i Srbija su ostali usamljeni. To sto je Bulatovic podrzao Karingtonov plan Milosevica je sokiralo i naljutilo; podjednako je sokiralo i obradovalo ostale predsednike za stolom. Bulatovic je izjavio da Karingtonov plan predstavlja najbolju sansu za zaustavljanje rata i vracanje izgubljenog ugleda njegovoj republici:

Smatrali smo da je plan sasvim dobar. Omogucavao nam je da ostvarimo sopstvene interese, a istovremeno je uzimao u obzir i interese ostalih. Predstavljao je odlicno sredstvo za okoncanje rata, rata koji je pogodio i nas u Crnoj Gori, jer nam je deset odsto stanovnistva bilo mobilisano.

Bio sam pod ogromnim pritiskom. Za vreme jedne posete Sjedinjenim Drzavama ponasali su se premi meni kao da sam divljak - ko je ova osoba ciji gradjani napadaju i unistavaju Dubrovnik? Dubrovnik nam uopste nije bio potreban, vise nismo mogli sebi dozvoliti da nam ljudi ginu uzalud, da svet ima rdjavu predstavu o Crnoj Gori.

Bulatovic se u stvari odaljio od beogradske linije, opcinjen privlacnoscu novca Evropske zajednice. Italijanski ministar inostranih poslova, Djani de Mikelis jednom je prilikom upitao Stipu Mesica, hrvatskog predstavnika u saveznom Predsednistvu, kako bi se Crna Gora mogla odvratiti od privrzenosti Beogradu? "Kupite ih! Kupite ih!", podsticao ga je Mesic. "Nece vas mnogo kostati - oni tamo dole nemaju nista." De Mikelis je potom razgovarao sa Bulatovicem o razvojnom paketu EZ teskom vise miliona US dolara. De Mikelis je na rucku 18. oktobra sedeo izmedju Milosevica i Bulatovica; Milosevic dobro govori engleski. Medjutim, Bulatovic govori italijanski. Prema De Mikelisovim recima:

Pre pocetka konferencije trazio sam da se na cas sretnem sa Bulatovicem; razgovarali smo kratko i ja sam insistirao da Crna Gora usvoji sopstveni stav, na sta mi je Bulatovic odgovorio da je zainteresovan i da ce to uciniti. Tako je i bilo. Rekao mi je da je Crna Gora zainteresovana za mir... a sa druge strane je bio veoma zainteresovan za razvoj ekonomskih odnosa sa Evropskom zajednicom. Italiju je video kao prirodan put Crne Gore u Evropu.

U to vreme su se vodili pregovori o programu saradnje izmedju Italije i Crne Gore. Radilo se o znacajnom programu, u vrednosti od oko 30 ili 40 milijardi lira za razlicite projekte u Crnoj Gori, zemlji od 600,000 stanovnika.

Karingtona su mnogi upozoravali da ne polaze prevelike nade u Bulatovicevu pobunu protiv Milosevica. "Bulatovic ce nastradati zbog ovoga", neko je komentarisao u hodniku. Henri Vejnands, holandski ambasador u Francuskoj koji je bio Karingtonov pomocnik, tvrdio je kasnije da je razgovarao sa Milosevicem u toaletu i da je Milosevic s prezrenjem odbacio mogucnost Bulatoviceve pobune. "Bulatovic", rekao je Vejnandsu "nece jos dugo biti predsednik Crne Gore."3

Narednog dana, Bulatovic je uleteo u zariste politicke vatre. Beogradska stampa ga je optuzila za izdaju. Srpska stampa je bila preplavljena kriticki intoniranim naslovima - upozorenje da Milosevic nece postedeti cak ni crnogorsku bracu. Koliko se moglo dokuciti, i javno mnjenje u Crnoj Gori se naglo okrenulo protiv njega. Doslo je do demonstracija u Podgorici. Miloseviceva putujuca "anti-birokratska revolucija" je ponovo krenula na put. Bulatovic je pozvan u Beograd na seriju sastanaka koji su imali za cilj slamanje njegovog otpora.

"Citava lavina kritika mi se srucila na glavu posle prihvatanja Karingtonovog plana.

Odrzan je niz neprijatnih sastanaka u Beogradu. Celokupna beogradska stampa me proglasila izdajnikom. Pojedini ljudi (Miloseviceve pristalice) direktno su me pitali da li sam spijun i da li primam novac od neke strane zemlje. Naredni dani su bili pravi pakao. Stampa je tvrdila da sam Milosevicu zabio noz u ledja.

Na kraju, Bulatovic je morao da prihvati raspisivanje referenduma o tom pitanju. Znao je da ce izgubiti. Crna Gora, primorana da popusti pred strahom od srpske pobednicke strane zbog koje bi Bulatovic, svakako, otisao sa funkcije da je nastavio da se protivi, prikljucila se Srbiji u podnosenju amandmana na Karingtonov plan kojim bi se utvrdilo postojanje zakonite drzave naslednice, sastavljene od onih teritorija koje nisu izabrale secesiju.

Srbija i Crna Gora su svoj amandman poslale u Hag, 30. oktobra, zahtevajuci da se u prvi stav ubaci klauzula, kojom se potvrdjuje da savezna republika Jugoslavija i dalje postoji za one koji ne zele da se otcepe. Srpsko-crnogorski amandman je znacio direktno odbijanje plana. Poduprt je rezultatima crnogorskog referenduma, odrzanog krajem oktobra. Odgovarajuci na pitanja da li Crna Gora treba da ostane u Jugoslaviji, kao sto se i pretpostavljalo, ogromna vecina je glasala za.

Karington je izjavio da je amandman "apsolutno neprihvatljiv." U njemu je prepoznao Milosevicevu ambiciju da stvori novi teritorijalni entitet sastavljen od podrucja u Hrvatskoj i Bosni sa vecinskim srpskim stanovnistvom. O tome kaze:

Mislim da se sve svodilo, kao i uvek, na to da je on (Milosevic) dosao do zakljucka da je Velika Srbija ono sto je vazno. Ako prihvati prvo poglavlje u predlozenom tekstu, kojim se podrazumevalo da Hrvatska dobije nezavisnost, kao i Bosna ukoliko to zeli, a onda to ne bi doslo u obzir. U suprotnom, ne verujem da je postojao bilo kakav drugi razlog, jer nijedan od njegovih argumenata o ocuvanju Jugoslavije nije imao nikakvog smisla.

Ta sustinska prepreka onemogucila je dalji tok mirovnog procesa. Vremenom, medjunarodno javno mnenje se okrenulo protiv Srbije. Iako se Milosevic jos uvek, sire gledano, nije smatrao za podstrekaca i coveka koji vuce sve konce rata, vec je tada bio oznacen kao glavna prepreka miru. Na sastanku na vrhu Evropske zajednice odrzanom 8. oktobra u Rimu, preporucene su trgovinske sankcije protiv Jugoslavije, ukljucujuci i embargo na uvoz nafte. Sankcije EZ je trebalo da obuhvate celu zemlju i sve strane, ali ubrzo su bile skinute svim republikama, osim Srbiji i Crnoj Gori. Do kraja novembra, nezadovoljstvo medjunarodne zajednice misijom lorda Karingtona dovelo je do usloznjavanja mirovnog procesa, sto je Milosevic lako preokrenuo u svoju korist: Sajrus Vens je usao u arenu kao mirotvorac pod okriljem UN, a postavio ga je generalni sekretar u odlasku, Havier Peres de Kueljar. Vens, bivsi americki drzavni sekretar, obecao je da ce raditi uporedo sa lordom Karingtonom, a ne protiv njega. Medjutim, Vens je mogao da ponudi nesto sto Karington nije: snage Ujedinjenih nacija za odrzavanje mira.

Gotovo od samog pocetka, Hrvatska je trazila rasporedjivanje medjunarodnih snaga. Zelela je da se "plavi slemovi" razmeste duz hrvatske granice sa Srbijom i Bosnom. Kao i uvek, Srbija je igrala dvostruku igru. Javno, Milosevicevi ljudi odlucno su odbijali i samu pomisao o stranom mesanju u pitanja za koja su tvrdili da su iskljucivo unutrasnja stvar Jugoslavije. Privatno, shvatili su da se rasporedjivanje stranih snaga moze okrenuti u njihovu korist. Jedino je trebalo odrediti pravi trenutak. Pozdravili su dolazak Sajrusa Vensa u Beograd, i do novembra se teziste medjunarodnog mirovnog procesa pomerilo sa Evropske zajednice na Ujedinjene Nacije.

Jos prethodnog meseca Milosevic je odlucio da dozvoli ulazak snaga UN. Pravi trenutak je dosao krajem novembra. Miloseviceva racunica bila je dvostruka: JNA je postigla najveci deo vojnih ciljeva u Hrvatskoj, a medjunarodno priznavanje Hrvatske bila je gotova stvar; trebalo je cekati samo jos koju nedelju. Prema svedocenju Borisava Jovica:

U tom trenutku, rat u Hrvatskoj bio je pod kontrolom, u smislu da su sve srpske teritorije bile pod nasom kontrolom, odnosno, sve osim centralne Slavonije. Nakon brojnih razgovora, Slobodan i ja smo odlucili da je sazreo trenutak za ulazak UN snaga u Hrvatsku radi zastite tamosnjih Srba. Videli smo opasnost da ce se - kada Hrvatska bude priznata, a bili smo svesni da ce do toga doci - JNA smatrati stranom vojskom koja je izvrsila invaziju na drugu zemlju. Prema tome, najbolje je da snage UN sto pre dodju da zastite Srbe.

Medjunarodno posredovanje se sada kretalo u tri odvojena pravca: Haska konferencija lorda Karingtona koja je zvanicno obavezivala sve strane i koja je naglasavala znacaj svestranog resenja za sve delove zemlje; plan Sajrusa Vensa o rasporedjivanju snaga u Hrvatskoj, koji je predvidjao resenje samo za Hrvatsku, uz posredovanje Ujedinjenih nacija, i nije se odnosio na ostale republike; i treci, koji je poticao od novog i sve samouverenijeg igraca na medjunarodnoj pozornici, kancelara nedavno ponovno ujedinjene Nemacke, Helmuta Kola. Koristeci metaforu samog lorda Karingtona, bilo je to medjunarodno posredovanja <133> la carte. Svaka od strana u sukobu mogla je da bira bilo koje od ponudjenih resenja. Bosna i Makedonija su i dalje polagale nade u lorda Karingtona, Srbija je dala prednost Ujedinjenim nacijama i njenom izaslaniku, Sajrusu Vensu, Hrvatska je bila pod okriljem Nemacke.

Pocetkom decembra dogadjaji su dobili na ubrzanju. Tudjman je posetio Bon i sastao se i sa Kolom i nemackim ministrom inostranih poslova, Hansom Ditrihom Genserom. Od samog pocetka, javno mnjenje u Nemackoj bilo je izrazito antisrpski raspolozeno. Nemacka sredstva javnog informisanja su intenzivno posvecivala veliku paznju jugoslovenskom sukobu. Nemacka se smatrala evropskom zemljom koja je veoma tesno povezana sa Jugoslavijom. Imala je veliku jugoslovensku zajednicu gastarbajtera i snazan hrvatski lobi. Tudjman se vratio u Zagreb cvrsto uveren da je Nemacka spasilac njegove zemlje. Hrvatskoj televiziji je izjavio da se Nemacka "uopste ne dvoumi oko odluke da prizna hrvatsku nezavisnost".4

Dva dana kasnije, Vensove aktivnosti u Beogradu su urodile plodom. Strane su se, izjavio je, saglasile o osnovi na kojoj se moze pripremiti rasporedjivanje snaga Ujedinjenih nacija. Hrvatska, ohrabrena nemackim uveravanjem o skorom priznanju, odrekla se zahteva o rasporedjivanju snaga UN duz svojih granica; Srbija je prestala da se protivi stranoj intervenciji. Obe strane su se saglasile da se snage rasporede, kako je Vens to nazvao, prema obrascu "mrlja od mastila", odnosno da UN snage preuzmu kontrolu na odredjenim spornim teritorijama, koje ce dve strane zajednicki utvrditi. Sasvim opravdano, Milosevic je racunao da bi prekid vatre pod zastitom UN zamrznuo postojece linije sukoba koje bi se vremenom prirodno pretvorile u de facto nove medjunarodne granice. Medjutim, prvo je morao da ubedi Srbe iz Hrvatske da pristanu na tako nesto.

Nemacka je mesecima uporno radila na prizvananju hrvatske i slovenacke nezavisnosti. To je samo podgrevalo srpsku paranoju o nemackim ambicijama u regionu. Veljko Kadijevic, Branko

Kostic i Borisav Jovic preteci su govorili o usponu Cetvrtog rajha i novom nemackom Drang nach osten. Nema dokaza da je hladniji i proracunatiji Milosevic delio njihovu zabrinutost. Ali ju je pokazivao kad god je to sluzilo njegovim ciljevima.

Do kraja novembra, razaranje Vukovara, raseljavanje pola miliona Hrvata i 230.000 Srba iz njihovim domova, okupacija gotovo jedne trecine hrvatske teritorije od strane srpskih paravojnih formacija i JNA, kao i ocigledno besmislena opsada i bombardovanje Dubrovnika nemacko su javno mnjenje doveli do tacke kljucanja. Za Bon, mirovni napori lorda Karingtona, koji su stajali na mrtvoj tacki vise od mesec dana zbog Miloseviceve nepopustljivosti, poceli su da izgledaju kao dimna zavesa sto je skrivala pasivnost. Embargo na uvoz oruzja koji je 26. septembra uveo Savet bezbednosti za celu bivsu Jugoslaviju pomogao je Srbima da ocuvaju ogromnu vojnu prednost. (Bosna ce u jos vecoj meri trpeti posledice ove odluke nego Hrvatska, koja je sa svoje strane Muslimanima uvela embargo). Ovaj ce embargo kasnije dovesti medjunarodnu zajednicu pred ozbiljnu dilemu. Bosanska vlada je iznosila argument da, ako Zapad nije spreman da brani Bosnu, onda bi bar trebalo da im dozvoli da se sami naoruzaju. Sjedinjene Drzave su zagovarale ukidanje embarga, dok su zemlje Evropske zajednice i Rusija, ciji su vojnici bili na terenu, bile protiv. Dok su ostale zemlje, pre svega Britanija i Sjedinjene Drzave, tvrdile da bi preuranjeno priznavanje izbacilo mirovni proces iz koloseka, politicko mnjenje u Nemackoj, odnosno, sve tri vodece partije, ispoljavalo je prezir prema takvom stavu. Bon je tvrdio da je Beograd vec izbacio mirovni proces iz koloseka. Genser je bio uveren da bi priznanje zaustavilo vojno napredovanje Beograda u Hrvatskoj, a da Milosevic i dalje ucestvuje u mirovnom procesu, koji nema nameru da postuje, samo da bi dobio na vremenu da ostvari svoj vojni cilj. I posle tri godine, Genser je ostao pri svome:

To je bilo ocigledno od samog pocetka. Bilo je ocito da zele da iskoriste pregovore samo da bi vojnom silom poboljsali svoj polozaj. Veoma brzo sam dosao to takvog uverenja, odnosno da srpsko rukovodstvo zeli da dobije na vremenu kako bi moglo da nastavi sa vojnim akcijama i ostvari vojne ciljeve... Postajalo je sve jasnije da bi dalje odlaganje priznanja podstaklo nastavljanje rata."

Nemacka je odlucila da insistira na tom pitanju i na predstojecem sastanku ministara inostranih poslova EZ u Briselu, 15. i 16. decembra. Genser je jasno stavio do znanja da, ukoliko EZ ne pokrene postupak priznavanja, onda ce Nemacka istupiti jednostrano i priznati Hrvatsku. Bio je to bolan udarac duhu Mastrihta. Britanija se zestoko suprostavljala priznavanju. U toku svog mandata predsednika Saveta ministara, Holandjanin Hans van den Bruk imao je priliku da veoma dobro upozna svu slozenost jugoslovenskog sukoba. I on je verovao da bi preuranjeno priznavanje predstavljalo katastrofu. Medjutim, ni Britanija ni Holandija nisu bile spremne da stave mirovni proces u Jugoslaviji ispred jedinstva EZ. Suprostavljanje Nemackoj bi unistilo krhke nade koje je EZ jos uvek polagala u izgradnju zajednicke bezbednosne, odbrambene i spoljnopoliticke strukture. Britanija, na zaprepascenje i nezadovoljstvo lorda Karingtona, cak nije poslala ni ministra inostranih poslova Daglasa Herda na samit. Umesto njega, sastanku je prisustvovao njegov zamenik, Daglas Hog. Bio je to signal da je Britanija odlucila da se toj ideji suprotstavi samo simbolicno.

Sastanku na vrhu je prisustvovao i lord Karington. Upozorio je ministre inostranih poslova da bi priznanje u ovom trenutku - kako je rekao - "torpediralo" mirovni proces. Prvi stav njegovog nacrta "Sveobuhvatnog resenja" nudio je perspektivu nezavisnosti i priznavanja svim republikama koje to zele, ali samo nakon postizanja dogovora o svestranom resenju, cim secesionisticke republike postignu saglasnost o odnosima sa onima od kojih se otcepljuju. Karington je rekao ministrima inostranih poslova da bi, ukoliko dodje do priznavanja, bilo nemoguce nastaviti mirovni proces:

Izricito sam podvukao da smatram da je ovo neodgovarajuci trenutak za priznavanje. Istakao sam da bi preuranjeno priznanje miniralo Konferenciju. Posle toga vise nije bilo nacina da se Konferencija nastavi. To ne bi imalo nikakvog smisla. Pogovo sto bi, ukoliko priznaju Hrvatsku i Sloveniju, morali da pitaju i sve ostale, da li zele nezavisnost. A ukoliko bi pitali Bosance da li zele nezavisnost, oni bi neminovno morali da kazu: da, sto bi dovelo do gradjanskog rata (u Bosni). Ovo sam izneo sto sam uverljivije mogao.

Sastanak je trajao gotovo citavu noc, pri cemu je Nemacka agresivno gurala ostalih jedanaest clanica da pristanu na priznanje. Na kraju, postignut je kompromis koji je izbrisao sve sto je ostalo od Mirovne konferencije lorda Karingtona i pazljivo izradjenih zakonskih propisa na kojima je radila EZ i na osnovu kojih bi bili razmatrani zahtevi za sticanje nezavisnosti. Ujutru, 17. decembra, jedanaestorica je popustila pred necim sto se svelo na ultimatum Nemacke, i pristala da se pozovu sve jugoslovenske republike, koje su to zelele, da u roku od nedelju dana podnesu zahtev za dobijanje nezavisnosti: rok za podnosenje zahteva bio je 24. decembar. Posle toga, zahteve je trebalo da razmatra petoclana Arbitrazna komisija, na celu sa sudijom Roberom Badinterom, iz Francuske. Badinterova komisija, kako je kasnije postala poznata, formirana je u novembru sa zadatakom da utvrdi uslove koje svaka od republika mora da ispuni, pre nego sto dobije priznanje EZ. Komisija je trebalo da podnese izvestaj o svom radu, 15. januara.

Genser nije bio zadovoljan cak ni ovim kompromisom. Naime, uopste nije bilo izvesno da li ce Hrvatska zadovoljiti Badinterove kriterijume, kojima ce se sigurno zahtevati da republike, koje traze nezavisnost, moraju obezbediti odgovarajucu zastitu nacionalnih manjina i imati punu kontrolu nad svojim granicama. Genser je jasno stavio do znanja da Nemacka nece smatrati nalaze Badinterove komisije obavezujucim i da namerava da jednostrano ide na priznavanje, bez obzira na ishod. Izgleda da je Genser naumio da do Bozica hrvatska nezavisnost bude fait accompli. Da bi to ostvario, rasturio je Karingtonov mirovni proces i sveo rad Badinterove komisije skoro iskljucivo na akademsku raspravu. Dobio je ono sto je hteo. Hrvati su poceli da pevaju novu pesmu: "Danke Dojcland". U jadranskom luckom gradu Splitu, popularni kafic na obali u pristanistu starog grada promenio je ime u "Kafe Genser". Kancelar Kol je to proglasio "velikim trijumfom nemacke spoljne politike." Lord Karington je bio besan:

Cinilo mi se da posle toga nema smisla nastaviti Konferenciju. Kada su dve zemlje dobile svoju nezavisnost, vise nisu bile zainteresovane za tok Konferencije, a pretpostavljam da ni Srbi nisu bili bas preterano zainteresovani za nju. Jedini podsticaj koji smo imali na raspolaganju da nateramo strane da se saglase oko bilo cega bilo je definitivno priznavanje njihove nezavisnosti. U suprotnom, nije bilo sargarepe. Bacena je tek tako, bez razloga.

Dva dana kasnije, porazeni lord Karington je ponovo krenuo na put, zaustavljajuci se u svim glavnim gradovima u zemlji. Bosna, koja je uporno upozoravala na opasnost od preuranjenog priznavanja Hrvatske i Slovenije, sada se nasla pred dilemom od koje je najvise strahovala: ili da se pridruzi Sloveniji i Hrvatskoj u podnosenju zahteva za sticanje nezavisnosti i time rizikuje izazivanje gradjanskog rata sa Srbima koji su u njoj ziveli, ili da ostane u krnjoj Jugoslaviji u kojoj bi Srbija dominirala, i tako na kraju dozivi istu sudbinu kao Kosovo, Vojvodina i Crna Gora, koje su potpuno pale pod kontrolu Beograda.

Cetiri republike su podnele zahteve: Slovenija, Hrvatska, Makedonija i Bosna i Hercegovina. Kada je u novoj godini Badinterova komisija dostavila svoj izvestaj, zaista je propisala uslove koje Hrvatska nije moga da ispuni. Preporucila je da se priznaju samo Slovenija i Makedonija. Evropska zajednica je ovu preporuku ignorisala. Hrvatska je dobila nezavisnost. Makedonija nije. Na njeno priznavanje veto je stavila Grcka koja se protivila nazivu te zemlje, sa obrazlozenjem da on podrazumeva teritorijalne aspiracije prema grckoj severnoj provinciji istog naziva. Tako se prvi samouvereni eksperiment EZ u izradi zajednicke spoljne politike zavrsio krahom, pri cemu je starovremska politicka lukavost pobedila pazljivo izradjene pravne i diplomatske mehanizme Zajednice.

Sjedinjene Drzave se nisu pridruzile EZ u priznavanju Slovenije i Hrvatske. Glavni tvorci spoljne politike predsednika Busa, Brent Skoukroft i Lorens Iglberger, izrazili su kasnije zaljenje sto nisu ucinili vise da ogranice uticaj Nemacke. Medjutim, Dzejms Bejker je zakljucio, posle svoje neuspele misije u Beogradu, sest meseci pre toga, da to nije americki problem i da ga treba prepustiti Evropljanima koji su, bez dvoumljena, sa odusevljenjem i naivnim optimizmom prihvatili izazov. Skoukroft o tome kaze:

Iglberger i ja smo ovde bili najzabrinutiji zbog Jugoslavije. Predsednik i Bejker su bili na potpuno suprotnim pozicijama. Bejker je umeo da kaze: 'Pas nije u toj prici'. Predsednik mi se obracao, bar jednom nedeljno. recima: 'Ponovi mi jos jednom o cemu se tamo zapravo radi...'. Svim silama smo pokusavali da sprecimo priznavanje Slovenije i Hrvatske. Britanci i Francuzi su se slagali s nama, ali su se Nemci prvi put stvarno nametnuli Zajednici. Francuzi su bili puni razumevanja ali je, na kraju, jedinstvo Zajednice odnelo prevagu."

Milosevic je pristao na rasporedjivanje snage UN u Hrvatskoj jer je u tome video nacin da postigne ono sto je zeleo - ucvrscivanje vojnih osvajanja u Hrvatskoj. Sada je naisao na neocekivanu prepreku, pobunu unutar rukovodstva krajinskih Srba, rukovodstva koje je gajio i podrzavao i koje je sada, prvi put kada je stvarno bilo vazno, odbilo da mu se povinuje.

Vensov plan, koji je obelodanjen poslednjih dana 1991. godine predvidjao je uspostavljanje tri podrucja sto ce postati poznata kao podrucja pod zastitom Ujedinjenih nacija - ili UNPA. Ona bi se u grubim linijama podudarale sa tri dela teritorije koja su drzale srpske snage i/ili JNA. Vise od 10.000 pripadnika snaga UN trebalo je da bude rasporedjeno u UNPA, radi zastite tamosnjeg stanovnistva. Za uzvrat, JNA bi se u potpunosti povukla iz Hrvatske, dok bi se srpske paravojne jedinice rasformirale, razoruzale i pre povlacenja predale oruzje bilo JNA ili, ako bi im to vise odgovaralo, snagama UN koje bi ga netaknuto uskladistilo na lokacijama unutar UNPA. Na osnovu plana, obe strane bi prihvatile prekid vatre, zamrzavajuci, u stvari, postojece linije fronta.

Zastitne snage Ujedinjenih nacija (ili opste poznate kao UNPROFOR) prema tome bi formirale tanku plavu liniju razdvajanja podrucja pod srpskom kontrolom od ostatka republike. Plan je takodje sadrzao i odredbu o povratku svih izbeglica svojim kucama.

Od samog pocetka vodja krajinskih Srba Milan Babic se suprostavljao Vensovom planu. Sada se nasao u otvorenom sukobu sa Milosevicem. Za Babica, rat se vodio da bi se osiguralo pravo Srba u Krajini da ostanu u Jugoslaviji. JNA je predstavljala jedinstveni, najvidljiviji simbol i najsigurniji jamac jugoslovenskog suvereniteta u Krajini. Povlacenje JNA mu je izgledalo kao izdaja najvaznijeg ratnog cilja. U srpskoj nacionalistickoj svesti, istorijska nesreca ratnickog srpskog naroda bila je da uvek "pobedjuje u ratu a gubi u miru." Babic je smatrao da Milosevic pokusava da natera krajinske Srbe da ponove taj obrazac.

Krajem januara, Milosevic je odlucio da slomi Babica. Babic je pozvan u Beograd na sastanak sa jugoslovenskim saveznim Predsednistvom (ciji su svi clanovi sada bili lojalni Milosevicevi poslusnici), vrhovnom komandom JNA i vodjama bosanskih Srba. Milosevicevi glasnogovornici u pocetku su pokusali da uvere Babica da nema mesta strahovanju. Jovic, srpski predstavnik u krnjem jugoslovenskom Predsednistvu, obecao je Babicu da ce se, u slucaju hrvatskog napada na Krajinu, JNA prerasporediti i braniti tamosnje Srbe. U tom smislu savezno Predsednistvo je vec donelo odluku.

Babic se nije dao pokolebati. Tvrdio je da bi, ukoliko se Bosna otcepi od Jugoslavije - a bosanska vlada je nedavno najavila da namerava da to uradi - krajinski Srbi ostali bez direktne kopnene veze sa uzom Srbijom. U takvim okolnostima, garancije o zastiti JNA bile bi bezvredne, izuzev ako JNA ne ostane na krajinskoj teritoriji. Bio je to prvi put da se pitanje severnog koridora - koji je kasnije te godine postao glavni uzrok veoma zestokih borbi i silnog strateskog planiranja u bosanskom ratu - postavilo kao vitalni problem.

Jovicu se cinilo da se krajinski Srbi plase nezavisne Bosne i mogucnosti da budu odseceni od Jugoslavije, i tako postanu lak plen za hrvatski napad. Imajuci to na umu, jasno je stavio do znanja da, posto su bosanski Srbi spremni da slede primer hrvatskih Srba, nikada nece biti odseceni. Drugim recima, koridor ce uvek postojati.

Lideri bosanskih Srba, Radovan Karadzic i Biljana Plavsic, bili su pozvani da ubede Babica da ni po koju cenu ne nameravaju da dozvole da one teritorije u Bosni, koje su smatrali sprskim, budu izdvojene iz Jugoslavije. Ukoliko Bosna odluci da proglasi nezavisnost, oni ce poci za primerom samog Babica i krenuti u rat za utvrdjivanje novih granica u Bosni. U severozapadnom bosanskom gradu Banjaluci Srbi su predstavljali najbrojniju nacionalnu zajednicu. Zavisili su od severnog koridora isto koliko i krajinski Srbi. Uloga koju su odigrali lideri bosanskih Srba u lomljenju Babica vec je davala naslutiti da je Bosna ukljucena u stratesko razmisljanje Beograda o novim granicama onoga sto je trebalo da postane velika srpska drzava.

Sastanak se otegnuo i trajao preko sedamdeset sati, pri cemu se od Babica zahtevalo da bude gotovo neprekidno prisutan. Njegovi saradnici su optuzili Miloseviceve ljude da koriste davnasnju tehniku lisavanja sna da bi razbili Babicevu odlucnost. Nakon kratke pauze, Babic je pustio beogradsko rukovodstvo da ga ceka dva sata. Kada se konacno pojavio nacelnik

generalstaba JNA general Blagoje Adzic je eksplodirao od besa. Strasti su se razbuktale. Branko Kostic, koji je vrsio duznost predsednika krnjeg Predsednistva i predsedavao sednicom, ovako opisuje taj dogadjaj:

Babicev ministar za verska pitanja - ne mogu da mu se setim imena, ali je imao dugacku, veoma dugacku bradu - rekao je Adzicu (koji ga iz nekog razloga nije podnosio): "Umuknite, gospodin Babic je predsednik i moze da se pojavi kad hoce". Adzic, visok dva metra i tezak 100 kilograma, ustao je i okrenuo se ovom malom ministru za vere koji je bio sav u bradi, rekavsi mu: "Umukni ti, ili cu te zadaviti". Ministar vera mu je odgovorio: "Vazi, dodji i zadavi me". Adzic je krenuo ka njemu, morali smo da ga zaustavimo. U tom trenutku, pomislio sam da bi bilo mudro napraviti pauzu.

Jovic je zatim pokusao sa zastrasivanjem. Rekao je Babicu: "Ako ovo ne prihvatis, bicemo primorani da te se resimo." Babic je znao da jugoslovenska tajna sluzba nije prezala da povremeno pribegava taktickim atentatima. Kroz glavu mu je proletela misao - sasvim opravdano - da ga inacenje Milosevicu moze stajati glave. Prema Jovicevim tvrdnjama, Babic je pobledeo i rekao: "Kako to mislite?" "Oh, ne brini" odgovorio je Jovic. "Uradicemo to legalno - kroz skupstinsku proceduru."

Tamo gde ubedjivanje i zastrasivanje nije dalo rezultate, kombinacija politickog lukavstva i brutalne sile imala je uspeha. Milosevicevi poslusnici su igrali na kartu rascepa u rukovodstvu krajinskih Srba. Babic je sa sobom u Beograd poveo samo svoje najvernije ministre. Milan Martic, sef policije i komandant krajinskih oruzanih snaga, bio je poznat kao covek blizak stavovima JNA. Mile Paspalj, predsednik krajinske skupstine, takodje je bio lojalan Beogradu. Rekao je Jovicu, iza Babicevic ledja, da on prihvata plan. Delujuci po nalogu, sazvao je sredinom februara sednicu krajinskog parlamenta. Izmedju ostalog, presudno je bilo i to sto se sednica imala odrzati ne u Babicevom uporistu, Kninu, vec u Glini. JNA je postavila barikade na putevima oko mesta. Babic je odbio da prizna zakonitost sednice i nije joj prisustvovao. Skupstina je izglasala da se Babic razresi duznosti i na njegovo mesto postavi Goran Hadzic, sekretar vukovarskog ogranka SDS-a. Pored ostalog, parlament je prihvatio Vensov plan.

Babic je proglasio sednicu nevazecom. Ali, bilo je prekasno. Uspesno je gurnut u stranu i izgubio je podrsku svog beogradskog zastitnika. Milosevic je javno optuzio Babica u drzavnim medijima. Bio je to nemilosrdan napad na bivseg saveznika i prva od brojnih prilika u kojoj je Milosevic pribegao javnoj osudi kao sredstvu za unistavanje onih koji bi se drznuli da mu se suprostave.

Posto su sve prepreke bile uklonjene, Sajrus Vens je 12. februara zvanicno preporucio generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija rasporedjivanje 12.000 pripadnika snaga UN za odrzavanje mira. Dva dana kasnije, rezolucijom 743 Savet bezbednosti UN je usvojio predlog o razmestanju drugih po velicini medjunarodnih snaga za odrzavanje mira koje su ikada bile rasporedjene, za pocetni period od godinu dana. Zadatak im je bio da nadziru prekid vatre i da pocnu razoruzavanje srpskih milicija, kao i da nadgledaju povlacenje JNA. Osmog marta, snage sastavljene od pripadnika iz vise od trideset zemalja pocele su da se rasporedjuju, pod komandom indijskog generala Satisa Nambijara, iz Indije, u cetiri sektora republike. Iz razloga

koji su cak i u to vreme izgledali smesni, uspostavio je svoju vrhovnu komandu, pred sam pocetak nadolazece oluje - u Sarajevu. Za manje od mesec dana provalila je nova oluja, ovoga puta nad Bosnom.

Biljeske:

1 Okvir za sveobuhvatno resenje, stav 2.5.

2 Srpski parlament je na zatvorenoj sednici odbacio Karingtonov plan.

3 Henri Vejnands u svojoj knjizi L'Engrenage Chroniques Yougoslaves: Juillet 1991 - Aout 1992 (Izdanje Denoel, Pariz, 1993) navodi da se ovaj kratak razgovor odigrao u muskom toaletu. Milosevic je to poricao, kao i ostali clanovi srpske delegacije.

4 Associated Press, 6. decembar 1991.

PRE POTOPA: JUL 1990 - MART 1992. /

(prev. V. Rackovic)

Koracanje prema ratu u Bosni i Hercegovini nalikovalo je zastrasujucoj, ukletoj litiji. Ono je dobilo na ubrzanju kada je rat buknuo u susednoj Hrvatskoj, iako se jos uvek mogao spreciti da Evropska zajednica nije u januaru 1992. priznala Hrvatsku kao nezavisnu drzavu. Bosanski predsednik Alija Izetbegovic se tada nasao pred nedvosmislenim izborom: ili traziti priznavanje ili ostati u Jugoslaviji u kojoj ce dominirati Srbi. EZ je gurala napred, dok su je Sjedinjene Drzave, iako nevoljno, sledile, uveravajuci same sebe da ce priznanje doneti mir. Za bosanske Srbe to je znacilo rat. Njihov lider Radovan Karadzic jos je ranije pretio da ce, ukoliko Bosna bude priznata kao nezavisna drzava, biti mrtvorodjence koje nece ziveti ni dan. Srbi su se pokrenuli i buknuo je rat. Ispunile su se i najcrnje slutnje.

Oci su im plamtele kroz otvore na crnim skijaskim maskama. Carape su im bile zategnute preko spljostenih lica. Naoruzani Srbi su izgledali kao na brzinu i slucajno sklepana vojska, ali su njihove barikade podizane za vojnickom preciznoscu. Pola dana kasnije, Muslimani su iznutra blokirali Sarajevo. "Stavili smo ih u sendvic - cetnicke barikade - jer smo bili brojniji," izjavio je Sefer Halilovic, bivsi oficir JNA i prvi komandant bosanske armije, koji se pored ostalog zalio da je njegovo politicko rukovodstvo sa prilicno oklevanja odobrilo postavljanje kontra-barikada.

Blokirani su putevi, delovi grada su odseceni jedan od drugog. Do ranih jutarnjih casova, 2. marta 1992. godine, Sarajevo je pretvoreno u lavirint pun zamki. Srpski lideri su tvrdili da su barikade spontano podizane, kao odmazda za napad, koji je izveden u gangsterskom stilu na

srpsku svadbenu povorku, u kojem je ubijen mladozenjin tast i ranjen pravoslavni svestenik. "Ovim pucnjem," izjavio je Momcilo Krajisnik, Srbin, predsednik bosanske Skupstine, "srpskom narodu je ucinjena velika nepravda". Muslimani su optuzili svatove da su provokativno vitlali srpskim zastavama u starom turskom delu grada, Bascarsiji.

Srpski celnici su iskoristili napad na svatove kao izgovor za podizanje barikada. U stvari, barikade su bile zloslutni predznak velike nevolje koja se spremala. Podignute su posle zavrsetka referenduma o nezavisnosti, odrzanog za vreme vikenda, a za koju su se ogromnom vecinom glasova izjasnili Muslimani i Hrvati. Kao sto se i ocekivalo, Srbi, koji su se cetiri meseca pre toga i sami plebiscitarno izjasnili, masovno su bojkotovali glasanje. Bila je to samo zvanicna potvrda onoga sto je bilo sasvim ocigledno: sve dubljeg jaza izmedju najvecih nacionalnih zajednica u Bosni. Referendum o nezavisnosti bio je jedan od uslova predvidjenih Badinterovom komisijom da bi Bosna dobila diplomatsko priznanje. Njime se nije nameravalo dovesti strane blize resenju, vec ozakoniti priznanje.

Lideri bosanskih Srba bili su razocarani sto je general Kukanjac, koji se nalazio u kasarni u centru grada, u Bistriku, odbio da podeli Sarajevo sa snagama JNA kojim je komandovao. Pozvao je Izetbegovica i Karadzica na zajednicki sastanak, u poslednjem pokusaju da spreci katastrofu. Karadzic je odbio da dodje u Predsednistvo. Izetbegovic je odbio da ide u "Holidej in". Konacno su se dogovorili da se nadju u zgradi Televizije, svaki sa licnom pratnjom od dvadesetak oruzanih ljudi. Bilo je to gubljenje vremena. Kukanjac se seca da je doslo do zucne rasprave, ali da nikakv sporazum nije postignut.

Rekao sam im veoma grubo, da se igraju zivotima ljudi, da treba da sednu i razgovaraju i da je svima dosta tog nacionalistickog ludovanja. Sednite, razgovarajte i dodjite do nekakvog resenja. Ako ne u vasem, onda u interesu naroda. Stisnutih pesnica, pretili su jedan drugom. 'Ti si uradio ovo! A ti si uradio ono!' tako da sam morao da intervenisem. Izetbegovic je optuzivao Karadzica za barikade od 1. marta, tvrdeci da Srbi pokusavaju da preuzmu kontrolu nad Sarajevom. Takodje je tvrdio da su naoruzane snage krenule sa Pala prema Sarajevu. Karadzic je sa svoje strane optuzivao Izetbegovica za zaveru koja se te noci spremala u Sarajevu, a uzajamno su se optuzivali ko je prevario koga, kada i kako. U toj prostoriji, punoj gustog dima bilo je i drugih ljudi; svadja je zaista bila zestoka.

Za to vreme, ljudi iz njihove pratnje mirno su razgovarali u hodniku. Mesec dana kasnije medjusobno su se borili.

Dogovorili su se da formiraju zajednicke patrole, sastavljene od pripadnika bosanske policije i JNA koja je ubedila Srbe i Muslimane da uklone barikade. Kriza je bila prevazidjena, ali su dogadjaji koji su se odigrali tog vikenda bili generalna proba. "Izgleda", rekao je Izetbegovic, govoreci o srpskim liderima, "da nisu bili sasvim spremni za rat."

Tri najbrojnije nacionalne zajednice u Bosni, Muslimani, Srbi i Hrvati, formirali su svoje posebne politicke partije, uoci prvih slobodnih izbora odrzanih 9. novembra 1990. Pobeda nacionalistickih stranaka na izborima u Hrvatskoj i Sloveniji, prethodnog proleca, izazvala je nervozu medju bosanskim komunistima. Upozoravali su da ce poigravanje jugoslovenskim

granicama dovesti do gradjanskog rata, i osudili srpske i hrvatske celnike sto seju strah medju bosanskim stanovnistvom.1 Nije se radilo samo o taktici zastrasivanja u cilju ocuvanja vlasti. Cele naredne godine ravnoteza straha je doprinela odlaganju rata za koji su svi nacionalni lideri tvrdili da ce rekama krvi natopiti republiku.

Muslimani su bili prvi koji su formirali nacionalnu partiju, Stranku demokratske akcije (SDA), u Sarajevu 26. maja 1990, kao "politicki savez jugoslovenskih gradjana, pripadnika muslimanske kulturne i istorijske tradicije."2 Ugledni muslimanski intelektualac i pravnik po obrazovanju Alija Izetbegovic, bistrih plavih ociju i sirokih jagodica, postao je prvi sef partije. Od svih sest predsednika, koji su dosli na vlast posle prvih jugoslovenskih visestranackih izbora u republikama, jedino Izetbegovic nikada nije bio komunista. Naprotiv, upravo su komunisti ucinili sve sto su mogli da od njega naprave mucenika. Po okoncanju Drugog svetskog rata, Titovi partizani su krenuli da se obracunavaju sa verskim i nacionalistickim organizacijama. Izetbegovic je bio uhapsen zato sto je pripadao elitnoj nacionalistickoj organizaciji, zvanoj Mladi muslimani. Odlezao je tri godine u zatvoru, sto je bila blaga kazna u poredjenju sa kaznama koje su izvrsene samo godinu dana kasnije kada je sarajevska grupa pokusala da udruzi snage sa aktivistima, istomisljenicima u Mostaru. Mladi Muslimani su razbijeni, a Izetbegovic je bio pod stalnim policijskim nadzorom narednih cetrdeset godina.

Zajedno sa desetinom drugim muslimanskih intelektualaca, Izetbegovic je ponovo zatvoren 1983, ovog puta pod optuzbom za zaveru protiv drzavnog uredjenja. Jedanaest pripadnika sluzbe bezbednosti upalo je u njegov stan da ga uhapsi, i tom prilikom su zaplenili na desetine knjiga, pisama i fotografija, koji su, kako se tvrdilo, dokazivali njegovo ucesce u zaveri.3 Izetbegovicevo drzanje za vreme sudjenja, izazivalo je divljenje a britkost uma postovanje, tako da bi sudnicom zavladala potpuna tisina kadgod je uzimao rec. Medjutim, ipak je bio optuzen za kontrarevolucionarno delovanje i zaveru za stvaranje muslimanske drzave, i osudjen na cetrnaest godina zatvora. Poznati jugoslovenski advokat, Rajko Danilovic, koji je branio dvojicu optuzenih Muslimana, nazvao je ovo sudjenje vrhuncem politickih montiranih sudjenja u Bosni i Hercegovini. Vlasti su iskonstruisale lazne podatke, rekao je, i iznudile priznanja fizickim i psihickim zlostavljanjem.

Davno pre toga Bosna je izisla na glas kao republika u kojoj je vladao najrepresivniji oblik komunistickog rezima u Jugoslaviji. Vlasti su naizmenicno vrsile pritisak na sve tri bosanske nacionalne zajednice. Cesto bi, posle politickog sudjenja nekom Muslimanu, usledio sudski postupak protiv nekog Srbina ili Hrvata. Vise nego bilo gde u Jugoslaviji, u Bosni i Hercegovini se kruto sprovodilo nacelo bratstva i jedinstva. Sve institucije i funkcije u Bosni bile su popunjavane prema kljucu, u ravnomernoj smeni nacionalnosti. Posle Titove smrti i politicke krize koja je usledila, broj politickih sudjenja se povecao jer se naceti bosanski rezim pokusavao odrzati kroz represiju.

Od cetrnaestogodisnje zatvorske kazne, Izetbegovic je odlezao pet. Pusten je na slobodu u novembru 1988, a samo dve godine kasnije postao je predsednik SDA. Zahvaljujuci jasnoj viziji, izrastao je u impresivnu politicku licnost. Medjutim, kada je izbio rat, kao da nista nije ostalo od njegove unutrasnje cvrstine. Posle samo godinu dana, delovao je umorno i bespomocno, nesposoban da se suoci sa sukobom koji je besneo oko njega. Njegov nagli pad kao da je

odrazavao krah ideje o jedinstvenoj Bosni.

Srpski i hrvatski se nacionalisti stalno pozivaju na Islamsku deklaraciju, pomalo ezoterican tekst koji je Izetbegovic napisao 1973. godine, kao na dokaz da je zeleo da stvori muslimansku drzavu. U stvari, radilo se o akademskoj raspravi a ne o politickom spisu, cija je namera bila unapredjenje filozofskog diskursa medju Muslimanima. U tom delu, on iskljucuje "upotrebu sile u stvaranju muslimanske drzave, jer bi se time skrnavila lepota imena Islama".4 Znacajniji pokazatelj Izetbegoviceve orijentacije je delo Islam izmedju Istoka i Zapada, prvi put objavljeno u Sjedinjenim Drzavama 1984, a zatim i u Jugoslaviji, cetiri godine kasnije, nakon sto je pusten na slobodu. U njemu, on izlaze svoju viziju islamske drzave u savremenom svetu.5 U toj je knjizi ucrtao put izmedju islamskih vrednosti i materijalnog napretka, tvrdeci da su prednosti svetovne zapadne civilizacije nistavne ako nisu pracene duhovnim vrednostima koje se prevashodno mogu naci u islamskim drustvima.

Srpski i hrvatski nacionalisti mogli su da igraju na kartu siroko rasprostranjenog uverenja da Muslimani nikada nisu bili posebna etnicka zajednica, vec da su jednostavno bili Srbi ili Hrvati, koji su tokom petovekovne otomanske vladavine podlegli pritiscima ili izazovima i presli u islam. Oni su ih u stvari smatrali Srbima ili Hrvatima koji su se odrekli svog pravog identiteta i usvojili spoljnja obelezja jedne potpuno strane kulture. Ovaj prezir se lako mogao pretociti u jos jedno logicno opravdanje za srpski i hrvatski teritorijalni ekspanzionizam.

Titov ustav iz 1974. dao je Muslimanima, trecoj po velicini nacionalnoj zajednici u Jugoslaviji, status posebnog naroda. Imali su medjutim tu nesrecu da budu jedini narod u Jugoslaviji bez neospornog prava na zasebnu republiku.6 Bosnu je Izetbegovic video kao domovinu Muslimana, ali u kojoj bi bilo mesta i za Srbe i za Hrvate. Muslimani, rekao je dve godine pre izbijanja rata, jos uvek ne predstavljaju dovoljno brojnu vecinu da bi Bosna postala muslimanska drzava.

Nismo na putu da stvorimo nacionalnu drzavu, nas jedini izlaz je slobodna gradjanska zajednica. To je buducnost.

Neki ljudi to mozda zele (da od Bosne naprave muslimansku drzavu) ali ta zelja nije realna. Iako su Muslimani najbrojniji narod u republici, nema ih dovoljno ... trebalo bi da sacinjavaju oko sedamdeset odsto stanovnistva.7

Nacionalni snovi - nastajanje etnickih partija i vodja - nisu odrazavali stare mrznje, kao sto je kasnije tvrdila frustrirana medjunarodna zajednica dok je pokusavala sebi da objasni rat. Ali, tolika popularnost jednonacionalnih partija zapravo je skrenula paznju na slabosti republickih institucija pri suocavanju sa razlicitim nacionalnim posebnostima. Takodje je izraz tradicije posebnih zajednica koje su se razvijale jedna uz drugu, cuvajuci, bar delimicno - svoje specificnosti. Ono po cemu su se tri nacionalne zajednice sustinski razlikovale bilo je kolektivno poimanje sopstvenog istorijskog iskustva. Srbi su, na primer, otomanski period smatrali za okupaciju. Za Muslimane, to je predstavljalo doba u kojem je stvorena, a kasnije i napredovala njihova osobena intelektualna elita. Decenijama su ova suprotna shvatanja opstojavala jedno kraj drugog, sve dok 1990. uspon srpskog nacionalizma nije istoriju pretvorio u izvor mrznje.

Skoro dva meseca posle formiranja muslimanske SDA, Srbi su osnovali Srpsku demokratsku stranku (SDS), ogranak kninske partije harizmatskog Jovana Raskovica. Njegov kolega, psihijatar Radovan Karadzic, covek teskih kostiju, sa ogromnom grivom od kose, izabran je za predsednika ove partije. Karadzic je bio pesnik i dugogodisnji miljenik Dobrice Cosica, oca savremenog srpskog nacionalizma, ali ga sarajevski krugovi nikada nisu prihvatili kao clana urbane elite. Svakako, bio je bistar i duhovit. Rodjen i vaspitan u Crnoj Gori, bio je autsajder. U Sarajevo se doselio kao mlad covek. On sebe nikada i nije video kao lidera sve dok ga Cosic nije ohrabrio da se okrene politici. Na svecanosti povodom osnivanja SDS-a, na kojoj su i Raskovic i Izetbegovic bili pocasni gosti, Karadzic je prisutnima rekao da Srbi u Bosni moraju imati jednaka prava - kulturna, verska i ekonomska. Rekao je da se nepravde ucinjene Srbima moraju ispraviti i obecao da ce postovati slobodu politickog organizovanja, izbora i podele vlasti.8 Dve godine kasnije, naoruzani pripadnici njegove partije isterivace stotine hiljada ljudi iz njihovih domova i rusiti dzamije i druge spomenike, u zelji da izbrisu svaki trag muslimanskog prisustva u Bosni.

Sledeci njihov primer, uskoro nakon stvaranja SDS-a, Hrvati su formirali bosanski ogranak HDZ-a. Kao i Srbe, i Hrvate je razbesnelo Izetbegovicevo saopstenje u septembru, da se SDA suprostavlja nacelu nacionalnog pariteta i da ce sledeca vlada biti sastavljena na principu jedan covek jedan glas. Izetbegovic je pokusavao da igra onu istu igru u Bosni koju je Milosevic vec bio osmislio za Jugoslaviju. Ukoliko se gradjanska i individualna prava ne garantuju kroz institucije, sistem vecinskog glasanja bi obezbedio srpsku dominaciju sirom zemlje. U Bosni, isti princip bi osigurao Muslimanima, najbrojnijoj nacionalnoj zajednici, sa cetrdeset cetiri odsto stanovnistva od ukupno 4,35 miliona, najveci udeo u vlasti. Kljucna razlika bila je u tome sto je Milosevic tezio promenama koje su podrivale same principe na kojima je Jugoslavija bila stvorena, dok su se Izetbegovicevi predlozi odnosili samo na Bosnu. Medjutim, na osnovu republickog ustava, sve tri zajednice su predstavljale konstitutivne narode, sto je znacilo da se nijedna odluka nije mogla sprovesti bez konsenzusa.

Uprkos sve vecoj napetosti, tri nacionalne stranke, sastajuci se u Sarajevu iza zatvorenih vrata, postizu dogovor o formiranju jedinstvenog fronta protiv svog glavnog protivnika, komunista. Sa svoje strane, reformisana komunisticka partija je bezuspesno pokusavala da smiri nacionalisticke strasti. Upozoravala je da se napetosti u Hrvatskoj prelivaju u granicna podrucja Bosne i osudjivala stvaranje seoskih straza od strane bosanskih Srba.9

Jos uvek je postojala nada da bi vekovni suzivot tri najbrojnije nacionalne zajednice mogao da utice na krajnji ishod opstih izbora u Bosni. Pokusaj saveznog premijera Ante Markovica da formira sopstvenu gradjansku partiju i ucutka nacionaliste cinio se kao racionalan izbor. Neumorni Markovic je i dalje bio izuzetno popularan, uprkos stalnim preprekama koje su mu postavljale Srbija, Hrvatska i Slovenija. Ispitivanja javnog mnjenja su pokazivala da bi vecina Jugoslovena glasala za njegovu Saveznu vladu, koja je vec bila zaustavila hiperinflaciju i dinar ucinila konvertibilnim. Medjutim, njegov uspesan ekonomski program i zarazni optimizam nikada se nisu pretocili u politicku viziju. Njegov pokusaj da ucestvuje u izborima u Bosni i u Srbiji samo je razjario srpske nacionaliste, koji su ga optuzivali da se nije kandidovao na izborima u Hrvatskoj i Sloveniji, dozvoljavajuci da u tim sredinama pobede nacionalisti. U isto vreme, neposlusne republike su blokirale njegove napore da izbori budu raspisani na saveznom

nivou. Na jednom zboru odrzanom 30. jula na Kozari, u severozapadnom delu Bosne, u kojem su ustase, u toku Drugog svetskog rata, ubile na hiljade Srba, Markovic je objavio formiranje "Saveza reformskih snaga za izgradnju nove i prosperitetne Jugoslavije". Desetine hiljada ljudi se okupilo na zboru u znak podrske Markovicu. Na istom mestu, dve godine kasnije, Srbi su izvrsili neopisive zlocine nad svojim muslimanskim sunarodnicima. U kozarackom kraju, podignuta su tri najozgloglasenija logora u koje su odvodjeni Muslimani, a njihove kuce sravnjene sa zemljom.

Izbori su bili proba, ne samo za Markovica vec i za buducu stabilnost Bosne i Hercegovine. Doziveli su neuspeh u oba slucaja. Uprkos "vokalne" podrske nekih od najpopularnijih bosanskih muzicara, glumaca i pisaca, Markovic je porazen. Od 240 mesta u dvodomom parlamentu, Markovicev Savez reformskih snaga je dobio svega trinaest. Jedini njegovi saveznici (reformisani) komunisti Nijaza Durakovica dobili su jos osamnaest. Zloslutno, najveci deo bosanskog birackog tela glasao je po nacionalnom kljucu: Muslimani su se okupili oko SDA, Srbi sa trideset jedan odsto stanovnistva, dali su solidnu podrsku SDS-u, Hrvati, kojih je bilo sedamnaest odsto, glasali su za bosanski ogranak HDZ-a. Posle dva kruga glasanja, SDA je dobila osamdeset sedam mesta, SDS sedamdeset jedno, a HDZ cetrdeset cetiri. Nacionalisti su odneli pobedu, dobivsi blizu devedeset odsto mesta. Najveci broj glasova su osvojili u unutrasnjosti, dok su reformisti i bivsi komunisti bili uspesniji u gradovima. Uprkos suparnistvu na javnoj sceni, nacionalisticki lideri su se obavezali da ce udruziti snage protiv komunista u slucaju izjednacenog izbornog rezultata.10 U sustini, izbori su predstavljali jos jedan popis stanovnistva u Bosni. Pobeda nacionalistickih opcija je pripremila teren za rat koji je usledio.

Jos pre izbora, tri nacionalne stranke su se tajno dogovorile da ce formirati koalicionu vladu. Medjutim, cak su i one bile iznenadjenje velicinom svoje pobede.

Stvaran prema oblicju neefikasnog jugoslovenskog rotirajuceg predsednistva, bosanki model je previdjao po dva mesta za Muslimane, Srbe i Hrvate i jedno za Jugoslovena. Kandidati SDA su dobili najveci broj glasova. Neprikosnoveni vodja Muslimana iz severozapadnog dela Bosne Fikret Abdic dobio je 1.010,618 glasova, u poredjenju sa 847.386 koliko je dobio Izetbegovic. Onizeg i punackog Abdica obozavali su Muslimani iz gusto naseljenog podrucja Cazinske Krajine, jer su se obogatili zahvaljujuci Agrokomercu, ogromnom drzavnom agro-industrijskom kombinatu. Sudbina mu se naglo preokrenula 1987. kada je dospeo u zatvor zbog izdavanja nepokrivenih menica, u vrednosti od 300 miliona dolara. Njegovi sledbenici su tvrdili da je bio zrtveno jagnje koga su oklevetali zavidljivi suparnici iz vladajuce komunisticke partije. Kada se ubrzo posle izbora pridruzio SDA, bio je to veliki adut za stranku. Protivnici su ga ocrnili kao najbesramnijeg jugoslovenskog funkcionera-kriminalca, ali Abdicev boravak u zatvoru je fantasticno uvecao njegovu popularnost koja je, do 1990, presla nacionalne okvire. Za razliku od njega, Izetbegovic je malo cime mogao da ocara i Srbe i Hrvate.

Kao plod do danas nerasvetljene transakcije, Abdic, koji nije imao dovoljnu podrsku unutar SDA, odrekao se polozaja predsednika Predsednistva koji mu je pripadao, trazeci zauzvrat pravo da imenuje svog coveka, Aliju Delimustafica, za ministra unutrasnjih poslova. Kasnije ce Abdic postati Izetbegovicev najljuci protivnik; proglasice, u ratom raskomadanoj Bosni, nezavisnost Cazinske Krajine. Bez obzira na to sto je bio muslimanske nacionalnosti, Ejup Ganic je ipak

izabran kao predstavnik Jugoslovena. Biljana Plavsic i Nikola Koljevic iz SDS- a izabrani su kao srpski predstavnici. Stjepan Kljujic i Franjo Boras dobili su mesta koja pripadaju Hrvatima. Iako su obojica bili kandidati HDZ-a, Kljujic se zalagao za ocuvanje Bosne i Hercegovine, dok je Boras mastao o Velikoj Hrvatskoj.11

Izetbegovic je postao predsednik, Krajisnik, kao predstavnik Srba, izabran je za predsednika parlamenta, a Jure Pelivan, Hrvat, za predsednika vlade.

Ova nestabilna koalicija potrajace nesto vise od godinu dana.

U Hrvatskoj i u Srbiji nacionalizam je bujao. Vatre su se potpirivale, pa ce se uskoro prosiriti na celu Bosnu. Niko nije ni pokusavao da pronadje bilo kakav kompromis. Srbi su se grcevito drzali svog prava da ostanu u Jugoslaviji, Hrvati da se odvoje od onoga sto je ostalo od federacije, a Muslimani su zeleli suverenitet. Izetbegovic je izjavio u parlamentu, 27. februara 1991. da je spreman da se bori za ostvarenje bosanskog suvereniteta. "Zrtvovao bih mir za suverenu Bosnu i Hercegovinu, ali za mir u Bosni i Hercegovini ne bih dao suverenitet." Srbi su ovo smatrali ratnim poklicem. Na istoj sednici, srpski delegati su odbili da raspravljaju o proglasenju suvereniteta Bosne, sto su predlozile SDA i HDZ.

I dok je, u prolece 1991. Jugoslavija sve vise srljala ka ratu, Alija Izetbegovic i njegov makedonski kolega, lukavi Kiro Gligorov - koji je dobio nadimak "lisac" jer je uspeo da se tokom cetiri decenije komunizma odrzi na vlasti - pozurili su da iznesu predlog o buducem obliku jugoslovenske federacije, koji bi bio prihvatljiv za sve strane. Izgledi za uspeh, vec tada mali, gotovo su u potpunosti iscezli posle susreta Milosevica i Tudjmana u martu 1991. u Karadjordjevu. Izetbegovic ce uskoro saznati kakav su plan "skovali" u nekadasnjem Titovom lovistu: ne samo da su se srpski i hrvatski lideri nameravali osloboditi Ante Markovica, vec su se dogovorili i da raskomadaju Bosnu. Izetbegovic je preklinjao hrvatsko rukovodstvo da mu tacno kaze sta se sprema njegovoj republici. Stipe Mesic, hrvatski predstavnik u saveznom Predsednistvu, na to se nasmejao i zapevao staru narodnu pesmu "Nema te vise Alija".

Posle ponovljenih oruzanih incidenata u Hrvatskoj, SDA i HDZ su izrazile svoju punu podrsku Zagrebu u borbi protiv srpskih pobunjenika. Istovremeno, SDS je osudio hrvatski napad na pobunjene Srbe. Sirom Bosne, ljudi su po selima poceli da u toku noci organizuju straze, cesto naoruzani lovackim puskama i starim oruzjem, i da proveravaju licne isprave.

U zapadnoj Hercegovini, koja se granici sa Hrvatskom i u kojoj u ogromnoj vecini zive Hrvati, HDZ je objavila da ce njeni clanovi priteci u pomoc svojim rodjacima i prijateljima u matici. Hrvatska zastava sa crveno belom sahovnicom vec se vijorila sirom regiona. Bosanske zastave su spaljivane. Nacionalna pripadnost u ovim krajevina nikada nije bila dovodjena u pitanje. Cak i pre rasplamsavanja nacionalizma, Hrvati iz zapadne Hercegovine bili su najekstremniji nacionalisti. Posle Drugog svetskog rata, Srbi su znali da kazu da "u zapadnoj Hercegovini nista ne raste osim kamenja, zmija i ustasa."

Stalno povecavajuci uloge, tri nacionalne zajednice su se uzajamno gurale sve blize ambisu rata. "Tokom cele 1991, pa cak i pocetkom 1992, svaka od strana je verovala da se ona druga nece

usuditi da zarati. Odvijala se nepodnosljivo napeta politicka igra. Sve dok konacno nismo stigli do tacke sa koje nije bilo povratka", izjavio je Koljevic, sedokosi profesor engleskog jezika, cija je ljubav prema citiranju Sekspira sa oksfordskim akcentom bila u ostroj suprotnosti sa surovom i nasilnom politikom rezima, ciji je predstavnik bio. I doista, prisustvo psihijatra i dva profesora nije sprecilo rukovodstvo bosanskih Srba da realizuje neke od najmracnijih zamisli na politickoj sceni u Evropi, krajem dvadesetog veka.

SDS je pocela da podriva vladine institucije, pre svega bojkotovanjem rada parlamenta. Stav stranke je bio da Izetbegovic nema pravo da vlada srpskim narodom, jer je pod njegovim rukovodstvom Bosna i Hercegovina podrzavala Sloveniju i Hrvatsku u ratu protiv Jugoslavije. Ovakva politika, tvrdili su, Srbe bi ostavila rasute u nekoliko odvojenih drzava. Narod bi na taj nacin bio izlozen unistenju, navodi se u saopstenju stranke od 11. jula.12 Poslanici SDS-a izjavili su da ih bojkotovanje oslobadja obaveze da postuju bilo koju odluku skupstine, koja se sada sastojala samo od predstavnika dva naroda - Muslimana i Hrvata.

Izetbegovicevi sve brojniji kontakti sa islamskim svetom bili su jos jedan uzrok razdora koji je bivao sve dublji. Od svih jugoslovenskih republika, Bosna i Hercegovina je i ranije bila najaktivnija u pokretu nesvrstavanja, u kojem je Tito bio vodeca licnost. Za vreme posete Turskoj, u julu 1991, kada je rat u Sloveniji bio skoro pri kraju, a u Hrvatskoj je tek pretio da se razbukti punom snagom, posto su ove dve republike proglasile nezavisnost, Izetbegovic je trazio prijem Bosne u Organizaciju islamskih zemalja. Bio je to nepromisljen gest, za koji je mogao biti siguran da ce jos vise naostriti njegove srpske i hrvatske protivnike. Reakcija je bila brza i predvidljiva. U Beogradu, Radovan Karadzic je taj zahtev uzeo kao dokaz da se "cak i nasa najmracnija predvidjanja, po kojima Izetbegovic zeli da od Bosne i Hercegovine napravi islamsku republiku, ostvaruju". Bez obzira na secesionisticke teznje Muslimana, upozorio je, bosanski Srbi se nece odreci svog prava da ostanu u Jugoslaviji.13

Prepreke koje je postavljala srpska strana, sva je prilika, ojacale su koaliciju izmedju Muslimana i Hrvata. Medjutim, njihov savez je bio takticke prirode; oni su zapravo tezili razlicitim ciljevima. Sarajevo su stalno mucile sumnje da Beograd i Zagreb spletkare iza njegovih ledja. Doslo je do skandala kada je Tudjman, koji nije mogao da cuti, priznao da su se on i Milosevic dogovorili da je podela Bosne na dva dela najbolji nacin resavanja jugoslovenske krize. Bosansko Predsednistvo je upozorilo da bi to prouzrokovalo gradjanski rat i apelovalo na JNA da zastiti centralnu jugoslovensku republiku. Predsednistvo je takodje zauzelo stav da ce Bosna morati da preduzme mere da se sama odbrani, formiranjem republicke policije.

Savezi su naizgled bili sklopljeni, ali su ucesnici kovali tajne planove jedni drugima iza ledja, pokusavajuci da utvrde mogu li doci do jos probitacnijih pogodbi. Dok su se Srbi i Hrvati dogovarali o podeli Bosne, a pripadnici njihovih nacija medjusobno tukli u Hrvatskoj, Beograd je u isto vreme pokusavao da sklopi nagodbu sa Muslimanima. U leto 1991, Srbija je ucinila iznenadjujuci korak u naporu da privoli Bosnu da ostane u novoj Jugoslaviji - Jugoslaviji bez Hrvata i Slovenaca. Tvrdili su da se jedino usvajanjem "Beogradske inicijative" moze spreciti rat u Bosni jer, ako bi se Muslimani otcepili od Jugoslavije, republika bi morala biti podeljena. Srbi i Muslimani su bili vezani kao nokat i meso; bilo kakva podela bi znacila rat. U prvi mah, Izetbegovic je Srbima dao do znanja da ideja zavredjuje paznju. Medjutim, uskoro je poceo da se

zali da je predlog zapravo Milosevicev pokusaj da podeli muslimansko rukovodstvo Bosne i tako ucvrsti svoju vlast nad ovom republikom. Pored toga, Izetbegovic je optuzio Srbe da pokusavaju da diktiraju ko ce vladati Muslimanima.

I, doista, bilo je uglednih Muslimana koji su smatrali da bi cena raskidanja veza sa Beogradom bila suvise visoka. Sledeci Milosevicev korak bio je pokusaj da gurne u stranu Izetbegovica i rukovodstvo SDA sklapanjem pogodbe sa bogatim poslovnim covekom, Muslimanom, Adilom Zulfikarpasicem, na koga je racunao kao na alternativnog vodju. Zulfikarpasic je bogatstvo stekao u Svajcarskoj, posle Drugog svetskog rata, ali se vratio u Bosnu u vreme visestranackih izbora, finansirajuci SDA dok se nije razisao sa Izetbegovicem i formirao sopstvenu, malu, frakcijsku stranku, Muslimansku bosnjacku organizaciju (MBO). Srbija je "Beogradskoj inicijativi" dala veliki medijski publicitet. Lideri bosanskih Srba i Muslimana su dobili citav sat na srpskoj drzavnoj televiziji. U stampi se ogromnim naslovima sporazum sa Zulfikarpasicem proglasavao velikim uspehom. Bosna ce ostati u Jugoslaviji, tvrdilo se. Kriza je izbegnuta! Medjutim, biznismen nije mogao zameniti Izetbegovica. Bio je autsajder, bez ikakve javne podrske, i sva beogradska medijska pompa nije mogla prikriti neuspeh Milosevicevog plana. Da je uspela, "Beogradska inicijativa" je eventualno mogla za izvesno vreme da odlozi rat, ali ga najverovatnije ne bi mogla spreciti. Stavise, Muslimani bi bili prepusteni neizvesnoj sudbini kao gradjani drugog reda, pod srpskim nacionalistickim rezimom.

Bio je to poslednji otvoreni pokusaj Beograda da zadobije politicku inicijativu. Posle toga, svakim danom su pripreme za rat postajale sve odlucnije. Srbi u Bosni su poceli da proglasavaju takozvane srpske autonomne oblasti (SAO). U pocetku, ove su SAO izgledale smesno. Ideja o proglasavanju, na primer, Romanije, planinskog predela izvenredne lepote istocno od Sarajeva, za srpsku autonomnu oblast ili mikro-drzavicu, delovala je apsurdno. Kruzili su vicevi o SAO; medjutim, sve brojniji kontrolni punktovi sa naoruznim Srbima jasno su davali do znanja da se Srbi uopste ne sale.

Zahvaljujuci ratu u Hrvatskoj obrazac je bio poznat. Srpsko rukovodstvo je uporno tvrdilo da je podela Bosne i Hercegovine na etnicke celine najbolji nacin da se izbegne sveopsti gradjanski i verski rat. Apsurdnost ovog predloga bila je ocigledna; bilo kakva podela Bosne predstavljala je pouzdan recept za rat.

U septembru, SDA je optuzila SDS za krsenje sporazuma o koaliciji, proglasavanjem autonomnih srpskih zemalja. "Stvaranje srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini onemogucilo je funkcionisanje republicke vlade a, u isto vreme, predstavljalo napad na zajednicku vlast u Bosni i Hercegovini", navodi se u saopstenju SDA. SDA je insistirala na tome da se srpski celnici ili odreknu "spontano" postavljanih barikada i stvaranja autonomnih oblasti ili da priznaju da zastupaju zvanicnu politiku stranke. Izetbegovica stranka je dala do znanja da bi Muslimani mogli vratiti milo za drago.

Rat recima je postajao sve bespostedniji. Srbi su 14. oktobra 1991. srusili krhki konsenzus koji je kako-tako odrzavao funkcionisanje podeljenog parlamenta. U toku burne sednice, koja je trajala celu noc, delegati SDS su s prezirom odbacili predlog SDA i HDZ o suverenitetu republike i polozaju Bosne u Jugoslaviji. Sirile su se glasine da je u zgradi Skupstine postavljena bomba.

"Mnogih dogadjaja se vise ne secam, ali tu noc nikada necu zaboraviti", rekao je Izetbegovic. "Noc izmedju 14. i 15. oktobra 1991, kada je Karadzic objavio smrtnu kaznu muslimanskom narodu." Srpski lider je upozorio Muslimane da ozbiljno shvate volju srpskog naroda da ostane u Jugoslaviji:

"Zelite da povedete Bosnu i Hercegovinu istim putem pakla i stradanja kojim su krenule Slovenija i Hrvatska. Ne zavaravajte se da Bosnu i Hercegovinu necete odvesti pravo u pakao, da necete mozda upravo vi snositi krivicu ako Muslimana vise ne bude. Jer ako dodje do rata, Muslimani se ne mogu braniti. Kako cete spreciti ubijanje ljudi, u Bosni i Hercegovini?"

Izetbegovic je bio zaprepascen Karadzicevim recima. "U tom trenutku sam imao osecaj da su se vrata pakla otvorila, da nas je sve przio plamen Inferna." Izetbegovic se obratio Skupstini:

"Njegove reci i ponasanje upravo pokazuju zbog cega ostali odbijaju da ostanu u ovoj Jugoslaviji. Niko drugi ne zeli vise Jugoslaviju kakvu zeli gospodin Karadzic. Niko, osim mozda Srba. Takvu Jugoslaviju, i takvo Karadzicevo ponasanje, jugoslovenski narodi jednostavno mrze: Slovenci, Hrvati, Makedonci, Albanci, Madjari, Muslimani, Evropa i svet.

Zelim da porucim gradjanima Bosne i Hercegovine da se ne boje, jer do rata nece doci... Prema tome, spavajte mirno.

... Kao predsednik (Predsednistva) Bosne i Hercegovine, zao mi je sto u ovoj situaciji moram da govorim u ime muslimanskog naroda. Svecano izjavljujem da Muslimani nece nikoga napasti. Medjutim, sa istom ozbiljnoscu izjavljujem da ce se Muslimani braniti sa velikom odlucnoscu, i da ce preziveti. Nece nestati kao sto to Karadzic kaze. Ne mogu nestati."

U nemilosrdnoj optuzbi Srba, Izetbegovic je ipak napravio takticki manevar. Hvalio je "stabilizujuci ucinak" redovnih jedinica JNA u Bosni. Armija se naglo pretvarala u svesrpsku oruzanu silu, s obzirom na to sto su hrvatski i muslimanski mladici ignorisali pozive u vojsku. Medjutim, za izazivanje haosa i nereda u republici optuzio je rezerviste JNA. Brojni su bili incidenti koje su izazivali rezervisti iz Crne Gore, sto su napadali obliznji Dubrovnik. Deset dana nakon sukoba u parlamentu, u Trebinju, gradicu u jugozapadnom delu republike, zaledju Dubrovnika, bombom je srusena dzamija. Scenario delovanja vojne sile bio je ispisan, zacinjen primerima politickog nasilja.

U dva sata ujutro, petnaestog oktobra, Krajisnik je odlucno prekinuo sednicu. Srbi su napustili salu, ostavljajuci predstavnike SDA i HDZ da nastave raspravu. Odbacujuci "Beogradsku inicijativu" cije je prihvatanje zagovarao SDS, oni, koji su ostali, glasali su za bosanski suverenitet. Pod pretecim odjekom Karadzicevih reci, bila je to varljiva pobeda. Sledeceg dana, general Kadijevic je otputovao u Sarajevo i dogovorio se sa bosanskim rukovodstvom o formiranju zajednickih policijskih i vojnih patrola sirom republike. Dok su se pozdravljali, Izetbegovic je rekao Kadijevicu: " Ostavljam vam Bosnu na srcu i dusi."

Deset dana kasnije, Srbi su proglasili sopstveni parlament, izjasnjavajuci se za ostanak u Jugoslaviji. Sve iluzije o mogucnosti daljeg opstanka koalicije formirane na nacionalistickoj osnovi bile su razbijene u paramparcad.

Bezglavo posrtanje prema ratu u Bosni dobilo je na ubrzanju. Srbi su odrzali svoj prvi odvojeni plebiscit 9. i 10. septembra. Izetbegovic je optuzio Srbe da odbijanjem da ucestvuju u predlozenom referendumu na republickom nivou pokusavaju da dodatno destablizuju Bosnu. "Bio je to jednostranacki plebiscit. Naravno, rezultat je bio trijumfalan - na glasanje je izislo preko 100 odsto birackog tela; ne mogu a da ne pomislim da se radilo o glasanju boljsevickog tipa."

Na kongresu SDA, odrzanom 30. novembra, Izetbegovic je ponovo izabran za predsednika stranke. Stranka je apelovala na medjunarodnu zajednicu da diplomatskim putem prizna svih sest jugoslovenskih republika, isticuci da Bosna nece ostati u Jugoslaviji, u kojoj bi Srbi imali prevlast. U cilju ocuvanja bezbednosti Bosne, SDA je trazila upucivanje mirovnih snaga u podrucja u kojima su patrolirali naoruzani Srbi. U zavrsnom izlaganju, Izetbegovic je izjavio da su on i rukovodstvo ponovo otkrili duh muslimanskog naroda, cije je bitno svojstvo tolerancija prema svemu i svim ljudskim bicima.

U decembru, Evropska zajednica je, pod pritiskom Nemacke, koja je insistirala na hrvatskoj nezavisnosti, ponudila priznanje svakoj od sest republika ukoliko se obavezu da ce usvojiti kriterijume EZ, koji se odnose na nove drzave. S obzirom na to sto se Hrvatska jos dimila od plamena rata, Izetbegovic je ocajnicki zeleo da za Bosnu osigura garancije zastite. Bojao se Jugoslovenske armije i, sva je prilika, verovao je da ce SAD pruziti pomoc odbrani Bosne (iako je Vasington poricao da je bilo kada dao takve garancije). Sa predstojecim priznavanjem Hrvatske, preuredjenje jugoslovenske federacije ocigledno nije dolazilo u obzir. Izetbegovic nije imao izbora, morao je da trazi nezavisnost. Nebrojeno puta bosanski Srbi su ponavljali da ce proglasiti sopstvenu drzavu ako ne budu mogli da ostanu u Jugoslaviji. Izetbegovic je bio zabrinut. Izjavio je da ce pokusati da ubedi nemackog ministra inostranih poslova, Hansa Ditriha Gensera, da ne prizna Hrvatsku i Sloveniju. Medjutim, kada se u novembru sreo licem u lice sa nemackim ministrom inostranih poslova, nije uspeo ni da nacne tu temu.

Njegovo cutanje je mozda otklonilo jednu od poslednjih prepreka priznanju.14

Devetnaestog decembra, nakon susreta sa dvojicom specijalnih predstavnika EZ, britanskim, lordom Karingtonom i portugalskim, ambasadorom Hoseom Kutiljerom (Portugalija je bila predsedavajuci EZ), koji su obisli sve republicke glavne gradove da bi izneli svoj plan, Izetbegovic je otisao kod oblasnog komandanta JNA, Vojislava Djurdjevca i rekao mu da je odlucio da trazi nezavisnost. Sedokosi general ga je pogledao pazljivo i upitao namerava li to Alija da objavi gradjanski rat? Za Djurdjevca nezavisnost je znacila isto sto i objava rata. Izgleda da je JNA verovala da se Izetbegovic moze predomisliti. Najugledniji generali su u nekoliko navrata dolazili k njemu pokusavajuci da ga sto pretnjama, sto laskanjem, nateraju da zadrzi Bosnu u Jugoslaviji. Jos uvek Izetbegovic nije digao ruke od JNA. Cak dugo posle susreta sa Djudjevcem, Izetbegovic je gajio nade da ce bar JNA braniti Bosnu.

Medjutim, sledeceg dana, bosansko Predsednistvo je donelo odluku da se od EZ zatrazi priznavanje. Protiv te odluke glasala su dva srpska predstavnika. Preko sarajevske televizije, Izetbegovic je javnosti objasnio da za Bosnu nema drugog izbora osim nezavisnosti. Ili to, rekao je, ili postati deo Velike Srbije. Jugoslavija vise ne postoji, dodao je. Izrazio je malu nadu u mogucnost kantonizacije Bosne i Hercegovine, jer bi demografska struktura ostavila ogromne delove svake od nacionalnih zajednica izvan njenih utvrdjenih kantona. U glavnim vestima, u napomenama koje su bile upucene Srbima, Izetbegovic je rekao da su, osim za vreme Drugog svetskog rata, nacionalne zajednice, zajedno u miru, vekovima zivele u Bosni. Potrebno je jos uvek uvazavati ravnopravnost naroda.

Srbi su u Bosni imali veliku prednost nad Muslimanima i Hrvatima, olicenu u JNA. Do pocetka 1992, Armija se bila povukla iz Slovenije i Hrvatske, razmestajuci se uglavnom po Bosni, gde se nalazio najveci deo vojne industrije. Ovim povlacenjem, veliki deo vojne tehnike bio je koncentrisan u Bosni. Prema nacelima JNA o odbrani od spoljasnjih napada, koja su se primenjivala jos od Titovog razlaza sa Staljinom 1948. godine, brdovita centralna republika smatrala se najsigurnijim mestom za ono sto je cinilo kicmu JNA.

Karadzic je otputovao za Beograd da trazi da se svi bosanski Srbi, koji su sluzili u JNA sirom Jugoslavije, premeste u Bosnu, kako bi se TO transformisala u vojsku. Borisav Jovic, Miloseviceva desna ruka, odgovorio je da ce Armija ostati tamo gde jeste, sve dok se ne pronadje politicko resenje. Karadzic im je rekao:

"Citavo srpsko stanovnistvo je stalo iza Armije i racuna da ce Armija braniti Jugoslaviju."

U potaji, srpski rezim je vec sprovodio plan koji je bio pripremljen, u ocekivanju priznavanja Bosne.

U januaru 1992, Milosevic je izdao tajno naredjenje o pocetku premestanja svih oficira JNA, rodjenih u Bosni, nazad u njihovu maticnu republiku. U trenutku kada se JNA zvanicno povukla iz Bosne, maja 1992, vecina oficira koji su tamo ostali bili su u stvari bosanski Srbi. Nisu vise bili drzavljani Jugoslavije; bila je to sada druga zemlja. Beograd je planirao unapred, za trenutak kada ce Bosna biti priznata, tvrdi Jovic.

Milosevic i ja smo razgovarali o tome. Nismo o tome govorili ni sa kim drugim. Nalozili smo Generalstabu da rasporedi ljudstvo i da premesti sve one, rodjene u Bosni, u Bosnu, a povuce one rodjene u Srbiji i Crnoj Gori, u Srbiju i Crnu Goru.

Deset dana kasnije rekli su nam da je sve uradjeno veoma efikasno, iako je Armija bila prilicno nespremna da prihvati nesto sto se kosilo sa njenim internim pravilima. Nismo cekali medjunarodno priznanje Bosne da prerasporedimo ljudstvo u Bosnu. (Do vremena priznanja) od 90.000 vojnika u Bosni, mislim da je osamdeset pet odsto i poticalo iz Bosne.

Uz ovakvu podrsku vojske, srpski politicari iz Bosne su preduzeli korake da preduprede medjunarodno priznanje i odrzavanje referenduma na celoj teritoriji ove republike. Devetog januara, oni su proglasili svoju Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu (kasnije preimenovanu u

Republiku Srpsku), objavljujuci da ona predstavlja deo jugoslovenske federacije. Srpsko rukovodstvo je izjavilo da je to bio jedini nacin da se odbrane od Muslimana. Granice ove samoproglasene republike su obuhvatale autonomne oblasti, pa cak i mesta u kojima su Srbi predstavljali manjinu. Karadzic je tvrdio da su Srbi mogli da preuzmu kontrolu nad sezdeset sest odsto Bosne da su hteli. Izmedju ostalog, kaze:

Neprestano sam bio svestan da ce doci do rata, jer smo vrlo dobro znali da srpski narod nece napustiti Jugoslaviju. Niko ih nije mogao naterati da odu. Teritorije su se morale definisati. Posto ovo niko nije postovao, morao je uslediti sukob.

Svesni da se klatno pomerilo prema priznavanju, bosanski Srbi su posta jali sve glasniji, upozoravajuci da ce Bosnom poteci potoci krvi. Milosevic, naprotiv, to nije smatrao tako znacajnim dogadjajem. Zbijao je sale s Karadzicem govoreci da je dementni rimski car Kaligula proglasio svoga konja senatorom, ali da to konj ipak nikada nije postao. Rekao je da se isto odnosi i na Izetbegovica, koji je imao medjunarodno priznanje, ali nije imao drzavu. Pribegavajuci logici koju ce kasnije cesto koristiti, Milosevic je objasnio da to nece znaciti nista. Racunao je, s pravom, da medjunarodna zajednica nece braniti ono sto je priznala kao drzavu.

Kada su otpoceli lisabonski pregovori o osnovnim principima buduceg uredjenja Bosne, rec "kanton" je postala nova krilatica. Cinilo se da je svaki srpski i hrvatski politicar u Bosni u svojoj kancelariji drzao po primerak svajcarskog ustava. Razgovori su se nastavili nedelju dana pre referenduma o nezavisnosti. Svi nacionalni lideri, cak i Srbi koji su se protivili, znali su da ce vecina glasati sa nezavisnu Bosnu. To je znacilo da ce ubrzo nakon toga uslediti medjunarodno priznanje. Svaka od strana je upozoravala na predstojecu propast, ali nije ucinila ni najmanji napor da nadje kompromis, uprkos visokoparnih reci o potrebi sporazumevanja.

Pod pritiskom evropskih posrednika, trojica lidera su pristali da priznaju postojece spoljne granice Bosne. Takodje su prihvatili stvaranje nacionalnih" teritorijalnih jedinica unutar Bosne. Prvo je predstavljalo kompromis srpske i hrvatske strane, jer ih je obavezivalo na ocuvanje bosanske drzave. Drugi dogovor je predstavljao nesto neverovatno. Bio je to potpuni zaokret za Aliju Izetbegovica, koji je do tada odbijao svaku pomisao na podelu po etnickom principu. Karadzic i njegov hrvatski kolega, Mate Boban, odusevljeno su pozdravili Izetbegovicev ustupak.

Tek sto je dao zeleno svetlo, Izetbegovic se predomislio. Vrativsi se u Sarajevo, bosanski predsednik je nastojao da odstupi od dogovora. Pokusao je da prosiri njegovu osnovu, od etnicke na geografsku i ekonomsku. Vrhuska SDA je to odbila, jer je u dogovoru videla pristanak za podelu Bosne. I, zaista, uprkos svom bezvoljnom "da", i Izetbegovic se u sustini protivio bilo kakvoj podeli Bosne.

Od svih medjunarodnih napora da se spreci rat i, kasnije, posredovanjem, dodje do resenja, najcesce se pogresno tumacio Lisabonski sporazum. Razocarani evropski izaslanici, kao i srpski i hrvatski nacionalisti, vracaju se stalno na njega kao na poslednju sansu za mir, koju su Izetbegovic i Muslimani odbacili. Malo ozbiljnih razloga govori u prilog tvrdnji nacionalista da bi se podela mogla izvrsiti bez prolivanja krvi. Detalji preciznog teritorijalnog razgranicenja nisu

bili dogovoreni. Kasnije je postalo jasno da je svako prisvajanje odredjenog mesta od strane jedne zajednice najcesce povlacilo za sobom prisvajanje nekog drugog od strane suparnicke zajednice.

Odmah su pocele da se sire pretpostavke zbog cega se bosanski lider predomislio. Ovako kolebljivo ponasanje, kao eventualna posledica decenije provedene po zatvorima, bilo je tipicno: Izetbegovic je s podjednakom lakocom prihvatao jedan argument koliko i drugi. Kasnije se govorilo da ga je Voren Zimerman, americki ambasador u Jugoslaviji, nagovarao da napusti sporazum. Medjutim, Zimerman, vatreni pobornik ljudskih prava, imao je uputstvo da podrzi bilo koji sporazum do kojeg su dosle tri strane. Rekao je da je savetovao Izetbegovicu da, ukoliko je kao bosanski predsednik prihvatio obavezu, treba i da je ispostuje. Zimerman, koji je napustio Jugoslaviju, tri meseca kasnije, kada su iz ambasada zapadnih zemalja opozvani ambasadori, ne dugo posle toga podneo je ostavku u Stejt departmentu, delom u znak protesta protiv americke politike u Bosni.

Samo dva dana posle Lisabonskog sporazuma, Srbi i Hrvati su izvukli svoje mape. Dvadeset sestog februara, odrzali su prvi u nizu tajnih sastanaka u Gracu, u juznoj Austriji. I jedna i druga strana su kasnije govorile o tim razgovorima, poricuci bilo kakvu zaveru protiv Muslimana, tvrdeci da su posrednici EZ smatrali korisnim odrzavanje takvih bilateralnih sastanaka. Karadzic je rekao Josipu Manolicu, jednom od Tudjmanovih najpoverljivih savetnika, koji je predstavljao bosanske Hrvate, da Srbi moraju imati kopneni koridor preko severne Bosne. "Bilo koje drugo resenje bez koridora ne dolazi u obzir. Prema Karadzicevim tvrdnjama, Manolic je nadugacko i nasiroko govorio o preseljenju stanovnistva. "Predlozio je da se Hrvati koji zive u Srbiji presele u Hrvatsku, a Srbi iz Krajine, Zagreba i Rijeke - u Srbiju. Takodje je natuknuo da bi se pritiscima mogli naterati da odu", tvrdi Karadzic.

Lisabonski razgovori su zaboravljeni u uzbudjenju i pometnji koja je nastala oko referenduma i srpskih barikada koje su usledile i paralizovale Sarajevo. "Srbi su bili skoro stoprocentno sigurni da zele da ostanu u Jugoslaviji. Hrvati i Muslimani su bili skoro stoprocentno sigurni da zele da iz nje odu. Tada je postalo jasno da Bosna ne moze da opstane", rekao je Karadzic, koji je u to vreme znao da se taj cas priblizava. Jedan razbesneli srpski poslanik je izjavio u novom srpskom "parlamentu": "Svedoci smo radjanja muslimanskog kopileta na teritoriji zemalja nasih pradedova."

Na severu republike, u Bosanskom Brodu, odmah posle toga doslo je do prvog ozbiljnijeg puskaranja. Za vreme rata u Hrvatskoj, JNA je vec preduzimala napade iz Broda, kada je pokusavala da odbrani opkoljene kasarne u Slavonskom Brodu, gradu blizancu, preko reke Save. Posle referenduma, gradjani srpske nacionalnosti postavili su barikade. Pokusavali su da zaustave prebacivanje ljudstva i oruzja preko mosta, iz Hrvatske. "Bio je to poslednji most u nasim rukama. Povezivao je Bosnu sa ostatkom sveta", izjavio je Armin Pohara, novinar, inace zasluzan za formiranje kriznog staba u Brodu, koji je preuzeo odbranu grada. "Mostovi u Brckom i Samcu su vec bili sruseni, most u Gradiski je bio u srpskim rukama, kao i onaj u Novom. Svakog dana Srbi su bili sve blize. Jednog smo dana, uoci rata, odlucili da cemo pucati ako se barikade i najmanje pomere blize mostu."

Pohara se obratio hrvatskoj vojci u Slavonskom Brodu i trazio dodatno naoruzanje za odbranu grada. "Rekao sam im da je rat neminovan, da imamo 300 komada oruzja, i da nam treba jos. Dobili smo oko pedesetak pusaka i oko 200 rucnih granata, sto je bilo smesno. Dobili smo i nekoliko hiljada metaka. Za nas je to bilo mnogo. Rat je poceo u Bosanskom Brodu, siguran sam da ce se sa time sloziti istoricari." Krecuci u akciju protiv Srba, Hrvatska vojska je presla granicnu reku.

U Brodu, neprimetno, rat je poceo.

Biljeske:

1 Associated Press, 26. jun, 1990.

2 SDA ne sadrzi nacionalni atribut - muslimanska, jer je, u to vreme, tako nesto bilo zabranjeno.

3 Danilovic, Rajko, Upotreba neprijatelja: Politicka sudjenja u Jugoslaviji (1945-1991), Agencija Valjevac, Valjevo 1993, str 161-71.

4 Dzaja, Srecko, M., Bosna i Bosnjaci u hrvatskom politickom diskursu, Erasmus, str. 33 (prosinac, 1994).

5 Dzaja, Srecko M, Bosna i Bosnjaci u hrvatskom politickom diskursu, str. 33-41.

6 Kosovski Albanci, cetvrta po brojnosti nacionalna zajednica u Jugoslaviji, nikada nisu dobili status naroda, sa obrazlozenjem da imaju maticnu drzavu, u susednoj Albaniji. Svrstani su pod "narodnost", sto im je u komunistickom rezimu obezbedjivalo manja prava od onih koja su uzivali "narodi".

7 Start, 7. jul, 1990, str. 34.

8 Tanjug, 17. jul, 1990.

9 SWB: 4. oktobar, 1990.

10 Oslobodjenje, 11. novembar, 1990.

11 Ganic (680.783 glasa); Plavsic (557.218) i Koljevic (541.212); Kljujic, (464.174) i Boras (408.750).

12 Tanjug, 11.jul, 1991.

13 Tanjug, 18. jul, 1991.

14 Voren Zimerman, Foreign Affairs (mart/april 1995), str. 16.

VRATA PAKLA: 1 -10. APRIL 1992. /

(prev. V. Rackovic)

Lice sefa policije u Zvorniku bilo je izobliceno od umora. Bezbrojne probdevene noci u iscekivanju nevidljivog neprijatelja uzele su danak. Pre manje od dve nedelje cetrdesetak njegovih kolega, Srbi, uzeli su toki-vokije, oruzje i automobile, izasli iz stanice i napustili Zvornik. Bez upozorenja, rekao je, bez objasnjenja. Jednoga dana, jednostavno su otisli. A, sada, vratice se, to je bilo vise nego sigurno.

U stanicnoj zatvorskoj celiji, cetiri milicionara iz uze Srbije cekali se da cuju kakva ce im biti sudbina. Uhapseni su u dva sata nocu, dok su se sunjali po gradu. Bili su naoruzani automatskim oruzjem, nozevima i metalnim zicama za davljenje. Sef policije je zeleo da ih bezbedno izvede iz grada. Telefonom je trazio pomoc od kontraobavestajne sluzbe JNA. Najvise se plasio da njihovo prisustvo ovde, u Zvorniku, ne posluzi kao izgovor za napad srpskih paravojnih snaga. Bio je 8. april 1992, dva dana nakon sto je Evropska zajednica priznala nezavisnu Bosnu.

U stanicu je usao policijski izvidjac. Rekao je da se dve hiljade naoruzanih Srba okuplja pred gradom i da su se zaputili ovamo. "O buducnosti Zvornika se ne odlucuje ovde", izjavio je sef policije. Manje od 24 sata je ostalo pre nego sto ce vecinsko stanovnistvo biti isterano iz grada.

Srpskim paravojnim formacijama i jedinicama JNA koje su se gomilale pred Zvornikom, nije bio potreban izgovor. Osmog aprila, pocele su da granatiraju grad, sa druge strane reke, sa teritorije Srbije. Na hiljade ljudi se dalo u bekstvo, od toga je samo preko mosta u Mali Zvornik preslo dve hiljade. Sledeceg dana, Arkan, komandant paravojne jedinice "Tigrovi", koja je sejala strah, postavio je ultimatum zvornickim Muslimanima, koji su sacinjavali sezdeset odsto stanovnistva grada, da se predaju. Posto se nisu odazvali pozivu na predaju, Arkan je krenuo u napad na grad. Zvornik je pao vec 10. aprila.

Hoze Maria Mendiluce, najvisi funkcioner UNHCR u bivsoj Jugoslaviji, bio je u poseti Milosevicu, u Beogradu.

Milosevic mi je rekao, kao sto je govorio sve vreme trajanja sukoba, da on nema nikakvu kontrolu nad bosanskim Srbima, ali da ce pokusati da upotrebi svoj moralni autoritet... Njegov zvanicni stav bio je da, ukoliko je Bosna nezavisna, onda savezna armija treba da se povuce iz te drzave. Ocigledno, ono sto mi nije rekao... jeste da ce veliki deo komande savezne vojske ostati u Bosni kao bosanska armija. U tom trenutku, to nije bilo tako jasno kao kada se sa vremenske distance gleda na te dogadjaje.

Mendiluse je napustio Beograd, dobivsi obecanje da ce Milosevic uciniti sve sto je u njegovoj moci (sto je naravno bilo ograniceno na onoliki "moralni uticaj" koliki je mogao da izvrsi) da podrzi misiju UNHCR-a, u Bosni. Da bi se vratio u Sarajevo, Mendiluse je morao proci kroz

Zvornik. Nema sumnje, izabrao je za to pogresan dan.

Kada sam stigao do mosta (preko Drine, koji razdvaja Srbiju od Bosne) mogao sam da cujem artiljerijsku paljbu i kanonadu topova. Na srpskoj strani videlo se veliko komesanje. Na udaljenosti od blizu jednog kilometra od mosta, duz reke, bilo je naoruzanih ljudi i vojnika JNA. Celo podrucje je bilo militarizovano. Insistirao sam da mi se dozvoli prelazak preko mosta. Pustili su me da prodjem, na sopstveni rizik. Presao sam na bosansku stranu. Sa srpske strane Drine doslo je do snaznog artiljerijskog bombardovanja. Cak sam video i dim kako se izvija iz topovskih cevi, na srpskoj strani.

Pripadnici srpskih snaga i jedinica JNA, koji su drzali taj deo grada, bili su besni sto se kao svedok njihovog napada na grad tu nasao nekakav "autsajder."

Zadrzali su me dva sata. Shvatio sam da sam u smrtnoj opasnosti. Ugledao sam kamione pune leseva. Takodje sam video naoruzane ljude kako iz kuca izvlace jos leseva dece, zena i starijih ljudi, i tovare ih na kamione. Video sam cetiri ili pet kamiona punih leseva. Kada sam stigao, ciscenje je vec bilo obavljeno. Nigde nije bilo ljudi, na ulicama nije bilo zive duse. Sve je bilo gotovo. Pljackali su, cistili grad posle masakra. Bio sam ubedjen da ce me ubiti.

Nisu ga ubili. Pustili su ga. Jureci automobilom 140 kilometara na sat, presao je liniju fronta i usao na teritoriju pod bosanskom kontrolom. Tu se sreo sa zrtvama ciscenja. Pet hiljada ljudi je naslo utociste u uskoj dolini.

Kada sam stigao kolima, okruzilo me 1000 ljudi. Opkolili su me sa svih strana i molili: 'Spasi nas! Spasi nas!', sa takvim ocajanjem da sam ostao tu citav sat, pokusavajuci da ih umirim. Bilo je mnogo mrtvih, ranjena, prestravljena deca po zemlji - apsolutno prestravljena - i mogao se cuti zvuk nadolazece topovske paljbe.

Mendiluseov utisak da su i srpske paravojne formacije i jedinice JNA ucestvovale u osvajanju Zvornika potvrdjuje prica lidera ekstremne nacionalisticke paravojske, Vojislava Seselja, koji je otisao u Zvornik ubrzo posle, kako on kaze, "oslobadjanja" grada: "Operacija Zvornik je planirana u Beogradu", tvrdi on.

"U operaciji jesu ucestvovale snage bosanskih Srba. Ali, specijalne jedinice i najbolji borbeni odredi dosli su sa ove strane (iz Srbije). Radilo se o policijskim jedinicama - takozvanim "Crvenim beretkama" - specijalnim snagama srpskog Ministarstva unutrasnjih poslova iz Beograda. Armija se tu malo angazovala; obezbedila je vojnu podrsku gde je bila potrebna. Operacija je dugo pripremana. Nije bilo nimalo nervoze u njenom sprovodjenju. Sve je bilo dobro organizovano i izvrseno."

Arkanovi "Tigrovi", okrvavljeni u akcijama u istocnoj Slavoniji, prethodne godine, u kojoj su utrli put tehnici etnickog ciscenja potpomognutog terorom, usli su 1. aprila u Bijeljinu, u severnoistocnoj Bosni. Bijeljina i Zvornik bili su od izuzetne strateske vaznosti za srpska ratna osvajanja. Bili su znacajne tacke u teritorijalnom pojasu, koji je povezivao dva glavna regiona bosanske zemlje, koju su srpski nacionalisti smatrali svojom - na severozapadu, Bosansku

Krajinu, oko Banjaluke, i na istoku, zapadnu obalu Drine, juzno od Zvornika i duz istocne i zapadne strane Sarajeva, spajajuci se sa istocnom Hercegovinom. Za Beograd je istocna Slavonija bila osobito znacajna jer se granicila sa Srbijom.

Arkan je naredio sistematsko zlostavljanje muslimanskog stanovnistva u Bijeljini. Njegovi "Tigrovi" su zauzeli snajperske polozaje oko grada, patrolirali ulicama, prazneci sarzere automatskog oruzja u vazduh. Proganjali su ugledne Muslimane i po hitnom postupku izvrsavali smrtne kazne. Bez napora su slomili simbolican otpor. U sporadicnim ulicnim borbama ubijeno je bar dvadeset cetvoro ljudi. Fotografije ubijenih stigle su u Sarajevo, i prvi put je predsednik Alija Izetbegovic shvatio razmere i prirodu krize koja se nadvila nad njegovom zemljom.

Bilo je skoro neverovatno. Ubijanje civila, na slikama su se videla tela mrtvih zena, na ulicama. Pomislio sam da se radi o fotomontazi, nisam mogao da verujem svojim ocima. Nisam verovao da je tako nesto moguce.

Na Izetbegovica je vrsen sve veci pritisak da preduzme odlucnu akciju. Kao da je bio potpuno nesvestan uloge koju je JNA igrala u Hrvatskoj vec skoro godinu dana i koju samo sto nije pocela da igra u njegovoj sopstvenoj republici, Izetbegovic se za pomoc obratio generalima. Bilo je to, kasnije je i sam priznao - kao da kokosinjac ostavljas lisici na cuvanje. Sa Izetbegovicevim naivnim blagoslovom, JNA je 3. aprila do tri sata posle podne okupirala grad. Sejanje terora je nastavljeno, uz saucesnistvo Armije. To je za posledicu imalo bekstvo gotovo celokupnog nesrpskog stanovnistva iz Bijeljine. Medjutim, i ovog puta, pod izgovorom razdvajanja "zaracenih nacionalnih strana", JNA je uspela da osvoji golemi deo teritorije koja se mogla, pod njenom zastitom, pripojiti posebnoj srpskoj drzavi.

Izetbegovic je uputio zajednicku delegaciju u Bijeljinu da ispita zverstva koja su, navodno, tu izvrsena. U sastavu delegacije bili su Fikret Abdic i Biljana Plavsic, muslimanski odnosno, srpski predstavnik, u republickom kolektivnom predsednistvu, kao i Jerko Doko, ministar odbrane Bosne, Hrvat. Njihova istraga nije dala nikakve rezultate. Prema Abdicevim navodima:

Bijeljina je bila gotovo prazna. Sreo sam se sa predstavnicima mesnih vlasti, ispricali su mi sta se desilo, ali tamo nije bilo nijednog Muslimana, tako da o tom problemu nismo mogli celovito razgovarati. Muslimani nisu odgovorili na nas poziv. Bili su suvise uplaseni da izadju iz kuca, a posebno su se plasili da govore o tome.

Plavsicka je imala svoje tumacenje dogadjaja. Arkana je pozdravila prijateljskim poljupcem. Nekoliko nedelja kasnije, kada je visoki funkcioner Stejt departmenta, Ralf Dzonson, upitao Milosevica za Arkana, odgovor nije dobio. Milosevic ga je pogledao ravno u oci, rekavsi da nikada nije cuo za njega. Posle sestocasovnog rata zivaca, Milosevic je ipak priznao da je ranije cuo za to ime. Rekao je da misli da je taj covek neki od telohranitelja Biljane Plavsic.

Cetvrtog aprila, Izetbegovic je podlegao pritisku hrvatskih predstavnika u Predsednistvu, i Ejupa Ganica, coveka koji se sve vise predstavljao kao de facto Izetbegovicev zamenik. Sve uznemireniji bekstvom Muslimana iz severnoistocne Bosne, predsednik je naredio opstu mobilizaciju bosanske teritorijalne odbrane. "Postalo je jasno da nesto treba uraditi", kasnije se

secao Ganic. "JNA je bila posvuda rasuta i vec se pretvorila u cetnicku armiju. Egzodus iz istocne Bosne je poceo, vrsila su se zverstva, i mi smo rekli da se moramo braniti, sredstvima koja su nam na raspolaganju."

Odluka je izazvala bes celnika bosanskih Srba, koji su tvrdili da ce se samo Muslimani i Hrvati odazvati pozivu na mobilizaciju. To su protumacili kao objavu rata. Karadzic mu se obratio s direktnim zahtevom:

Kada smo culi da je Izetbegovic objavio mobilizaciju, bili smo sokirani i znali smo da ce to izazvati rat. Pozvao sam Izetbegovica telefonom i rekao: 'Molim vas, povucite poziv. Znate da se Srbi nece pridruziti vasim jedinicama.' Odgovorio mi je da to ne moze da uradi, jer je poziv vec objavljen, na sta sam rekao da bi trebalo da pronadje nekakvu formulu da ga opozove, jer nikada nije prekasno. Ali, nije hteo to da uradi.

Takodje, i Krajisnik je stupio u kontakt sa Izetbegovicem, sa kojim je imao prisniji licni kontakt.

Pitao sam ga da li zna sta to znaci. Srbi su jos uvek sluzili Armiju, dok Muslimani i Hrvati vise nisu. Sada je zeleo da organizuje teritorijalnu odbranu. Sta misli ko ce sluziti u toj teritorijalnoj odbrani? Protiv koga? Protiv Srba? Preklinjao sam ga da opozove ovu odluku. Rekao sam mu da to moze dovesti do rata. Izetbegovic mi je rekao da zali, ali da ne moze nista da ucini. Osetio sam da je pod velikim pritiskom.

Koljevic i Plavsicka su odmah dali ostavke u Predsednistvu i proglasili krnje Predsednistvo nezakonitim. Te noci, iz svog sedista u hotelu "Holidej in", u centru, Karadzic je posmatrao grad sa kojim je znao da je u ratu. Poceo je da se oseca kao u klopci:

Sarajevom je vladala atmosfera terora. Ulice su bile puste i iz nasih kancelarija u "Holidej inu", videli smo muslimanske snajperiste, pripadnike "Zelenih beretki" koji su zauzeli polozaje po krovovima visespratnica. Sve je bilo blokirano i nismo mogli da napustimo hotel. Odlucili smo da sacekamo jutro, i vidimo sta ce se desiti.

Sledeceg jutra, srpske paravojne formacije su opkolile, a zatim i napale sarajevsku skolu unutrasnjih poslova, na juznom obronku grada. Kompleks se nalazio visoko iznad grada i imao dominantan strateski polozaj. U njemu su se nalazile znacajne kolicine oruzja i municije. Srpske snage su postavile sebi kao prioritetan zadatak da se spuste sa polozaja na Vracama i udju u grad sa juzne strane, odakle bi mogle da predju reku, u blizini zgrade skupstine i da na pola preseku Sarajevo, u njegovom najuzem delu. Ukoliko bi skola unutrasnjih poslova ostala u bosanskim rukama, za ledjima bi imali dobro naoruzanog neprijatelja. To se pitanje najpre moralo resiti. Postalo je to prvo zariste sukoba u Sarajevu.

Sve do 5. aprila, najveci broj gradjana Sarajeva, Muslimana, Srba, Hrvata, Jugoslovena, Jevreja ziveo je u samozadovoljnom uverenju da do rata u njihovom gradu nikada nece doci. Smatrali su Karadziceva zastrasujuca upozorenja o predstojecoj katastrofi buncanjem fanatika poremecenog uma, bez ikakvog osnova. Bilo je u takvom stavu i izvesnog snobizma urbane, sarajevske, srednje klase koja nikada nije prihvatila Karadzica. Mnoge Sarajlije su rado podsecale da Karadzic nije bio jedan od njih: nije bio cak ni Bosanac. Bio je urbanizovani seljak iz Crne Gore,

prvi u nekoliko generacija iz njegove porodice koji je stekao obrazovanje. Sarajlije su ga se secale kao nespretnog mladica koji se tesko privikavao na gradski nacin zivota. Govorili su da se pojavio u gradu "u opancima". Petog aprila su ga najzad poceli shvatati ozbiljno.

Poziv na mobilizaciju je otreznio Sarajevo od samozadovoljstva. Omanja grupa ljudi se okupila u zapadnom delu grada i krenula glavnim ulicima, prema centru. Usput, masa se povecavala, na hiljade gradjana Sarajeva svih nacionalnosti pridruzilo se koloni koja je izrazavala neslaganje sa ludilom etnicke podele i sukoba u gradu u kojem su sve nacionalnosti bile tesno isprepletene, gradu koji se toliko ponosio cinjenicom sto je kroz vekove bio primer zajednickog zivota i uzajamne tolerancije naroda. I Srbi, i Hrvati, i Muslimani nosili su jugoslovenske zastave i Titove slike. Samir Koric, dvadesetsedmogodisnji knjigovodja, bio je medju njima. Dve godine kasnije, ovaj sada novinar Rojtera, seca se atmosfere koja je vladala tog dana:

Bili smo tu jer smo verovali da jos ima vremena da ljudi promene misljenje, da jos mogu da se spasu Sarajevo i Bosna, kao mesto gde Muslimani, Srbi i Hrvati mogu da zive zajedno, kao sto su i ziveli 500 godina.

Kasnije, tog jutra, nas nekoliko hiljada htelo je da se probije do jedne od barikada, na drugoj strani Vrbanja mosta, iza zgrade skupstine.

Namera nam je bila da predjemo most i odemo do Grbavice, da pokazemo da grad jos uvek pripada ljudima, svim ljudima.

Dok su vodje povorke koja se okupljala ispred zgrade parlamenta formirale "Komitet nacionalnog spasa", demonstranti su skrenuli nadesno, preko mosta i na Grbavicu. Krecuci se uzbrdo, nisu znali da je skola unutrasnjih poslova opkoljena i da idu pravo na srpske puske. Culi su se pucnji. Jedan covek na celu povorke pogodjen je u nogu. Masa je nastavila put. Oni, koji su se nalazili napred, videli su uniformisane ljude kako se krecu izmedju drveca. Videli su pripadnike srpske paravojske kako se prebacuju od zgrade do zgrade. Opet pucnji, neko je bacio rucnu bombu. Masu je zahvatila panika, razbezala se. Ono sto vecina demonstranata nije znala, za koju je mogucnost otvorenog rata jos uvek izgledala potpuno besmislena, to je da su u Sarajevu vec pale prve ratne zrtve. Suada Dilberovic, dvadesetjednogodisnja studentkinja medicine, iz Dubrovnika, prva je izgubila zivot. Metak ju je pogodio u grudi dok je prelazila Vrbanja most; izdahnula je kada su je doneli u bolnicu Kosevo. Sa njom je, kada su demonstracije pocele, bio Samir Koric, ali ju je izgubio iz vida kada je masa krenula prema Grbavici. Njegova secanja na taj dan vredno je zabeleziti u celosti. Ona govore o tome koliko je nepripremljeno bilo Sarajevo, u kojem su nacionalisticke stranke slabo prosle na izborima, za ono sto ce ga uskoro zadesiti, i pokazuju do koje su mere bile neistinite tvrdnje da je rat posledica "vekovnih nacionalnih netrpeljivosti".

Mnogi ce vam ljudi danas reci da su tada naslucivali da ce doci do rata, ali ja nisam, mislim da nije ni Suada. Za Suadu, Muslimanku iz prelepog grada Dubrovnika, to je bilo vise nego apstraktno pitanje.

Njeni roditelji nisu mogli da izadju iz Dubrovnika, od oktobra 1991, kada su Srbi, u toku rata sa Hrvatskom, izvrsili opsadu grada. Izbeglice u sopstvenom gradu, isterani iz sopstvenog doma bezdusnim srpskim granatiranjem, ziveli su privremeno u hotelu.

Studentkinja medicine koja je trebalo da diplomira u maju, tog je dana Suada jednostavno mogla da ne ucestvuje u demonstracijama. Nije bila Sarajka. Nije cak bila ni Bosanka. Ali, moja prijateljica je bila izvan sebe zbog podele grada koji je upoznala i zavolela u toku petogodisnjeg skolovanja. Njena porodica je vec placala cenu za tu vrstu nacionalne mrznje koja podize barikade.

Nije to bila razjarena masa. Secam se kako je Suada, plave kose i blistavo plavih ociju stajala tamo, tog jutra, i smejala se. Ljudi oko nas, uglavnom mladi, bili su dobro raspolozeni, zeljni da svoj stav izraze na miran nacin.

Bio sam na oko pedeset metara od mosta kada se zaculo nekoliko pucnjeva, mozda pet ili sest. Svi su poceli da beze.

Kada smo stigli do zaklona, iza jedne zgrade, bio sam strasno ljut. Nikada mi ni na pamet ne bi palo da bi neko mogao da otvori vatru na grupu nenaoruzanih demonstranata.

Mozda to deluje cudno, ali rat mi se jos uvek nije cinio neminovnim. Tek nekoliko dana kasnije je postalo jasno da povratka nema, pa smo poceli da govorimo o Suadi kao o prvoj zrtvi paloj u bosanskom ratu.

Ono sto je izgledalo kao slucajan cin nasilja, ogromna licna tragedija, polako se u nasoj svesti oblikovalo kao prvi nemio dogadjaj u tragediji mnogo sirih razmera: najuzasnijem ratu u Evropi za poslednjih pedeset godina.1

Ispred skupstine, Komitet nacionalnog spasa nastavio je da se obraca onim demonstrantima koji su s prezirom prelazili preko snajperske vatre sto je ranije tog dana otvarana sa Vraca. Iz mase, izlazio je govornik za govornikom, zahtevajuci uklanjanje barikada, javnu osudu rukovodstva sve tri etnicke stranke i raspisivanje novih izbora. Ovaj dogadjaj je prenosila sarajevska televizija. General Luis Mekenzi koji je, kao komandant snaga UN stigao u Sarajevo pre manje od mesec dana, video je te noci, vracajuci se u svoju rezidenciju, lokve krvi koje su jos uvek bile na ulici, gde su pale zrtve naoruzanih Srba. Te noci, pod plastom mraka i artiljerijske paljbe, JNA je preuzela kontrolu nad sarajevskim aerodromom i postavila tenkove i oklopna vozila pred aerodromskom zgradom i na prilaznim putevima.

Karadzic je upozorio da, u slucaju da Bosna i Hercegovina bude medjunarodno priznata kao nezavisna drzava, nece preziveti ni jedan jedini dan. Bice to, kako je rekao, mrtvorodjence. Poslepodne, 6. aprila, Evropska zajednica je priznala Bosnu. (Sutradan, to su ucinile i Sjedinjene Americke Drzave). Karadzic je odrzao rec. Proglasio je nezavisnu "Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu", koja ce kasnije promeniti naziv u Republika Srpska, objavivsi te noci, u ponoc, njeno postojanje, sa Sarajevom kao glavnim gradom (trenutno pod neprijateljskom okupacijom), na cijem je celu on, kao sef drzave. Bosna se, rekao je, raspala istog dana kada je i priznata.

Jos uvek su Narodna skupstina i Komitet nacionalnog spasa zasedali pred zgradom parlamenta. Sa gornjih spratova "Holidej ina", naoruzani Srbi su otvorili vatru, usmrtivsi najmanje sest i ranivsi na desetine ljudi. Pripadnici bosanske milicije su izvrsili juris na zgradu. Uplaseno osoblje i gosti hotela scucurili su se u holu dok su se meci odbijali od zidova. Sestoro ljudi je uhapseno i odvedeno u nepoznatom pravcu. Ali, Karadzic, njegova monstruozna cerka Sonja i clanovi njegovog staba davno su nestali.

Da li je Izetbegovicev poziv na mobilizaciju prouzrokovao rat, kao sto su tvrdili srpski lideri? Daleko od toga, Karadzic i Krajisnik nikada nisu krili svoju odlucnost da ne zive u nezavisnoj bosanskoj drzavi. Znali su da imaju podrsku beogradskog rezima i posrbljene JNA. Takodje su znali da, ukoliko se podela Bosne nije mogla postici dogovorom, mogla se ostvariti silom. Ponudili su Izetbegovicu izbor koji je Milosevic ponudio svim svojim neprijateljima: mozete sacuvati mir, ali samo pod nasim uslovima. Nekoliko dana kasnije, Momcilo Krajisnik, sada predsednik skupstine Republike Srpske rizikovao je zivot da bi se kolima dovezao u Sarajevo, na poslednji sastanak sa Izetbegovicem. Sastali su se u Krajisnikovoj bivsoj kancelariji, u zgradi skupstine, pred kojom je doslo do masakra miroljubivih nenaoruzanih demonstranata. Bilo je kasno poslepodne i vec je pao mrak. U vazduhu su odjekivale eksplozije artiljerijskih projektila i minobacacke vatre sa okolnih brda. Bombardovanje Sarajeva je pocelo.

Krajisnik je stigao prvi. Naisao je na zakljucanu zgradu. Pozvonio je. Niko se nije javio. Cekao je u kolima. Gradske ulice su bile puste. Konacno je stigao Izetbegovic, pracen telohraniteljima koji su nosili automatsko oruzje sa prigusivacima.

"Bili smo nekakvi prijatelji", seca se Izetbegovic, "Zajedno smo radili u skupstini posle izbora 1990."

Krajisnik, svestan da je na neprijateljskoj teritoriji i da bi vesti o njegovom susretu sa muslimanskim liderom mogle biti rdjavo protumacene medju bosanskim Srbima, od Izetbegovica je trazio da susret ostane u tajnosti. Izetbegovic se slozio. Krajisnik mu je zatim rekao da bi se mogao izbeci rat ako bi postigli dogovor o podeli Sarajeva.

"Uvek smo u podsvesti imali podelu Sarajeva, tako bi Srbi imali svoj, a Muslimani svoj deo. To nije bila tajna. Smatrali smo da Sarajevo treba da se podeli na dva grada, blizanca. Rekao sam Izetbegovicu da bi rat mogao da se zaustavi ukoliko uspemo da se dogovorimo o Sarajevu."

Izetbegovic je odbio. Krajisnik je poklonio predsedniku nalivpero, za uspomenu, kao znak dobre volje. Izetbegovic ga je prihvatio. Krajisnik je okrenuo kljuc na vratima svoje kancelarije i, ne raspremivsi sto, otisao. Dok su se pozdravljali, dogovorili su se da ponovo sretnu za dan ili dva. Izetbegovic se odvezao zamracenim ulicima do zgrade Predsednistva. Krajisnik je krenuo na zapad, prema predgradju Ilidza, koje su drzali Srbi. Vatra iz automatskog oruzja za malo je promasila njegovo vozilo. Odlucio je da se ne vraca u Sarajevo dok se rat ne zavrsi. Ova dva coveka vise se nisu srela sve dok ih lord Oven nije doveo za isti sto u Zenevi, osam meseci kasnije. Medjutim, tada su to bili zakleti neprijatelji.

Biljeske:

1 Rojter, 4. april 1994.

PREDSEDNIKA KIDNAPUJU: 2 - 3. MAJ 1992. /

(prev. K. Nikcevic)

Zavesa niskih oblaka zastirala je Bosnu tog dana, zaklanjajuci predsedniku Aliji Izetbegovicu pogled na njegovu zemlju sa prozora lakog dvomotorca marke "cesna", kojim se vracao sa trodnevnih neuspesnih pregovora iz Lisabona. Vec je bio nervozan, jedva je cekao da dodje kuci. Usput su sleteli u Rim da se avion napuni gorivom i sat i po on, njegova cerka Sabina, i zamenik predsednika vlade Zlatko Lagumdzija pokusavali su da telefonom dobiju zgradu Predsednistva u Sarajevu. Sve linije sa gradom bile su u prekidu. Nije znao da je tog jutra pocelo najzesce od svih bombardovanja do tada, plansko gadjanje mnogih vladinih zgrada i unistavanje, sabotazom iznutra, glavne poste i telefonske centrale grada. Cetrdeset hiljada telefonskih linija bilo je izbaceno iz stroja, ukljucujuci one koje su opsluzivale centar grada u kojem su se nalazile vladine zgrade. Bio je 2. maj 1992. I ne znajuci, predsednik je leteo pravo u srediste oluje. Uskoro ce stici ne nazad u sediste svoje vlade vec direktno u ruke neprijatelju.

Posle nekoliko minuta leta, kapetan je objavio da nisu dobili dozvolu za sletanje u Sarajevo zbog teskih borbi sirom grada. Trebalo je promeniti rutu i usmeriti avion u pravcu Beograda, Zagreba ili Graca. Kapetan je upitao predsednika gde zeli da ide. Beograd nije dolazio u obzir. Grac je bio predaleko. Izabrao je Zagreb. Ostro skrenuvsi nalevo, avion se zaputio na sever.

Zatim je pilotska kabina dobila nova uputstva. Kontrola leta je odobrila sletanje aviona u Sarajevo. Jos uvek su se vodile zestoke borbe. Ali predsednik moze da sleti u grad na svoj rizik. Pilot je preneo poruku predsedniku i jos jednom ga zamolio da odabere odrediste.

Cak su i njegovi prijatelji govorili da je Izetbegovic tokom godina svog politickog zatocenistva, osamdesetih, stekao naviku da nikoga nista ne pita do Boga. Suocen sa ovom dilemom ponovo je pustio na volju ovoj svojoj navici. Nekoliko minuta sedeo je cutke, u naelektrisanoj tisini, sam sa svojim mislima. Nije se konsultovao ni sa svojom cerkom, ni sa Lagumdzijom, niti sa posadom. Konacno je rekao: "Sarajevo".

Sarajevski aerodrom bio je pod kontrolom JNA. Iako je sukob dopro do grada jos pre cetiri nedelje, jos nije bilo jasnih linija konfrontacije. Naivno, s obzirom na ono sto se sada zna o dugim pripremama JNA za rat protiv Bosne, predsednik Izetbegovic je jos uvek smatrao Jugoslovensku armiju neutralnom silom u stanju da se postavi izmedju srpskih milicija i onih koje su one nastojale da oteraju sa njihovih ognjista. Drugi maj je rasprsio tu iluziju.

General Mekenzi je poslao jedan oklopni transporter UNPROFOR-a na aerodrom da predsednika i njegovu svitu doprati nazad do zgrade Predsednistva. Komandant transportera, Svedjanin, cekao je sat i po posle najavljenog vremena dolaska a zatim se, neobjasnjivo, vratio u stab UNPROFOR-a u gradu. Po priznanju samog generala Mekenzija, niko u UNPROFOR-u nije znao gde se predsednik nalazi niti da li treba da se vrati u Sarajevo tog dana. Kada je avion sleteo, Izetbegovic je prosarao pogledom siroki prostor piste ne bi li ugledao karakteristicno belo ofarbana vozila snaga UN. Video je samo karakteristicno zelena vozila JNA. Pocela je da ga hvata panika. Nije se uplasio samo za sopstvenu bezbednost vec i za bezbednost svoje cerke, zamenika predsednika vlade, i svog telohranitelja Nurudina Imamovica. Cim je predsednik sa delegacijom izasao na pistu, opkolilo ih je trideset ljudi sa oznakama JNA. Imamovic je instinktivno potegao pistolj, koji mu je istog casa oduzet. Naredili su im da krenu u aerodromsku zgradu.

Drugog maja rat se ozbiljno razbuktao ne samo u Sarajevu vec i u drugim mestima u Bosni. Toga dana srpske snage su konsolidovale svoje pozicije u Brckom i Doboju na severu republike, oteravsi vecinsko muslimansko stanovnistvo iz njihovih domova i obezbedivsi vitalni koridor istok-zapad od Srbije do teritorija u srpskim rukama u Bosni i Hrvatskoj. Tog istog dana, Karadziceve snage su pokusale, vojnom silom, da sprovedu njegov plan podele grada na odvojene muslimanske i srpske delove.

Karadzic nikada nije krio svoje ambicije da podeli Sarajevo. Imao je viziju grada koji je podeljen na srpski, hrvatski i muslimanski sektor sto je bilo u ostroj suprotnosti sa vekovnom tradicijom miroljubive koegzistencije i nacionalne izmesanosti Sarajeva. Bez stida, on je i pred novinarima i pred diplomatima zagovarao potrebu izgradnje zida kroz srce grada. Hteo je berlinski zid kroz grad u kojem je svaka opstina, svaka mesna zajednica, svaka ulica, svaka stambena zgrada bila nacionalno mesovita.[1] U svom planinskom stabu na Palama, Karadzic bi sav zadovoljan rasprostirao mape grada i svakom ko je bio zainteresovan pokazivao pravac kojim bi se prostirao njegov predlozeni zid. Najistocniji deo grada, uske krivudave ulice stare Bascarsije, zajedno sa sirokim bulevarima susednih habzburskih cetvrti iz 19-og veka, bili su za Muslimane i Hrvate. Sve zapadno od Marijin dvora - ukljucujuci najveci deo industrijske i privredne infrastrukture grada iz dvadesetog veka i najveci deo stambenog prostora - trebalo je da naseljavaju iskljucivo Srbi. Naopako obrazlozenje ove odluke bilo je to da su poljoprivredno zemljiste i sela na kojima je izgradjen moderan grad prvobitno naseljevala uglavnom srpska seoska domacinstva. Karadzic nije ponudio nikakvo opravdanje sto je smislio plan po kojem bi se ogromna vecina stanovnika grada nagurala u najmanji, najstesnjeniji deo grada. "Muslimani su navikli da tako zive" poznata je izjava njegove zamenice, Biljane Plavsic. "Oni vole da zive jedni iznad drugih. To je njihova kultura. Nama Srbima treba prostora."

Drugog maja, dok se Izetbegovic vracao iz Lisabona, Karadziceve snage su pokusale da preseku grad napola. Nedeljama su okupirale brda, opkolivsi grad sa svih strana. Sada su krenule u sam grad. Sa juga, krenule su niz Vrace i Trebevic u sredisnu gradsku opstinu Grbavica. Jedna kolona oklopnih vozila presla je uski most kod Skenderije i dosla na stotinak metara od zgrade Predsednistva. Njeno napredovanje pokrivala je artiljerijska i minobacacka vatra sa okolnih brda. Artiljerijske i tenkovske granate zabijale su se u fasadu zgrade skupstine opstine od crvene cigle. Nesto zapadnije, druga oklopna kolona prilazila je iz pravca teritorije pod srpskom kontrolom

blizu aerodroma, ocito se ustremivsi prema delu grada u kojem se nalazila Televizija i prepoznatljive kule bliznakinje sedista sarajevskog dnevnog lista *Oslobodjenje*.

U Hrvatskoj, srpske snage i snage JNA pokazale su se prakticno nesposobnim da zauzmu gradsku teritoriju ukoliko je pre toga temeljno ne razruse. Imali su ogromnu vatrenu nadmoc, ali nisu imali pesadiju koja bi nastupila nakon artiljerijskih napada. Isti obrazac sada se ponavljao u Sarajevu. Obe oklopne kolone zaustavio je relativno mali broj pripadnika Patriotske lige, nedavno formiranog oruzanog krila SDA [2] i Teritorijalne odbrane Bosne, opremljenih tek rucnim protivtenkovskim bacacima. Kod Skenderije, onesposobili su celno vozilo u tako tesnoj ulici da je zaprecilo prolaz ostatku kolone, koja je bila prinudjena da se povuce. I druga kolona se rasprsila u neredu na prve znake otpora.

To je bio malodusan pokusaj, ali ne u potpunosti bezuspesan. Srpska linija fronta je prvi put pomerena u srediste grada. Karadziceve snage stekle su kontrolu nad Grbavicom i delom susedne opstine Hrasno. Dalje na zapad, okupirale su predgradja Nedzarici i Mojmilo, kao i pojas stambenog naselja pored aerodroma. Pored toga, naselje Dobrinja, jedno od najprosperitetnijih u gradu, izgradjeno namenski za Zimske olimpijske igre 1984, koje je privuklo mnoge mlade sarajevske strucnjake, bilo je sada potpuno opkoljeno srpskim snagama, odseceno od ostatka grada - opsada unutar opsade. Linije fronta u gradskom jezgru uspostavljene invazijom Srba 2. maja, cvrsto su se drzale do kraja rata i formirale su osnovu za de facto podelu Sarajeva: tako ce se Grbavica i Nedzarici od tada naci u okviru samozvane "Srpske Republike Bosne i Hercegovine", odvojeni od opstina pod kontrolom bosanske vlade zelenom linijom u bejrutskom stilu, preko koje su se suprotstavljene vojske (i nekadasnje komsije) gledale na stalnom, i cesto smrtonosnom, odstojanju. To je bila linija koje je delila inace prirodno povezane zajednice gradskog jezgra, i odvajala roditelje od dece, jedna potpuno vestacka i proizvoljna vojna barijera koja je, preko noci, u sustini postala nova granica izmedju neprijateljskih drzava.

Ali postojao je jos jedan razlog zbog kojeg je pokusaj da se grad podeli napola propao. JNA u Bosni jos uvek nije u potpunosti delovala na srpskoj strani. Mnogi pripadnici starog jugo-centricnog oficirskog kadra ostali su neprijateljski nastrojeni prema srpskom nacionalizmu i nisu se povinovali Karadzicevim naredbama. Glavni krivac, sa Karadzicevog stanovista, bio je general Milutin Kukanjac, komandant Druge vojne oblasti JNA, i vrhovni staresina vojske u Bosni. U aprilu mesecu, Karadzic je zatrazio od Kukanjca da stavi svoje snage pod komandu lidera bosanskih Srba, i da pomogne da se grad presece na dve polovine.

Insistirao sam, krajem aprila, da Kukanjac otpusti sve Srbe iz Armije, ili, u protivnom, da podeli Sarajevo na dva dela, kako bi se sprecile borbe u samom gradu. Kukanjac je rekao da ne moze da se saglasi sa takvom vojnom operacijom koja nije, kako je on rekao, u skladu sa njegovim vidjenjem uloge armije kao tampona izmedju Srba i Muslimana.

U najvecem delu republike JNA je bila uspesno pretvorena u srpsku nacionalisticku snagu. Ova transformacija zaobisla je kukavnog Kukanjca. Nije bio upoznat niti sa scenarijom niti sa ulogom koju je trebalo da odigra. Odjednom sa nasao u zamci, u svojoj kasarni u centru grada na Bistriku, sa 400 oficira i vojnika u svom stabu, iza vladinih linija. Tada je Sefer Halilovic, komandant bosanske TO, naredio svojim ljudima da izvse opsadu Kukanjceve baze, obliznjeg

oficirskog doma i vojne bolnice u Marijin dvoru. Kukanjac je, nedeljama, pregovarao o postepenom povlacenju JNA iz grada. Halilovic je tada odlucio da ce se snagama JNA dozvoliti da odu samo ukoliko predaju svoje naoruzanje bosanskoj TO.

U ulicama u centru Sarajeva zavladao je haos. Granate su padale cesto i naizgled nasumice. Vecnica, posta, hotel Evropa, i obliznje stambene zgrade gorele su. Srpski avioni napadali su televizijski relej na vrhu brda Hum. Pokusaj oklopne invazije izveo je na ulicu Zelene beretke, Patriotsku ligu, teritorijalnu odbranu, sve. Grad je potpao pod kontrolu niza samostalnih bosanskih milicija koje nisu bile odgovorne jedinstvenoj komandnoj strukturi, neke od njih dobro organizovane paravojne jedinice, druge nista drugo do naoruzane bande predratnih kriminalaca.

U svom Stabu komande u najzapadnijem delu grada general Luis Mekenzi nije znao sta se desava u centru grada. U svom dnevniku, zapisao je, 2. maja: "Relativno miran dan. Samo nekoliko stotina rafala zestoke mitraljeske vatre u i iz starog grada. Ali vatra je trajala celu noc tako da nisam mogao da odem do stana jednog mog kolege da gledam trke "formule jedan" za Veliku nagradu u Spaniji. Jos bolje - stan je delimicno unisten artiljerijskom vatrom tog popodneva." Mekenzi je ocekivao paket iz Kanade tog dana, za koji mu je bilo receno da ce stici na postu. Poslao je jednog administrativnog pomocnika u grad da ga podigne. Kada se oficir vratio rekao je svom komandantu: "Ima i dobrih i losih vesti." "Koje su dobre vesti?" pitao je general. "Nasao sam postu." "A lose?" "Odletela je u vazduh."

Predsednikov avion sleteo je usred tog haosa a Kukanjac je iskoristio priliku koja se ukazala. Iz svoje opkoljene kasarne naredio je komandantu aerodroma generalu Djurdjevcu da zadrzi predsednika "radi njegove sopstvene bezbednosti."

Predsednik i njegova pratnja nalazili su se u kancelariji direktora aerodroma pod oruzanom strazom. Izetbegovic je insistirao da mu se dozvoli povratak u grad. Djurdjevac je odbio. Rekao je predsedniku da ima naredjenje da njega i njegovu delegaciju odvede u kasarnu JNA u Lukavici - selu koje su drzali Srbi na juznom kraju grada, na oko deset minuta voznje od aerodroma. Djurdjevac je rekao da general Kukanjac insistira da se tamo sastane sa predsednikom. Izetbegovic je odbio:

Rekao sam da se mozemo sastati, ali samo u Predsednistvu. Oni su odbili, Kukanjac je insistirao da idemo u Lukavicu. Rekao sam da ne dolazi u obzir da idem u Lukavicu i razgovaram. Oni su rekli da moram da idem u Lukavicu. Pitao sam ih da li sam njihov talac. Rekao sam im da ne idem u Lukavicu osim ukoliko me ne prisile. Onda mi je rekao, morate da idete.

Izetbegovic je trazio da mu dozvole da telefonira u Predsednistvo da kaze svojim saradnicima gde se nalazi. Djurdjevac je to odbio, rekavsi mu da su telefonske veze u kvaru. Tada je telefon na stolu direktora aerodroma zazvonio. Neka zena je zvala iz grada da pita da li je avion kojim je njena cerka trebalo da poleti ranije toga dana otisao. Sasvim slucajno, dobila je direktorov direktan broj. Izetbegovic je ustao, prisao telefonu na direktorovom stolu sa druge strane sobe i rekao: "Dodajte mi telefon". Kako kaze Lagumdzija:

Predsednik je uzeo slusalicu i rekao "Dobro vece, gospodjo, na telefonu je Alija Izetbegovic, predsednik Bosne."

Usledila je kratka pauza. Zena je bila zbunjena. On je rekao : "Da, da, bas tako, Alija Izetbegovic, predsednik Bosne. Da li biste bili tako ljubazni, ovde sam na aerodromu, sedim u direktorovoj kancelariji, a Armija nece da nas pusti. Drze nas ovde. Hocete li molim Vas da pozovete Predsednistvo i da im kazete da ste razgovarali sa mnom, da sam ovde, na aerodromu, a ako ne mozete da dobijete Predsednistvo, molim Vas zovite radio i TV i obavestite ih. Oni insistiraju da se sastanem sa generalom Kukanjcem, u Lukavici. Da, generalom Kukanjcem, da." Zena nije mogla da veruje svojim usima. Predsednik je rekao: "Hvala Vam mnogo, da, da, hvala Vam, da, hvala Vam gospodjo."

ZZena je odrzala obecanje. Nazvala je sarajevsku televiziju i ispricala im svoju neverovatnu pricu. I tako je grad saznao da im je predsednik uhvacen.

U medjuvremenu, Kukanjac je zvao Beograd. Rekao je nacelniku Generalstaba generalu Blagoju Adzicu da njegovi ljudi na aerodromu drze Izetbegovica i pitao ga sta da radi. Adzic je pozvao predsednika krnje Jugoslavije, Branka Kostica. Kosticu nije bilo pravo sto je Adzic priznao, preko nezasticene telefonske linije, da je Armija uhapsila zakonitog sefa drzave.

Instinktivno sam reagovao i rekao: "Blagoje, ti znas da ga nisu uhapsili, vec se samo brinu o njegovoj licnoj bezbednosti.." ali Adzic je rekao " Ne, ne, uhapsili su ga!" Nije bas... nije bas shvatio sta pokusavam da mu kazem... Rekao sam Adzicu "Dobro ga pazite, ali iskoristite priliku da deblokirate kasarnu.

Tako je ovlascenje da se zarobljavanje predsednika iskoristi kao adut u pregovorima za deblokiranje kasarne JNA u Sarajevu dobijeno od vrsioca duznosti sefa drzave, poslunog pro-Milosevicevski nastrojenog Kostica iz Crne Gore.

Na aerodromu je predsedniku i njegovoj cerki naredjeno da udju u jedan auto, Lagumdziji i telohranitelju Imamovicu u drugi. U pratnji jednog tenka ispred a jednog iza kola odvezeni su u Lukavicu, uz Izetbegovicevo negodovanje da se sada smatra taocem.

Senad Hadzifejzovic, urednik Dnevnika televizije Sarajevo, privodio je kraju vecernju emisiju vesti zakljucnim naslovima kada mu je u slusalicama zabrundao glas organizatora da se emisija produzava. "Imas predsednika Izetbegovica na vezi", rekao mu je. "Intervjuisi ga."

Do televizije je stigla vest da JNA drzi predsednika na aerodromu. Pocelo je besomucno telefoniranje u nastojanju da se sazna sta se desilo sa njim. Zgrada Televizije nalazi se u najzapadnijem delu grada i razaranje poste nije uticalo na njene telefonske linije. Ona je takodje imala i direktnu vezu sa Predsednistvom, koja nije isla preko poste. Jedina telefonska veza koja je radila iz Predsednistva bila je ona koja je zgradu povezivala sa Televizijom. Jedini nacin na koji su Izetebegoviceve kolege, clanovi Predsednistva, mogli da komuniciraju sa svojim predsednikom i uopste sa spoljnim svetom bio je preko direktnog televizijskog prenosa. Vecernji

program koji je usledio definitivno je jedan od najneobicnijih slucajeva emitovanja tekucih vesti u istoriji televizije.

Tokom nekoliko prvih minuta, Hadzifejzovicu nije bilo jasno sta se dogadja. Postavio je predsedniku par uopstenih pitanja dok nije pribrao misli - pitanja o razgovorima u Lisabonu, dogadjajima u gradu toga dana. Zatim je rekao: "Gospodine predsednice, gde ste vi?"

"Ja sam u Lukavici."

Hadzifejzovic je bio prenerazen. Svako u gradu je znao da je Lukavica srpsko uporiste, jedna od glavnih baza iz koje se komanduje napadima na grad.

"A koji je vas status u Lukavici?"

"Mislim da sam kidnapovan."

U Predsednistvu su pozvali Ejupa Ganica na telefon i povezali ga sa studijom tako da moze da razgovara sa predsednikom. Izetbegovic mu je odmah rekao da ce u njegovom odsustvu on vrsiti duznost predsednika. Hadzifejzovic je slucajno dobro znao generala Djurdjevca. On mu je bio staresina kada je sluzio vojsku, a radio je i kao novinar za armijski list. "To vam je jedna zadrta vojnicina, ruski tip, od onih sto uvek vicu. Ali poznavao sam ga i znao sam da sam mu simpatican, pa mi se ucinilo da vredi pokusati", zapisao je Hadzifejzovic kasnije. Zamolio je predsednika da mu da generala Djurdjevca na telefon pa je televizijski urednik poceo da pregovara o oslobadjanju predsednika.

Tokom ovih razgovora, Djurdjevac je ignorisao Ganica. Uporno je ponavljao: "Ne razgovaram sa tobom, razgovaram sa Hadzifejzovicem". Hteo sam necim da ga odobrovoljim pa sam mu rekao da slovi za casnog vojnika. I zatrazio sam od njega da garantuje predsednikovu bezbednost. Rekao je da hoce, i da ce takodje stititi predsednikovu cerku, i Lagumdziju i telohranitelja.

Na Hadzifejzovicevo zaprepascenje, u studio je stigao neocekivani gost- Fikret Abdic, clan Predsednistva, Musliman iz severozapadne Cazinske krajine i Izetbegovicev protivnik. On je toga dana kolima prevalio put od Splita na hrvatskoj obali, preko centralne Bosne, do Zenice i od Zenice do Sarajeva. Nikome nije bilo jasno kako je uspeo da doputuje: morao je proci muslimanske, hrvatske i srpske kontrolne punktove. Znalo se da je Abdic blizak bosanskim Srbima, njihovim hrvatskim pandanima i JNA, i da ne mari mnogo za nezavisnu bosansku drzavu. U bosanskom Predsednistvu, Ganic i predstavnik HDZ-a Stjepan Kljujic bili su uznemireni Abdicevim dolaskom. To je bio dokaz, zakljucili su, da je u toku pokusaj puca. Abdic je dosao da zbaci Izetbegovica i uspostavi kvislinski rezim koji bi vratio Bosnu i Hercegovinu u Jugoslaviju. Ganic je sazvao sastanak ministara vlade koji su se vec nalazili u zgradi Predsednistva. Alija Delimustafic, ministar unutrasnjih poslova i Abdicev covek, poceo je da zagovara promenu rukovodstva. Ne sme se dozvoliti da se Bosna upusti u otvoren rat sa JNA zbog jednog coveka, rekao je. Rusmir Mahmutcehajic, koji je tokom prethodnih osam ili devet meseci bio jedan od celnika osnivaca Patriotske lige u Bosni, eksplodirao je od besa. Optuzio je

Delimustafica za pokusaj drzavnog udara i, u stvari, za izdaju. Mahmutcehajic je odavno sumnjao da je Delimustafic agent kontraobavestajne sluzbe JNA, KOS-a. Njegovo sadasnje insistiranje da potkopa Izetbegovicevu vlast i Abdicev cudesno uspesan prolaz kroz srpske kontrolne punktove ucvrstili su Mahmutcehajicevo uverenje da je ono sto se dogodilo od samog pocetka planirano u Beogradu.

To je jedna teorija zavere koja nije bas nelogicna i koja je jos uvek u opticaju medju vladinim krugovima u Sarajevu. Izetbegovica je trebalo kidnapovati i zameniti za Kukanjca; obojica bi poginula u neuspeloj operaciji razmene. To bi JNA i snagama bosanskih Srba dalo izgovor da izvrse invaziju na grad i da ga preseku napola. Abdica salju u Sarajevo i slobodno propustaju kroz sve srpske kontrolne punktove iako je jedna od vodecih licnosti Izetbegoviceve SDA. On bi dosao u televizijski studio i bio u pripravnosti da objavi da preuzima duznost Predsednika. U medjuvremenu bi Alija Delimustafic pripremio teren za novu vladu. Kako kazu drugi ministri vlade, on je celog jutra davao uputstva svom osoblju da ocekuju smenu rukovodstva.

Pomisao da je ovo pokusaj da ga smene pala je na pamet i Izetbegovicu. To objasnjava zasto je odmah postavio Ganica da ga zamenjuje; da preduhitri Abdica u pokusaju da dodje na vlast. Ministar odbrane Jerko Doko, bosanski Hrvat, poslat je u televizijski studio sa instrukcijama da drzi Abdica na oku i da ga spreci da d<131> bilo kakvu javnu izjavu koja bi podrila Izetbegovica. Abdic je kasnije negirao da je imao bilo kakvu nameru da uzurpira predsednika. Ali bio je besan sto je predsednik imenovao Ganica, koji zvanicno nije bio cak ni clan vladajuce partije. Abdic je celo vece proveo u televizijskom studiju ali, nije nista saopstio za javnost. Ako je ovo bio pokusaj drzavnog udara, propao je iz raznih razloga: zbog jednog slucajnog i cudnovatog telefonskog poziva direktoru aerodroma na koji je odgovorio predsednik; neuspeha oklopnih kolona da preseku grad napola; resenosti Kukanjca da spase sopstvenu kozu i njegovog odbijanja da se podmetne kao zrtveno jagnje; i suprotstavljanja Mahmutcehajica Delimustaficu u kancelariji vlade.[3]

Te noci, u svojoj sobi u Lukavici, predsednik nije spavao. U Predsednistvu, nije spavao ni Ganic. Sledeceg jutra, veoma uznemiren i uplasen, zaputio se ulicom koja je bila poznata pod imenom snajper sokak prema stabu UN i u kvartir generala Mekenzija. Molio je komandanta UN da intervenise. Rekao mu je da je Izetbegovic jedini vodja koji ima moralni autoritet da kontrolise razne milicije po gradu. One su opkolile kasarnu JNA i bez cvrstog rukovodstva situacija je pretila da izmakne kontroli.

Mekenzi se odvezao u Lukavicu sa predstavnikom EZ-a u gradu, Kolmom Dojlom, majorom irske armije. Naisao je na ljutitu gomilu koja je opsedala ulaz u Lukavicu zahtevajuci da im se preda Izetbegovic. Ono sto se zatim dogodilo pokazuje kako je malo Mekenzi razumevao sukob u koji se upleo. Posto je u gomili nasao coveka koji zna engleski, jednog kanadskog Srbina, popeo se na haubu svog vozila i obratio se masi preko prevodioca. Mislio je da je to gomila ljutih Muslimana koji zahtevaju oslobadjanje svog predsednika. A bili su to, u stvari, ljuti Srbi koji su trazili njegovu glavu. On ih je umirivao da je dosao da pokusa da pregovara o Izetbegovicevom bezbednom oslobadjanju. Pometena gomila je ipak ustuknula.

Djurdjevac je pustio Mekenzija da ceka dva sata, odbijajuci da odgovori na pitanja o tome gde i u kom stanju se predsednik nalazi. Konacno, ozlojedjen, Mekenzi je ustao i krenuo ka vratima. Djurdjevac je popustio i poveo komandanta UN u susednu prostoriju. Predsednik Izetbegovic, razbarusen i iscrpljen, bio je na telefonu. Razgovarao je sa generalom Kukanjcem, koji je, kao i predsednik, bio zarobljenik iza neprijateljskih linija. Resenje se samo nametalo. Predsednik je spustio slusalicu i rekao da su se on i Kukanjac dogovorili o razmeni - jedan za jednog.

Gotovo istog momenta Kukanjac je ponovo zvao da promeni uslove nagodbe. Izetbegovica i njegovu pratnju zamenice za svoju kompletnu kasarnu - 400 ljudi, njihova vozila, oruzje i opremu. Mekenzi je rekao predsedniku da je nemoguce da UN, samo sa sacicom vozila i oficira u gradu, nadziru jedan takav konvoj i garantuju njegovu bezbednost. Izetbegovic je rekao da ce on preuzeti odgovornost i izdati naredjenje svojoj miliciji u gradu da dozvoli bezbedan izlazak konvoja JNA iz Sarajeva.

Mekenzi se saglasio. Postrojili su vozila u Lukavici, i predsednikova delegacija krenula je u grad put Kukanjceve kasarne u Bistriku. Na tom putu je Mekenzi shvatio koliko se ozbiljno rat razbuktao prethodnog dana.

Bio sam tamo par dana ranije, ali sada su grad i ulice bili blokirani. Goreli su tenkovi, motori su leteli u vazduh iz vozila nasred puta. Naokolo lesevi, mnogi su cak izgledali kao da se suncaju. Ljudi polozeni na ledja sa rukama ukrstenim na grudima naredjani kao drva duz ivice puta. Prava pustos i cist nadrealizam, crni oblaci nafte, dima, i zice koje iskre na ulici. Posvuda prosuto gorivo i nafta. Sve je to jezivo izgledalo.

Clanovi Predsednistva u Sarajevu, medjutim nisu tako shvatili pogodbu, a bosanske milicije na terenu jos manje. Ganic je mislio da je dogovorena jednostavna razmena jedan za jednog - Kukanjac za Izetbegovica. Ganic, koga je Izetbegovic postavio za vrsioca duznosti predsednika prethodne veceri, sigurno se nije saglasio sa evakuacijom celog staba. Niti je bio obavesten da je sam predsednik dao svoju saglasnost za to.

Kada je Mekenzi uveo konvoj kamiona JNA u Kukanjcevu kasarnu, pripadnicima bosanske milicije pod cijom je opsadom bio Kukanjac sinulo je da su prevareni. Bosanska teritorijalna odbrana bila je ocajno slabo opremljena. Na pozicijama na prvim linijama oko grada, ljudstvo TO cesto je branilo barikade tek jednom puskom AK47 na trojicu. Uskoro je postalo karakteristicno za rat u Bosni da, dok Srbi imaju superiornu premoc u orudju a nedostatak u ljudstvu, bosanske snage imaju ljudstva ali nemaju oruzja. Bosanski dobrovoljci zalili su se da su morali da cekaju da im neki saborac pogine u boju da bi dosli do sopstvene puske. Nisu sada bili voljni - bez obzira na to kakav je dogovor sklopljen - da stoje po strani i gledaju kako ogroman tovar oruzja i municije mirno izlazi iz grada, da bi dosao u ruke srpskih snaga protiv kojih su vodili neravnopravnu borbu.

Mekenzijev konvoj - koji je prevozio predsednika, njegovu cerku i Lagumdziju (telohranitelj Imamovic je pristao da ostane kao jemstvo) - stigao je u Kukanjcevu kasarnu. Zatekao je generala u jednoj kancelariji na spratu kako pije kafu sa Jusufom Pusinom, zamenikom ministra u Izetbegovicevoj vladi, zaduzenog za odrzavanje reda. To je Mekenziju bilo drago, jer je u tome

video znak da dve strane saradjuju. Kukanjac je rekao Mekenziju da mu treba tri sata da natovari kamione. Mekenzi mu je rekao da ima jedan sat. Plan je bio da konvoj - koji je sada brojao oko sedamdeset kamiona - napusti kasarnu i dodje do linije fronta u centru grada blizu Skenderije. Izetbegovic i Kukanjac vozili bi se istim oklopnim transporterom UN. Kamioni JNA sa 400 ljudi, njihovim naoruzanjem, opremom i municijom, isli bi iza njih. Pre prelaska linije fronta na teritoriju pod srpskom kontrolom, konvoj bi se podelio. Izetbegovic i njegova pratnja ukrcali bi se u drugo vozilo i bili odvezeni u Predsednistvo. General Kukanjac i njegovih sedamdeset kamiona bi zatim nastavili put Lukavice i bezbedne srpske teritorije.

Kada je istekao jedan sat, Mekenzi, Kukanjac i Izetbegovic izasli su u dvoriste kasarne. Svuda naokolo bila je razbacana odbacena oprema za koju nije bilo mesta u kamionima. Vojnici, nacickani oruzjem i municijom, verali su se na konvoj. Vozila su se postrojila i spremila za pokret. U poslednjem minutu, oglasio se Mekenzijev voki-toki. Njegova kancelarija u stabu UN javljala mu je da su upravo primili poruku od predsednikovog zamenika, Ganica: pogodba ne vazi. Samo Kukanjac moze da bude zamenjen za Predsednika, kako je prvobitno dogovoreno. Sve ostalo - 400 ljudi, njihovi kamioni, oruzje, municija i oprema - mora da ostane, i da se o njihovoj evakuaciji posebno pregovara.

Mekenzi je presao preko dvorista do predsednika. Izetbegovic je izdao protivnaredbu i insistirao da dogovor i dalje stoji. Pusina, ministar policije, rekao je da ce on garantovati bezbedan prolaz konvoja. Mekenzi je odlucio da krene. Radio vezom javio je u svoj stab da obaveste Ganica da je predsednik kao njegov nadredjeni ponistio njegovu odluku i dao dozvolu da se postupi po planu.

Konvoj je izmileo, mukotrpno sporo, kroz kapiju kasarne u uske krivudave ulicice Skenderije - Mekenzijevo malo oklopno vozilo na celu, Izetbegovic i Kukanjac u oklopnom transporteru iza. Presao je oko 500 metara za pet minuta kada je pocela pucnjava.

Mekenzi je zaustavio konvoj i otrcao nazad do polozaja sa kojeg je mogao da vidi mesto zasede. Pripadnici bosanske milicije sacekali su da se predsednikovo vozilo izgubi iz vidokruga a zatim su presekli konvoj napola. Njegovo zacelje - oko jedne trecine vozila - bilo je jos uvek u krugu Bistrika. Pripadnici paravojnih formacija sa uperenim cevima pljackali su vozila. Mekenzi je snimio situaciju: vozila u plamenu, nekoliko mrtvih, jedan "folksvagen golf" posrce pod teretom stotina AK47 nabacanih u njega. Mekenzi je pronasao jednog oficira bosanske TO koji je znao engleski i rekao mu da je predsednik Izetbegovic odobrio prolaz konvoja. Oficir TO mu je odgovorio: "Moj predsednik ne moze da odobri nista. On je ili mrtav ili kidnapovan."

Mekenzi je odjurio nazad do predsednikovog vozila. Snimatelj televizije Sarajevo belezio je, na filmskoj traci, haos koji je nastao. Jovan Divjak, zamenik komandanta teritorijalne odbrane, stigao je da pokusa da utvrdi da li se predsednik uopste nalazi u vozilu. Predsednik mu je naredio da zaustavi napad i da omoguci konvoju da ide dalje. Ali Divjak je bio nemocan. Urlao je u svoj rucni radio na nize staresine. Odgovarali su mu bezimeni glasovi. Izetbegovic je bio uporan: "Recite im da propuste konvoj. Sutra cemo dalje razgovarati." "Recite predsedniku da razgovori sutra ne dolaze u obzir", praskao je anonimni glas s druge strane. "Ko je to, do vraga?" pitao je predsednik.

Mekenzi je zamolio Izetbegovica da se pokaze, da dokaze pripadnicima sopstvene milicije da je bezbedan. Podigao je poklopac na krovu oklopnog transportera i Izetbegovic se promolio. "Nije najsrecnije poredjenje", rekao je Mekenzi kasnije, "ali to je bilo kao neka vrsta drugog dolaska Hrista. Delovalo je veoma smirujuce." Pripadnici bosanske milicije nagrnuli su na oklopni transporter da svom predsedniku pozele dobrodoslicu, i ne hajuci za cinjenicu da se i general Kukanjac nalazi u vozilu.

Sve je bilo gotovo za par minuta. Sest vojnika JNA je poginulo, nekoliko ih je ranjeno. Pripadnici bosanske milicije utekli su sa opljackanim oruzjem i municijom. Vise od stotinu pripadnika JNA bilo je i dalje zarobljeno u kasarni, o njihovoj evakuaciji ce se pregovarati posebno. Nakon dvadeset cetiri sata u zarobljenistvu svojih neprijatelja, Izetbegovic je bio slobodan, kod kuce i besan. Umarsirao je u zgradu Predsednistva gde je odbio da se rukuje sa Ejupom Ganicem, zamenikom kojeg je sam postavio. "Zar je zaista vredelo da poginem da bismo se docepali cetrdeset pusaka?" pitao je.

Ko je izdao naredjenje da se napadne konvoj? JNA je krivila Ganica, koja su vec okarakterisali kao muslimanskog ekstremistu. Naredjenje je takodje mogao da izda Sefer Halilovic, ciji je glas skoro sigurno bio jedan od onih neidentifikovanih na drugom kraju voki-toki veze generala Divjaka. U neku ruku pitanje je akademsko. Imajuci u vidu stepen zabrinutosti i napetosti koje su zahvatile grad tokom prethodna dvadeset i cetiri sata, izgledi da konvoj izadje bezbedno bili su skoro nikakvi. Mekenzi nije shvatio zestinu dogadjanja prethodnog dana niti koliko je to snazno uticalo na raspolozenje pripadnika milicija koje su patrolirale ulicama.

Ovaj incident pokvario je odnose izmedju bosanske vlade i Mekenzija, koji je 3. maja zapisao u svom dnevniku: "Ovo je bio najgori dan u mom zivotu". Akcija za koju je on bio zaduzen skoro je kostala zivota jednog sefa drzave i jednog generala JNA. Sest mladjih staresina je poginulo. Mekenzi je okrivio bosansko Predsednistvo da je namerno sabotiralo konvoj. Nikada nije oprostio bosanskim liderima.

Ovo je takodje bio dan kada je Izetbegovic konacno uvideo sa kakvim je neprijateljem suocen. To je oznacilo kraj njegove zablude da je JNA neutralna sila. Kukanjac, koji je takodje ziveo u istoj zabludi, ubrzo je zamenjen oficirima koji su znali na cijoj treba da su strani. Kako je to Branko Kostic bez imalo suptilnosti rekao:

Bio je ponedeljak. Ja sam bio u Beogradu kada me je general Adzic (nacelnik Generalstaba JNA) pozvao popodne, i cuo sam po njegovom tonu ... rekao je da je onaj supak u Sarajevu (Kukanjac) sve uprskao. Alija je pobegao, kolona je presecena na dva dela, i imali smo gubitaka... Kukanjcu smo dali nogu jer smo morali da povratimo poverenje u Armiju kako bi narod u Jugoslaviji znao da svoju decu salje ljudima koji znaju sta rade.

Kukanjac nije jedini nastradao. Osmog maja smenjen je i poslednji od ukupno trideset osam jugoslovenskih generala u okviru cistke u Armiji cime je okoncano njeno prestrojavanje zapoceto pre vise meseci. Pod zestokim medjunarodnim pritiskom, Beograd je naredio povlacenje JNA iz Bosne kasnije tog meseca. Ali to povlacenje bilo je samo sminka s obzirom da je tada vecina vojnika stacioniranih u Bosni bila iz Bosne. Oni se nisu povukli. Beograd ih je

pretvorio u armiju bosanskih Srba od 80.000 ljudi. Oni su nasledili oruzje i municiju koju je JNA ostavila pri "povlacenju". JNA je ranije premestila kljucne fabrike za koje se bojala da ce pasti u muslimanske ili hrvatske ruke (kao sto je fabrika aviona "Soko" u Mostaru) u Srbiju. Kukanjca je zamenio general koji je svoju srcanost dokazao u ratu u Hrvatskoj: Ratko Mladic.

Biljeske:

1 1992. godine Sarajevo nije imalo razgranicene srpske, muslimanske ili hrvatske opstine. Postojao je jedan izuzetak. Stari turski deo grada, Bascarsiju, naseljavali su skoro iskljucivo Muslimani. U drugim krajevima grada, velika vecina stanovnika ziveli su jedni pored drugih bez obzira na nacionalnost.

2 Kada je izbio rat u Bosni, bilo je mnogo raznih milicija; pored JNA, postojala je bosanska TO, TO bosanskih Srba (SDS), MUP bosanskih Srba, Patriotska liga, Zelene beretke, Snage Ministarstva unutrasnjih poslova (MUP) Bosne, hrvatski MUP, jedinice bosanskih Hrvata, Hrvatska vojska, srpske paravojne snage kao sto su Arkanovi "Tigrovi", Seseljevi cetnici, Beli orlovi, Zute ose, itd.

3 Ubrzo zatim Delimustafic je napustio grad osramocen i uplasen. Ostatak rata proziveo je u Austriji i nikada nije javno govorio o dogadjajima 2. i 3. maja.

CISCENJE: LETO 1992. / (prev. K. Nikcevic)

Na hiljade njih pristizalo je u Hrvatsku sa pricama u koje, u pocetku, svet nije verovao: pricama o sikaniranju i mucenju, o masovnom ubijanju i deportaciji, o paljenju sela i gradova, o bezobzirnoj, sadistickoj, samovoljnoj surovosti do te mere niskoj da su njih same optuzivali da sve to izmisljaju kako bi diskreditovali neprijatelja. Onda je, u maju, usao u medjunarodni politicki recnik jedan novi izraz, izraz koji je postao trajno leksikografsko nasledje jugoslovenskog rata: etnicko ciscenje. Ono se sprovodilo u Hrvatskoj godinu dana ranije; u Bosni je ono postalo odrednica sukoba.

Kolone izbeglica koje se se slivale u Hrvatsku aprila i maja 1992. nisu bezale iz ratnih zona. Ljudi su bili oterani sa ognjista zbog svoje nacionalnosti. Oni nisu bili tragicni nusproizvod gradjanskog rata; njihovo proterivanje bilo je sam smisao rata.

U sistematskom pohodu, srpske paravojne udarne grupe protutnjale su kroz severnu i istocnu Bosnu tokom proletnjih i letnjih meseci i zauzele region, mesto po mesto, ne naisavsi, uglavnom, ni na kakav stvarni vojni otpor. Ponekad je ciscenje bilo metodicno i ostvarivalo se bez pribegavanja otvorenom sukobu. Selo Orasac, neposredno juzno od Bihaca u severoistocnoj Bosni, jedan je takav primer. Srpska paravojska prvo je opkolila selo a zatim se ustremila na

njega. Sacica naoruzanih Muslimana pruzila je simbolican otpor. Petorica su ubijena u puskaranju i selo je palo za manje od dvadeset i cetiri sata. Dve stotine pripadnika srpskih paravojnih formacija uslo je u selo dok su drugi blokirali ulaze i izlaze. Iduci od kuce do kuce naredjivali su ljudima da izadju na glavnu ulicu. Muskarci su razdvojeni od zena i dece; a zene i deca, nakon sto im je opljackan novac i nakit, pusteni su da slobodno idu - na sever, prema gradu Bihacu, dok su im kuce pljackane, dizane u vazduh ili spaljivane. Sto osamdeset muskaraca odveli su u seosku osnovnu skolu i drzali ih tamo dva dana. Drugog dana jedan srpski oficir, koga niko od seljana nije poznavao, dosao je sa spiskom na kojem je bilo sest imena. Nasumce je odabran jedan covek - Dubravko Handzic - i dat mu je spisak. Na njemu su bila imena vidjenijih lokalnih Muslimana. Handzicu je naredjeno da ih pokaze. Zatim su oni odvojeni od ostalih. Nikad se nije saznalo za njihovu sudbinu.

Uobicajena karakteristika operacije ciscenja bilo je ovo sistematsko eliminisanje lokalnih celnika - istaknutih ljudi, intelektualaca, clanova SDA, imucnih. Postojanje takvih spiskova imena bilo je samo po sebi instrument ciscenja. Zastrasenost koju su oni izazivali u susednim opstinama, kada bi se vesti o zverstvima procule, podstakla je mnoge koji su se plasili da bi mogli biti na meti da pobegnu i pre nego sto su bili napadnuti. To je bilo svesno odstranjivanje artikulisane opozicije i politickog umerenjastva. To je isto tako bilo unistavanje odredjene zajednice od vrha nanize.

Posle dva dana, muskarci iz Orasca su razdvojeni u manje grupe. Oko sedamdesetak internirano je u nekadasnji pogon za remont traktora u susednom selu Ripac. Bili su smesteni u otvorena skladista sa limenim krovovima i spavali su na golom betonskom podu. Njihovi tamnicari, neki od njih njihove bivse komsije, tukli su ih kadgod im se prohtelo. Tu su ih drzali sve dok im se nije pruzila prilika da ih bez problema prebace u jedan od vecih logora, cije je postojanje vremenom, pocetkom avgusta, otkrila jedna ekipa ITN televizije.

Na drugim mestima, ciscenje je bilo nasilno i praceno masovnim ubijanjem. Dana 20. jula, selo Biscani bilo je odredjeno za akciju ciscenja. Pripadnici paravojske upali su u selo i razulareno poubijali na desetine ljudi. Preko stotinu su pokupili i izmarsirali iz grada. Pripadnici paravojske su se medjusobno prepirali da li da ubiju ili pritvore prezivele. Dvojicu su hladnokrvno ubili. Druge su tukli toljagama ili kundacima pre nego sto su ih oterali u logor u Trnopolje.

Ponizavanje, zastrasivanje i psihicka tortura bili su takoreci opsta praksa. Zarobljenicima bi bilo receno da ce biti streljani sledeceg dana. U zoru bi ih izveli, ubedjene da ce biti ubijeni, da bi ih zatim bacili u neki drugi logor. Morali su da pevaju srpske nacionalisticke pesme da uveseljavaju svoje mucitelje koji su im se rugali da bi izbegli batine. Govoreno im je da su im zene silovane pa onda ubijene, i da su im deca mrtva. Cesto su, pod pretnjom smrti, morali da cine zverstva jedni nad drugima - sakacenja, fizicka i seksualna, i, cesto, da se medjusobno ubijaju. Terali su ih da kopaju masovne grobnice i da skupljaju i sahranjuju tela svojih porodica i komsija. Nekada bi i oni koji su kopali grobove i sami bili ubijeni i baceni preko tela koja su upravo stavili u jamu. Ovaj metod imao je jasnu politicku svrhu koja je daleko prevazilazila sadisticko izivljavanje pocinilaca, prevazilazila cak i zelju da se stotine hiljada ljudi natera na beg. Bio je smisljen da etnicki ocisti teritoriju, i da osigura, usadjivanjem trajne mrznje i straha, da Muslimani i Srbi vise nikada ne mogu da zive zajedno.

Karadzic je osnovao svoju novu nezavisnu drzavu u ponoc 6. aprila. Upravo etnicko ciscenje bilo je instrument koji je toj drzavi davao teritorijalnu definiciju. Dve su oblasti na koje je ovaj pohod bio najvise usredsredjen: severozapadna Bosna, oko grada Banja Luke, i dolina reke Drine. U severnoj Bosni zivelo je 700.000 Muslimana; u vecem delu doline Drine Muslimani su predstavljali apsolutnu vecinu stanovnistva. Ocito se etnicko ciscenje nije moglo obaviti preko noci.

Ciscenje varosi i gradova severne Bosne postavljalo je drugaciji izazov od ciscenja sela u unutrasnjosti. Ovde nije bilo tako lako pokupiti celokupno stanovnistvo odredjenog kraja posto su tri naroda po pravilu zivela rame uz rame, kao u Sarajevu. U takvim mestima metod je bio da se zivot nesrpskog zivlja ucini nemogucim. Otpustani su sa posla. Sikanirani su na ulici. Kuce su im napadane a radnje nocu dizane u vazduh. U nekim krajevima zavedena su stroga ogranicenja slobode kretanja nesrpskog zivlja koja su avetinjski podsecala na rane nacisticke zabrane aktivnosti Jevreja. U Celincu, kod Prijedora, Muslimanima je uredbom gradonacelnika zabranjeno da voze ili da putuju automobilom, i da telefoniraju osim sa poste. Bilo im je zabranjeno okupljanje u grupama vecim od troje ljudi,[1] kao i da napustaju mesto bez dozvole vlasti. Avgusta meseca, muslimanska domacinstva pocela su da isticu bele zastave na balkonima; to je bio signal da su spremni da mirno odu i da ne prave probleme.

Ovako je masovna pljacka postala organizovan deo etnickog ciscenja. Tih meseci je svako vece naseljeno mesto u severnoj Bosni dobilo svoju "Kancelariju za razmenu stanovnistva". To je zapravo bio eufemizam za ono sto su u stvari bile agencije za ovaj vid etnickog ciscenja - etnicko ciscenje uz vremenom datu (iznudjenu) saglasnost. Vecini Muslimana i Hrvata nije dopusteno da odu ukoliko prvo ne potpisu dokumenta kojim se odricu svih buducih prava na svoju imovinu. Na stotine hiljada ljudi dobrovoljno se odreklo svojih kuca, automobila, poslovnih prostorija, novca, luksuzne robe, strahujuci od lokalnih srpskih vlasti i paravojnih teroristickih grupa za svoje zivote. Mnogi su i platili za privilegiju da budu opljackani. I kao vrhunac ponizenja, naplacivala im se naknada sto su oterani iz grada, poharani, i prognani u Hrvatsku ili delove Bosne pod vladinom kontrolom.

Postojala su dva glavna pravca kojim su izbeglice bezale ili su bile oterane. Na desetine hiljada ljudi iz Foce i Visegrada prevaljivalo je planine peske, cesto danima, dok ne bi nasli utociste. Neki su u putu umirali, isuvise iznureni da bi isli dalje. Drugi su stizali organizovanim konvojima rekviriranih turistickih autobusa. Jedan takav konvoj krenuo je iz Sarajeva u maju, da bi ga Arkanovi "Tigrovi" zadrzali cetrdeset osam sati u naselju pod srpskom kontrolom (Ilidzi) i opljackali. Zene i deca koji su bili u autobusima stigli su u hrvatsku luku Split posto su dvanaest sati posle toga putovali uskim krivudavim planinskim putevima, iscrpljeni i isprepadani, da bi ih tamo smestili u sportske ili fiskulturne sale, ili u satorska naselja koja su podigli hrvatski izvidjaci. Organ Ujedinjenih nacija za izbeglice, UNHCR (Visoki Komesarijat UN za izbeglice), bio je zatecen ovim egzodusom. U maju on je imao dva sluzbenika na terenu u Splitu - jednog Austrijanca i jednog Etiopljanina - koji su delili minijaturnu kancelariju u staroj luci i zajedno imali jedan telefon i jedan faks.

Iz severne Bosne, mnogi su nakrcani u zapecacene vagone u zeleznickom cvoru Doboj i odvezeni u glavni grad Hrvatske Zagreb, gde su se suocili sa nemogucnoscu grada da ih smesti

zbog pola miliona Hrvata i samih raseljenih prethodne godine. Krajem jula, zamenik premijera Hrvatske, Mate Granic, objavio je da njegova zemlja ne moze vise da prima izbeglice. Hrvatska, sa samo 4,7 miliona stanovnika, bila je dom i za skoro milion izbeglica, i pretvarala se u dzinovski izbeglicki logor. Apelovao je na zapadne zemlje da pocnu da primaju vise ljudi. Dvanaest zemalja EZ-a, kojima je predsedavala Britanija, odrzale su jednodnevnu konferenciju u Zenevi, sa glavnim ciljem prikupljanja sredstava. Nemacka, u okviru cijih granica je zivelo 200.000 bivsih Jugoslovena, mnogi od njih kao izbeglice, zalagala se za sistem kvota, da svaka zemlja prihvati jedan dogovoreni broj izbeglica u skladu sa svojom velicinom i mogucnostima da ih smesti. Baronesa Coker, britanski ministar za prekomorski razvoj, prva se suprotstavila ovom predlogu i zadobila podrsku ostale desetorice. Izjavila je da izbeglice treba smestiti sto je moguce blize njihovim kucama, kako bi se njihov povratak mogao sto lakse obezbediti kada uminu borbe. Rekla je da ne istupa u interesu poreskih obveznika Britanije ili EZ-a vec u interesu samih izbeglica.

Ali pretpostaviti da ce izbeglice moci da se vrate svojim domovima kada prestanu borbe znacilo je ne razumeti sam smisao rata, koji je vodjen upravo sa namerom da se nikada ne vrate. U Zenevi baronesa Coker nije htela da se pozabavi tim pitanjem. Po njenim recima to je bilo pitanje za Londonsku konferenciju, koju je britanski ministar inostranih poslova Daglas Herd bio zakazao za sledeci mesec. U medjuvremenu, svet je bio suocen sa humanitarnom a ne politickom krizom, a ona je zahtevala humanitarni a ne politicki odgovor.

Medjunarodne agencije za pomoc nehotice su se nasle u poziciji saucesnika u etnickom ciscenju. U julu, nakon sto su dobili uveravanja od lokalnih vlasti bosanskih Srba da ti Muslimani odlaze dobrovoljno kako bi se pridruzili svojim porodicama na drugim mestima, trupe UNPROFOR-a i humanitarni radnici UNHCR-a ispratili su 7.000 izbeglica iz severozapadne Bosne preko zasticene zone UN pod srpskom kontrolom do hrvatskog grada Karlovca. Tek su po prispecu u Karlovac radnici UN shvatili sav uzas od kojeg su izbeglice bezale. Ne morajuci vise da cute iz prestravljenosti, izbeglice su otvoreno govorile o svom stradalnistvu. Bili su primorani, pricali su, da potpisu dokumenta kojima se odricu svojih kuca i imovine. Funkcioneri UN bili su veoma ogorceni. "Postajemo kolaboracionisti" rekao je jedan od njih. "To je ucena. Mozemo da biramo izmedju toga da postanemo posrednici u etnickom ciscenju ili da na desetine hiljada ljudi ostavimo da i dalje zive u kosmaru."

Do avgusta meseca, zahtevi vlasti bosanskih Srba postali su sve bezobzirniji. Gradonacelnici Bosanskog Novog, Sanskog Mosta, Bosanske Krupe i Bosanske Kostajnice, sacinili su spisak sa preko 20.000 imena Muslimana i Hrvata, odneli ga u Topusko u delu Hrvatske pod srpskom kontrolom i podneli ga Koordinatoru za civilna pitanja UN sa zahtevom da UN obezbedi autobuse da se lica sa spiska odvedu iz tog kraja. Te su ljude svakodnevno podsticali da se okupe na gradskim trgovima u ocekivanju prevoza UN. I sada tamo cekaju, rekla je srpska delegacija. Koordinator za civilne poslove ocajnicki je odmahivao glavom. "Licno poznajem te ljude. Svaki dan radim sa njima. Pokusao sam da im kazem da to sto cine predstavlja zlocin protiv covecanstva, ratni zlocin. Ali ne dopire im do mozga. Rade potpuno nekaznjeno."

Kada je Hrvatska zatvorila vrata izbeglicama, okolnosti su se jos vise pogorsale za ocajne Muslimane koji su i dalje bili u klopci u severnoj Bosni. Put spasa vodio je na jug u delove

srednje Bosne pod kontrolom vlade. Kolone begunaca pred etnickim ciscenjem zaputile bi se planinskim putevima. Oni sa vozilima uskoro bi ostali bez njih, opljackani od strane srpskih milicija na kontrolnim punktovima na putu. U svom marsu na jug noseci sa sobom ono nesto stvari sto su imali snage da ponesu, maltretirani su i zastrasivani. Na njih se pucalo i tuceni su. Neki su ubijeni. Cesto su danima pesacili dok ne bi dosli do teritorije pod kontrolom vlade, kod sela Turbe na liniji fronta, severno od Travnika. Tu su se pridruzivali mnostvu onih koji su otisli pre njih. Travnik, nekada uzoran bosanski grad, i nekadasnje sediste otomanskih Turaka, vladara Bosne, bio je dom svih triju nacionalnosti. U leto 1992. godine ovaj divni drevni grad pretvorio se u ogromno izbeglicko naselje, a njegovo tanano etnicko i socijalno tkivo rasapljeno je prilivom beskucnika kao i postepenim egzodusom lokalnih Srba i Hrvata.[2]

Tako je to bilo sto se tice zena, dece, i starih. Sto se tice muskaraca, bilo je jos gore. Nedeljama su provejavale glasine da Srbi imaju nekoliko masovnih logora u severnoj Bosni. Ali sredstva javnog informisanja su se uglavnom bavila opsadom i bombardovanjem Sarajeva. Onda je, 9 jula, Roj Gatmen, novinar njujorskih novina *Njuzdej*, uspostavio telefonsku vezu sa jednim muslimanskim liderom sa kojim se upoznao u Banja Luci prethodne godine. "Molim Vas, pokusajte da dodjete ovde", molio ga je taj covek. "Ima mnogo ubijanja. Prevoze Muslimane preko Banja Luke u stocnim vagonima. Sinoc je bilo dvadeset i pet stocnih vagona prepunih zena, starih ljudi i dece. Bili su jako uplaseni. Ruke su im virile kroz otvore. Nisu nam dozvolili da se priblizimo. Mozete li to da zamislite? Kao Jevreji koje salju u Ausvic. U ime covecnosti, molim vas, dodjite.[3]"

Srbi su neposredno ostvarenim vojnim napredovanjem uspeli da zaposednu kopneni koridor koji se protezao od istoka na zapad[4] i povezivao Banja Luku sa Srbijom. Gatmen je prvi novinar koji se posluzio novim prilazom. Prvi izvestaj poslao je 3. jula, a nizom svojih do tancina obradjenih intervjua prvi je ustalasao medjunarodno javno mnjenje u vezi sa prirodom rata u Bosni. *Njuzdej* je 19. jula objavio prvu Gatmenovu reportazu o logorima. Bilo mu je dozvoljeno da poseti Manjacu.

Pognutih glava sa rukama na ledjima, muslimanski zatvorenici postrojili su se ispred svojih srpskih tamnicara. Jedan po jedan sedali su na metalnu hoklicu a zatim kleknuli da im se obriju glave.

Data je naredba koja se se nije mogla cuti sa udaljenosti od 200 jardi pa se svaka grupa od dvadeset ljudi trcecim korakom vratila u supe u kojima su ziveli u gotovo potpunom mraku. Strazari na ulazu mlatarali su svojim gumenim pendrecima kao da merace buduce batinanje.

Gatmenu je uskracena saglasnost da udje u supe, ali je intervjuisao Muslimane koji su bili oslobodjeni u okviru programa razmene zarobljenika. Pricali su mu o batinanju kojem su bili nasumce izlozeni i o povremenim ubistvima koja su videli svojim ocima. Armija bosanskih Srba zvala je Manjacu logorom za ratne zarobljenike. Ali Gatmen je rekao da je ocito, makar samo i na osnovu svedocenja osam posebno odabranih zatvorenika koje su mu dozvolili da intervjuise pod budnim okom zatvorskih strazara, da mnogi od ljudi koji su tamo zatvoreni nisu bili borci. Neki od njih su izjavili da nikada nisu bili pod oruzjem; drugi su rekli da su imali puske ali i da

su ih prijavili i predali kada su srpske paravojne snage usle u njihovu opstinu i ultimativno zahtevale predaju.

Gatmenov izvestaj ustalasao je sredstva javnog informisanja, bas kada su se Karadzic i Koljevic nalazili u Londonu na razgovorima pod okriljem EZ-a (Britanija je bila predsedavajuca). U to vreme politika im je bila da se sto je vise moguce eksponiraju u stranoj stampi mada su kasnije promenili tu praksu na osnovu saveta svojih ljudi zaduzenih za javno mnjenje. Na konferenciji za stampu su ljutito demantovali postojanje koncentracionih logora. Postoje, priznali su, logori za ratne zarobljenike, sto je normalna praksa u svakom sukobu. U bar cetiri direktna intervjua na televiziji i radiju, Karadzic je, na tecnom engleskom, cikao svog sagovornika da licno dodje u Bosnu i da se sam uveri da ne postoje koncentracioni logori na srpskoj teritoriji. Pozvao je svakog novinara koji zeli pristup navodnim logorima da ih poseti. Zvucalo je to kao prazna prica. Ali ITN program Vesti i *Gardijan* bili su dovoljno mudri da ga uhvate za rec. Tako su pre svih obavestili svet o ovoj gorucoj temi. A Roj Gatmen je u medjuvremenu podigao ulog. Dana 2. avgusta *Njuzdej* je na prvoj strani objavio reportazu pod velikim naslovom sa slovima velicine 5 cm: BOSANSKI LOGORI SMRTI. Srbi su, prvi put, optuzeni ne samo za masovno zarobljavanje vec i za organizovano istrebljivanje:

Srpski osvajaci severne Bosne ustanovili su dva koncentraciona logora u kojima je preko hiljadu civila smaknuto ili umrlo od gladi a jos na hiljade ce biti zatoceno dok ne umru, kazu dva nedavno pustena zatvorenika koja je intervjuisao Njuzdeja.

Izgleda da su svedocenja ove dvojice prezivelih prvi prikazi ocevidaca onoga cega se medjunarodne organizacije za ljudska prava boje da bi mogao biti sistematski i masovan masakr.[5]

Gatmen je zatim opisao uslove u logoru Omarska. Navodeci svedocenje jednog sezdesettrogodisnjaka koga je nazvao samo "Meho", Gatmen je opisao kako je vise od hiljadu muslimanskih i hrvatskih zarobljenika drzano u metalnim kavezima bez ikakvih higijenskih uslova, mogucnosti kretanja i dovoljno hrane. U njemu se nalazila kompletna kulturna i politicka elita grada Prijedora, istocno od Banja Luke. Logor je bio smesten u nekadasnjem rudniku gvozdja. "Meho" je bio drzan tamo vise od nedelju dana "na utovarivacu gvozdene rude u metalnom kavezu velicine oko 700 kvadratnih stopa sa jos 300 ljudi". Kavezi su bili naslagani po cetiri u vis i razdvojeni resetkama. "Nije bilo klozeta i zatvorenici su morali da borave u sopstvenom izmetu koji se cedio kroz resetke." Medjunarodni komitet Crvenog krsta je dve nedelje pokusavao da poseti Omarsku ali su mu vlasti bosanskih Srba uskracivale pristup.

Cetiri dana kasnije, 6. avgusta, Peni Marsal iz ITN-a, napravila je verovatno najupecatljiviju novinarsku pricu celog ovog sukoba. Otisla je u Omarsku sa nekim kolegama Britancima medju kojima je bio i Ed Vulijami iz *Gardijana*, koji je napisao:

Ljudi su u razlicitim stepenima telesnog propadanja i jada; iz stapica debljine olovke, koliko su im ruke omrsale, strce im laktovi i rucni zglobovi kao kvrgavo kamenje... Tesko da se ista moze porediti sa prizorom zatvorenika koji ocajnicki zeli da prozbori i da kaze neku strasnu istinu koja je tako blizu a opet tako daleko, a ne usudjuje se. Njihovi pogledi peku, govore samo svojom

zastrasenom cutnjom, i ocima uzagrenim artikulisanjem golog, nerazblazenog, ocajnickog straha - bez nade.[6]

Ispostavilo se da su postojala cetiri velika zatvorenicka logora koji su postali po zlu cuveni u svetu. Trnopolje i Manjaca bili su tranzitni logori u kojima su logorasi ziveli u uzasnim uslovima i gde su ih strazari tukli kadgod bi im se prohtelo i sadisticki se izivljavali nad njima. U Omarskoj i Keratermu (bivsa fabrika keramike nadomak Prijedora), pak, ima dokaza da su zatvorenici razvrstavani po kategorijama na osnovu isledjivanja. Zastrasivani su da svedoce jedni protiv drugih. Nakon ovog procesa trijaze, bili bi svrstani u jednu od tri kategorije - A, B ili C. U kategoriju A ulazili su oni za koje je ocenjeno da su bili lideri muslimanske zajednice ili dobrovoljci neke od bosanskih milicija ili teritorijalne odbrane. Vecina takvih je ubijena. Kategorija B sastojala se od ljudi mobilisanih u teritorijalnu odbranu. Svi ostali bili su kategorija C. Njih su premestali u Trnopolje ili na neko drugo mesto gde bi ostajali dok se ne ukaze prilika da budu "razmenjeni" za Srbe koje su zarobile vladine snage, ili za Srbe koji su ziveli na teritoriji pod kontrolom vlade a koji su zeleli da predju na srpsku stranu.

Pored toga bilo je bezbroj manjih logora privremene prirode, kao onaj u Ripacu. Njihov ukupan broj se nikada nece saznati i pitanje je da li je rukovodstvo bosanskih Srba moglo znati gde se svi oni nalaze, a jos manje uopste proceniti broj ljudi zatocenih i ubijenih u svakom od njih.

Odbor za spoljnu politiku Senata SAD dobio je 18. avgusta, izvestaj svojih sluzbi koji je ukazivao na to da su vlade zapadnih zemalja i Ujedinjene nacije raspolagale detaljnim informacijama daleko pre ekskluzivne reportaze Marsalove i Vulijamija. Osnovni nalaz izvestaja bio je da je kampanja etnickog ciscenja manje-vise postigla svoje ciljeve - sada je postojalo podrucje naseljeno iskljucivo Srbima, na teritoriji koja se granici sa Srbijom, koje je pokrivalo 70 % teritorije Bosne i Hercegovine. Ovo je bilo praceno masovnim zverstvima ukljucujuci "ubijanje nasumce i selektivno ... i organizovane masakre. Verujemo da danak u krvi u vezi sa nasilnim premestanjem muslimanskog seoskog stanovnistva daleko prevazilazi broj ubijenih prilikom bombardovanja gradova". U logorima, organizovano ubijanje bilo je "rekreativno i sadisticko". Najcrnje od svega, u izvestaju se zakljucuje da:

Ujedinjene nacije nisu blagovremeno reagovale na rane izvestaje sa terena o zverstvima u zatvorenickim logorima. I Stejt Department raspolagao je ranim izvestajima o ubijanjima u vezi sa prisilnim premestanjem stanovnistva ali nije nista preduzeo. To sto nisu preduzeli nista izraz je sistematskih manjkavosti nacina sa kojim se medjunarodna zajednica i Sjedinjene Drzave suocavaju sa ugrozavanjem ljudskih prava. Da se svetska zajednica ranije pozabavila zverstvima u Bosni i Hercegovini, mnogi zivoti mogli su biti spaseni.

Kada je medjunarodna zajednica saznala koliki je obim i kakva je priroda izbeglicke krize? Jos maja 1992, jedna agencija bosanske vlade koja se zove "Spasite covecanstvo" prikupljala je svedocanstva ocevidaca koji su izbegli sa ociscenih podrucja. Zlatko Hurtic, advokat iz Sarajeva, poceo je odmah da prikuplja dokaze. Vec u junu je delio izvestaje sa izjavama ocevidaca novinarima, agencijama za pomoc, diplomatima, svakome ko je hteo da ga saslusa. Muhamed Sacirbej, bosanski ambasador pri Ujedinjenim nacijama, tvrdio je da je licno ispricao Butrosu Butros-Galiju o logorima jos polovinom maja.

Krajem aprila poceli smo da dostavljamo informacije UN-u, ukljucujuci Butros Butros-Galiju, o tome da postoje koncentracioni logori. Negde 15 maja odrzan je sastanak sa Generalnim sekretarom. U pocetku smo bili zabrinuti sto to cinimo jer smo mislili da ce reagovati tako sto ce reci da sejemo paniku. Imali smo samo izvestaje ocevidaca. A mi sami nismo znali koliko su strasni ti logori. Ali Butros Butros-Gali i ostali nisu nas tada ozbiljno shvatili. Jula meseca dostavili smo precizniji spisak lokacija logora.

UNHCR (Visoki komesarijat UN za izbeglice) prosledio je 3. jula, izvestaj ICRC-u (Medjunarodni komitet crvenog krsta), UNPROFOR-u i posmatrackim misijama EZ-a, o nedelima u cetiri logora. Dana 27. jula prosledjen je jos jedan izvestaj, konkretno o Omarskoj. Dzordz Keni, funkcioner Stejt Departmenta koji je demonstrativno podneo ostavku zbog americke politike u Bosni, kasnije je optuzio SAD za zataskavanje. Izjavio je da se tadasnja politika Stejt Departmenta svodila na "hajde da se pravimo da se ovo ne dogadja".

Ovo pitanje je vazno jer otkriva jednu tipicnu karakteristiku formulisanja spoljnih politika glavnih zapadnih sila u odnosu na Bosnu: a to je da je ona u biti bila pokretana televizijskim izvestajima. Upozorenja o logorima koja su davali Zlatko Hurtic, predsednik Izetbegovic, Muhamed Sacirbej, UNHCR i Roj Gatmen, bez obzira na to koliko su njihovi dokazi bili uverljivi, nisu imala ni delic onog uticaja koje su imale zastrasujuce televizijske slike.

Karadzic se, pod medjunarodnim pritiskom, saglasio da naredi evakuaciju zatvorenika, pod nadzorom ICRC-a, pod uslovom da se zatvorenici uklone iz borbene zone. Takav dogovor isao mu je na ruku: u ocima javnosti je napravio znacajan ustupak a sebe je na medjunarodnoj sceni mogao da predstavi kao coveka koji se jako trudi da obuzda najgore ispade svojih ekstremnijih namesnika; istovremeno bi ostvario svoj glavni ratni cilj uklanjanja Muslimana sa teritorije zacrtane za njegovu novu srpsku drzavu.

Krajem aprila 1992, bilo je 286.000 izbeglica iz Bosne. Vecina njih su otisli u Hrvatsku. Do pocetka juna ovaj broj je narastao na tri cetvrtine miliona; do sredine jula na milion i sto hiljada. Do kraja godine, oko dva miliona Bosanaca - skoro olovina stanovnistva - ostalo je bez svojih domova.[7]

Pre rata, kruzila je izreka u Bosni - "zbogom Bosno, odoh ja u Sarajevo", koja je odslikavala izdvojenost glavnog grada od njegovog ruralnog zaledja. Sarajevo je sa svih strana okruzeno brdima, i postoji nesto u prirodi samog grada sto je okrenuto samo sebi, samodovoljno i rafiniranije od njegove okoline. Osecanje posebnosti glavnog grada u odnosu na ostali deo republike, sada je imalo negativan efekat; jer, tokom letnjih meseci 1992 godine, kada se odigravalo sve ovo sto je opisano u ovom poglavlju, svetska sredstva javnog informisanja su se skoro iskljucivo usredsredila na opsadu i bombardovanje grada, iako su se na drugim mestima vodile mnogo odsudnije bitke i odvijali pohodi. Delimicno je to bio problem pristupa, a delimicno informisanosti. Ali to je srpskim liderima jako odgovaralo. Nikola Koljevic je jednom priznao grupi novinara da je usredsredjivanje medjunarodne paznje na glavni grad "omogucilo nama da obavimo sta smo naumili u severnoj Bosni".

Lord Karington je 23. aprila otisao u Sarajevo i sastao se sa predsednikom Izetbegovicem. Tamo ga je sa situacijom upoznao komandant UN, general Mekenzi, koji po sopstvenom priznanju i bez svoje krivice, nije prakticno nista znao o tome sta se desava izvan glavnog grada. Video je samo relativni mikrokosmos stalnog krsenja sporazuma o prekidu vatre. Postao je ogorcen na obe strane, a vremenom ce, iako tada jos ne, poceti da smatra srpsku stranu mnogo fleksibilnijom u pristupu.[8] Tada je dao sledeci savet:

Rekao sam Karingtonu da mi (komandanti UNPROFOR-a) smatramo da je cilj bosanskog Predsednistva da natera medjunarodnu zajednicu da vojno intervenise i da stoga nije raspolozeno da postuje prekid vatre. Preporucili smo da Karington obavesti predsednika da nece isposlovati vojnu intervenciju i da prema tome treba da pregovara o resenju sa dr Karadzicem i bosanskim Srbima.

Karington nije okolisio sa Izetbegovicem. Predsednik, sateran u cosak, seca se sta mu je rekao mirovni izaslanik:

Karington mi je savetovao da pocnem da pregovaram radi iznalazenja resenja dok su nas njihove snage napadale. Rekao sam mu da je to nemoguce. Njihov zahtev, njihov cilj bio je da uniste Bosnu kao zemlju. Pitao me je: "Sta cete uciniti?" Rekao sam mu da cemo se braniti. Karington nije odmah odgovorio. Pogledao me je u oci i rekao: "Na osnovu cega mislite da mozete da im se suprotstavite? Znate li vi o cemu govorite, gospodine Izetbegovicu? Znate li protiv cega se borite? Znate li koje naoruzanje oni imaju? Ja sam mu rekao da nemamo izbora vec da im se suprotstavimo ili da kapituliramo. Ako kapituliramo, bicemo ili zarobljeni ili ubijeni. Nemamo izbora, nemamo alternative. On mi je rekao: "Vi, gospodine Izetbegovicu, niste svesni s kim imate posla".

Mekenzijev osnovni zakljucak je bio ispravan. Izetbegoviceva strategija je bila da pokusa da izazove medjunarodnu vojnu intervenciju. On se slagao da su logicne posledice srpskih i hrvatskih teritorijalnih ambicija bile da se Bosna izbrise sa mape i da se dva miliona Muslimana u republici opredele da li su Srbi ili Hrvati islamske vere, i, samim tim, gradjani drugog reda u zemlji definisanoj etnickim identitetom. Do kraja leta, Izetbegovic je poceo da se zalaze za medjunarodnu politiku koja je postala poznata kao "ukidanje i napad" - ukidanje embarga na isporuku naoruzanja njegovoj zemlji i koriscenje vazdusne sile NATO-a kako bi se prevazisla ogromna vatrena premoc Srba i utvrdjeni polozaji srpskih snaga kao njen rezultat.

Nijedna od velikih sila nije to smatrala uputnim. Zapadni lideri su izvrdavali govoreci o vekovnoj medjunacionalnoj mrznji, balkanskom divljastvu i "zaracenim klikama". U pogledu povreda prekida vatre "sve strane su krive". To je bilo tacno. Ali daleko od toga da je stvar bila u tome. U tom kontekstu bi prekid vatre oko Sarajeva mogao samo da bude od pomoci Karadzicevim snagama u sprovodjenju plana koji je opisan u ovom poglavlju, jer bi to verovatnije uklonilo pricu o Bosni sa televizijskih ekrana zapadnog sveta.

Vlade glavnih zapadnih zemalja bile su saglasne da je potrebno organizovati opseznu humanitarnu akciju kako bi se ublazile patnje ojadjenih. Vec pocetkom avgusta bilo je jasno da ce veliki broj ljudi poceti da umire od gladi ako se Sarajevu uskoro ne pomogne. Iako je u gradu

bilo hrane, njenu nabavku i prodaju strogo su kontrolisali crnoberzijanci medjusobno organizovani u bandu kako bi odrzali visoke cene. Dana 8. juna, Savet bezbednosti UN odobrio je plan za preuzimanje kontrole nad sarajevskim aerodromom i otpocinjanje operacije dotura humanitarne pomoci vazdusnim mostom. Na sopstveni zahtev - i svoje veliko odusevljenje - general Mekenzi je razresen duznosti nacelnika staba UNPROFORa (Hrvatska) i postavljen za komandanta sektora Sarajevo, sa zadatkom da preuzme kontrolu nad aerodromom od bosanskih Srba.

U to vreme rukovodstvo bosanskih Srba se zustro usprotivilo. Mnogi su poginuli braneci aerodrom. To je bila suverena srpska teritorija, isticali su. Ostaviti je nebranjenom osim od strane jednog bataljona "plavih slemova" znacilo je dozvoliti mogucnost da je "Muslimani" osvoje. Nikako nisu mogli da se saglase s tim. U stvari, privatno je i Karadzicu i Koljevicu bilo stalo da se postigne sporazum o aerodromu, i bili su mnogo kooperativniji u pregovorima da se do njega dodje nego sto je to ispala bosanska vlada. Prema Mekenziju, ideja o predaji aerodroma potekla je od samog Karadzica. "Saznao sam da je dr Karadzic predlozio Njujorku da Srbi otvore aerodrom i da UN preuzme ceo grad a da ga jedna ‘zelena linija’ preseca po sredini.[9]" Ali Karadzicu nije bilo nista manje stalo od drugih da spreci izgladnjivanje Sarajeva: to bi samo pojacalo zahteve istaknutih zapadnih lidera - ukljucujuci Margaret Tacer i Boba Dola - za vojnu intervenciju. Da li bi svet zaista stajao po strani i mirno gledao kako jedan evropski glavni grad umire od gladi? Karadzic je zadovoljno planirao da evakuise aerodrom, sto bi predstavio kao veliki ustupak i prevalio teret "odgovornog ponasanja" na bosansku vladu.

Uvece 27. juna, nakon sto su njegovi pokusaji da otvori aerodrom zapeli zbog toga sto je svaki novi sporazum o prekidu vatre trajao najvise nekoliko sati, Mekenzi je primio vrlo neobican telefonski poziv. Predsednik Francuske, Fransoa Miteran, nalazio se na putu za Sarajevo, trebalo je da sleti na sarajevski aerodrom te veceri, i trazio je pratnju UN da ga uvede u grad.

To je bilo suludo. Sletna staza jednog aerodroma je sama po sebi najizlozeniji moguci teren. Nedeljama nista nije sletelo u Sarajevo. Nije bilo osvetljenja piste; kontrolni toranj nije radio. Pista je bila pokrivena rasprskanim srapnelom - i, ako ni jedna od strana ne bi oborila avion u uverenju da dolazi da doturi sredstva neprijatelju - gume bi mu se sigurno rasprsle prilikom sletanja. Put do aerodroma bio je najopasniji put na svetu. Voziti se njime usred bela dana znacilo je izloziti se smrtnoj opasnosti; nocu bi to bilo ravno samoubistvu. Mekenzi je savetovao da predsednikov avion sleti na nekom drugom mestu, da tamo prenoce, i da dodju sledeceg dana. Tako su i uradili.

Dvadeset osmi jun je Vidovdan - datum poraza Srba od Turaka na Kosovu 1389. godine. Godine 1914, austrijski nadvojvoda Franc Ferdinand dosao je u Sarajevo bas na taj dan namerno prkoseci bosanskim Srbima koji su hteli da izvuku Bosnu iz Habzburske monarhije i da je ujedine sa Srbima u Srbiji. Istorijske asocijacije bile su snazne.

Miteran je nameravao da poseti samo sefa drzave. Mekenzi je bio zaprepascen. "Nikada ne bih pomislio da bi predsednik Francuske posetio Sarajevo i razgovarao samo sa jednom od strana u sukobu". Mekenzi je Miterana uverio u znacaj toga da se sastane i sa srpskim liderima. "Mogao sam da zamislim reakciju Srba kada bi se Miteran sastao samo sa Izetbegovicem", zapisao je u

svom dnevniku. "Iskalili bi svoj bes na jedinom stalnom medjunarodnom posredniku prisutnom u Sarajevu - meni."

Miteran je pristao da se rukuje sa Karadzicem na aerodromu pre odlaska. Mekenzi je obavestio Pale. Karadzic i Koljevic pojavili su se zajedno u zakazano vreme i prakticno zaskocili francuskog predsednika na pisti. Rukovali su se i razmenili nekoliko reci. Kao i obicno, Miteranov izraz je ostao nepromenjen. U ocima mu nije bilo ni tracka prepoznavanja ili zainteresovanosti. Odavao je utisak da jedva da i zna ko su oni. Onda su, kao sto je Mekenzi i predvideo, odjeknuli pucnji. Jedan tenk na istocnom kraju piste osuo je paljbu na vec razruseno naselje Dobrinju pod kontrolom bosanske vlade. Odjednom su se pojavila tri srpska vojnika, lakse ranjena u noge. Mekenzi, izvan sebe od besa, odbacio je celu stvar kao predstavu. Neko je doneo jedan prevelik pancir prsluk i nabacio ga na sicusno Miteranovo telo. Ovaj nije ni trepnuo ali prvi put tog dana su mu se na licu videle godine. Jedva je cekao da krene. Nije bio impresioniran svojim zbrzanim susretom sa Karadzicem, i, dok su topovi gruvali, stoicki je stajao zaklonjen pod zgradom terminala. Sve je prestalo nakon nekoliko minuta. Ukrcao se u avion i odleteo.

Njegova misija bila je uspesna utoliko sto se cinilo da je svetu pokazao da nije potrebna vojna intervencija da se u bosanski haos unese zdrav razum i napredak. Jedan odvazan i herojski gest kakav je Miteran samoreklamerski napravio cinio se dovoljnim za to.

On je dao onaj impuls koji je Mekenziju bio potreban. Sledeceg dana, kao sto su i obecali, Srbi su postrojili svoje tenkove i oklopne transportere na pisti i napustili aerodrom. Mekenzi je podigao zastavu UN. U roku od nekoliko dana stigao je jedan kanadski bataljon, prerasporedjen sa duznosti cuvanja mira u Hrvatskoj, i poceo da obezbedjuje aerodrom. Uspostavljen je vazdusni most i uskoro se njime prevozilo vise od 150 tona hrane i sanitetskog materijala dnevno. Medjunarodna zajednica je kolektivno odahnula sa olaksanjem. Cinilo se da medjunarodno javno mnjenje smatra da je kriza u Sarajevu prosla.

Otvaranje sarajevskog aerodroma odslikava jos jednu sustinsku karakteristiku reakcije Zapada na rat u Bosni. Skoro od samog pocetka, prema njemu su se odnosili kao prema humanitarnoj krizi. Zapadne vlade reagovale su na rat kao da je poplava ili zemljotres, zdusno se pozabavivisi simptomima konflikta, bez ikakvog stvarnog napora da se uhvate u kostac sa njegovim uzrocima. Miteranova poseta i njegov komicni susret sa zahvalnim i umilnim Radovanom Karadzicem, predstavljala je opredeljujuci momenat.

Te noci, 28. juna, preko 200 Muslimana je saterano u majusnu prostoriju u zatvorenickom logoru Keraterm kod Prijedora, severozapadno od Sarajeva. Satima su ih tukli. Ostali zatvorenici slusali su njihove jauke do kasno u noc. Onda su pucali u njih iz mitraljeza. Sledeceg jutra, ranjeni su lezali medju mrtvima. Ostali zatvorenici morali su da iznose njihova tela. Po njihovoj proceni, ubijeno ih je najmanje 150. Prosli su meseci pre nego sto je svet za to saznao. A tada je vec bilo kasno.

Do kraja tog odsudnog leta, srpske snage su stavile pod svoju kontrolu oko dve trecine teritorije republike, i skoro sve sto su hteli. Najzesce bitke vodjene su na severu, za vitalni koridor istok-

zapad koji povezuje Banja Luku (i time teritoriju u zapadnoj Bosni i Hrvatskoj u srpskim rukama) sa samom Srbijom. Koridor prolazi kroz podrucje Posavine koja je pretezno hrvatska. Dva puta su se hrvatske snage probile na jug, duboko u teritoriju koja je Srbima bila potrebna. Ali koridor je bio strateska potreba. Bez koridora nije mogla postojati povezana, nerazdvojena srpska teritorijalna jedinica. "Koridor je vazduh koji udisemo. On predstavlja zivot nas kao naroda" govorili su banjalucki Srbi. U borbu za koridor su rasporedili svoje najbolje jedinice. U stvari, Srbi su ucvrstili kontrolu nad koridorom tek posle tajnih razgovora sa Hrvatima. Ali je on ostao osetljiva tacka. Kod Brckog je bio samo pet kilometara sirok. On je Ahilova peta srpske drzave.

Drugo glavno podrucje sukoba bilo je na jugozapadu, u Mostaru. Rana Karadziceva ambicija bila je da povuce granicu svoje drzave duz reke Neretve i dalje prema obali. Najambiciozniji velikosrpski nacionalisti zagovarali su da u okviru ovog plana cak i Dubrovnik treba da bude deo buduce srpske drzave. Ovaj plan podelio bi Mostar duz reke: istocni Mostar bio bi u Republici Srpskoj. Ali se u maju JNA povukla iz istocnog zaledja Mostara i 17. juna hrvatske snage oterale su Srbe sa istocne obale i iz Mostara uopste.

Ipak, ostala su cetiri podrucja od vitalnog znacaja u kojima prvi srpski nasrtaj nije bio uspesan, usled neocekivano efikasnog otpora lokalnih snaga bosanske teritorijalne odbrane u pocetku borbi. U istocnoj Bosni, vecinsko muslimansko stanovnistvo je zadrzalo kontrolu nad Srebrenicom, Zepom i Gorazdom. Oni su postali ostrva neprijateljske teritorije duboko unutar zemlje koju su Srbi smatrali svojom. Sa dolaskom zime, koja je zamrznula linije fronta, postalo je jasno da ce ove tri "enklave", kako su nazvane, biti srpski vojni prioritet za prolecnu ofanzivu. One su morale da budu neutralisane kao vojna pretnja i konacno ociscene kao nepozeljne etnicke mrlje u inace cistom srpskom krajoliku. Cetvrto podrucje bio je nedovrseni posao oko samog Sarajeva. Karadzic je i dalje bio odlucan da podeli grad, po mogucstvu pregovorima, a ako treba i silom. Ali to je moglo da ceka do kraja.

Izetbegovic se sada nasao u krajnjoj dilemi. Jedina alternativa porazu od strane Srba bila je "oslobadjanje" od strane Hrvata. Vec je duboko podozrevao svog "saveznika" u Zagrebu - sa puno razloga.

Biljeske:

1 Zabrana javnog okupljanja je poslednji put bila zavedena protiv Albanaca na Kosovu 1989.

2 Za veran prikaz strahota i ocaja koji su pratili ove duge marseve u izgnanstvo, videti Ed Vulijami *Seasons in Hell* (Doba pakla), *Simon* & *Schuster*, London, 1994.

3 Gutmen, Roj, *Witness to genocide* (Svedok genocida), *Shaftesbury: Element Books Ltd*, 1993.

4 Borbe za kontrolu nad ovim koridorom dovele su do nekih od najzescih bitaka u ovom ratu, uzele na hiljade zivota, i cesto dominirale radom mirovnih pregovora u Zenevi.

5 *Njuzdej*, 2. avgust, 1992.

6 Vulijami, *Seasons in Hell*, 1994.

7 Podatke dao UNHCR, Zeneva.

8 Videti Mekenzijeve memoare *Peacekeeper* (Cuvar mira), *Douglas McIntyre*, Vankuver, 1993, u kojima opisuje svoje sve vece razocaranje bosanskom vladom, i, narocito, svoju netrpeljivost prema Ejupu Ganicu.

9 *Peacekeeper*, str.211.

"MI SMO POBEDNICI": LONDONSKA KONFERENCIJA, MAJ - DECEMBAR 1992. / (prev. K. Nikcevic)

Londonska konferencija, ciji su domacini bili britanska vlada i UN, predstavljala je najambiciozniji medjunarodni sastanak na vrhu o Bosni. Vise od trideset zemalja i organizacija sastalo se zahtevajuci ponistavanje posledica etnickog ciscenja i povracaj teritorija zauzetih silom. Kako je odrzana odmah nakon otkrivanja zatvorenickih logora u Bosni, govornik za govornikom osudjivao je srpsku agresiju. U iluziji da ce medjunarodna zajednica preduzeti mere da spase Bosnu, ucesnici su mogli sebi da dozvole da istupaju sa moralnih visina. Zapadne sile su pozdravile konferenciju kao prekretnicu. Uspostavljen je okvir za resavanje jugoslovenske krize. Doslo je do preokreta ratnih prilika i obnove poverenja u sposobnost Zapada da usmerava situaciju. Uprkos ovoj novoj manifestaciji odlucnosti medjunarodne zajednice, srpski lideri su smatrali da su i oni odneli pobedu u Londonu.

Beogradski lideri su znali unapred da ce na njih biti osuta kriticka paljba. Predsedniku nove Jugoslavije Dobrici Cosicu, knjizevniku nacionalisti, koji je preuzeo duznost cetiri meseca ranije, jedan britanski ministar je svojevremeno rekao da ce Milosevic biti pozvan na odgovornost.

Ali Milosevic je bio dobro raspolozen u avionu na putu za London. Obrativsi se svom ministru informacija, upitao ga je: "Znas li zasto putujemo za London? Zato sto smo mi pobedili." Ministar je bio zbunjen. "Ali, pod sankcijama smo, benzin je na bonove. Privreda je u haosu."

"Zaboravi na redove, mi smo pobednici," rekao mu je Milosevic, okrenuvsi se da nastavi razgovor sa predsednikom Crne Gore Momirom Bulatovicem.

Kada je stigao u London, Milosevic je izgledao zainteresovaniji da se politicki razracuna sa novopostavljenim jugoslovenskim premijerom Milanom Panicem, nego za samu konferenciju. Svadjali su se i javno i po kuloarima. Milosevic je cak pripretio da ce da ga odalami. A Milosevic je bio taj koji je licno odabrao za funkcije i Panica, kalifornijskog milionera rodom iz Beograda, i Cosica, koji je vazio za "duhovnog oca" Srba. Planirao je da pusti ovaj nepodesan par da kormilari dok on saceka da prodje oluja. Ranije te godine, obratio se Cosicu, koji je imao veliki uticaj u nezvanicnim krugovima, i zamolio ga da stane na celo nepriznate jugoslovenske drzave, koja se sastojala od Srbije i Crne Gore, i koja je formalno (i na brzinu) bila rekonstituisana 27. aprila 1992. "Zajednicki mozemo spasiti zemlju" rekao mu je Milosevic. Bila je to ponuda koju Cosic nije mogao da odbije. Juna meseca, ovaj pisac se dovezao u krntiji od taksija na sopstveno proglasenje za predsednika. Zudeci da premosti podele izmedju Srba i sebi obezbedi mesto u srpskoj istoriji, vremesni Cosic hteo je da se prikaze kao da je iznad politickih borbi. Nije se usudio da se direktno suprotstavi Milosevicu.

Srbiji i Crnoj Gori pretila je sve veca izolacija. Tridesetog maja, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, zgrozen srpskim zverstvima u Bosni, zaveo je drakonske ekonomske i politicke sankcije protiv Beograda. Nakon zavodjenja sankcija, na Milosevica je vrsen snazan pritisak da d<131> ostavku. Po prvi put su se institucije u Srbiji - Pravoslavna crkva, Univerzitet, i cak fabrike, okrenule protiv njega.

Milan Panic je izabran da izbavi ono sto je ostalo od Jugoslavije iz balkanske pustosi. On je bio taj koji ce preko svojih politickih veza u Vasingtonu pomoci da Jugoslavija izadje iz karantina. Ali ako je Milosevic mislio da ce taj politicki novajlija tek tako izvrsavati naredjenja, prevario se. Okruzen sopstvenom ekipom americkih savetnika, Panic je pokusao da upravlja Jugoslavijom onako kako je upravljao svojom fabrikom lekova u Kaliforniji. U jednom momentu Milosevic je cak i pristao da razmotri Panicev bizaran predlog da on (Milosevic) prihvati neki posao u SAD i da se potpuno povuce iz politickog zivota. Interesantno je to da je Milosevic uopste pomisljao na novi zivot u SAD. Ali ubrzo je promenio misljenje, te je zavada koja se krckala izmedju prposnog milionera i arogantnog politicara konacno izbila u javnosti tokom Londonske konferencije.

Sa neizbeznom casom koka-kole u ruci, Panic je bio dasak svezine u ostroj suprotnosti krutim autoritativnim politicarima Srbije. Njegov kabinet bio je cudna mesavina. Pod pritiskom, Panic je uzeo nekoliko Milosevicevih ljudi, ali ne dovoljno da zadovolji srpskog predsednika. Takodje je ukljucio i nekoliko ljudi koje je postavio Cosic, kao i nekoliko nezavisnih i zaista sposobnih ministara, za osetljive resore kao sto su pravosudje i prava manjina.

Panic se prihvatio posla premijera iz svog nepokolebljivog uverenja da je u stanju da obavi monumentalan zadatak okoncanja rata. Impresionirao je strane velikodostojnike svojom porukom o koegzistenciji balkanskih naroda - ali je, u stvari, pokazivao maglovito poznavanje prilika na terenu u Bosni. 13. jula, u svom stanu u Beogradu, obavesten je da srpski napad na Gorazde i dalje traje uprkos njegovim drugacijim obecanjima. Naredio je svojim pomocnicima

da telefoniraju u Gorazde, nemajuci pojma da je ono vec tri meseca pod opsadom Srba i sasvim odseceno od spoljnog sveta. Posto je uspostavio vezu sa gradom preko vojnog voki- tokija, Panic se predstavio. Upitao je jednog tamosnjeg srpskog komandanta da li mu treba ikakva pomoc. "Samo u ljudstvu" odgovorio mu je glas kroz pucketanje. Panicu izgleda nije bilo jasno da Jugoslavija jos uvek pomaze bosanske Srbe u ljudstvu i vojnoj opremi.

Otvarajuci Konferenciju, britanski premijer Dzon Mejdzor predstavio je sumornu sliku sudbine Srbije, koja je vec bila pod sankcijama UN. Ukoliko Srbi ne zaustave svoju ofanzivu, osudice sami sebe na potpunu izolaciju.

Ako ne bude saradnje, pritisak ce neumitno rasti. Osuda, izolacija. Strane koje budu stajale na putu sporazumu mogu da ocekuju jos ostrije sankcije, jos rigoroznije kontrolisane... Nece biti trgovine. Nece biti pomoci. Nece biti medjunarodnog priznanja, niti uloge. Privredna, kulturna, politicka i diplomatska izolacija.

Na Konferenciji, Panic je ostavio snazan utisak - klovnovski, hirovit, ali coveka posvecenog okoncanju rata. U jednom momentu Milosevic je zatrazio rec. Panic je nazvrljao nesto na parcetu hartije i podigao ga ispred srpskog predsednika. Na njemu je pisalo "zavezi" na engleskom. Panic je zatim pokazao papir vrsiocu duznosti drzavnog sekretara Lorensu Iglbergeru, bivsem ambasadoru u Jugoslaviji i nekadasnjem prijatelju Slobodana Milosevica. Panic je otisao i korak dalje. Na svom engleskom sa veoma losim izgovorom - a ni srpskohrvatski mu nije bas isao - rekao je ucesnicima Konferencije da Milosevic nije ovlascen da govori.

Drugog dana, EZ je - na insistiranje Holandjana - podnela nacrt rezolucije koja je ostro osudjivala Srbe. Srbi su videli nacrt i zapretili da ce napustiti Konferenciju. Britanci su bili zabrinuti da ce, ako dokument ne bude predlozen, otici Bosanci i Holandjani. Ako se predlozi, onda ce otici Srbi. Ruski ministar inostranih poslova, Andrej Kozirev i njegov zamenik, Vitalij Curkin, koji je postao miljenik sredstava javnog informisanja zbog svog savrsenog engleskog jezika i opustenog nastupa, pokusali su da smire Srbe i da ih zadrze na Konferenciji. Srbi su se povukli u svoje zasebne prostorije u Centru Kraljica Elizabeta II.

Doslo je do ljute prepirke. Milosevic je insistirao da se ide. Panic je hteo da ostane. Konacno, Milosevic se saglasio da delegacija ostane, ali samo ako Panic obeca da ce zacepiti gubicu. Panic se isprsio: "Mozda bi bilo najbolje da se neki od nas vrate na Konferenciju a neki ne", rekao je. Zaneti prepirkom, nisu ni primetili da je Kozirev usao u sobu da predlozi kompromis: Mejdzor ce naglas procitati dokument ali ce se Konferencija zavrsiti ne izjasnjavajuci se o njemu. Srbi su preko volje pristali.

Mejdzor je pohvalio Konferenciju kao uspesnu jer je dala sveobuhvatni okvir prvi put od kako je sukob izbio. "Sada znamo sta treba da se ucini", rekao je, "kako to treba uciniti i ko to treba da ucini". Ucesnici su se dogovorili da poostre sankcije protiv Beograda i da postave posmatrace duz medjunarodnih granica Srbije, ukljucujuci reku Dunav, iako ne i na granicu Srbije sa Bosnom koju su sa obe strane kontrolisali Srbi.

Lorens Iglberger izjavio je da su obezbedili saglasnost vodje bosanskih Srba, Radovana Karadzica, da se UN omoguci nadzor nad svim teskim orudjem oko gradova Sarajeva, Bihaca, Gorazda i Jajca u roku od nedelju dana. Bosanski Srbi su se takodje saglasili da se povuku sa "znatnog" - ali jos uvek nedefinisanog - dela teritorije pod njihovom kontrolom.

Generalni sekretar UN, Butros Butros-Gali najavio je planove za rasporedjivanje vise hiljada dodatnih cuvara mira da stite konvoje pomoci za bosanske civile. Dolazila je prva ratna zima i predvidjalo se da ce opstanak vise od 1.300.000 ljudi zavisiti od obezbedjivanja hrane, odece i sklonista spolja. Lideri su se dogovorili da bi Savet bezbednosti UN mogao da oformi snage za odrzavanje mira koje bi odrzavale prekid vatre i kontrolisale kretanja vojske. Na osnovu rezolucije 776 Saveta bezbednosti od 14. septembra, cuvari mira su upuceni u Bosnu. Francuska, kao zemlja koja je poslala najvise vojnika, preuzela je komandu nad UNPROFOR-om II, kako su te snage nazvane, a Britaniji, kao drugoj po broju vojnika, pripalo je mesto nacelnika staba. Ucesnici su se takodje obavezali da ce se zalagati za zabranu vojnih letova. Meseca oktobra, UN su proglasile vazdusni prostor Bosne "zonom zabranjenog leta".

Zaracene strane su se slozile da resenje mora da ukljucuje priznavanje Bosne i Hercegovine od strane svih bivsih jugoslovenskih republika i postovanje integriteta sadasnjih granica osim ako se ne izmene na osnovu uzajamnog dogovora. Deklaracija je takodje zahtevala od strana da :

- *zatvore "gnusne" zatvorenicke logore i odmah obezbede medjunarodnoj zajednici pristup logorima;*

- *odbace kao nehumano i nezakonito proterivanje civilnog stanovnistva iz njihovih domova u cilju izmene etnicke prirode bilo kojeg podrucja, i obezbede nadoknadu i pravo na povratak;*

- *uspostave okvir za mirovne pregovore u Zenevi, ukljucujuci stvaranje radnih grupa (kao sto su sukcesija bivse Jugoslavije) i ispitaju predlog o sudu za ratne zlocine.*

- *postuju sve medjunarodne ugovore i sporazume;*

- *obnove trgovinske i druge veze sa susednim zemljama;*

- *upute posmatrace za ljudska prava na Kosovo, juznu pokrajinu Srbije naseljenu pretezno Albancima, Vojvodinu, severnu pokrajinu cija etnicka sarolikost obuhvata i 346.000 Madjara, i Sandzak, oblast koja zahvata Srbiju i Crnu Goru i ima veliki broj Muslimana.*

Milosevic je uporno odbijao upucivanje medjunarodnih posrednika da prate stanje ljudskih prava Albanaca na Kosovu, rekavsi da to predstavlja mesanje u unutrasnje stvari Srbije. Panic je podrzao slanje posmatraca Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji na Kosovo. Godinu dana kasnije Milosevic ih je izbacio.

U svojoj zavrsnoj Deklaraciji ucesnici Konferencije pozvali su zaracene strane da poloze oruzje ili da se izloze riziku trajne izolacije.

Ukoliko... Srbija i Crna Gora zaista nameravaju da ispune ove obaveze na delu kao i na recima one ce ponovo steci uvazenu poziciju u medjunarodnoj zajednici....

Ako se ne budu pridrzavale, pozvace se Savet bezbednosti da primeni stroge sankcije koje ce voditi njihovoj totalnoj medjunarodnoj izolaciji.

Tekst je bio ostar. Svetske sile su pretile da potpuno izoluju Srbiju od spoljnog sveta. Medjutim, za predsednika Srbije, ishod je bio bolji nego sto je ocekivao. Deklaracija nije pominjala upotrebu sile za kaznjavanje zaracenih strana. To je bio znacajan propust i pobeda za Srbiju. Ljute reci same po sebi nisu kaznjavale Srbe.

Na Londonskoj konferenciji, bosanski Srbi - a narocito njihov vodja, Radovan Karadzic - izmileli su ispod skuta svog pokrovitelja iz Beograda. Ovo je ocito islo Milosevicu u prilog. Do tada je sam bio izlozen ostrici gneva medjunarodne zajednice. Kako je Karadzic voljno uzivao u paznji sredstava javnog informisanja, teret odgovornosti se pomerio, skoro neprimetno, na njegova siroka pleca. Milosevicev blizak saveznik Dusan Mitevic, seca se:

Cinicno posmatrano, Londonska konferencija je prakticno potvrdila sve efekte rata. Do tada su Srbija i Jugoslavija svuda brisane sa dnevnog reda . Ali, odjednom, Cosic je sedeo za konferencijskim stolom kao predsednik Jugoslavije i Panic je bio tamo kao premijer. Ne smete zaboraviti da se Konferencija zavrsila recima Dzona Mejdzora "neka nama i gospodinu Panicu Bog pomogne da mirno resimo problem.... I Milosevic je bio tamo - sa svim kartama u dzepu. I to je bio prvi put da su se pojavili bosanski Srbi sa Karadzicem, ne kao zvanicni ucesnici Konferencije, ali ipak su bili tamo.

Na samom kraju Konferencije, bivsi ministar inostranih poslova laburista, lord Oven, postavljen je na mesto lorda Karingtona. U pocetku su Srbi bili veoma nezadovoljni. Oven je ranije zahtevao vazdusne napade da se zaustavi srpska ofanziva. Vremenom je izgradio jedan izuzetno srdacan odnos sa Milosevicem i stekao njegovo poverenje.

Ali, kako se Konferencija privodila kraju, Milosevic je sve vise bivao iznerviran ponasanjem Milana Panica koji se drznuo da trazi upucivanje posmatraca na granicu Srbije i Bosne. Dve godine kasnije - kada mu je Karadzic konacno dodijao - Milosevic se saglasio sa razblazenom verzijom iste stvari i bio nagradjen delimicnim ublazavanjem sankcija. Niko iz Miloseviceve klike nije mogao da poveruje da se Panic usudio da predlozi uzajamno priznavanje Hrvatske i Jugoslavije u planu od dvanaest tacaka koji je podneo Konferenciji (plan je takodje predvidjao priznavanje svih bivsih jugoslovenskih republika u okviru njihovih prvobitnih granica i otpocinjanje pregovora sa vodjama Albanaca sa Kosova).

Milosevic je odjurio na aerodrom i otputovao za Beograd Karadzicevim avionom. Delegacija bosanskih Srba bila je primorana da se slepuje sa Panicem za Srbiju sledeceg dana. Nije bilo komercijalnih letova za Beograd. To je bio jedini nacin da odu kuci. Kada su ga pitali da li ce dozvoliti Karadzicu i njegovim saradnicima da udju u avion, Panic se okrenuo jednom pomocniku i pitao ga: "Ko su ti?" Konacno se slozio, ali je naterao delegaciju da sedi u repu aviona dok su on i njegova ekipa putovali prvom klasom.

Posle Londonske konferencije, Milosevicevi seizi su preduzeli mere da se otarase Panica. Nervirala ih je Paniceva sklonost da kaze ono sto misli. Samo tri dana nakon povratka iz Londona pokrenut je predlog za izglasavanje nepoverenja. Kako je jedan od odanih Milosevicevih ljudi, poslanik Brana Crncevic, rekao u Saveznoj skupstini: - "Upustili smo se u avanturu sa jednim neodgovornim covekom. Ako mu budemo ukazali dalje poverenje, upusticemo se u jos vecu avanturu."

Panic je uspeo da ostane na polozaju zahvaljujuci podrsci crnogorskih poslanika u Saveznoj skupstini. Dosavsi u Beograd kao Milosevicev izabranik, sest meseci kasnije figurirao je kao lider srpske opozicije. Cak je i zapad polagao oprezne nade u ekscentricnog farmaceutskog magnata.

Cosic, koji se takodje sukobio sa Milosevicem, apelovao je na predsednika Srbije da se ne kandiduje ponovo na izborima. Milosevic je uzvratio udarac, Panic je bio prva politicka zrtva. Nekoliko meseci kasnije zbacen je i Cosic.

U pripremama za izbore 20 decembra, Televizija Beograd, Milosevicevo najjace oruzje, povela je besomucnu kampanju protiv Panica i opozicije uopste. Hvaleci predsednika Srbije, uz zestoko napadanje Panica, podupirala je Milosevica i sirila ideju da je njegov protivnik agent CIA koji rovari da poostri sankcije UN i da otudji Kosovo. U jednom od retkih televizijskih intervjua Milosevic je rekao da se Panicev "kormilar" nalazi u Vasingtonu. Uz znatne izborne manipulacije i ogromnu zloupotrebu sredstava javnog informisanja, srpski predsednik je dobio 56 % glasova, a Panic, ciji je udarni slogan bio "Sad ili nikad", dobio je 34%.[1]

Iskrivljena i izolovana politicka sredina kakva je Srbija bila je plodno tle za kampanju blacenja koja nije bila ogranicena samo na Panica vec i na Zapad. Do decembra skoro da nije bilo ni jedne osobe u Srbiji koja nije bila besna sto je Zapad zaveo sankcije i u strahu od njegovog sledeceg poteza. Pod uticajem beogradske Televizije, Srbi su verovali da se njihovi sunarodnici u Bosni bore za opstanak svoga naroda; nije se radilo o otimacini teritorije. Za razliku od njih, "muslimanski fundamentalisti" i "hrvatski fasisti" su vodili agresivni rat. Nikada nisu prikazani prizori Muslimana proteranih iz svojih domova. Bilo je lako nadovezati se na kolektivno pamcenje o srpskom stradanju od ustasa u Drugom svetskom ratu.

Kasnije, kada su krvoprolice i razaranje ucinili perspektivu multinacionalne Bosne mnogo manje verovatnom, ispunjeno je jos jedno od mracnih prorocanstava Beograda.

1 - Od 250 mesta u Skupstini, Milosevicevi socijalisti osvojili su 101 mesto, i, zajedno sa svojim ultranacionalistickim satelitom, srpskim radikalima, koji su osvojili 73 mesta, imali su komotnu vecinu. Glavna opoziciona koalicija DEPOS, koju je predvodio Vuk Draskovic, dobila je 49 mesta, Demokratska partija, partija centra 7; vecina preostalih mesta pripao je manjim partijama, Madjarima i Muslimanima.

NA NAJVECOJ VATRI:
PAD SREBRENICE I BEZBEDNE ZONE UN, APRIL 1993. / (prev. K. Nikcevic)

Murat Efendic uspinje se uz tri stepenisna kraka u udaljenom krilu zgrade bosanskog Predsednistva u srcu Sarajeva i ulazi u zakrcenu tavansku prostoriju. Polako podesava jedva cujni kratkotalasni radio i, skacuci sa frekvencije na frekvenciju, upucuje svoj pozivni znak "Sara jedan, Sara jedan". Odjednom mu poznati glas Ibrahima Becirevica, radio operatera iz Srebrenice, odgovara na poziv. Ova dva coveka ovako razgovaraju, dva puta dnevno, u 9 i 15 h, vec vise od sest meseci. Iz svog bunkera u Srebrenici, Ibrahim salje sifrovane poruke o teskom vojnom stanju odbrane grada. Grad je opkoljen srpskim snagama skoro godinu dana. Mesecima lokalni muslimanski branioci vode izgubljenu bitku dok se armija bosanskih Srba priblizava sve vise stezuci obruc oko grada. Polovina je marta, i preko ove jedine slabasne radio veze vojni komandanti u Srebrenici sifrovano obavestavaju Sarajevo da im je ponestalo municije. Nece moci jos dugo da se odupiru. To je bio pocetak niza porazavajucih dogadjaja koji ce poniziti zastitne snage UN, unistiti Vens-Ovenov mirovni plan, smrtno podriti kredibilitet Saveta bezbednosti UN, i ugroziti jedinstvo NATO saveza.

Srebrenica,[1] u bolja vremena dva sata voznje od Sarajeva, lezi u dolini reke Drine, okruzena brdima kao i toliki drugi bosanski gradovi. Izgradjena je na lokalitetu drevnog rudnika srebra[2] - Rimljani su je zvali Argentium. Kada je izbio rat, aprila 1992, muslimanski lideri grada pokusali su da sklope sporazum sa lokalnim Srbima, i u pocetku i uspeli. Pregovore im je poremetio dolazak srpske paravojske iz same Srbije - upravo oni koji su "ocistili" Bijeljinu i Zvornik sada su krenuli dalje uz reku. Naser Oric, mladi policajac i nekadasnji telohranitelj Slobodana Milosevica, oformio je milicijske snage i poveo ustanak krajem aprila, isteravsi srpske snage iz Srebrenice nakon tronedeljne okupacije. To je bilo jedno od malobrojnih mesta gde su Srbi pretrpeli poraz u prvim nedeljama rata. Na stotine ljudi je poginulo u borbi nakon koje su snage bosanske teritorijalne odbrane stekle kontrolu nad jednim ostrvom teritorije u srcu "Republike Srpske". Ova i dve druge enklave postajale su vojna i bezbednosna mora za Srbe.

Na pravoslavni Bozic, 7 januara, Oriceve snage su iznenada napale srpske polozaje na severu, ubijajuci srpske civile i paleci njihova sela. Srbi su se ustremili na Srebrenicu, protutnjavsi kroz susedna sela u bosanskim rukama, Cersku i Konjevic Polje u februaru, i primakavsi se samom gradu u martu. Hiljade stanovnika muslimanskih sela u zaledju, mnogi od njih vec izbeglice, bezali su kako su pred naletom padala njihova sela. Slivali su se u grad Srebrenicu trazeci utociste, ali je grad bio toliko prenatrpan da je vecina pridoslica morala da spava pod vedrim nebom.

Istovremeno, Srbi su zabranili vec ionako retkim konvojima humanitarne pomoci da ulaze u enklavu.[3] U martu su poceli da otvaraju male propuste kroz svoju liniju fronta kroz koje su kolone ljudi bezale u Tuzlu na severu koja je bila u rukama vlade. Sa sobom su donosili price o ogromnim patnjama i gladi. UNHCR je ovo nazvao "etnicko ciscenje izgladnjivanjem".

U februaru, grupa gradjana Srebrenice stigla je u Sarajevo. Krisom su se izvukli preko srpskih linija, pod plastom noci i, izlazuci se smrtnoj opasnosti, prepesacili planine i stigli u glavni grad. Zahtevali su sastanak sa clanovima vlade. Zlatko Lagumdzija, zamenik premijera, bio je potresen njihovom ogorcenoscu. Rekli su mu da se, dok je svetska paznja usmerena na Sarajevo, patnje istocnih enklava, gde su uslovi mnogo gori, potpuno ignorisu. Zahtevali su da se uhapsi i smakne jedan Srbin u Sarajevu za svakog Muslimana koji je izgubio zivot u istocnoj Bosni. Lagumdzija nije bio nacionalista. On je zaista bio za visenacionalno drustvo. Prekorio ih je sto zahtevaju da se nevini ljudi kazne zbog tudjih zlocina, ali im je obecao i odlucniju podrsku za skoro 200.000 Muslimana pod opsadom u tri istocne enklave.

U nastojanju da veze sudbinu Sarajeva za sudbinu enklava, Lagumdzija je objavio da Sarajevo nece vise primati pomoc dok barem jedna isporuka ne stigne u istocne enklave. Ukida se vazdusni most, a drumski konvoji bice vraceni. U stvari, zaveo je strajk gladju za ceo grad kako bi sto vise istakao stradanje istocne Bosne.

U martu, kada je primio vest da su branioci Srebrenice ostali bez municije, komandant bosanske armije, Sefer Halilovic, upozorio je komandanta zdruzenih snaga UN, Filipa Morijona, da srpska ofanziva samo sto nije pocela a Muslimani u Srebrenici nisu u stanju da brane svoju teritoriju. U isto vreme, jedan britanski doktor koji je radio za Svetsku &&& organizaciju i koji je bio presao preko planina u enklavu, obavestio je Morijona da na hiljade ljudi zivi na ulici bez krova nad glavom i da najslabiji pocinju da umiru od gladi. Morijon je preduzeo niz mera koje su prvo uznemirile, a zatim razbesnele njegove sefove u Njujorku: odlucio je da licno ode u Srebrenicu.

11. marta, poveo je konvoj od tri vozila sumom obraslim planinskim stazama, iza srpske linije fronta kod Bratunca, i kasnije zabelezio u svojim ratnim memoarima:

Napredovali smo mileci izmedju drveca, i, nakon nekoliko sati, odlucio sam da se popnem u oklopno vozilo sa zastavom UN kako bi Bosanci znali tacno ko smo. Kada smo stigli do jednog brdasca sa kojeg je branjena dolina, pojavila su se tri Bosanca koji su izgledali zapanjeni sto nas vide. "Kako ste prosli?" upitao nas je jedan od njih. "Ja sam licno postavio mine niz stazu - ocekivali smo vas iz drugog pravca".

U tom momentu odjeknula je snazna eksplozija jer je kamion naleteo na minu i izvrnuo se u jarak.

Morijonova druzina usunjala se u Srebrenicu u gluvo doba noci. Naisli su na stotine ljudi koji su ziveli na ulici, a na desetine se jos slivalo u grad. Bilo je hladno. U gradu nije bilo ostalo nimalo drva. Ljudi su lozili plasticne boce kako bi se malo ogrejali i njihov miris lebdeo je u hladnom nocnom zraku.

Sledeceg dana, Morijon se sastao sa Oricem. Rekao mu je da ce uciniti sve sto je moguce da obezbedi prekid vatre i da omoguci dolazak humanitarne pomoci. Zatim se ukrcao u svoje vozilo u nameri da ode iz grada. Oric je imao druge planove s njim. Efendic je iz Sarajeva bio poslao Oricu sifrovanu poruku: "Po svaku cenu spreci Morijona da ode iz Srebrenice dok ne osigura bezbednost za narod. Ucini to na civilizovan nacin. Upotrebi zene i decu."

Morijonu se na putu isprecilo na stotine zena i dece koji su sedeli nasred druma. On je sada bio isto toliko u klopci koliko i oni. Pokusao je da pregovara da ga puste da prodje. Oric nije hteo da ustukne ni za milimetar. Konacno je Morijon u pokusaju da stekne poverenje ljudi, izasao na balkon i javno dao obecanje koje ce ga progoniti narednih nedelja: "Nikada vas necu ostaviti na cedilu". Jedan clan njegove pratnje, humanitarni radnik iz Belgije, Mjuriel Kornelis, tada pri MSF-u (Lekari bez granica), seca se:

Bili smo u bolnici i culi smo pucketanje zvucnika i otisli do prozora, kad tamo ce Morijon: "Sada ste pod zastitom Ujedinjenih nacija." Pukli smo od smeha - toliko je bila apsurdna ta scena sa njim koji stoji i svim onim ljudima koji ga gledaju. Branko, prevodilac, nije mogao da ostane ozbiljan. U to se podize zastava UN. Erik, nas doktor, rece: "Sada smo gotovi. U govnima smo do guse".

U nastojanju da stvori utisak da se tamo nalazi po sopstvenom izboru a ne kao talac, Morijon se ponasao kao da se nista neobicno nije dogodilo. Izgubio se. Otisao je da spava rekavsi da ga probude u 2 po ponoci. Onda je pokusao da se iskrade. Otisao je peske, neopazen i cekao na unapred dogovorenom mestu da dodju njegova vozila. Ali, videli su ga. Vozila nisu dosla. U cetiri ujutro otpesacio je nazad u grad i naisao na stotine izbeglica kako se okupljaju u centru grada. Situacija se pretvarala u farsu. konacno su mu 13. marta dozvolili da ode, nakon sto je obecao da ce ici u Beograd i zahtevati kraj srpskog napada.

Morijon je uspeo da ubedi Srbe da puste jedan konvoj pomoci da udje. Ali vodje konvoja nisu bile pripremljene za prijem na koji su naisli. Kada su hrana i medicinske potrepstine istovareni, nastao je opsti metez jer su stotine ocajnih zena i dece jurnuli na kamione pentrajuci se jedni preko drugih u nastojanju da izadju iz opkoljenog grada. Sestoro ljudi se ugusilo na putu do Tuzle. UN su se opet nasle u ulozi pomagaca etnickog ciscenja. Bombardovanje grada je nastavljeno nesmanjenom zestinom.

Pocetkom aprila, Srbi su preko UNHCR-a postavili zahtev za predaju. Bosanskoj armiji dat je ultimatum od 48 casova. Najvisi zvanicnik UNHCR u bivsoj Jugoslaviji, Hoze Maria Mendiluse, prisustvovao je razgovorima u gradu Bratuncu, odakle se komandovalo napadom na Srebrenicu. "Ili ce se predati a vi izvesti sve Muslimane iz Srebrenice" rekao mu je Ilic, srpski komandant, "ili cemo mi zauzeti grad za dva dana". Mendiluse je poceo da pravi planove za evakuaciju oko 60.000 ljudi. Ispalo je da je to najveca pojedinacna operacija etnickog ciscenja od kada je izbio sukob, a da su je imale izvesti UN. Mendiluse nije ni pokusao da sakrije moralnu odvratnost prema zadatku koji je sada trebalo da obavi. "Osudjujemo etnicko ciscenje sirom sveta" rekao je. "Ali kada ste suoceni sa hiljadama zena i dece koji ocajnicki zele da ih evakuisete, moja duznost je da im pomognem, kako bih spasio njihove zivote. Ne mogu sada da ulazim ni u kakvu filozofsku ili teorijsku raspravu. Jedino moramo da spasemo njihove zivote." Mendiluse je planirao da salje dvadeset kamiona dnevno, vecinu praznih, koji bi evakuisali izmedju 1000 i 1500 ljudi u svakoj turi.

Dva dana kasnije, Morijon, koji je, po misljenju njegovih savetnika, poceo da biva opasno opsednut sudbinom Srebrenice i svojim sopstvenim obecanjem da je nikad nece ostaviti na cedilu, ponovo se zaputio tamo. Bio je uzasnut izvestajima o daljem bombardovanju. Najavio je

da ide u Srebrenicu sa konvojem od pet vozila, dozvolili mu to Srbi ili ne. Konvencija operacija cuvanja mira UN je da se deluje samo uz saglasnost svih strana u sukobu. Morijon ju je upravo krsio. Njegov gest ce se pokazati do tada najprkosnijim gestom UN snaga pred srpskom nepomirljivoscu. Morijon je odmakao cetrdeset kilometara od svoje baze u Sarajevu, stigavsi do grada Sokolca, gde su ga lokalni komandanti zadrzali sedam sati. Vratili su tri njegova vozila. Morijon je vojnicki nastavio dalje sa dva. Dalje na putu, kod Zvornika, opet je zaustavljen - ovog puta od strane stotina zena i dece koji su mu se isprecili na putu. Pentrali su se na njegova dva bela UN vozila i trgali sa njih antene i kanistere za benzin. Zatim su ih nasarali farbom u spreju. Potpuno je ponizen. Pokunjen, Don Kihot pod plavim slemom, vratio se do veceri u Tuzlu. Humanitarni radnici u Tuzli pricali su da je bio potpuno ophrvan tugom. Kao i mnogi od njih, on je bio u Srebrenici, znao je u kakvom stanju se narod nalazi, i osecao je ogromnu licnu odgovornost. Njegovi najblizi saradnici poceli su da brinu za njegovo psihicko zdravlje.

Funkcioneri UN u Njujorku i Beogradu takodje su poceli da se brinu. Morijon im je natovario odgovornost koju nisu hteli i sa kojom nisu znali kako da se nose. Bilo je jasno da ce Srebrenica pasti. Morijonova dobra namera pokazala je da je UNPROFOR tigar od papira. Doslo je do otvorenog neslaganja - cak i sukoba - izmedju UN i vaznih faktora medjunarodnog javnog mnjenja, a narocito americkog Stejt departmenta.

UNPROFOR nije mogao da ucini nista da zaustavi srpsku ofanzivu; njegovi oficiri su stoga pokrenuli propagandnu kampanju javnih nastupa da ublaze gnev medjunarodne zajednice. Dok su Srbi i dalje napredovali, general Mladic je pozvan u Beograd na "razgovore o prekidu vatre" sa generalom Morijonom i najvisim civilnim funkcionerom UNPROFOR-a Sedrikom Tornberijem, istaknutim i veoma cenjenim pravnikom iz Irske koji je stekao renome kao branilac ljudskih prava u Belfastu sezdesetih i sedamdesetih godina.

Savet bezbednosti UN, reagujuci na ozlojedjenost medjunarodne zajednice zbog Srebrenice, dao je mandat UNPROFOR-u da razmesti jednu kanadsku cetu - oko 120 vojnika - u Srebrenicu da obezbedi redovne isporuke humanitarne pomoci. General Mladic nije hteo da ih pusti da prodju. Tornberiju je bilo krajnje neprijatno sto Mladic, komandant bosanskih Srba, nije uopste krio svoje namere. Kanadjanima ce se dozvoliti da udju u Srebrenicu tek posto bude zavrsen vojni zadatak njegove Armije. Stejt department SAD je opet insistirao na ukidanju embarga na oruzje. Tornberija su pritiskali da pokaze znake "napretka". Njegov sluzbenik za informisanje javnosti, Senon Bojd, rekla je novinarima u Beogradu da je general Mladic rekao da "podrzava i da ce saradjivati" u naporima da se rasporedi jedna kanadska ceta u Srebrenici. Samo malo kasnije Mladic se obratio tim istim novinarima. Kanadjani ce, rekao je on, uci u Srebrenicu "samo preko mene mrtvog i preko moje mrtve porodice."

Dana 12. aprila u Sarajevo je stigla vest o kratkom, zestokom artiljerijskom napadu u kojem je pedeset i sestoro ljudi poginulo za manje od jednog sata. Medju njima je bilo i ucenika koji su igrali fudbal na poljani. Luis Dzentile bio je jedini funkcioner UNHCR-a u gradu. Toga dana poslao je teleks svojoj centrali u Beogradu:

Cetrnaestoro mrtvih pronadjeno je u skolskom dvoristu. Delovi tela i ljudskog mesa zalepili su se za skolsku ogradu. Zemlja je bila bukvalno natopljena krvlju. Jednom detetu od oko sest godina

je bila odrubljena glava. Video sam dve volovske zaprege natovarene lesevima. Bojao sam se nocu da zatvorim oci strahujuci da ce mi se te slike ponovo pojaviti pred ocima. Nikada necu moci da verno prenesem sav taj uzas.

U gradu se tada nalazilo sesnaest pripadnika medjunarodnih snaga koji su dosli sa Morijonom na njegovom prvom izletu mesec dana ranije. Prvobitni plan bio je da se ljudstvo rotira svake dve nedelje zbog stresa obavljanja duznosti pod stalnim bombardovanjem. Ali general Mladic je izdao uputstvo kojim je zabranio dolazak novih pripadnika medjunarodnih snaga. Oni koji su vec bili tamo dobrovoljno su se prijavili da ostanu jer su znali da ako odu nece biti zamenjeni drugima. Koristili su svoja vozila kao kola hitne pomoci tokom cetrdesetominutne vatrene oluje. Dzentile je u svom teleksu opisao njihovo vladanje u izuzetnoj opasnosti kao "nadahnjujuce".

Leri Holingvort, britanski terenski radnik UNHCR-a, koga su njegova duga bela kosa i raskosna brada proslavile u Bosni kao vatrenog prokrcitelja najopasnijih i najtezih konvojskih puteva, bio je poznat i po svom strpljivom, ustrajno dobrom raspolozenju i kada je bio suocen sa nepremostivim preprekama. I on je odstupio od jezika simetrije i neduznosti kojim su uobicajeno govorili funkcioneri UN, cija je standardna praksa da se nikada ne krivi neka od strana dok se ne mogu sve kriviti podjednako. Pazljivo odmerenim tonom, odabrao je reci za koje je znao da ce biti emitovane sirom sveta toga dana i odstampane na prvim stranama svih novina sledeceg dana:

Moja prva pomisao bila je ko je komandant koji je izdao naredjenje za napad. Nadam se da ce se peci na najvecoj vatri u paklu. Moja druga pomisao bila je koji su vojnici napunili cevi topova i otvorili vatru. Nadam se da ce ih do kraja zivota u snu moriti krici dece i jauci njihovih majki. Kao trece, pomislio sam na doktora medicine Karadzica, profesora knjizevnosti Koljevica, biologa gospodju Plavsic, i geologa profesora Lukica. I upitao sam se, da li ce oni osuditi ovo zverstvo? Ili ce izdati svoje obrazovanje, i odobriti ga? A onda sam pomislio na mnoge Srbe koje poznajem u ovoj zemlji, i upitao sam se: da li zele da istorija srpskog naroda obuhvati i ovo poglavlje, poglavlje u kojem je njihova vojska terala neduzne ljude od sela do sela dok konacno nisu bili saterani u Srebrenicu, odakle se nije moglo pobeci, i gde im je bilo sudjeno da budu bilo transportovani iz grada kao stoka ili zaklani kao ovce?

Ovo je bila poslednja stvar koju je UNPROFOR zeleo da cuje. To je bila voda na vodenicu onih u Klintonovoj administraciji koji su pritiskali novog predsednika da zahteva vojnu intervenciju u Bosni, kojoj se UNPROFOR neumoljivo opirao.

Lokalne vlasti Srebrenice pozvale su Dzentilea 14. aprila, i zatrazile od njega da prokrijumcari poruku stabu UNPROFOR-a u Beogradu.

Komandant mu je rekao da su odlucili da se predaju. Rekao je da to nije samo zbog bombardovanja centra grada vec i da su im odbrambene linije pale. Izgledali su ocajnicki i na izmaku snaga. Poruka o predaji bila je isuvise osetljiva da bi se slala preko radija. Uhvatili bi je Srbi i ona bi predstavljala zeleno svetlo za definitivni porazavajuci nalet. Dzentile je odneo poruku u Beograd. Te noci, srpske snage probile su bosanske linije juzno i istocno od grada. Na juris su zauzeli selo Zeleni Jadar na juznom obodu grada. Bosanski odbrambeni polozaji, ono sto je od njih ostalo, pali su. Ovim naletom Srbi su stegli svoj celicni obruc oko samog oboda grada.

Sa njihovih polozaja na brdima videla se gotovo svaka ulica. Ibrahim Becirevic javio je preko radija Sarajevu - sifrovanim porukama kao i obicno - da grad samo sto nije pao i da su u pitanju sati a ne dani. Radio prostorija u sarajevskom Predsednistvu je zanemela. Tridesetogodisnji Becirevic bio je otac dvoje male dece. Glas mu je bio glas zivotinje uhvacene u klopku koja ocekuje grabljivca. "Sta je bilo sa sesnaest kanadskih vojnika?" pitao je Efendic Becirevica. "Ne znam. Svi smo se pritajili," odgovorio mu je metalno pucketajuci glas. A, onda, kao da se prisetio, rekao mu je u vezi sa kanadskim vojnicima: "Molim te , sta god da bude, pobrini se da se njima nista ne desi." To je bio trenutak izvanredne spontane velikodusnosti coveka cije su sopstvene sanse da ostane ziv opadale iz casa u cas.

UNPROFOR se danima trudio da isposluje prekid vatre, uprkos ociglednim dokazima da generalu Mladicu ne pada na pamet da zaustavi svoje napredovanje dok se Srebrenica ne neutralise kao vojna pretnja. Ponudjena predaja dosla je kao iz vedra neba i totalno pomela funkcionere UNPROFOR-a i u Beogradu i u Sarajevu. Niko nije znao sta da radi.

UNPROFOR je bio u strasnoj dilemi. Iz dva razloga, politicke implikacije predaje bile su ogromne. Prvi je bio kredibilitet mirovnog procesa, koji je UNPROFOR podrzavao: Bosanci i Hrvati su bili prihvatili Vens-Ovenov plan koji je bio "jedini na programu" a Srbi su ga odbacili; prema Vens-Ovenovom planu Srebrenica i teritorija oko nje bili su smesteni u kanton pod vlascu bosanske vlade, tj. Muslimana. Kako je UN na terenu mogao sada da opravda svoju ulogu u de facto predavanju teritorije u srpske ruke, iako je grad i dalje bio pretezno naseljen Muslimanima? I drugo: kako da UNPROFOR, dok Amerikanci insistiraju na raspravi u UN o embargu na oruzje, i dok svet raspravlja o naoruzavanju Bosanaca, opravda to sto ih aktivno razoruzava na terenu? UNPROFOR je bio zabrinut da ce to neizbezno pothraniti zahteve za vojnu intervenciju. Njegovi funkcioneri su se odmah bacili na posao ne bi li nasli izlaz iz ove neugodne situacije.

Kao prvo, odmah su se saglasili da vest ne sme da dopre do usiju novinara. Jedan britanski humanitarni radnik koji je mesec dana pre toga bio u Srebrenici a tada je bio smesten u stabu UN u Sarajevu, vecerao je sa grupom novinara to vece. Telefonirao je u bazu da ih obavesti da ce, da ne bi povredio policijski cas, prenociti u novinarskom hotelu, Holidej inu. Kada se vratio za sto gde su vecerali, nonsalantno je rekao: "Tamo je totalna panika. Srebrenica se predala. Niko ne zna sta da se radi." Sekundu posle zabezeknute cutnje, izvestaci su potrcali ka svojim satelitskim telefonima. Vest je otisla u svet.

I u stabu UNPROFOR-a u Njujorku zavladala je panika. Citav jedan dan su UNPROFOR-ovi strucnjaci za informisanje javnog mnjenja smisljali formulu kojom ce istupiti. Ovaj poslednji nesrecni sled dogadjaja ce se predstaviti svetu ne kao predaja vec kao "sporazum o razoruzanju." Dana 16. aprila, general Mladic je, posto je dobio sta je hteo, konacno dozvolio da kanadska ceta dodje u Srebrenicu. Krenula je sledeceg dana i usput nije naisla ni na kakve teskoce posto je u sustini isla da obavi ono sto je trebalo Mladicu. Zadatak joj nije bio da obezbedi bezbedan prolaz konvoja pomoci vec da pocne da preuzima predate bosanske topove, da, po recima predstavnika UNPROFOR-a za stampu u Sarajevu Berija Fruera, "pomogne u evakuaciji i obezbedi aerodrom kako bi medicinske evakuacije mogle da pocnu".

Tog istog dana Sedrik Tornberi i general Morijon sazvali su razgovore na sarajevskom aerodromu. General Mladic i njegov bosanski pandan Sefer Halilovic sastali su se licem u lice. Obojica su otvoreno govorila o onome sto se desilo kao o predaji, kao sto su to cinile i zvanicne radio stanice obe strane. Samo su UN i dalje istrajavale na prici da ovi razgovori predstavljaju nekakav "prodor" u pravcu "razoruzanja". Mladic je zakasnio sat i po. Kada je stigao rekao je Morijonu da nema razgovora ni o cemu drugom osim o uslovima predaje bosanske armije, koje je sad bio spreman da diktira. Posto je armija bosanskih Srba jedna jako humana vojska, rekao je, civilima, tj. zenama, deci i starijima dozvolice se da napuste Srebrenicu i odu na "muslimansku teritoriju". Takodje se saglasio da se oko 500 ranjenika evakuise helikopterom. Vojno sposobni muskarci, medjutim, jesu borci, i smatrace se ratnim zarobljenicima. O njima ce se voditi posebni pregovori. To su njegovi uslovi, rekao je, nema tu mnogo sta da se prica.

Morijon je savetovao Halilovicu da prihvati Mladiceve uslove, posto je situacija bila "beznadezna" i bilo je potrebno hitno poceti sa evakuacijama. Ali prethodne noci, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija proglasio je Srebrenicu "zasticenom zonom Ujedinjenih nacija" (vidi stranu 274), i, iako niko u Sarajevu nije znao sta to znaci, to je svakako cinilo nemogucim da njegove sopstvene zastitne snage, UNPROFOR, posreduju u sporazumu koji bi znacio iseljavanje muslimanskog stanovnistva iz grada. Sastanak je trajao od podneva do dva sata sledeceg jutra. Konacno, potpisan je sporazum "o razoruzanju" od 10 paragrafa, ciji je prvi paragraf predvidjao zamrzavanje postojecih linija fronta: nije zahtevao od srpskih snaga da se povuku sa zauzetih linija. Dogovoren je prekid vatre sa stupanjem na snagu u 5 casova toga dana. Sporazum je razoruzao snage bosanske vlade i predvideo rasporedjivanje 140 kanadskih vojnika da prikupe oruzje. Ovo je trebalo da se uradi u roku od 72 sata od njihovog prispeca a nadzirali bi ga oficiri za vezu bosanskih Srba. Srbi su se saglasili da dozvole evakuaciju 500 ranjenika helikopterom. Ali njih je trebalo da odabere UNPROFOR u prisustvu dva doktora sa svake od strana da bi se sprecilo da oni koje je general Mladic nazvao "ratnim zlocincima" - drugim recima vojno sposobni muskarci - koriste medicinsku evakuaciju kao put za bekstvo. Svi helikopteri morace obavezno da se zaustave radi pregleda u gradu u srpskim rukama, Zvorniku, bez obzira na stanje evakuisanih.

Tornberi i Morijon su kritikovali sarajevske novinare zbog nacina na koji su opisali dogadjaje prethodnog dana. Posebno su imali primedbu na siroko koriscenje izraza "predaja". Oficir za informisanje javnosti Beri Fruer, inteligentan i simpatican komandant kanadske armije, dobio je od njih prekor sto nije uspeo da progura reci "razoruzanje" i "prekid vatre". Fruer je, opet, sto nije bilo karakteristicno za njega, pokazao svoju iznerviranost upornim izvestavanjem novinara o ovom dogadjaju kao o predaji. Onda su sami Tornberi i Morijon malo pokusali da sa svoje strane uredjuju novine.

Razgovori na aerodromu su prekinuti u dva ujutro, odnosno 20 h, po njujorskom vremenu. Novinari u Sarajevu, koji su zbog policijskog casa bili blokirani u svom hotelu, nisu bili obavesteni o ishodu do iza pet ujutro - taman toliko prekasno da *Njujork tajms* i *Vasington post* ne stignu da ubace pricu u svoja poslednja izdanja. Novinari Ujedinjenih nacija, s druge strane, stalno su bili detaljno i u potpunosti obavestavani o dogadjajima, kako je vece odmicalo, ukljucujuci i citate generala Morijona koje je on slao preko radija iz svog oklopnog vozila na aerodromu u stab UN u Sarajevu, a odatle su oni prenoseni u UN u Njujork. Do vremena kad su

dopisnici iz Sarajeva pozvali svoje redakcije da izveste o sporazumu, dopisnici iz Njujorka su vec napisali svoje izvestaje o ovom izuzetnom proboju u Bosni koji je izdejstvovao UNPROFOR. Nesrecna rec "predaja" nije znacajno, odnosno nije uopste figurirala.

Ali uprkos maksimalnim naporima UNPROFOR-a, medjunarodno javno mnjenje bilo je ogorceno i ta ogorcenost je rasla uporedo sa evakuacijama tokom sledecih nekoliko dana. Humanitarni radnici opisali su ocajnicku navalu ljudi koji su pokusavali da se ukrcaju na helikoptere za evakuaciju. Jedan funkcioner UNHCR-a opisao je nepregledan niz ljudi amputiranih udova koji su copali nizbrdo do sportskog terena gde su se spustali helikopteri i kako je morao da proizvoljno vrsi izbor ljudi sa druge strane bodljikave zice: neki su mogli da podju, drugi su morali da ostanu. Jedan covek, ispricao je, koji je ostao bez oka, ponudio je da izbije i svoje drugo oko ako bi to znacilo da moze da se ukrca u helikopter za evakuaciju. Ove scene stalno su emitovane sirom sveta i dominirale su vestima na medjunarodnoj sceni. Amerikanci su i dalje vrsili nesmanjeni pritisak.

Dana 16. aprila, dan nakon predaje Srebrenice, Savet bezbednosti UN sastao se u atmosferi velike medjunarodne ogorcenosti. Doneo je Rezoluciju 819 kojom je Srebrenica proglasena za "bezbednu zonu" Ujedinjenih nacija. (Nakon propadanja Vens-Ovenovog plana ovaj status je kasnije dobilo i pet drugih oblasti). Sta je tacno taj izraz znacio, ostalo je nedoreceno. Izraz "bezbedno utociste" studiozno je izbegavan u zbrzanom formulisanju Rezolucije, jer je on precizno definisan u medjunarodnom pravu i podrazumeva imunitet od napada za sve one koji tamo potraze utociste. Funkcioneri Ujedinjenih nacija odmah su shvatili da Rezolucija 819 sadrzi skrivene opasnosti za jednu organizaciju koja jos uvek, odlucno, nije zelela da se prikloni ni jednoj od strana u ratu. Sasi Tarur, visoki funkcioner UN, primetio je sledece:

Problem sa koncepcijom bezbednih zona u toj fazi bosanske situacije bio je taj sto je izgledalo da ce proglasavanje bezbednih zona sustinski ici u prilog samo jednoj od strana u sukobu i zahtevati sredstva - a ovo je izuzetno vazno - koja cuvari mira nemaju. Stoga je za nas rezolucija o bezbednim zonama nosila rizik da ce biti nesprovodiva.

Prvo Srebrenica a kasnije i Sarajevo, Tuzla, Bihac, Zepa i Gorazde proglaseni su "bezbednim". Ali nikada nije postojala ni najmanja namera, prakticno govoreci, da se oni zaista i ucine bezbednim posto bi to znacilo da Ujedinjene nacije napuste svoju poziciju neutralnosti. Izraz "bezbedna zona" (kao i "zastitne snage") brzo je postao svoja okrutna suprotnost. Te bezbedne zone bile su medju najnebezbednijim mestima na svetu.

Stvaranje "bezbednih zona" predstavljalo je znacajnu polaznu tacku za angazovanje UN koje je, do tada, bilo ograniceno iskljucivo na obezbedjivanje humanitarne pomoci i pruzanje "dobrih usluga" za ostvarivanje dogovornog resenja. Prvi put se medjunarodna zajednica obavezala - moralno, ako ne i stvarno prakticno - na zastitu jedne strane u ratu protiv druge. Deklaracija o bezbednim zonama sadrzala je kombinovane elemente cuvanja i zavodjenja mira koji su imali najgori moguci ishod: nije pruzala zastitu koju je naizgled pruzala, a istovremeno je svrstala UN, simbolicno, uz jednu od strana u sukobu. To je takodje predstavljalo do tada najveci pojedinacni korak putem za koji su se zapadni drzavnici u pocetku konflikta zaricali da nikad nece krenuti - putem kojim ce biti uvuceni u sukob nizom neplaniranih, nepromisljenih i sve krupnijih koraka.

U trazenju kratkorocnog "resenja" da razrese jednu dugorocnu krizu, Ujedinjene nacije su sebi natovarile odgovornost koju nisu bile pripremljene da ispune. Butros Butros-Gali trazio je rasporedjivanje jos 34 hiljade vojnika da nadziru "bezbedne zone", ali su drzave clanice dale samo sedam hiljada. One noci nakon sto je sporazum o "razoruzanju" Srebrenice potpisan na sarajevskom aerodromu, general Morijon i njegov komandant, Lars-Erik Valgren, odrzali su konferenciju za stampu u stabu UN u bosanskom glavnom gradu. Upitan sta sada stoji izmedju naroda Srebrenice i topova njihovih mucitelja, general Valgren je odgovorio da Srebrenicu "sada stiti plava zastava Ujedinjenih nacija". General Morijon je dodao da ce svaki dalji napad Srba na narod Srebrenice predstavljali "objavu rata celom svetu".

Plan "razoruzanja" nikada nije sproveden. Naser Oric zadrzao je kontrolu nad jednom organizovanom odbrambenom snagom u Srebrenici koja je, iako naoruzana samo streljackim naoruzanjem, i bez icega slicnog srpskom teskom orudju, predstavljala stalni trn u oku snaga opsade. Jula 1995. godine Srbi su okoncali zadatak koji su poceli 1993.

Biljeske:

1 - Broj stanovnika 37.000, od kojih su 75% bili Muslimani a 25% Srbi.

2 - Od srpsko-hrvatske reci za srebro

3 - Prvi konvoj pomoci od kako je rat poceo stigao je tek u novembru 1992. godine.

KAFANA KOD POSLEDNJE SANSE:
USPON I PAD VANS-OVENOVOG PLANA, JANUAR – MAJ 1993. /

(prev. K. Nikcevic)

Kada se Lord Oven vratio u Beograd 23. aprila znao je da mu je kriza u Srebrenici dala novo oruzje u njegovoj kampanji da ubedi Srbe da prihvate Vens-Ovenov plan. Nakon poraza u Srebrenici Savet bezbednosti doneo je Rezoluciju koja je jos vise poostrila vec postojece sankcije protiv krnje Jugoslavije. Sredstva Beograda u inostranstvu bice zamrznuta a tranzit kroz

Srbiju i Crnu Goru zabranjen - sto je predstavljalo najsiri skup obaveznih sankcija ikada zavedenih u istoriji UN.

Plan podele ili, kako je insistirao Lord Oven, rekonstituisanja Bosne u 10 pokrajina prvi put je predlozen u Zenevi januara 1993. godine. Vens i Oven su radili na planu cetiri meseca pre nego sto su ga podneli zaracenim stranama. On je priznavao Bosnu unutar njenih postojecih granica ali je davao znatno decentralizovana ovlascenja svakoj od 10 pokrajina koje su bile definisane, prevashodno, na etnickoj osnovi: tri pokrajine imale bi srpsku vecinu, dve hrvatsku vecinu, tri muslimansku, a jedna mesovitu hrvatsko-muslimansku. Deseta pokrajina - Sarajevo, zadrzala bi podelu vlasti izmedju sve tri etnicke grupe. Republika bi zadrzala centralnu vladu ali bi njena ovlascenja bila minimalna.

Srbi su odbacili plan zbog raspodele teritorije. On je predvidjao vracanje velikih teritorija koje su zauzeli silom u prvim mesecima rata a koje su imale muslimansku vecinu koja je bila "ociscena". Prema planu, veci deo doline reke Drine i veliki delovi severo- zapadne Bosne trebalo je da se vrate pod "muslimanski" suverenitet. On je Srbima uskracivao jedinstvenu celovitu teritoriju zbog koje su i vodili rat. Tvrdili su da ce prema planu Srbi biti primorani da zive u izolovanim dzepovima teritorije bez sigurne kopnene veze izmedju pojedinacnih dzepova i sa samom Srbijom. Vens i Oven su dokazivali da je to najbolji nacin da se obezbedi da Srbi nastave da zive kao deo multinacionalne drzave, jer bi medjuzavisnost, prema planu, bila neizbezna.

Bosanska vlada takodje je u pocetku odbacila plan sa obrazlozenjem da su ovlascenja data centralnoj vladi izgledala tako slaba da bi nacionalne pokrajine bile, u stvari, samoupravne. Ona je to smatrala etnickim deljenjem zemlje. Rekla je da plan sankcionise etnicko ciscenje - optuzba koju je Lord Oven gorko odbacio. Do marta, medjutim, Izetbegovic je pod intenzivnim diplomatskim i vojnim pritiskom promenio stav i prihvatio plan - delimicno da bi pridobio medjunarodnu zajednicu a delimicno, kako je sam priznao, zato sto je bio siguran da ga Srbi nece nikad prihvatiti i da stoga nikada nece ni biti sproveden.

Hrvati su bili odusevljeni planom. Mate Boban, lider bosanskih Hrvata, jedva da je uspeo da sakrije svoju razdraganost kada je video mapu. Ona je Hrvatima davala upravo ono sto su hteli: njihove pokrajine su formirale velike blokove teritorije povezane sa samom Hrvatskom, a zadirale su duboko u samo srce srednje Bosne. Odmah su potpisali plan. Zbog njihovog odusevljenja mirovnom konferencijom u Zenevi nastala je sala da inicijali HVO, odbrambenih snaga bosanskih Hrvata, znace "Hvala Vens Oven!"

Do aprila ostalo je samo da se Srbi ubede. Oven se sastao sa Milosevicem, Bulatovicem i Cosicem u drzavnoj vili u Boticevoj ulici u sumovitom delu Beograda u neposrednoj blizini Titovog groba. Prema Bulatovicu, "sastanak se odvijao ovako - lord Oven je podneo plan, znao je sta mi hocemo, koji su nasi interesi, i pokazivao nam je da se plan ne kosi sa nasim interesima. Nakon nekoliko sati, g. Milosevic je rekao: ‘U redu, ja cu da prihvatim plan. Ubedili ste nas. Pozvacemo bosanske Srbe da saslusaju vase objasnjenje’".

Sta je dovelo do ove potpune promene stava?

Lord Oven je smatrao da je Milosevica pokolebala medjunarodna koalicija koja se postrojavala protiv njega. Znao je koliko ce stete nov paket sankcija naneti privredi koja je vec bila unistena troskovima vodjenja rata, a koji je, najvecim delom, placen inflatornim finansiranjem. "Ovo je ocito bila cisto ekonomska odluka", kasnije je rekao Oven. "Nije zeleo finansijske sankcije, trebalo je da zavedemo finansijske sankcije mesecima, cak i godinama ranije."

Milosevic se do tada uzdao u Ruse da ce staviti veto na rezoluciju o finansijskim sankcijama. Rusija je trazila od Amerikanaca da ne forsiraju to pitanje na Savetu bezbednosti dok se ne odrzi referendum o novom ustavu Rusije koji je bio zakazan za 27. april, jer bi sagledana mera protiv Srba pothranila podrsku Jeljcinovim nacionalistickim protivnicima. Stejt Department, u nastojanju da podupre Jeljcinovu bazu, obecao je da nece pokretati to pitanje pod uslovom da, u medjuvremenu, Srebrenica ne padne ili da ne izgleda opasno blizu pada. Sesnaestog aprila, Oven je telefonirao Milosevicu i rekao mu: "Slusajte, Vi jednostavno morate da zaustavite zauzimanje Srebrenice". Milosevic je rekao Ovenu da poznaje tamosnjeg muslimanskog komandanta (Oric je pre rata bio Milosevicev telohranitelj) i da zna da su lokalni Srbi ogorceni zbog izgubljenih bitaka u borbi sa Oricevim snagama prethodne godine u kojima je na stotine Srba izginulo. Milosevic je rekao Ovenu da ce, ako Srbi udju u Srebrenicu, nastati haos. "Ne sumnjam da je intervenisao kod Mladica da ih zaustavi da ne zauzmu Srebrenicu", rekao je Oven.

Takodje nema sumnje da je rezolucija o finansijskim sankcijama imala snazan uticaj. Savezni predsednik Dobrica Cosic kasnije se zalio da su one stavile krnju Jugoslaviju "u neku vrstu koncentracionog logora cije granice cuva avijacija i flota NATO-a i medjunarodna policija."[1]

Milosevic je imao jos jedan razlog zbog kojeg je odlucio da podrzi Vens-Ovenov plan. Kada su se sastali 24. aprila Milosevic je zatrazio od Ovena "razjasnjenje" tri kljucna elementa plana. Prvi se odnosio na status severnog koridora, koji je povezivao teritorije bosanskih Srba na severozapadu republike sa samom Srbijom. Oven je potvrdio da ce deo tog koridora, prema planu, ici kroz pokrajinu Posavinu, koja ce imati hrvatsku vecinu. Milosevic je pitao kakva ce se zastita obezbediti za odrzavanje reda u ovom koridoru. Oven mu je pruzio uveravanja da ce se tu rasporediti povece UN snage. (Oven je kasnije dobio obecanje od Rusa za razmestanje ruskih trupa duz severnog koridora. Ovo je zadovoljilo Milosevica pitanju ove njegove kljucne preokupacije).

Drugo "razjasnjenje" koje je trazio odnosilo se na ustavno ustrojstvo. Privremeni ustav predvidjen u Vens-Ovenovom planu podrazumevao je kolektivnog sefa drzave, predsednistvo od vise clanova sa predstavnicima sva tri naroda. Milosevic je pitao da li ce se odluke donositi vecinom glasova ili "konsenzusom". Sistem vecinskog glasanja bi uvek omogucio koaliciji Muslimana i Hrvata da nadglasa Srbe. "Konsenzus", sa druge strane bi, de facto, dao pravo veta svakom od naroda. Srbi bi tako bili u poziciji da onemoguce to telo da funkcionise. Oven je pruzio uveravanja Milosevicu da ce se odluke bosanskog predsednistva donositi "putem konsenzusa". Posto Sajrus Vens nije bio prisutan, Milosevic je pitao da li je ovo misljenje oba kopredsednika mirovne konferencije. Herb Okun, Vensova desna ruka, koji je bio sa Ovenom, telefonirao je Vensu koji je potvrdio da su on i Oven saglasni kada je rec o tom pitanju: odluke predsednistva morace se donositi konsenzusom. "Time se samo obezbedjivalo da se njima (Srbima) tokom vazenja privremenog ustava ne moze nametnuti silom nista sa cim se oni ne

saglase", kasnije je objasnio Oven. "Tako oni u stvari imaju pravo veta - poprilicno tezak oblik vladavine, uzgred budi receno, moram reci. Ali to je bilo ustrojstvo koje je bilo ponudjeno."

Treca oblast od znacaja bila je teritorija koju su Srbi osvojili, ociscena od svojih muslimanskih i hrvatskih stanovnika, ali koja bi prema planu morala da se stavi pod hrvatski odnosno suverenitet bosanske vlade (muslimanski): to je bilo vise od trecine teritorije pod kontrolom Srba.[2] Prema Milosevicu, Oven je dao uveravanja da se nece dozvoliti hrvatskim i snagama bosanske vlade da rasporede svoju policiju na tim teritorijama; "samo ce se snage UN koje ce garantovati licnu bezbednost, bezbednost imovine i bezbednost gradjana moci rasporedjivati u tim oblastima", rekao je.[3]

Tako je Milosevic ubedjen da mu Vens-Ovenov plan obezbedjuje nacin za ostvarivanje njegovog centralnog ratnog cilja - stvaranja odrzive srpske drzave na bosanskoj teritoriji. Cak se cinilo da on pruza i perspektivu da ce se ta drzava, u praksi ako ne i na papiru, sastojati od jednog celovitog neprekinutog teritorijalnog entiteta - iako je, u teoriji, Vens-Ovenova mapa Srbima davala tri odvojena komada teritorije povezana samo putevima pod zastitom UN. Miloseviceva racunica bila je da bi Srbi mogli da potpisu plan, a da zatim opstruiraju njegovo sprovodjenje, bas kao sto su to cinili u Hrvatskoj prethodne godine. U stvari, uvideo je da plan cak nikada nece ni doci u tu fazu.

Oven je ostao u vili i cekao na poziv. Nadao se da ce mu Milosevic reci da su bosanski Srbi ubedjeni. To bi, opet, omogucilo Ovenu da signalizira Njujorku da ne krene sa sprovodjenjem Rezolucije o finansijskim sankcijama.

Milosevic je pozvao Karadzica, Koljevica i Krajisnika. Rekao im je da je Oven dao kljucna "razjasnjenja" koja su znacila, otvoreno govoreci, da Srbi mogu da potpisu plan a da ne moraju da ga sprovode. Bosanski Srbi bili su zgranuti i razocarani sto Milosevic vrsi pritisak na njih da potpisu plan. "Njegov glavni argument", Karadzic je priznao kasnije, "bio je taj da ce plan biti nemoguce sprovesti. Ali ovo je za nas bilo isuvise rizicno i ja to nisam mogao da prihvatim jer sam znao da je medjunarodnoj zajednici potrebno samo 10 hiljada vojnika u Zvorniku i posavinskom koridoru da neutralise Srbe." Koljevic je takodje sumnjao u Milosevicevu procenu da, jednom kada plan bude potpisan, medjunarodna zajednica nece vrsiti pritisak da se on u potpunosti i sprovede:

Milosevic je racunao na cinjenicu da se Vens-Ovenov plan nece moci sprovesti na nacin na koji je zamisljen i da su Srbi dobili dovoljnu politicku sansu za dalju autonomiju, za dalje razvijanje tog procesa. On je gledao na Vens-Ovenov plan pre kao na prvi pozitivni korak nego na njegovu konacnu formu. I naravno hteo je da se oslobodi sankcija sto je pre moguce.[4]

Oven je iskreno rekao kakve su implikacije "razjasnjenja" koja je dao Milosevicu: "Mislim da je Milosevic jednostavno dosao do zakljucka da ce srpski interesi stvarno biti zasticeni u Bosni i Hercegovini. Postojala bi Republika Srpska. Bila bi unutar Bosne, ali bi srpski nacin zivota bio zasticen". Ovo, naravno, uopste nije bio onaj plan koji je bosanska vlada mislila da je potpisala. Sam po sebi, medjutim, Vens-Ovenov plan je bio takav da se mogao tumaciti na radikalno

razlicite - cak kontradiktorne - nacine. On je - namerno - ostavio mnoga pitanja neresenim da se njima pozabave sve tri strane kada se obezbedi mir i rasporede trupe UN.

Skoro tog celog dana Milosevic je pokusavao da obrlati Karadzica i Koljevica da prihvate plan. Bosanski Srbi su odbijali. Oko sest sati uvece izgledalo je da se kolebaju i, na kraju sastanka, insistirali su na stavu da ce to pitanje morati da resi skupstina bosanskih Srba koja se sastajala te veceri u Bijeljini, u severoistocnoj Bosni, na oko dva sata voznje od Beograda.

Milosevic, Cosic i Bulatovic sastali su se u istoj drzavnoj vili u Boticevoj ulici u Beogradu i sacinili dugo ostro intonirano pismo od skoro dve hiljade reci nastojeci da ubede skupstinu bosanskih Srba da prihvati Vens-Ovenov plan. Njihov udarni argument je bio da je Vens-Ovenov plan u saglasnosti sa osnovnim ratnim ciljem Srba - a to je njihova sopstvena drzava. Implikacija toga bila je da oni delovi plana prema kojima se srpska teritorija naizgled deli ne bi, u stvari, nikada morali da se sprovedu. Pismo je bilo napisano na brzinu i Cosic je kasnije zazalio zbog njegovog osionog tona. U njemu se kaze:

Sada nije vreme da se takmicimo u patriotizmu. Sada je vreme za odvaznu, promisljenu i dalekoseznu odluku. Nemate prava da izlazete opasnosti i medjunarodnim sankcijama 10 miliona gradjana Jugoslavije samo zbog preostalih otvorenih pitanja koja su daleko manje znacajna od rezultata koji su do sada postignuti. Jednostavno zelimo da kazemo da morate biti odmereni u vasim zahtevima.

Tokom nasih razgovora (sa lordom Ovenom) data su nam veoma znacajna objasnjenja i definicije:

- date su garancije da... jedinice HVO ili muslimanskih snaga ne mogu da ulaze u oblasti, van srpskih pokrajina, u kojima zive Srbi. Samo ce se snage UN koje ce garantovati licnu bezbednost, bezbednost imovine i bezbednost gradjana moci rasporedjivati u tim oblastima... Sigurno je... da je opasnost razdvajanja i podele srpskog naroda eliminisana;

Drugim recima, ne ocekujemo da ce procedura predvidjena (Vens-Ovenovim) planom biti iskoriscena za donosenje odluka koje ce u velikoj meri biti stetne po srpske interese ne samo zato sto bi to bilo nelogicno i nekorektno, vec i zato sto bi se shodno postupku predvidjenim planom sve odluke donosile uz konsenzus srpske strane, i zato sto bez saglasnosti srpske strane Bosna i Hercegovina ne bi uopste bila u stanju da funkcionise... Mi smatramo da imamo isto toliko pravo kao i vi da donosimo odluke od znacaja za srpski narod i insistiramo da se priklonite nasem kategoricnom stavu i da prihvatite plan.

Ovo je pitanje rata ili mira, i mi se opredeljujemo za mir... casni mir sa garancijama vase ravnopravnosti i slobode. Alternativa tome je jedan nepotreban rat koji ce, sada kada je sprski narod u Bosni i Hercegovini dobio svoju ravnopravnost i slobodu i ima sansu da zadrzi vecinu svojih teritorija, doneti nista do nesrecu, patnju i nasilje vama i drugima.

Milosevic je probudio svoga ministra inostranih poslova Jovanovica i rekao mu da ide u Bijeljinu i da procita pismo Skupstini bosanskih Srba.

Jovanovic je docekan na noz. Bosanski Srbi bili su ozlojedjeni implikacijom da se na silu pritiskaju da prihvate plan za koji su svom narodu mesecima govorili da je pogibeljan za srpski narod u Bosni. Biljana Plavsic je preuzela inicijativu. "Ko je taj Jovanovic?", zagrmela je. "Ko je taj Milosevic, taj Bulatovic, taj Cosic? Da li ih je ovaj narod izabrao? Ne, nije. Predsednice Karadzicu, Vas je ova Skupstina izabrala za predsednika. Vi ne mozete da donesete odluku. Prema nasem Ustavu Skupstina odlucuje o ovim pitanjima."

Skupstina je odbila zahtev rano ujutro. Karadzic je izjavio za srpski radio: "Poslanici su rekli da ne bi mogli da se vrate u svoje baze ako bi prihvatili Vens- Ovenov plan u njegovom sadasnjem obliku. Nadamo se da ce celokupni srpski narod mobilisati sve svoje snage da opstane".

Prvi put je lord Oven shvatio da je Milosevic izgubio kontrolu nad ratom u Bosni. Vens-Ovenov plan je u kombinaciji sa paketom finansijskih sankcija uspeo da podeli Srbe.

Medjunarodna temperatura je rasla. Nekoliko dana pre toga Oven je bio predlozio grckom premijeru Konstantinu Micotakisu da Atina organizuje sastanak na vrhu da pokusa da ubedi Srbe da potpisu plan. Micotakis je pozvao Milosevica telefonom i zamolio ga da prisustvuje sastanku. Konferencija je bila zakazana za vikend 1. i 2. maja. Lord Oven i Sajrus Vens su se grcevito nadali da je bijeljinski "parlament" bez oklevanja odbacio plan zato sto im je serviran prebrzo. Bosanskim Srbima se servirala neprijateljska propaganda u odnosu na plan u kojoj se cak trazila i Ovenova ostavka. Oven je smatrao da bi, ako se javno mnjenje pripremi unapred - makar i samo nekoliko dana unapred - bilo daleko lakse ubediti parlament bosanskih Srba da ucini onaj skok koji je Milosevic napravio. Oven i Vens su ubedjivali Izetbegovica i Tudjmana da postoje svi razlozi za nadu da ce bosanski Srbi biti fleksibilni; i svi su se saglasili da prisustvuju sastanku na vrhu u Atini.

Kada je rukovodstvo bosanskih Srba stiglo u Atinu ocekivali su samo novu rundu razgovora. Uskoro im je sinulo da su - kako je to Nikola Koljevic rekao - namamljeni u zamku. Svi koji su bili tamo su potpisali Vens-Ovenov plan osim njih. Stvarni cilj sastanka postao je jasan: na njih ce vrsiti pritisak da potpisu plan i &&& izricitih uputstava njihovog parlamenta.

Bosanski Srbi nasli su se u ekspres loncu. Pozvani su u apartman Dobrice Cosica u konferencijskom hotelu. Tamo su se suocili sa Cosicem, Milosevicem i Bulatovicem. Oven i Vens su se uglavnom drzali po strani, ali Micotakis je svaki cas dolazio i odlazio tokom cele veceri. Od sest uvece Milosevic je drzao slovo bosanskim Srbima. Rekao je da je dobio tajne obavestajne podatke da ce NATO bombardovati srpske polozaje i u Bosni i u Srbiji ukoliko Karadzic ne potpise, i da do toga moze doci u roku od nekoliko sati nakon neuspesnog zavrsetka samita. Ponovio je svoj argument da plan nikad nece morati da bude sproveden. Istakao je da je zbog neprijateljstava koja su nedavno izbila izmedju Hrvata i Muslimana u srednjoj Bosni Vens-Ovenov plan postao jos neizvodljiviji. Prema Karadzicu, pritisak je bio toliko veliki da su cak i kelneri koji su u apartman donosili kafu za kafom pokusavali da ubede bosanske Srbe da potpisu plan.

Karadzic je tvrdio da ce potpis na Vens- Ovenovom planu priznati legitimnost bosanske drzave. Srbi nikada nisu priznali jedan takav entitet. Oni su proglasili nezavisnost svoje sopstvene

republike 12 sati pre nego sto je bosanska drzava nastala kao nezavisna zemlja. Momcilo Krajisnik je zastupao jos tvrdju liniju nego Karadzic i Koljevic. Nepopustljivi pritisak Milosevica i Cosica koje je uvek visoko cenio i voleo doveo ga je do suza. U jednom trenutku te veceri Krajisnik i Cosic nasli su se licem u lice na balkonu. Krajisnik je rekao Cosicu: "Gospodine predsednice, vi najbolje znate da vas ja jako postujem, ali moram da budem iskren prema vama. Pre bih skocio sa ovog balkona na petom spratu na beton nego prihvatio ovaj plan."

Sastanak se otegao do cetiri ujutro. Cosic, koji je imao sedamdesetak godina i dva baj-pasa na vratnoj arteriji, poceo je da posustaje. Dogovorili su se da se ponovo sastanu rano ujutro. Plenarna sednica - sa Izetbegovicem, Tudjmanom i Mate Bobanom, zakazana je za 10 sati ujutro.

Ugrabili su nekoliko sati sna. Sledeceg jutra, kako prica Okun, "Vens im je odjednom bez okolisenja rekao da je ovo kafana kod poslednje sanse, da je avijacija SAD u potpunosti spremna da pretvori Bosnu i Srbiju u pustos". Trojica lidera bosanskih Srba povukli su se u jedan cosak apartmana. Shvatili su da im nece biti dozvoljeno da napuste Atinu dok se ne saglase da potpisu. Odlucili su da, ako bude potrebno, Karadzic potpise plan, pod uslovom da se Micotakis, Oven i Vens saglase da ce potpis vaziti samo ukoliko ga naknadno ratifikuje "parlament" bosanskih Srba.

Vreme je odmicalo. Plenarno zasedanje je vec odlozeno. Tudjman i Izetbegovic su najavili da ce, ukoliko se srpska delegacija ne pojavi do 13 sati, napustiti Atinu i vratiti se svaki u svoj glavni grad.

Konacno su Bulatovic i Milosevic otisli do coska u kome su se scucurili bosanski Srbi i rekli im da im je vreme isteklo. Karadzic je tada rekao da ce potpisati. Bulatovic opisuje sta se zatim desilo:

I u tom momentu Micotakis se pojavio odnekud, izvadio penkalo i pozvao fotografa iz druge prostorije koji je tamo cekao u pripravnosti da slika Karadzica kako potpisuje dokument. Odmah posle toga pozvali smo Ovena koji nije mogao da veruje sta se desilo.

Kako se kasnije ispostavilo, Milosevic se toliko bojao da ce se Karadzic predomisliti na putu do plenarnog zasedanja da je drzao primerak plana i fotografa u pripravnosti. Kada je Oven usao u sobu video je "veoma uzdrmanog" Karadzica koji je ocigledno bio "krajnje pritegnut". Plenarna sednica je na brzinu sazvana i Karadzic je ponovo potpisao, ovog puta u prisustvu svojih neprijatelja.

Uzbudjeni Micotakis o ovome je obavestio okupljene novinare nesto pre 13 sati. Oven je izjavio da je "na Balkanu osvanuo vedar i suncan dan". (Bio je u pravu samo u bukvalnom smislu.) Karadzicev plan da izgradi drzavu unutar drzave bio je, po njemu, "mrtav i pokopan". Karadzic je napustio Atinu pokisao i iscrpljen, ali prkosan, rekavsi da njegova drzava nije mrtva i pokopana vec samo odlozena. Oven je slavodobitno istupao u intervjuima na televiziji i radiju toga popodneva. Kada mu je skrenuta paznja na to da Karadzicev potpis mora da ratifikuje "parlament" bosanskih Srba, to je prezrivo odbacio. "Vi mozda mozete da pocastvujete to telo

nazivom 'parlament'", rekao je, "ali ja necu... kazem vam", nastavio je on, "i verujte mi, dugo se bavim politikom, znam da je Milosevic pridobijen i to je ono sto je bitno."

Sajrus Vens je otisao sa scene toga dana. On je vec bio najavio svoju odluku da ce dati ostavku na funkciju mirovnog izaslanika UN i njegov naslednik, Torvald Stoltenberg, bivsi ministar inostranih poslova Norveske, vec je bio postavljen. Oven je bio presrecan sto njegov stari prijatelj odlazi u optimistickom raspolozenju. "Nema sumnje da smo bili odusevljeni...".

Opisao sam, dosta nesretno, taj dan kao srecan dan. I bio je srecan dan. Pa, stvarno smo krv propljuvali da bi dosli do ovog resenja. Jednostavno sam bio prezadovoljan. Okrenuo sam se da mahnem rukom u znak pozdrava i video sam Saj Vensa kako sedi pored bazena, izgledao je mnogo godina mladji, i pomislio sam u sebi kakav divan kraj jedne karijere. Ali nekako smo dozvolili da nam to izmakne iz ruku tokom sledecih nekoliko nedelja.

Sledeca stanica bila je planinsko uporiste bosanskih Srba na Palama. Dugacka kolona uglancanih crnih limuzina marke "mercedes" kretala se velikom brzinom iz Beograda. Raspolozenje je bilo optimisticko. Predsednik Milosevic i njegov najblizi medjunarodni saveznik, premijer Grcke Micotakis, bili su uvereni da ce njihovo samo prisustvo uticati na glasanje "parlamenta". Ili, ukoliko to ne bude dovoljno, da ce s lakocom ubediti bosanske Srbe da glasaju "za" i odustanu od svoje odluke da odrze referendum o planu. Predsednik Crne Gore Momir Bulatovic takodje je bio jedan od ucesnika velikog hodocasca na Pale:

Na putu za Pale smo prosli vecim delom Srbije. Mnogo ljudi stajalo je duz puta masuci nam. Takvi prizori se ne pamte od Titovog vremena. Video sam da ljudi zele da se taj sporazum potpise.

Vozila su krenula jos brze kada su presla preko reke Drine u istocnu Bosnu. To je bio prvi put da je ijedan od ovih politicara video ratna razaranja. "Sve je bilo opustoseno i razruseno", rekao je Bulatovic. "Na teritoriji pod srpskom kontrolom, znali ste da ako je neko selo unisteno da mora da je bilo muslimansko."

Kako je sjajna flota zavijala putem uz planinu Jahorinu, iznad bivseg skijaskog centra Pale, Radovan Karadzic je stajao na terasi hotela "Rajska dolina" okruzen ostalim clanovima rukovodstva bosanskih Srba. Milosevic i Micotakis uputili su se ka odboru za docek. Predsednik Srbije pruzio je ruku Biljani Plavsic koja ju je ostavila da visi u vazduhu.

Sve je odisalo nekom komicnom formalnoscu: prva poseta nekog stranog premijera ovoj odmetnickoj drzavi. Cak i ako je Milosevic dosao da ih ubedi da prihvate Vens-Ovenov plan koji su tako strasno mrzeli, liderima bosanskih Srba bilo je veoma stalo da ovu posetu iskoriste za afirmaciju svoje mini-drzave. Gosti, medju kojima su bili i jugoslovenski predsednik Cosic i gomila srpskih funkcionera, izvrsili su smotru pocasne garde, koja je intonirala jednu srpsku pesmu otpora protiv Turaka na muziku jednog americkog narodnog plesa. U brisucem letu iznad planine, jedan americki bombarder F-16 kao da je nagovestavao sta se moze desiti bosanskim Srbima ukoliko se suprotstave Zapadu. Samo nekoliko kilometara dalje od tog mesta, s druge

strane planine preko puta Pala, srpska artiljerija bombardovala je Sarajevo tokom prethodne godine.

Cim je pocela rasprava nestao je svaki tracak optimizma koji su velikodostojnici koji su dosli u posetu eventualno gajili u vezi sa svojom misijom. Rukovodstvo sa Pala je podstaklo raspolozenje prkosa, sto je islo ruku pod ruku sa istinskim strahom Srba u vezi sa planom. Nije bilo sumnje u to da bi ishod referenduma o Vens- Ovenovom planu bio negativan. Uoci sednice na Palama, Risto Djogo, najpoznatiji novinar bosanskih Srba, pojavio se da procita vesti na TV dnevniku. Bacio je pogled na prazan list papira, potpisao ga, izvukao pistolj i pucao u sebe. Brisuci laznu krv sa cela, Djogo je rekao da srpski narod nece izvrsiti samoubistvo. Poruka je bila jasna.[5]

Iako je Karadzic - pod ekstremnim pritiskom - parafirao plan u Atini, njegova preporuka bila je u najbolju ruku mlaka. Nazvao je predlog katastrofalnim ali je i podvukao moguce posledice njegovog odbacivanja. Poslanici su odbacili pretnje Zapada - insistirajuci na tome da je sam plan opasniji. Skupstina je bila saroliki skup poslanika starog bosanskog parlamenta, popova u dugim crnim mantijama, oficira u borbenim uniformama i grupice ratnih profitera u sjajnim jeftinim odelima.

U prvom od svojih govora, Milosevic je samouvereno rekao skupstini da je "odluka u prilog miru u interesu bosanskih Srba i celokupnog srpskog naroda". Izjavio je da plan daje Srbima ravnopravnost i slobodu. Njegov govor imao je prizvuke nekadasnjih vremena, vremena komunistickih vodja ciji se autoritet nije mogao dovoditi u pitanje niti oboriti. Kako je noc odmicala, Milosevic je skinuo rukavice. Naljutio se i nagovestio da bi mogao da izoluje bosanske Srbe.

Njegove pretnje nisu imale bog zna kakvog uticaja. Poslanici su se busali da mlaznjaci NATO-a nece nikada naci metu kroz maglu koja obavija njihovo planinsko carstvo. Cak su se i podsmevali Milosevicu, coveku koji je dosao na vlast na osnovu zaveta da ce braniti sve Srbe, zbog njegovih nastojanja da spreci zavodjenje daljih ekonomskih sankcija. Miloseviceva zabrinutost zbog sankcija bila je dostojna prezrenja, izjavili su, zaricuci se da ce se boriti protiv celog sveta ako treba.

Odlucujuci govornik bio je general Ratko Mladic, komandant vojske bosanskih Srba. U gromoglasnom govoru koristio je niz mapa da ilustruje koliko zemlje bi moralo da se vrati njihovim muslimanskim neprijateljima. Kada je zdepasti general izvadio mape, Milosevic i Bulatovic su se zabrinuli. Mladic nije bio politicar, ali je Bulatovic mogao da vidi da generalova striktno vojnicka logika ima tezinu. Jedna mapa je prikazivala vojnu situaciju na terenu. Druga je pokazivala demografsku zastupljenost Srba. Ali udarni eksponat bio je jedan slajd pokrajina prema Vens- Ovenovom planu kojeg je Mladic stavio preko mape koja je prikazivala linije fronta. Ne samo da bi bosanski Srbi morali da predaju velike komade teritorije vec bi i deo srpskog stanovnistva ostao u izolovanim i ranjivim podrucjima. Nakon sto je razotkrio opasnosti koje podrazumeva Vens-Ovenov plan, Mladic je otisao i dalje i hvalio se da se njegovi ljudi ne plase zapadne intervencije.

Zasedanje je trajalo do duboko u noc. Stalno se pominjalo samoubistvo, kako od strane onih koji su zagovarali prihvatanje, tako i onih koji su bili za odbacivanje plana. Predlozeno je mnostvo raznih amandmana. Jedan poslanik je cak trazio da se kao jos jedan uslov za prihvatanje stavi da se njemu daju tri boksa cigareta. To je bila teska farsa. Milosevic je pribegavao svim mogucim argumentima da ubedi poslanike. Srbi nisu bili u poziciji da stave na kocku sve sto imaju, tvrdio je on, pa da sve to izgube "kao pijani igrac pokera". Ocito je mislio na Karadzica, cija je slabost ka ruletu vrlo dobro poznata.

Cosic, koji je nazvao Bosnu "monstruoznom tvorevinom", pruzio je uveravanja skupstini da su Srbi pobedili. Njegova vizija bila je nesto sto je on nazvao teritorijalnom i politickom "prekompozicijom Balkana" - pravo na potpuno etnicko samoopredeljenje. Za Balkan to je znacilo Veliku Srbiju, Veliku Hrvatsku i Veliku Albaniju. Alija Izetbegovic nikada nece imati svoju muslimansku drzavu. Nije bitan Vens-Ovenov plan, savetovao ih je on; multinacionalna Bosna je unistena.

Ceo projekat pokrajina i Bosne i Hercegovine je istorijski privremen. Braco i sestre, Alijina drzava ne postoji. Islamska drzava vise ne postoji. Gotova je. To moramo da shvatimo. Postojace federacija, koja jos uvek nije ravnopravna ali ce to biti. U mestima gde postoji srpska kuca i srpska zemlja i gde se govori srpski jezik postojace i srpska drzava.

U stvari, Cosic je podsticao bosanske Srbe da prihvate plan za koji je i on, kao i Milosevic, znao da se nikada ne moze sprovesti.

U jednom momentu je izgledalo kao da je Milosevic nadvladao. "Covek moze da za svoj narod zrtvuje sve osim samog naroda, a ako ne prihvatite Vens-Ovenov plan vi cete zrtvovati svoj narod." Predsednik Srbije seo je pored Karadzica apelujuci na njega da se vise angazuje da ubedi skupstinu.

Osecajuci da poslanici pocinju da se kolebaju, zastupnik tvrde linije Momcilo Krajisnik, predsednik Skupstine, ciji je nadimak bio gospodin NE objavio je pauzu.

Sve vreme osecao sam veliki bol iznutra, jer smo znali da ovaj plan znaci unistenje za nas narod. Zato smo na Skupstini bili veoma odlucni da se on ne ratifikuje. Znali smo da on nece resiti ni jedan problem.

Poslanici bosanskih Srba otisli su u svoju prostoriju poslanickog kluba, i nisu dali gostima da ulaze, pod izgovorom da samo clanovi Srpske demokratske stranke mogu da udju. To je bio samar u lice. Milosevica su ostavili da ceka satima dok su njegovi nekadasnji sticenici ubedjivali poslanike da ne ustuknu.

Rukovodstvo se barem pravilo da toboze preporucuje plan, ali su se njihovi govori uvek zavrsavali pozivom na stoicki otpor. Profesor Nikola Koljevic, "potpredsednik", podsetio je Skupstinu na srpskog epskog junaka Milosa Obilica, najhrabrijeg borca bitke na Kosovu 1389. godine. Obilic je rekao da ne postoji sansa da se potuku Turci - bilo ih je isuvise mnogo. "Svi mi da se u so prometnemo, ne bi Turkom rucka osolili!", rekao je Obilic svojim drugovima pre nego

sto ih je poveo u boj. Koljevic je povukao paralelu. "Ne bi bilo dovoljno ni za Klintonove momke - ne treba da rizikujemo ocajnicku borbu sa najvecom super-silom."

Od 65 poslanika koji su glasali, 51 poslanik izjasnio se za odrzavanje referenduma o planu.

Cosic, uznemiren, rekao je Skupstini da je dobio izvestaje da ce Zapad lansirati vazdusne udare te iste noci. Posle toga, prebledeo i iscrpljen, nazvao je odluku katastrofalnom. "Ne znam sta ce sledeca noc i dan doneti ovoj zemlji."

Okrenuo se Plavsicki pitajuci kako mogu da izbegnu neumitnu tragediju. Profesorka biologije celicne volje, koju su vojnici obozavali zbog njene spremnosti da olako odbaci pritisak Zapada, pogledala je prazno u Cosica i rekla:

"Kakva tragedija? Bila bi tragedija ukoliko bismo ovo prihvatili."

Na to ce Cosic: "Bombardovace mostove."

A ona ce: "Neka bombarduju mostove. Ne mogu da uniste Srbe bombardovanjem."

Milosevic je bio vidno uznemiren. "Nije bio pri sebi. To mu se videlo na licu i rukama", rekla je Plavsicka. Predsednik Srbije nikada nije trpeo nikakvo suprotstavljanje. Protivnici su postojali da bi se zaobilazili, eliminisali ili na drugi nacin prevazilazili. "Kasnije je Skupstina veoma bucno izrazila svoje negodovanje. On nije znao kako da se ponasa u parlamentu zato sto nikada nije prisustvovao parlamentarnim zasedanjima."

Bez reci i smrknut, u pratnji iscrpljenog Micotakisa, Milosevic je seo u svoj automobil krecuci na dug put kuci.

Brzo je uzvratio. Beograd je najavio da preseca sve isporuke Republici Srpskoj osim hrane i lekova. Milosevic isto tako nije zaboravio kako ga je Plavsicka omalovazila. Njoj je bilo zabranjeno da predje granicu u Srbiju. Taj embargo bio je kratkog daha, ali je steta ucinjena. Sastanak na Palama bio je prvi Milosevicev javni poraz od kada je postao neosporavani lider svih Srba. To je bio prvi put da nije uspeo da nadmudri svoje politicke protivnike.

Glasanje na Palama odigravalo se upravo kada je americki drzavni sekretar Voren Kristofer pokusavao - sa neuspehom - da Evropi proturi politiku Vasingtona "ukini i udari". U razgovorima sa liderima deset zemalja NATO-a i Rusije, Kristofer je naisao na veoma hladnu reakciju na plan kojim se zahtevala isporuka oruzja slabije naoruzanim Muslimanima i lansiranje strateskih vazdusnih udara na ciljeve bosanskih Srba. Francuska i Velika Britanija su bile protiv posto su imale vojnike na terenu koji bi bili osetljiva meta moguce odmazde. Sam Kristofer nije izgledao uveren u mudrost te politike. Ali on je bio advokat a njegov klijent, Klinton, hteo je tu politiku. Ali,izgleda da Administracija nije predvidela otpor svojih evropskih saveznika koji su se ocajnicki trudili da izbegnu intervenciju i jos uvek se nadali da ce lideri bosanskih Srba podrzati Vens-Ovenov plan.

Nakon Kristoferovog povratka, Vasington je pokusao da zataska razmimoilazenje saveznika sa dve strane Atlantika. Jos jedan kljucni momenat u pomeranju politike SAD bio je kada su predsednik Klinton i njegova supruga Hilari procitali delove knjige "Balkanski duhovi", autora Roberta Kaplana, koja opisuje burnu proslost ovog regiona. Ova knjiga je, ko zna zasto, imala ogroman uticaj na Klintona, ubedivsi ga da su stanovnici Balkana osudjeni na nasilje.[6] U roku od nekoliko dana Klintonova administracija je odustala od dva kontradiktorna plana. Odustala je od Vens-Ovenovog i plana "Ukini i udari".

Nikada nije postojao sveobuhvatniji plan od Vens-Ovenovog, koji je, iako je bio kritikovan da to nije tako, ipak ocuvao visenacionalnu Bosnu u okviru njenih medjunarodno priznatih granica. Medjutim, kada su Srbi odbacili Vens-Ovenov plan SAD nisu oklevale da ga i one odbace. On je stavljen ad acta navodno zbog prituzbi bosanske vlade ali i zbog bojazni da je nesprovodiv. Verovatno je da je odlucujuci razlog bila cinjenica da je plan zahtevao barem 50.000 vojnika od kojih su polovinu SAD vec bile obecale.

Lord Oven, opravdano ogorcen, odbacio je, na americkoj televiziji predlog da se rat okonca vazdusnim udarima kao "zabludu". "Problem necete resiti na visini od 10 hiljada stopa," rekao je, isticuci da bi SAD mogle da pomognu time sto bi dale vojnike za snage UN u Bosni ali ne i bombardovanjem.

Ali, propast Vens-Ovenovog plana izduvala je vetar iz americkih jedara i Kristofer je vec promenio kurs. Hteo je da prodje sa sto manje gubitaka i da Bosnu pomete pod tepih sto je brze i efikasnije moguce. U svedocenju pred Kongresom Kristofer je rekao da je ubijanje u Bosni "problem iz pakla". Signalizirao je da SAD nece ljutiti svoje NATO saveznike preduzimanjem jednostrane akcije u smislu "ukini i udari". "Necemo delovati sami u preduzimanju mera u bivsoj Jugoslaviji."

To nije bilo sve. 18. maja rekao je da je resavanje "drevnih zavada" u sustini stvar Evrope. To nisu bile reci zemlje koja zudi da se umesa. Zatim je lansirao ideju "lokalizovanja". "Ucinicemo sta mozemo zajedno sa nasim saveznicima i prijateljima da odgovorimo na nasilje i lokalizujemo konflikt." Pokusao je, neubedljivo, da insistira na tome da Vasington ne ostavlja Muslimane na cedilu. Rekao je da se Amerika ne povlaci potpuno i da jos uvek smatra da treba ukinuti embargo na isporuku oruzja bosanskoj vladi i da je potrebna ogranicena "nadoknadjujuca vazdusna akcija" kako bi se Muslimanima omogucilo da se bore sa Srbima "na ravnoj nozi".

U ovom kljucnom momentu, Kristofera je i ne znajuci spasao Andrej Kozirev, njegov ruski kolega, koji je sazvao sastanak ministara inostranih poslova Saveta bezbednosti UN da bi razmotrili pitanje trupa za zastitu novostvorenih "bezbednih zona". Americki drzavni sekretar odvratio je paznju od vakuma koji je nastao u samoj politici Vasingtona polivsi hladnim tusem rusku inicijativu za razmestaj trupa. Izjavio je da je sastanak odlozen, iskoristivsi priliku da kritikuje Vens-Ovenov plan zato sto je jedini nacin da se on sprovede taj da se trupe angazuju da se bore protiv bosanskih Srba. Ponovio je da su Sjedinjene Drzave spremne da daju trupe kada se sve strane saglase o mirovnom planu. Iskljucio je angazovanje na bilo kojoj od strana, isticuci: "Zverstva se cine na svim stranama".

SAD, Rusija, Francuska, Velika Britanija i Spanija podnele su 22. maja Zajednicki plan akcije. Smisljen kao recept za lokalizovanje, on je, u stvari, bio nesto najblize americkom prihvatanju tekuceg stanja stvari u Bosni. Ova ceremonija je bila kao carevo novo ruho, jer plan nije predvidjao nikakvu akciju. Klintonova administracija je najavila da ce poslati kontingent trupa u Makedoniju i nastavila kurs predsednika Busa upozoravajuci da SAD nece tolerisati rat na Kosovu naglasivsi da se ne sme dozvoliti da ono postane zariste novog sukoba posto bi to moglo da uvuce Albaniju i, najverovatnije, saveznike SAD u NATO-u, Grcku i Tursku. Britanija i Francuska su ga progurale ali niko nije razmotrio njegove implikacije.

Plan je predvidjao zatvaranje granica Bosne kako bi se sprecili upadi ili vojna podrska iz Srbije i Hrvatske, i osnivanje sest muslimanskih "bezbednih zona". Jedan ultranacionalisticki srpski lider je pohvalio ovaj sporazum kao "prvu trezvenu javnu izjavu Zapada". Zajednicki plan akcije zabio je poslednji ekser u kovceg Vens-Ovenovog plana, i formulisao zacetak sledece faze mirovnih razgovora: podela na tri dela cije ce uslove diktirati Srbi i Hrvati a posredovace Oven i Stoltenberg.

Do vikenda Klinton je napravio potpunu prekretnicu. Vise nije krsio ruke zbog patnji bosanskih Muslimana niti spasavao njihovu drzavu. Najavio je da tezi takvoj nagodbi koja bi dala "opravdanu teritoriju Muslimanima".

Karadzic je pohvalio Klintona jer se urazumio. Izetbegovic je ostro kritikovao SAD sto su prepustile Bosnu i Hercegovinu rasparcavanju. "Svet nam nije ostavio mnogo izbora", zalio se on, upozoravajuci da vise nece gubiti vreme na uzaludne pregovore. Ono sto opkoljeni predsednik nije video bilo je da se priprema teren za novu rundu pregovora u kojima ce Srbi i Hrvati diktirati uslove.

Kako je Amerika pokusavala da se distancira u potpunosti od obavezivanja na jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu, sarajevskoj vladi pretilo je da ostane bez icega. Doslo je vreme da se ispitaju opcije. Klinton je jasno stavio do znanja (barem za sada) da nema spasa za Bosance. "Ja sam zeleo visenacionalnu drzavu u Bosni. Ali ukoliko se same strane, ukljucujuci bosansku vladu, stvarno i iskreno sporazumeju o drukcijem resenju, onda ce Sjedinjene Drzave morati da ga razmotre veoma ozbiljno."

Biljeske:

1 - Radio Beograd 30. april 1993.

2 - Konacni plan predvidjao je demilitarizovanu zonu oko puta pod nadzorom UN - srpskog koridora. On je zabranjivao prevoz trupa ili vojne opreme preko ovog i 10 drugih "plavih puteva" koji povezuju etnicke pokrajine.

Muslimanskim i hrvatskim trupama nece se dozvoliti da se vrate u pokrajine dodeljene njihovoj etnickoj grupi gde ima srpskog zivlja. Umesto toga tu ce patrolirati UN trupe. Mada je Beograd

pozdravio ovaj ustupak u poslednji cas, on se u stvari odnosio samo na oblasti oznacene kao muslimanske gde su Srbi imali punu kontrolu - pokrajina pet, podrucje duz strateske reke Drine.

Mirovni pregovaraci zahtevali su upucivanje 70 hiljada vojnika UN koje bi dao NATO, ukljucujuci polovinu iz SAD, i eventualno Rusije.

Izbori bi se odrzali u svakoj od deset pokrajina u roku od 18 meseci. Trupe UN stitice manjine barem do tada.

Sarajevo je prema planu trebalo da bude demilitarizovano.

Kriticari su istakli neuspeh UN da demilitarizuju srpske paravojske i da omoguce povratak izbeglica. Ali uspeh plana zavisi od stepena u kojem su Srbi spremni da odustanu od svoje ideje ujedinjavanja teritorije u srpskim rukama u okviru Velike Srbije i od toga da li ce Hrvatska dozvoliti nezavisnost susedne teritorije oznacene kao hrvatske.

On je dao dinamiku za mir:

Savet bezbednosti UN odobrava plan.

Savet odobrava sprovodjenje plana i brojnost trupa za nadzor na osnovu izvestaja generalnog sekretara Butros Butros- Galija.

U roku od 72 sata zaracene strane obavestavaju o brojcanom stanju trupa i naoruzanja, izvestavaju o lokaciji linija fronta i minskih polja i pripremaju se za verifikaciju od strane UN. Prekid vatre se ostvaruje i ostaje na snazi.

U roku od pet dana: povlacenje teskog naoruzanja iz okoline Sarajeva pod nadzorom UN.

U roku od 15 dana: sve ostalo tesko naoruzanje takodje stavljeno pod nadzor UN. Sve snage razdvajaju se sa linija fronta kako bi se uspostavile demilitarizovane zone koje nadziru UN.

U roku od 45 dana: sve snage vracaju se u svoje odredjene pokrajine u skladu sa planom demobilizacije.

Obnova infrastrukture: struja, gas, voda, zeleznica, putevi, itd.

Uspostavljanje "slobodnih prolaza" do i iz Sarajeva uz garantovanje kretanja civilima, robi i humanitarnoj pomoci.

Uspostavljanje koridora pod garancijom UN koji povezuje severne delove pod srpskom kontrolom sa Srbijom.

Formiranje privremene centralne vlade u Sarajevu sa po tri clana iz svake od tri nacionalne grupe uz rotiranje predsedavajuceg svaka cetiri meseca izmedju tri strane.

Uspostavljanje privremenih pokrajinskih vlada na bazi etnickog sastava svake pokrajine s tim da ni jedna od tri grupe ne sme da ne bude zastupljena u bilo kojoj od pokrajina.

3 - Iz teksta pisma, koje su potpisali Milosevic, Bulatovic i Cosic, upucenog clanovima "parlamenta" bosanskih Srba.

4 - Iako je Vensov plan koji je doveo 14 hiljada vojnika UN u Hrvatsku predvideo povratak svih izbeglica i demilitarizaciju regiona, ni jedno ni drugo se u stvari nije obistinilo. Etnicko ciscenje Hrvata iz zona pod zastiton UN nastavilo se dugo nakon prispeca UNPROFOR-a; ni jedan jedini hrvatski izbeglica nije mogao da se vrati; a u mnogim podrucjima "demilitarizacija" se sastojala od toga sto su krajinski Srbi zamenili svoje vojne uniforme svezim novim plavim "policijskim" uniformama. Vojna vozila nisu, kako je to trebalo po planu, povucena, vec su, umesto toga, ofarbana plavo umesto zeleno i prebacena iz armije u policiju.

5 - Risto Djogo bio je poznat zbog svoje duhovitosti i agresivne odanosti srpskoj nacionalistickoj stvari. Za malo manje od godinu dana ovi kvaliteti ce ga kostati zivota. Ubijen je uskoro nakon sto je Milosevic zaveo blokadu protiv bosanskih Srba dok je u Zvorniku prisustvovao koncertu srpske folk zvezde Cece, mozda od strane ljudi njenog buduceg muza Arkana, - po nalogu srpske tajne policije. Djogo je ocigledno znao isuvise i prikupio je dokumenta o tome sta su on i njegovo rukovodstvo radili tokom rata u koordinaciji sa Milosevicem.

6 - Elizabet Drju, *On the Edge, The Clinton Presidency* (Na ivici, Klintonovo predsednikovanje), Simon & Suster, Njujork, 1994.

PRIJATELJA SE CUVAJ STOSTRUKO: MUSLIMANSKO - HRVATSKI SUKOB 1992 - 1994. / (prev. K. Nikcevic)

Na ulasku reke Neretve u nekada prelepi grad Mostar, njene siroke ravne obale postaju strmije i penju se sve dok reka ne prosece uzanu kamenitu klisuru kroz srce srednjovekovnog turskog grada. Na mestu gde je reka najuza, turski sultan je 1566. godine naredio da se sazida most - jedan siroki luk sjajnog belog kamena. "To je jedan od najlepsih mostova na svetu", zapisala je knjizevnica Rebeka Vest. "Vitki luk izmedju dve okrugle kule, njegovi parapeti savijeni pod plitkim uglom u sredini. Ne znam da je ijedna zemlja - cak ni Italija ili Spanija - pokazala takav istancan ukus sa tako prijatnim rezultatima".

Cuvari mosta postali su poznati kao Mostari - od srpskohrvatske reci za most. Po njima je grad koji je izrastao oko mosta dobio ime. Most - i sam Mostar - postali su simbol same ideje Bosne i Hercegovine - mesta gde je katolicki, pravoslavni i muslimanski zivalj ziveo svaki na svoj nacin, ali zajedno i u uzajamnoj toleranciji. Njega su prezirali mnogi hrvatski nacionalisti za koje je on predstavljao trajni podsetnik turskog uticaja u zemlji koju su smatrali svojom hriscanskom zemljom. Preziveo je pad otomanskog carstva. Preziveo je dva svetska rata. Ali 9. novembra

1993. godine (tacno cetiri godine nakon rusenja berlinskog zida), pod stalnim artiljerijskim udarima snaga bosanskih Hrvata, njegov divni luk se stropostao u duboko plavetnilo reke. U ratu u kome je visenacionalnost bila sama sebi neprijatelj, rusenje ovog mosta kao da je bilo odraz rusenja visenacionalnog ideala Bosne - mesta prakticno odredjenog izgradnjom mostova - izmedju zajednica, izmedju nacionalnosti, izmedju vera. Za Bosance nije postojao jaci simbol zemlje koju su tezili da izgrade. Bosanska vlada je proglasila dan zalosti.

Nagovestaji muslimansko-hrvatskog sukoba u Bosni primecivali su se davno pre nego sto su Srbi napali i jedne i druge aprila 1992. godine. Godine 1991, dok se njegova sopstvena republika slamala pod cekicem JNA, hrvatski predsednik Tudjman pokusao je da preko Hrvata u Izetbegovicevoj vladi opipa puls i pokusa da proceni da li ce biti moguce ubediti Izetbegovica da uvede bosansku teritorijalnu odbranu u rat, da otvori drugi front protiv Srba. Septembra 1991. godine, nekoliko dana nakon sto je Hrvatska nacionalna garda stavila pod opsadu kasarne JNA sirom republike, ministar odbrane Bosne Jerko Doko, Hrvat, predlozio je da se mobilise bosanska teritorijalna odbrana.

Ali ministar unutrasnjih poslova Alija Delimustafic, Musliman, ciji je pro-beogradski stav bio dobro poznat od ranije, vec je bio usmerio bosansku TO na suprotan kurs. On se bio saglasio da se JNA dozvoli da koristi severnu i zapadnu Bosnu kao bazu iz koje se moglo komandovati napadima protiv Hrvatske narodne garde i obezbedjivati sredstva za njih. Prema pukovniku Aleksandru Vasiljevicu, nacelniku kontraobavestajne sluzbe JNA:

On (Delimustafic) se saglasio da se oforme zajednicke patrole i kontrolni punktovi bosanske policije i JNA na prugama i putevima da se kontrolise saobracaj i sprece oruzani pokreti paravojski, kao i da se omoguci kretanje same JNA. Posebno s obzirom na to da je trebalo da vojska prodje do Knina iz Srbije i Crne Gore do tamosnjih ratnih podrucja. Da nisu prosli nikada ne bismo bili u stanju da se borimo. Bosna je bila nas koridor do Krajine.

Hrvati su bili veoma podozrivi u vezi sa ulogom bosanskih Muslimana u hrvatskom ratu, optuzivsi mnoge da su ostali u JNA tokom cele 1991. i veceg dela 1992. godine. Hrvatska propaganda optuzila je komandanta bosanske TO, Sefera Halilovica, da je aktivno ucestvovao u razaranju Vukovara.[1]

Bilo kako bilo, Tudjman nikada nije prihvatio da je Bosna dugorocno odrziva kao drzava. Nije krio svoje misljenje da je Bosna vestacka tvorevina jugoslovenske drzave, koja nema istorijsku legitimnost. Od samog pocetka se zalagao za ono sto je on zvao "izgradnja nacije" medju bosanskim Hrvatima koji su cinili 17 odsto stanovnistva Republike. Upravo onog jutra kada je Bosna usla u otvoren rat, 6. aprila 1992. godine, Tudjman je rekao novinarima na konferenciji u Zagrebu:

Mi smo bili dosledni u ovom pogledu. Rekli smo da smo za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, ukoliko ona obezbedi tamosnjim Hrvatima status konstitutivnog naroda. U Bosni i Hercegovini. (Izetbegovic) polazi od teze da se srpski narod moze umiriti... a s druge strane on predlaze da ostatak Bosne i Hercegovine, odnosno muslimanska Bosna, ostane unitarna drzava. Predstavnici hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini se sa ovim ne mogu sloziti posto znaju da

bi kao manjina bili podvrgnuti majorizaciji... predstavnici hrvatskog stanovnistva u Bosni i Hercegovini trazili su da se tamosnjem hrvatskom zivlju garantuje status konstitutivnog naroda u Bosni i Hercegovini.[2]

Tudjman je bio karakteristicno nedosledan. Dok je zahtevao medjunarodno priznanje Hrvatske u okviru njenih postojecih granica, rovario je da podrije teritorijalni integritet Bosne. I dok je Ustav njegove sopstvene republike uskracivao srpskoj manjini status "konstitutivnog naroda", on je ipak zahtevao taj status za Hrvate u Bosni.

Bosanski Hrvati spadaju u dva posebna tabora, i geografski i politicki. Jedna trecina bosanskih Hrvata zivela je u zapadnoj Hercegovini, ozloglasenom rasadniku krajnjeg desnicarskog nacionalizma, gde su Hrvati cinili skoro 100 odsto stanovnistva - bar na selu.[3] Mnogi zapadni Hercegovci su se borili u hrvatskom ratu i, 1992. godine, vratili se sa tim svojim iskustvom spremni za rat u Bosni. Ali vecina Hrvata u Bosni je zivela u srednjoj i severnoj Bosni, u gradovima i opstinama gde su zivele sve tri nacionalnosti. Ovi Hrvati iz centralne Bosne su tradicionalno bili mnogo manje nacionalisticki agresivni i mnogo skloniji da zive u multinacionalnoj bosanskoj drzavi nego da traze njenu podelu na etnicki ciste delove.

Od dva hrvatska predstavnika u bosanskom Predsednistvu, Franjo Boras pripadao je hercegovackoj tradiciji; a Stjepan Kljujic pro-bosanskom kursu. Tudjman je, od samog pocetka, protezirao ovog prvog.

Kada je rat izbio, Hrvati iz Hercegovine su vec bili vojno organizovani i Hrvatska ih je snabdevala. Prvi stvarni vojni otpor na koji je naisao srpsko-armijski moloh bio je u Hercegovini, gde su se, tri meseca, Srbi i Hrvati gledali preko reke Neretve. Srbi su zauzeli istocnu obalu, Hrvati zapadnu, cime su podelili sam grad Mostar. Odavno je elemenat strateskog planiranja JNA bio da se Neretva smatra prirodnom granicom nove krnje Jugoslavije kojom dominiraju Srbi. Ambiciozniji srpski nacionalisti cak su i razmisljali o Dubrovniku kao o prirodnom glavnom gradu buduce prosirene srpske republike Crna Gora-Hercegovina.

Bosanski Hrvati su, nakon delimicnog povlacenja JNA, 17. juna oterali Srbe u potpunosti iz Mostara i zauzeli pojas hercegovacke teritorije duz istocne obale reke. To je bio prvi ozbiljan poraz koji su Srbi pretrpeli od pocetka rata.

Snage bosanskih Hrvata (HVO) su se tada ucvrstile na teritorijama koje su kontrolisale. Naoruzanje i druge potrepstine, kanalisane su, iz Zagreba, preko HDZ Hercegovine. Bivsi poslovodja prodavnice konfekcije, po imenu Mate Boban, izronio je na scenu, pod Tudjmanovim pokroviteljstvom, kao de facto vodja bosanskih Hrvata, ubrzo bacivsi u zasenak izabrane predstavnike, Kljujica i Borasa.

Boban je osnovao svoju sopstvenu drzavu u zapadnoj Hercegovini - "Hrvatsku Zajednicu Herceg-Bosnu" - sa sopstvenim oruzanim snagama. Zaveo je hrvatski sistem lokalne uprave, hrvatski skolski sistem, i "hrvatski" je postao "zvanicni jezik". Hrvatski dinar je vec ranije, 1991. godine, zamenio jugoslovensku valutu (Bosna - koja je do kraja leta 1992. bila svedena na skup izolovanih teritorija u vidu koze leoparda - jos uvek nije imala sopstvenu valutu). Herceg-Bosna

postala je u skoro svakom pogledu odraz u ogledalu Srpske Republike Bosne i Hercegovine, uz jednu bitnu razliku - Muslimani i Hrvati bili su, formalno, partneri u vojnom savezu koji su potpisali Tudjman i Izetbegovic.

Na istocnoj obali Neretve, u srcu starog Mostara, nalazi se Turska kuca, muzej koji predstavlja tipicnu kucu otomanskih Muslimana iz nekog neodredjenog perioda bosanske proslosti. Na zidu glavnog salona visi jedan kitnjasti zapis sa stihom iz Korana na arapskom i srpskohrvatskom jeziku. Na njemu pise:

"Cuvaj se svog neprijatelja, ali se stostruko cuvaj svog prijatelja. Jer ako ti prijatelj postane neprijatelj, on te moze povrediti jos vise jer zna skrivene puteve do tvog srca."

Do kraja leta mostarski Muslimani poceli su da podozrevaju od svojih hrvatskih "prijatelja". HVO se nije potrudio, nakon sto je preuzeo kontrolu nad Mostarom, da upotpuni tu pobedu time sto bi pomogao bosanskoj armiji da oslobodi Sarajevo, sto su mnogi od njega ocekivali. Boban je smenio skoro sve Muslimane sa odgovornih duznosti u javnom zivotu i na njihova mesta doveo pristalice HDZ-a. Pretvorio je "Herceg-Bosnu" u jednopartijsku, etnicku drzavu. Hrvatska policija je cesto sikanirala mostarski studio bosanskog radija, koji je bio lojalan Sarajevu, a s vremena na vreme ga je i zatvarala. Njegova policija je postavila barikade po celom gradu; Muslimanima nije bilo dozvoljeno da se slobodno krecu.

Boban nije nikad eksplicitno rekao sta smatra granicama svoje drzave. Njegov zamenik u srednjoj Bosni, Dario Kordic, jedan kocoperni mladi novinar, koji se presvukao u ratnika i bio nepokolebljiv u svom uverenju da Bosna, sa punim pravom, pripada Hrvatskoj, bio je eksplicitniji. On je oformio svoj stab u Novom Travniku. Izjavio je da su gradovi srednje Bosne, - i Travnik i Vitez, i Jablanica i Konjic, deo Herceg-Bosne. U trima od ovih podrucja Muslimani su bili vecina. Kordic je tvrdio da Muslimani ne predstavljaju poseban narod. Oni su Hrvati islamske vere.

Do jeseni 1992. godine dve paralelne vojske koegzistirale su na istoj teritoriji - HVO i armija Bosne i Hercegovine. Veliki priliv muslimanskih izbeglica, "ociscenih" od strane Srba, jos vise je pojacao napetost, pruzivsi Bobanu materijal za manipulaciju - strahove da ce hrvatska podrucja biti "preplavljena" obespravljenim Muslimanima.

Konflikt koji ce postati isto toliko ljut kao onaj sa Srbima izbio je 25. oktobra u Prozoru, gradu u srednjoj Bosni. Poceo je kao spor izmedju suparnickih mafijasa oko toga ko ce preuzeti isporuku jedne posiljke benzina. Ova gangsterska kavga je ubrzo poprimila razmere "nacionalnog" spora, kad je svaka od dve armije brzo pritekla u pomoc svojima da ih brani. Muskarci Muslimani, oterani iz Prozora, pobegli su u brda, mada ih se vecina vratila nekoliko dana kasnije kada su se strasti stisale. Ali spor je imao sve karakteristike otvorenog ratovanja, ukljucujuci artiljerijsko bombardovanje sa pozicija izvan grada i borbe puskama na ulici. Nakon nekoliko dana centar Prozora pretvoren je u popaljenu i razrusenu razvalinu. Samo su hrvatske radnje radile. Sukobi su takodje izbili u Novom Travniku, severno od Prozora. Ali od tada ce sarajevski radio, lojalan Izetbegovicevoj vladi, govoriti da je hrvatski fasizam u Bosnu usao prvo kroz Prozor.

Vojna katastrofa bila je neposredan rezultat zahladjenja odnosa koje je nakon toga usledilo. Prekid saradnje izmedju HVO i bosanske armije, pracen ogromnim uzajamnim podozrenjem, naveo je i jedne i druge da napuste svoje polozaje u Jajcu, gradu severozapadno od Travnika. Jajce je bilo opkoljeno srpskim snagama od pocetka rata i pretrpelo je i artiljerijska bombardovanja. Medjutim, krajem oktobra, nije bilo ni najmanjeg nagovestaja da ce uskoro pasti. Onda je, 29. oktobra, ipak palo, ne zahvaljujuci nekoj srpskoj ofanzivi, vec zbog haosa u bosanskoj i hrvatskoj odbrani. Srbi su usetali u Jajce dok je 40.000 muslimanskih i hrvatskih gradjana Jajca kuljalo niz put u pravcu Travnika.

Samo mali broj onih koji su bezali su to ucinili motornim vozilima - snabdevanje Jajca gorivom bilo je toliko neredovno. Njihov egzodus, 30. oktobra i 1. novembra, podsecao je na doba pre mehanizacije: dugacka povorka iznurenih ljudi - koja se prostirala dokle god je dopirao pogled, sve dok se put nije gubio u sumom obraslim brdima na severu - koji s mukom pesace kroz vlaznu jesenju izmaglicu. Vecini je trebalo dva do tri dana da stignu u Travnik, sedamdeset kilometara juzno, a, dok su oni bezali, Srbi su i dalje napredovali sve dok armija bosanskih Srba nije zauzela uzvisine iznad puta kojim su oni bezali. Sve sto je licilo na vojno vozilo postalo je meta. Po beguncima je osuta rafalna artiljerijska i mitraljeska vatra. To je bila prva bolna ilustracija koristi koje ce Srbi izvuci iz neprijateljstva izmedju Muslimana i Hrvata. General Mladic ce kasnije prokomentarisati: "Gledacu ih kako se medjusobno unistavaju a onda cu ih i jedne i druge gurnuti u more". Srbi nisu mogli da sakriju svoju razdraganost.

Dok je Bosna ulazila u prvu ratnu zimu, linije fronta su se ucvrstile. Sada nije bilo podrucja u zemlji gde su armije bosanskih Srba i bosanskih Hrvata imale medjusobnih teritorijalnih sporova. Ali su, s druge strane, i jedni i drugi imali neresenih racuna sa bosanskom armijom. Poceo je da se nazire jedan neformalni precutni savez. U Kiseljaku, gradu sa hrvatskom vecinom na zapadnom obodu Sarajeva, tvrdokorni nacionalisti, lojalni hercegovackim Hrvatima, preuzeli su kontrolu nad lokalnom vladom i HVO. Oni su trgovali sa Srbima koji su drzali Sarajevo pod opsadom kao i sa muslimanskim crnoberzijancima u Sarajevu. Mesecima je Kiseljak bio mirno utociste, jedna kopnom opasana, bosanska Kazablanka, u kojoj su tamosnji Hrvati komercijalno profitirali od svog polozaja "izmedju" Muslimana i Srba. Hrvati bi kupovali robu od Srba i prodavali muslimanskim ratnim profiterima, koji su u to vreme vec razradili sistem kartela odrzavajuci vestacki visoke cene robe na crnom trzistu u Sarajevu. Rezultat toga bio je neto izvoz cvrste valute iz Sarajeva, novca koji su prosecne Sarajlije zaradjivale i stedele godinama. Muslimanski gangsteri, hrvatski mesetari, i srpski liferanti su uzimali svoj deo u reketu iznudjivanja koji je isao i preko vojnih linija i u kojem su kiseljacki Hrvati bili glavni akteri.

Na nesrecu za Sarajevo, Kiseljak se nalazio na zapadnim kapijama grada, mestu na kojem je srpski celicni zagrljaj oko Sarajeva bio najranjiviji. Bilo koji pokusaj da se probije opsada izvana mogao je doci samo iz tog pravca. Do zime 1992-93, tamosnje hrvatske snage imale su solidnih finansijskih, kao i cinicnih politickih razloga da se potrude da se opsada nastavi. Hrvati, iako formalno jos uvek saveznici bosanske vlade, postali su, u stvari, partneri Srba u odrzavanju opsade Sarajeva.

Krajem aprila 1993, zimsko zahladjenje izmedju Muslimana i Hrvata eskaliralo je u totalni rat. Vesti o porazu u Srebrenici izazvale su uzrujane glasine koje su prohujale srednjom Bosnom da

ce na desetine hiljada muslimanskih izbeglica stici za nekoliko dana. U Kiseljaku i Vitezu, dva dzepa naseljena Hrvatima severno i zapadno od Sarajeva, hrvatske milicijske snage krenule su u preventivnu akciju. Usli su u muslimansko selo Ahmici, koje je bilo okruzeno selima sa hrvatskim stanovnistvom, i poubijale na desetine civila u njihovim kucama, ukljucujuci zene, decu i stare. Zatim su zapalili kuce.

Dokaze o ovom zverstvu otkrili su britanski vojnici Zastitnih snaga Ujedinjenih nacija i medjunarodni humanitarni radnici 19. aprila - dan posle potpisivanja sporazuma o predaji Srebrenice. To se dogodilo oko kilometar od britanske baze. Britanski komandant, pukovnik Bob Stjuart, skoro u suzama od besa i nemoci sto nije znao nista o tome kada se desavalo, zahtevao je pristup selu. Ispred svetskih televizijskih kamera izdrao se na jednog komandanta kontrolnog punkta HVO, koji ga je pitao da li ima dozvolu da udje u selo: "Ne treba mi dozvola prokletog HVO - ja sam Ujedinjene nacije! Kazem vam da je ovo apsolutno nepojmljivo. Citave porodice su ovde izmasakrirane. Ko je za ovo odgovoran?" Milicija HVO se hladnokrvno odvezla svojim kolima.

Usledio je talas prinudnih iseljenja, ubistava i silovanja. Muslimani su bezali iz Viteza uputivsi se put Travnika ili Zenice, tvrdeci da su im hrvatski vojnici dali tri sata da napuste grad ili da budu ubijeni. Pored puta su nadjena tela dvojice muslimanskih lekara, koji su putovali iz Zenice u Vitez, prostreljenih glava.

U Travniku, HVO je zahtevao da se bosanska armija razoruza i raspusti. Rekli su da je prema Vens- Ovenovom planu - koji su tada vec bile prihvatile i hrvatska i muslimanska strana - Travnik stavljen u hrvatsku pokrajinu i da plan zahteva povlacenje svih nehrvatskih snaga iz te pokrajine. Vens-Ovenov plan nije bio uzrok borbi izmedju Muslimana i Hrvata u srednjoj Bosni; konflikt je poceo pre objave plana. Ali je u prolece 1993, plan dao teritorijalnim zahtevima bosanskih Hrvata pecat legitimnosti koji bi im inace nedostajao.[4]

Travnik je sada postao pretezno muslimanski grad, posto je bio preplavljen Muslimanima koje su Srbi oterali iz njihovih domova u severnoj Bosni etnickim ciscenjem. Ovi ljudi, od kojih su mnogi bili internirani u zarobljenickim logorima koji su toliko sokirali svet prethodne godine - ljudi koje je njihovo iskustvo radikalizovalo i ogorcilo - bili su odlucni da ne dozvole da im Hrvati prirede to isto. Za nekoliko dana isterali su sve HVO jedinice iz Travnika, iako je na hiljade hrvatskih civila i dalje ostalo da zivi u Travniku i oni nisu bili izlozeni otrovnim kampanjama etnickog ciscenja koje su Hrvati vrlo brzo pokrenuli protiv muslimanskih manjina koje su zivele medju njima. U Zenici, uporistu Izetbegoviceve SDA, i gradu u kojem je bosanska armija imala svoje najjace korene, pregovori izmedju muslimanskog gradonacelnika i lokalnog komandanta HVO-a, koji su imali za cilj povracaj mira, propali su kada su jedinice HVO-a sa okolnih brda gadjale centar grada. Kao i u Travniku, HVO je isteran.

Muslimanska srednja Bosna je sada sa svih strana bila okruzena neprijateljskim snagama - jedno kopnom opasano ostrvo teritorije, odseceno od glavnog grada Sarajeva, i od spoljnog sveta. Povrh svega, imala je i problem tri enklave koje su okupirali Hrvati - Novi Travnik, Vitez i Kiseljak - u samom svom sredistu. To su bile opsade unutar opsade. Od svih njih, Vitez je bio najproblematicniji, posto se nalazio na glavnom putu od Zenice do Travnika. U stvari, teritorija

pod kontrolom Izetbegoviceve vlade bila je svedena na grupicu izolovanih enklava - oko Travnika, Zenice, Tuzle, Bihaca, Sarajeva, i tri istocne enklave Srebrenice, Gorazda i Zepe. Nijedna od ovih enklava nije mogla da se odrzi bez stalne spasonosne medjunarodne pomoci. Pristup u i iz svake od njih presecale su srpske ili hrvatske snage koje su ih opsedale. Vojna i strateska stvarnost Bosne u prolece i pocetkom leta 1993 bila je postepeno brisanje ove zemlje sa mape Evrope. Izgledalo je sve verovatnije da je jedina buducnost za ono sto su Srbi i Hrvati sve cesce nazivali bivsom Bosnom i Hercegovinom bila da svaka od ovih enklava bude postepeno apsorbovana u jednu ili drugu od hrvatskih ili srpskih drzava koje su se uoblicavale oko njih.

Do pada Srebrenice, srpskog odbijanja Vens- Ovenovog plana, potonje nemoci medjunarodne zajednice da sprovede plan, i, konacno, izbijanja muslimansko-hrvatskog rata, doslo je u roku od nekoliko nedelja u aprilu i maju 1993. Sve ovo je primoralo bosansku vladu i armiju da se suoce sa novim stanjem stvari. Usledio je krupan politicki i vojni preokret: Muslimani su poceli da uzvracaju.

Jedan sarajevski psihijatar, po imenu Ljiljana Oruc, nije izgubila smisao za humor tokom opsade. U leto 1993. opisala je bosanski glavni grad kao jednu ogromnu psihijatrijsku laboratoriju. Po njoj, Sarajlije su patile od kolektivne psihoticne zablude - zablude da ce svet, kad tad, spasiti njih i njihovu zemlju. Ova zabluda je opstajala, kaze ona dalje, uprkos ocitim dokazima da to nije tako. Bila je to takoreci jedna inverzna paranoja: uporno verovanje da ce sve na kraju ispasti dobro iako racionalno sudeci, ocito nece. "Ove kolektivne psihoze smo se oslobodili" tvrdila je doktorka Oruc, "maja 1993. Posle toga, znali smo da smo prepusteni sami sebi."

Uzvracanje je pocelo u srednjoj Bosni. Treci korpus bosanske armije[5] formirao je dve nove brigade koje su se uglavnom sastojale od ljudi koji su bili "ocisceni" iz severne i istocne Bosne. Mnogi od njih su ocvrsli posto su prosli kroz ruke srpskih snaga; vecina je bila u logorima. U Travniku su oformili Sedamnaestu "Krajisku" brigadu, pod komandom pukovnika Mehmeta Alagica, i samog zrtve etnickog ciscenja iz podrucja Kozare na severu Bosne. U Zenici, srcu muslimanske Bosne, pojavila se jedna potpuno nova snaga - Sedma muslimanska brigada. Ona je bila izricito muslimanske, pre nego bosanske, orijentacije. Njeni oficiri bili su neprijateljski nastrojeni prema zapadnjacima, nosili su islamske oznake na uniformama, duge brade, i pozdravljali su se arapskim "al-sallam aliekum" (mir s vama). Njihove porodice pohadjale su islamsku nastavu a njihove zene i cerke su, sve cesce, nosile feredze na javnim mestima. Prvi put se jedan izrazito upadljiv, ksenofobicni muslimanski nacionalizam poceo artikulisati u Bosni: politika visenacionalne tolerancije, bili su slozni oficiri Sedme muslimanske brigade, dovela je do unistenja muslimanskog naroda. Doslo je vreme da Muslimani uzmu stvar u svoje ruke, ne kao Bosanci, vec, izricito, kao Muslimani.

Iduci na ruku onima na Zapadu koji su istupali protiv intervencije na strani bosanske vlade, ovo uzvracanje je potkrepilo njihov argument - koji su cesto potezali da odbrane svoju politiku pasivnosti - da su "sve strane podjednako krive". Ali ova nova izbeglicka armija nije uopste marila za medjunarodno javno mnjenje; dodvoravanje celnicima zapadnog sveta, tvrdili su njeni oficiri i vojnici, nije donelo Muslimanima nista do vojnog poraza, obespravljenja, i srceparateljnih izraza saosecanja iz inostranstva. Muslimani, tvrdili su, shvatili su da je ishod

strpljivih pregovora u Zenevi, Hagu i Londonu katastrofa; i da u ovom ratu nece pobediti pravedni vec jaki.

Ovi ljudi nisu ni najmanje gajili ideal visenacionalnosti. Vise nisu govorili o Srbima i Hrvatima, vec o cetnicima i ustasama. U Zenici bi Sedma muslimanska brigada povremeno izasla na ulice i razbijala radnje koje su prodavale alkohol i klala svinje unistavajuci potom njihove lesine. Tokom leta i jeseni oni su uzeli zakon u svoje ruke i cesto se sukobljavali sa civilnom policijom a i stanovnistvo ih se sve vise bojalo.

Vojna strategija Treceg korpusa bila je da isece jedan trougao teritorije u srednjoj Bosni koji bi se prostirao od Tuzle na severoistoku do Sarajeva na jugoistoku i Mostara na jugozapadu. Neposredni prioritet bio je obezbedjivanje linija komunikacije izmedju teritorija rastrkanih u vidu leopardovih pega. Gusto naseljen dzep Viteza - gde je zivelo oko 60.000 Hrvata - bio je prevelik zalogaj. Zato je bosanska armija krenula da cisti hrvatska sela u brdima iznad doline u kojoj se nalazi Vitez. Na svom putu su palili i pljackali, primenjujuci taktiku koja se pokazala toliko unosnom za njihove neprijatelje Srbe i Hrvate. Do pocetka leta, armija je obezbedila neku vrstu puta, koji je zaobilazio dzep Viteza straga i povezivao Travnik sa Zenicom i dalje sa Tuzlom.[6]

Muslimansko-hrvatska raselina presecala je grad Gornji Vakuf. Tokom leta i zime 1993, ovaj grad, u kojem su britanske trupe svojevremeno stacionirale jednu cetu kao postaju i logisticku bazu za konvoje pomoci koji su isli iz Splita za Tuzlu, prelazio je iz ruke u ruku istim tempom kojim se ratna sreca menjala, tako da je do kraja godine ostala jedva pokoja kuca u kojoj se moglo ziveti.

U toku leta poceli su da pristizu jezivi izvestaji o maltretiranju i mucenju Muslimana u hrvatskim logorima. Stipe Mesic se kasnije u Zagrebu prisecao da je o logorima prvi put cuo od Joze Primorca, aktiviste HDZ-a:

On je rekao: "Cuj Stipe, iznenadjen sam, upravo sam bio u Hercegovini (tamo mu je ziveo brat). Tamo imaju logore. Izgledaju kao u nacisticka vremena, jos gore, ne daju im ni hrane ni vode, i maltretiraju ih."

Pitao sam ko su ti ljudi u logorima, a on je rekao da su to bivse komsije, iz istih sela i gradova, a njihova jedina krivica bila je to sto su Muslimani. Drugu veliku grupu tamo cinili su vojnici HVO-a koji su preko noci razoruzani i poslati tamo. Bio je jako iznenadjen, posebno tretmanom u logorima.

Iskoristio sam ovu informaciju i preneo je Tudjmanu. On je odgovorio da i drugi imaju logore.

Sredinom avgusta Medjunarodni komitet Crvenog krsta konacno je uspeo da dodje do 6.474 zatvorenika u 51 logoru - od kojih su 4.400 drzali bosanski Hrvati (broj za koji je bosanska vlada tvrdila da je daleko ispod stvarnog), 1.400 Muslimani i 674 Srbi.

Muslimani, bivsi zatvorenici Dretelja, ozloglasenog logora juzno od Mostara, pricali su da su ih tukli i budili usred noci i terali da pevaju pesme uvredljive po Muslimane i Izetbegovica. Bili su lisavani hrane i vode. Mnogi su rekli da su morali da piju sopstvenu mokracu da ne bi umrli od zedji.

Savet bezbednosti UN izdao je saopstenje 15. septembra u kojem je podsetio na osecanje "odvratnosti i osude" koju je izrazila medjunarodna zajednica kada je godinu dana ranije otkriveno postojanje srpskih logora i zahtevao je od Hrvata da rasformiraju svoje logore.

Nista bolje ne ilustruje tragediju muslimansko-hrvatskog konflikta od grada Varesa u srednjoj Bosni, jednog mesta sa rudnikom i kamenolomom, smestenog u lepoj dolini koja se prostire od severa na jug duz puta Sarajevo - Tuzla. Vares je bio na samom obodu muslimansko-hrvatske ratne zone. Pre rata bio je podjednako nastanjen Muslimanima i Hrvatima a imao je i poprilicno brojnu srpsku manjinu. Srbi su pobegli, ili su bili oterani, na pocetku rata. Lokalni Hrvati i Muslimani su se tokom celog leta 1993 upinjali da se odupru zarazi sukoba koji je razdirao ova dva naroda zapadno od njihovog mesta.

Ali Vares nije mogao da ostane imun. Konflikt je do te mere polarizovao srednju Bosnu da se Vares, uprkos maksimalnim naporima lokalnog rukovodstva, ubrzo podelio po etnickim linijama. Ali on dobro osvetljava dinamiku nacionalnog sukoba. Vares je postao mikrokozam jednog sireg konflikta.

Kao i obicno, napetosti su prvo izazvane spolja - prispecem hiljada ljutih i povredjenih Hrvata koji su oterani ili su u strahu pobegli iz svojih domova u Visokom, Brezi, Kaknju i Zenici - gradova koji su i sami ranije prihvatili veliki priliv isto tako ljutih i povredjenih muslimanskih izbeglica. Izbeglice su dosle prepune ozlojedjenosti i straha od grupe koja ih je proterala. Dolazak tolikog broja hrvatskih izbeglica ne samo da je preplavio grad - vec je i poremetio tananu nacionalnu ravnotezu. Lokalno hrvatsko rukovodstvo je, medjutim, nastavilo da saradjuje sa lokalnim muslimanskim liderima; zbog toga su ih novodosle hrvatske izbeglice vrlo brzo optuzile da saradjuju sa "neprijateljem" koji ih je oterao sa njihovih ognjista. Doslo je do raskola izmedju Hrvata. Onda je, oktobra meseca, dosla jedna naoruzana jedinica HVO iz Kiseljaka, tvrdokornog hrvatskog nacionalistickog i ksenofobicno anti-muslimanskog uporista juzno od grada. Lokalni hrvatski gradonacelnik i sef policije zadrzani su krace vreme u zatvoru a potom smenjeni sa funkcija. Jedan covek sa strane ustolicen je za gradonacelnika. Muskarci Muslimani su pokupljeni, izvrsen je upad u muslimanske kuce i one su poharane. Za par dana, skoro sav muslimanski zivalj je pobegao na jug u selo Dabravinu, gde su cekali i planirali svoj povratak.

U stvari, Hrvati i nisu mogli da brane Vares. Oni su se maltene istog casa kada su stekli kontrolu nad njim pripremili da ga evakuisu. Postojala su dva puta za beg - oba su vodila preko srpske teritorije. Posto su kiseljacki Hrvati tako dobro stajali sa Srbima, ovo nije predstavljalo problem. Ali selo Stupni Do, dva kilometra udaljeno od kraja Varesa jeste predstavljalo je problem. To je bilo muslimansko selo, sa 250 stanovnika. Ono se nalazilo na juznom pravcu bega. U noci 23. oktobra, nakon neprestanog celodnevnog bombardovanja sela Stupni Do, pripadnici hrvatske milicije lica prekrivenih vunenim kapuljacama ili nagaravljenih, usli su u selo i digli u vazduh ili spalili sve kuce. Seljane koji nisu uspeli da pobegnu ubili su iz vatrenog oruzja ili zaklali. Neke

su zive spalili u njihovim kucama; druge su poubijali mecima dok su bezali kroz sumu trazeci spas. Bacali su tela na lomace u bastama kuca u kojima su ih poubijali. Kada je orgija ubijanja privedena kraju, po selu su lezala tela mrtvih a svaka kuca je gorela. Vecina seljana je pobegla. Na desetine ljudi je ubijeno; neka tela nisu nikad nadjena.

Danima su raspomamljeni pripadnici hrvatske milicije divljali po Varesu pljackajuci kuce koje su Muslimani napustili u begu. Muslimani koji su jos uvek ostali zatoceni u gradu molili su pripadnike svedskih UN snaga koji su tamo bili na duznosti da ih bezbedno otprate do teritorije u rukama Bosanaca. UN nisu imale kamione kojima bi to uradili. Umesto toga, Svedjani su postavili svoja oklopna vozila duz glavne ulice grada, i, danima i nocima, muslimanske zene i deca su se ulogoravali pored njih, jer im je blizina snaga UN pruzala jedinu zastitu. Onda je, u sitne sate 3. novembra, hrvatski gradonacelnik krenuo od kuce do kuce pozivajuci preko megafona sve hrvatske porodice da se okupe na ulici i da budu spremne za evakuaciju pre zore. Muslimanska armija, rekao im je, priblizava se gradu sa severa, zapada i juga.

Preko 10.000 ljudi pobeglo je u jednoj jedinoj noci. Ceo jedan dan, grad je bio prazan. Onda je Sedma muslimanska brigada usetala u grad bez ijednog ispaljenog metka. Civili Muslimani vratili su se kucama. Za par nedelja, u kuce koje su napustili Hrvati, uselile su se muslimanske porodice iz sela i gradova koje su okupirali Srbi. Celokupno stanovnistvo Crne Rijeke, grada u severnoj Bosni, koje su Srbi oterali etnickim ciscenjem, kolonoziralo je hrvatske kuce u Varesu.

Tako je Vares je postao zrtva muslimansko- hrvatskog rata. Radikalizovani autsajderi posejali su seme nacionalnog razdora u zajednici u kojoj su do tada Hrvati i Muslimani bez problema ziveli zajedno. Etnickim ciscenjem Srbi su saterali sve vise i vise Muslimana i Hrvata u sve manje i manje teritorije, izazivajuci ozlojedjenost medju lokalnim stanovnistvom koja je vremenom prerasla u medjunacionalnu netrpeljivost. Kada je pokrenut ciklus nasilja, svaka od zajednica bila je spremna da se bori za svoju sopstvenu odvojenu drzavu.

Biljeske:

1 Halilovic je to demantovao.

2 *SWB*: 9.april, 1992.

3 Bitan izuzetak je Mostar, koji su hercegovacki Hrvati smatrali svojim glavnim gradom, i koji je imao tipicno bosansku mesavinu Srba, Hrvata, Muslimana i drugih nacionalnosti.

4 Hrvatske pokrajine, u Vens-Ovenovom planu, bile su toliko prostrane da bi obezbedile da, iako bi Hrvati i dalje cinili najveci deo stanovnistva, u njima postoje i velike srpske i muslimanske manjine. Prema Vensu i Ovenu, cilj prostranosti hrvatskih pokrajina bio je da one kao takve ogranice uticaj hrvatske vlasti unutar njih. HVO je, na mig Zagreba, to protumacio kao odresene ruke da zavede hrvatsku vlast u muslimanskim i srpskim gradovima i podrucjima.

5 U to vreme armija BiH sastojala se od pet korpusa - u Sarajevu, Mostaru, Tuzli, Bihacu i srednjoj Bosni.

6 Muslimansko-hrvatski rat se nije nikada prosirio tako daleko na sever do Tuzle. Ovde je HVO bila u manjini i isuvise daleko od Hercegovine da bi se suprotstavila nadmocnoj bosanskoj armiji, cak i da su njeni komandanti to hteli. Njihovo saveznistvo odrzalo se sve vreme sukoba, do vremena kada su HVO jedinice ukljucene u bosansku armiju.

BROD NJEGOVOG VELICANSTVA "INVISIBLE" (NEVIDLJIVI)

RAZGOVORI NA MORU, LETO 1993. / (prev. K. Nikcevic)

Daleko od krvoprolica, tri strane - Muslimani, Srbi i Hrvati - sastali su se da tokom leta razgovaraju u Zenevi. Nocu su zavadjeni lideri spavali u najluksuznijim hotelima nanizanim na obalama jezera Leman; danju su se svadjali oko buducih granica Bosne i Hercegovine. Krajem septembra odleteli su na Jadran na nosac aviona britanske mornarice, "Invincible" (nepobedivi) da rese muslimanski zahtev za pristup Jadranu. To je bila idealna scenografija za podelu teritorija. Kada su zvali glavne aktere iz Bosne na jos jednu rundu razgovora, prvu nakon propasti Vens-Ovenovog plana, posrednici Lord Oven i Torvald Stoltenberg su rekli: "I jedan i drugi sa zebnjom gledamo na buducnost vase zemlje imajuci u vidu sadasnja razaranja i patnje u Bosni". Njihov apel bio je dramatican. Ali, od samog pocetka, posrednicima je bilo stalo da se distanciraju od plana sacinjenog pod sasvim novim okolnostima.

Kada je Vasington objavio "plan zajednicke akcije", bosanskoj vladi se zavrtelo u glavi. Odjednom im se savetovalo da uzmu ono sto im se nudi ili da rizikuju da ostanu bez iceg. Oven, zajedljiv i lukav, i njegov ugladjeni partner Stoltenberg, insistirali su da glavni bosanski protagonisti prihvate sporazum cije su uslove diktirali Srbi i Hrvati. Oven je tvrdio da pokusava da izdejstvuje "bolni kompromis" a ne podelu. Uprkos naporima da se zamaskira plan, glavni rivali znali su da ce predlozena Unija tri republike nestati cim se mastilo osusi ako ne i ranije. Lider bosanskih Hrvata, Mate Boban, nazvao je taj plan Nevidljivi. Nije jasno da li nije dobro razumeo ime britanskog nosaca aviona ili je mislio na nestajucu bosansku Uniju.

30. jula prodor je najavljen. Sve tri strane, cak i bosanska vlada, podrzale su ustavni sporazum o Uniji republika u Bosni i Hercegovini - drugim recima podelu po etnickim linijama. U zacudjujuce slicnim saopstenjima, Srbi i Hrvati su pozdravili sporazum kao kompromis koji moze da privede rat kraju. Milosevic je izjavio da sporazum "u potpunosti afirmise Republiku Srpsku". Stvar je za jednog clana delegacije bosanskih Srba bila jednostavna. "Turci (pogrdan izraz za Muslimane) ce biti kao orasi u srpsko- hrvatskoj krckalici", rekao je on. Verovao je da svet uvidja da su Srbi dobili rat.

Dok su Srbi likovali, Izetbegovic je bio ocajan. "Osecam se", rekao je on, "kao zedan covek koga su poslali po vodu u pustinju". Bosanski predsednik je bio pod velikim pritiskom. Vasington mu je izvukao tepih ispod nogu. On se jos uvek grcevito drzao ideje jedinstvene Bosne - domovine za Muslimane. Ali, ovaj prioritet skinut je sa dnevnog reda vecine zapadnih zemalja. Nevoljno je priznao da je trojna podela Bosne neizbezna.

Ova podela dace Muslimanima bosansku drzavu. Ideja o visenacionalnoj Bosni je za sada mrtva. Buduce generacije mogu se nadati takvoj drzavi. Ali tek nakon sto se otrezne od pijanstva.

Izetbegovic je sateran u cosak. Tokom juna frustrirani zbog njegove nepomirljivosti, posrednici su preduzeli mere da ga oslabe - u uverenju da ce time ubrzati mirovni proces. Vaskrsli su bosansko Predsednistvo i sveli Izetbegovica na ustavnu ulogu koju je imao pre rata - prvi medju jednakima. Na njihov poziv, Fikret Abdic, covek neobicne vestine prezivljavanja, izronio je iz dugotrajnog cutanja u severozapadnoj Cazinskoj krajini ili bihackoj enklavi, pod kojim imenom je postala poznata tokom rata, da se suprotstavi Izetbegovicu u borbi za vodjstvo bosanskih Muslimana. Posrednici su verovali da ce se Abdic nagoditi sa Srbima i Hrvatima u vezi sa podelom. Bili su u pravu. On je bio spreman za taj posao i pridruzio se jednoj visenacionalnoj delegaciji bosanskog Predsednistva na razgovorima u Zenevi o podeli teritorija.

Vozeci se ispod svodova Palate nacija, mesec dana kasnije, bosanska delegacija izgledala je porazena i podeljena. Okruzen telohraniteljima, Izetbegovic je sedeo u crnom "mercedesu" koji mu je na raspolaganje stavila svajcarska vlada. Ostatak delegacije stigao je u razdrndanoj "hondi", a za njom je taksijem stigao dezmekasti sedokosi Abdic. Ovo je bilo u ostroj suprotnosti sa utiskom koordinirane snage i nadmene samouverenosti koji je odavala srpska delegacija koja je pohitala u Palatu. Kako su razgovori odmicali borbe na terenu su se rasplamsavale. Vojske su nastojale da zauzmu sve sto mogu pre konacnog tranziranja teritorije. Srbi su krenuli na Igman, planinu koja nadvisuje Sarajevo sa jugozapada. Zapad je zapretio vazdusnim udarima ako se nastavi sa gusenjem Sarajeva dok su se srpski politicki i vojni lideri igrali macke i misa sa medjunarodnom zajednicom u pogledu svog obecanja da ce se povuci sa ovog strateskog vrha. Dok je cela medjunarodna zajednica cekala da vidi da li su se srpske trupe, kao sto je obecano, povukle sa Igmana - Karadzic je u Zenevi spavao, probudivsi se u 13 casova, iscrpljen posle celonocnog kockanja u obliznjem kazinu.

Pa ipak on je nadmudrio Zapad, ili bar dao svetu izgovor da se uzdrzi od vojne intervencije. Vatrenim reskim jezikom upozorio je protiv vazdusnih udara. "Ukoliko i jedna jedina bomba padne na neki srpski polozaj, nece vise biti razgovora. Doci ce do totalnog rata i katastrofe". Igrao je na strah zemalja NATO-a ciji su vojnici bili u Bosni. Cak se drznuo da zapreti da ce, u slucaju vazdusnih napada, izgubiti kontrolu nad svojom armijom, sto je impliciralo da ce bosanski Srbi izvrsiti odmazdu nad vojnicima UN iz NATO zemalja.[1] Posle ovih reci doslo je do neobicnog preokreta, odjednom se medjunarodna zajednica nadala da ce Karadzic i dalje zadrzati komandu.

Dok je Karadzic upucivao zloslutna upozorenja, Alija Izetbegovic se otvoreno zalagao za vojnu intervenciju "u ime mira". Govorio je da buducnost pregovora, i celog mirovnog procesa, zavisi od vazdusnih udara.

Medjunarodna zajednica nije preduzela nikakve mere. Nije bilo vazdusnih udara. Nesto manje od mesec dana kasnije, objavljeno je da su se tri strane saglasile o buducim granicama njihovih etnickih drzavica. U svojoj finalnoj verziji razradjenoj na britanskom brodu "Invincible", na Jadranskom moru, plan je dao 53 odsto bosanske (povezane) teritorije Srbima, 17 odsto Hrvatima, podeljene na dva dela, a Muslimanima je ostavio preostalih 30 odsto.

Bosna koja bi nastala kao rezultat ovog plana bila bi prakticno bez izlaza na more, iako su kopredsednici insistirali da joj se da pristup Savi i moru. Plan je tim posebnim putevima davao Muslimanima pristup moru kod Neuma, jedinog bosanskog dela obale, ali nepodobnog za luku. Takodje im je ponudjena upotreba hrvatske morske luke Ploce i pogranicnog grada Metkovica koji se nalazi na uscu reke Neretve. Isto tako, imali bi skucen izlaz na reku Savu na severu. Bosanska vlada je zelela da njena zemlja obuhvati celu republiku - a ako to nije moguce, htela je teritoriju koja se prostire do svake granice. Istocna Bosna - skoro u potpunosti u rukama Srba - iako je pre rata bila uglavnom muslimanska - bila je i dalje jabuka razdora. Srbi, ukljucujuci Beograd, nisu bili spremni da predaju nijedan deo istocne Bosne Muslimanima - ovo je bio Milosevicev minimum koji je zeleo za bezbednost Srbije.

Dovoljan je bio samo jedan pogled na mapu pa da coveku bude jasno da ova geografski iscasena republika bizarnog oblika ima veoma male sanse za opstanak. Predvidjeno je da Sarajevo bude stavljeno pod administraciju UN tokom dvogodisnjeg prelaznog perioda a Mostar pod privremenu kontrolu EZ-a.[2] Karadzic je cak ponudio da izgradi tunel koji bi vodio izvan Sarajeva kako bi stanovnici grada mogli da putuju u druge delove drzave.

Sporazum je takodje predvidjao demilitarizaciju Unije ali ne i razoruzavanje Hrvatske i Srbije, cije su armije ucestvovale u sukobu. Stoltenberg se zaputio u Njujork u Ujedinjene nacije, da trazi 40 hiljada vojnika pored onih 10 hiljada koji su se vec nalazili na terenu.

Posle celog leta razgovora i nicim opravdanog optimizma da ce se doci do resenja, Izetbegovic je, mada je prvobitno odavao utisak da ce ga podrzati, odbacio plan sacinjen na brodu "Invincible". Ovi nagli preokreti bili su tipicni za Izetbegovica. On je isposlovao ustupke koje su Muslimani zeleli. Njegov ministar inostranih poslova Silajdzic je to nazvao prodorom. Oven i Stoltenberg bili su razocarani, uvereni da nikada ranije nisu bili toliko blizu sporazumu. Obodren medjunarodnim naporima da i on bude uveden u igru, Fikret Abdic proglasio je sopstvenu drzavu, Autonomnu Pokrajinu Zapadnu Bosnu, i izbacen je iz Predsednistva bosanske vlade. Pojavila se jos jedna linija fronta i izbio je rat izmedju Muslimana u bihackoj enklavi.

Kad god bi Srbi i Hrvati obnovili svoje otrovno flertovanje, zvonilo bi posmrtno zvono za Muslimane. Njihova urota bila je van pameti ali je imala svoju sopstvenu neobicnu dinamiku. Ovi zakleti neprijatelji su se medjusobno ubijali na bojnom polju dok su njihove vodje zajedno pijuckale viski. Ona je pocela u martu 1991, u Karadjordjevu, kada su Milosevic i Tudjman razgovarali o podeli Bosne. Oni su osnovali tajnu komisiju, u cijem sastavu su bili njihovi ljudi od poverenja, da ponovo nacrta jugoslovenske granice. Problem srpskih i hrvatskih nacionalista nije bio kako da dva naroda zive zajedno, vec kako da se razdvoje. Dogovorili su se o necem drugom. Bosna i Hercegovina treba da se istranzira, te bi onda njima ostali i jare i pare: Velika Srbija i Velika Hrvatska.

U najvecoj mogucoj tajnosti dva rivala odrzala su niz sastanaka. Decembra 1991. godine (rat jos nije bio poceo u Bosni niti je zavrsen u Hrvatskoj), Nikola Koljevic je sedeo u jednoj sarajevskoj kafani sa Franjom Borasom, hrvatskim nacionalistom, inace njegovim kolegom u bosanskom Predsednistvu. Vajkajuci se zbog ratnog stanja izmedju Srba i Hrvata, Boras je izjavio da nije moralo tako da bude. Pa toliki Srbi su sklopili brakove sa clanovima njegove porodice i bas se lepo slazu. Stavise, rekao je on, mozda njih dvojica mogu da sprece rat u Bosni ukoliko dva naroda pocnu da razgovaraju. Predlozio je da Koljevic ode u Zagreb da se sastane sa predsednikom Tudjmanom.

Predsednik Hrvatske i predsednik Srbije su vec bili razgovarali o podeli Bosne. Vec decembra 1991. godine Milosevic je imao vrednu monetu za potkusurivanje: Krajinu. Milosevic nije bio vezan za Knin; privatno je cak govorio da je Knin, glavni grad samozvane srpske drzave, uvek bio hrvatski - da nema niceg zajednickog sa Srbijom. Ali sa Kninom, Milosevic je verovao da ce uvek imati preimucstvo u nagodbi sa Hrvatskom, siguran u saznanju da poseduje nesto bez cega Hrvatska ne moze da prezivi, naime trecinu njene teritorije.

Tudjman je smatrao da ce premestanje stanovnistva - raseljavanje Srba - resiti probleme Hrvatske. Karadzic se sa njim slagao. Srbe iz Knina treba premestiti, ali ne u Srbiju - vec na plodnu zemlju istocne Slavonije u delove istocne Hrvatske u srpskim rukama. Cudo koliko je ovaj lider, koji je tvrdio da je veliki srpski patriota, bio nezabrinut za sudbinu svoje srpske sabrace u Hrvatskoj. Sa osmehom je rekao da su oni navikli da se sele. Uostalom, i u taj region su emigrirali bezeci pred Turcima pre vise vekova. Njegov zamenik, Koljevic, nasao je odredjen zajednicki jezik sa Tudjmanom. Predsednik Tudjman je predlozio da se razgovara o pomeranju stanovnistva, verujuci da ce to dovesti do jedne etnicki homogene drzave. Nisu se svi slagali, jer, ocigledno, kolonizacija, cak i kada je mirna, ne donosi konacno resenje, a to i nije bilo najvaznije, jer teritorije su bile glavno pitanje.

Koljevic i Boras su vec izradili plan. Posmatrac na zagrebackom sastanku, tadasnji sef HDZ-a, Stipe Mesic, prvi put je cuo izraz "humanitarno pomeranje stanovnistva".

Razgovarali su o stvaranju etnicki cistih oblasti. Drugim recima, problem Muslimana je morao da se resi posto je bilo ocito da su se Boras i Koljevic vec medjusobno dogovorili o granicama.

Tudjman je imao tri cilja; kao prvo zeleo je priznavanje Hrvatske i podrsku medjunarodne zajednice; drugo, da podeli Bosnu i Hercegovinu, to mu je bila zivotna opsesija, a trece, da bi to mogao, morao je stalno da komunicira sa Milosevicem.

Prvi sastanak je bio uspesan. Tudjman je rekao Mesicu da je izuzetno zadovoljan razgovorima. Cak se i sam sastao sa Koljevicem. "Bilo je jasno", rekao je Mesic, "da su komunicirali sa lakocom, a te dve strane su jos uvek bile u ratu."

Ali Koljevic je znao da ce biti potrebno vremena da seme novog saveza pusti koren.

Bilo je nemoguce odrzati jedan sastanak sa hrvatskim rukovodstvom i unistiti vec postojecu koaliciju u Bosni jer su, do tog vremena, muslimanski i hrvatski lideri vec bili organizovali javne mitinge, na kojima su isticali svoje zastave vezane u cvor, kao znak da su ujedinjeni.

Tokom sledeceh sest meseci - cak i nakon sto je rat izbio u Bosni, hrvatski i srpski lideri sastajali su se u Mostaru, Banja Luci i Gracu. Dana 6. maja na tajnom sastanku na aerodromu u Gracu, Karadzic je jasno stavio do znanja da Srbi insistiraju na koridoru kroz severnu Bosnu u Posavini, dolinom reke Save.

Ukoliko zele rat umesto pregovarackog stola, hajde da vidimo sta ce onda da bude. I tako smo mi oslobodili skoro celu Posavinu osim Orasja. Stalno sam im govorio da ni jedno resenje nece biti prihvatljivo bez sirokog koridora u Posavini. Onda smo smatrali i sada smatramo da je najbolja granica ona koju prirodno formira reka Sava.

Karadzic i Boban saglasili su se o nekim mapama, ali su ostavili otvorena mnoga pitanja otvorenim. Hrvati su trazili Brcko - koje je prema popisu iz 1991. godine bilo muslimansko, srpsko i hrvatsko. "Srbi su odbili posto su ga oni izgradili i ono je u celosti srpsko", izjavio je Karadzic.

U ovom ratu za kontrolu nad rekama Karadzic je predlozio da reka Neretva, koja protice kroz Hercegovinu, bude granica. Ali Boban je predlozio da to bude glavna ulica u Mostaru - ulica Marsala Tita. Obavezali su se da ce uzeti u obzir nacionalni sastav teritorije, i saglasili da prihvate arbitrazu EZ-a - ukoliko to ne budu mogli sami da rese - za zapadni region oko Kupresa i za sedam gradova na severu u Posavini.[3]

Prvi sastanak sa Bobanom je za Karadzica bio izuzetno koristan posto je u Bobanu video sebe: njegov hrvatski pandan bio je kolega nacionalista. "Bio je vise Hrvat nego katolik. Zamislio je da se hrvatsko stanovnistvo koncentrise u jednom delu Bosne kako bi mogli da stite svoj etnicitet a ne katolicizam."

Zagreb i Beograd su bili u stalnom kontaktu. Januara 1994. godine dogovorili su se da otvore uzajamna diplomatska predstavnistva u glavnim gradovima. Ali jos vaznije su bile posete hrvatskih ministara Srbiji, i cak Palama. Bilo je to takmicenje izmedju srpsko-hrvatskog i muslimansko-hrvatskog saveza. Hrvatska je nastavila da vodi dve odvojene i kontradiktorne politike, svoju tajnu urotu sa Srbima i svoje formalno saveznistvo sa Muslimanima. Ova prva omogucila je da dva najveca naroda kroje sudbinu Muslimana, ali se cinilo da ce Hrvatska uvek biti slabiji partner u tom savezu. Ali ovu drugu su podrzavale Sjedinjene Drzave. Pocetkom 1994. godine izgledalo je da ove dve osovine jedna drugu iskljucuju. Do leta - i razlaza izmedju Milosevica i njegove brace u Bosni, ova dinamika se opet promenila.

Biljeske:

1 Velika Britanija, Holandija, Danska, Svedska, Norveska, Spanija, Kanada i Francuska.

2 Sporazum o Mostaru je zaista sproveden. Hans Kosnik, bivsi gradonacelnik Bremena, postao je prvi EZ gradonacelnik podeljenog grada 1994. godine.

3 Prema ucesnicima sa obe strane. Dogovorili su se da Hrvati treba da dobiju zapadnu obalu Mostara i gradove u Hercegovini kao sto su Neum, Capljina, Ljubuski, Siroki Brijeg, Posusje, Livno, Tomislavgrad, i cak Kupres, u kojem su Srbi cinili 51 odsto stanovnistva pre rata. Srbi se nisu bunili za Kresevo, Kiseljak, Fojnicu, Busovacu, Vitez, Jajce (koje su Srbi zauzeli oktobra 1992), Travnik, Novi Travnik i Gornji Vakuf. Nije bilo ni reci o Muslimanima.

PITANJE KONTROLE: BOMBA NA PIJACI I ULTIMATUM NATO-A, FEBRUAR 1994. /

U Sarajevu su mislili da znaju sve sto se moze znati o artiljerijskoj vatri koja ga je zasipala. Ali niko nije ni pomisljao da bi jedna jedina minobacacka granata mogla da odnese toliko zivota u jednom trenu. Bomba koja je pala sa neba u 12.37 casova u subotu 5. februara pretvorila je uzurbanu gradsku pijacu u senci katolicke katedrale u Sarajevu u ljudsku klanicu. Ubila je 69 i ranila vise od 200 ljudi.

Zasto je masakr bio toliki? Neki od prezivelih su rekli da misle da je granata u padu udarila u jednu plasticnu nadstresnicu i da je eksplodirala ljudima upravo iznad glava, zasipajuci pijacu hiljadama usijanih parcica metala. Bila je jos razornija zato sto je ispaljena u jednom inace mirnom danu. Jedna je od velikih tragicnih ironija Sarajeva to da je cesto vise ljudi ubijeno u mirne dane nego u dane kada je artiljerijsko bombardovanje civilnih kvartova bilo zestoko. Razlog za to bio je taj sto su u mirne dane ljudi izlazili na ulice. Petog februara osvanuo je vedar, suncem obasjan, prolecni dan. Na pijaci je bila velika guzva. Bomba je pala bez upozorenja.

Reakcije su odmah usledile. Predsednik Izetbegovic je sazvao konferenciju za stampu u roku od nekoliko sati na kojoj je izjavio da je "ovo crn i strasan dan. Mi Bosanci osecamo se osudjenim na smrt. Svaka vlada koja podrzava embargo na oruzje protiv ove zemlje saucesnik je u zverstvima kao sto je ovo." Kabinet premijera Harisa Silajdzica pozvao je urednika americke televizije ABC, Pitera Dzeningsa, na ekskluzivni licni intervju. Izetbegovic i Silajdzic - obojica vidno potreseni razmerama dogadjaja nazvanog "masakr na pijaci" - iskoristili su tog popodneva priliku koju je on pruzao da istaknu da medjunarodna zajednica sada na Bosnu vrsi pritisak da prihvati "mirovni sporazum" koji su iskrojili Srbi i Hrvati, a prepakovala EU, koji je ravan

potpunoj kapitulaciji - komadanju bosanske drzave i obespravljenju njenih dva miliona Muslimana.

Radovan Karadzic je isto tako reagovao na prvu loptu. Demantovao je odgovornost (sto je uvek cinio kada bi bio ubijen veliki broj civila) i izjavio da je naredio svojim snagama da blokiraju sve konvoje humanitarne pomoci dok UNPROFOR javno ne oslobodi Srbe krivice. Tek kasnije je razradio niz hipoteza da je bombu podmetnula "muslimanska strana", ili da je ispaljena sa "muslimanskih polozaja" ili, jos bizarnije, da su tela koja su odvozena sa pijace u gradsku mrtvacnicu neposredno nakon bombardovanja, stari lesevi koji su tamo postavljeni kako bi ih snimile televizijske kamere.

Karadzicevi demanti uvek su davali rezultata. General Luis Mekenzi je u pocetku poverovao u ideju da je bosanska vlada, kao deo strategije da uvuce medjunarodnu zajednicu u rat na svojoj strani, pocela da gadja sopstveni narod. Prvi put je izneo ovakav stav maja 1992. godine kada je minobacacka granata pala u Ulicu Vase Miskina u centru grada gde su civili cekali u redu za hleb. Granata je ubila dvadeset dvoje ljudi. Mekenzi, koji je tada bio u Beogradu, jer se stab UNPROFOR-a premestio iz Sarajeva u glavni grad Srbije, smatrao je veoma verovatnim stanoviste da su agenti bosanske vlade podmetnuli bombu, iako niko nikada nije obelodanio dokaze u prilog ovoj tvrdnji. Tokom celog rata odvijala se kampanja saputanja kojoj je bio cilj da siri ideju da najgora zverstva cine upravo Muslimani protiv sopstvenog naroda. Ova optuzba nikada nije javno izneta, jer bi to zahtevalo dokaze. Ukoliko je i bilo ikakvih dokaza, nisu nikada izasli na svetlo dana. (Bilo je, medjutim, izvestaja UN da su vladine snage gadjale sa pozicija oko bolnice Kosevo, a ta vatra je isprovocirala reakciju Srba.) Ova kampanja uspela je da poseje seme sumnje kod mnogih koji bi inace mozda bili mnogo odlucniji u svojoj osudi bombardovanja Sarajeva.

Niko nikad nije dokazao ko je otvorio vatru iz minobacaca koji je pogodio pijacu. Analiza kratera na mestu udara, koju je izvrsio UNPROFOR, nije dala definitivne rezultate: projektil je skrenuo sa putanje kada je udario u nadstresnicu; a, u svakom slucaju, skoro je nemoguce na osnovu jednog jedinog udara odrediti pravac vatre i predjenu razdaljinu. Analiza kratera je precizna samo kada je ispaljeno nekoliko projektila sa istog polozaja jer se onda mogucnost greske smanjuje. UN su jedino rekle da je granata dosla sa severoistoka i da se polozaji obe strane nalaze u tom pravcu. To sto zdrav razum nalaze da ce, ako se ispali oko 500 hiljada minobacackih, artiljerijskih i tenkovskih granata u jedan mali grad za 22 meseca (sto su bosanski Srbi ucinili) - a mnoge od njih nasumce su zabijane u civilne delove grada - pre ili kasnije jedna sigurno pasti negde gde se okupljaju ljudi, utopilo se u prepirci koja je usledila. Setnja bilo kojom sporednom ulicom u Sarajevu daje ocite dokaze da nigde nije bilo bezbedno od zalutale minobacacke granate: oziljci od metaka svuda po ulicama grada uz karakteristicnu rascvetalost tacke udara minobacacke granate. Lokalno stanovnistvo ove tragove zove "sarajevske ruze" - boje krvi. Do februara 1994. godine jedva da ste mogli preci nekoliko metara a da ne naidjete na jednu takvu ruzu.

Jos interesantnije od jalove rasprave o tome ko je ispalio zabludelu granatu, bilo je to za sta su sve Ujedinjene nacije bile u stanju da je iskoriste. Raspolozenje protiv vazdusnih udara bilo je do te mere izrazeno u UNPROFOR-u da je novi komandant u Bosni, general- potpukovnik ser

Majkl Rouz, radio bez odmora narednih 15 dana kako bi isposlovao nagodbu, koja bi, po njegovom misljenju, otklonila potrebu za vazdusnim udarima. Da je postojao i najmanji dokaz da su Bosanci pocinili zverstvo na pijaci, svet bi sigurno saznao sve o tome. Ne bi bilo sigurnijeg nacina da se suprotstavi argumentima onih (vecinom u SAD) koji su se zalagali za vojnu akciju nakon dogadjaja od 5. februara.

Jedno moguce objasnjenje granatiranja pijace bilo je da ko god da je ispalio granatu nije namerno hteo da ubije na desetine ljudi usmerivsi je direktno usred mesta u gradu gde je najveca guzva. Minobacaci nisu orudja za neposredno gadjanje. Oni obicno nisu dovoljno precizni da iz prve pogode pravo u cilj. Njih treba "setati" prema cilju. Bilo kako bilo, masakr 5. februara samo se po razmerama razlikovao od onoga sto je Sarajevo trpelo skoro svakoga dana tokom 22 meseca. Njegov znacaj bio je u njegovom simbolicnom efektu. Nema sumnje da je skoro 10.000 ljudi poginulo u Sarajevu kao zrtve srpskog bombardovanja, vecina od njih civili, a mnogi od njih deca. Fudbalsko igraliste na kojem su mnogi od njih sahranjeni u redovima koji su morali da budu zbijeni, postalo je najsnazniji simbol sarajevske agonije i izgubljene nade grada: ono se nalazi u senci reprezentativnog sportskog kompleksa "Zetra", izgradjenog za Zimske olimpijske igre 1984. godine. Nije bilo sporno ko ih je ubio. Granata na pijaci, uprkos tome sto je Karadzic mutio vodu svojom neuverljivom tvrdnjom da su to Muslimani ucinili sami sebi, dovela je do toga da medjunarodna zajednica konacno kaze: "Sto je mnogo, mnogo je".

Ono sto je zabrinulo Lorda Ovena bio je nacin na koji je medjunarodna zajednica rekla "Sto je mnogo, mnogo je". U svakom glavnom gradu na Zapadu bilo je zahteva da avioni NATO-a, koji su patrolirali nebom iznad Bosne, preduzmu mere odvracanja kako se tragedija na pijaci ne bi ponovila. Amerikanci su energicno insistirali na intervenciji NATO-a. Isticali su da je zakonsko ovlascenje za akciju vec sadrzano u postojecim rezolucijama Saveta bezbednosti UN. I Francuzi su, - sto po Ovenovom misljenju za njih nije bilo karakteristicno - zahtevali odlucniju intervenciju od strane NATO-a. Cak se i oprezni britanski ministar inostranih poslova Daglas Herd - koji je uvek prvi zauzdavao zahteve za medjunarodnu intervenciju - sada priklanjao ocito ogromnom pritisku.

Ovena su najvise brinuli Rusi. Verovao je da je Kozirev vec pokazao veliku fleksibilnost time sto je dozvolio da NATO nadzire zonu zabranjenog leta. Rusi su na ovo pristali samo zato sto se ta kontrola obavljala pod nadleznoscu UN. NATO je, u ovoj operaciji, izvrsavao nalog UN. Atlantski savez nije delovao samostalno. Rusi su otisli i dalje: saglasili su se da komandantu UN u Bosni treba dozvoliti da zahteva neposrednu vazdusnu podrsku radi odbrane njegovih medjunarodnih snaga, ukoliko budu napadnute. Rusi su se slozili i sa ovakvom ulogom NATO-a samo zato sto je NATO mogao da garantuje da ce dejstvovati iskljucivo u okviru granica koje postave UN. Oven je znao da je ono sto Rusi nece prihvatiti to da NATO dejstvuje izvan okrilja UN. Jeljcin ne bi bio u stanju da to progura kod sopstvene javnosti.

To sto su Kozirev, Jeljcin i Curkin prihvatili mogucnost da NATO moze da igra legitimnu ulogu pomazuci UN svedoci o njihovom pragmatizmu. Tako je zavodjenje zone zabranjenog leta bila prva stvar. Bili su spremni da to prihvate pod uslovom da je pod kontrolom UN. Onda smo dosli do pitanja neposredne podrske iz vazduha, slucaja u kojem bi komandant UN mogao da pozove avion NATO-a ukoliko bi trupe UN bile napadnute. Rusi su i to progutali. Onda smo znali da

cemo moci da pridobijemo Ruse za to da NATO pomaze UN. Ono sa cim se oni nikad ne bi saglasili bilo bi da UN prestanu da kontrolisu ovu proceduru.

Oven je smatrao da bi samostalna akcija NATO-a podelila medjunarodnu zajednicu duz jedne raseline izmedju Istoka i Zapada: Rusi bi bili primorani da priteknu u pomoc Srbima. Pridaje se veliki znacaj istorijskom savezu i kulturnoj bliskosti Rusa i Srba, ali, u stvari, za Moskvu se tu radilo o strateskim i politickim interesima. Rusija je odbila da dozvoli Vasingtonu (i u manjoj meri Evropi) da diktira nove uslove resavanja sukoba i odredjuje buduce linije uticaja.

Oven se plasio da bi svet opet bio uvucen u novi hladni rat tipa istocno-zapadne konfrontacije. Viktor Andrejev, oficir za Civilna pitanja UNPROFOR-a u Sarajevu i veteran sovjetske diplomatije, otisao je i dalje: nepokolebljivo je zakljucio da u Bosni postoji potencijal za raspirivanje globalnog sukoba. "Nemojte se zavaravati", rekao je on, "velike sile razvrstavaju se na pitanju Bosne".

Oven, nekadasnji britanski ministar inostranih poslova, odmah je preduzeo mere da spasi sta se spasti moze, nastojeci da predupredi opasno razvijanje situacije u pravcu vojne intervencije. Dan nakon granatiranja, kada je Sarajevo pocelo da sahranjuje poginule, Oven je odleteo u Rim da tamo pokupi Torvalda Stoltenberga. Odatle su njih dvojica odleteli za Beograd. Odvezli su se preko reke Drine u severoistocnu Bosnu, u razruseni grad Zvornik, na sastanak sa Radovanom Karadzicem. Usput, Oven je cuo general-potpukovika Rouza na vestima BBC- ja, koji je govorio tako da se sticao utisak da mu mogucnost da granatu nisu ispalili Srbi nije cak ni pala na pamet. "U sebi sam pomislio 'Bogamu, treba mu reci nekoliko stvari', i odmah sam telefonirao Ministarstvu odbrane... Nadam se da je poruka shvacena." Karadzic je iskoristio sastanak u Zvorniku da odbaci odgovornost i da naglasi da ce Srbi negativno reagovati na svaki pokusaj upotrebe sile protiv njih. Oven je otisao u uverenju da bi svaka vrsta ultimatuma predstavljala, kako se on izrazio, "mahanje crvenom krpom ispred bika".

Sledeceg dana je odleteo za Brisel na sastanak ministara inostranih poslova Evropske unije na kojem je savetovao na oprez. Tamo se energicno zalagao da NATO ne treba da zauzme samostalan stav - da ne sme da postavlja nikakve samostalne ultimatume, vec da i dalje nudi akciju kao podrsku inicijativama UN. Oven je smatrao da je to jedini nacin da se Rusi zadrze u mirovnom procesu.

Usledila je uzurbana diplomatska aktivnost. General-potpukovnik Rouz je otisao u Beograd i vratio se u Sarajevo odlucan da privoli Srbe i bosansku vladu da se saglase sa planom prekida vatre i povlacenja oruzja. Ambasadori NATO-a su se okupili u Briselu na sastanku Severnoatlantskog saveza, u sredu 9. februara. I Amerikanci i Francuzi dosli su insistirajuci da NATO postavi ultimatum Srbima. Vece pre zakazanog sastanka Britanci su pokusali da skinu tu raspravu sa dnevnog reda, obavestavajuci svoje NATO partnere da general-potpukovnik Rouz radi na sporazumu o demilitarizaciji i da samo sto ga nije postigao. Ultimatum NATO-a, govorili su Britanci, samo bi onemogucio sporazum jer bi razbesneo Srbe i izazvao njihov inat.

Generalni sekretar NATO-a Manfred Verner, konsultovao je druge ambasadore, i video da su Britanci usamljeni u svom protivljenju akciji NATO-a. Jedan zapadni diplomata se seca:

"Britanski predstavnik je rekao da nema potrebe da se odrzi sastanak posto je general-potpukovnik Rouz postigao sporazum. Proverili smo preko nasih nezavisnih izvora i otkrili da to nije tako. Pritisak je ocito naglo rastao. Na samom sastanku, nakon pokusaja Britanaca da ga otkazu, podneti su nam tekstovi sa oprecnim sadrzajem (za nacrt kominikea NATO-a). Britanci su podneli verziju kojom su u sustini porucili Srbima, "molimo vas pristojno se ponasajte", bez ikakve pretnje da to i obezbede. Britanci su hteli da se sve prepusti UN."

Devetog februara paralelno su odrzana dva kljucna sastanka. Na sarajevskom aerodromu general-potpukovnik Rouz sazvao je komandante dve armije; a u Briselu, uprkos nastojanjima Velike Britanije, sastanak Saveta NATO-a odvijao se prema planu.

General-potpukovnik Rouz pripremao je sastanak na sarajevskom aerodromu danima. Sacinio je Plan od cetiri tacke koji je hteo da im podnese kao, u sustini, svrsen cin o kome nema pregovaranja: prvo, hitni prekid vatre; drugo, povlacenje teskog naoruzanja na udaljenost od barem 20 km od Sarajeva, ili njegova predaja pod kontrolu UN; trece, postavljanje trupa UN izmedju dve linije fronta na kljucnim lokacijama; i cetvrto, formiranje zajednickog komiteta koji bi se svakodnevno sastajao da usaglasi detalje sprovodjenja plana.

To nije bilo lako. U pocetku su se Srbi protivili planu. Na sastancima sa njima, u danima koji su prethodili 9. februaru, Karadzic je rekao Rouzu da ce se Srbi saglasiti da UN vrse inspekciju njihovog oruzja ali ne i da ga stave pod kontrolu UN. Tvrdio je da su Bosanci nadmocni u ljudstvu (sto je bilo tacno) i da je Srbima potrebna premoc u vatrenoj sili kako bi sprecili da bosanska pesadija zauzme njihove polozaje na liniji fronta. "Rekao sam mu da se nosi", tvrdio je kasnije Rouz. "Rekao sam im da sada operisu pod potpuno izmenjenim strateskim okolnostima i da inspekcija nije dovoljna." Uvece 8. februara Rouz se sastao sa Manojlom Milovanovicem, nacelnikom staba Srba, koji je pristao na Rouzov Plan od cetiri tacke i saglasio se da prisustvuje sastanku na aerodromu sledeceg dana.

Kasnije te veceri, sastao se sa Jovanom Divjakom, zamenikom komandanta bosanske armije. Divjak je bio gizdav i popularan oficir, ali ne toliko uticajan kao sto bi se moglo pomisliti na osnovu njegovog ranga. Bosanska armija je imala dva zamenika komandanta - Divjaka, Srbina, i Stjepana Sibera, Hrvata. Njihova postavljenja predstavljala su odraz zelje bosanske vlade da barem naizgled odrzi visenacionalnost sastava vrhovnog komandnog kadra. Divjak je prostro crveni tepih, zeljan, kako je on to rekao, "da mu pokaze da su pripadnici bosanske armije vojno, intelektualno i kulturno na njegovom nivou, posto smo znali da je on istaknuta vojna licnost u Velikoj Britaniji. Priredili smo mu vojnu veceru i vodili neformalne razgovore. Mislim da smo cak popili i bocu vina." Rouz je rekao Divjaku da su Srbi pristali da povuku svoje tesko oruzje izvan zone iskljucenja od 20 km oko grada. Divjak je obecao da ce bosanska armija prisustvovati sastanku na aerodromu sledeceg dana.

Ali Divjak je izasao iz svog okvira. Nastupao je izvan svojih legitimnih ovlascenja. Izetbegovic je vec bio odlucio da njegova vlada nece prisustvovati sastanku. Izetbegovic je zauzeo stanoviste da je samo na Srbima da preduzmu mere: zasto bi bilo potrebno prisustvo bosanske vlade kada je sav teret odgovornosti na srpskoj strani? Granatiranje pijace stvorilo je potpuno novu medjunarodnu klimu. Bosanska vlada je osecala da je bliza nego ikad ostvarivanju medjunarodne

vojne intervencije. Izetbegovic se plasio da Rouz smislja plan koji bi podrio novu odlucnost NATO-a i doveo do kompromisa koji bi otklonio potrebu vazdusnih udara. Bio je u pravu.

Rouz je cekao na aerodromu. Srbi su dosli. Bosanci nisu. Rouz je bio besan. Na njega je vrsen ogroman pritisak da isposluje sporazum koji bi omogucio anti- intervencionistickom lobiju u NATO-u da obrazlaze stav da je sama pretnja vazdusnim udarima dovoljna i da stoga nije potreban nikakav ultimatum. Ambasadori NATO-a sastali su se tog istog dana u Briselu, i Rouz je znao da mu je ovo jedina stvarna sansa da spreci ono sto bi po njegovom misljenju bila katastrofa - bombardovanje srpskih polozaja od strane ratnih aviona NATO-a dok su snage UN pod njegovom kontrolom na domasaju srpske artiljerije koja bi, smatrao je on, bila upotrebljena za odmazdu.

Rouz se sjurio u grad. Otisao je u Divjakovu kancelariju i zahtevao da mu se kaze zasto bosanska armija nije ispunila Divjakovo obecanje koje je dao prethodne veceri. Divjak mu je rekao da je predsednik ponistio njegovu odluku. Rouz je zahtevao da ga Divjak odmah odvede kod predsednika. Predsednik Izetbegovic je bio usred televizijskog intervjua CNN-u u kojem je rekao: "Mislim da je kombinacija razgovora i vazdusnih udara jedino resenje - sami razgovori ne mogu dati rezultate, nikako. Ono sto nam je potrebno je istovremeni pritisak na agresora koji znaci samo jedno - primenu sile. Ako bude dovoljno pritiska iz sveta, oni ce vratiti teritoriju."

Rouz je prekinuo intervju za CNN i rekao Izetbegovicu da ce, ukoliko ovaj ne naredi svojoj komandi armije da odmah ode na aerodrom, osuditi bosansku vladu pred celim svetom. Prema Divjaku, "on (Rouz) je rekao da ce obavestiti medjunarodnu javnost da bosanska vlada i armija ne zele pregovore i da cemo mi biti odgovorni za nastavak sukoba, i da je srpska strana pristala da pregovara a da smo mi odbili." Narogusen, Rouz je takodje nagovestio da nema dokaza da su Srbi ispalili granatu na pijacu. Rekao je da svet nece oprostiti Bosancima ako propuste ovu priliku za mir. Izetbegovic, uteran u red i zastrasen od strane britanskog general-potpukovnika, uputio je svoju delegaciju na aerodrom i snishodljivo se izvinio zbog "nesporazuma".

U roku od jednog sata Rouz je dobio usmenu saglasnost obe strane. Nista nije zapisano, nista potpisano. Rouz je rekao da je naucio da na Balkanu potpisi ionako ne znace nista. Brisel je obavesten o sporazumu.

Ambasadori NATO-a su u medjuvremenu sastavljali svoj ultimatum. Konsenzus drugih clanova je eliminisao oklevanje Britanije. Sjedinjene Drzave i Francuska predvodili su napad. Do kraja dana NATO je Srbima postavio poduzi ultimatum: morali su da povuku svoje tesko naoruzanje na udaljenost od 20 km od centra grada, ili da ga stave pod kontrolu Ujedinjenih nacija. Za to im je dat rok od deset dana. Oruzje koje bi se jos nalazilo na svom mestu nakon isteka roka podlegalo bi vazdusnim udarima bombardera NATO-a. Ultimatum nije prosledjen Ujedinjenim nacijama.

Rouz je poceo trku sa vremenom. Imao je deset dana da sprovede Plan kako bi sprecio vazdusne napade. Od prvog dana Srbi su prkosno reagovali na ultimatum. Karadzic je izjavio da ce oboriti sto je vise moguce aviona - do 40 odsto u prvom naletu, rekao je on. Danima ni jedno jedino orudje nije povuceno niti stavljeno pod kontrolu UN. Nekoliko zastarelih artiljerijskih orudja

odvuceno je u kasarnu u Lukavici i nenaoruzanim vojnim posmatracima UN bilo je dozvoljeno da dodju da ih pogledaju. To je bila farsa koju su Srbi priredili za javnost ne ucinivsi nista da ispune uslove bilo ultimatuma NATO-a ili sporazuma sa aerodroma. Ali Rouzov predstavnik za stampu je svakodnevno davao izjave da se ostvaruje napredak.

Dva dana od kako je poceo da tece ultimatum, 12. februara, Srbi su dodali novi uslov: da bi oni povukli svoje tesko naoruzanje, bosanska armija treba da povuce svoju pesadiju sa polozaja na liniji fronta. Ovo je sa svoje strane bilo potpuno izvan uslova ultimatuma i sporazuma sa aerodroma. Srbi su igrali lopte sa NATO-om. Uprkos Rouzovom neopravdanom optimizmu, cinilo se da se NATO sve brze krece u pravcu prve borbene akcije u svojoj istoriji. U Sarajevo su nagrnule medjunarodne televizijske ekipe u ocekivanju reprize bombardovanja Bagdada 1991. godine prilikom operacije "Pustinjska oluja".

Po kuloarima su Rouzovi ljudi vodili intenzivne pregovore sa srpskim rukovodstvom. Njihov osnovni cilj bio je da ubede Srbe da ucine onoliko koliko je potrebno da ubede NATO da su uslovi ultimatuma ispunjeni. Prvi Rouzov zahtev je bio da tesko naoruzanje obe strane treba da se koncentrise na jedinoj "neutralnoj" teritoriji u zemlji - na sarajevskom aerodromu koji je bio pod kontrolom UNPROFOR-a. Srbi su ovo odbacili. Zatim je Rouz predlozio pet lokacija, koje su Srbi razmotrili i odbili. Konacno, kako se rok primicao, Srbima je dozvoljeno da odaberu lokacije na kojima ce se koncentrisati njihovo oruzje i biti stavljeno na sabirna mesta pod nadzorom UN. Izabrali su osam - pet izvan grada i tri u gradu. Ovo je razbesnelo bosansku vladu, koja je izjavila da su Srbi izabrali bas one strateske visinske kote sa kojih je grad bio izlozen bombardovanju 22 meseca. Ejup Ganic je besno lupao o sto kada je video mapu lokacija i ljutito osudio UNPROFOR da se urotio sa srpskom stranom da se izradi plan koji bi otklonio vazdusne udare ne menjajuci stratesku realnost opsade Sarajeva.

Desetodnevni ultimatum uveo je UN u ogorcenu javnu raspravu sa NATO-om u pogledu definicije reci "kontrola". Devetog februara je uglavnom bilo jasno sta "kontrola" znaci. Ona nije znacila ni nadzor niti pracenje. Znacila je da ce snage UN, a ne Srbi, komandovati upotrebom oruzja. Srpski prst ne samo da ne bi bio na obaracu; obarac bi bio pod kljucem UN. Ali, uskoro po davanju ultimatuma, tumacenje onoga sto kontrola podrazumeva pocelo je da varira. Uskoro je Rouzovo osoblje pocelo da insistira da UN ne moraju fizicki da imaju oruzje da bi mogle da ga delotvorno kontrolisu. "Postoje razliciti metodi kontrole", rekao je potpukovnik Simon Sadbolt. "Mozete ga posmatrati, znate gde je, mozete da reagujete odmah. Sigurni smo da ce ono biti pod nasom kontrolom." Ovo je bosanskoj vladi zvucalo kao namerno razvodnjavanje ultimatuma NATO-a od strane UN na terenu.

Do polovine roka koji je postavio NATO u svom ultimatumu, ni jedno srpsko artiljerijsko orudje nije predato UN. Petnaestog februara UNPROFOR je prestao da izdaje dnevne izvestaje o napretku. "Vise se ne bavimo brojkama", rekao je njihov predstavnik za stampu. "Ono sto je bitno jeste opsti trend." Ali opsti trend je bio jasan. Srbi uopste nisu imali nameru da ispune uslove. Hteli su da NATO zamajavaju do poslednjeg trenutka.

Cetiri dana pre nego sto je istekao ultimatum Dzon Mejdzor je otisao u Moskvu da se sastane sa ruskim predsednikom Borisom Jeljcinom. Nakon njihovog sastanka Jeljcin je javno obznanio da

je besan na SAD. Rekao je da Zapad ne moze da donosi odluke na Balkanu bez saglasnosti Rusije i izrazio svoje zadovoljstvo sto se Mejdzor sa njim slozio.

Do kljucne intervencije doslo je vec sledeceg dana. 17. februara Jeljcin je poslao pismo rukovodstvu bosanskih Srba. U pismu, koje je urucio njegov izaslanik Curkin, apelovao je na Srbe da povuku svoje tesko naoruzanje. Jeljcin je garantovao da ce poslati ruske trupe u oblasti sa kojih su se povukli bosanski Srbi. Nakon intenzivnih pregovora, Karadzic i Mladic su prihvatili njegovu ponudu i, zapravo, ispunili ultimatum NATO-a. U roku od nekoliko sati poceo je pokret vojnih vozila preko teritorije u srpskim rukama pregrupisavanjem orudja da bi bila ili potpuno povucena ili premestena na sabirna mesta za naoruzanje gde bi UN mogle da vrse njihovu inspekciju. Cetiri stotine ruskih vojnika odmah je pokrenuto iz baze u istocnoj Slavoniji gde su bili rasporedjeni u okviru prvobitnih snaga UNPROFOR-a u Hrvatskoj 1992. godine. Ovo je za Karadzica predstavljalo neku vrstu pobede: "Jako je bitno sto su upucene ruske trupe i da se nikakvi vazni potezi ne mogu vuci bez predsednika Jeljcina." Za Ruse je ovo predstavljalo definitivni diplomatski trijumf. Od Jeljcina je ranije trazeno da uputi ruske trupe u Bosnu ali je on to stalno odbijao. Pristao je sada kada je na kocki bilo vise nego ikada ranije, cime je stekao maksimalnu diplomatsku prednost, i ustanovio Rusiju kao kljucnog aktera u medjunarodnim naporima za okoncanje rata. Kada su Rusi stigli na Pale docekala ih je gomila srpskih civila koja im je klicala kao da su oslobodilacka vojska.

Rouza nisu konsultovali o rasporedjivanja ruskih trupa. "To je za mene novost", rekao je, "ali pozdravljam dobre trupe odakle god da su." Nekoliko sati pre isteka roka, dok su njegovi oficiri uzurbano i brizno proveravali po bosanskom okolisu mesta gde su zaostali tenkovi i artiljerijska orudja jos uvek bili razmesteni ili "zaglavljeni" u snegu, Rouz je izjavio da ne sumnja da ce, kada kritican momenat prodje, spavati cvrstim snom u svom krevetu. Sledeci dan, rekao je on, bice "ponedeljak kao i svaki drugi".

O ultimatumu NATO-a rutinski se govorilo tokom desetodnevnog roka kao o ultimatumu "za ukidanje opsade Sarajeva". U stvari on nije bio ni nalik necemu takvom. Cak i kada su srpski topovi konacno zacutali, postalo je jasno da ce opsada ostati isto toliko jaka kao sto je uvek bila. Postavljanje trupa UN duz linije fronta, narocito u centru grada, znacilo je jos jedan korak blize konacnoj podeli Sarajeva - sto je bio kljucni ratni cilj Srba. Pojavio se zacetak zelene linije, koju su nadzirale medjunarodne snage. Upitan da li u stvari to znaci da UN de facto dele Sarajevo onako kako su podelile Kipar tri decenije ranije, predstavnik za stampu UNPROFOR-a Piter Mekferlejn rekao je, bez trunke ironije: "Ali ovo je samo jedna privremena mera, do postizanja ukupnog resenja." Naravno prvobitno rasporedjivanje UN na Kipru bilo je isto tako privremena mera, koja je prerasla u stalno stanje stvari.

Tako je Radovan Karadzic jako dobro odigrao partiju sa losim kartama. U ocima medjunarodne zajednice ucinio je kompromis povlacenjem oruzja. Njegova artiljerija je zacutala; ubijanje u Sarajevu je prestalo. Podela koju je toliko zeleo pocela je da se stvarno oblikuje a on nije morao cak ni da salje trupe da brane urbanu granicu njegove drzave - to su UN cinile umesto njega. Bosanska vlada se osecala nadigranom i ponizenom. Karadzic je, koliko god da je to izgledalo neverovatno, izvukao najvecu korist iz ultimatuma NATO-a da protiv njega primeni silu.

Ali bombardovanje je zaista prestalo. Doslo je do ogromnog olaksanja u Sarajevu. Ljudi su ponovo izasli na ulice. Poceli su da idu tramvaji. Ponovo su se otvorile radnje. UNPROFOR je otvorio novi "plavi put" preko aerodroma tako da su male kolicine komercijalne robe mogle da stignu u grad. Cene su pocele da padaju. Jedno vreme moglo se poverovati da se agonija grada privodi kraju. Bila je to samo iluzija. Urednik *Oslobodjenja* Gordana Knezevic sumirala je atmosferu zbunjenosti u gradu tokom ovog perioda. "To je kao da nam je smrtna kazna zamenjena dozivotnim zatvorom", rekla je ona. "Tesko je biti srecan. Ali bar nam je lakse, za sada."

MORALNO NAPREDOVANJE: VASINGTONSKI SPORAZUM, FEBRUAR 1994. /

(prev. K. Nikcevic)

Americka politika prema Bosni odnosila se po principu vruce - hladno otkada je Klinton preuzeo duznost. Zapravo, Vasington i nije mogao da ucini bog zna sta. Srbi su tada vec bili zauzeli 70 odsto Bosne, a Muslimani i Hrvati su se medjusobno ubijali oko ostatka. Povucena je crta - SAD nisu bile voljne da salju trupe u Bosnu, a zemlje NATO-a, koje su imale vojnike na terenu, kolebale su se (u najboljem slucaju) u pogledu primene vazdusne sile. Posle Vens-Ovenovog plana svaki predlog za okoncanje rata predstavljao je jednostavno zamaskiranu verziju podele izmedju Srba i Hrvata. Akcija da se obnovi muslimansko-hrvatski savez i stvori muslimansko-hrvatska federacija, okoncala je njihovo medjusobno krvoprolice i ojacala bosansku vladu. Ona je predstavljala iznenadjenje.

Uspostavljanje zajednicke federacije predstavljalo je impresivan podvig, posebno zato sto je to bila graciozna diplomatska pirueta zaglibljenih igraca dustabanlija koju je izveo jedan od najtrapavijih - Sjedinjene Drzave. Ukoliko bi ova krhka tvorevina opstala - a sanse su bile male - Muslimani bi dobili novu zilu kucavicu. Ona bi obezbedila isporuku humanitarne pomoci izolovanim muslimanskim uporistima i, sto bi mozda bilo jos privlacnije za Sarajevo i one u Klintonovoj administraciji koji su bili za intervenciju, omogucila bi isporuku oruzja bosanskoj armiji. Hrvatska ne bi vise blokirala ili reketirala polovinu isporuka oruzja, samo da bi ovo "oporezivanje" opet ponovila njena braca u Bosni. Snage bosanske vlade vise ne bi bile zauzete borbama protiv Hrvata - vec slobodne da se suoce sa svojim srpskim neprijateljima. Oformljena neposredno nakon propasti akcionog plana EU - teoretski resavala je krupan problem pristupa moru za Muslimane i davala im normalniju - manje iscasenu drzavu. Americki diplomati su vodili sukobljenu politiku na dva koloseka. Javno, Redman je pregovarao o Oven-Stoltenbergovom planu a kasnije planu EU, dok je privatno pokusavao da isposluje muslimansko-hrvatsku federaciju.[1]

Mesecima pre nego sto je federacija zvanicno inaugurisana u Beloj kuci 2. marta 1994. godine, hrvatski, bosanski, i, sto je najvaznije, americki diplomati, radili su iza scene da sacine dogovor. Inicijativa je pokrenuta jos avgusta 1993. godine. Jednom prilikom na veceri u Zagrebu, Carls Redman, Klintonov specijalni izaslanik, sedeo je izmedju Harisa Silajdzica, bosanskog

premijera, i Mate Granica, njegovog hrvatskog kolege. Redmanu je bilo jasno da su obe strane zainteresovane za nagodbu. Ali, rekao je da "ni jedna od strana nije bila voljna da ucini one teske korake koji su bili potrebni da bi do toga stvarno doslo."

U sledecih sest meseci nije ostvaren nikakav napredak. Borbe izmedju Hrvata i Muslimana samo su se pojacavale i obe strane su se sve vise ukopavale. "Obe strane su uvek imale dobre izgovore. Bilo je puno provokacija, puno prekrsenih obecanja", seca se Redman.

Vasington je poceo da vrsi pritisak na Zagreb da njegove snage prestanu da se bore protiv Muslimana u Bosni. Na nekoliko sastanaka sa Tudjmanom, Redman i Piter Galbrajt, americki ambasador u Hrvatskoj, naglasili su da su Amerikanci privrzeni nezavisnosti i teritorijalnom integritetu Hrvatske. Jasno su stavili do znanja da je podrska teritorijalnom integritetu jedne drzave univerzalni koncept koji se ne moze primenjivati samo na jednu zemlju bivse Jugoslavije a na drugu ne. Ukoliko Hrvatska zeli da prigrabi svoje parce Bosne, onda moze da zaboravi na podrsku Vasingtona nastojanju Zagreba da uspostavi svoju nadleznost nad skoro jednom trecinom zemlje pod srpskom kontrolom. Galbrajt je rekao da je time sto je posetio delove Hrvatske u srpskim rukama "stavio do znanja da mi razumemo sustinu patnje hrvatskog naroda".

Do prekretnice je doslo u januaru. Redman je rucao sa nekim koga je nazvao "visoki hrvatski funkcioner" koji mu je objasnio kako Tudjman vidi sebe u kontekstu hrvatske istorije. Ukoliko bi bilo moguce ubediti predsednika da ce ovaj sporazum osigurati njegovo mesto u istoriji, onda bi on mozda ucinio taj korak. Redman je igrao na Tudjmanove osecaj za mesijanstvo. Redman je upitao: "Kuda ide Hrvatska?" Implikacija je bila jasna. Hrvatskoj se pretilo sankcijama.

Hrvatska vojska je imala oko 30 hiljada vojnika u Bosni. Redman je povukao crtu: ili ce se Zagreb prikloniti ili ce doziveti da bude izolovan isto kao i Srbija. Onda su usledili telefonski pozivi.

"To nikako nije bilo mnostvo telefonskih poziva niti pritisak sa visokog nivoa", rekao je Redman. "Bilo je dovoljno znati da ovu inicijativu podrzava predsednik Sjedinjenih Drzava i Evropska unija. Uspeo sam da dogovorim da kljucni evropski faktori par puta okrenu telefon ili posalju nekoliko poruka", dodao je, ocito misleci na Nemacku, koja je od pocetka, 1991. godine, uzela Hrvatsku pod svoje.

SAD su naglasile svoju zabrinutost zbog zverstava koja su nad Muslimanima cinili bosanski Hrvati koji su - ponovo su istakle - uzivali podrsku Zagreba. Galbrajt je potajno poslao nekoga da obidje nekoliko logora u Hercegovini. "Dobili smo izvestaj o apsolutno strasnim uslovima u kojima se drze zatvorenici, kojima se ne daje hrana i koji nemaju adekvatan smestaj, koje tuku, itd." Ukazao je na to da bi ova tortura mogla da predstavlja ratne zlocine i da oni odgovorni za zverstva mogu biti smatrani ratnim zlocincima. Svoju osudu logora izneo je javno. Pretnja je bila jasna.

Napori SAD da ubede hrvatsku vladu podrzani su unutar same Hrvatske. U Zagrebu se strahovalo da Susak i njegovi poslusnici vode igru - da je zapadna Hercegovina preuzela kontrolu nad Hrvatskom. Takodje je vladala istinska zaprepascenost time sto se odjednom

smatralo da se Hrvati ponasaju kao i njihovi neprijatelji, Srbi. Galbrajt je uvideo da je Zagreb uznemiren.

Prvo, hrvatska vlada je shvatila da je ovakva vrsta aktivnosti nehumana i pogresna, i drugo, da skupo kosta Hrvatsku, u smislu njene medjunarodne reputacije, njenih odnosa sa Evropom i Sjedinjenim Drzavama...

-- *ovde vlada snazno osecanje da je Hrvatska zrtva etnickog ciscenja i zrtva ratnih zlocina.*

Ponasanje ljudi koje je vlada podrzavala u Bosni bilo je jako opasno za Hrvatsku. Ona je moralno nazadovala u celom ovom sukobu.

Sporazum od 14. septembra 1993. godine o stvaranju hrvatsko-muslimanske federacije u Bosni a zatim konfederacije sa Hrvatskom nije se ostvario. Hrvatski ministar inostranih poslova Mate Granic - za koga su cak i njegovi protivnici govorili da je konstruktivan i strpljiv - i plahoviti bosanski premijer Silajdzic postigli bi sporazum, ali bi on odmah posle toga propao. Tokom cele jeseni, uprkos njihovim groznicavim naporima Galbrajt je gledao ogromno krvoprolice, razaranja i patnje u ovom novom ratu. Jos uvek nije bilo nikakve podrske za sporazum na terenu.

Tokom celog ovog perioda, dok su nastojali da postignu sporazum, doslo bi do nekog novog zverstva: HVO ili njene odmetnute frakcije izmasakrirale bi Muslimane u nekom bosanskom selu. Time bi njihovi napori da izgrade federaciju i konfederaciju bili grubo zaustavljeni.

Medjutim, ovo je pokazalo Klintonovoj administraciji da ima manevarskog prostora. Bilo je dovoljno da se diplomati ubede da je uz odgovarajuci pritisak - koji bi SAD mogle takodje da vrse na Muslimane - federacija moguca. Prvi korak bio je da se hrvatska vlada otarasi Bobana i njegovih saveznika. "Decembra 1993. godine", kaze Galbrajt, "obavesten sam da ce Mate Boban, kako su mi rekli, otici na poduzi odmor."

Za americke diplomate javno obelodanjivanje da Boban i njegovi pajtasi ne uzivaju podrsku vecine bosanskih Hrvata predstavljalo je vazan elemenat za sticanje podrske u Hrvatskoj. U Bosni su, medjutim, Mate Boban i njegova ekipa drzali vlast. Za Ivu Komsica, bosanskog Hrvata i dugogodisnjeg politicara - buducnost Hrvata u Bosni zavisila je od muslimansko-hrvatskog saveza. Skoro dve trecine bosanskih Hrvata zivelo je izvan granica Bobanove hrvatske mini drzave i uopste se nije sa njom identifikovalo. Komsic je pokusavao da podrije Bobana, stalno se sastajuci sa Tudjmanom - unapredjujuci svoje odnose sa Zagrebom. Pocetkom februara Komsic je podneo svoj plan Saboru, jednoj skupstini istaknutih Hrvata iz dijaspore i bivse Jugoslavije koja se okupila u Sarajevu. Nezadovoljan zbog katastrofalnog stanja stvari u Bosni i Hercegovini (i cinjenicom da ukoliko se rat tamo nastavi vise nigde nece biti Hrvata osim u zapadnoj Hercegovini), taj Sabor je odobrio plan.

Dok je trajao ultimatum NATO-a - nakon granatiranja pijace 5. februara - da Srbi povuku svoju artiljeriju sa polozaja oko Sarajeva, Sjedinjene Drzave su nastojale da udruze Muslimane i Hrvate koji su, bar u to vreme, bili zakleti neprijatelji. Jedan drugi ultimatum, ovoga puta od Ujedinjenih nacija, imao je za cilj da Hrvatsku ucini poslusnom. Savet bezbednosti je 3. februara

postavio Hrvatskoj rok od dve nedelje da izvuce trupe svoje regularne armije iz Bosne ili da se suoci sa posledicama. Hrvatskoj je zapreceno da ce proci kao i Srbija pod sankcijama UN ili u svetskoj izolaciji.

Ocigledni uspeh ultimatuma NATO-a u vezi sa Sarajevom dao je medjunarodnoj zajednici novu odlucnost. Redman i Galbrajt su 16. februara apelovali na Tudjmana da odustane od ideje o hrvatskoj drzavici u Bosni. Trazili su od njega da ponovo razmotri predlog za stvaranje federacije - i, vremenom, konfederacije. Zauzvrat, SAD su obecale da ce da pomognu (i ubrzaju) ekonomsku, politicku i vojnu integraciju Hrvatske sa Zapadom.

Pukom slucajnoscu, te noci je Galbrajt vec imao zakazano obracanje sirokoj javnosti. Njegova poruka bila je: Hrvatska moze da bira da li da se pridruzi Zapadu ekonomski i politicki ili da prodje kao Srbija - izolacija, ekonomska propast, i beskrajno ratovanje. Hrvatska ne moze da ocekuje medjunarodnu podrsku "za povlacenje Srba iz Hrvatske" dok je njena vojska i dalje u Bosni i Hercegovini. Svetska zajednica nece vise da trosi "ogromna sredstva da podrzava granice Hrvatske kada ona tezi da krsi granice druge zemlje."[2]

Hrvatsko ministarstvo inostranih poslova nije casilo ni casa da odmah pozove Galbrajta. Rukovodstvo je razmatralo predloge koje je podneo ambasador Redman. To je predstavljalo onaj prodor koji su svi zeleli.

Celokupni sporazum ostao je da visi u vazduhu dok strane nisu otisle u Vasington. "Konacno sam odlucio da je najbolji nacin da se ovo uradi da sazovem sve strane i da im jasno predocim sta je na kocki. Pregovori su bili obavljeni drukcije - bilo je veoma zestoko", rekao je Redman. U Vasingtonu se delegacije nisu ni jedanput sastale licem u lice. Redman i Galbrajt bi razmotrili dokument sa Hrvatima, zatim bi se pridruzili Viktoru Jakovicu, ambasadoru u Bosni i Hercegovini, koji je bio sa bosanskom delegacijom u susednoj sobi. Za Ameriku, rekao je Galbrajt, bilo je bitno, kad su strane vec bile tamo, makar i u odvojenim prostorijama, da ih tamo i zadrzi sve dok ne zavrse posao.

"To je bila jedna malo ocekivana pobeda za Vasington", rekao je Silajdzic. "Gospodin Redman i njegovi pomocnici trckali su tamo-amo izmedju delegacija. Tako je sve sredjeno veoma efikasno. Stvarno sam bio iznenadjen brzinom kojom je americka diplomatija shvatila da je ovo dobra ideja i da je projekat perspektivan."

Tokom sledeca cetiri dana ugovorili su nacrt sporazuma na osnovu Komsicevog predloga za stvaranje kantona. Jednim potezom pera, muslimanske i hrvatske mini- drzavice su prakticno nestale.

Tokom sledece godine Tudjman je vrsio pritisak na svoje namesnike. Bio je to vrhunac apsurda. Upravo oni politicari koji su se zalagali za tranziranje Bosne, sada su istupali u prilog zajednicke drzave sa Muslimanima. Ona nije bila ubedljiva, ali sve dok ostane jedinstvena, bila bi znacajan element svakog resenja - jacajuci Muslimane cak i u slucaju da federacija ne funkcionise kako je predvidjeno. Do njene prve godisnjice - koja je obelezena u Vasingtonu uz upadljivo odsustvo Izetbegovica - malo je od najvaznijih elemenata federacije (a nijedan od elemenata

konfederacije) bilo ostvareno. Medjutim, nisu se vodile borbe izmedju dve strane i cak je bilo preduzeto nekoliko zajednickih vojnih operacija protiv Srba. Muslimani su iskoristili cetvoromesecni prekid vatre od Nove 1995. godine da pribave jednu ogranicenu kolicinu oruzja. Hrvatska, a samim tim i bosanski Hrvati, pustili su oruzje da prodje. Ovaj sporazum je nastavio da zavisi od podrske Vasingtona i njegove sposobnosti da uporno vrsi pritisak na obe strane kako bi im predocio koristi od ovog saveza.

Biljeske:

1 Oven-Stoltenbergov plan, prepakovan u vidu Akcionog plana EU, propao je februara 1994. godine. Do tada je Muslimanima dato skoro 33,6 odsto Bosne. Sve sto je bilo potrebno bio je jos jedan procenat teritorije u zapadnoj i istocnoj Bosni. U jednom intervjuu Milosevic je izrazio zaljenje sto nije bio u stanju da ubedi svoje bosanske namesnike da se saglase sa predlogom rekavsi da je to izgubljena sansa za mir.

2 Treba pomenuti da, strogo govoreci, deklarisani cilj medjunarodne zajednice nije bio da obezbedi povlacenje Srba iz Hrvatske i da snage UN nisu prvobitno razmestene da bi branile hrvatske granice.

DO LINIJE MOGADIS: BITKA ZA GORAZDE, APRIL 1994. /

(prev. K. Nikcevic)

Prolece 1994. godine neocekivano je donelo novu nadu. Nakon ultimatuma NATO-a, koji je ucutkao artiljeriju oko Sarajeva, Amerika i Rusija su podelile kontrolu nad mirovnim procesom - Amerika nadovezujuci se na svoj uspeh u posredovanju u Vasingtonskom sporazumu izmedju Hrvata i Muslimana, Rusija nakon sto je ostvarila nagodbu ubedivsi Karadzica da svoje tesko naoruzanje unutar i oko glavnog grada premesti na sabirna mesta UN. Lord Oven i Torvald Stoltenberg, koji su plutali nakon svojih besplodnih napora na brodu britanske mornarice "Invincible", sada su bili prebaceni na sporedni kolosek. Velike sile sveta koji je jos uvek, uprkos okoncanja hladnog rata, ostao tvrdoglavo bipolaran, svrstale su se u pogledu Bosne. Americki izaslanik Carls Redman i njegov ruski kolega, Vitalij Curkin, zamenik ministra inostranih

poslova, bili su podjednako reseni da ne dozvole da Bosna dovede do nove podele Evrope na istok i zapad.

Vec krajem marta Redman i Curkin su bili uvereni da im je sveobuhvatno mirovno resenje na domak ruke. Verovali su da mogu da prosire sarajevski model i na celu republiku: obustava neprijateljstava, medjupozicioniranje trupa UN; povlacenje teskog naoruzanja. Bili su ubedjeni da se stavovi dve strane priblizavaju. Curkin se vratio u Beograd da iskoristi zamah za mir stvoren Vasingtonskim sporazumom i ultimatumom NATO-a.

Moj veliki cilj kada sam se vratio u Beograd pocetkom aprila bio je da pokusam da ostvarim ne samo prekid vatre, vec i potpunu obustavu neprijateljstava, nesto slicno onome sto je postignuto u Hrvatskoj - obustava neprijateljstava, i medjupozicioniranje trupa UN. Mislim da smo zaista imali sansu. Ali cim sam stigao u Beograd sve je poslo naopako. Kada sam usao u nasu Ambasadu u Beogradu na telefonu je bio ambasador Redman. Rekao mi je da je Gorazde upravo granatirano.

Pokazalo se da je od tri istocne enklave,[1] Gorazde uvek predstavljalo najtvrdji orah za Srbe. To je bila daleko najveca od tri enklave a bosanski branioci grada bili su bolje naoruzani i snabdeveni nego na drugim mestima. Oni su predstavljali stalan izvor opasnosti za bosanske Srbe, stalno upadajuci iz ovog dzepa duboko u srpsku teritoriju i nanoseci, s vremena na vreme, teske gubitke srpskim snagama koje su ih drzale pod opsadom.

Gorazde je isto tako bilo strateski najvaznija od ove tri enklave. Ono se prostiralo sa obe strane glavnog puta koji povezuje dva velika grada u srpskim rukama u dolini Drine - Visegrad i Focu. Oba ova grada imala su vecinsko muslimansko stanovnistvo pre 1992. godine, ali su "ociscena" efikasno i uz male vojne napore na pocetku rata. U Gorazdu su se lokalni Muslimani uspesno opirali. Ova enklava je sada razdvajala dva bloka teritorije u srpskim rukama cineci komunikaciju izmedju njih teskom, opasnom i ponekad nemogucom bez prelaska u susednu Crnu Goru. Pored toga, Srbi su Gorazde smatrali vezom preko koje ce Sarajevo izgraditi kopneni most za Sandzak, podrucje juzne Srbije i Crne Gore nastanjeno Muslimanima, i, odatle, do Turske. "Zelena transverzala", kako su je zvali ideolozi Velike Srbije, predstavljala bi kopnenu vezu preko koje bi Muslimani zabili islamski klin u srce Evrope.

Pored toga, ova enklava nije bila potpuno odsecena od ostalog dela Bosne u vladinim rukama. Tokom prvih 15 meseci rata, bosanske trupe - i na hiljade civila - mogli su da ulaze i izlaze iz grada, pesaceci preko planina, pod plastom mraka, kroz srpske linije. To je bilo opasno putovanje. Ali je cesto preduzimano. Tokom 1992. i delom 1993. godine redovno je u enklavu i iz enklave dolazio i odlazio tovarni transport mazgama iz logora u bazi u Grebaku, kod Trnova. Vojnici i civili su prenosili hranu, medicinske potrepstine, streljacko naoruzanje i municiju ovim putem i, iako je rizik bio ogroman, odrzavali enklavu u zivotu.[2] Kada je poceo srpski napad na Gorazde pocetkom aprila, zvanicnici UNPROFOR-a su ublazili njegove dimenzije, odbacivsi ga kao taktiku za skretanje bosanskih trupa iz drugih vaznijih oblasti borbi. Lord Oven je bio drugacijeg misljenja:

Privatno smo razgovarali sa Krajisnikom i Koljevicem u Parizu dok se ovo pripremalo i uopste

nismo imali iluzija da Srbi nemaju ozbiljnih namera da zauzmu Gorazde. Ni za trenutak nisam sumnjao da su se nameracili na Gorazde. To je za njih bio, maltene, strateski imperativ.

Bitka za Gorazde pocela je oko izgradnje jednog zaobilaznog puta. Bosanski Srbi su gradili novi put kako bi veze izmedju njihovih razdvojenih blokova teritorije postale bezbednije. Rad na izgradnji je ometala bosanska vojska upadima iz enklave. Ironicno, moguce je da je brzina kojom je napredovao mirovni proces podstakla generala Mladica da deluje onda kada je to ucinio. On, sto za njega nije bilo tipicno, nije bas budno pratio stvari, verovatno zbog toga sto mu je cerka jedinica izvrsila samoubistvo u Beogradu. Kada se vratio na Pale nakon sahrane, saznao je da ce po svoj prilici ubrzo doci do sveobuhvatnog resenja kojim ce se zamrznuti postojece linije konfrontacije. Otvoreno pitanje Gorazda moralo je da se resi pre nego sto se ono postigne.

U prvoj nedelji aprila srpska ofanziva se zahuktala. U pocetku je izgledala kao repriza poraza Srebrenice pre 12 meseci - srpske snage su stezale obruc oko grada, primicuci se iz dana u dan, nateravsi na hiljade izbeglica da pobegnu iz okolnih sela i potraze utociste u samom gradu. Ali, postojale su dve bitne razlike. Prvo, Gorazde je, za razliku od Srebrenice pre godinu dana, bilo - bar nominalno - "bezbedna zona" Ujedinjenih nacija i moglo je da zahteva zastitu na osnovu niza rezolucija UN. A drugo, presedan Sarajeva je pokazao koliko pretnja vazdusnim udarima moze da bude delotvorna.

Rouz je bio protiv vazdusnih udara. Smatrao je da su oni u suprotnosti sa njegovom ulogom komandanta snaga za odrzavanje mira. Tvrdio je da ce cesto pribegavanje vazdusnim udarima UNPROFOR-u nametnuti ulogu zavodjenja pre nego cuvanja mira. Zavodjenje mira podrazumeva svrstavanje uz jednu od strana u sukobu. Cuvanje mira zahteva striktnu neutralnost. Posao snaga za cuvanje mira nije da intervenisu da izmene tok rata u prilog jedne od strana. Cesta primena vazdusnih udara bi u stvari pretvorila NATO u bosanske vazdusne snage i fatalno kompromitovala neutralnost UNPROFOR-a. "Ne mozete", voleo je da kaze, "voditi rat iz belo ofarbanih vozila." Cesto se upinjao da istakne da se on ne protivi vojnoj intervenciji u principu: kao vojnik nije zauzimao stav o tom pitanju. Ali insistirao je na tome da ukoliko se medjunarodna zajednica opredeli da udje u rat na bosanskoj strani, onda treba da povuce UNPROFOR i da ga zameni snagom sposobnom za vodjenje rata. Njegovi stabni oficiri salili su se da NATO ima zalihe zelene kamuflazne boje u rezervi u ocekivanju dana kada ce se promeniti mandat. Tanku liniju izmedju cuvanja mira i zavodjenja mira, izmedju belih i zelenih vozila, nazvao je "linija Mogadis", po katastrofalnim posledicama akcije Sjedinjenih Drzava da nametnu mirovno resenje u Somaliji. Meseca aprila, pod ogromnim medjunarodnim pritiskom, skoro ju je prekoracio.

Rouz je umanjio tezinu srpskog napada na Gorazde: "Nasa je procena bila da bosanski Srbi vrse pritisak na taktickom nivou i da nemaju ozbiljnu nameru da zauzmu ovaj dzep", rekao je. Pocetkom aprila njegovi predstavnici za stampu dnevno su izvestavali novinare u cilju smanjenja uznemirenosti koju su prouzrokovali izvestaji bosanske vlade o desetinama mrtvih i predstojecoj humanitarnoj katastrofi. Rouz nije hteo da nesto sto je smatrao malom lokalnom poteskocom izbaci iz koloseka mirovni plan za koji je smatrao da je blize nego ikad trajnom resenju.

Ali, pobunili su se njegovi sopstveni vojni posmatraci UN u Gorazdu, zajedno sa svojim

kolegama iz UNHCR-a. Dana 7. aprila jedan dokument koji je procurio obelodanio je da su izvestaji koje su oni slali Rouzovom stabu bili u ostroj suprotnosti sa Rouzovim prikazom situacije javnosti. Nacelnik Generalstaba SAD, general Dzon Salikasvili, javno je iskljucio mogucnost ponavljanja ultimatuma sarajevskog tipa, tvrdeci da se orudje oko Gorazda ne moze locirati dovoljno precizno da bi vazdusni udari bili svrsishodni. General Mladic se ponasao kao da je ovo bilo zeleno svetlo na koje je cekao. Eskalirali su srpski napadi i bombardovanja. Posmatraci UN poslali su hitan apel u Sarajevo. "Sve je vise mrtvih i doslo je do ozbiljnih gubitaka teritorije. Ako ovo "nije ozbiljno", kao sto izgleda da kaze UNPROFOR u radio-izvestajima, nadam se da necu biti svedok razvijanja ozbiljne situacije", izvestio je jedan posmatrac. "Danas je situacija opet veoma ozbiljna. Vise puta smo ponovili da je nasa procena da je situacija ozbiljna i da je stalna opasnost civilnih gubitaka jako velika", kaze se dalje u izvestaju.

Veoma uznemirava kada se cuju izvestaji na radiju od medjunarodnih sredstava informisanja da situacija nije ozbiljna. Na "Svetskom servisu" vestima BBC-ja 5. aprila culi smo: "Po jednoj proceni UNPROFOR-a to je bio manji napad na ogranicenu oblast". Ne slazemo se ni sa ovim stavom. Ovo je teska situacija. Mora se shvatiti da je gradski centar Gorazda samo 3 km od linije fronta armije bosanskih Srba. Posmatranje male zemljisne mase na jugoistocnom cosku i izjava da to predstavlja manji napad na ogranicenu oblast predstavlja losu i netacnu procenu i izraz je apsolutnog odsustva razumevanja onoga sto se ovde desava.

UNHCR, koji je takodje imao predstavnike u gradu, izvestio je da je 67 ljudi poginulo a 325 ranjeno, vecina od njih civili, tokom desetodnevnog srpskog napada.

Rouz je do te mere bio nezabrinut za posledice napada na Gorazde da se, 10. aprila, zaputio u Brisel da se obrati sastanku NATO-a. "Kada sam u Splitu cuo da je u stvari lansiran napad tenkovima iz tri razlicita pravca na gorazdanski dzep, naravno, odmah sam odleteo nazad."

Rouz je upozorio Mladica, telefonom i faksom, da prekine napade na Gorazde jer ce u protivnom uslediti akcija NATO-a. Napadi su nastavljeni. Nakon sto je zatrazio i dobio odobrenje od specijalnog izaslanika Generalnog sekretara UN Jasusija Akasija, Rouz je izasao na balkon kancelarije na prvom spratu Kluba poslanika u Sarajevu i, kroz jedan otvoren prozor iznad kabine za vezu koja se nalazila sprat nize, izdao naredjenje koje je dovelo do prvog kopnenog napada NATO-a za 47 godina postojanja ove organizacije. U 16.22 h po Grinicu, dva bombardera F-16 vazduhoplovnih snaga Sjedinjenih Drzava bacila su tri bombe na jedan bunker komande srpske artiljerije. Napadi su se nastavili kao da se nista nije desilo. Sledeceg dana, Rouz je naredio drugi talas vazdusnih udara. U 12.24 h po Grinicu, u ponedeljak 11. aprila, dva bombardera Hornet F/A- 18 pomorskodesantnih snaga SAD ispustila su jos tri bombe na grupu tenkova i oklopnih transportera koji su otvarali direktnu vatru na Gorazde. Unistena su tri oklopna transportera i jedan kamion. Oba vazdusna udara usmeravala su sa zemlje osmorica britanskih isturenih oficira za navodjenje avijacije koje je Rouz poslao u Gorazde pod maskom vojnih posmatraca Ujedinjenih nacija. Oni su, u stvari, svi bili pripadnici britanske specijalne vazduhoplovne sluzbe (SAS).

Sta je trebalo da se postigne ovim vazdusnim udarima? Rouz je opravdavao ovu akciju time sto Rezolucija 836 Saveta bezbednosti odobrava akciju za odvracanje od daljeg napada, pre nego za odbranu odredjene teritorije ili zastitu njenih gradjana.

Medjunarodna zajednica vrsila je ogroman pritisak da se pribegne vazdusnim udarima umesto one vrste aktivnosti odvracanja koju smo mi praktikovali. Ja sam se tome naravno snazno opirao jer bi nas to uvelo u ratno stanje sa armijom bosanskih Srba dok smo mi u stvari ovde nastojali da zaustavimo borbe, da stabilizujemo situaciju.

Medjutim, vazdusni udari nisu imali za rezultat odvracanje. Topovi su trenutno zanemeli. Ali ovi peckajuci napadi NATO-a nisu nimalo umanjili vojnu snagu kojom je Mladic raspolagao. Njegova armija je ostala netaknuta, a njegova odlucnost da nastavi sa napadom jos jaca. Mladic je telefonirao Rouzu i urlao u slusalicu dvadeset minuta, preteci da ni jedan funkcioner UN nece ziv otici sa srpske teritorije. Mladic je zatim sproveo plan koji je pripremio prethodnog avgusta kada je srpskim snagama prvi put zapreceno vazdusnim udarima, zauzevsi planinu Igman na jugozapadnom obodu Sarajeva: pokupio je 150 pripadnika UN i drzao ih kao taoce, dok su njegove snage na severu republike lansirale artiljerijski i minobacacki napad odmazde protiv Tuzle, grada u rukama vlade. Karadzic je posetio Mladica na liniji fronta kod Gorazda, i dok su se njihove snage pregrupisavale da bi nastavile napad, njih dvojica, nezastraseni, razmetljivo su igrali sah. Ako je Rouz zeleo da diskredituje i samu ideju vazdusnih napada tesko da je to mogao uraditi efikasnije. Sirom sveta oni koji su upozoravali protiv vojne intervencije od samog pocetka, samozadovoljno su govorili: "Eto, sta smo vam rekli."

Rusi, koji nisu bili konsultovani, sada su preduzeli korake da obezbede da NATO opet ne preduzme samostalnu akciju. Po njihovom misljenju, vazdusni udari, ma koliko da su minimalni, pretili su da prosire sukob. Vitalij Curkin je otisao na Pale.

To je bila vrlo opasna stvar. Da je NATO reagovao onako kako je od njega to trazila bosanska vlada, da je izvrsio masovno bombardovanje u oblasti Gorazda, ili polozaja bosanskih Srba, doslo bi do totalnog rata u kojem bi ucestvovali UN i NATO. A, naravno, takodje sam bio zabrinut zbog reakcija kod kuce, koje bi mogle da krenu naopako, i onda bismo bili suoceni sa medjunarodnom krizom. Nikad nisam mislio da bismo bukvalno usli u treci svetski rat vec u ozbiljno zategnute odnose i politicku krizu sa dugorocnim negativnim posledicama.

Curkin je smatrao da bi, ako bi zapadni savez usao u rat na strani bosanske vlade, pozivima ruskih nacionalista da se ustane u odbranu Srba bilo nemoguce parirati. Bosna je pretila da svet ponovo dovede u situaciju globalnog odstojanja izmedju Istoka i Zapada.

Petnaestog aprila Srbi su poceli svoj konacni napad. Bosanska odbrana pala je tako brzo da su se dva Britanca, pripadnika SAS, odjednom nasla na liniji fronta. Obojica su bili ranjeni, jedan kriticno. Njihove kolege su obavestile Rouza u Sarajevu i zahtevale hitnu medicinsku evakuaciju. Rouz je trazio neposrednu vazdusnu podrsku, koju su rezolucije Saveta bezbednosti UN odobravale za odbranu ljudstva UN. Ali taj zahtev morao je da odobri Jasusi Akasi, koji se nalazio na Palama na sastanku sa Karadzicem. Rouz je telefonirao na Pale gde je zatekao Akasija

kako upravo seda za okasneli rucak sa Karadzicem. Njihov razgovor je snimljen i kasnije javno obelodanjen.

"Treba nam vazdusna podrska sada", rekao mu je Rouz.

"A da dr Karadzic naredi hitan prekid vatre koji ce omoguciti hitnu evakuaciju nasih ljudi?", odgovorio je Akasi.

"Dok poruka stigne do jedinica na terenu svi ce biti ili mrtvi ili zarobljeni", odgovorio je Rouz razgnevljen. "Imamo gubitaka. Moramo da primenimo Plavi mah (neposredna vazdusna podrska) da ih izvucemo. Inace ce svi poginuti."

Akasi je upitao Karadzica sta se desava na gorazdanskom frontu. Karadzic je pozvao Mladica preko druge linije. Mladic je izjavio da ako su britanski vojnici povredjeni onda mora da su skrenuli sa svojih prijavljenih polozaja. "Gospodine predsednice", rekao je Mladic, "da li verujete njima a ne meni? Ja vam govorim istinu a oni lazu." Karadzic, veoma uzrujan, okrenuo se Akasiju i rekao: "Oni su bili na liniji fronta! Sta su radili na liniji fronta? Nije trebalo da budu tamo." Akasi je odbio Rouzov zahtev za neposrednu vazdusnu podrsku.

Ranjeni vojnici nisu odlutali sa svojih prijavljenih polozaja. Jednostavno su bili zateceni zestinom borbi. Kako je Rouz kasnije saznao: "Linija je pala tako brzo da su se jednostavno nasli tamo. Linija fronta prosla je pored njih a da toga nisu bili ni svesni."

Sesnaestog aprila Srbi su objavili da su zauzeli strateske visove oko Gorazda. Kao sto su to ucinili i sa Srebrenicom godinu dana ranije, sada su imali Gorazde na dlanu. Bili su na samom ulazu u grad a napadali su i dalje. Rouz je popodne ponovo trazio neposrednu vazdusnu podrsku. Ovog puta se Akasi saglasio. Avioni NATO-a su uzleteli. Ali vreme je bilo lose. Morali su vise puta da prelecu pre nego sto su bili u stanju da precizno identifikuju ciljeve. Jedan projektil zemlja-vazduh pogodio je britanskog mlaznjaka Sea Harrier. Pilot je bezbedno katapultirao, a avion se srusio u plamenu. Od misije se odustalo.

Na Palama, Curkin je postajao sve uznemireniji. Karadzic je nestao; otisao je u Banja Luku, koja je udaljena 12 sati putovanja drumom, i nije se mogao dobiti telefonom. Najvisi lider bosanskih Srba u gradu bio je Momcilo Krajisnik, predsednik Parlamenta. Curkin je rekao da Krajisnik ne izgleda voljan da preuzme odgovornost za bilo sta. Ocajan, Curkin je telefonirao Milosevicu. "Treba li ja licno da preuzmem duznost predsednika Republike Srpske?", upitao je predsednika Srbije. Curkin se plasio da ce NATO odgovoriti na obaranje britanskog mlaznjaka daljim vazdusnim udarima.

Kada je oboren britanski avion poceli su da pristizu zastrasujuci izvestaji... Nisam znao da li je to istina ili ne, ali smo culi da oko 30 aviona NATO-a kruzi iznad Gorazda i da ce uskoro masovno bombardovati.

Po glavi mi se samo motalo pitanje sta mogu da ucinim? Obavio sam nekoliko veoma energicnih razgovora sa Milosevicem i sa najvisim funkcionerom medju bosanskim Srbima ovde,

gospodinom Krajisnikom. Takodje sam telefonom razgovarao sa gospodinom Akasijem u Sarajevu i radilo se na resenju kojim bi se nalozilo da se avioni udalje od Gorazda, i da ne bude bombardovanja.

Curkin je ubedio Akasija da otkaze vazdusne udare. Zauzvrat, Krajisnik je obecao tri stvari: da zaustavi granatiranje; da povuce srpske snage na udaljenost od 3 km od centra grada; i da oslobodi oko 150 pripadnika UN koji su zadrzani kao taoci nakon prvih vazdusnih udara. Dogovor je postignut pocetkom veceri i trebalo je da odmah stupi na snagu. Razgovori bi se nastavili sledeceg jutra.

Nijedno obecanje nije odrzano. Sledeceg jutra, Karadzic se vratio iz Banja Luke. Jasusi Akasi vratio se na Pale iz Sarajeva. Vitalij Curkin se sada umesto u ulozi posrednika izmedju Srba i bosanske vlade, nasao, sto je bilo bizarno, u ulozi posrednika izmedju Srba i medjunarodne zajednice. To je pokazivalo koliko je Karadzic u svojoj glavi poistovetio Ujedinjene nacije i NATO sa podrskom za "muslimansku stranu".

Karadzicevo ponasanje je razbesnelo Curkina koji se kasnije seca:

Obecali su mi da ce uraditi tri stvari. Nikoga nisu oslobodili. Nisu se povukli ni santimetar od mesta na kojem su bili. A granatiranje je nastavljeno.

Karadzic je otezao. Posle dva ili tri sata postalo mi je jasno da zbog nekih svojih razloga uopste ne zeli nikakav sporazum. Ja sam mu onda rekao kakve se sanse propustaju, ukljucujuci sansu za ukidanje sankcija, i napustio sastanak.

Akasi je, s druge strane, bio susretljiviji. Trudio se da se uhvati za svaku slamku koju bi mogao da prikaze kao znak "napretka". Curkin dalje kaze:

A gospodin Akasi je rekao: "Pa zasto bar ne bismo dobili medicinsku evakuaciju?", a Karadzic je vrlo zdusno rekao: "O da, dajte da to najavimo!" Shvatio je da treba objaviti nesto pozitivno i otisao je do novinara koji su cekali, i dr Karadzic je pozvao i mene da im se pridruzim. Ali ja nisam zeleo da im se pridruzim. A posle njihove male konferencije za stampu neki novinari su mi prisli i postavili mi nekoliko pitanja, a ja nisam nameravao da ovo kazem, ali sam rekao... rekao sam da sam jako razocaran posto sam za jedan vikend dobio vise neodrzanih obecanja nego u celom svom zivotu. Trebalo je da se postigne mnogo vise.

Bio je to Akasi u svom najboljem izdanju. Rekao je okupljenim novinarima:

Predsednik Karadzic i ja smo se saglasili da sve strane treba da se maksimalno uzdrze od svih ofanzivnih aktivnosti. U medjuvremenu cemo nastaviti razgovore i pokusati da potpisemo sporazum kako bismo stabilizovali situaciju. Predsednik Karadzic je pristao na hitnu evakuaciju humanitarnog osoblja i stanovnistva iz Gorazda. UNPROFOR je spreman da to uradi sutra u 8.00 h.

Toga dana su trupe i oklopna vozila bosanskih Srba usle u grad na desnoj obali reke Drine i okupirale ga. Granatiranje se nastavilo nesmanjenom zestinom.

General-potpukovnik Rouz potajno je naredio svojim pripadnicima SAS-a da napuste grad, peske, neprimeceni, usred noci. Vazdusni udari su ih razotkrili. Bosanski Srbi su znali njihov pravi identitet izmedju ostalog i zbog toga sto su Amerikanci preko televizijskih mreza emitovali video-trake o vazdusnim udarima na kojima su se mogli cuti glasovi isturenih oficira za navodjenje avijacije, sa nepogresivo prepoznatljivim akcentom iz juzne Engleske, kako usmeravaju napade. Medjunarodni humanitarni radnici probudili su se sledeceg jutra nasavsi se - po njihovom misljenju - "napustenim" od strane Rouzovih ljudi. Kazu da se gradonacelnik Gorazda, Ismet Briga, rasplakao kada je saznao da su pripadnici SAS-a otisli. Medjunarodni humanitarni radnici su kasnije evakuisani helikopterom uz, naravno, zdusnu saradnju bosanskih Srba. Gorazde je prepusteno svojoj sudbini.

U ocajanju, predsednik Izetbegovic je pisao Butrosu Butros-Galiju smatrajuci ga licno odgovornim za sudbinu ove enklave:

Takozvana bezbedna zona postala je najnebezbednije mesto na svetu. Organizacija kojoj ste vi na celu proglasila je slobodnu teritoriju Gorazda zasticenom zonom UN pre skoro godinu dana. Rezolucije 824 i 836 Saveta bezbednosti odnose se na ovu zasticenu zonu, ali su one ostale samo prazne reci. Niti ste vi niti vase osoblje uradili ista da iskoristite mandat dat svim tim rezolucijama da zastitite narod Gorazda i kredibilitet Ujedinjenih nacija. Rezultat je ocigledno tragican. Generalni sekretaru, moj narod vas smatra odgovornim za ovu situaciju. Ova zemlja krvari i nema mnogo prostora za diplomatsko oklevanje. Ako Gorazde padne, mislim da bi osecaj moralne odgovornosti morao da vam nalozi da napustite mesto generalnog sekretara UN. To je najmanje sto mozete uciniti.

Pod intenzivnim pritiskom Amerikanaca i generalnog sekretara NATO-a Manfreda Vernera, Butros Butros-Gali trazio je od NATO-a da upotrebi svoju vazdusnu silu za odvracanje od daljih napada. Savet NATO-a sastao se u Briselu. Bio je gotovo paralisan internim razmimoilazenjem, jer su Amerikanci insistirali na vazdusnim napadima a Britanci tvrdili da je to nespojivo sa postojecim mandatom UNPROFOR-a. Diplomati SAD prezrivo su gledali na stav Britanaca - koji je jedan americki diplomata privatno opisao kao "zaista bedan". Britanci su prekorevali Amerikance zbog odsustva hrabrosti da posalju vojnike na teren. Severnoatlantski savez - a da i ne govorimo o tzv. "specijalnom odnosu" izmedju Britanije i SAD - nasao se u nezapamcenim teskocama. Savet je najavio da ce biti potrebno "neko vreme" pre nego sto se bude moglo odgovoriti na zahtev Butrosa Butros-Galija.

Devetnaestog aprila banda od oko 50 bosanskih Srba izvrsila je juris na sabirno mesto za naoruzanje pod kontrolom UN unutar zone iskljucenja u Sarajevu, u kasarni u Lukavici. To je bila jedna od lokacija odredjenih sarajevskim sporazumom o prekidu vatre od 9. februara. Oteli su 18 protivavionskih topova, dok su posmatraci Ujedinjenih nacija, pod ciju je "kontrolu" to orudje bilo stavljeno u okviru sprovodjenja sarajevskog sporazuma o prekidu vatre, bespomocno gledali sa strane. Izgledalo je da Mladica veseli da ponizava ceo zapadni svet i da mu prkosi. Do 20. aprila, po recima medjunarodnih humanitarnih radnika, broj mrtvih popeo se na 313, sa vise

od hiljadu ranjenih, za manje od tri nedelje, mada su izvori bosanske vlade davali mnogo veci broj. Predsednik Klinton je ponovo zahtevao odlucniju akciju NATO-a.

NATO je postigao jedan interni kompromis, ali kompromis koji je, ipak, razbesneo Britance. Postavio je ultimatum Srbima upozoravajuci ih da ce biti izlozeni daljim vazdusnim napadima ukoliko ne ispune tri uslova: hitan prekid vatre; povlacenje trupa na udaljenost od 3 km od centra grada do subote 23. aprila ujutru, i povlacenje teskog naoruzanja na udaljenost od 20 km do utorka uvece 26. aprila. Britanci su popustili pritisku u interesu jedinstva NATO; ali su negodovali da taj ultimatum pravi opasan presedan koji ide cak i dalje od onoga u vezi sa Sarajevom februara meseca. On je, prvi put, zahtevao akciju samo od strane Srba; bio je, eksplicitno, usmeren protiv jedne strane. Sarajevski ultimatum, dat 9. februara, zahtevao je od obeju strana da stave svoje tesko naoruzanje pod kontrolu UNPROFOR-a. Za Britance, koji su od samog pocetka tretirali sve strane podjednako, bez obzira na ulogu koju je svaka od strana igrala u ratu, ovaj novi ultimatum predstavljao je, prvi put, izdvajanje Srba kao neprijatelja. On je jos vise zategao anglo-americke odnose.

Kako se bombardovanje Gorazda nastavljalo, Jasusi Akasi otisao je u Beograd opet resen da "objavi nesto pozitivno" kako bi sprecio da NATO sprovede svoju pretnju. Podsekretar u Ujedinjenim nacijama Sasi Tarur kasnije se seca:

Naravno da smo bili svesni ogromnog pritiska odredjenih drzava clanica NATO-a i naravno generalnog sekretara NATO-a za akciju u vazduhu. Nasa briga bila je da prosudimo da li je to stvarno potrebno, ili mozda ipak postoji mirni izlaz...

U subotu, dvadeset treceg, komandant NATO-a za juznu Evropu admiral Lejton Smit obratio se Akasiju zatrazivsi od njega da odobri vazdusne udare obrazlazuci to time da Srbi nisu zadovoljili uslov broj jedan ultimatuma NATO-a - nije doslo do prekida vatre. Akasi je odbio sa obrazlozenjem da ima dokaza da su Srbi poceli da ispunjavaju uslov broj dva, povlacenje teskog oruzja (iako je rok do kojeg je ovo trebalo okoncati vec bio prosao). Akasi je rekao Smitu da da Srbima jos vremena. Istovremeno, Rouz je uputio cetu od 150 Ukrajinaca u Gorazde.

Smit je o ovome izvestio Vernera koji je, besan sto je kredibilitet NATO-a bio toliko iskompromitovan, licno intervenisao. Stalno je zvao Akasija u Beograd. Akasi, koji je sastancio sa srpskim liderima, nije se mogao dobiti na telefon. Sledeceg dana objavio je da su bosanski Srbi pristali na prekid vatre oko Sarajeva i povlacenje trupa na udaljenost od 3 km. Ukrajinski vojnici usli su u Gorazde bez teskoca a trebalo je da posle njih dodje po jedna ceta iz francuskog odnosno britanskog bataljona. Dok su se postrojavali na pisti sarajevskog aerodroma spremni za polazak, Francuzima, koji je trebalo da komanduju operacijom, odjednom je naredjeno da se okrenu i vrate u kasarnu. Prenebregavsi komandanta zdruzenih snaga UN, ministarstvo odbrane Francuske, koje se sastalo u Parizu, naredilo im je da ne idu. Izgledalo je da Rouz ne komanduje cak ni svojim sopstvenim multinacionalnim snagama.

Britanci i Ukrajinci su sprovodili sporazum slican onom sprovedenom u Srebrenici godinu dana ranije: demilitarizacija ovog dzepa, nadzor prekida vatre i medjupozicioniranje trupa UN izmedju srpske linije fronta i izmucenog grada.

Nastupio je nekakav mir iako, i ovog puta, tek nakon sto je general Mladic uglavnom ostvario ono sto je hteo. Pitanje je da li je ikada imao nameru da zauzme sam grad - uz izuzetak fabrike municije na istocnoj obali reke Drine, koja je uprkos Mladicevim naporima ostala u muslimanskim rukama. Dejstvovanje gradske pesadije uvek je bilo skupo i sporo za svaku od strana u jugoslovenskim ratovima. Sa njegove tacke gledista bilo je dovoljno da se ove tri enklave opkole i manje-vise ukrote. S njima se moglo trgovati u buducnosti, u okviru nekog ukupnog resenja.

Ishod situacije oko Gorazda ostavio je neresenim spor koji je skoro pocepao NATO savez po sredini. Britanci i Francuzi su najavili da ce ako Amerikanci i dalje budu insistirali na politici poznatoj kao "ukini i udari", povuci svoje kopnene trupe. U mesecima koji su usledili ubedjivali su Amerikance da to ozbiljno misle, pripremajuci detaljne vanredne planove za hitno povlacenje.

Cela ova zalosna epizoda nije samo istakla podele unutar medjunarodne zajednice, vec je i izolovala bosanske Srbe od njihovih prirodnih saveznika Rusa, i od njihovih prvobitnih pokrovitelja u Beogradu. Milosevic, koji je pre nego sto su poceli napadi na Gorazde osetio da uz rusku pomoc samo sto nije postigao nagodbu koja bi vodila ukidanju sankcija, bio je besan na Karadzica. Milosevic je rekao Curkinu da je Karadzic krio od njega sta se dogadja u Gorazdu. Lord Oven je kasnije izjavio da je kriza u Gorazdu udaljila dva suprotstavljena srpska lidera vise nego ikad:

Za mene je glavna stvar u vezi sa Gorazdem bila krajnja perfidnost bosanskih Srba prema Curkinu i Milosevicu. Mislim da odnosi izmedju Karadzica i Milosevica posle Gorazda vise nikada nisu bili isti kao pre. Pokazalo se da su oni bestidni lazovi koji su govorili sve vreme da nemaju nameru da zauzmu Gorazde a imali su.

Izgubili su podrsku Rusa za dugo vremena posle toga. Tako im i treba. Sramotno je ono sto se dogadjalo oko Gorazda.

Bosanska vlada je takodje izvukla pouku. Vazdusni napadi - sveti Gral ratne politike Sarajeva - dosli su i prosli bez uticaja na tok rata. Izetbegovic se sada vec pomirio s tim da ce rat biti dug. "Sada cemo i mi ici na sve ili nista", rekao je okupljenoj masi u Sarajevu na vrhuncu krize u Gorazdu. "Izvukli smo pouku. A ona je: moramo biti snazni jer se u ovom svetu samo sila postuje."

Biljeske:

1 Druge dve, Srebrenica i Zepa, mnogo manje, zauzete su jula 1995.

2 Trnovo je palo nakon srpske ofanzive leta 1993, i redovan karavan mazgi koji je snabdevao Gorazde je prekinut.

"NOZ U LEDJA": RASKOL MEDJU SRBIMA, JUN – AVGUST 1994. /

(prev. K. Nikcevic)

U pocetku kada je Beograd najavio embargo protiv lidera bosanskih Srba cinilo se da je to jos jedan Milosevicev makijavelisticki manevar da nasamari medjunarodnu zajednicu.

Gledajucu u buducnost Milosevic je shvatio da mu nema druge nego da odobri novi medjunarodni mirovni plan. Nakon dve godine izolacije i sve vecih ekonomskih lisavanja, Srbija je placala visok danak za svoju podrsku ratovima u Hrvatskoj i Bosni. Milosevic se nadao da ce ako podrzi plan moci da obezbedi ukidanje sankcija i okonca izolaciju Srbije. To bi takodje dalo zamaha njegovim naporima da se oslobodi Radovana Karadzica.

Godinu dana od vremena kada je Karadzic odbacio Vens-Ovenov plan, Milosevic je istiha pripremao teren sa razlaz sa svojom sabracom u Bosni. Pod Milosevicevom neposrednom paskom srpska sredstva javnog informisanja pocela su da prikazuju Karadzica u drukcijem svetlu. Sve redje je prikazivan kao srpski patriota; umesto toga bilo je insinuacija da je umesan u pranje novca i ratno profiterstvo.

Milosevic je napustao svoju nacionalisticku retoriku koja ga je ucinila najmocnijim liderom sirom bivse Jugoslavije. Lideri bosanskih Srba sada su predstavljali sve ono sto Milosevic vise nije - srpsku pravoslavnu crkvu, cetnike, i druge simbole srpskog nacionalizma. Srbija je pocela da obelezava zaboravljene komunisticke praznike dok je "Republika Srpska" svetkovala tradicionalne.

Nastojeci da se otarasi svog rivala, Milosevic je trazio zrtvenog jarca koga bi krivili za ubijanje i razaranje, za siromastvo i neizvesnost. Shvatio je da bi u protivnom njegovoj vladavini mogao doci kraj.

Ultimatum zaracenim stranama da prihvate plan koji je podnela Kontakt grupa (koju su sacinjavali Velika Britanija, Rusija, Francuska, Nemacka i Sjedinjene Drzave) zatekao je Milosevica nespremnog. Ispalo je da mora da zbrza posao; a on bi mnogo radije polako i ispod zita isposlovao Karadzicev pad. Ipak nije hteo da ga Srbi smatraju dzelatom Radovana Karadzica koji je u njihovim ocima bio heroj. Hteo je da demaskira Karadzica kao krvozednog kockara zeljnog vlasti, a onda da ga skine sa politicke scene. U zemlji opsednutoj svojom prosloscu, Milosevic nije hteo da figurira kao izdajica iz srpskih epova.

Ovoga puta stvar se radikalno razlikovala od one maja 1993. godine kada su lideri bosanskih Srba prezrivo odbacili Miloseviceve napore da se prihvati Vens-Ovenov plan. Tada je od embarga kojim im je pretio odustao u roku od nekoliko dana od kada je najavljen. Prvo javno upozorenje uputio je 7. juna predsednik krnje Jugoslavije, Zoran Lilic, cija su istupanja imala tezinu posto je dobijao naloge od Milosevica. Bio je to tek nagovestaj onoga sto ceka bosanske Srbe. Rekao je: "Deset miliona gradjana Jugoslavije ne mogu biti taoci nijednog lidera sa teritorije Jugoslavije, ni Republike Srpske niti Republike Srpske Krajine", govoreci o "drzavi" bosanskih Srba i njenom pandanu u Hrvatskoj. Drugim recima, Karadzic nije imao pravo da vodi kolo - vec samo Milosevic.

Predsednik Srbije je bio uveren da ce biti potrebno samo nekoliko dana da se bosanski Srbi prizovu pameti. Hvalio se pred diplomatama, "oni koji su mi se suprotstavili nisu dugo opstali". Ali jesu mu se suprotstavljali, pa je iz dana u dan, iz meseca u mesec, Beograd pojacavao pritisak pokusavajuci da slomi rukovodstvo bosanskih Srba. Iako je Milosevicev uticaj na lidere bosanskih Srba ispario, njegove veze sa vojskom su ostale tesne, ako ni zbog cega drugog onda zbog toga sto su oficiri bosanskih Srba jos uvek primali platu iz Beograda. Iako je Karadzicev rezim postajao sve paranoidniji i usamljeniji, godinu dana kasnije on je jos uvek bio na vlasti, prvi Milosevicev protivnik kojem je to poslo za rukom.

Situacija nakon krize u Gorazdu razvijala se tako da je medjunarodni mirovni proces ozivljen tek posle vise od godinu dana, javivsi se u drukcijem obliku nazvanom Kontakt grupa. Posrednik EU, Oven, rekao je da je ova nova formacija potrebna kako bi se ukljucile sve zainteresovane strane iz inostranstva - posebno Rusija i SAD. U protivnom nikada nece doci do dogovora a jos manje do njegovog sprovodjenja. "Morali smo naci nacina da se Amerikanci ukljuce u sustinu pregovora i da i oni zaprljaju ruke u odredjenom resenju koje bi onda morali i da podrzavaju." Bio je u pravu. Glavni akteri su pametno iskoristili podele unutar "medjunarodne zajednice" - Srbi su igrali na rusku kartu ili koristili nevoljnost Britanaca da ukine embargo na oruzje, dok je pretezno muslimanska bosanska vlada istrajavala cekajuci bolju nagodbu, u uverenju da vreme radi za nju, posebno zbog americke podrske.

Kontakt grupa podsecala je na politiku velikih sila 19. veka. Ovih pet zemalja su se okupile da diktiraju buducnost bivse Jugoslavije - izgleda verujuci da je ova ratom razdirana drzava daleko od njihovih granica i ne trudeci se uopste da sakriju svoju zelju da problem jednostavno nestane. Njeni prvi nesigurni koraci jasno su pokazali prazninu koja je nastala posle hladnog rata - odsustvo vodjstva i politicke vizije. Razgovori o Bosni pre su bile vezbe u regulisanju odnosa izmedju clanica Kontakt grupe i njihovom zauzimanju pozicija u novom politickom poretku nego bavljenje samim regionom i njegovim stanovnicima.

U vreme nejedinstva ona je bila pokusaj da se usaglase raznorodni stavovi a zatim prezentira jedinstveno medjunarodno lice zaracenim stranama. Ovo se pokazalo teskim i, ponekad, nemogucim. U mesecima nakon sto je plan srocen podele unutar Grupe bile su tako duboke da je svaki najavljen korak po pravilu predstavljao minimalni zajednicki imenitelj, upakovan u vidu nove inicijative. Prilikom svakog narednog sastanka Kontakt grupa je izdavala saopstenja u kojima se hvalila da je njeno jedinstvo sacuvano.

Svi glavni protagonisti u Bosni su se zalili na ovu novu "drugorazrednu" tvorevinu. Bosanski Srbi su se naglas pitali zasto treba da slusaju sitne cinovnike ili da se povinuju volji ove "belosvetske mafije". Ejup Ganic, clan bosanske vlade, bio je iznenadjen njihovim nepoznavanjem prilika u regionu.

Sedeli smo sa novim ljudima iz Kontakt grupe nad mapom. Neki od njih su pokusavali da pronadju Banja Luku u Rumuniji. Poceli su od nule i nisu znali nista. Nisu znali gde ko zivi... Prvo smo razgovarali sa ministrima spoljnih poslova, zatim sa njihovim pomocnicima, a konacno sa njihovim sitnim sluzbenicima.

Ali americki izaslanik Redman i njegov ruski kolega Curkin bili su veterani. Oni su vodili igru. Grupa je odmah pocela da utanacuje nove detalje mirovnog plana, koji je predvidjao ocuvanje Bosne u okviru njenih medjunarodno priznatih granica. U njemu je 51 odsto Bosne bilo odredjeno za muslimansko-hrvatsku federaciju a ostatak za Srbe. Srbi bi morali da predaju nesto oko trecine od 70 odsto teritorije trenutno pod njihovom kontrolom. Postojanje muslimansko-hrvatske federacije omogucilo je da Sarajevo bolje prodje. U planu su predvidjeni veci potezi neprekinute teritorije pod kontrolom Federacije.

Mape su zavrsene do kraja juna. Ali bile su dobro cuvane. Stranama nije dozvoljavano da ih vide. Karadzic, na iglama, ne znajuci koju mu je kaznu smislio Milosevic, najavio je da ce "odobriti mape ukoliko su iole prihvatljive, iz ljubavi prema nasoj braci u Srbiji i Crnoj Gori. Ali pod uslovom da se ukinu sankcije Beogradu." Ovo je postalo novi srpski refren: prvo sankcije, pa onda mir. Posrednici su, naprotiv, insistirali prvo na miru - pa tek onda ukidanje sankcija. Tridesetog juna ruski izaslanik, Aleksej Nikiforov, doneo je mape u Beograd. Do tada se Milosevic vec bio odlucio.

U Zenevi je Kontakt grupa iznela mape na videlo i dala zaracenim stranama 15 dana da ih "uzmu ili ostave". Kada je video predlog, Karadzic je, sa osmehom od uva do uva, odjezdio do lorda Ovena. "Mislio sam da ce mape predstavljati problem. Ali problema nema. Ni jedan jedini Srbin nece ovo prihvatiti." Plan je zahtevao da Srbi predaju trinaest gradova, elektrane i fabrike koje su zauzeli tokom rata. Srezao je njihov severni koridor - put koji je postao toliko vazan da su se o njemu ispevale nacionalisticke narodne pesme. Karadzic se "tih dana isuvise kocoperio" primetio je Oven. Karadzic je odbacio mape kao "ponizavajuce", rekavsi da su "nacrtane tako da bi ih Srbi odbili i bili okrivljeni za nastavak rata."

Mape su prikazivale dve paucinaste drzave, sa hiljadama i hiljadama kilometara predlozenih granica. Linije fronta su jasno pokazivale da uprkos ratu, narodi ostaju isprepletani. Tri muslimanske enklave u istocnoj Bosni bile bi deo muslimansko-hrvatske federacije. Dve od njih - Zepa i Srebrenica - bile bi medjusobno povezane, i jednom tanusnom vezom i sa Gorazdem, koje bi bilo drumom povezano sa Sarajevom. Glavni grad Bosne bi bio stavljen pod privremenu upravu UN dok se ne resi njegov status.

Bosanski premijer, Haris Silajdzic, kritikovao je mape zato sto konsoliduju srpska vojna osvajanja. "Nagradili su genocid i etnicko ciscenje... resenje, narocito u istocnoj Bosni, ima ozbiljnih nedostataka a neka podrucja genocida kao sto je Prijedor bice pod kontrolom onih koji su pocinili te zlocine", rekao je govoreci o gradovima koji su pre rata uglavnom bili nastanjeni Muslimanima, ali su sada bili pod kontrolom Srba, posto su stanovnici citavih mesta oterani.

Karadzic je mape nazvao "americkim diktatom" u istupanjima koja su imala za cilj da razbiju mukotrpno ostvaren jedinstveni stav Kontakt grupe. Ko zna zasto, Curkin, koji je vodio racuna o interesima Srba (na isti nacin na koji su SAD zastupale Muslimane), nije se protivio i dozvolio je da srpski severni koridor bude prakticno presecen. Cim ih je video, Ovenu je bilo jasno da Srbi nece prihvatiti mape. Rekao je: "Trebalo je da se on (Curkin) malo ostrije postavi u pregovorima. Ali toliko mu ih je bilo dosta da je jednostavno rekao neka se kuvaju."

Dok su se bosanski Srbi radovali sto je bilo tako lako odbiti mape, Milosevic je poceo javno da se svrstava uz Kontakt grupu, sto je predstavljalo snaznu kontru bosanskim Srbima. U Beogradu je 6. jula predsednik Srbije rekao ministru inostranih poslova Rusije Andreju Kozirevu: "Nema alternative srpskom prihvatanju plana".

Pokrenuta je uzurbana diplomatska akcija. Industrijske zemlje grupe G-7,[1] kojima se pridruzila i Rusija, odrzale su sastanak na vrhu u Napulju i aminovale plan Kontakt grupe, uputivsi ministra inostranih poslova Britanije Daglasa Herda i njegovog francuskog kolegu Alana Zipea u Beograd, Pale i Sarajevo. Uprkos ovoj prividnoj odlucnosti, Kontakt grupa bila je pocepana po sredini. Evropa je bila izbezumljena zbog pretnji SAD da ce jednostrano odbaciti embargo UN na oruzje. Herd i Zipe, koji su i dalje odlucno bili protiv ukidanje embarga na naoruzanje, pokusali su da bosanskim Srbima utuve da ce, ukoliko odbiju plan, Evropa biti primorana da popusti pred americkim zahtevima i da dozvoli Muslimanima da dobiju oruzje. Milosevic je ozbiljno shvatio ono sto su govorili. On je ionako vec bio odlucio da se razidje sa bosanskim Srbima - ako ga ne budu slusali. Ranija Liliceva istupanja bila su tek nagovestaj onoga sto im se sprema. Pa ipak, Karadzic kao da nije ozbiljno shvatio ni jedno upozorenje, niti Beograda ni EU. Umesto toga drzao je govorancije o sest stotina godina istorije, dovodeci Herda do ludila. Britanski ministar inostranih poslova, rekao je Nikola Koljevic, pokusao je da ih ubedi da podrze plan. "Ne mozete reci ‘ne’. I molim vas nemojte reci ‘da, ali’. Ali mozete reci ‘da, i’. Ovo je bila njihova lukava formula reagovanja na nesto sto im se ne svidja."

Milosevic je pozvao svoje sticenike bosanske Srbe, ukljucujuci vojne i policijske sefove, u Dobanovce, vojni kompleks izvan Beograda, na sastanak najvisih lidera zemlje. Poceli su da smisljaju formulu koja bi bila prihvatljiva Kontakt grupi ali i prenela njihove uslove da bi pristali na deo paketa. "Najvazniji razgovor sa predsednikom Milosevicem u Dobanovcima bio je o tome kako bismo mogli da formulisemo nas odgovor Kontakt grupi tako da moze da zazvuci kao ‘da, i’", rekao je Koljevic.

"Razgovarali smo 24 casa dnevno", kasnije se secao predsednik Crne Gore Bulatovic. "Vise vremena sam tada proveo sa Karadzicem nego sa svojom zenom i decom. To je bio odlucujuci momenat".

Savetovali smo Karadzicu da prihvati plan, da kaze da je ovo velika pobeda za Srbe u Bosni - ali Karadzic je otisao u Zenevu i tamo rekao da je plan katastrofalan.

Na svim nasim sastancima, od 27. juna do 4. avgusta kada smo odlucili da prekinemo ekonomske odnose, stalno smo ponavljali da ako oni (bosanski Srbi) odbiju predlog i odluce da ratuju protiv celog sveta mi necemo dozvoliti da i nas povedu sa sobom da i nas povuku na dno.

Predsednik Srbije i njegov crnogorski saveznik ponovili su ista upozorenja koja su dali godinu dana ranije u vezi sa Vens-Ovenovim planom. Milosevic, koji se zarekao da se Srbija nikad nece pognuti pred medjunarodnom voljom, sada ju je sprovodio. Rekao je bosanskim Srbima da razume njihove primedbe, ali da nema izbora.

Milosevic je rekao Karadzicu: "Mislio sam da je Krajisnik najtvrdji orah, ali pogresio sam, ti si mnogo tvrdji od njega." Te noci, pokusavajuci da ih ubedi, Milosevic je izrekao jednu usputnu primedbu, cije je znacenje Koljevic shvatio tek kasnije. "Pa, ako necete da razgovaramo ovako, razgovaracemo preko novina". Koljevic je mislio da to znaci kraj njihovih privatnih celonocnih sedeljki. Pogresio je.

Do 5 sati ujutru, po recima Bulatovica, konacno su se dogovorili sta da kazu Kontakt grupi: "Republika Srpska" ce prihvatiti plan Kontakt grupe kao osnovu za pregovore o spornim pitanjima kao sto su razmena teritorija, medjunarodne garancije granica, i mogucnosti konfederalnih veza sa Jugoslavijom. U krajnjoj tajnosti britanski i ruski diplomati, motivisani zeljom da osujete napore SAD da ukinu embargo na naoruzanje, pomagali su da se odgovor formulise tako da zasigurno bude prihvatljiv medjunarodnim posrednicima, koji su u toj fazi plan jos uvek nazivali planom "uzmi ili ostavi".

Krajisnik je izvadio svoj notes i rekao svojim beogradskim pokroviteljima: "Ovo je nas sporazum i mi cemo napisati zakljucak." Bulatovic kaze: "Kada smo procitali zakljucke sledeceg dana ni jedna recenica nije odgovarala onome o cemu smo razgovarali i saglasili se tokom vikenda".

Kada je rukovodstvo bosanskih Srba napustilo Beograd i otislo na sastanak Skupstine na Palama, parlamenti Bosne i muslimansko-hrvatske federacije sastali su se u Sarajevu da odobre mape. Izetbegovic ih je nazvao "nepravednom i nekorektnom mirovnom ponudom" i otvoreno priznao da prihvataju plan samo zato sto su sigurni da ce ga Srbi odbaciti. "Treba da prihvatimo plan jer cemo odbijanjem uciniti uslugu Karadzicu i Milosevicu." Kasnije je Izetbegovic objasnio:

Zato smo prihvatili ovu losu opciju smatrajuci sve alternative losijima. Nismo sa zadovoljstvom prihvatili plan niti smo sada odusevljeni njime. Shvatili smo da vreme radi protiv nas, da rat unistava svaku perspektivu one multinacionalne Bosne koju bi mir mogao da spase. Zato smo odlucili da prihvatimo mir iako njegovi uslovi nisu bili pravicni.

U medjuvremenu se na Palama odvijala repriza Skupstine kao i za Vens-Ovenov plan. Karadzic je ukazao na sumorne posledice odbacivanja plana. "Nacija mora da bude spremna na suze i glad, ukoliko odbaci plan." Medjutim ni ovog puta nije pokusao da ga progura, tvrdeci da plan predvidja zivot u Bosni i Hercegovini pod muslimanskom vlascu.

Ignorisuci pretnje iz Beograda, bosanski Srbi promenili su kurs. Na kraju zatvorene sednice Skupstine na Palama, bosanski Srbi su zapisali svoj odgovor na plan Kontakt grupe na parcetu hartije koje su stavili u zapecacenu ruzicastu kovertu. Predstavnik za stampu objavio je da ce koverta biti poslata u Zenevu i da ce tek tamo njena sadrzina biti obelodanjena dva dana kasnije. Ali bilo je jasno iz prkosnog raspolozenja poslanika da je njihov odgovor daleko od bezrezervnog "da" koje je zahtevala Kontakt grupa.

Pa ipak, Milosevic je jos uvek verovao da je u stanju da ubedi svoje neposlusne sticenike. 27. jula stigla je teska ruska artiljerija u Beograd: ruski ministar odbrane general Pavel Gracov i Vitalij Curkin. Milosevic je rekao Rusima da se jos uvek nada da ce se bosanski Srbi

predomisliti na drugom sastanku Skupstine. Onda su se Rusi sastali sa bosanskim Srbima i apelovali na njih da usvoje plan.

General Gracov je u ocima bosanskih Srba uzivao znatno postovanje, za razliku od Jeljcina i njegovih drugih ministara koje su bosanski Srbi smatrali slabim i popustljivim pred pritiskom Zapada. Prema Karadzicevim recima - Gracov ga je ubedjivao, "Morate da prihvatite plan, jer ako vas napadnu mi cemo morati da vas branimo, sto bi nama stvorilo probleme." To bi znacilo, rekao je on, novu politicku a eventualno i vojnu konfrontaciju na Balkanu i opasno zahladjivanje izmedju Rusije i Zapada. Ne promenivsi misljenje, Karadzic je rekao da je sa sastanka otisao uveren da "(nas) ruska armija podrzava. Znali smo to i ranije, ali sada je bilo jasno da ruska armija saoseca sa Srbima." Na zasedanju Skupstine sledeceg dana nije bilo promene. Kao i obicno, bosanski Srbi su bili inadzijski raspolozeni. Milosevic se spremao za rat protiv svojih sada vec bivsih namesnika.

Predsednik Srbije je prvi put nedvosmisleno javno udario po rukovodstvu sa Pala: "Niko nema pravo da odbije mir u ime srpskog naroda."

Javno mnjenje u Srbiji naslo se u cudu zbog jeda koji se izlivao na narod koji je ranije bio prikazivan kao mucenici i zrtve. U pismu Skupstini bosanskih Srba vlada Srbije je upozorila: "Ako odbacite predlozeni plan, bicete na najboljem putu da pocinite zlocin protiv sopstvenog naroda. Vi nemate pravo na zivote gradjana Jugoslavije."

Bosanski Srbi su se oglusili o gromoglasnu osudu iz Beograda. Skupstina je 3. avgusta odbacila plan Kontakt grupe po treci put i zakazala referendum za tri nedelje.

Reakcija je odmah usledila. Te veceri Bulatovic je uzivao u ribljoj veceri u gradu na crnogorskoj obali - Herceg Novom. Dobio je poruku da se javi Milosevicu. Njihov razgovor je bio kratak.

Nazalost, odbili su plan. Moramo da primenimo onu odluku da zatvorimo granicu. Da li se slazes?", pitao je Milosevic. Rekao sam da se slazem. On je odgovorio: "Oni su svoju odluku doneli, nasa odluka stupa na snagu sutra.

Savezna vlada je objavila Milosevicevu odluku. Dana 4. avgusta stupila je na snagu blokada. Saobracaj je prekinut. Osim nekoliko linija telefonske veze su prekinute. Sredstva javnog informisanja u Srbiji vrvela su od tvrdnji da su lideri bosanskih Srba kriminalci i ratni profiteri. "Oni su protiv mira, sada kad mir nema alternativu", postaje novi slogan rezimskih novinara koji su godinama sejali seme mrznje, raspirivali nacionalisticku histeriju, tvrdeci da nema alternative ratu "koji je nametnut Srbima".

Blokada je bila potpuna. Biljana Plavsic je bila prva zrtva novih pravila. Godinu dana ranije ona je takodje bila prva kojoj je bilo zabranjeno da predje granicu u Srbiju. Cak je i tvrda Plavsicka bila iznenadjena samarom od bivsih zastitnika.

Jedina stvar koju nismo ocekivali da cemo docekati je da ce Srbija da zavede sankcije protiv nas. To niko nije rekao. Niko nije mogao da ocekuje takav noz u ledja.

Noz se duboko zario. Kampanje blacenja su pod Milosevicem postale umetnicka forma. Nakon njegove izjave usledila je gomila ljutih optuzbi.

Oni odbacuju mir u momentu kada je Republici Srpskoj data polovina teritorije bivse Bosne i Hercegovine i kada bi prihvatanjem mira oni ukinuli sankcije protiv onih bez kojih oni ne bi postojali...

Njihova odluka da odbace mir ne moze ni po kojem realnom kriterijumu da bude u interesu naroda vec samo u korist ratnih profitera i onih ljudi kojima je necista savest. Onih koji se plase vremena kada ce doci mir i svi zlocini biti otkriveni...

Bezbroj puta su nam dali razloga da presecemo svaku vezu s njima. Nisu odrzali ni jedno od svojih obecanja: od Sarajeva do Atine; od Atine do Gorazda; od Gorazda do Skupstine; od Skupstine do poslednjeg referenduma za koji su nam rekli da se nece odrzati...

Vrhunac je bio kada su natutkali Lilica. U siroko prenetom intervjuu on je krivio bosanske Srbe za sve. Jasno se videla Miloseviceva ruka. Njegovi bivsi sticenici postali su opsti zrtveni jarci. Ali nije bilo tako lako oprati ruke od njih.

Lilic je prikazao bosanske Srbe kao arhitekte rata u Sarajevu i krivio ih je za besmislen napad na Gorazde.[2]

Koliko puta su obecali da nece gadjati Sarajevo i produzavati agoniju civila u ovom gradu? Koliko puta su obecali da ce pohapsiti bande i paravojne jedinice koje terorisu civile i kaljaju ugled Srba? - Pogazili su svoju casnu reh da ce zaustaviti bezumni napad na Gorazde u kome je ubijeno mnogo ljudi i koji je imao za rezultat ultimatum NATO-a i povlacenje (Srba) na udaljenost od 20 km.

Bosanski Srbi su se ponasali kao da ovaj embargo predstavlja neprijatnu porodicnu svadju koja im se cinila pomalo nestvarnom. Naprotiv, tvrdili su da je to tajna nagodba izmedju dva rukovodstva. Karadzic je pokusao da iskoristi raskol u svoju korist uzdrzavajuci se od direktnih napada na Milosevica i izrazavajuci sazaljenje. Jadni predsednik Srbije, grcajuci pod teretom ekonomskih teskoca, popustio je pod pritiskom Zapada. Implikacija je bila da je Milosevic oslabio i pao pod vlast Zapada. Za razliku od njega bosanski Srbi su jaki i beskompromisni - narod iz srpskog mita.

Bosanski Srbi su odrzali referendum. Uprkos zestokoj kampanji beogradske masinerije sredstava javnog informisanja, plan su odbacili ogromnom vecinom.

U Sarajevu, bosanska vlada cekala je na reakciju Zapada. Nikakve reakcije nije bilo. Silajdzic se zalio da je uprkos tome sto su Srbi odbacili plan Kontakt grupa ostala nema. "Trebalo je da kazu da ce se, ako bosanski Srbi ne prihvate mirovni plan, desiti sledece: poostravanje sankcija protiv Srbije, prosirivanje bezbednih zona i ukidanje embarga na oruzje." Ali, podeljena Kontakt grupa nije mogla da se dogovori sta da radi. Opredelili su se za liniju manjeg otpora, u potpunosti

izolujuci lidere bosanskih Srba, rekavsi da ce oni biti iskljuceni iz mirovnog procesa dok ne prihvate plan.

Milosevic je takodje preduzeo mere da ih stavi u karantin. Odobrio je da se uspostavi prava granica izmedju Jugoslavije i Bosne i Hercegovine; ali prava samo utoliko sto je time upucivao poruku politicarima i, sto je isto toliko vazno, Zapadu. Ima jakih dokaza da je granica ostala delimicno otvorena. Bosanski Srbi su i dalje dobijali bitne vojne potrepstine od Jugoslovenske armije kao i plate iz Beograda. Sustina je bila da je Milosevic zeleo da ih porazi politicki a ne vojno. Dok je Beograd vodio svoj verbalni blickrig protiv bosanskih Srba, medjunarodni posrednici Oven i Stoltenberg ugovorili su slanje posmatraca duz granice Srbije i Crne Gore sa Bosnom. Milosevic je konacno pristao na ono sto je prposni Panic zahtevao na Londonskoj konferenciji dve godine ranije. Zauzvrat, suspendovane su neke sankcije - zabrana medjunarodnog vazdusnog saobracaja, sportska i kulturna razmena.

Ironija je da je za Zapad, koji je bio sve vise frustriran uzastopnim propadanjem svih mirovnih inicijativa, Milosevic postao okosnica za postizanje mira i stabilnosti u regionu.

Bar za sada, mozda i samo stoga da bi se otarasio svojih politickih rivala, Milosevic je povukao casus belli Srba, stvaranje ujedinjene srpske drzave na rusevinama Jugoslavije.

Bez zvezde vodilje velikosrpske drzave, Srbi su se pomeli. Kada su krenuli u rat protiv svojih suseda, Srbi su verovali da Milosevic zna kuda ih vodi. Mislili su da su njihove zrtve - zrtve u ime srpskog jedinstva. To je bila cena Milosevicevog obecanja "svi Srbi u jednoj drzavi".

Raskidom sa svojom bracom u Bosni Milosevic je izdao parolu koju zna svaki Srbin - samo sloga Srbina spasava. Sve sto je ostalo od te sloge i zajednickog cilja oko kojeg su Srbi kao objedinjena snaga krenuli u rat, bila su cetiri slova "S" naskrabana crvenom farbom ili ugljem po izgorelim kucama i razrusenim selima sirom Bosne i Hrvatske.

Biljeska:

1 G-7, sedam privredno najrazvijenijih zemalja na svetu, SAD, Nemacka, Japan, Francuska, Italija, Velika Britanija i Kanada.

2 Lilic je takodje optuzio Karadzica da je umesan u kidnapovanje i, kako se sumnjalo, u ubistvo 20 muskaraca iz Srbije - od kojih su 19 bili Muslimani, u pokusaju da prosiri rat na Jugoslaviju. Ni tri godine nakon sto su njihovi najdrazi skinuti sa voza u Strpcima, uprkos Milosevicevim obecanjima, porodice tih ljudi nisu saznale sta im se desilo u noci 27. februara 1993. godine.

"BUDIMO PRAGMATICNI": CISCENJE MAPA / (prev. Lj. Nikolic)

Rascep medju Srbima i izrastanje hrvatskih snaga u pravu armiju doveli su do najveceg preokreta u toku cetiri godine rata. Srbi su poceli da gube, dok su Hrvati postajali pobednici u bici u kojoj je plen bila Jugoslavija. Tudjman je nadigrao Milosevica, vrhunskog majstora igre. Hrvatski predsednik bio je dovoljno pametan da averziju prema svom muslimanskom pandanu Izetbegovicu ostavi po strani i pokrene uskladjenu ofanzivu za koju je dobio zeleno svetlo iz Vasingtona. Vise teritorija preslo je iz ruke u ruku u leto 1995. nego u bilo kom drugom periodu od pocetka rata. Sjedinjene Drzave nasle su se na centru pozornice.

Redosled dogadjaja koji ce iz temelja promeniti dinamiku sukoba i ozbiljno uvecati izglede za mir, zapoceo je, zlokobno, padom istocnobosanske enklave Srebrenica, nastanjene Muslimanima.

Pad Srebrenice bio je najcrnji trenutak medjunarodnog angazovanja u Bosni. UNPROFOR nije preduzeo nista da spreci ubijanje mozda cak 8.000 Muslimana. Neki su ubijeni posto su se predali verujuci da ce ih UN zastititi, drugi su uhvaceni dok su pokusavali da prebegnu na teritoriju pod kontrolom bosanske vlade, dok su neki izvrsili samoubistvo nemogavsi da izdrze agoniju puta u sigurnost.

Srebrenica je bila jedno od sest podrucja u Bosni koja su UN proglasile "zasticenim". Poraz u Srebrenici u potpunosti je razotkrio odsustvo volje medjunarodne zajednice da ih brani. Tek kasnije ce postati jasno da je Vasington vec bio zakljucio da se Srebrenica, kao i druge dve istocne enklave, Zepa i Gorazde, ne mogu odrzati. Bio je to uzasan klimaks serije lose smisljenih planova i mlakih garancija. Vlade zapadnih zemalja obezbedile su tek 7.000 od 34.000 vojnika koliko je za to bilo predvidjeno da bi, na kraju, svet bio zatecen srpskom ofanzivom koja se mogla predvideti. Medjunarodni posmatraci pogresno su je tumacili cak i kada je bila u punom jeku.

Srpske snage zapocele su ozbiljno bombardovanje Srebrenice 6. jula. Ofanziva je krenula nakon sto su Muslimani napali i potpuno porusili dva srpska sela pored srebrenicke enklave. Aprila 1993. godine kada su UN proglasile Srebrenicu za prvu zasticenu oblast, ona je trebalo da bude demilitarizovana. Umesto toga, komandant Naser Oric koristio je enklavu za brze prepade protiv Srba koji su je opsedali. Napad Muslimana u junu bio je izgovor na koji su Srbi cekali. Njihova armija koja je izgubila sijaset manjih bitaka sirom Bosne, zelela je laku pobedu. Srbi su poceli da se koncentrisu oko Srebrenice.

Iako se upravo nalazio na vrhuncu svog politickog rata protiv rukovodstva bosanskih Srba, Milosevic nije ni pokusao da sakrije da odobrava srebrenicku operaciju. "Uostalom", rekao je on pre nego sto je javnost upoznata o kolikom se divljastvu radilo, "pogledajte sta su Muslimani

ucinili srpskim selima... Dosao je trenutak kada vise ne mozete ocekivati nikakvu racionalnu kontrolu", rekao je on slezuci ramenima. "Ne znam tacno sta se tamo dogodilo." Ostavljao je utisak da je srpska ofanziva imala za cilj da neutralise enklavu kao vojnu opasnost, a ne da je potpuno pregazi; pokusaj da se onesposobi a ne da se ubije. Milosevic je i dalje naveliko hvalio Mladica.

Srebrenica je bila cvrsto usadjena u Milosevicevo razmisljanje o obliku srpske drzave koja ce nastati na rusevinama stare Jugoslavije. Za njega je istocna Bosna uvek bila strateski znacajna, dok je, s druge strane, pokazivao da je spreman da trguje teritorijama dalje prema zapadu (koje su srpski nacionalisti smatrali svetim). Dolina Drine bila je od vitalnog znacaja za njegov koncept bezbedne i vece srpske drzave. Za Srbiju Srebrenica je, dakle, bila od presudnog znacaja. Samo petnaest kilometara od srpsko-bosanske granice, ona bi, kad bi ostala u rukama Muslimana, predstavljala stalnu pretnju bezbednosti same Srbije. Istocna Bosna je tampon zona za Srbiju. Srbi su verovali da ce kada uniste Srebrenicu, san o ponovnom uspostavljanju Bosne u njenim medjunarodno priznatim granicama biti daleko.

Za Muslimane, pak, Srebrenica je bila simbol otpora Bosne. Medutim, za njihove vodje - i americku diplomatsku inicijativu koja se tek radjala - pad Srebrenice znacio bi da bosanska armija moze da krene napred na drugim frontovima a da izbegne surovu odmazdu nad izolovanom enklavom duboko na srpskoj teritoriji. General Rasim Delic, vojni komandant bosanske vlade, kasnije je rekao:

Srebrenica i Zepa su isto kao i Gorazde i Bihac bile dodatno opterecenje za bosansku armiju i vladu...

...To su bile izolovane oblasti koje nisu imale fizickog kontakta sa nasim snagama. Svaka ofanziva na bilo kojoj teritoriji povlacila je opasnost da srpski agresor krene na Srebrenicu i Zepu. Nasi drzavni organi su sklopili mnogo primirja i ucinili mnogo ustupaka da se spasu Zepa i Srebrenica.

Sama Srebrenica, grad koji je pre rata imao 8.000 stanovnika, postala je utociste 40.000 ljudi koji su pobegli pred srpskom armijom iz drugih delova istocne Bosne. Gradom su upravljali vojni diktatori i crnoberzijanci. Posle tri godine provedene u klopci pod srpskom opsadom, prezivljavajuci samo od oskudne pomoci Ujedinjenih nacija, mnogi su jedva cekali da napuste Srebrenicu samo ako bi na drugom mestu mogli da zive bezbedno. Medjutim, Sarajevo je nalozilo gradskim vodjama da ustraju, ali im nije obezbedilo potrebna sredstva za to. Prepusteni prakticno sami sebi, branioci Srebrenice koje je predvodio Naser Oric, dvadesetdevetogodisnji bivsi Milosevicev telohranitelj, odbili su da se predaju.

Prvog marta, Oric je od svog komandanta iz Tuzle primio poruku kojom mu naredjuje da odmah napusti enklavu i da na udaljenom sneznom vrhu saceka helikopter koji ce ga prevesti do staba. Naser Oric cekao je vise od mesec dana. Nije znao kako da protumaci ovo naredjenje armije. Do kraja aprila, on i jos sedamnaest visih oficira bili su evakuisani iz Srebrenice, navodno zbog dopunske obuke. General Mustafa Hajrulahovic, jedan od sefova vojne kontraobavestajne sluzbe, rekao je da su Oric i njegovi oficiri pozvani u stab zato sto su znali za predstojecu srpsku

ofanzivu. "Morali smo se pripremiti za evakuaciju stanovnistva. Ustvari su bili pozvani radi instrukcija."

Ali, to je bilo varka. Oricu i njegovim oficirima - izuzev njegovog zamenika Ramiza Becirevica - zabranjeno je da se ikada vrate u Srebrenicu. Posle toga, Oric je Becirevica video tek posle pada enklave kada se predvodeci vise stotina vojnika iz Tuzle probijao kroz srpske linije u susret hiljadama onih koji su uspeli da pobegnu iz Srebrenice.

Sestog jula Srbi su poceli ozbiljno da granatiraju. Bez komandanata - rastrzani haosom koji je zavladao medju uspanicenim stanovnistvom - slabije naoruzani muslimanski vojnici nisu mogli da organizuju odbranu. To nisu mogli ni holandski vojnici iz sastava mirovnih snaga UN koji su tu bili stancionirani. Nisu znali sta da rade. Jedan od vojnika iz mirovnih snaga bio je ubijen dok se sa svojom jedinicom povlacio nakon sto su srpske snage pregazile njihovo posmatracko mesto. Njega nisu pogodili Srbi vec vojnik bosanske vlade koji je zeleo da zaustavi povlacenje holandskih trupa sa vladinih isturenih polozaja. Avioni NATO-a nadletali su nisko iznad brda obraslih gustom sumom. U roku od dva dana Srbi su osvojili tri osmatracka mesta i uzeli trideset Holandjana za taoce.[1]

Devetog jula u Hagu holandski ministar odbrane Joris Vorghove jasno je opisao situaciju i kojoj su se nasle njegove trupe "opkoljene, brojno slabije i u strahu od daljih akcija" bosanskih Srba. Neverovatno, ali on jos uvek nije verovao da ce Srbi pokusati da zauzmu grad. Medjutim, tog istog dana, Srbi su dali svoj prvi ultimatum - Ujedinjene nacije i Muslimani moraju da evakuisu enklavu u roku od 48 sati. Ujedinjene nacije su odgovorile tako sto su naredile Holandjanima da se postave u takozvanu blokirajucu poziciju, trideset vojnika koji formiraju tanku plavu liniju sa oklopnim transporterima i protivtenkovskim raketama pokusava da zaustavi hiljade srpskih vojnika koji nastupaju sa juzne periferije grada.

Potpukovnik Ton Karemans, holandski komandant u Srebrenici, zatrazio je da se izvrse snazni vazdusni napadi. Njegov zamenik je tada rekao rukovodstvu Srebrenice da bi njihove snage trebalo da se uzdrze od kontraofanzive. Ilijaz Pilav, tridesetjednogodisnji hirurg, shvatio je da ce svi koji se nadju u tim zonama ili u njihovoj blizini poginuti. "Receno nam je da ocekujemo vazdusne napade NATO-a svakog trenutka. On (Karemans) oznacio je na mapi zone koje ce biti mete napada. Mislim da ih je on zvao 'zone smrti'", rekao je Pilav, cije mrsavo lice i napacene oci govore o tegobama koje je pretrpeo tih godina kao glavni hirurg u svom rodnom gradu.

Te noci Karemans je pokusao da malo odspava, verujuci da ce se do jutra situacija dramaticno promeniti i da ce NATO bombardovati Srbe. Pilav se seca:

Noc je sporo prolazila. Niko nije spavao. Svi su gledali u nebo. Ali, taj zalosni 11. juli osvanuo je bez ikakvih akcija. Jutro je bilo tako varljivo. Bilo je suncano, divno vreme - i tisina. Ali, uskoro je ponovo zapocelo uzasno granatiranje grada uz brutalne napade na sve nase polozaje. Srbi su krenuli na grad.

Prvi Karemansov zahtev odbio je komandant snaga UN za bivsu Jugoslaviju general Bernar Zanvije. Na zaprepascenje svojih kolega, Zanvije je govorio da bi vazdusni napadi bili previse

opasni. Zanvije je, kao sto je dobro poznato, bio ubedjen da nema mnogo svrhe pokusavati da se Srebrenica spasi; on je smatrao da je enklava u osnovi neodbranjiva. Stavise, Zanvije je 24. maja uporno trazio da se UN izvuku iz tri istocne enklave:

Imamo malo vremena na raspolaganju. Moramo preduzeti mere koje ce nam omoguciti da smanjimo rizik kome se izlazu nase snage.

Budimo pragmaticni i pre svega iskreni, posebno prema onima cija je bezbednost u nasim rukama: bez gromobrana, ostanite izvan oluje.

Kada su Srbi poceli da nastupaju, u gradu je zavladala panika. Niko nije znao gde da krene ni sta da ucini. Zene, deca i uglavnom stariji ljudi posli su u pravcu glavne baze UN u Potocarima. Najbliza teritorija pod kontrolom vlade bila je udaljena sedamdeset kilometara. Svim putevima patrolirali su Srbi. Hirurg Pilav se kolebao da li da potrazi zastitu u bazi UN ili da bezi kroz sumu. "Znao sam da je put kroz sumu veoma opasan i tezak, i da ce mnogi ostati da leze pored njega - da nikada nece stici."

Rukovodstvo Srebrenice je, pre nego sto je napustilo grad, pokusalo da stupi u kontakt sa predsednikom Izetbegovicem, ali nisu mogli dobiti nikog iz bosanske Vlade. "Nasa poslednja poruka Sarajevu bila je da vise nemamo vremena za javljanje i da kazemo da je Srebrenica pala, i da narod ide u proboj" rekao je Pilav kasnije.

Ubijanje je trajalo danima.

Kada su 11. jula poslepodne vazdusni udari NATO-a konacno odobreni, njihova meta bila je ogranicena - pogodjena su najvise dva tenka. Premalo i prekasno. Grad je vec bio napusten. Dok su Srbi napredovali, Holandjani su se povukli u svoj glavni logor u Potocarima, sa oko 25.000 civila, koji su, izuzev manjeg broja ljudi vec imali ovakvo iskustvo i nisu mogli da podnesu jos jedno probijanje kroz sumu. Treci i poslednji zahtev za vazdusni napad NATO-a odbijen je jer je Vorghove rekao da su Srbi zapretili da ce poubijati holandske taoce.

Dvanaestog jula general Mladic dovezao se u Potocare u pratnji domacih novinara od kojih je jedan snimao njegov dolazak kamerom. Film prikazuje Mladica koji se smesi i miluje decu po glavi. Vojnici UN gurnuti su u stranu. Tog istog dana on je pisao Ujedinjenim nacijama zahtevajuci da se Muslimani predaju - ili ce biti ubijeni. Mladic se obratio gomili: "Molim vas budite veoma strpljivi. Svi koji zele da ostanu mogu da ostanu. Takose, obezbedili smo prevoz za one koji hoce da odu." U drugoj sceni Mladic naredjuje Muslimanima da pozure i stanu u kolonu po jedan. Srbi su obezbedili kola za civile, ali kada su dosli na muslimansku teritoriju pojavili su se samo zene i deca.

Konacan samar za Holandjane, u stvari i za celu medjunarodnu zajednicu, bilo je ono sto se dogodilo kada je general Mladic pozvao potpukovnika Karemansa da dodje kod njega. U sobi je bilo vezano zivo prase. Sijajuci zbog pobede general je ponudio Karemansa casom sljivovice dok su zajedno posmatrali kako srpski vojnik spretno kolje prase pripremajuci se za proslavu dok je sa noza kapala krv. "Tako se mi obracunavamo s neprijateljima," rekao je Mladic Karemansu.

U Beogradu, Rudolf Perina, americki otpravnik poslova, posetio je Milosevica da bi mu preneo zabrinutost Amerikanaca zbog ocajne situacije u kojoj se nalaze Muslimani u Srebrenici, i zatrazio od njega da prestane sa vojnim isporukama bosanskim Srbima, upozorivsi ga da bi zauzimanje Srebrenice moglo da poremeti tekuci mirovni proces. "Zasto krivite mene? Ja ne mogu da stupim u kontakt sa Mladicem." Miloseviceva tvrdnja bila je neubedljiva i poznata, i podsecala na prethodne slucajeve od ranije kada je gledajuci u oci svoje sagovornike iz inostranstva tvrdio da su dosli na pogresnu adresu.

Oko 15.000 ljudi, uglavnom muskaraca, pobeglo je u sumu radije nego da se pouzda u zastitu Ujedinjenih nacija. Prvo su morali da predju preko minskog polja na liniji fronta. Hodali su jedan za drugim. Pilav, koji se nalazio blizu cela kolone, kaze: "Morao sam da stanem na isto mesto na koje i moj prethodnik, ako sam zeleo da ne zgazim na minu."

Nigde nisu mogli naci utociste. Srbi su gonili Muslimane i po sumi. Trazeci da se predaju, srpski vojnici od kojih su neki cak nosili uniforme mirovnih snaga i vozili se ukradenim vozilima UN, garantovali su Muslimanima bezbednost. Zatim bi pucali. Ljudi su poceli da vrse samoubistva. Pilav je video trojicu svojih prijatelja zagrljene. Jedan od njih je izvukao osigurac granate. Sva trojica su poginula.

"Sam zivot u Srebrenici bio je pakao, ali onaj put i ono sto se usput desilo to je bio deveti krug pakla," rekao je Pilav koji je smatrao da je imao srece jer je stigao do Tuzle za nedelju dana. Zulfo Salihovic, lider lokalnog ogranka SDA i komandant brigade, pesacio je trideset dve vrele letnje noci. "U ceranskim lukama naisli smo na leseve 130 do 200 ljudi postreljanih pored puta. Pokusali smo da vidimo da li mozemo nekoga da prepoznamo ali smrad je bio previse jak."

Strasne price onih koji su uspeli da se dokopaju Tuzle pokazale su da plavi slemovi iz Holandije, njih ukupno 370, nisu uspeli da zaustave snage bosanskih Srba. Holandjani su ucinili sta su mogli: podelili su svoje smanjene rezerve hrane i lekova sa onim Muslimanima koji su se uhvaceni u Srebrenici u klopku, nasli u najocajnijoj situaciji. Ali, njihovo brojno stanje bilo je smanjeno ispod polovine punog sastava od 730 vojnika, a i bili su lose rasporedjeni da bi mogli uciniti bilo sta da zaustave ofanzivu koja je bila u toku.[2]

Trijumf Srba u Srebrenici bio je krajnje ponizenje medjunarodne zajednice ne samo stoga sto je svet stajao i posmatrao slucaj najveceg masovnog ubistva u Evropi od Drugog svetskog rata. Medjunarodna zajednica imala je i drugi, jos veci razlog da se stidi: iza javne osude nasilja krilo se sasvim realno osecanje olaksanja - zadovoljstva sto je nezgodno otvoreno pitanje istocnih enklava koje je kvarilo mape mirotvoraca konacno reseno. Sada su mogli nacrtati jasnije mape na kojima bi se zasnivao mirovni sporazum. Mirotvorci su shvatili da je plan igre promenjen. Kada je nedelju dana kasnije pregazena enklava Zepa, podela teritorija postala je jos laksa. Mesec dana kasnije kada je Hrvatska izvela svoj munjeviti napad na krajiske Srbe postalo je jasno da je prisilno iseljavanje stotina hiljada ljudi (koje je od samog pocetka bilo ratni cilj i srpskog i hrvatskog rukovodstva), iako dogadjaj za zaljenje, aktivno pomoglo da mirovni proces dobije zamah. Etnicko ciscenje i masovno ubijanje dovodili su do stvaranja etnicki cistih teritorijalnih jedinica; svetski lideri su mozda osudjivali nacin ali su podrzavali krajnji rezultat zbog koga je mir bio blizi nego ikada.

Tada je vec vladalo jedinstveno misljenje da je humanitarna pomoc jednostavno produzila rat, a da pritom nije mnogo uticala na njegov krajnji ishod. Francuska i Britanija, zemlje koje su dale najvise trupa, nisu zelele da snose najveci deo odgovornosti za neuspeh misije Ujedinjenih nacija. Sve cesce su se zalile da bi Vasington trebalo da cuti ili da preduzme nesto. Dok su njihovi ministri spoljnih poslova zagovarali povlacenje trupa UN, Britanija i Francuska su 3. juna odlucile da u velikoj meri pojacaju svoje vojno prisustvo u Bosni, ucescem u snagama za brzo reagovanje. Ove jedinice, s izgledom pravih borbenih trupa i vozilima ofarbanim maskirnom bojom umesto samaricanske bele boje Ujedinjenih nacija, stigle su mesec dana kasnije na planinu Igman, svoju bazu iznad Sarajeva.

Snage za brzo reagovanje bile su sposobne za borbena dejstva i nisu trebale da deluju pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija, vec na osnovu naredjenja dobijenih neposredno iz Londona i Pariza. Ali nijedna prestonica nije bila sasvim sigurna kakva je svrha novih snaga. Da "misiji Ujedinjenih nacija daju malo prave cvrstine", kao sto je predlozio Klinton? Mozda je trebalo da zastite trupe UNPROFOR-a od odmazde u slucaju povlacenja? London i Pariz samo su rekli da nista nije iskljuceno.

Mogucnost povlacenja UN alarmirala je Vasington. Klinton je znao da ce od njega zatraziti da ispuni obecanje da ce poslati do 25.000 americkih vojnika da pomognu izvlacenje saveznika iz Bosne. To je otvaralo mogucnost da americke trupe izginu cineci ono sto nijedan vojni komandant nikada ne zeli, odnosno da budu pojacanje u porazu. Stavljanje zivota americkih vojnika na kocku u tako neslavnoj operaciji, i to u godini u kojoj je zeleo da se kandiduje za drugi mandat u Beloj kuci, dovelo bi do katastrofalnih izbornih rezultata Bila Klintona.

Klintonu je trebao novi plan. Taj plan je poceo da se uoblicava posto su bosanski Srbi, u odgovoru na vazdusne napade NATO-a, uzeli za taoce oko 400 pripadnika mirovnih snaga UN. Za Klintonove najblize saradnike, takozvane principale, dvonedeljena pat pozicija sa Srbima u kojoj su se nasli zbog talaca, bila je poslednja kap u prepunoj casi. "Toni Lejk je rekao da cemo se stvarno naci u izgubljenoj poziciji ako ne pronadjemo izlaz iz ove blokade. Tako je termin 'kraj igre' usao u upotrebu," rekao je Sendi Versbau, covek zaduzen za politku prema Bosni u Savetu za nacionalnu bezbednost.

Pad Srebrenice bio je deo zavrsnice. On je predstavljao prekretnicu u zapadnoj, pre svega americkoj politici u odnosu na jugoslovenske ratove. Posle njega, nista vise nije bilo isto. Nestala je svaka neodlucnost da se prekoraci granica izmedju odrzanja i uvodjenja mira koju je ser Majkl Rouz nazvao "linija Mogadis". Ujedinjene nacije, sada bez sumnje pod vodjstvom SAD, efektivno su stupile su u rat sa bosanskim Srbima, odbacivsi svaki privid nepristrasnosti. Vasington se okrenuo Hrvatskoj da uradi ono sto on sam nije zeleo: da se bori protiv Srba. Evropski saveznici koji su tri i po godine govorili da se treba cuvati zapadanja u "balkansku kaljugu", oni koji su uporno upozoravali da se "mir ne moze zakljuciti sa odstojanja od 15.000 stopa", krenuli su za Amerikancima.

Predlog novog francuskog predsednika Zaka Siraka povecao je ulog i, u stvari, pokrenuo novu americku inicijativu. Trinaestog jula, Sirak je objavio da UN moraju da odrze svoje obecanje da ce zastititi Srebrenicu - da ce snage za brzo reagovanje i francuske nacionalne trupe ponovno

uspostaviti enklavu. "Predlozio sam nasim saveznicima, onima koji najvise vode racuna o medjunarodnom pravu i pravima coveka, da ucinimo zajednicki napor i ponovo zauzmemo enklavu Srebrenica." Predlog je odbacila Velika Britanija. Britanski sekretar spoljnih poslova Malkolm Rifkin je kasnije rekao: "Niko nije smatrao da francuske ili druge snage UN u Bosni imaju potrebno ljudstvo i vojnu opremu, a nisu imale ni madat da izvrse operaciju koja bi predstavljala akt rata." Nezastrasen hladnom reakcijom svojih evropskih saveznika, Sirak se okrenuo Vasingtonu. Pozvao je Klintona telefonom.

Predsednik Klinton je saslusao Sirakov plan s velikim interesovanjem. Po recima Tonija Lejka "/on/ se dvoumio, kako se secam, oko toga koliko je to vojnicki pametno ili izvodljivo, a onda je predlozio alternativu." Americki plan poceo je da se kristalise.

Principali su se sastali 14. jula da bi sacinili plan. Klinton je zeleo energican pristup. Da bi plan uspeo bile su potrebne jasnije mape koje su, po prirodi stvari, podrazumevale premestanje stanovnistva iz jednog etnickog regiona u drugi. Kao sto je Toni Lejk rekao, linije se vise ne bi izvlacile "tamo-ovamo, vec na nacin o kome bi se moglo detaljnije pregovarati, s obzirom na to gde sa sada stanovnistvo nalazi, kako bi ucinili sve sto je moguce da dobijemo teritoriju pojednostavljenu u najvecoj mogucoj meri". Cak i pre pada Srebrenice, predsednikovi ljudi su, po recima Versbaua, bili zakljucili da je njena sudbina "prilicno turobna. Tada smo smatrali da bi bilo pametno da se izvrsi neka vrsta trampe barem kada su u pitanju manje istocne enklave za vece teritorije." Nakon poraza Srebrenice i slicne sudbine koja je ocekivala Zepu delovi slike poceli su da dolaze na svoje mesto.

Nedelju dana kasnije, ministri spoljnih poslova zemalja koje su imale trupe u Bosni sastali su se u Londonu u veoma napetoj atmosferi, ponizeni zbog pada Srebrenice. Cinjenica da su Srbi uzeli stotine vojnika UN za taoce u odgovoru na akciju NATO-a progonila je ucesnike sastanka. Ministri su odlucili da ne dozvole da se to ponovi.

Koristeci zargon iz rata u Zalivu 1991 oni su se saglasili da "povuku liniju u pesku" preko Gorazda, poslednje preostale istocne enklave. Ukoliko i ona bude izlozena napadu bosanskih Srba, vazdusni napadi NATO-a bice upotrebljeni za njenu odbranu i to "u neproporcionalnoj meri". Oni su se takodje saglasili da izbace iz upotrebe takozvani "dvostruki kljuc" koji je zahtevao da se pre vazdusnih napada pribavi odobrenje sefa civilnog sektora UN Jasusija Akasija. Sada je NATO bio ovlascen da bombarduje na neposredan zahtev komandanta snaga UN na terenu.

Dogadjaj koji je bio prvi test odlucnosti medjunarodne zajednice vec se odvijao na suprotnom kraju Bosne, oko severozapadne zasticene oblasti Bihaca. Devetnaestog jula krajiski Srbi pridruzili su se svojim bosanskim sunarodnicima u napadu na Bihacki dzep, ocigledno nastojeci da ga preseku na pola. Bosanski rat bukvalno se prelio u susednu Hrvatsku.[3]

Zapad je krenuo u akciju. Dvadeset drugog jula na sastanku koji su, posle napada na Bihac, organizovale SAD, Izetbegovic i Tudjman su se nasli u Splitu da bi sacinili zajednicki plan za "odbranu Bihaca".

Dan pre sastanka, hrvatski ministar za odbranu Gojko Susak, prilikom jednog susreta poveo je americkog ambasadora Pitera Galbrajta na stranu i rekao mu da se Hrvatska odlucila za "direktnu vojnu akciju" da spase Bihac. Galbrajt je shvatio sta to znaci. "Nikada nisam mislio da ce to biti ogranicena akcija, vec deo opste akcije da se zauzme cela Krajina." Tudjman je naredio svojoj vojsci da krene u Bosnu. Nadiruci na sever uz Livanjsko polje, hrvatske snage su brzo savladale srpske gradove Glamoc i Bosansko Grahovo u zapadnoj Bosni. Prestonica Krajine Knin bio je odsecen. Hrvati su zauzeli visoke terene Dinare istocno od Knina koji se tako nasao na dometu hrvatske artiljerije, koja je bila spremna za konacan napad.

Hrvatski vojnici nonsalantno pljackaju bakalnicu, dve starice grabe naocari kroz razbijen izlog, a zalutala stoka tumara ulicama Knina, prestonice samouspostavljene Republike Srpske Krajine koja je pala 5. avgusta. Euforija koja je zahvatila Hrvatsku trajala je danima.

Pijuci pivo i razmecuci se pobedom, vojnici prolaze pored kola gurnutih u jarak, decijih bicikala i mrtvog psa. Oni ne gube vreme. Zidovi su vec prekriveni posterima Franje Tudjmana, koji dignutih ruku likuje nad starom kninskom tvrdjavom uz natpis "Covek koji pobedjuje".

Nagovestaj onoga sto se spremalo krajiskim Srbima stigao je mnogo ranije. Januara 1993. godine hrvatske trupe izvrsile su munjevit proboj kroz linije UN da bi zauzele Maslenicu, moreuz koji povezuje centralnu Hrvatsku i prestonicu Zagreb sa dalmatinskom obalom i Splitom, drugim po znacaju gradom ove zemlje. Za samo nekoliko dana Hrvati su povratili nekoliko pojaseva teritorije za koju su se 1991. godine pet meseci uzalud borili. Na srecu Zagreba, paznja sveta bila je usredsredjena na Bosnu a, u svakom slucaju, reakcija medjunarodne javnosti bila je blaga.

Maslenicka ofanziva ogranicenog obima bila je dvostruki nagovestaj onoga sto sledi. Prvo, ona je bila pravovremeni indikator rastuce vojne snage i samouverenja Hrvata koje je pokazivalo da ce oni gurnuti UN u stranu kada god to budu hteli. I, sto je mozda podjednako vazno, ona je jasno otkrivala smanjene teritorijalne ambicije Slobodana Milosevica. Uprkos obecanju koje je januara 1992. dao Milanu Babicu da ce jugoslovenska armija braniti Krajinu u slucaju hrvatskog napada, Beograd nije makao ni prstom.

U maju 1995. krajiski Srbi bili su jos blize katastrofi. Hrvatska armija uspostavila je kontrolu nad Zapadnom Slavonijom - koja je uvek bila najranjivija od svih srpskih teritorija u Hrvatskoj - pri cemu je 18.000 Srba pobeglo, a da njihova armija skoro da nije ni pokusala da ih odbrani. Posle pada Zapadne Slavonije Beograd je optuzen za saucesnistvo. Ne samo da je Miloseviceva armija ostala na aut-liniji vec je njegova televizija blazirano obavestila o porazu tek u dvadesetom minutu svog vecernjeg dnevnika.

Od usvajanja Vensovog plana januara 1992. nije ucinjen nikakav napredak da se razresi situacija* sa lokalnim Srbima koji su trecinu Hrvatske proglasili za svoju drzavu. Frustrirani Hrvati plasili su se da ova teritorija nikada nece biti reintegrisana u Hrvatsku. Na sastanku u ruskoj ambasadi u Zagrebu februara 1994. godine medjunarodni posrednici predvodjeni Sjedinjenim Drzavama i Rusijom pokusali su da poguraju pocetak mirovnog procesa. Bili su svesni da bi neuspeh posredovanja u pronalazenju trajnog resenja za Hrvatsku onemogucio okoncanje rata u susednoj Bosni. Pokusali su da obezbede sporazum o miru koji bi se ostvario u

tri faze, s tim sto bi u prvoj fazi Srbi i Hrvati dogovorili liniju prekida vatre i povukli svoje trupe najmanje kilometar od nje. Trupe UN bi se, zatim, postavile izmedju dve strane. U drugoj fazi doslo bi do postepenog obnavljanja saobracajnih, trgovinskih i komunikacionih veza, ukljucujuci i telefonske, iako su razgovori o tome, apsurdno zapali u teskoce u vezi sa pitanjem da li bi medjunarodni telefonski kod za Krajinu trebalo da odrazava njen status kao dela Hrvatske (385) ili dela entiteta kome pripada krnja Jugoslavija (381).

Treca faza ovog pokusaja da se nadje resenje, ako bi do njega uopste i doslo, predstavljala bi ponovno uspostavljanje hrvatskog suvereniteta nad Krajinom ciji bi delovi uzivali autonomiju u okviru hrvatske drzave.

Americki ambasador Galbrajt trudio se da doprinese uspesnom ostvarivanju svog plana mirne integracije. Postignut je izvestan napredak. Autoput Zagreb-Beograd, put "Bratstvo-jedinstvo koji su izgradile Titove omladinske brigade i, kasnije, zajmovi Zapada, ponovo je otvoren posle cetiri godine. Saobracaja je bilo malo, ali su Hrvati sada mogli da se dovezu direktno iz Zagreba u Slavonski Brod u istocnoj Hrvatskoj za dva, umesto pet sati. Uznemiren tekucom rundom razgovora Milan Martic, bivsi sef policije u Kninu koji je sada bio predsednik Krajine, krajem aprila je, zatvorio put na jedan dan.

Put je ponovo bio otvoren do prvomajskog vikenda. Prosle su tacno cetiri godine otkako je hrvatska policija usla u Borovo Selo da istakne hrvatsku zastavu iznad srpskog naselja - do avanture* koja se zavrsila smrcu dvanaest policajaca Hrvata i dva Srbina, koji su bili prve velike zrtve srpskog-hrvatskog rata. Ovoga puta igra je bila drugacija. Na benzinskoj stanici na autoputu u blizini srpskog sela Okucani, jedan Hrvat je nozem usmrtio Srbina ciji je brat, navodno, kasnije, da bi se osvetio, otvorio vatru na automobile koji su prolazili i pritom ubio tri Hrvata. U haosu koji je nastao Martic je ponovo zatvorio najveci put u zemlji. Tada su Srbi poslednji put kontrolisali autoput. Tudjman je konacno dobio izgovor za intervenciju na koju je cekao jos od Maslenice - drugi korak pazljivo smisljenog plana koji ce dovesti do pada Krajine.

U 4.30 ujutro Hrvoje Sarinic, Tudjmanov glavni savetnik, telefonirao je Ujedinjenim nacijama. Nesto ranije Vlada je objasnila Ujedinjenim nacijama da se trupe koncentrisu zbog vezbe. Ovoga puta Sarinic je rekao da se radi o policijskoj akciji s ciljem da se ponovo otvori autoput. Ujedinjene nacije bile su zatecene.[4]

Za samo trideset sati, Hrvati su proleteli kroz oblast Zapadne Slavonije iz tri pravca. Kolona traktora, automobila i konjskih zaprega protezala se u nedogled - bio je to prvi talas desetina hiljada Srba koji ce u narednih nekoliko meseci bezati na svojim traktorima. Hrvatski vojnici pucali su na civile. Video se citav niz unistenih vozila. Hrvatska armija je brzo zatvorila neka podrucja stvarajuci utisak da se radi o hvatanju srpskih pobunjenika. Cak je i ministar za odbranu Susak objavio saboru da je 450 ljudi ubijeno u operaciji u kojoj jedva da je bilo ikakve borbe. Sledeceg dana vidjeni su kamioni hladnjace kako se krecu niz tek otvoreni autoput, dok su Hrvati zapoceli masovno ciscenje koristeci hemikalije da speru puteve.

Napusteni od Beograda, ostavljeni da se sami bore, krajiski Srbi su krenuli u odmazdu. Milan Martic je 2. i 3. maja naredio da se izvrse dva napada na srediste Zagreba raketama tipa Orkan,

koji su se zavrsili sa sedam mrtvih i cetrdeset ranjenih. Osuda medjunarodne zajednice bila je brza, a Tribunal u Hagu, koji je osnovao Savet bezbednosti UN, podigao je docnije optuznicu protiv Martica tereteci ga zbog ovoga za ratne zlocine.

Operacija "Bljesak" kojom su Hrvati na juris zauzeli Zapadnu Slavoniju izazvala je metez u rukovodstvu krajiskih Srba. Vojni komandant je otpusten. Beograd je otposlao generala Mileta Mrksica, bivseg komandanta specijalnih jedinica vojske, da prodrma iscrpljene i demoralisane krajiske Srbe. On je uspostavio mobilne rezervne snage u blizini Slunja, koje ce, kako je rekao, odgovoriti na svaki hrvatski napad bilo sa severa bilo sa juga.

Ali vojska krajiskih Srba je vec bila fatalno oslabljena. Cetiri godine Krajina je bila primorana da bude garnizon u kome je svaki odrastao muskarac u stvari bio ili policajac ili vojnik. Krajiska republika rusila se pod teretom svoje sopstvene neodrzivosti. Izgledalo je da njene lidere vise interesuje crna berza nego vojne pripreme za sasvim izvesnu hrvatsku ofanzivu. Pesadija se zalila da su do avgusta 1995. samo "seljaci i radnici" ostali da brane teritoriju i to, bez obzira na Mrksicevu reorganizaciju, sa malom ili nikakvom strateskom udarnom snagom. Pukovnik Endrju Lesli, kanadski oficir koji je stigao u Knin pocetkom 1995. godine kao nacelnik staba malog kontigenta snaga UN, bio je zapanjen odsustvom borbene gotovosti vojske.

Da se ja nalazim u situaciji u kojoj neprijatelj samo sto nije zauzeo moj dom, besomucno bih se ukopavao. Moje trupe bi bile na manevrima. Ja bih vezbao odbrambene operacije, pripremio drugu liniju odbrane, nagomilavao zalihe. Mi nista od toga nismo videli. Sve do samog kraja rukovodstvo krajiskih Srba ostavljalo je utisak da ga vise interesuje odbrana sopstvenih pozicija u krajinskoj drzavi nego preduzimanje realnih mera za odbranu teritorije. To je bilo zaprepascujuce. Oni su bili korumpirani, nesposobni i samozadovoljni. To se nicim ne moze opravdati.

Rukovodstvo krajiskih Srba cetiri godine se odrzavalo na vlasti prodajuci narodu laz - laz da je njihova drzava nepobediva, i da ce ideja o samoopredeljenju Srba u Krajini trijumfovati nad geoekonomskom stvarnoscu da su Krajina i obala u potpunosti medjuzavisne. U svojoj izolaciji krajiski Srbi poceli su da veruju da nikada nece moci bezbedno da zive pod hrvatskom vlascu. Taj strah je imao osnova. Da bi se pokazala pred medjunarodnom zajednicom Hrvatska je izvela veliku predstavu obracajuci se krajiskim Srbima da ostanu u svojim domovima i zive kao gradjani Hrvatske. Ali ti apeli nisu uspevali da sakriju prave ambicije hrvatske vlade, da potpuno istera Srbe iz Hrvatske i da zemlju na kojoj su oni vekovima ziveli naseli Hrvatima iz drugih krajeva. Posle pada Knina, Tudjman je to cak javno rekao, pozivajuci Hrvate iz dijaspore da se vrate.

U pet do dvanaest krajinsko rukovodstvo pokusalo je da sacuva dogovor koji bi im spasao drzavu. Dvadeset devetog jula Akasi, koji je izgubio sav uticaj koji je uopste imao u ovom konfliktu, sastao se sa Milanom Marticem koji se pojavio u majici kamuflazne boje iz koje mu je visio trbuh. Sledeceg dana Akasi se susreo sa predsednikom Tudjmanom. Obe strane su se saglasile do dodju na razgovore u Zenevu 3. avgusta. Ali, kocka je vec bila bacena. Hrvatska je zapocela razgovore znajuci da ce narednog dana krenuti u ofanzivu. Zahtevali su da Srbi odmah

prihvate hrvatsku vlast. Galbrajt se u Beogradu sreo sa Milanom Babicem koji je, napusten od Milosevica, bio spreman da prihvati sve sto mu se ponudi. Ali, Hrvati se nisu mogli zaustaviti.

Galbrajt je predsedniku Tudjmanu podneo demars u kome je, kako on kaze, jasno receno da Vasington ne podrzava vojnu akciju protiv Krajine. Ali, Tudjman je olako primio taj demars. Kada ga je kasnije ponovo citao priguseno se smejao citirajuci naovde iz pisma: "Strahujemo da pripremate ofanzivu na sektore jug i sever." "Vidi se da ih njihova tajna sluzba nije izneverila", kazao je. Medjutim, malo se uozbiljio i dodao: "Nakon ovako ozbiljnog upozorenja razume se nisam odustao jer sam bio uveren da mozemo da pobedimo".

Na dan za koji su zakazani razgovori, Sarinic je obavestio komandanta snaga UN generala Zanvijea da napad nesporedno predstoji. Nazvan je "Operacija Oluja".

Milosevic je tada vec bio spreman da prihvati sve sto mu se ponudi. Za njega je najveci prioritet bio skidanje sankcija. Mesecima je pokusavao da natera rukovodstvo krajiskih Srba da sklopi dogovor sa Tudjmanom. Onog dana kada je zapocela hrvatska ofanziva, najveci srpski list *Politika* koji je bio Milosevicevo glasilo, nedvosmisleno je osudio lidere krajiskih i bosanskih Srba koji "svoj narod vode u pravi corsokak".

Politika je optuzivala krajisko rukovodstvo za prekid pregovora sa Zagrebom sto je dovelo do gubitka Zapadne Slavonije. Tacno godinu dana pre toga Milosevic je uveo blokadu protiv rukovodstva bosanskih Srba zato sto je odbilo da se pokori njegovom naredjenju i prihvati plan Kontakt grupe. Pre godinu dana je i Martic, smelo prkoseci Milosevicu, presao granicu Bosne da glasa "protiv" na srpskom referendumu o mirovnom planu. Zeleo je da pokaze da je sudbina krajiskih i bosanskih Srba vezana. Beograd je osudio i jedne i druge. "Iako ne opravdavamo ponasanje medjunarodne zajednice, moramo podvuci da su lideri sa Pala i iz Knina svojom politikom naneli veliku stetu srpskom narodu," pisao je ovaj dnevnik.

Jasan znak da ce Milosevic ostati izvan terena bilo je ponasanje cvrsto kontrolisanih srpskih medija. Nasuprot ratnohuskackom ponasanju prethodnih godina, kada je svaki incident upotrebljen da se pojaca nacionalna histerija i etnicka mrznja, beogradski mediji sada su ublazavali oluju koja se zakuvala u Hrvatskoj. Televizija Srbije bila je jedina koja je obavestila da su razgovori u Zenevi 3. avgusta zavrseni u pozitivnom tonu.

U Kninu, 4. avgusta u cetiri ujutro, garnizon UN oglasio se sirenama za vazdusni napad. Prve granate pale su u 5.02 ujutro. Hrvatske trupe brojno su nadmasivale srpske branioce u odnosu 5:1.

Medjutim, brojna nadmoc nije bila jedino sto je islo u prilog Hrvatima, vec i vojna vestina koja je jedino mogla proisteci iz njenih sve prisnijih veza sa Sjedinjenim Drzavama. Hrvatska armija je u julu pripremila teren za napad na Krajinu brzim upadom u zapadnu Bosnu, kada je od bosanskih Srba preotela dva kljucna grada: Glamoc i Bosansko Grahovo. Trogodisnje vojevanje pripremilo je krajiske Srbe za napad sa juga ili severa. Oni nisu bili spremni za napad s ledja. Pukovnik Lesli, iz garnizona UN u Kninu, shvatio je o kakvoj se strategiji radi cim su Hrvati usli u Bosnu:

To je bila operacija iz udzbenika, ali ne udzbenika JNA. Onaj ko je napravio taj plan u bilo kom koledzu NATO-a u Severnoj Americi ili Zapadnoj Evropi dobio bi ocenu A plus.

Vlade zapadnih zemalja zazmurile su na granatiranje. Pasivnost diplomatije kada je izvrsen napad na Zapadnu Slavoniju u maju dala je, u stvari, zeleno svetlo Hrvatskoj da na silu zauzme Krajinu.

Odbrana krajiskih Srba bila je najbrze slomljena na jugu. Do sredine poslepodneva Radio Knin je izvestio da su Drnis i Obrovac - dva grada na liniji fronta najbliza Kninu - pali. Rukovodstvo krajiskih Srba zakazalo je sastanak za kasno poslepodne i dalo instrukcije da zapocne organizovana evakuacija. Hrvati su ostavili dva otvorena pravca za odstupanje preko sela Srb i Lapac. Milan Martic i rukovodstvo su pobegli. Naredjenje o evakuaciji dostavljeno je garnizonu UN predvece pa su te noci desetine hiljada krajiskih Srba krenule na put. Bila je to prva faza dogadjaja koji ce u narednih nekoliko dana prerasti u najveci slucaj prisilnog raseljavanja ljudi u Evropi od Drugog svetskog rata. Pukovnik Lesli koji je veci deo dana proveo prenoseci ranjene u bolnicu, procenio je da je tog dana samo u kninskoj oblasti poginulo 500 ljudi. Pokusaji da se stupi u kontakt sa rukovodstvom krajiskih Srba nisu uspeli:

Nismo mogli nigde da pronadjemo Martica i Babica. Pokusavali smo da sa njima stupimo u kontakt. Jednostavno su otisli. Ostavili su jednog postarijeg pukovnika i jednog starog kapetana da nas zamole da im pomognemo u evakuaciji civila. To je neoprostivo. Stanovnistvo Knina smanjeno je sa 35 do 40 hiljada na oko 500 do 600 za manje od dvadeset cetiri casa. Bio je to haos. Potpuni haos.

Hrvatska armija stigla je u predgradje Knina u 11.30 ujutro 5. avgusta, drugog dana operacije Oluja. Nije naisla ni na kakav otpor; Knin je bio napusten. Usla je u grad oko podne. Parkirali su tenk pred kapijom vojnog logora UN i nisu dozvoljavali osoblju UN da izadje. "Tako smo sedeli dva i po, mozda tri dana, dok su oni cistili grad," seca se pukovnik Lesli. "To je bilo zaista frustrirajuce."

Tog dana je masovni egzodus Srba poceo da se pojacava. Do veceri, Hrvatima je bilo jasno da su na putu da osiguraju poraz srpskih snaga. Hrvatski radio objavio je vest o padu Knina i bekstvu Martica, koji se navodno nalazio u Banja Luci. Hrvatski mediji su takodje emitovali vesti navodeci detalje o bezbednim pravcima kojima Srbi mogu da odu do delova Bosne pod srpskom kontrolom. Iako je Tudjman davao javne izjave pozivajuci "lojalne" Srbe da ne beze iz svojih domova, oni koji su se nasli na udaru hrvatske artiljerije nisu ni malo sumnjali da napad nije imao samo vojni cilj. Ushicen, Tudjman je kasnije rekao: "Mislio sam da ce 60 do 70 posto Srba ostati, i da ce shvatiti da je to demokratska Hrvatska koja im jamci gradjanska i etnicka prava. Samim tim, sami su Srbi odgovorni za takvu sudbinu koju su doziveli."

Sestog avgusta, napredovanje hrvatske vojske je nastavljeno. Petrinja za koju su se tako ogorceno borili 1991, pala je ujutro. Srbi su zatrazili prekid vatre da bi mogli da organizuju bezbednu evakuaciju. Hrvati su se saglasili, ali su zahtevali bezuslovnu predaju. Sporadican otpor je nastavljen. Hrvatska armija pocela je da gadja upravo onaj put koji su izbeglice,

mestimicno u pratnji trupa UN, koristile za bekstvo u susednu Bosnu. U svojoj prvoj izjavi Martic je tvrdio:

Srpska vojska nije izgubila ni jednu bitku i nije pretrpela nikakav ozbiljan gubitak u ljudstvu... Neka naselja su napustena jer nije bilo uslova da ljudi tamo ostanu, posto hrvatska armija ima neogranicene zalihe raketa i granata kojima satima unistava srpska sela i gradove.

Do narednog dana, najveci deo njegove drzavice bio je osvojen. Vojni uspeh Hrvatske izmenio je ravnotezu snaga u Bosni. Na severu, Peti korpus bosanske armije od 10.000 ljudi probio se iz bihackog dzepa, nadiruci prema Topuskom. Za bosansku vladu gubitak Bihaca znacio bi kraj i poslednjih ostataka kontrole nad zapadnom Bosnom. Za Srbe Bihac je bio karika koja nedostaje da bi se zemlje pod srpskom kontrolom u Hrvatskoj i Bosni prikljucile Srbiji, sto je Hrvatska zelela da izbegne po svaku cenu.

Osmog avgusta predsednik Izetbegovic je helikopterom odleteo za Bihac. Tog dana mu je bio rodjendan i njegova prva poseta severozapadnom delu muslimanske zemlje u toku rata. General Dudakovic, komandant Petog korpusa, pozdravio je Izetbegovica. "Dobrodosli u drzavu Bosnu i Hercegovinu." Uzivajuci u tom trenutku, bosanski predsednik je upitao: "Kolika je? Jesmo li je prosirili malo?"

Primirje u Hrvatskoj dogovoreno uz posredovanje Ujedinjenih nacija trebalo je da olaksa evakuaciju desetina hiljada izbeglica na bezbedna podrucja, ali ih je pre toga mnogo izginulo. Bili su prinudjeni da prodju kroz sibu gnevnih hrvatskih gradjana koji su izlazili da kamenuju kolone izbeglica. Hrvatske vlasti su na mapi oznacile put kojim se krecu izbeglice. Jedna starica koju je pogodio kamen umrla je od povrede, bila je toliko unakazenog lica da se nije mogla prepoznati. Srbe su pljuvali. Hrvati su docekali svoj trenutak osvete.

Postoji neka cudna simetrija izmedju dogadjaja od 4. avgusta i onih koji su se dogodili 8. avgusta 1991, narocito u vezi sa Kninom. Knin je, u neku ruku, mesto na kome je rat zapocet, kada su pobunjeni Srbi odbili da se potcine hrvatskom suverenitetu za vreme raspada Jugoslavije. Tu je srpski ekspanzionisticki projekat u Jugoslaviji prvi put zapoceo otvoreni rat. To je grad koji je, u ovom smislu, definitivno gurnuo Jugoslaviju nizbrdo, u propast.

Kada je taj isti grad pet godina kasnije pao, medjunarodni posrednici poverovali su da mogu zemlju da vrate na dug put ka miru. Cetvrtog avgusta je prvi put rat poceo da se odvija nepovoljno po Srbe, istog dana kada je srpski ekspanzionisticki projekat poceo da se raspada, suocen sa ogromnim vojnim otporom. Cetvrtog avgusta razbijen je vec nacet mit o nepobedivosti Srba. Pokazalo se da je srpska drzava u Hrvatskoj trulila iznutra tako da su Hrvati, kada su izgradili armiju sposobnu da preokrene situaciju na vojnom planu, u stvari napali na vec rastocenu konstrukciju.

Ali, Hrvati su se naoruzavali uz pomoc Zapada. Penzionisani americki generali pomagali su im da planiraju operacije. NATO im je takodje stajao uz bok. U stvari, za vreme "Operacije Oluja" 4. avgusta, borbeni avioni NATO-a bombardovali su srpske sisteme komunikacija, navodno zato

sto su Srbi fiksirali radar na mlaznjake NATO-a. U stvari, vazdusne snage NATO-a pridruzile su se hrvatskoj armiji u podrsci "Operaciji Oluja".

Zapadni politicari su cutali. Karl Bilt, posrednik Evropske unije, bio je usamljeni glas usred uzasa (izuzev predvidljivog odgovora Moskve) koji je predlagao da se Tudjman optuzi za ratne zlocine. Za uzvrat, bio je proglasen nepozeljnim u Hrvatskoj sto je, kako je Bilt rekao, bio "jos jedan znak da su oni odabrali put rata umesto pregovora."

Iako je Voren Kristofer, americki drzavni sekretar poricao da je Vasington precutno podsticao hrvatsku ofanzivu, priznao je da je hrvatski uspeh delimicno doprineo procesu sireg smirivanja u regionu. Ambasador Galbrajt se vratio iz Vasingtona sa porukom Tudjmanu da ce SAD tolerisati vojnu akciju u Krajini pod uslovom da bitka bude "kratka i cista".

Borba je bila kratka, ali cista nije. Dok je ministar spoljnih poslova Nemacke Klaus Kinkel pokazao odredjeno razumevanje - jer Hrvatska mora da radi ono sto radi - u roku od pet dana svi Srbi osim sacice ljudi napustili su oblast u kojoj su vekovima ziveli.

Hrvati su krenuli u zvanicno odobren pohod paljenja i pljacke ostetivsi vise od 20.000 kuca ciji su vlasnici bili Srbi. Narednih nedelja, kad je hrvatska armija vec odavno uspostavila cvrstu kontrolu nad teritorijom, stariji Srbi su i dalje ubijani. "Jos uvek svakog jutra, nalazimo tela bacena pored puta", rekao je jedan zvanicnik UN vise od dva meseca kasnije. "Starije Srbe koji su ostali ovde posle "Operacije Oluja", jos uvek svakodnevno ubijaju." U jednom izvestaju UN se kaze: "Jednu zenu su vezali ribarskom mrezom, a oko vrata joj stavili gumu pre nego sto su je zapalili. Starca su spalili nekoliko metara dalje."

Bosanski Srbi posmatrali su slom svojih sunarodnika u Krajini uzasnuti i uplaseni. I oni su zaposeli vise teritorija nego sto su mogli zadrzati: i oni su se razvukli duz beznadezno rastegnutih linija fronta; njihova drzava je, takodje, nagrizena iznutra, odsecena od svog nekadasnjeg zastitnika u Beogradu embargom koji je Milosevic uveo prethodne godine. Radovan Karadzic je znao da i njih mozda ceka slicna sudbina. U otvorenom pismu, optuzio je Milosevica da je napustio ciljeve svih Srba da zive zajedno u jednoj drzavi - Velikoj Srbiji. "Okrenuli ste ledja Srbiji. Popustili ste pod stranim pritiskom u meri koja se moze porediti samo s izdajom", rekao je Karadzic.

Slom Krajine je najjasnija ilustracija Miloseviceve mirovne strategije. Hrvatska ofanziva planirana je i izvedena ne na pretpostavci vec na sasvim izvesnoj cinjenici da Milosevic nece uciniti nista da odbrani ljude ciju je oruzanu pobunu pre pet godina prigrlio. Zrtvovao je krajiske Srbe znajuci da je to jedini nacin da sacuva ono sto vec ima. Zeleo je da osigura skidanje sankcija i da posle visegodisnje izolacije bude prihvacen od medjunarodne zajednice kao mirotvorac. Dok su desetine hiljada iscrpljenih Srba pristizale na traktorima, od zastitnika svih Srba Milosevica nije bilo ni glasa.

Od avgusta Hrvatska je postala centralni deo americke strategije. Ona je predstavljala protivtezu Srbiji, s upola manje stanovnika ali sa snaznom medjunarodnom podrskom. U prvoj nedelji avgusta, Amerikanci su izvrsili poslednje uoblicavanje svoje inicijative. Desetog i jedanestog

avgusta dok je Krajina jos uvek gorela, Klintonov savetnik za nacionalnu bezbednost Antoni Lejk obisao je najvaznije evropske prestonice sa svojim planom. On se zasnivao na pretpostavci da ce se buduca Bosna i Hercegovina u postojecim granicama neophodno sastojati od dva razlicita entiteta: srpskog entiteta zasnovanog na "Republici Srpskoj" i Muslimansko-hrvatske federacije. Februara 1994. godine americki izaslanik ponudio je Tudjmanu jasan izbor: ili ce prekinuti rat protiv Muslimana u Bosni pa cemo mi, SAD, podrzati vase planove da zauzmete Krajinu pa i vise od toga ; ili ce vas, u protivnom, cekati medjunarodna izolacija i ekonomske sankcije. Zagreb i Vasington potpisali su pakt o vojnoj saradnji. Pad Krajine oznacio je kraj potpune promene ravnoteze snaga u Bosni u korist Hrvata i Muslimana protiv Srba. Narednih meseci Srbi ce izgubiti jos vise.

Hrvatski predsednik je sada dosao na svoje. Na vojnoj paradi u maju povodom proslave petogodisnjice proglasenja suvereniteta Hrvatske, obukao je belu marsalsku uniformu, kakvu bi u takvoj prilici nosio Tito. Medju pocasnim gostima bili su i strani ambasadori koji su se, nakon preispitivanja svoje savesti, opredelili da vide hrvatsku armiju koja je uspela da postane regionalna snaga krseci njihov embargo na uvoz oruzja, cije nepostovanje i oni eto proslavljaju. Tudjman, koji je na Ujedinjene nacije gledao samo kao na smokvin list iza koga se moze sakriti dok se naoruzava, kasnije se hvalio da su diplomate i vojni atasei prilazili da mu kazu ne samo da je hrvatsko naoruzanje impresivno s obzirom na embargo, vec da su trupe jos impresivnije.

U strateskim planovima Beograda granice Velike Srbije su ponovo iscrtane, a teritorijalni ciljevi drasticno smanjeni. Cenu su platili krajiski Srbi koji su do dana kada su morali da beze verovali u ideju da ce i njihova zemlja biti deo srpske drzave.

Biljeske:

1. Samo dva meseca pre toga bosanski Srbi uzeli su za taoce oko 400 vojnika UN. Drzali su ih zarobljene na razlicite nacine - neke su koristili kao ljudski stit, tako sto bi ih bestidno lisicama vezivali za potencijalne ciljeve - kao odgovor na vazdusne napade NATO-a protiv bosanskih Srba posle njihovog odbijanja da prihvate ultimatum UN i povuku tesko naoruzanje iz Sarajeva. Tog istog dana, 27. maja, sedamdeset jedno lice je ubijeno kada su Srbi granatirali kafic u centru Tuzle.

2. Tri meseca kasnije holandska vlada je objavila izvestaj u kome se mirovne snage oslobadjaju optuzbe za greske, pa cak i nehat, u Srebrenici. Nije njihova krivica sto nisu uspeli da zaustave srpski napad, kaze se u izvestaju o istrazi koji utvrdjuje da su lako naoruzane snage bile bespomocne da zaustave ubijanje hiljada muskaraca Muslimana i izgon oko 25.000 zena, dece i staraca. "Pad Srebrenice bio je izazvan srpskom agresijom a ne nacinom delovanja holandskog bataljona", rekao je Vorghove prebacujuci krivicu na one vlade koje su odbile da daju dovoljan broj vojnika za zastitu enklava.

"Pouka koju moramo izvuci za buducnost je da se od pocetka mora obezbediti potrebna vojna snaga, koja se moze eskalirati kada neprijatelj usvoji taktiku terora," rekao je Vorghove. "Osim toga, potrebne su jasne komande koje nikada nisu postojale u operacijama UN."

3. Od 1993. godine, bosanska armija, sve vise razocarana pokusajima da se pregovorima okonca rat, pripremala je tle za dugotrajan rat za povracaj izgubljenih teritorija. Novembar 1994, doneo je laznu nadu da je ovakva taktika moguca. Kada se Peti korpus bosanske armije probio iz bihackog dzepa nastanjenog Muslimanima on je time ostvario svoju najvecu pobedu, potisnuvsi Srbe sa oko 250 kvadratnih kilometara teritorije. U Sarajevu ljudi su uzbudjeno poceli da pricaju o odlucujucem preokretu. To je, govorili su, bosanska Tet ofanziva. Njihov optimizam bio je beznadezno pogresan. Srbima je trebalo samo dve nedelje da krenu u masovan kontranapad a kada su to ucinili bili su nemilosrdni. Vojska bosanskih Srba uz podrsku Srba iz susedne Hrvatske i, po prvi put, 5.000 Muslimana lojalnih otpadnickom muslimanskom vodji Fikretu Abdicu, opkolila je Bihac. Ujedinjene nacije su opet zatrazile od NATO-a da preduzme vazdusne napade da bi odbranili jednu od njihovih "zasticenih oblasti". Ni ovog puta vazdusni napadi nisu nimalo pomogli da se zaustavi srpska ofanziva. Bitka koja je usledila jos vise je produbila nepremostiv jaz u medjunarodnoj zajednici: pojedinacni vazdusni napadi na ogranicene ciljeve bili su ocigledno beskorisni protiv odlucnog srpskog napada. Sjedinjene Drzave pocele su da insistiraju na sirenju intervencije NATO-a uz stratesko bombardovanje u cilju unistenja niza srpskih vojnih postrojenja umesto da se koristi samo u pojedinacnim bitkama. SAD su se prvi put zalozile za ovo krajem novembra za vreme vikenda na Dan zahvalnosti. Britanci i Francuzi su zakocili dalju eskalaciju. Rekli su SAD da bi takav potez suprotstavio NATO Ujedinjenim nacijama i da bi, ako bi morali da biraju oni, tj. Evropljani, podrzali UN. Drugim recima, oni su preneli poruku da bi dalja eskalacija strateskog bombardovanja slomila NATO savez. SAD su zakljucile da je jedinstvo NATO-a mnogo vaznije od sigurnosti Bihaca. Bosanski Srbi su jos jednom zbunili zapadni svet.

4. Sva nastojanja bila su usmerena na obnavljanje sveopsteg primirja u Bosni, dogovorenog uz posredovanje bivseg americkog predsednika Dzimija Kartera u decembru, koje je propalo i koje je isticalo tog vikenda. Bosanski Muslimani pokusavali su da izbegnu potpisivanje primirja posle svoje do sada najvece pobede nad Srbima kada su preuzeli kontrolu nad televizijskim predajnikom na planini Vlasic u centralnoj Bosni. "Sve su nas iznenadili. Svi smo bili uzasno preokupirani Bosnom," rekao je kasnije portparol UN Kristofer Ganes. Specijalni predstavnik generalnog sekretara UN Akasi bio je u Sarajevu i pokusavao da dogovori primirje.

PAX AMERICANA / (prev. Lj. Nikolic)

Trojica predsednika - Srbije, Hrvatske i Bosne - mehanicki se rukuju, spremni da ucestvuju u najambicioznijem pokusaju da se nadje resenje za bivsu Jugoslaviju od pocetka rata 1991.godine. Neverovatan susret u centru Bob Houp u vazduhoplovnoj bazi Rajt Paterson u Dejtonu, Ohajo. Sa njihove strane stoje americki drzavni sekretar Voren Kristofer i njegov pomocnik Ricard Holbruk.

Amerikanci organizuju rukovanje da bi to snimile TV kamere. Nikome osim Kristoferu nije dozvoljeno da govori: "Podravljam vas u ime americkog naroda na ovim istorijskim mirovnim razgovorima zblizavanja. Ako ne uspemo rat ce se nastaviti i buduce generacije ce nas sigurno smatrati odgovornim za posledice. " Zatim obilazi oko stola, gura trojicu ljudi da se skupe, i podstice ih da se rukuju. "Bojali smo se, i to s pravom," priznao je kasnije, "da ce se, ako im dozvolimo da daju zvanicne izjave, tako polarizovati da cela stvar nece dobro poceti."

Kada je rukovanje obavljeno, zapocela je faza poznata pod imenom "razgovori zblizavanja". Predstavnici tri sukobljene strane zivece u odvojenim, ali istovetnim prostorijama, dok ce se medjunarodni posrednici kretati od jednih do drugih. To je tehnika koja je prvi put upotrebljena za vreme mirovnih pregovora o Bliskom istoku u Norveskoj koji su doveli do dramaticnog rukovanja Jicaka Rabina i Jasera Arafata na travnjaku Bele Kuce. Ovi razgovori obavljeni su u potpunoj tajnosti. Strane nisu imale prilike da upropaste razgovore kritikujuci jedna drugu u javnosti; sa druge strane, tako izdvojene imale su mogucnost da razmisle o ustupcima i kompromisima bez pritiska da se zbog svojih tvrdokornih biraca drze nefleksibilnih preduslova o kojima nema razgovora. Ricard Holbruk je sada pokusavao da "Norveski kanal", naziv pod kojim su ti pregovori postali poznati, preseli na Balkan.

Put do Dejtona bio je opasan i dug. Ponizenje pripadnika mirovnih snaga UN privezanih za stubove i vojne instalacije da bi se sprecili dalji vazdusni napadi NATO-a u junu, pad Srebrenice i Zepe, slom Krajine i, konacno, pojava dokaza o masovnom ubijanju Muslimana, navodno po naredjenju generala Mladica, uticali su da napori za okoncanje rata budu na najnizem mogucem nivou svih vremena. U prestonicama zapadnog sveta se u leto 1995. godine razgovaralo samo o povlacenju, narocito ako se pokaze da najvazniji protagonisiti u regionu zele jos da ratuju.

Tada su Amerikanci intervenisali, a Holbruk krenuo u frenetican obilazak tri balkanske prestonice. On je mesecima insistirao da Amerikanci primene energicniji pristup, uveren da samo Sjedinjene Drzave raspolazu diplomatskom i vojnom snagom da obezbede resenje. Sada su stvari krenule po njegovom.[1] Bez premca kada je trebalo biti odlucan sa sagovornicima, Holbruk je naisao na sebi ravnog u najvaznijem akteru balkanske drame Slobodanu Milosevicu. Neumorni pomocnik drzavnog sekretara verovao je da je Milosevic spreman da izvrsi vojni pritisak na bosanske Srbe, u naknadu za postepeno ukidanje sankcija. Tada se, 28. avgusta, zbio dogadjaj koji je mnogima u NATO-u dao izgovor na koji su cekali. Doslo je do incidenta koji bi mogao biti verna kopija onog koji je izazvao prvi ultimatum NATO-a februara 1994: granata ispaljena iz bacaca pala je blizu sarajevske pijace ubivsi trideset sedam ljudi. Ovoga puta nije bilo dvoumljenja koje je prethodne godine toliko zamutilo vodu; za dvadeset cetiri casa Ujedinjene nacije su obavile analizu kratera i objavile da su granatu, van svake sumnje, ispalili bosanski Srbi.[2] Obicno povucen, generalni sekretar Ujedinjenih nacija Butros Butros-Gali osudio je "nastavak bezumnog prolivanja krvi u Bosni," pozivajuci vojne komandante UN da "ispitaju napad i odmah preduzmu odgovarajuce akcije." Ogorceni Izetbegovic je upozorio: "Mi cemo upotrebiti sva sredstva da se spasemo ove bede. Naglasavam: sva sredstva. A sto se tice (srpskih) zlocinaca, upozoravam ih da cemo im vratiti istom merom i to ubrzo. Taj dan nije daleko."

Narednog dana vise od osamdeset pripadnika mirovnih snaga napustilo je Gorazde u tajnosti. Ujedinjene nacije nece ponovo napraviti istu gresku. Ovoga puta nece biti talaca. Kampanja ce

biti masovna, kako je Voren Kristofer rekao: "Nece to biti ubod iglom. Ne samo kampanja, ne bomba ili dve, dan ili dva, vec koliko bude trebalo."

Dok su borbeni avioni NATO-a zagrevali motore u vreloj avgustovskoj noci, Milosevic je sazvao sastanak srpskog rukovodstva u Beogradu kome su prisustvovali i predsednik Crne Gore Momir Bulatovic, rukovodstvo bosanskih Srba i patrijarh Srpske pravoslavne crkve. Sastanak je sazvan da bi se utvrdila jedinstvena platforma Srba s obe strane reke Drine. Uoci bombardovanja Milosevic je iskoristio mogucnost da dobije svoj politicki rat protiv lidera bosanskih Srba. Zeleo je da njega odrede za glavnog posrednika izmedju bosanskih Srba i spoljnjeg sveta. Amerikanci su, takodje, insistirali da je to uslov za buduce pregovore. To sto je na razgovore pozvan i srpski patrijarh Pavle koji je otvoreno pretpostavljao Karadzica Milosevicu dovelo je bosanske Srbe u skripac. Njegovo prisustvo stvaralo je utisak da su se Pale i Beograd pomirili i da su Srbi opet jedinstveni. Milosevic nije krio svoj stav prema intervenciji NATO-a: nju je prouzrokovalo samo rukovodstvo bosanskih Srba koje godinama odbija da prihvati kompromis da bi se doslo do mira. On je, takodje, upozorio da je Beograd spreman da potpuno prekine sa njima. Bosanski Srbi su ukroceni. Bulatovic se kasnije priseca: "Oni su se stvarno bojali. Bili su svesni svih gresaka koje su napravili i znali su da upropaste: Republika Srpska bi mogla da nestane." Ali, priznao je: "Bilo im je tesko da potpisu. To je bilo njihovo politicko samoubistvo." Rukovodstvo bosanskih Srba nije imalo drugog izbora vec da dozvoli Milosevicu da ih predstavlja na buducim mirovnih pregovorima. Od sada pa nadalje on ce imati poslednju rec.[3]

Ubrzo posto su bosanski Srbi stavili svoje potpise na "Patrijarhov sporazum", kako su ga kasnije zvali, u ranim jutarnjim casovima 31. avgusta borbeni avioni NATO-a su nalecuci u talasima unistavali srpske ciljeve sirom Bosne. Izetbegovic je konacno dobio ono sto je njegova vlada trazila od samog pocetka rata, masivnu intervenciju NATO-a na njegovoj strani.

Posto je razmislio da li je bezbedno putovati u Beograd za vreme kampanje NATO-a, Holbruk je izjavio da ga Klinton salje u misiju mira u vreme rata. Kad se sastao sa Milosevicem pozdravio je "Patrijarhov sporazum" kao "proceduralnu prekretnicu". Medjutim, radilo se o necem mnogo vecem. Tokom dve godine neuspesnih napora da se dodje do mira, Zapad je nastojao da unese razdor medju Srbe. Ova strategija pomogla je da se oslabe Srbi, ali je istovremeno dovela mirovni proces do mrtve tacke. Sada je Milosevic obezbedio da se razgovara samo sa njim. Holbruk je kasnije primetio. "Znali smo da smo se prvi put priblizili ozbiljnim pregovorima."

Napadi NATO-a trajali su tri dana. Sjedinjene Drzave, uverene da je sa Milosevicem postignut napredak, trazile su prestanak bombardovanja. Ali, general Mladic je u Bosni uporno odbijao da povuce svoje tesko naoruzanje iz okoline Sarajeva, tvrdeci da ce tako njegove trupe, kao i 1994. godine, biti izlozene brojnoj nadmoci pesadije bosanske armije. NATO je nastavio bombardovanje. U toku dvonedeljne kampanje, avioni NATO-a imali su 3.400 borbenih letova, ukljucujuci i 750 napada na 56 ciljeva na zemlji. Unistena su skladista municije, protivavionske baterije, radarske instalacije, postrojenja za komunikaciju, stovarista, artiljerijske jedinice, komandni bunkeri i mostovi. Cilj je bio da se ostete srpske komunikacije i bosanski Srbi privremeno onesposobe da odgovore, i prikupe pojacanja. Cak je i civilni telefonski sistem srusen.

Usred ovog napada, nastavljeni su pregovori u Zenevi. Nikola Koljevic i Aleksa Buha su, kao predstavnici bosanskih Srba, ukljuceni u jugoslovensku delegaciju. Sve strane su se saglasile da prihvate mapu Kontakt grupe iz 1994. (koju su bosanski Srbi do tada uporno odbacivali) kao osnovu za buduce pregovore. Tada su Sjedinjene Drzave pocele da ubedjuju sve tri strane da prihvate plan koji je jos bio u izradi. Dogovorili su se o nizu "osnovnih principa": Bosna i Hercegovina ce i dalje postojati u svojim priznatim granicama; ali ce je sacinjavati dva posebna entiteta: podela teritorija medju njima iznosice 51 posto (Muslimansko-hrvatska federacija) prema 49 posto (Bosanski Srbi). "To je", rekao je Holbruk, "prvi korak koji nam omogucava da kazemo da postoji jedna Bosna. Ona ima dva dela." To je, takodje, bilo priznanje da je Bosna ratom podeljena na etnicke drzavice, sto je bio ustupak Bosanskim Srbima koji su, prvi put, dobili sporazum koji formalo priznaje Republiku Srpsku kao poseban entitet.

Dok su americki avioni i dalje tukli po bosanskim Srbima, Holblruk je nastavio da putuje po Balkanu. Trinaestog septembra americki tim otisao je u Dobanovce, vojni kompleks van Beograda. Milosevic je zatrazio od Holbruka da bombardovanje prestane. Po americkom diplomati Krisu Hilu "Milosevic je izazivao Holbruka da pokaze da je musko, govoreci mu: "Znate, vi ste glavni u toj zemlji, ambasadore Holbruk. Mozete li vi prekinuti bombardovanje? Da li vi to mozete?"

Ali, rekao je Holbruk Milosevicu, pre nego sto NATO obustavi kampanju, bosanski Srbi moraju izvuci svoje naoruzanje iz Sarajeva. Za korak ispred samouverenog americkog pregovaraca Milosevic je odgovorio da, u tom slucaju, Holbruk treba da razgovara sa onima koji su za to odgovorni: Radovanom Karadzicem i Ratkom Mladicem. U stvari, rekao je Milosevic, ta dvojica su udobno smestena u vili samo 200 metara dalje. Holbruk je bio uzdrman. Na kraju krajeva, Amerikanci su jasno rekli da nece da imaju nista sa ovom dvojicom lidera bosanskih Srba optuzenih za ratne zlocine; osim toga, to ne bi imalo dobar efekat u medjunarodnoj stampi.

Sazvao je clanove americkog tima i odlucio da ode. Ali, pre toga je rekao Milosevicu osnovno pravilo: "Kao prvo, bez predavanja iz istorije, i besmislica."

Holbruk je zahtevao da bosanski Srbi povuku svoje tesko oruzje sa brda oko Sarajeva. Mladic je tvrdio: "To je jedna besmislica &&&. Rat jos nije gotov a oni hoce da povucemo tesko oruzje kojim branimo narod." Karadzic je galamio na slican nacin i govorio, "Izgubicemo Sarajevo, a 150.000 Srba bice bespomocno pred divljim hordama Muslimana." Sto su Amerikanci vise insistirali, to se Mladic vise zestio. Holbruku je bilo dosta. Sad je dosao red na njega da Milosevica dovede u nezgodan polozaj. "Gospodine predsednice, rekli ste nam da smo se nasli zbog ozbiljnog posla. Ako nije tako, moracemo da odemo." Amerikanci su izasli ostavivsi besnog Milosevica sa svojim nekadasnjim saradnicima. Srpski predsednik bio je direktan: ako general Mladic odbije da ozbiljno pregovara, NATO ce unistiti njegovu armiju. Lideri bosanskih Srba su pristali da se povuku kada su dobili garancije da ce i Muslimani skloniti svoje tesko naoruzanje.

Srbi su povukli teske topove iz Sarajeva. Narednog dana Amerikanci su naredili prestanak vazdusnih napada. Posle tri godine i cetiri meseca Srbi su prestali da granatiraju bosansku prestonicu.

Trebalo je da razgovori budu nastavljeni 14. septembra, ali su odlozeni. Zasenili su ih dogadjaji na bojistu. Tada su vec hrvatska i bosanska armija belezile krupne i brze pobede u severozapadnoj Bosni. Hrvatski predsednik Tudjman se nasladjivao. "Srbi su jos uvek imali vise od polovine zemlje u svojim rukama. Predsednik Izetbegovic i ja smo smatrali da treba iskoristiti poraz koji su Srbi doziveli." Petnestog septembra Hrvati su osvojili Jajce, a bosanska armija Donji Vakuf. Vojska Bosanskih Srba bila je u rasulu. Veliki delovi teritorije koja je od 1992. godine smatrana nepobedivom, poceli su da padaju pred nesavladivom silom kombinovanog hrvatsko-bosanskog nastupanja. U Sarajevu se s uzbudjenjem govorilo o mogucnosti pada Banja Luke (drugog po velicini grada u Bosni) sto bi predstavljalo definitivan kraj visenacionalne Bosne.

Ali, Vasington je bio protiv toga. Mogucnost da stotine hiljada izbeglica preplavi Srbiju mogla je uvuci Beograd u rat. Bulatovic, predsednik Crne Gore je igrao na tu kartu sa Amerikancima: "Mi jednostavno necemo biti u mogucnosti da kontrolisemo situaciju. Mi cemo morati da udjemo u rat." Poslednje sto su Amerikanci zeleli da se dogodi bila je intervencija Beograda - ili veca nestabilnost Srbije - sto bi moglo ugroziti Milosevica, koji je bio novi kamen garant mira.

Vasington je rekao Hrvatima da zaustave ofanzivu i povuku trupe iz Zapadne Bosne. Holbruk je mogao da utice na Tudjmana. Ako se saglasi da zaustavi operacije i ojaca Muslimansko-hrvatsku federaciju u Bosni, SAD ce podrzati integraciju Istocne Slavonije, poslednjeg dela zemlje koju su u Hrvatskoj drzali Srbi. To je ubedilo Tudjmana. Bilo je malo teze ubediti Izetbegovica koji je sada, prvi put, doziveo promenu ratne srece u Bosni.

Mapa, prepreka koja je osujetila brojne prethodne mirovne planove, bila je sada svrsen cin, postignut snagom oruzja (NATO, Hrvatske i Bosne) i spremnoscu Beograda za saradnju. Nesto kasnije tog meseca, ministri spoljnih poslova Hrvatske, Bosne i Jugoslavije sastali su se u Njujorku da bi utvrdili "Osnovne principe" dogovorene u Zenevi. Dogovorili su se da ce dva entiteta koja cine Bosnu ubuduce izvrsavati finansijske obaveze Bosne i Hercegovine kao celine. Oni su takodje dogovorili niz postupaka za izbore, koji ce dovesti do osnivanja jedinstvenog Parlamenta, Predsednistva, Vlade i Ustavnog suda.

Do kraja septembra linije fronta toliko su se izmenile da se vise nisu mogle prepoznati. Teritorija koju su kontrolisali bosanski Srbi smanjena je sa skoro 70 procenata na oko polovinu; Hrvati i Muslimani su, u grubim crtama, kontrolisali podjednake delove preostalog dela teritorije.

Mapa koja je stvorena posle bitaka u septembru - ili, barem, podela teritorija do koje su one dovele - bila je u skladu sa mirovnim planom koji su skrojili Holbruk i Lejk.

Doslo je vreme da se ubedi odnedavno samouvereni Izetbegovici da prihvati primirje. Holbruk je pazljivo odabrao trenutak - ceremoniju polaganja zakletve novog americkog ambasadora u Bosni. Posle ceremonije, Holbruk je pitao mogu li on i general Don Kerik, obavestajni oficir iz Saveta za nacionalnu bezbednost da razgovaraju s Izetbegovicem nasamo. Kerik je izlozio trezvenu analizu onoga sta ce se desiti ako Muslimani nastave ofanzivu. Rekao je da snage bosanske vlade nisu dorasle Srbima. Holbruk je, karakteristicno za njega, bio jos otvoreniji.

"Postoji mnogo indikacija da ce oni biti u mogucnosti da probiju vase linije jer su previse razvucene."

Ali Izetbegovic se nije dao ubediti. Znao je da Amerikanci smatraju da je dosao cas da se utvrdi pogodba. Bosanski predsednik je rekao da njegovi generali drugacije sagledavaju situaciju. Holbruk je bez uvijanja odgovorio: "Dobro, vi se kockate sudbinom vase zemlje."

Izetbegovic je otisao da se konsultuje sa svojom vojnicima. Komandant Rasim Delic bio je odlucan. Rekao je Izetbegovicu da armija moze jos da napreduje i da je sada pogresan trenutak da se prihvati primirje. Ali, bosanski predsednik je znao da se njegova armija ne moze boriti protiv Srba sama. Tudjman je vec pristao da obustavi ofanzivu. Hrvatski predsednik ipak nije zeleo da Muslimani osvoje previse. Izetbegovic je imao jasan izbor. Tipicno za njega, oklevao je, ali je znao da je sateran uza zid:

Znali smo sta to znaci. U slucaju da nastavimo rat moracemo da ga vodimo sami, bez Hrvata i uz osudu sveta. U takvom ratu nije bilo nikakve sanse za Bosnu i Bosance. Rekao sam da svaki vojnicki uspeh nije neophodno i politicki uspeh i da je politicka pobeda najvaznija.

Pre nego sto je pristao na primirje, da bi dobio vreme za dalje napredovanje svoje raspolozene armije, Izetbegovic je rekao Amerikancima svoju cenu. Prihvatice primirje kada se u Sarajevu ponovo uspostavi snabdevanje vodom, strujom i gasom.

Petog oktobra predsednik Klinton je licno najavio stupanje na snagu prekida vatre za pet dana.[4] Primirje bi trajalo sezdeset dana, a za to vreme bi bili odrzani "razgovori o zblizavanju", sto bi eventualno dovelo i do sveobuhvatnog mirovnog resenja potvrdjenog sporazumom koji ce biti potpisan u Parizu.

Najduza opsada u modernoj istoriji priblizavala se kraju.

Prvog novembra, kad su sve strane bile udubono smestene u vazduhoplovnoj bazi Rajt Paterson, Amerikanci su zajedno sa svojim partnerima iz Kontakt grupe, Nemackom, Rusijom, Francuskom i Velikom Britanijom, poceli da rade na okviru za novu Bosnu. Oni su se, takodje, usredsredili na dva kljucna pitanja: jacanje nesigurne Muslimansko-hrvatske federacije i status Istocne Slavonije. Dogovor o ovim spornim pitanjima raskrcio bi put za ono sto je teze: iscrtavanje granica izmedju dva entiteta u Bosni.

Posrednici su znali da je Federacija preslaba da bi mogla da posluzi kao osnova za opsti mirovni sporazum. Ambasador Mihael Stajner iz Nemacke, koja je zajedno sa SAD bila glavni oslonac Federacije, krenuo je da dobije ustupke od obe strane. U toku vise od nedelju dana ogorcenih bilateralnih sastanaka pokazalo se da je delegacija bosanske vlade beznadezno podeljena. Muslimani su zeleli podelu vlasti na bazi pariteta stanovnistva, dok su Hrvati zeleli ravnopravnu zastupljenost. Posto je zabasurio razlike izmedju Muslimana i Hrvata, Stajner je 10. novembra uspeo da obezbedi sporazum koji je reafirmisao Federaciju. Sto je jos vaznije, Hrvati su se saglasili da se odreknu Herceg Bosne, dok je bosanska vlada pristala da prenese ovlascenja na vladu federacije.[5] Najnoviji u seriji nerealizovanih sporazuma o reafirmaciji nesigurne federacije,

ovaj sporazum takodje je predvidjao ponovno ujedinjenje Mostara, povratak izbeglica i carinsku uniju, pitanja u vezi s kojima nije ostvaren nikakav napredak bez obzira na vec dvogodisnji mir izmedju Hrvata i Muslimana.

Voren Kristofer se vratio da rukovodi prvim opipljivim rezultatima u Dejtonu; ostao je u Rajt Patersonu da posreduje izmedju Milosevica i Tudjmana.

Hrvati su insistirali na tome da je Istocna Slavonija njihov vrhunski prioritet; tako da su Amerikanci, dok je Stajner radio na sporazumu o Federaciji, pokusavali da ostvare neki napredak u vezi sa narednom tackom dnevnog reda, Istocnom Slavonijom. Holbruk se nadao da ce, ako se rese najsporniji problemi Beograda i Zagreba i ako uspe da pomiri njihove sukobljene ekspanzionisticke ambicije, koje su i dovele do nasilnog raspada Jugoslavije, rascistiti situaciju za resavanje problema Bosne.

Vise delova ovog sporazuma doslo je na svoje mesto pre Dejtona. U oktobru, pozrtvovani izaslanik UN Torvald Stoltenberg i americki ambasador Piter Galbrajt u poslednjem casu obezbedili su dogovor koji je otklonio jos jednu hrvatsku ofanzivu koja samo sto nije pocela. Na osnovu tog sporazuma, medjunarodne snage bi upravljale Istocnom Slavonijom u prelaznom periodu dok se ona potpuno ne integrise u Hrvatsku. Istocna Slavonija je jedini deo bivse krajiske drzave koji se direktno granici sa Srbijom, strateski manje znacajan od kninskog regiona, ali zato bogat naftom i poljoprivrednim proizvodima. Tu na obali Dunava je i Vukovar, grad koji Hrvati smatraju svojim Staljingradom. Ratoborni Tudjman hvalio se da ce do Bozica piti kafu u Vukovaru; ako Srbi ne predaju teritoriju, on ce upotrebiti silu da je dobije.

Milosevic i Tudjman nisu videli jedan drugog vise od godinu dana. Situacija se preokrenula; ovoga puta Tudjman je imao adute u svojim rukama. Srbi i Hrvati svadjali su se oko duzine perioda u toku kojeg ce Istocna Slavonija biti pod medjunarodnom upravom. Imajuci pred sobom Tudjmana koji je insistirao da dobije kontrolu nad regionom u roku od godine dana, i Milosevica koji je zahtevao trogodisnji prelazni period, Kristofer, rodjeni pravnik, smislio je jednostavnu formulu. Rekao je Milosevicu da ce predloziti privremenu upravu na godinu dana s tim sto se taj period moze obnoviti na zahtev bilo koje strane za jos jednu godinu. Srpski predsednik je rekao da misli da ce to funkcionisati, i objavio da licno ide da vidi Tudjmana.

Nekoliko minuta kasnije Kristofer i Holbruk su se zapanjili. Kroz prozor su videli dvojicu predsednika kako rame uz rame prelaze preko parkinga. Usli su u sobu i seli jedan pored drugog na mali kauc ispred dvojice Amerikanaca, "Gospodine Sekretaru, mi smo resili problem."[6] Insistirali su da dogovor ostane tajna dok ga Milosevic ne "proda" Srbima iz istocne Slavonije. Stoltenberg i Galbrajt su se avionom vratili u Hrvatsku. Sledeceg dana dogovor je postignut. Beograd i Zagreb objavili su da sada mogu da krenu sa normalizacijom odnosa izmedju dve republike, sto je bio kljucni korak u pravcu ukupnog resenja za bivsu Jugoslaviju.

Onda je doslo vreme da se paznja usmeri na mape Bosne; da se dogovore granice oko kojih su se strane borile protekle cetiri godine. Sarajevo je bilo najveci problem o kome se razgovaralo. Najvise sto su prethodni pregovori uspeli da postignu bilo je da bosanska prestonica bude pod medjunarodnom upravom. Bosanski Srbi bili su odlucni da podele Sarajevo, ali se bosanska

delegacija tome nepopustljivo opirala. Amerikanci su ih podrzavali. Haris Silajdzic je kasnije rekao:

Secam se da je Ricard Holbruk rekao da necemo da pravimo jos jedan Berlinski zid krajem dvadesetog veka, tako da nece biti nikakve podele Sarajeva. Srpska delegacija je zbog toga bila vrlo nezadovoljna jer se podeli nada.

Ali i Momcilo Krajisnik je bio nefleksibilan. Najvisi po rangu lider bosanskih Srba u Dejtonu, jer Karadzic zbog optuzbe za ratne zlocine nije mogao da prisustvuje, predsednik parlamenta Krajisnik je rekao da Sarajevo predstavlja 30 posto ukupne vrednosti Bosne. "Cak i samo 0,1 posto Sarajeva vredi vise nego bilo gde drugo u zemlji." Kao i u ranijim pregovorima Krajisnik je insistirao da nece da ostavi svoju porodicnu kucu u sarajevskom predgradju Rajlovac.

Za Silajdzica ovakav predlog nije dolazio u obzir, bio je to korak unazad. "Bio je to plan koji nije mogao da uspe. Nismo se mogli saglasiti sa tim." Holbruku je on izgledao jos gore. "Sest sati kasnije oni su prakticno ponovo krenuli u rat." Nakon toga, Milosevic je iskljucio bosanske Srbe iz pregovora; on je imao mandat da pregovara u njihovo ime.

Sesnaest dana u Dejtonu razgovori su bili na mrtvoj tacki. Svi su bili na ivici nerava. Politicari su se vec umorili od boravka u svojim prostorijama, neugodnih vecera sa svojim rivalima, od toga da njihovim zivotom diriguje Holbruk. Kadgod su zeleli da razgovaraju krenuli bi da setaju po bazi uvereni da se njihove sobe i telefoni prisluskuju. Milosevic je otisao u kupovinu u obliznji trgovinski cenatr i kupio dva para "Timberlend" cipela. Izetbegovic koji se uglavnom drzao povuceno, otisao je sa Sacirbejem na fudbalsku utakmicu tima njegove skole. Ali, takvi izlasci su ubrzo izgubili svaku draz za ljude koji su navikli da gospodare situacijom. I posrednici su poceli da bivaju umorni. Kada je zapocela rasprava o mapama, Holbruk je u potpunosti zanemario svoje evropske partnere. U jednom trenutku za vreme tronedeljnih pregovora francuski ambasador u Kontakt grupi zapretio je da ce napustiti pregovore, izvan sebe od besa sto su ga americki strazari na ulazu u bazu pretresli skoro do gole koze.

Holbruk se zabrinuo da su pregovori krahirali. "Uvek sam mislio da ce konferencija trajati sedamnaest dana, a evo vec je sesnaesti dan a nismo dospeli nigde." Ledeno-hladnog jutra 17. novembra Holbruk je pozvao Milosevica da prosetaju. Setali su oko ograde prostrane baze. U podne su se nasli u Oficirskom klubu, gde je Milosevic najvise voleo da svrati.

U isto vreme Holbrukov pomocnik Rozmari Poli, prosetala je sa bosanskim premijerom, Silajdzicem. Pozvala ga je na rucak u Oficirski klub, ali Silajdzic nije znao da je i Milosevic tamo. Seli su na drugu stranu ogromnog restorana.

Opet je Holbruk isao tamo-amo, ovaj put samo preko restorana. Otisao je do Silajdzica i rekao da Milosevic zeli da dodje za njegov sto da razgovaraju o Gorazdu. Siljadzic je odbio, uveren da bi Milosevic imao "psiholosku prednost, jer je ucinio ustupak". "I rekao sam, ne. Ja cu otici za njegov sto To su nase male balkanske stvari."

Nakon sto su razmenili nekoliko uctivih fraza, dvojica ljudi pocela su da razgovaraju medju sobom na srpsko-hrvatskom. Silajdzic je rekao Milosevicu da on zeli Gorazde, poslednju enklavu u istocnoj Bosni. Rekao je da mora postojati kopnena veza izmedju Sarajeva i Gorazda, koje je bilo simbol otpora i kontinuiranog prisustva Muslimana na istocnoj granici bosanske drzave. Bez Gorazda, ne ostaje ni malo nade za ponovno uspostavljanje kontrole nad istocnom Bosnom, odakle su od pocetka rata srpske snage isterale ili ubile vecinu Muslimana.

U ocajnickom pokusaju da napravi bar jedan dogovor kako bi postigao skidanje sankcija protiv Beograda, Milosevic je popustio. Rekao je: "Sta je dosta, dosta je. Povezacu ga, ucinicu to, dobicete put pod medjunarodnom kontrolom od Gorazda do Sarajeva."

To je bio Milosevicev prvi ustupak. Rasprava o Gorazdu jos nije bila gotova. Amerikanci su morali da pregovaraju sa Milosevicem o velicini zemljista koje je spreman da ustupi za put koji ce povezivati Gorazde i Sarajevo. Te noci Holbruk je poveo srpskog predsednika u salu 'Nintendo', centar za mape visoke tehnologije opremljen masinama koje su izgledale kao video igre i mogle da predstave teren Bosne. Holbruk je pokazao Bosnu Milosevicu i Bulatovicu. "Snimili smo celu zemlju iz vazduha i sada, uz pomoc dzojstika mozete preleteti svaki njen deo, zaustaviti se, pogledati nadole ili sa strane, podici se ili spustiti," rekao je Holbruk. Pogledao je na ekran i zapitao dvojicu ljudi da li dobro vidi. "Tamo nema nicega. Samo planine. Nema kuca, nema sela."

Bulatovic je odgovorio: "To je tacno, ali to je Bosna." Crnogorski predsednik pogledao je Holbruka koji se uhvatio rukama za glavu i rekao: "Ovo ce mi upropastiti brak, ceo zivot. Pogledajte zasta se borite. Tamo nema niceg."

Holbruk i njegov vojni savetnik general Vesli Klark poceli su da "pilotiraju" vodeci Milosevica gore dole po neravnom terenu oko Gorazda, trazeci izmedju planina trasu za izgradnju puta koji se moze braniti. Posle nekoliko casa viskija, Milosevic je konacno pristao na jedan planinski put - prakticno kozju stazu - koji ce biti popravljen. Ispruzio je ruku: "To je to, Ricarde Carlse Alberte Holbruk, pronasli smo nas put." Put je dobio naziv "put viskija".

Milosevic je jos jednom presao crtu u traganju za mirom. U toku sledece kljucne i zavrsne nedelje on ce nastaviti da popusta. Zbog njegove fleksibilnosti posrednici su otisli iz Dejtona puni hvale za coveka koga su nekada optuzivali da je zapoceo rat u Jugoslaviji. Svojom arogantnom nonsalancijom on je jasno stavljao do znanja ko ima vlast, da samo on moze da pruzi Amerikancima ono sto su najvise zeleli - mirovni sporazum. Jedan americki diplomata se nasalio da je rad sa Milosevicem "kupovina u jednoj radnji", sa njim nije bilo problema sa kojima su se posrednici suocavali u pregovorima sa delegacijom bosanske vlade koja je bila rastrzana dubokim razlikama izmedju Hrvata i Muslimana podeljenih i medjusobom.

Milosevic je zeleo da postigne dogovor skoro po svaku cenu; ali, s Izetbegovicem je bilo sasvim drugacije. On je zeleo sporazum koji ce pomoci Muslimanima, zrtvama rata, a ne onaj koji ce, mira radi, povladjivati Srbima.

Ta dva coveka su bila potpune suprotnosti. Drustveni Milosevic koji moze da popije lako je uspostavljao odnos sa svojim sagovornicima, dok Izetbegovic nije pokazivao ni malo interesa za druzenje sa posrednicima ili drugim stranama, osim kada je to bilo neophodno. Nije zeleo da sedne za sto sa Srbima kao ravnopravnim partnerima. Izetbegovicu je smetalo sto posrednici misle da oni tako lako mogu da predju preko rata. Zeleo je da se shvati sta je rat ucinio Muslimanima; odbijao je da odustane od zahteva da im se daju gradovi koje su sada drzali Srbi a koji su nekada imali muslimansku vecinu. Kasnije je govoreci o posrednicima, rekao:

Izgledalo je da misle da ce se stvari jednostavno resiti s nekoliko sastanaka, kao da je ceo sukob bio licna svadja. U stvarnosti, nas su razdvajala ogromna groblja i hrpe leseva.

Amerikanci su dosli na ideju da ubede Bosance da je potrebno da sada naprave dogovor. Kristofer im je pokazao dva velika grafikona na kojima je bilo prikazano ono sto su do tada postigli. Posle Milosevicevog ustpuka u odnosu na koridor za Gorazde, Muslimani su drzali vise teritorija od prethodno utvrdjenog odnosa 51:49. Kristofer je pokazao grafikone Izetbegovicu i navaljivao: "Ne dopustite da vam ovaj dogovor izmakne." Amerikanci su Izetbegovicu ostavili grafikon da razmisli.

Te noci Milosevic je svratio u Izetbegovicevu sobu. Pogled mu se prikovao za grafikon: "Muslimani dobijaju 58 procenata Bosne." Besan, izjurio je napolje. Milosevic, majstor pregovora bio je prevaren. Otisao je Kristoferu: "Nisam znao da dajem toliko teritorije." Sada je on trazio vise.

Holbruk je Srbima i Muslimanima dao rok do ponoci narednog dana da naprave novu mapu. Milosevic i Silajdzic su odlucili da se pozabave pitanjem Sarajeva. Srpski predsednik dao je predlog koji je zapanjio Silajdzica:

Rekao je: "Vi zasluzujete Sarajevo jer ste iskopali tunel i ulazili i izlazili iz njega kao lisice. Ali, vi ste se za njega i borili, a one kukavice su vas ubijale s brda," misleci na bosanske Srbe.

Amerikanci su bili zapanjeni Milosevicevim cinicnim preokretom. Covek koji se pre sedam godina zavetovao da ce ujediniti sve Srbe u jednu drzavu, na sopstvenu inicijativu je predavao Muslimanima Sarajevo koje drze Srbi. Milosevic je u svojoj velikodusnosti imao i zadnju misao. Nadao se da ce davanjem Sarajeva unistiti osnovu Karadziceve moci. Desetine hiljada Srba koji su tamo ziveli napustice to podrucje. Ne samo da ce oslabiti svoje nekadasnje miljenike, vec ce, u krajnjoj liniji, olaksati podelu Bosne. Bio je siguran u sebe znajuci da bosanska vlada ne zeli da Srbi ostanu u Sarajevu isto kao sto ni Srbi ne zele da zive pod muslimanskom vlascu. Jos jedan deo teritorije je ociscen, iako ovog puta sporazumom a ne topovima.

Silajdzic je trazio i pojas od dvadeset kilometara duz reke Drine. Prethodni planovi su, barem na papiru, davali bosanskoj vladi gradove koji su nekada imali vecinsko muslimansko stanovnistvo kao sto su Visegrad i Foca. Trazio je i selo Ustikolina izvan Foce. Kad su ga pitali zasto, Silajdzic je odgovorio:

U njemu se nalazi vrlo stara dzamija, najstarija u Bosni, ona je simbol bosanske vlasti. Milosevic je rekao: "Ali, znate, Srbi su je unistili, te budale su je unistile, tamo nema nicega." Ja sam rekao, ima sveto tle.

U tipicnom beogradskom zargonu Milosevic je rekao: "Daj bre Harise, isti si kao Karadzic!" Bio je to jos jedan samar lideru bosanskih Srba. Milosevic je dao Ustikolinu.

Za uzvrat, Milosevic je trazio grad Brcko, na pocetku kopnenog koridora koji Srbiju povezuje sa zemljama bosanskih Srba na zapadu. Kod Brckog je koridor bio najranjiviji jer je bio sirok samo pet kilometara.[7] Pitanje Brckog kvarilo je i prethodne pregovore. Ovaj grad na obali Save bio bi Muslimanima tacka oslonca u Posavini gde nisu kontrolisali ni malo zemlje. Ako bi imali Brcko, mogli bi da preseku koridor i podele Republiku Srpsku na dva dela pri cemu bi Banja Luka ostala izolovana u okviru Muslimansko-hrvatske federacije.

Kasnije te noci Silajdzic se konsultovao sa Izetbegovicem koji je takodje insistirao na Brckom. Ali, njegov ugladjeni ministar sa kojim je Izetbegovic vec bio u zavadi, upozorio ga je da ce u tom slucaju pregovori propasti. Posrednici su se vec zalili jedan drugom i cak povremeno dozvoljavali da u stampu procuri informacija da je bosanska delegacija najteza, i da ce sve pokvariti. Izetbegovic je to znao i nije zeleo da bude odgovoran za prekid pregovora. Shvatio je da Amerikanci nikada vise nece intervenisati u korist bosanskih Muslimana. Rekao je Silajdzicu da nastavi da pregovara. Milosevic je dobio Brcko.

Posle visecasovnog pogadjanja, posto je ponoc, rok koji su dobili, odavno prosla, Milosevic i Silajdzic su dosli do dogovora kojim je ponovo uspostavljen odnos od 51:49 posto. Njih dvojica su se rukovala. Amerikanci su pojurili da zapecate pogodbu. Bilo je cetiri sata ujutru. Kristofer je izvukao bocu kalifornijskog vina da se proslavi i pozvao Izetbegovica da se pridruzi grupi. Izetbegovic je obukao kaput preko pidzame i seo u sobu. Fotografije sa proslave prikazuju smrknutog bosanskog predsednika u senci drugih, iscrpljenih ali s izrazom olaksanja.

No, ubrzo se pojavio ozbiljniji problem, jer Hrvati jos uvek nisu znali kakve su nove mape. Amerikanci su pozvali hrvatskog ministra spoljnih poslova Matu Granica. Holbruk kaze: "Kad smo pokazali mape, Mate Granic, lekar blagih manira, pretvorio se u nosoroga. Besno je bacio mape. 'Ovo je nemoguce, nemoguce, ne postoji ni nula koma nula nula posto sanse da ce to moj predsednik prihvatiti.'" Silajdzic je ustupio hrvatsku teritoriju u zapadnoj Bosni, srpske gradove koje su Hrvati zauzeli u toku avgustovske ofanzive. Pre nego sto je izasao, razljuceni Granic okrenuo se Silajdzicu: "Dao si teritorije koje smo mi osvojili."

Mir je trajao trideset sedam minuta. Pokvarili su ga oni od kojih su to Amerikanci najmanje ocekivali, Hrvati. Razgovori su osudjeni na propast. Klintonovoj administraciji pretilo je ponizenje, a suparncima u Bosni siguran povratak u rat. Predsednik Klinton je pozvao Tudjmana i zatrazio od njega da d<131> nesto zemlje. Tudjman je oholo odgovorio: "Postovani predsednice, ja sam to vec ucinio. Vec sam odlucio da ne ugrozim mir zbog nekoliko kilometara kamenitih brda." Ali, Tudjman se odlucio na taj ustupak samo ako i bosanski Muslimani nesto daju. Strane su uvek bile spremne da trguju teritorijom one druge, ali im je bilo mrsko da same ucine bilo kakav ustupak.

Svi su vec bili iscrpljeni. Kristoferu, koji je prosle noci spavao samo sat i po, bilo je dosta svega. Te noci je otisao da se vidi s Izetbegovicem. Drzavni sekretar je odbio da sedne, nije hteo cak ni da skine kaput. Skoro vicuci Kristofer je rekao da su razgovori dosli do poslednje tacke i da Amerikanci nece da pregovaraju vise ni o cemu za Muslimane. Rekao je da ih je upozorio da se odluce u roku od sat vremena.

Izetbegovic je poslao Sacirbeja da kaze Amerikancima da ce zrtvovati nesto vise teritorija, ali da se predomislio u pogledu Brckog. Zatrazio je da se ovaj strateski grad na severoistoku uputi na medjunarodnu arbitrazu.

Ovo je zaista bio slom pregovora. Ali, Milosevic nije odustajao. Okrenuo se Tudjmanu, coveku s kojim je pre skoro pet godina sedeo i delio Bosnu. Doslo je vreme da se ojaca sprsko-hrvatski savez i pojaca pritisak na Izetbegovica. Milosevic je zatrazio od Tudjmana da potpise sporazum i da ostavi mesto da se Izetbegovic potpise kasnije. Tudjman je bio rastrzan. Znao je da ce to opet izazvati optuzbe o postojanju osovine Beograd-Zagreb na racun Muslimana. Zato je, umesto toga, zatrazio od Milosevica da prihvati Izetbegovicev predlog da se Brcko resi medjunarodnom arbitrazom.

Milosevic je otisao do Holbruka, upravo u trenutku kada se americki izaslanik zahvaljivao clanovima svog tima na njihovom radu. Srpski predsednik dao je konacnu ponudu. Rekao je Holbruku: "Ovo je najvise sto mogu da ucinim za vas. Saglasicu se da se Brcko podvrgne medjunarodnoj arbitrazi koja ce doneti odluku u roku od godine dana."

Holbruk i Kristofer su izjurili da utvrde pogodbu. Drzavni sekretar je upitao Izetbegovica da li jos uvek prihvata arbitrazu za Brcko. Rekli su mu da mora da se odluci istog casa. Izetbegovic je cutao, njima se cinilo beskrajno dugo, i rekao "da". Silajdzicu je Holbruk licio na coveka "na vratima gasne komore koga su upravo povukli nazad". Holbruk nije hteo da dozvoli da se ovaj dogovor izjalovi. Okrenuo se Kristoferu i rekao : "Hajdemo odavde."

U roku od nekoliko sati strane su se jos jednom rukovale. Upravo su potpisale sporazum kojim je okoncan najgori konflikt u Evropi od Drugog svetskog rata. Tudjman i Milosevic su, cini se, narocito uzivali u ovom trenutku. Izetbegovic nije delovao nista srecnije nego kada je bio primoran da se rukuje sa svojim pandanima na pocetku Dejtonskih pregovora. To je bio trenutak kome se nadao i koga se plasio: hitno upucivanje stvarnih borbenih snaga NATO-a, ojacanih s 20.000 americkih vojnika, ali, uprkos retorici o ponovnom uspostavljanju jedinstvene Bosne, te snage ce ipak patrolirati duz granica drzave podeljene iznutra.

Pred Klintonom i njegovim pandanima u Kontakt grupi na ceremoniji potpisivanja u Parizu, glavni protagonisti bosanske drame ostali su verni svojim karakterima i ulogama koje su imali u toku rata. Pod pogledom zlatnih andjela koji ukrasavaju tavanice Jelisejske palate iz osamanestog veka, Izetbegovic se pozalio: "Moja vlada ucestvuje u ovom sporazumu bez ikakvog entuzijazma, kao neko ko uzima gorak ali koristan lek." Franjo Tudjman se raspricao o istoriji razdvajajuci katolicku Hrvatsku od Muslimana i pravoslavnih Srba u preostalom delu Balkana: "Kriza je imala duboke korene koji dosezu cak do podele Rimskog carstva."

Covek koji je bio najodgovorniji za rat kao da je zaboravio sta se dogodilo u nadi da ce i ostatak sveta patiti od amnezije. Milosevic je gledao u buducnost: "Naravno, /sporazum/ ne resava sve probleme izmedju naroda koji ratuju vec godinama, ali ja sam uveren da se moze naci zajednicki jezik."

Na terenu, zajednickog jezika jos uvek nije bilo. Iza scene, nijedna od strana nije bila spremna da podrzi politicke ciljeve Dejtonskog sporazuma. Ambiciozni sporazum predvidjao je Bosnu i Hercegovinu kao jedinstvenu drzavu koju cine dva zasebna entiteta, u grubim crtama pola Muslimansko-hrvatska federacija a pola Srbi. Svaka od tri nacionalne grupe u zemlji zadrzala bi svoje vojske iako su snage bosanske vlade i hrvatske strane teorijski trebalo da se objedine u vojsku Federacije.[8] Zapad je bio nameran da sacuva jedinstvenu Bosnu, makar i samo na papiru. Sporazum je izbeglicama garantovao pravo na povratak, slobodu kretanja i zahtevao prihvatanje autoriteta Medjunarodnog suda za ratne zlocine.

Pokazalo se da je upucivanje snaga za sprovodjenje sporazuma od 60.000 ljudi (IFOR)[9] predvodjenih NATO-om, laksi deo. Rezultati su bili vidljivi. U roku od prva dva meseca zaracene strane ispostovale su rok za povlacenje iz zona razdvajanja. Posle vise od cetiri godine rata u kome je desetine hiljada ljudi ubijeno a vise od dva miliona ostalo bez doma, vise nije bilo ni granatiranja ni borbi. Putevi su otvoreni, barem formalno. Najveci broj ljudi se, ipak, jos uvek nije usudjivao da predje nekadasnje linije fronta.

Tezi deo predstavljao je civilni deo sporazuma, koji je trebalo da obezbedi ponovni zajednicki zivot tri strane, da omoguci povratak izbeglica, dovodjenje ratnih zlocinaca na optuzenicku klupu i organizovanje izbora u septembru 1996. Malo je verovatno da ce jos dva miliona raseljenih lica moci da se vrati svojim domovima. Hiljade izbeglica pokusavale su da posete svoje gradove pocetkom maja, ocigledno u organizaciji svojih lidera, kako bi pridobili podrsku javnosti. Vraceni su, ne mogavsi da predju linije koje je urezao rat. U stvari, nijedan od lidera na vlasti nije zeleo da dozvoli da se raseljena lica druge nacionalne grupe vrate svojim domovima.

Iako je na recima zagovarao multietnicku Bosnu Zapad nije bio spreman da pomogne takav korak, jer je, u dubini duse, verovao da ce etnicko razdvajanje dovesti do mira. Ako bude tako, to ce biti mir koji je opravdao primenu sile: mir koji je ostvaren nasilnim stvaranjem etnicki cistih drzava, uz pomoc etnickog ciscenja.

Polovinom predvidjenog jednogodisnjeg mandata IFOR-a, postalo je jasno da je trajni mir jos uvek van domasaja. Postoji malo izgleda da izbori nece samo potvrditi vlast nacionalistickih lidera koji su vodili rat (s izuzetkom Radovana Karadzica koji, s obzirom da je optuzen za ratne zlocine, na osnovu Dejtonskog sporazuma i tako ne bi mogao da obavlja nijednu zvanicnu funkciju). Jos je prerano za prave korake u pravcu pomirenja ratom izmorenih stanovnika Bosne i Hercegovine s obe strane nekadasnjeg fronta. Zapadne vlade tek treba da priznaju da nemaju drugog izbora vec da ostave svoje trupe na tlu Bosne i posle 20. decembra 1996. Iako su topovi ucutali, jos uvek izgleda da se mir u Bosni moze obezbediti samo silom.

Biljeske:

1. Holbruk je isao putem koji je pripremio njegov zamenik Robert Frejzer, koji je satima strpljivo pregovarao sa glavnim akterima u regionu, narocito sa Milosevicem. Frejzer je poginuo zajedno sa dva clana svog tima, kada je oklopni transporter u kome je putovao iskliznuo sa nepouzdanog puta na planini Igman. Milosevic je rekao da su bosanski Srbi odbili da garantuju bezbednost za let od Beograda do Sarajeva, i da su Amerikanci odbili da od bosanskih Srba zatraze dozvolu za putovanje nesigurnim kopnenim putem. Bio je to veliki gubitak za americku inicijativu, ali je Holbruk udvostrucio napore da obezbedi dogovor.

2. U prethodnom slucaju bombardovanja pijace februara 1994. godine kada je poginulo sezdeset osam ljudi, nikada nije sa sigurnoscu utvrdjeno ko je pucao iz bacaca - zbog cega je to pitanje jos uvek sporno. Funkcioneri UN licno smatraju da je pucano sa muslimanskih polozaja, ali nikada nisu bili u mogucnosti da utvrde pocinioca sa apsolutnom sigurnoscu.

3. Tada je vec Medjunarodni sud za ratne zlocine u Hagu podigao optuznicu protiv Radovana Karadzica i generala Ratka Mladica, pod sumnjom da su pocinili ratne zlocine. Oni nisu mogli putovati u inostranstvo bez rizika da budu uhapseni.

Sporazum je takodje sadrzao i tajnu klauzulu kojom se Milosevic saglasavao da podrzi minimalne teritorijalne zahteve bosanskih Srba, ukljucujuci i prosirenje posavskog koridora, kod Brckog, izlaz na Jadran, podelu Sarajeva i granicu sa Republikom Srpskom. Kasnije u Dejtonu presao je preko svega toga.

4. Primirje, uslovljeno upostavljanjem komunalnih usluga u Sarajevu, odlozeno je za nekoliko dana.

5. Hrvati su trazili mesto broj dva u Federaciji, ali premijer Silajdzic nije bio voljan da d<131> ostavku; tako je bosanski ministar spoljnih poslova koji je odrastao u Americi, Muhamed Sacirbej, rekao da ce on odstupiti u korist Hrvata.

6. Postoji dosta spekulacija da se, uz Milosevicevu odluku da odustane od zahteva za Istocnom Slavonijom, Tudjman saglasio da ustupi Prevlaku, majusni deo hrvatske obale neposredno iznad Kotorskog zaliva u Crnoj Gori, mesta na kome se nalazi jedina pomorska baza SRJ. Beograd je zeleo da za Prevlaku d<131> "srpske zemlje" u zaledju Dubrovnika sto bi obezbedilo ovo hrvatsko letovaliste na Jadranu. Ova pogodba nikada nije formalno zakljucena - mozda zbog pritiska domace javnosti u Hrvatskoj. Do potpisivanja sporazuma u Parizu, Tudjman se predomislio.

7. Tajni aneks "Patrijarhovog sporazuma" predvidjao je da se prosiri koridor kod Brckog.

8. Uprkos intenzivnom pritisku da se ojaca Federacija, Tudjman nikada nije odbacio svoj prezir prema Muslimanima. Rekao je da postoje "civilizacijske" razlike izmedju katolika Hrvata, i Muslimana. Jedan od razloga sto oni nece zajednicku armiju, rekao je on, jeste i to sto "Muslimani jedu drugaciju hranu."

9. Upucivanjem IFOR-a Bosna je podeljena na tri vojna sektora. Americke snage od 20.000 ljudi sa stabom u Tuzli, komandovanju Sektorom Sever.

U njemu se takodje nalazi 2.000 vojnika iz Rusije, Nordijska brigada od 1.000 ljudi iz Norveske, 900 iz Svedske, 800 iz Danske, kao i trupe iz Estonije, Finske, Letonije, Litvanije i Poljske.

Sektor Jugozapad vode britanske trupe sa 13.000 ljudi. Stab divizije je u Gornjem Vakufu, a pored Britanaca tu se nalazi i 2.100 ljudi iz Holandije, 1.000 iz Kanade, 3.000 iz Pakistana, 850 iz Ceske, 1.600 iz Malezije i 1.200 iz Maroka.

Snage koje cini 8.000 francuskih vojnika su u Sektoru Jugoistok, sa stabom u Sarajevu i ukljucuju i 2.300 vojnika iz Italije, 1.250 iz Spanije, 900 iz Portugalije, kao i trupe iz Belgije i Luksemburga.

Pored pomenutih zemalja svoje trupe dale su i Austrija, Banglades, Bugarska, Egipat, Grcka, Madjarska, Nemacka i Rumunija.

ZAKLJUCAK (prev. Lj. Nikolic)

U vreme kada je ova knjiga pisana buducnost bivse Jugoslavije zavisila je od vodja Srba, Hrvata i Muslimana. Ratovi su zavrseni. Ostalo je neizvesno kojim ce putem oni krenuti. Snage NATO-a jacine 60.000 ljudi upucene su da sprovedu mirovni sporazum koji su izdejstvovale Sjedinjene Americke Drzave. Ali u samom sporazumu sadrzana je kontradikcija: on, sa jedne strane sankcionise dve etnicke drzave unutar jedinstvene celine a, sa druge, zahteva pravo na povratak izbeglica.

Posto je cetiri godine posmatrao uzastopne neuspele pokusaje svojih evropskih saveznika da dodju do resenja, Vasington je uzeo mirovni proces u svoje ruke. Amerikanci do sada nisu bili spremni da u potpunosti podrze ni jedan od predlozenih mirovnih planova, sto je uvek omogucavalo jednoj od strana da iskoristi nepostojanje konsenzusa Zapada. Sada oni isti lideri koji su vodili rat treba da sprovedu sporazum koji je kreirao Zapad. 1996. godine svih sest predsednika koji su Jugoslaviju doveli do otvorenog sukoba 1991, jos uvek su na vlasti.

Do sada je na rusevinama komunisticke Jugoslavije stvoreno pet novih drzava. Od svih njih, Slovenija je najbolje prosla. Njeni lideri, siti Milosevicevih pokusaja da prisvoji Jugoslaviju, poveli su severozapadnu republiku u samostalnost bez mnogo teskoca i uz precutni pristanak srpskog rezima. Njihov kratkotrajan rat odvijao se vise na televizijskim ekranima nego na frontu. Do 1996. godine, njenih dva miliona stanovnika, sa mnogo vecim zivotnim standardom od njihovih bivsih sunarodnika, izgradilo je istinski visepartijsku kulturu. Ekonomski i socijalni problemi prelaska na konkurentnu trzisnu demokratiju uveli su Sloveniju u drugaciji svet od onog u kome zive njeni prethodni partneri. Ona je sada na vratima Evropske unije skoro spremna

da se u potpunosti ukljuci u ekonomsku i politicku maticu Zapada, okrenuvsi ledja svojim juznim susedima.

Najjuznija republika Makedonija izbegla je rat koji su predvidjali mnogi proroci, rat koji je pretio - i jos uvek preti - da prenese konflikt izvan granica bivse Jugoslavije uvlaceci u njega Albaniju, Bugarsku i Grcku, pa cak i Tursku, suprotstavljajuci sadasnje saveznike NATO-a jedne drugima. Krhki mir preziveo je i pokusaj ubistva makedonskog predsednika Kire Gligorova u oktobru 1995. u Skoplju, kada je on ozbiljno povredjen u eksploziji automobila bombe. Vesto rukovodjenje Gligorova pomoglo je da njegova republika bude postedjena pustosenja kome su bili izlozeni njeni severni susedi.

Makedoniju jos uvek okruzuju grabljivi susedi i proganjaju sablasti neresenih sukoba. Za sada mir podupire prisustvo mirovnih snaga UN - sto predstavlja prvi slucaj preventivog angazovanja u istoriji UN. Do aprila 1996. godine, medjunarodni posrednici ostvarili su znacajan napredak u smirivanju krize u vezi sa Makedonijom. Osam meseci pre toga, americki posrednik Sajrus Vens dogovorio je orjentacioni sporazum koji je predvidjao da Atina ukine ekonomski embargo protiv svog severnog suseda, a da Skopje, za uzvrat, prihvati novu nacionalnu zastavu. Grcka je nametnula embargo u znak protesta protiv koriscenja naziva Makedonija i njene sesnaestokrake zlatne zvezde na zastavi tvrdeci da oni pripadaju iskljucivo Helenima. Jos jedan potencijalni element za sukob otklonjen je medjusobnim priznanjem Makedonije i Jugoslavije; ono je, takodje, utrlo put za normalizaciju odnosa Skoplja i Atine.

Cetri godine posle proklamovanja nezavisnosti i istovremenog gubitka trecine svoje teritorije koju su zaposeli pobunjeni Srbi i JNA, Hrvatska se 1995. godine, uz podrsku SAD, pojavila kao regionalna sila. U ofanzivi koju je Vasington precutno podrzao a ostali svet brzo zanemario, ona je zbrisala samoproklamovanu Republiku Srpsku Krajinu za samo nekoliko dana, uspostavivsi kontrolu nad skoro celokupnom teritorijom hrvatske republike. Od ukupno 600.000 Srba koliko ih je zivelo u Hrvatskoj 1991.godine, ostalo je nesto vise od 100.000. Srbi u Hrvatskoj bili su deo nacionalnog identiteta Hrvatske, nasledje koje je Tudjman zeleo da unisti.

Uprkos embarga na uvoz oruzja u bivsu Jugoslaviju, Zagreb je stvorio mocnu armiju koja je, uz pomoc NATO-a, bez mnogo muke slomila drzavicu krajiskih Srba i njene stanovnike isterala iz Hrvatske. Krajiska drzava je vec bila oslabljena kombinovanim uticajem cetvorogodisnje ekonomske izolacije i odluke Beograda da joj uskrati vojnu pomoc. Pad Krajine odrazio je strateska razmisljanaja Slobodana Milosevica o buducem izgledu regiona, isto toliko koliko i Tudjmanova. Ali, Milosevic nije imao izbora: znao je da su krajiski Srbi postali balast koga se treba osloboditi. Tudjman je, sa novostecenim samopouzdanjem, preuzeo inicijativu.

Zagrebu je odgovarala vojna opcija. U euforiji koja je pratila zauzimanje Krajine, Tudjman je organizovao prevremene izbore, godinu dana pre roka. Njegova partija, HDZ, racunala je na opste raspolozenje i dobila 45 posto glasova i solidnu vecinu mesta u Saboru. Medjutim, HDZ je izgubila u Zagrebu i u nekoliko gradova sto pokazuje da je Hrvatima ipak dosta Tudjmana. Kao i ljudi u Srbiji, oni vide da se sacica odabranih ljudi rezima bogati zahvaljujuci ratu, dok je vecina zapala u siromastvo. Hrvatski predsednik nije zeleo da prepusti opoziciji kontrolu nad prestonicom Zagrebom pa mesecima sprecava da bilo ko preuzme tu duznost.

Dok se borio da zadrzi cvrstu kontrolu kod kuce, Tudjman isto tako nije pokazivao ni jednog znaka da ce smanjiti svoju vlast nad Hrvatima u Bosni. Cak i kada se saglasio sa jacanjem Muslimansko-hrvatske federacije, Tudjman nije verovao u njenu buducnost. Federacija je i dalje zavisila od jacine pritiska Vasingtona i Bona na Zagreb. Ali, sada Tudjman vec gleda na sebe kao na realnu snagu.

Uspon mocne Hrvatske ilustruje dva aspekta rata i mir koji su se SAD trudile da postignu da bi taj rat okoncale: pokazao je da je moc, a ne razum, ono sto se isplati; pokazao je, takodje, da je stvaranje etnicki cistih teritorijalnih jedinica proizvelo jasnije mape kao osnovu za izgradnju mirovnog resenja. Rat se vodio za etnicko razdvajanje i zavrsice se tek kada ono bude ostvareno. U tom smislu Dejtonski pregovori predstavljaju traganje za mirom putem etnickog ciscenja. Posledice koje to moze imati na ona podrucja bivse Jugoslavije (od kojih se vecina sad nalazi u Srbiji) koja su jos uvek etnicki izmesana zastrasujuce su i bacaju senku na perspektivu dugorocne stabilnosti.

Tudjman je i dalje opsednut simbolima drzavnosti, vodjen mesijanskim osecajem sudbinske predodredjenosti da svom narodu da slobodu o kojoj je taj narod - po njegovom misljenju - sanjao hiljadu godina. Pritom se pokazalo da je manje privrzen osnovnim principima demokratije koje je, po sopstvenom trvrdjenju, on uveo u Hrvatsku. Ugusio je nekada mnogobrojne i impresivne nezavisne medije, da bi ucutkao nezadovoljnu javnost. Nije se cuo ni jedan protest protiv blickriga u Krajini. Naprotiv, hrvatska opozicija podrzala je operaciju - ponasajuci se slicno kao i delovi srpske opozicije koji svojevremeno nisu osudili ratove u Hrvatskoj i Bosni. Tudjman nikada nije pokusao da pridobije Srbe u Hrvatskoj uverljivim garancijama ljudskih prava i bio je odlucan da ih svede na malu i bespomocu manjinu. Nastavio je da gaji ekspanzionisticke ambicije u Bosni. Na opstim izborima posle njegove pobede u Krajini, etnicki Hrvati u Bosni i Hercegovini mogli su da glasaju i budu kandidati za izborne funkcije u Hrvatskoj. To je razbesnelo bosanskog pedsednika Aliju Izetbegovica sa kojim je Tudjman bio zvanicno vezan vojnim i politickim savezom. Najveci deo bosanske teritorije koju je kontrolisao HVO (oruzane snage bosanskih Hrvata) nastavile su da zive kao da su deo same Hrvatske. Iznad zapadne Hercegovine vijori se hrvatska zastava, a njena valuta je hrvatska kuna. Muslimani su imali malo uticaja na Hrvate. Kada se Izetbegovic pozalio Tudjmanu on je oholo odgovorio: "Mi smo vam oslobodili 80 posto teritorije. Bez nas, ne biste bili u stanju nista da oslobodite."

Posle Dejtona Savezna Republika Jugoslavija, koju sacinjavaju Srbija i Crna Gora, pocela je spor povratak iz izolacije u medjunarodnu zajednicu. Sankcije protiv Beograda su suspendovane, i Evropska unija je do aprila naimenovala svoje ambasadore u Beogradu.

Mladji partner u ovoj federaciji upinje se zatezuci uzicu. Skoro dvadeset puta manja od Srbije, Crna Gora se upustila u program modernizacije. Najveci broj crnogorskih preduzeca je privatizovan - dok se u Srbiji Milosevic jos uvek opire ekonomskim reformama. Samo je precutni pristanak Crne Gore omogucio Milosevicu da tvrdi kako Jugoslavija jos postoji. Pet godina kasnije, on jos uvek insistira na tome da SRJ bude odredjena za jedinog naslednika nekadasnje komunisticke federacije koju je cinilo sest republika, a ne da bude samo jedna od pet drzava naslednica, cak i po cenu zabrane povratka u medjunarodne finansijske organizacije.

Visegodisnji rat u Hrvatskoj i Bosni kao i sankcije koje su nametnule Ujedinjene nacije, uzele su veliki danak od Jugoslavije. Milosevic je platio rat inflatornim finansiranjem, stampanjem novca koji nije imao realnu drzavnu podlogu. On je pokrenuo spiralu hiperinflacije koja je njegovoj zemlji donela sumnjivu titulu svetskog sampiona sa stopom inflacije od 313 miliona posto mesecno, sto je potuklo prethodni rekord Vajmarske Nemacke, i Madjarske iz 1946. Privredni kolaps unistio je bazu nekada jake i visoko razvijene profesionalne srednje klase Jugoslavije i istovremeno doveo do stvaranja nove snazne elite onih koji su se obogatili ratnim profiterstvom i krsenjem sankcija. Srpsko drustvo je kriminalizovano. Desetine hiljada obrazovanih ljudi napustilo je zemlju da bi pobegli od moblizacije ili zapoceli novi zivot u inostranstvu. Propascu Jugoslavije Srbi su izgubili jedinu zemlju u kojoj su zaista mogli svi da zive u jednoj drzavi.

Miloseviceva privrzenost miru oznacava i povratak "levim korenima", kako to kazu njegovi socijalisti. Kao i na pocetku njegovog uspona na vlast, njegova zena, Mirjana Markovic, upravljala je njegovom politickom transformacijom. Ona je sa svojom partijom Jugoslovenske udruzene levice (JUL) zauzela centralno mesto na javnoj sceni. O njenoj snazi svedoci i cinjenica da je JUL imao vise od polovine ministara u vladi, bez ijednog jedinog mesta u parlamentu.

Izazivaca nema ni na vidiku. Opozicija je podeljena, posvadjana i izgubljena. Milosevic kontrolise sve stubove moci: policiju, medije i finansije. U Srbiji postoji samo dvoje ljudi koji nesto znace: Slobodan i Mira. To je zavestanje Dejtona. Zapad je svoj mirovni sporazum zasnovao na Milosevicu i njegovom partneru u Hrvatskoj, podupiruci njihovu diktaturu na racun bilo kakve podrske demokratiji. To je bila cena Dejtonskog sporazuma.

Prva uzavrela tacka na jugoslovenskom putu u propast - Kosovo - nastavila je da se kuva. Kosovski Albanci bili su prvi koje je Milosevic bacio pod noge. Vidljivi simboli represije su nestali: vise nema tenkova na ulicama. Ali, pokrajina je i dalje policijska drzava. Kosovski Srbi su jos uvek nezadovoljni i nervozni. Iako kontrolisu sve funkcije vlasti u Pokrajini, tvrde da Milosevic nije ispunio obecanje da ce ih braniti i Kosovo uciniti srpskim. Manjine jos uvek cine trecinu stanovnistva krnje Jugoslavije. Mirovni sporazum zasnovan na principu da drzavnost proistice iz etniciteta emitovao je snazne signale manjinama u Srbiji - pre svega Albancima - sto moze da dovede do daljih konflikata.

Sudbina Bosne i Hercegovine je najtragicnija. Planine i doline ove lepe republike nagrdjene su pocrnelim i srusenim gradovima i selima ciji su stanovnici, barem polovina, pobegli, proterani ili ubijeni. Pod pritiskom bombi NATO-a Srbi su prekinuli opsadu Sarajeva i istocne enklave Gorazda. Stanovnici prestonice sada mogu slobodno da se krecu iz grada i u grad u kome su proveli cetiri godine zatoceni srpskim topovima i strogom kontrolom sopstvene vlade koja se plasila da ce se grad isprazniti.

Posle kampanje NATO-a i vojnih pobeda koje su usledile, efektivna teritorija pod kontrolom bosanske vlade jos uvek nije premasila dvadeset pet posto ratom rastrzane zemlje. Bez obzira na intervenciju Vasingtona svaki mirovni plan od Vens-Ovenovog plana pa do Dejtonskog samita, davao je Muslimanima manje teritorije od prethodnog. Ni jedan od ovih planova nije dao Hrvatima vise od 17 posto, ali oni sada kontrolisu skoro cetvrtinu Bosne. U soku od uzastopnih

poraza u leto 1995. godine, Srbi su potisnuti sa oko sedamdeset na oko pedeset posto teritorije. U oblastima pod srpskom kontrolom svi vidljivi znaci prethodnog zivljenja Muslimana i Hrvata su izbrisani: dzamije i katolicke crkve su sravnjene sa zemljom. Srpski topovi su skoro u potpunosti unistili duh tolerancije koji je vladao u prestonici Sarajevu i drugim multikulturnim gradovima.

Bosanska vlada usla je u rat katastrofalno lose pripremljena. Muslimani su svoje nade polozili u medjunarodnu zajednicu koja, po njihovom verovanju, nece stajati mirno i posmatrati kako se jedna evropska zemlja, do nedavno suvereni clan Ujedinjenih nacija, brise sa mape. Kad su konacno shvatili da zapadni svet nece priteci Bosni u pomoc, republicki lideri su se ukopali pripremajuci se za dugotrajan rat za povratak izgubljenih teritorija. Iako je ostala bez oruzja zbog embarga UN koji su Hrvati sprovodili protiv svog nekadasnjeg saveznika, bosanska armija nije oskudevala u obicnim vojnicima. Ona je svoje borce regrutovala iz mnostva onih koji su ostali bez icega, od kojih mnogi, ogorceni i ponizeni nisu imali sta da izgube, a imali su sve razloge da se bore. Kada su 1993. godine izbile ogorcene borbe izmedju Muslimana i Hrvata, nekadasnjih saveznika protiv Srba, Bosanci kojima je oduzeto sve, kao da su primenjivali Odenovo mracno prorocanstvo "Ja i javnost znamo ono sto sva deca uce u skoli. Onaj kome se ucini zlo, zlom ce uzvratiti". Muslimani su shvatili da su im mirovni pregovori i "dobre usluge" niza uzastopnih posrednika, doneli samo poraz i lisili ih svega. Jedino ih je samoodbrana i, kasnije kada su ojacali, ofanziva, mogla spasiti od unistenja. Molili su svet da ukine embargo na uvoz oruzja i omoguci im da dodju do sredstava s kojima ce moci da se odbrane. Savet bezbednosti podrzao je embargo, a vecina njegovih stalnih clanova tvrdila je da bi njegovo skidanje samo "poravnalo teren za ubijanje".

Vasingtonski sporazum zakljucen uz posredvovanje SAD bio je prvi vidljiv uspeh medjunarodne inicijative iako nikada nije u potpunosti sproveden. On je oznacio kraj rata izmedju Muslimana i Hrvata i pocetak odlucujuceg preokreta ratne srece i jednih i drugih i isto tako sudbonosan preokret nekadasnje ratne srece Srba. Pocetni efekat bio je taj da su Muslimani, konacno, poceli da primaju nesto vojnih isporuka, iako strogo regulisanih od strane Hrvata, kao jedini kanal koji je bosanska armija mogla da koristi da bi se naoruzala. Sarajevo se pripremalo za jos jedan dan borbe.

U leto 1995. godine SAD su uzele stvar u svoje ruke. Srpske drzave u Bosni i Hrvatskoj bile su nagrizene iznutra. Napustene od Beograda, one su postajale neodrziva drustva garnizonskog tipa u kojima je bilo malo ili nimalo ekonomskog zivota - drzave u kojima je svaki odrastao muskarac nateran u sluzbu bilo kao policajac bilo kao vojnik da bi branio nemogucu, hiljadama kilometara razvucenu liniju fronta protiv neprijatelja koji jeste bio slab, ali je mogao samo da dobija na snazi.

Dogadjaj koji je u potpunosti preokrenuo stav americke vlade i njenih evropskih saveznika predstavljao je najveci ratni zlocin u Evropi od Drugog svetskog rata. Posle srpskog osvajanja Srebrenice usledila su masovna ubistva hiljada Muslimana muskaraca. Njihova tela bacana su u masovne grobnice. Pripadnici holandskih mirovnih snaga stajali su sa strane bespomocni da zaustave pokolj. Medjunarodna zajednica bila je potpuno ponizena. Neintervencija je sada neminovno licila na saucesnistvo.

Dvonedeljna kampanja strateskog bombardovanja je, uz bosansku i hrvatsku ofanzivu, potisnula Srbe sa trecine teritorije koju su okupirali vise od tri godine ranije.

Rat je opisao pun krug. Srbi koji su ga zapoceli s cvrstom namerom koja im je omogucila da lako savladaju svoje neprijatelje, sada su bili podeljeni. Izneverili su svoj zavet da "samo sloga Srbina spasava". Milosevic koji ih je poveo u bitku s jasnom vizijom koja je okupila sve Srbe pod isti barjak, izgubio se. Ispostavilo se da covek koji je podstakao krvavi raspad Jugoslavije, onaj cija je ruka upravljala jugoslovenskim ratovima, nije nikakav nacionalista. Milosevic, na koga se nekada gledalo kao na briljantnog takticara, priterao je i sebe i Srbe uza zid. Za Srbe ce Miloseviceva vladavina biti najporazniji period u njihovoj modernoj istoriji. On je drzao sve karte bivse Jugoslavije u svojim rukama, odigrao ih jednu po jednu i izgubio. Srbi na koje se tokom celog rata gledalo kao na pobednike, preko noci su postali gubitnici. Ipak, uz cvrstu kontrolu medija i policije Milosevic je uspeo da usmeri srpsko javno mnjenje. Posle pada Krajine, nije bilo javnog protesta; osecanje porazenosti uvuklo se jos dublje.

Iako ga je zapadna stampa satanizovala, Milosevic je osvajao skoro sve medjunarodne posrednike. Oni su smatrali da je inteligentan i duhovit - iako im cesto nije bilo pravo kada bi ih lagao, i igrao se s njima kao macka s misem. Izgledalo je da je u Holbruku - prvom posredniku koji je imao veci arsenal oruzja od Milosevica i upotrebio ga - nasao sebi ravnog. Do Dejtonskog samita, Milosevic je vec postao najkooperativniji od svih balkanskih aktera. Zeleo je mir, vise nego njegove kolege. Da bi osigurao ukidanje sankcija bio je spreman da se odrekne i ratnih ciljeva sa kojima je poveo svoj narod u bitku. Nije ni prstom mrdnuo u odbranu krajiskih Srba, upravo onih ljudi koje je tvrdio da zastupa. Znao je da svaki novi dan rata priblizava Srbe totalnom porazu.

Pad Krajine bio je deo procesa koji je iz osnova promenio ravnotezu snaga. Nakon visegodisnje neodlucnosti i upozorenja da bi vojna intervencija bila porazna, SAD su konacno pokazale da kombinovana upotreba snage i diplomatije moze da stvori realnu perspektivu - prvu za vise godina - za mirno resenje.

Kad su se predsednici okupili u Dejtonu, Ohajo, dogovorili su se, prvi put, o dvostranoj podeli Bosne na dva posebna entiteta: jednom koji ce biti zasnovan na sadasnjoj teritoriji Republike Srpske, i drugom, na teritoriji Bosansko-muslimanske federacije. Raspodela teritorija odrazila je ucesce u teritorijama koje su sve strane u proslosti smatrale mogucim. SAD su imale do tada nevidjenu moc nad obe strane: nad Srbima, sa jedne strane, koji su znali da ih, ukoliko ne postignu dogovor, ocekuje vojni poraz i gubitak jos vise teritorija; i nad muslimansko-hrvatskim savezom, sa druge strane. Zagreb i Sarajevo su osecali da se ratna sreca okrece u njihovu korist, ali i da njihova vojna sposobnost zavisi od precutne podrske Sjedinjenih Drzava.

Osim toga, nakon vise vojnih pobeda na teritoriji bivse Jugoslavije pojavile su se posebne teritorijalne jedinice u kojima je preovladjivala po jedna etnicka grupa. Poraz istocnih enklava Srebrenica i Zepa, sa muslimanskim stanovnistvom, i hrvatska pobeda u Krajini, bez obzira na javnu osudu svih sektora medjunarodne zajednice privatno su pozdravljene od strane mirovnih posrednika jer su omogucavale iscrtavanje jasnijih mapa kao osnove za dogovor o teritorijama.

SAD su, kao i Evropska unija i Ujedinjene nacije pre njih, videle u Milosevicu kljuc za pronalazenje resenja i zazmurile na njegovo saucesnistvo u zlocinima koji su pocinjeni u toku ostvarivanja srpskih ratnih ciljeva. Milosevic je nagradjen suspenzijom ekonomskih sankcija i postepenim povratkom u medjunarodnu zajednicu. Ali, najveci dobitnik je Hrvatska Franje Tudjmana. Njegovo saucesnistvo u zverstvima koja su pocinjena uglavnom, ali ne samo u Bosni i Hercegovini, takodje je prikladno zanemareno u interesu osiguranja mira. Vasington je kupio mir za Balkan, ali bez mnogo price o casti i pravdi. Taj mir je bio rezultat paktiranja sa onima koji su bili krivi za jugoslovenska polja smrti. Ovo resenje samo je ojacalo dvojicu ljudi - svakog u svojoj zemlji - koji snose lavovski deo odgovornosti za jugoslovensku tragediju. To je bio jos jedan korak u realizaciji njihove vizije buducnosti Jugoslavije koju su oni prvo zajednicki definisali na mapi na njihovom tajnom sastanku u Karadjordjevu marta 1991; precizna podela plena izmedju dva najveca i najsnaznija naroda u zemlji.

Gubitnici su bosanski Muslimani i sve malobrojniji Srbi i Hrvati koji su ostali lojalni gradjani Izetbegoviceve nestajuce republike. Njihova domovina ce biti ostrvo na kopnu, potpuno okruzeno nekadasnjim neprijateljima. "Muslimanski" entitet koji je nastao iz americkog mirovnog plana zavisi od Tudjmanove Hrvatske; mala i nemocna drzavica, Liban hrvatske Sirije.

Posle Dejtona, 20.000 americkih vojnika razmesteno je u Bosni kao deo snaga na celu sa NATO-om koje treba da obezbede sprovodjenje sporazuma. Dok se njihovo rasporedjivanje odvijalo glatko, i dok su sukobljene armije ispunile rokove odredjene za povlacenje Dejtonskim sporazumom, politicari nisu bili spremni da izvrse civilni deo sporazuma kojim se predvidja pravo povratka, jer bi time bili ugrozeni ciljevi zbog kojih je rat vodjen.

Perspektiva trajnog mira zavisi od odrzanja Muslimansko-hrvatske federacije. Izbori planirani 14. septembra 1996. godine ce, takodje, biti presudni. Na polovini Dejtonske godine jos uvek ima malo razloga da se veruje da ce glasanje dovesti nove partije na vlast. U stvari, cini se da ce ono biti samo odraz nacionalnog sastava podeljenih delova Bosne. Nema nikakvih znakova razvoja gradjanskog demokratskog politickog pokreta.

S padom Krajine i slabljenjem Republike Srpske u Bosni, Hrvati i Muslimani su naucili lekciju iz jugoslovenskog rata - koju i primenjuju - lekciju koju su im Srbi ocitali u danima svoje vojne nadmoci: da u post-hladnoratovskom svetu nema kolektivne bezbednosti, ni volje medjunarodne zajednice da slabije zastiti od jacih; lekciju da za osvajanje slobode i sigurnosti svog naroda nije potreban ni zdrav argument niti pravi cilj, vec samo velika armija. Pobeda, u bivsoj Jugoslaviji, pripada ne pravednima vec jakima.